

I. ÇEKMEKÖY SEMPOZYUMU
TEBLİĞLER KİTABI

ŞEHİR TARİH TOPLUM GELECEK

22-23 EKİM 2016

I. ÇEKMEKÖY SEMPOZYUMU
ŞEHİR TARİH TOPLUM GELECEK
TEBLİĞLER KİTABI

I. ÇEKMEKÖY SEMPOZYUMU
ŞEHİR, TARİH, TOPLUM, GELECEK
TEBLİĞLER KİTABI

ISBN: 978-605-64182-6-6
İstanbul, 2017

Sempozyum Onursal Başkanı

Ahmet Poyraz / *Çekmeköy Belediye Başkanı*

Sempozyum Koordinatörü

Şahmettin Yüksel / *Çekmeköy Belediye Başkan Yardımcısı*

Sempozyum Bilim Kurulu Başkanı

Prof. Dr. İsmail Coşkun / *İstanbul Üniversitesi*

Sempozyum Bilim Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Korkut Tuna / *İstanbul Ticaret Üniversitesi*

Prof. Dr. Vahdettin Engin / *Marmara Üniversitesi*

Prof. Dr. Yaşar Bülbül / *İstanbul Üniversitesi*

Doç. Dr. Nihat Alayoğlu / *Medipol Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Arif Kolay / *Dumlupınar Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Fahri Solak / *Marmara Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Murat Şentürk / *İstanbul Üniversitesi*

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Muhammed Sarı / *Çekmeköy Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü*

Yrd. Doç. Dr. Murat Şentürk / *İstanbul Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Arif Kolay / *Dumlupınar Üniversitesi*

Salih Gebel / *Çekmeköy Belediyesi*

Deniz Binici / *Çekmeköy Belediyesi*

Dr. Şefik Memiş

Sempozyum Sekreteryası

Reyyan Beyza Büyükgümüş

Handan Mesude Memiş

Kitap Tasarım

Murat Arslan / Harun Raşid

Baskı

Güven Mücellit ve Matbaacılık

Telefon: +90 212 445 00 04

Yapım

monad

Telefon: +90 216 557 82 87

www.monadfilm.com / mail@monadfilm.com

Bu kitabının tüm yayın hakları Çekmeköy Belediyesi'ne aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzinsiz basılamaz ve çoğaltılamaz.

TEBLİĞLER KİTABI

22-23 EKİM 2016

Editörler

Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK

Dr. Şefik MEMİŞ

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
SUNUŞ	8

AÇILIŞ OTURUMU

Tarihten Gelen Çizgi ve Şehirler

A. Korkut Tuna	11
<i>Geleceğin Tasarımında Bir Araç Olarak “Geçişim”</i>	
Şengül Öymen Gür	17
<i>İstanbul’un Yakın Tarihinde Mimaride Gelenekle Bağ Kurma Arayışları</i>	
Celâleddin Çelik	31

TEBLİĞLER

Yerel Yönetimlerde Değer Temelli Liderlik ve Sivil Toplumun Rolü

Abdurrahman Babacan	39
<i>XIX. Yüzyıl Ortalarında Çekmeköy’de Nüfus ve Meslek Bilgileri</i>	
Arif Kolay	45
<i>İstanbul Çekmeköy İlçesinin Açık hava Rekreasyon Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi</i>	
Bahadır Sezer, Orhan Akova	70
<i>Kentleşen Çekmeköy’de Köyde Yaşamak</i>	
Büşra Turan, Merve Ayar	82
<i>Geçmişten Günümüze Çekmeköy’ün Demografik Yapısının Sosyolojik Tahlili</i>	
D. Ali Arslan, Gülten Arslan	103
<i>Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Çekmeköy’e Gelen Muhacirler</i>	
Engin Kırılı	126
<i>Alemdağ Kilisesi – Vakıf Cami</i>	
Ergün Lafı, Nagehan Özköylü	146

<i>Altyapı Yatırımlarının Finansmanında İnovasyon: Kamu Özel Sektör İşbirliği Modeli</i>	
Eyüp Vural Aydın	166
<i>Küresel Rekabet Ölçümünün Türkiye Kentleri İçin Önemi</i>	
Kerem Alkin	176
<i>Yeni Kentsel Gelişim Alanlarında Kapalı Sitelerin Toplumsal Sonuçları</i>	
Köksal Alver	184
<i>Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Dönemine Yoros Nahiyesi'nin Tarihi Coğrafyasında Meydana Gelen Değişmeler</i>	
Mehmet Salih Erpolat	192
<i>Yerel Sosyal Hizmet Uygulamasında Hak Temelli Yaklaşımlar: Çekmeköy Belediyesi, 2011-2015 Değerlendirmesi</i>	
Mehmet Şeref Aslan	226
<i>Çekmeköy ve Çevresinin Ballı Bitkileri</i>	
Mine Koçyiğit	263
<i>Bir Sözlü Tarih Çalışmasının Peşinde: Çekmeköy'de Mekânsal ve Toplumsal Değişimin İzini Sürmek</i>	
Murat Şentürk	276
<i>Çekmeköy'ün Nadir ve Endemik Bitkileri</i>	
Mustafa Keskin	292
<i>Teknoloji, Altyapı ve İstihdam</i>	
Nurullah Gür	302
<i>Kent Çevresindeki Yeşil Alanların Bir Parçası Olarak Orman Varlığının Değerlendirilmesi: İstanbul-Çekmeköy Örneği</i>	
Süleyman Çoban, Selim Bayraktar	309
<i>Çekmeköy'ün Türk Hâkimiyetine Girişi</i>	
Şakir Turan	328
<i>Çekmeköy'ün Mekânsal Gelişimi</i>	
Yunus Çolak	344
<i>Çekmeköy'ün Göç Dinamikleri</i>	
Yusuf Adıgüzel	356

TAKDİM

Bilgi akışının baş döndürücü bir hıza ulaştığı günümüzde, özellikle mekânsal tarihin kaydının tutulması gelecek nesillere sağlıklı bir emanet bırakabilmek açısından önem arz ediyor. İstanbul gibi kadim tarihi olan bir şehrin nadide dokusunu hala bünyesinde barındıran Çekmeköy ilçesi de, özel konumu ve yemyeşil atmosferi ile gelecek nesillerin gözdesi olabilecek niteliktedir. 2009 yılında 17 mahalle ve 4 köyün birleştirilmesiyle şimdiki bütüncül ve harmonik yapısına kavuşan Çekmeköy ilçesinin, tarih ve edebiyat sahnesinde önemli bir yere sahip olduğu da bilinmektedir. İşte Çekmeköy'ün tarih, edebiyat, siyaset, ticaret, kentsel ve kültürel doku alanlarında sahip olduğu yerin tespit edilmesi, geçmişinin ortaya çıkarılıp geleceğinin daha sağlıklı verilerle kurgulanabilmesi için 2016 yılında Şehir Tarih Toplum ve Gelecek konulu ilk Çekmeköy Sempozyumunu gerçekleştirdik.

Sempozyumun temel amacı henüz genç bir ilçe olan Çekmeköy'ü tarihsel kökleri ve metropoldeki geleceği arasındaki bağı anlamaya çalışmak oldu. Bu sempozyumla Çekmeköy'ün sadece bugününü değil tarihi kökenlerini, Osmanlı ile olan bağını, tarihi Alemdağ'ın neden tarihi olduğunu, bir türlü Alemdağ'a ulaşamayan Kadıköy-Üsküdar tramvayına ne olduğunu ve tabi ki bugününü, Çekmeköy'ümüzün geleceğini anlamamıza vesile olacak birçok alanda araştırmalar yapıldı, tebliğler sunuldu. Söz konusu araştırmaların yapılması, ilçemizi yönlendiren değişkenleri anlayarak ilçemizin bundan sonrasını sağlıklı ve verimli bir biçimde planlamak için hem bize hem de diğer kamu kurumları ve ilgililerine çok özel bilgiler sunuyor.

Sempozyumda edinilen yeni bilgiler ışığında, Çekmeköy'ün geçmişiyle bağlarını koparmadan ama ilçemizin sloganı olan 'Modern ve Model Çekmeköy'ü de çağın gereklerine uygun bir şekilde planlamak ve tasarlamak için çıktığımız bu yolda, değerli fikirlerini ve araştırmalarını bizimle paylaşan ve bu sempozyum kitabının oluşmasına katkı sağlayan tüm katılımcılarımıza teşekkürlerimle...

Ahmet Poyraz
Çekmeköy Belediyesi Başkanı

SUNUŞ

Kadim kent İstanbul'un geçmişiyle ilişki olan Çekmeköy, doğum tarihi ile yeni bir ilçedir. Yeni olduğu kadar tarih yüklü bir şehir de olan Çekmeköy, başta Üsküdar olmak üzere İstanbul'la hep ilişki içinde olmuştur. Hızla ama nitelikli bir şekilde büyüyen Çekmeköy, sahip olduğu ekolojik yapı nedeniyle İstanbul'un müstesna ilçelerinden biridir. Daha çok kadim kent merkezinden ya da ilk kuşak kentleşme bölgelerinden gelen nüfus Çekmeköy'e yerleşmektedir. Farklı toplumsal gruplardan insanların tercih ettiği bu ilçenin tarihinin, ekolojik durumunun, toplumsal ve iktisadi yapısının anlaşılması yerel yönetimlerin hizmetlerinin iyileştirilmesi açısından çok önemlidir. Zira hızla büyüyen ve gelişen bu kentin, henüz yolun başındaki durumu farklı boyutlarıyla tartışılmazsa hem sorunlar ve ihtiyaçlar anlaşılabilir hem de geleceğe bugünün birikimi aktarılamaz. Bu nedenle bu yeni şehrin değişik boyutlarının ele alındığı bir sempozyuma olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Sempozyumların sayısının gün geçtikçe arttığı ülkemizde belirli bir konuya etraflıca odaklanan sempozyumların maalesef azınlıkta kalmaktadır. Çekmeköy'ü ve şehrin gelişimini kapsamlı bir biçimde ele almak amacıyla sempozyum hazırlığına başlayan bilim kurulu üyelerimizin farklı disiplinlerden olması konunun farklı boyutlarının değişik uzmanlarca değerlendirilmesine olanak hazırlamıştır. Tarih, sosyoloji, iktisat, mimarlık vb. disiplinlerde çalışmalarını sürdüren bilim kurulu üleriyle yapılan toplantılarda hem genel çağrı yapılmasına hem de belirli uzmanların davet edilmesine karar verilmiştir. Zira genç bir şehir olan Çekmeköy hakkında henüz çok fazla sayıda çalışma yapan araştırmacı maalesef bulunmamaktadır. Sempozyumun amaçlarından biri tam da budur. Yeteri kadar tanınmayan ve tanınmadığı için bilim insanları tarafından yeterince araştırılmayan bu yeni şehri akademi ve araştırma dünyasına tanıtmaktır.

Ayrıca bu konuda ilk çalışmaları yaparak Çekmeköy'ün hangi boyutlarda nasıl araştırılacağı, ne tür konulara odaklanılması gerektiği, hızlıca nelerin araştırılmasına ihtiyaç olduğu gibi sorulara cevap vermek sempozyumun bir diğer önemli amacıdır. Başka bir deyişle, akademisyenlere ve araştırmacılara ipuçları ve işaret noktaları sunmak bu sempozyumun değerli amaçlarından birisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda konuya hassasiyetle yaklaşan bilim kurulu üyelerimiz, farklı uzmanları davet ederek Çekmeköy'ü farklı açılardan araştırmalarını sağlamış ve bu araştırmala-

rını sempozyumda sunmalarına destek olmuştur. Bu açıdan değerli bilim kurulu ve düzenleme kurulu üyelerimize müteşekkirim.

Bilim ve düzenleme kuruluna sadece beklentilerini ve sempozyumla neleri gerçekleştirmek istediklerini aktararak sadece onlara rahat bir çalışma ortamı sağlayan ve destek olan Çekmeköy Belediyesi'nin değerli başkanı Ahmet Poyraz'a, Başkan Yardımcısı ve Sempozyum Koordinatörü Şahmettin Yüksel'e ve Kültür İşleri Müdürü Muhammed Sarı'ya teşekkür ederim. Sadece Çekmeköy'ün güzelliklerini değil mevcut ve muhtemel sorunların ele alınmasında açık yüreklilikle yaklaştıkları ve akademisyenlere bu konuda destek olmalarının diğer yerel yönetimlere de örnek olmasını dilerim.

Bilim kurulu üyelerimizin ısrarlı taleplerine cevap vererek sahaya çıkan, çok az tanıdıkları yeni bir şehir araştırmaya koyulan ve birikimlerini seferber eden kıymetli akademisyenlere ve araştırmacılar şüphesiz en büyük teşekkürü hak etmektedir. Farklı disiplinlerden gelen konuşmacılar, sempozyumun amacının gerçekleşmesinde önemli katkılar sağladılar ve yeni sempozyumlarda ele alınması gereken birçok konuyu gündeme getirdiler. Bu anlamda sempozyum yeni fikirlerin ve soruların önünü açmıştır. Bununla birlikte birçok araştırmacı yerel yönetimlerin gerçekleştirebileceği çok sayıda öneri geliştirmiş ve bunları oturumlarda aktarmıştır. Bu bağlamda hem öneriler geliştirilmiş hem de yeni araştırmalar için temel noktalar ortaya konmuştur.

Sempozyumun planlanmasından organizasyona kadar her adımda büyük bir gayretle çalışan düzenleme kurulu üyelerine şükranlarımı sunuyorum. Elinizdeki bu kitap onların olağanüstü gayretleri olmasaydı hazırlanmazdı. Sempozyumun ve sempozyum kapsamında hazırlanan bu kitabın bu yeni şehrin anlaşılmasına katkı sağlamasını ve yeni araştırmalara ve sempozyumlara kapı aralamasını ümit ediyorum.

Prof. Dr. İsmail COŞKUN

Bilim Kurulu Başkanı

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü Başkanı

TARİHTEN GELEN ÇİZGİ VE ŞEHİRLER

*A. Korkut Tuna**

Şehirler; insanlığın varoluş mücadelesinde, toprağa yerleşme ile ilgili sürecin ileri bir aşaması olarak karşımıza çıkarlar. İnsanın yeryüzündeki varlığının istikrarlı bir biçimde devamlılık ve kalıcılık sağlanması; nüfusun belli bir yerde veya yörede yoğunlaşması, onun toprağa yerleşmesi ile başlamaktadır.

İnsanın toprağa yerleşmesine bütünlüğü içinde baktığımızda, devamlılık arz eden önemli yerleşmelerin tarım faaliyetlerine bağlı olarak ortaya çıktığını görüyoruz. İnsanlık tarihinin en uzun, belki de kesintisiz çizgisi tarıma bağlı olarak belli bölgelerde yoğunlaşan ilişkiler sonucunda ortaya çıkmıştır. (Burada bir göl kenarında balıkçılıkla uğraşan yerleşmeleri göz önünde bulundurmuyoruz.)

Tarım faaliyetlerinin insanlığın devamını ve ilerlemesini sağlayan temel faaliyetler olarak tarihte yer aldığını biliyoruz. Çünkü tarım faaliyetleri sayesinde üretimin devamlılığını ve sürekliliğini sağlayarak önemli bir toplumsal değerin yaratıldığı ve bunun toplumsal bir gelecek olarak sürdürüldüğü görülmektedir. Artı ürün adını alan bu değere bağlı olarak insan yerleşimlerinin bir köy çerçevesinde varlıklarını sürdürdükleri, parçalı biçimde de olsa benzer ilişkilerin, benzer üretim tarzları ile belirli toplumsal yapıları ortaya koydukları bilinmektedir.

İnsanlık tarihini uzun süren bir zaman dilimi içinde tarım üretimine bağlı olarak benzer üretim tarzları ortaya koyması sonucu tarım üretiminin yaygınlaşması, farklı coğrafyalarda ve farklı toplum örgütlenmeleri çerçevesinde işlerin sürdürülmesine bağlı olarak değişik çözümlerin de varlığını ortaya koymuştur.

Başka bir deyişle tarım üretiminin sürdürülmesi ve yaygınlaşması toplumların benzer sorunlarına farklı çözüm teklifleri ile karşımıza çıkmalarına yol açmış, bu çerçevede oluşan üretim/yönetim örgütlenmeleri toplumların Doğu toplumları ve Batı toplumları olarak ayrışmasına ve farklılaşmalarına yol açmış bulunmaktadır.

Bu süreç içinde Doğu toplumlarının gerçekleştirdikleri üretim ve

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölüm Başkanı, aktuna@ticaret.edu.tr

elde ettikleri zenginlikler geniş tarım alanlarının yönetim biçim ve birliklerini sağlamış ve bu çerçevede yaratılan hâsıla, elde edilen zenginlikler daha teknik bir ifade ile başka işlerde kullanıma izin veren artı ürün, bir yerden sonra, şehir adını verdiğimiz ve günümüze kadar aşılammış toplumsal yapıları ortaya koymuştur.

Şehirler uygulanan örgütlenme, sürdürülen toplum ilişkileri yanında; yaratılan veya bir araya getirilen hâsılanın, zenginliğin eseri idiler. Kısa zamanda, bir zamanlar toplayıcılığın ve avcılığın geçerli olduğu, kısmen hayvan ve bitki yetiştiriciliğın birlikte görüldüğü karma tarımın uygulandığı (G.Childe, s.77) başka kırsal alanların gözetim ve denetimini ele geçirdiler. Zengin tarım alanlarının yönetimi ile ilgili temel göstergelere sahiptiler. Şehrin sahip olduğu ilişkilerin ve ortaklaşalıkların görüldüğü yapılar sayesinde; örnek olarak bir tapınak sayesinde veya yönetime ait bir yapı ile çevrelerine gerekli iletileri gönderdiler.

Bu bakımdan şehirlerin sahip olduğu, ele geçirdiği veya yarattığı imkânlar; o günlerden yola çıktığımızda, sadece şehir olarak kendilerinin değil içinde yer aldıkları toplumların ve toplum ilişkilerinin de anlaşılabilmelerine izin verdiler, bu doğrultuda gerekli imkânlar hazırladılar.

Şehrin sahip olduğu imkânların, özelliklerin yol açtığı gelişmeler sadece dönemleri ile sınırlı kalmadı, günümüze kadar ulaştı. Bir tarafta olmuş bitmiş işlerin, bulunan çözümlerin kalıntıları, simgeleri; varlıklarını sürdüren şehirleri, şehirlerimizi süslemekte, ortaya çıktıkları dönemlerin eserleri ile zamanlarına tanıklık etmektedirler.

Ama bütün bu var olmanın, bir manada sürüp gitmenin yanında siyasetin, yönetimin, girişimin yol açtığı gelişmeler ile de karşılaşmaktadır. Büyüyerek devasalaşan yerleşim yerlerinin kuşatıcılığı, çevrelerine elinde tuttıkları ilişkilerin damgalarını vurmaları bir tür egemenlik ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tür egemenlik ilişkilerinin varlığına rağmen mevcut şehirler; yarattıkları hasılanın serpintileri, küçük pay almalar, yol vermeler ile sahip oldukları ve çağlarını yansıtan global yapılarının yanlarında da farklı, yeni türden yerleşmelerin var olmasına veya biçimlenmesine de yol açmaktadır.

Çeşitli isimlerle tanımlansa bile bu yapıların kendilerine özgü dinamikleri ele alınmalı, işleyişleri üzerinde durulmalıdır. Çünkü büyük

şehirlerin ağır basan, hâkim unsur olarak mevcut kentsel yapılanmayı tanımlayan özellikleri yanında; bunlara bağlı olarak ortaya çıkan genellemeler ve uygulamalarla birlikte, yeni şehir yapılarını da oluşturmaya başlayan çevre yerleşim yerleri, şehirleşme söylem ve analizleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Şimdiye kadar gelen tarihî/toplumsal süreç içinde; şehir, aşılamamış bir toplum kategorisidir. Evet, günümüzde köy de varlığını sürdürse bile; sahip olduğu, bir zamanlar örgütlediği toplum ilişkilerini şehre terk ederek, şehrin egemenliği çerçevesinde varlığını sürdürebilmiştir.

Şehir ise; ortaya çıktığı ve varlığını sürdürdüğü uzun zaman süreci ve mekân bağlantıları içinde ve tabii zaman ve mekâna bağlı olarak değişiklikler gösterse bile, ortaya koydukları yapılanmanın ötesinde daha ileri bir örgütlenme biçimine geçememiştir.

Her ne kadar bazı açıklama girişiminde bulunan araştırmacıların söylemlerinde karşılaştığımız gibi (Bkz Toynbee) şehirlerin; yeryüzünün belli bölgelerinde, birbirleri ile eklenerek 'dünya şehri'ni, œcumé-nopolis'i oluşturmaları söz konusu olsa dahi, bir zamanların sadece sanayi olayına bağlı olarak ileri sürdükleri bu değerlendirmenin artık geçerli olmadığını görmekteyiz. Şehir konusu ile ilgili tartışmaların üzerinde durulması gereken ikinci bir ayağı 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Habitat II çalışmaları olmuştur. Dünya çapında başlatılan ve mevcut şehirli yapının toplumlar üzerindeki tayin ediciliğinin, egemenliğinin sınırlarının çizilmek istendiğini unutmamak gerekmektedir. Dünya üzerindeki mevcut şehirleşmenin ortaya koyduğu bir tür yapılanmanın, belli bir egemenlik anlayışının pekiştirilmek, yeni şehirleşmelerin yaşandığı toplumlara Batılılarca bir çeki düzen verilmesi demektir Habitat II.

Yine tarihî dönemlere dönecek olursak; muhakkak ki dönemlerine göre adlandırılan ve belli özelliklere sahip şehirlere rağmen, günümüzde daha ileri bir örgütlenme biçimine ulaşamamıştır. Şehrin ötesinde, şehri aşan, şehirden ileri bir örgütlenmeyi içeren bir yerleşim yeri, yeni bir sosyal yapı ortaya çıkmamıştır.

Yine muhakkak ki şehirler arz üzerinde yaygınlaşmışlardır. Bize anlatıldığı gibi M.Ö. 3.000'li yıllarda Mezopotamya'dan yola çıkarak 16. Yüzyılda Kuzey Avrupa topraklarına kadar ulaşacak bir yaygınlık göstermişlerdir.

Ama köyün yerini alan, köyün örgütlediği toplum ilişkilerini öteye

götüren şehrin yerini bambaşka bir üretim/yönetim/denetim birliği, şehrin pabucunu dama atan bir gelişme, tıpkı bir zamanların şehrin ortaya çıkıp yaygınlaşmasında olduğu gibi, karşımıza çıkmamıştır.

Muhakkak ki şehirlerde ortaya çıkan yeni boyutlar, karşımızda yer alan farklı gelişmeler olmuştur. Şehir sosyolojilerinde yakın dönemlerin toplumlarını ve içinde yer aldıkları bölgelere bağlı gelişmeleri ve bu çerçevede kazanılan özellikleri tanımlayıcı bazı ele alışı, açıklamalar ile karşılaşmıştır. Ama sadece şehir sosyolojilerinde değil tarihi gelişmeleri dönemlendirmede dahi şehir önemli bir ölçüt olarak kullanılmıştır. Mesela Batı'daki feodal düzenin en geçerli tanımlarından biri şehirlerde yaşanan gerileme ve yok olma idi.

Tarihi gelişmeleri ele alacağımız bazı süreçlerde şehirlerin kazandığı boyut, farklı tarih faktörleri ile tanımlanmak istenmiştir. Daha çok Batı tarihine bağlı dönemlemelerin geçerli olduğu yaklaşımlarda Doğu'daki şehirler ve şehir gelişmeleri ihmal edilmiştir.

Bu açıdan ele alındığı zaman; tarihten gelen çizgisi içinde İstanbul'un, üç kıta ve üç denizi birbirine bağlayan bir özellik taşıdığını görmekteyiz. Bir zamanların baskın sanayileşme süreci çerçevesinde gelişen şehirlerin parlayıp söndüğü zaman süreçleri içinde İstanbul'un bu özelliğini sürdürdüğünü görmekteyiz.

Günümüzde de 15 milyona dayanan nüfusu ve bünyesinde barındırdığı idarî birimlerin biçimlendirmesiyle, İstanbul çağın gelişmelerini bünyesinde barındırmaktadır. Şehrin mekânda yayılması, bünyesinde yer alan idarî birimlerin bir biri içinde erimelerine, kaynaşmalarına yol açmış bulunmaktadır.

İstanbul'un farklı ilçelerinde karşılaştığımız bu durum acaba Çekmeköy açısından ne ifade etmektedir. Artan nüfus ve ortaya çıkan siyasî yapı çerçevesinde bu yerleşim yeri ve sahip olduğu gelişme çizgisinin ne anlama geldiğinin sorgulanması, bu gelişmeyi sağlayan ilişkilerin üzerinde durulması gerekmektedir.

Dinamik bir nüfus artışı arkasında gözlenen kentsel yapının ifade ettiği mananın anlaşılması üzerinde durmak gerekmektedir. Evet, İstanbul yakın dönemlerde sahip olduğu özellikler ve ilişkiler çerçevesinde önemli bir gelişme göstermiş, neredeyse yekpare bir mekân kullanımını destekleyen nüfus artışı ile bu günkü yapısına ulaşmıştır.

Bu gelişme içinde Çekmeköy'ün, bir cadde etrafında sıralanan binalardan oluşan Ümraniye'den sonra, tepeler arasında kıvrılarak

giden Şile yolu üzerindeki aralıklarla oluşmaya başlayan bir tür çizgi görünümlü yerleşim yerinden çıkarak bu çapta bir yerleşim yerine dönüşmesinin nedenleri üzerinde durmak gerekmektedir.

Acaba Çekmeköy'ün, İstanbul'daki mevcut kentleşme çizgisinin ötesinde, İstanbul'a bağlı ama bir yerden ondan bağımsızca sahip olduğu ilişkiler bütünü ve imkânları nereden kaynaklanmaktadır? Bu oluşumu tanımamız gerekmektedir. Evet, İstanbul büyük bir çekim merkezi olmuştur. Kendisini ve çevresini geliştirmiştir. Ama şehir ve şehirleşme konusunda ve İstanbul'un tayin ediciliği dışında Çekmeköy'ün sahip olduğu ve onu bu güne getiren imkânlar var mıdır? Bu konu üzerinde durmak gerekecektir.

Alışılmış şehir ve kentleşme söylemlerinin tayin ediciliğinin yanında ve ötesinde Çekmeköy'ün sahip olduğu veya elinde tuttuğu imkân ve ilişkiler nelerdir? Şimdiye kadar şehirlerle ilgili söylemlerimizi, ele alışlarımızı tayin eden yaklaşım biçimleri mi devirlerini, geçerliliklerini tamamlamaktadırlar.

Günümüz yapılanması çerçevesinde, acaba Büyükşehir'lerin ellerinde tuttıkları imkânların yol açtığı yapılanma mı değişmektedir? Alınan kararlar, mevcut hukukî yapıyla ilgili değişiklikler, bir merkezden yönetmenin ötesinde bazı gelişmelere mi yol açmaktadır? Bu konu şehir araştırmaları ve özellikle şehir sosyolojileri açısından; belki de önemli kolaylıklar sağlayan, toptancı ele alışların dışındaki bir gelişmeye mi işaret etmektedir? Bu sorular farklı bir gelişmenin varlığı bakımından önem taşımaktadır.

Çünkü Çekmeköy kendine ait bir mekânın kullanımına ve gelişmesine bağlı olarak varlık kazanmış gözükmektedir. Verilen ilanlarda farklı bir yaşamı vurgulayan bir konut arzını sunmaktadır. Bu gelişmelerin altında farklı bir gelişme doğrultusunun varlığı sezilmektedir. Bu bakımdan Çekmeköy bir yere eklemelenmenin ötesinde ne gibi özelliklere sahiptir meselesi üzerinde durulmalıdır.

Çekmeköy yapılan yayınlarda da görüldüğü gibi, kendi gelişmesinin aşamalarını adım adım takip edebileceğimiz özelliklere sahip olup, kendisinden daha önce var ve ileride olan yerleşim yerlerini zaman içinde aşmış bulunmaktadır.

Bugün ve yarın gerçekleştirilecek çalışmalarda Çekmeköy sahip olduğu tüm ilişkiler ve zenginlikler çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu kapsamlı çalışmalar İstanbul'un içinde yer aldığı kentsel gelişme çizgi-

si içinde Çekmeköy'ün farklı bir çizgide mi geliştiği/gelişeceği sorusuna cevap oluşturmalıdır. Başka bir deyişle İstanbul ağırlıklı ve merkezli çalışmaların gözünden kaçan ve bölgemize özgü farklı bir gelişmenin işaretlerinin bulunup bulunamayacağı üzerinde durulmalıdır.

Şehir konusuna yaklaşımların, oluşan veya oluşturulan teorilerin geçerliliklerinin sınanacağı bir imkân ve ortam ile karşılaşılıp karşılaşmadığımız, bazı yerleşik söylemlerin geçerliliklerinin test edilebileceği ortamların varlığı açısından bu yönde gerçekleştirilecek yaklaşımların, sürdürülecek ele alımların önemli olacağına inanmaktayım.

Evet, bilimsel yaklaşımlar, ele alımlarda alınan yol, izlenen yöntemler önemli çalışmaların sonuçlanmasına, önemli sonuçlara yol açmaktadır. Fakat sürüp giden ele alım biçimlerinin dışında kalan, mevcut söylemlerin ötesinde karşılaşabileceğimiz yeni durumlar da söz konusudur, söz konusu edilmelidir.

Bu bağlamda Çekmeköy'ün; yaşadığı şehirleşme, ulaştığı nüfus ve sahip olduğu diğer göstergelerin ışığında, farklı disiplinlerdeki bilim adamlarının ortaya koyacağı yaklaşım ve değerlendirmeler yardımı ile yeni baştan bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Elde ettiği yükseliş çizgisi bir parçası olduğu İstanbul'dan mı kaynaklanmaktadır? Yoksa elinde tuttuğu imkân ve ilişkilerden mi kaynaklanmaktadır?

Bu konuların aydınlanmaya kavuşması ile Şehir Sosyolojisi çalışmalarının yeni boyutlar kazanacağı açıktır.

KAYNAKÇA:

Arnold Toynbee, *Les Villes Dans l'Histoire, Cités en Mouvement*, Paris, Payot, 1972
Gordon Childe *Tarihte Neler Oldu*, Odak Yayınları, Ankara, 1974

GELECEĞİN TASARIMINDA BİR ARAÇ OLARAK “GEÇİŞİM”

Şengül Öymen Gür*

“Hakikat bakış açısı kadardır”

H-G. Gadamer

“Madem 360 derece var, niçin birine bağlı kalalım?”

Zaha Hadid

AKIŞ MEKÂNI/YER MEKANI

“Akış mekân”larının “yer mekân”larının önüne geçtiğini savunanlar vardır (Castells, 1989, 1996). Sınırların ve hatta coğrafyanın eridiğini söyleyenler bile vardır (Ruggie, 1993; O’ Brien, 1992). Ulusal sınırların artık konu dışı ve metruk bir olgu olduğu iddia edilir (Ohmae, 1995).

Ulusal olarak örgütlenmiş siyasal ve kültürel kimliklerin sınırlarının ortadan kalktığı (Appadurai, 1996); ve bunların mesafesiz ve sınırsız, yerden bağımsız yapılar haline geldiği öne sürülmüştür (Scholte, 1996). Vurguları nerede olursa olsun bu grup yazarın üstünde durduğu nokta, insanların, nesnelere, kapitalin, paranın, kimliğin ve imgelemin küresel mekânda dolaşımıdır. Dolayısıyla bunları yerden tamamen bağımsız bir biçimde ele alırlar.

KÜRESELLEŞME YERDEN ELİNİ ÇEKMEZ!

Diğer yandan daha gerçekçi bir grup kent sosyologu küreselleşmenin, yeri alışılmadık mekanizmalarla yeniden şekillendirdiğinden bahisle küresel ilişkiler içinde yer alan ve rol oynayan nüfusun yarattığı yeni itibar merkezlerine karşılık, üretimden sorumlu bir nüfusun da kentlerde her zaman mevcut olacağını ve zorunlu olarak kent çeperlerinde her zaman yer alacağını söylemektedir.

David Harvey (1982) ve Henri Lefebvre (1977, 1987, 1991)’in çalışmalarına yaslanarak Saskia Sassen (2001) küreselleşmeyi çok sayıda ve üst üste binen coğrafyasal ölçeklere yayılan sosyo-ekonomik ve

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölüm Başkanı

siyasal-kurumsal etkenlerle mekânların yeniden belirlendiği bir süreç olarak görür. Sassen'in bakış açısından kentleri, bir yandan, yeni bilgi endüstrilerinin ürettiği çıktılarının dolaşım alanı; seçkin yetenekler, üst düzey uzmanlar, saygınlık ve statü beklentileri olan insanların yeri olarak anlamak olanaklıdır. Aynı anda, bunların yaslandığı üretim süreçleri, alt yapılar, uzmanlık istemeyen işlerde çok düşük ücretlerle çalışan insanların yeri olarak kavramak olanaklıdır (Castells 1989; Graham ve Marvin 1996; Sassen 1998).

DEVLETİN GÜCÜ

Devlet ve gücü konusu ise kent sosyologları ve ekonomistleri arasında en az işlenen konulardan biridir. Brenner (1999) 'mekansal ölçekleri birbirinden ayıran sınırlar o kadar puslandı ki belki de çağdaş kapitalizmin ölçekler düzeyinde organizasyonunu glokalleşmiş etkileşimlerin bir sürekliliği gibi anlamak en doğrusudur' diyor. Bu sürekli olduğu söylenen ölçekler arasında devletin rolü dünya ekonomisinde sıfır olarak kabul edildi. Devletin kendi sınırları içindeki ekonomik faaliyetleri örgütleme ve denetleme kapasitesinden yoksun olduğunu ileri süren çok sayıda araştırmacı mevcuttur (Appadurai, 1996; Ruggie, 1993). Diğer yandan devlet kurumlarına olan inançlarını sürdüren araştırmacılar (örneğin, Mann 1997) devletin bunu niteliksel değişikliğe hiç uğramayan statik bir coğrafyasal sınır içinde gerçekleştirebileceği varsayımını yaparlar. Brenner (1999) 'tıpkı küreselleşmenin yere bağlı alt yapıları gibi devlet kurumları da yerelden evrensele doğru kurulan bağlantılarla yeniden kendi ölçeklerini tanımlarlarsa kapitalin ve buna bağlı olarak kentlerin yeniden yapılanmasında ve şekillenmesinde çok önemli roller oynayabilirler' der. Bu da tartışmaları çok daha önceleri Harvey (1989) tarafından ayrıntılı bir biçimde açıklanan kentsel bölgelerin ve metropoliten alanların yönetişimi kavramına götürür.

KENTSEL YÖNETİŞİM

1985 yılında Orleans'da gerçekleşen bir bilimsel toplantıda ileri kapitalist dönemde ciddi ekonomik ve parasal erozyona uğrayan büyük kentlerin yerel yönetimlerinin yeniden yapılanması bütün boyutlarıyla tartışıldı. Sonuçta yerel yönetimlerin yaratıcı, girişimci olmaları, sıkıntılı durumlarını düzeltmeye yarayacak yeni yolları cesaretle deneyerek yönettikleri nüfuslar için daha iyi gelecekler öngörmeleri konusunda tam

bir uzlaşma oluştu. 1960'ların yönetsel yaklaşımları 1970'ler ve 80'lerde girişimci yaklaşımlara doğru yöneldi, kamu ile özel girişim arasındaki işbirliği küçük firmaların desteklenmesi şeklinde işlemeye başladı. Bu gün ABD'de yeni kentsel girişimciliğin kentsel politikalar ve kentsel büyüme stratejilerinin merkezine taşınması konusunda çok ciddi adımlar atılmıştır (bkz. örneğin; Peterson 1981; Judd ve Ready 1986). Son yirmi yılda kentsel yönetişimde yaşanan değişikliklerin makro-ekonomik düzeyde çok önemli etkilerinin görüldüğü de söylenir (Harvey, 1989).

Mekânsal uygulamaların doğal olarak cinsiyet, ırk ve bürokratik-idari içerikleri vardır ama sınıf ayrımına dayalı olan kapitalist sistemlerde kentlerin planlama ve uygulamalarında göz önünde bulundurulması gerekli en önemli etmen, farklı amaçları ve hedefleri olan değişik aktörlerin türlü programlarla bir yumak gibi hareket ettiği sosyal süreçlerdir. Bu bağlamda ileri kapitalizmde kentsel yönetim de yerel yönetim kavramından çok farklı olacaktır: Eğitim ve din kurumları, yönetimin farklı kolları, yerel işçi örgütleri, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli yerel yönetim araçları farklı amaçlarla da olsa yerel ruh (boosterizm) oyununda yer alabilirler. Yönetişim öncelikle kamusal ve özel ortaklığına dayanır; rasyonel bir tavır olmak yerine girişimci bir tavidir ve bütün spekülatif etkinliklerde olduğu gibi zorluk ve tehlike barındırır; yerel yönetsel girişimcilik geniş coğrafi sınırlarda ziyade yere odaklanır. Bu nedenle barınma ve eğitim sorunları ilgilendiği başlıca sorunlar olmaktadır. Başlıca 4 stratejisi olduğu ifade edilmiştir (Harvey, y.a.g.y):

Emeğin uluslararası bölünmesi içindeki yarış, eşya ve hizmetlerin üretilmesi için belli avantajların değerlendirilmesi ve kullanılması anlamına gelir.

Tüketimin mekânsal bölünmesi konusunda da yarışmacı durumunu iyileştirmek, daha iyi bir rekabet çıkarmak ister.

Kentsel girişimcilik, yüksek finans, yönetim veya bilgi toplama ve süreçlendirme gibi konularda denetim ve kararları elinde bulundurma uğraşır verir.

Merkezi hükümetlerin eskiden olduğu kadar artı değeri eşit dağıtmadıkları, hatta hiç dağıtmadıkları miti karşısında artı değerini yeniden dağıtılması ve kendi payına düşeni almak konusunda da ciddi rekabet savaşları verir.

Tam da bu nedenlerle eşya, insan, para ve bilgi akışını hızlandırmak ve çevreye dağıtabilmek için her türlü ulaşım ve iletişim sisteminin inşa edilmesi, artırılması gibi konularda hızlı bir evrim yaşanmakta ve kentler arası vahşi mücadeleler sürmektedir. En büyük

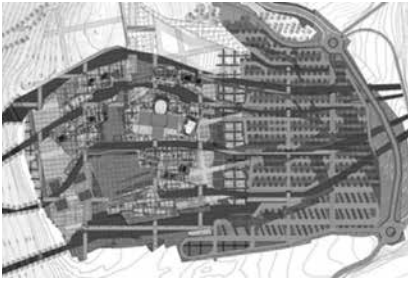
risk dengesiz ve önden kestirilemez ekonomik koşullar altında hangi kentsel girişimin başarılı olacağı hangisinin olmayacağı konusundaki kararların her zaman risk taşımasıdır. Bilim, araştırma-geliştirme parkları, dünya ticaret merkezleri, fuarlar, kapalı alışveriş merkezleri, kültür ve eğlence merkezleri ve hatta müzeler açma konusunda komşu kentlerin yarışması bazen kötü sonuçlar vermekte ve yarışan kentlerde bazı yapılar atıl kalmaktadır.

Bir örnek üzerinden konuşacak olursak çağ dönümünü simgeleyen Bilbao'daki ikonik Guggenheim Müzesi ait olduğu köhnemiş kente ışık gibi doğmuş, turizm gelirlerini arttırmış, ekonomiyi canlandırmış olağanüstü kentsel etkisi yüzünden mimarlık yazınına “Bilboa Etkisi” olarak girmiş bir binadır (resim 1)

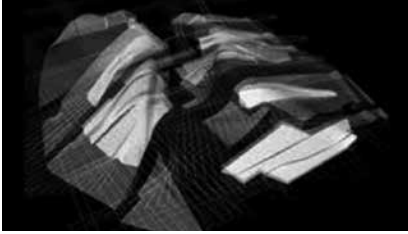

Resim 1. Guggenheim Müzesi, Bilbao, İspanya. Frank Gehry 2000-2001

Diğer yandan yine İspanya'da aynı efektte sahip olması beklenen bir kompleks olan Santiago de Compostela belediyesinin üstlendiği Peter Eisenman gibi bir başka star mimar tarafından 1978 yılında tasarlanan ve aynı yıl inşaatına başlanan kompleksin halen bazı binaları tamamlanamamış ve belediyeyi iflasa sürüklemiş ve belediye çalışanlarının işine son verimek zorunda kalınmıştır. €100m'ya bitmesi planlanan 700,000m² büyüklüğündeki kompleksin bütçesi bu gün dörde katlanarak €400m'yu bulmuştur (resim 2a-h). Buradan anlaşılmaktadır ki hesapsız-kitapsız yarışın anlamı yoktur. Geçişim tasarımı hesaplı-kitaplıdır. Yavaş ama emin bir yoldur. Doğru yol uzun olsa bile izlenecek tek yoldur.

Resim 2a,b. Santiago de Compostela, İspanya. Peter Eisenman 1978-2011 (€400m)

Resim 2c,d. Santiago de Compostela, İspanya. Peter Eisenman 1978-2011 (€400m)

Resim 2e-f. Santiago de Compostela, İspanya. Peter Eisenman 1978-2011 (€400m)

Resim 2g,h. Henüz yapımı tamamlanamayan tiyatro ve performans sanatları merkezi.

Diğer yandan, kamu sektörünün risk emilimi ve iletişimin hızlanması konusunda yaptığı alt yapı yatırımları uluslararası sermayenin konum değiştirmekten kaynaklı masraflarını azaltarak işini kolaylaştırmakta, mobilitesini arttırmakta ve sermayeyi daha esnek hale getirmektedir. Bu da yanı sıra lokaliteleri coğrafyasal olarak daha açık ve pazara yönelik hale getirmektedir. Bu durumun hem gelir dağılımında

kötü sonuçları olmakta hem de yerel kaynakların imkânları kısıtlı vatandaşların gereksinme ve hizmetlerine aktarılmasında engel teşkil etmektedir. Bu engellenen hizmetlerin başında barınma gelir her zaman. Ne yazık ki!

KENTİN ÇIĞLIĞI!

Oriol Bohigas'ın 1993 Pritzker Ödülü Konuşma metninde yapılan değerlendirme aradan belli bir zaman geçmiş olmasına karşın hala değerini koruyor ve birçok ölçekteki belediyeyi ve vatandaşı yakından ilgilendiriyor. Bir şiar niteliğinde okunması gerekli metin aşağıdaki gibidir:

- Kent siyasetin bir yansımasıdır. Sosyalist belediye başkanları geleneğinin siyasi sürekliliği sonucu Barselona dönüşümünü yaşayabilmiştir.
- Kent kolektif bir olgudur.
- Çelişki ve fark kentin temel karakteristiğidir. Bölgelemeler yoluyla bu çelişkileri nötralize etmek Modern mimarların hatasıdır.
- Kent demek, sosyal mekân demektir.
- Kent, komşuluk bölgelerinin kendilerine ait kimliklerinin toplamından oluşan baskın bir kimliğe sahip olmalıdır.
- Kent okunaklı olmalı ve vatandaş tarafından kolayca anlaşılmalıdır.
- Kent her biri yere özgü mimari projeler etrafında örgütlenmelidir.
- Kentin merkezi yeniden çeperine baskın hale getirilmelidir.
- Kentin mimarisi hem işlevsel hem de estetik olmalıdır.
- Tüm kent tek bir mimari proje olmalıdır.

GELECEĞİN TASARIMINDA BİR ARAÇ OLARAK “GEÇİŞİM”

Transition sözcüğü ilk kez 1964 yılında ekonomist ve sistem kuramcısı Kenneth Boulding tarafından kullanıldı. 1995 yılında “Küresel Senaryo Grubu” olarak anılan bir grup planetimizin geleceği ile ilgili Büyük Geçişimi gerçekleştireceğini düşündükleri çeşitli senaryolar üretmeye başladılar. 2003 yılında Tellus Enstitüsü GTI “Büyük Geçişim İnisiyatifi” kurdu. Bu inisiyatif 40 adet uluslararası araştırmacı ve aktivistten oluşmaktaydı. Aynı kavram “Yeni Ekonomik Kuruluş” (New Economics

Foundation) gibi öncü kuruluşlar tarafından da benimsendi (URL-1).

‘Transition’ istenen bir geleceğe geçişin tasarım öncülüğünde planlanmasını hedefleyen yeni bir tasarım araştırmaları alanıdır. Sürdürülebilir bir geleceğe doğru toplumsal geçişim anlayışı kapsamında yapılan bir tasarımdan “transition=geçişim” tasarımı diye söz edilir. Geçişim dönüşüm (transformasyon) kavramından çok farklıdır; yap-kıp-yıkamaz, sabırlıdır.

Geçişim;

- yüksek yaşam niteliği,
- azaltılmış yoksulluk ve eşitsizlik,
- insanlık dayanışması,
- zenginleştirilmiş kültürler ve
- biyosferin korunması, gibi idealleri hedefler.
- Etaplara yöneliktir. Yavaştır. Metodiktir.
- Parçalarla tarif edilmiş (entegre) bütünsel bir vizyonu vardır.

Geçişim olgusunu kabullenmek bir geçişim süreci içinde yaşadığımızı kabul etmek ve toplumu sürdürülebilir bir geleceğe doğru yönlendirmek zorunluluğu ve tasarımın bu noktada merkezi bir rol oynayacağına kabul edilmesi demektir. Sosyal, ekonomik, politik ve doğal sistemlerin karşılıklı bağıntılı olduğunu fark etmek, kabul etmek demektir. Bu durumda mekan-zamansal bir skala üzerinden adım adım iyileştirme politikaları izlenmek zorundadır (şekil 1).

Yoksulluk, ekonomik eşitsizlik, biyo-çeşitlilik kaybı, kaynakların tükenmesi, kirlilik, iklimsel değişme gibi konular ilgi alanı içindedir. Yaşam tarzlarımızı daha katılımcı hale getirmek, doğal çevre ile armonize etmek hedefleri arasındadır. Bütün tasarım önerilerinin geleneksel olan her şeyle bağdaşıp bağdaşmadığını sorgular. Kendi kendini örgütleme, karşılıklı bağımlılık ve bütünsellik gibi kavramlardan bakarak günlük yaşamın biçimlerinin ve yaşam tarzları çeşitliliğinin entegre, yere-bağımlı yöntemlerle nasıl iyileştirilebileceğini sorgular ve yorumlar. Değişim tasarımı kozmopolit bir yerellik kavramına odaklanır: yere bağlı, bölgesel ama yine de küresel olan bir yaşam tarzı öngörür. Geçişim tasarımcıları mevcut ekonomilerle ihtiyaçların lokal olarak nasıl karşılanabileceğini düşünür ve yollar önerirler. Bu tutum sınırsız büyüme ve kâr amacı güden ekonomi anlayışıyla taban tabana zıttır.

Şekil 1. Geçişim fikrinin illüstrasyonu

GEÇİŞİM VİZYONLARI

Çeşitli tasarım yaklaşımları geleceği tahayyül etmede becerilerimizi arttırdı. Cesaretle radikal yeni fikirler ileri sürebiliyoruz, yeni yaşam biçimleri önerebiliyoruz, kritik ve spekülatif tasarımlar yapabiliyoruz. Geçişim tasarım süreçleri projelere bilgi ve ilham kaynağı olabilecek geleceğe odaklı vizyonlara gereksinme duyar. Bunlar değişen şartlara çabucak uyum sağlayabilecek yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla yerden kökünü alan dinamik ‘vizyonlar kurgulamak’ tasarımın önemli bir parçasıdır. Yerel yönetimler eksik gördükleri parçalara yönelirken bir bütünün parçası olacak şekilde düşünmeli ve bu kurguda sosyologlar, ekonomistler ve en önemlisi vizyoner kentsel tasarımcı ve mimarlardan oluşan bir araştırma grubundan destek almalıdır.

DEĞİŞİM KURAMI

Değişim gereksinmesi tarihte hiç bu kadar yüksek seyretmedi. Ama en önemlisi bu günkü değişim gereksinmesinin bizden en çok beklediği şey her şeyden önce değişim konusunda değişmemizdir: “Madem 360 derece var, niçin birine bağlı kalalım?”. Değişim ve geçişim farklı bakış açılarından bakılarak planlanabilir.

Geçişim tasarımı çerçevesinde değişim kuramı esastır; konunun uzmanlarından destek alınmalıdır.

1. Planlı/tasarlanmış bir aksiyonda bir değişim kuramı her zaman mevcuttur.
2. Sürdürülebilir geleceğe yönelik bir tasarım, değişimin toplumun her kademesinde gerçekleşeceğini peşinen kabul eder.
3. Birçok kötü huylu problemimizin ardında bizim geleneksel, modası geçmiş, sezgisel fikirlerimiz yatar.

KAFA YAPISI VE DURUŞ

Geçişimsel zamanda yaşamak tefekkür ve dünyada var olmanın yeni yollarını düşünmeyi gerektirir. Esaslı değişimler insanın diğerleriyle farklı biçimlerde iletişim kurmasına yol açan ketlerini ve dünya görüşünü değiştirmekle neticelenir. Bireysel deneyimlerimiz, kültürel normlarımız, dini ve ruhsal inançlarımız, ekonomik düzeyimiz ve siyasal duruşumuzla belirlenen bireysel ve kolektif ketlerimiz inançlarımızı, değerlerimizi kabullerimizi ve beklentilerimizi yansıtır. Geleceği tasarlarırken önce bunları kırmamız gerekir, belki de!

YENİ TASARIM YÖNTEMLERİ

Tasarımcının ketleri ve duruşunun pek farkına varılmaz ama onlar bir problemin nasıl algılanabileceği, tarif edilebileceği ve çözülebileceği konusunda çok etkilidirler. Geçişim Tasarımı tasarımcıdan kendi değer sistemlerini ve oynamak istediği rolü gözden geçirmesini ve daha bütüncül bir formasyona oturtmasını bekler ve sağlar. Bu anlamda geçişim tasarımı ketler ve dünya görüşleri arasındaki alışveriş olgusunu araştırır.

Her ne kadar Geçişim Tasarımını çok farklı bir şeymiş gibi ele alıyorsa da o aslında bir tür sürekli eğitim ve kişisel değişim programıdır. Günümüzün krizi bir algı krizidir. İnsanlarımız ve yerleşik kurumlarımız modası geçmiş dünya görüşlerine saplanıp kalıyorlar ve bu görüşün araçları aşırı kalabalık ve birbirine bağımlı hale gelmiş bir dünya ile başa çıkmaya yetmiyor.

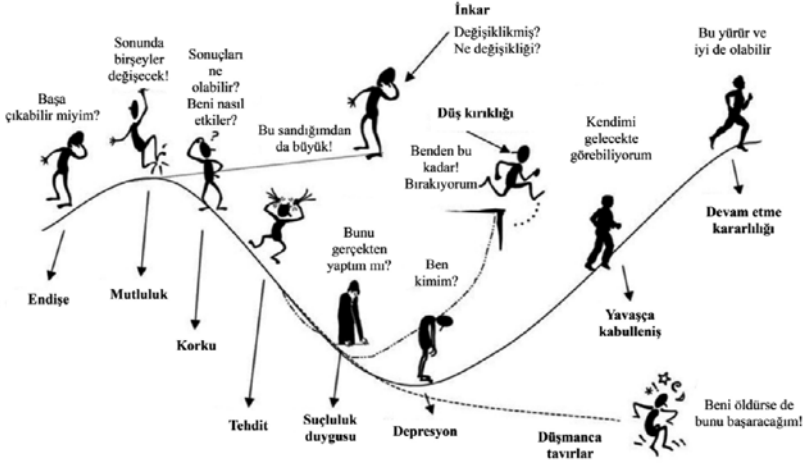
GEÇİŞİM SÜRECİ

Geçişimi tasarlamak için çok zengin alternatif kurguların tarif edilmiş olmasında yarar vardır.

Bu kurguların en güvenilir olanına atlamak olanaklı değildir. Bu 'gelecek tasarımı süreci' akıllı ve küçük adımlarla işlemek durumundadır. Sabırlı olunmalıdır. Geçişim süreci zorlu bir süreçtir. En iyi geleceği düşlemek çok olumlu bir davranış biçimidir, ama bu uzun erimli süreç hayal kırıklıklarıyla dolu olabilir (şekil 2).

BİR TASARIM YÖNTEMİ OLARAK GEÇİŞİM

Arzu edilen gelecek, yerel mikro-ekonomik düzenlemeler, yaşam tarzı ve tercihlerinin planlanması mutlaka tasarım araçlarıyla sağlanacaktır. Ama önce bu bağlamda muhalefet ve geçişim gibi bazı kavramlar betimlenmelidir.

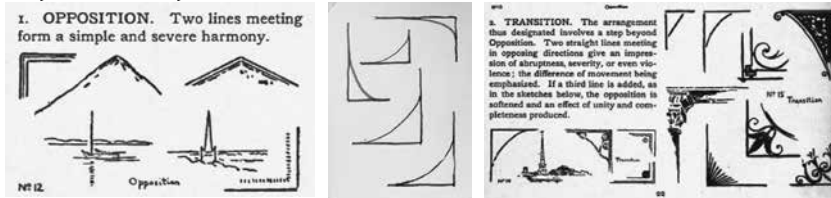
Şekil 2. Geçişim süreci

BİR TASARIM TEKNİĞİ OLARAK GEÇİŞİM

En kolay örneklenebilir olandan, resim sanatından başlarsak resimde kompozisyon ilkesinde beş önemli adım vardır:

1. Muhalefet ("opposition")
2. Geçişim ("transition")
3. Biat ("subordination")
4. Tekrar ("repetition") ve
5. Simetri ("symmetry").

Görüldüğü gibi resim sanatında geçişim önce bir 'muhalefet'in tespit edilmesiyle başlar. Dow bunu öğrencilerine aşağıdaki gibi açıklamıştır (1920) (şekil 3).

Şekil 3. Oyalarda-dantellerde, Art Nouveau gibi sanat akımlarında sıklıkla rastlanan motif aslında geçişim motifidir.

Ama geçişimi anlatmak için ben en çok bu çorabı severim. Bunu yaratan kişi çorabın koyu mavi ile bitirilmesine karar vermeden, bir başka deyişle geleceği tasavvur etmeden hemen çorabın boğazından başlayan koyu mavi benekleri koyar mıydı? (şekil 4). Öyle zarif ve kendiliğinden oluşmuş gibidir ki... İki düzlemli kurgularda geçişim çekinik olan nesnenin nöronlarının %40'ın altına düşmesiyle ancak algılanır (şekil 5). Geçişim tasarımı tasarım bilimlerinde temel tasarım derslerinin de konusu olur (şekil 6-9). Escher bu olguyu bir tür metamorfoz olarak kavrar (şekil 10). Huff'a göre şekillerin uyumlu bir biçimde değişimidir (şekil 11).

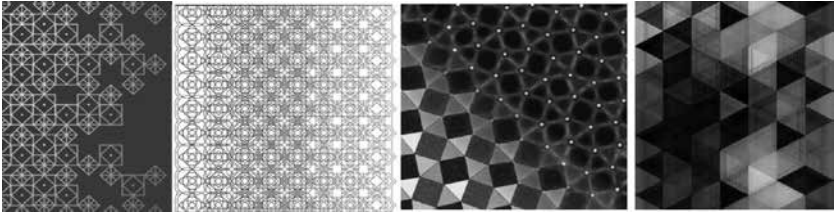
Geçişim grubu içinde yer alan uzmanlar henüz adım adım ilerleme sürecindeyken çok değişik bir yönetim anlayışıyla, 512 adet sivil toplum kuruluşunun Kansas City Belediyesi tarafından örgütlenmesi sonucu Kauffman Performans Sanatları Merkezi diye bir külliye çoktan hayata geçmiştir. Belediye merkezi hükümetin bütçesine "0" maliyetle son derece halk yararına ve estetik bir külliye ortaya koymuştur (resim 3a-c). Daha geriye 358 derece vardır. Durup düşünmeli, bakış açımızı, planlama, tasarlama ve yapım anlayışımızı gözden geçirmeliyiz. Zamanıdır.

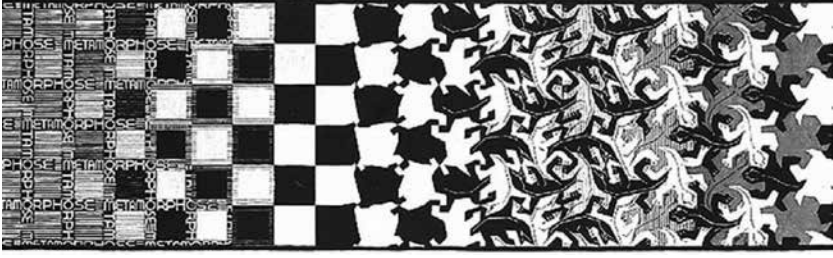
Şekil 4. Örgüde bir geçişim tasarımı.

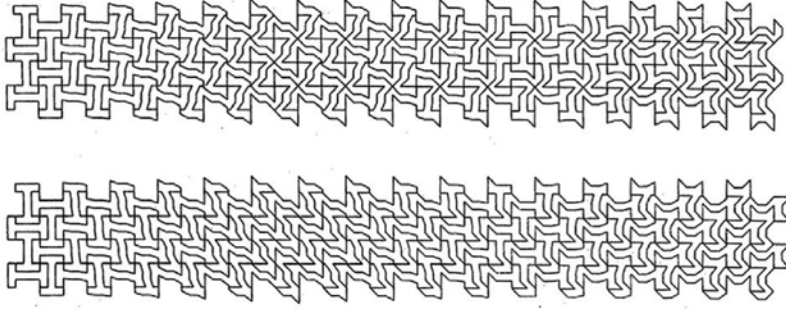
Şekil 5. İki düzlemli kurgularda geçişim.

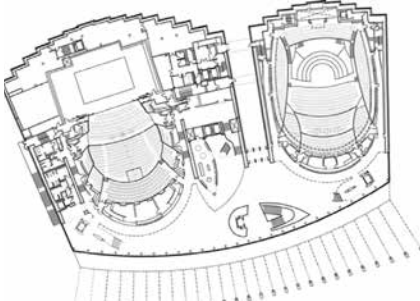
Şekil 6-9. Temel tasarım konusu olarak geçişim.

Şekil 10. ESCHER, Mauritus, 1940, Metamorphosis II, Woodcut

Şekil 11. William Huff, 1979. The Parquet Deformation-iki örnek

Resim 3a. Kauffman Performans Sanatları Merkezi, Kansas City (2002-2008)

Resim 3b,c. Kauffman Performans Sanatları Merkezi, Kansas City (2002-2008).

KAYNAKÇA

Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Bohigas, O. The Royal Gold Medal 1999: the City of Barcelona, *The Journal of Architecture*, Güz 1999, Vol. 4: 224-244.

Brenner, Neil. 1999. Globalisation as Reterritorialisation: The Re-scaling of Urban Governance in the European Union, *Urban Studies*, Vol. 36, No. 3, 431- 451.

Castells, Manuel. 1989. *The Informational City*. Cambridge, MA: Blackwell.

Castells, Manuel. 1996. *The Rise of the Network Society*. Cambridge, MA: Blackwell.

Dow, Arthur Wesley & MASHECK, Joseph. 1997. *Composition: A Series of Exercises in Art Structure for the Use of Students*, University of California Press [1920].

Graham, Stephen ve Simon Marvin. 1996. *Telecommunications and the City: Electronic Spaces, Urban Places*. Londra.

Harvey, David. 1982. *The Limits to Capital*. New York: Oxford University Press.

Harvey, David. 1989. From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. Series B, *Human Geography*, Vol.71, No.1, The Roots of Geographical Change, 1973 to the Present.

Huff, William. 1979. The Parquet Deformation. McGinty, T. (der). *Best Beginning Design Projects Volume 1*. Milwaukee: University of Wisconsin. s.30-33.

Irwin, Terry. 2011a. "Design for a Sustainable Future," 2: 41-60. Hershauer, Basile ve McNall (der), *The Business of Sustainability*. Santa Barbara: Praeger.

Irwin, Terry. 2011b. "Wicked Problems and the Relationship Triad." Stephan Harding (der), *Grow Small, Think Beautiful: Ideas for a Sustainable World from Schumacher College*. Edinburgh: Floris Books.

Irwin, Terry. 2011c. *Living Systems Theory and Its Relevance to Design: A Matrix*. Developed for the 2011 AIGA Conference, Phoenix. https://www.academia.edu/6076107/Living_Systems_Theory_Relevance_to_Design.

Kaplan, Craig. 2005. *Islamic Star Patterns from Polygons in Contact*. *Proceedings of Graphics Interface GI'05*. Ontario, Canada. s.177-185.

Judd, D. R. ve Ready, R. L. 1986. *Entrepreneurial Cities and the New Politics of Economic Development*. G. Peterson ve C. Lewis (der) *Reagan and the Cities*, Washington, D.C.

Lefebvre, Henri. 1978. *De l'Etat: les contradictions de l'Etat modern*, Vol. 4. Paris: Union Generale d'Editions.

Lefebvre, Henri. 1986. *Le retour de la dialectique:12 mots clefs pour le monde moderne*. Paris: Messidor/Edition sociales.

Lefebvre, Henri. 1991[1974]. *The Production of Space*, (çev) Donald Nicholson-Smith. Cambridge, MA: Blackwell.

Mann, M. 1997. Has Globalization Ended the Rise of the Nation-state?, *Review of International Political Economy*, 4: 472-496.

O' Brien, R. 1992. Global Financial Integration: The End of Geography. London: Pinter . Ohmae, K. 1995. The End of the Nation State. New York: The Free Press.

Ruggie, J. G. 1993. Territoriality and Beyond: Problematising Modernity in International Relations, International Organization, 47: 139-174.

Scholte, J. A. 1996. The Geography of Collective Identities in a Globalizing World, Review of International Political Economy, 3: 565-608.

Sassen, Saskia. 1998. Globalization and its Discontents. New York.

Sassen, Saskia. 2000. The Global City: New York, London, Tokyo. Princeton.

Sassen, Saskia. 2000a. Cities in a World Economy (gözden geçirilmiş basım). California: Thousand Oaks.

Sassen, Saskia. 2001. "The Global city: strategic site/new frontier" Seminar: GLOBALIZATION a symposium on the challenges of closer global integration. (<http://www.india-seminar.com/2001/503/503%20saskia%20sassen.htm>-Ocak 2012)
URL-1: <http://design.cmu.edu/people/faculty/terry-irwin>

İSTANBUL’UN YAKIN TARİHİNDE MİMARİDE GELENEKLE BAĞ KURMA ARAYIŞLARI

*Celâleddin Çelik**

Emperyal başkentliği sona eren Osmanlı İstanbul’u Cumhuriyet’le tanıştığında, kendine ait mimarlık stoğunda fetihle başlayan eski birikimi ve ona eklemleme çabasındaki “millî mimari akımı” ürünleri vardı. Gelenekten devralınan biçimlerin yeniden yorumlanıp bugüne aktarılacak mimaride kimlik arayışına bir cevap niteliğinde sunulması çabası, Osmanlı bakiyesi İstanbul’unun estetik algısında da genel bir kabul görmüştü. Devam eden yıllarda modern ve uluslararası üslubun ağırlığının kuvvetle hissedildiği mimarlık pratiğinde, bir yandan gelenek ve kimlik arayışını tevarüs ettiği medeniyet dairesindeki kavramlardan tekrar üretmek çabasındaki denemeler de eksik olmadı.

Geleneksel mimarinin öne çıkan unsurlarını stilize ederek bugüne aktarma ve geçmişin birikiminin üzerine bugünü inşa etme fikrinin öncülüğünü yapan Sedat Hakkı Eldem, Turgut Cansever gibi yakın geçmişin önemli mimarlarının çalışmaları, son dönemin bu kaygıyı taşıyan mimarları için de kuşkusuz yol gösterici oldu. Sedat Hakkı Eldem’e Ağa Han Ödülü kazandıran SSK Zeyrek Tesisleri (1963-1970) sivil mimarlık mirasının geniş saçaklar, çıkmalar, dikey cephe bölümlenmeleri ve pencere oranları gibi elemanları ile birlikte, topoğrafyaya uyum, arazi kullanımı, masif kütlelerin parçalanması gibi ilkelerinin de yorumlandığı bir deneme olarak kabul edilir. Yapıyı geleneksel ilke ve mimari unsurların izinde dönemin çağdaş mimari diliyle biçimlendiren Sedat Hakkı Eldem bu projesiyle, şehre sivil karakterini veren konut mimarlığı mirasını, dönüşmekte olan ekonomik ve sosyal yapı doğrultusunda belirlemiş bir ihtiyaç olan ofis mimarisine taşımıştır. Eldem, sırasıyla Kandilli Komili Yalısı, Vaniköy Suna Kıraç Yalısı ve Yeniköy Şemsettin Sirer Yalısı gibi konut yapılarında da, geleneğe sadık klasik üsluptan sivil mimari alanındaki sadeleşmiş bir yoruma doğru uzanan önemli denemeler yapmıştır.

Öncelikle gelenekle bir bağ kurulmasının, ardından da kurulacak olan bu bağın fikir düzleminde temellendirilmesi ve tesis edilmesinin

* Mimar

gerekliliğine inanan Turgut Cansever'in mimarlık pratiğinde uygulama imkânı bulduğu sınırlı sayıda esere rağmen dünyanın Ağa Han Ödülü'nü üç kere alan tek mimarı olmasını sağlayan, belki de geçmişle kurduğu bu nitelikli bağ idi. Cansever mimarlığının gelenekle kurduğu ilişki açısından, 1949'da gerçekleştirdiği Sadullah Paşa Yalısı restorasyonu önemli bir yer tutar. Restorasyonu geleneğin keşfedilip yeniden üretilmesi için fırsat olarak algılayan bir zihnin ürünü olarak Sadullah Paşa Yalısı restorasyonu, Cumhuriyet tarihinin modern restorasyon alanında ilk nitelikli uygulamalarından biri sayılmaktadır. Cansever'in bu çalışması da diğer restorasyonları gibi, yeni yapı inşa etmekten çok da farklı olmayan bir yaklaşımın uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Bu restorasyonu takip eden yıllarda Abdurrahman Hancı ile birlikte tasarladıkları Anadolu Kulübü Büyük Oteli projesi ise (Büyükkada, 1951-1957) gelenekten öğrenilip içselleştirilen unsurların bu kez modern mimarlıkla mezcedildiği nitelikli bir yeni mimarlık örneği teşkil etmektedir. Cansever'in bir diğer restorasyon projesi, Salacak'taki Nuri Birgi Evi diye de bilinen Çürüksulu Yalısı restorasyonudur. Mimarın gelenekle kurduğu bağı pekiştirdiği bu projesinde kazandığı tecrübenin de, devamında yapacağı kompozisyon ve yorumlarda etkisi olduğu söylenebilir.

Turgut Cansever'in 1969-1972 arasında inşa ettiği Şişli Terakki Lisesi'nde modüler olarak tekrarlanan bir mimari örtü olarak yorumladığı tonozlar, daha sonra Behruz Çinici'nin Soyak Göztepe Konutları'nda (1988-1993), Nevzat Sayın ve Gökhan Avcıoğlu'nun birlikte tasarladığı, bugün İstanbul Şehir Üniversitesi Batı Kampüsü olarak kullanılan Shell Genel Müdürlük Binası'nda (1992), ardından da Hilmi Şenalp'in projelendirdiği Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (2009) dikkat çekici biçimde karşımıza çıkacaktır.

1933-1977 yılları arasında yaşamış olan Cevat Ülger'den de hâkim mimarlık pratiğinin dışında alışılmadık denemelere imza atan, sanat ve mimarlık dünyasının hakkıyla tanınmayan bir portresi olarak bahsedilebilir. Yalnızca 44 yıl süren hayatında sanatın birçok dalında eser vermiş olan Ülger, bu çok yönlü faaliyetleriyle ne sadece ressam ne sadece karikatürist ne de sadece mimar olarak anılabilecektir. Ülger'in resimleri, karikatürleri, kaligrafik kompozisyonları, kitap kapakları ve vitraylarının yanında, mimarlık ürünlerini ayrıca değerlendirmek gerekir. Sanatçının gelenekle kurmaya çalıştığı bağ, yapı tasarımında, özellikle eğildiği iba-

dethane mimarisinde diğer sanat dallarındakinden farklı bir tavır içinde belirmektedir. Mekânların, malzemelerin ve formların insan hissiyatına kuvvetle tesir ettiğini düşünen Ülger, ibadetin de arzu edilen nitelikte yerine getirilebilmesi için cami mekânının, gelenekten aktarılan eleman ve formlarla kurulması gerektiğini düşünüyordu. Resim, hat ve diğer görsel sanatlardaki eserlerinde gelenekle yoruma neredeyse yer vermeyen bir devamlılık ve bağlılık ilişkisi kurduğunu söylemek zordur. Bu alanlarda yenilik ve soyutlanma arayışlarını öne çıkaran sanatçı, ibadethane yapılarında ise mimari kültür mirasına elden geldiğince sadık kalmaktan yana tavır almıştır. Cami mimarisinin uzunca bir aradan sonra son yarım asırda aradığı açılıma katkıda bulunan “yeni” denemelerin de geniş toplum katmanlarında genel kabul görmekte zorlanması, Cevat Ülger’in sözünü ettiği “ibadetin istenen nitelikte olması”nı sağlayacak vasıfta olmamaları ile ilişkilendirilebilir.

Gelenekle yapı kültürü mirası üzerinden bağ kurma çabalarını, çoğunlukla dinî yapılar üzerinden izlemek mümkün. İstanbul’un gelişen, değişen yüzü içinde inşa edilen camiler, geçmiş kültürle ilişkisinin en yoğun talep edildiği, ve kullanıcıdan bu yönde kabul gören mekânlar oldu. Bu bağlamda Hüsrev Tayla’nın Şirinevler Ulu Camii (1979), Dr. Aydın Yüksel’in Sirkeci Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii (1986), Saim Güner’in Maltepe Cumhuriyet Camii (1988-2001) gibi örnekleri, Hilmi Şenalp’in Çengelköy Kerem Aydınlar Mescidi (2008) ve “gelenek zincirine orijinal yeni bir halka ekleme gayretindeki” Ataşehir Mimar Sinan Camii’ne (2011-2012) kadar getirmek mümkündür. Modernizmin gelenekle uzlaşma çabalarını da, yine camiler üzerinden gözlemeleme imkânımız var. Klasik Osmanlı mirasını devam ettirme gayretindeki bu mimarlar daha sonraki bazı yapılarında, kısa sayılacak bir hayat süren Cevat Ülger’in aksine yeni denemelere açık bir tavır almış, ve geleneksel mirasın yorumlanması fikriyle çalışmalar yapmıştır. Hüsrev Tayla’nın Şakirin Camii (2005-2009) ve Hilmi Şenalp’in Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tatbikî Camii (2012), gelenekle olan bağın koptuğunu düşünen bu mimarların önce kültürel bir arkeolojik çalışma ile bu ilişkiyi yeniden tesis etme, ardından da mimarlık geleneğinin bugünün diliyle yeniden yorumlanması çabası olarak algılanabilir.

Ayrı bir inceleme konusu olan cami tasarımı bahsinde, yine Dr. Aydın Yüksel’in Bahçeşehir ve Zeytinburnu Seyyid Nizam camileri, Mahmut Sami Kirazoğlu’nun Pendik Dumankaya Camii, Ahmet Yılmaz ve

İbrahim Hakkı Yiğit'in Beykoz Türk İslam Sanatları Bahçesi ve Klasik Sanatlar Merkezi Camii gibi çalışmaları not edilmelidir. Dr. Aydın Yüksel klasik üslubu kendi içinde yorumlamaya ve çeşitlendirmeye çalışırken, Mahmut Sami Kirazoğlu'nun yeni biçimler arayışında olduğu görülür. Ahmet Yılmaz ve İbrahim Hakkı Yiğit'in Sümbül Efendi Tekkesi Harem Binası gibi restorasyon projeleri de, tasarımın gelenekle olan ilişkisini kurma çabaları bakımından önemli sayılmalıdır.

Millî mimarlık akımlarının aralıklarla da olsa sıcak tutarak üçüncü milenyumun başına kadar durağan biçimde aktardığı söylenebilecek olan bu "millî kimlik" arayışının, özellikle 2000'lerin İstanbul'unda hissedilir biçimde tekrar gündeme geldiği söylenebilir. Yeni yaşam tarzları tartışmalarına sahne olan bu kadim şehir, tarihinde görmediği yoğunlukta bir imar faaliyetiyle karşılaştı. Ülkenin büyük yatırımcıları, en önde gelen mimarları ile çalışarak dünyadaki muadilleri ile kıyaslandığında eşdeğer inşai kalite ve mimarlık nosyonuna sahip yapılar üretmeye başladılar. Uluslararası standartlardaki bu mimarlık, şehrin görünür yüzünü gelişigüzel ve özensiz bir mimarlıktan daha nitelikli bir yapılaşmaya doğru dönüştürme iddiasındayken, toplumun bazı kesimlerinde ise farklı bir estetik tatmin ve kültürel kimlik arayışı talep edilen kavramlar olarak belirmeye başladı. Geçmişe özlem, nostalji, ecdat, medeniyet gibi kavramlar etrafında halkalanan bu arayışın yansımaları sadece mimarlıkta değil, hayatın diğer birçok alanında da görülmekte; Osmanlı; kıyafetleri, aksesuarları, nargile kafeleri, el sanatları vs. ile rağbet gören bir arzu nesnesi olarak takdim edilmekte; izlenme rekorları kıran dizilere konu olmaktadır. "Be-yoğlu'nda Osmanlı- Selçuklu dönüşümü" (Anadolu Ajansı, 27 Nisan 2013 12:05), "Osmanlı mimarili dönüşüm", "İstanbul'a Osmanlı ve Selçuklu mahallesi kurulacak." (Yeni Şafak, 02 Ekim 2009), "Osmanlı mimarisi karakollar geliyor." (Hürriyet, 21 Ocak 2013), "Millî Eğitim Bakanlığı, yeni okul binalarını Osmanlı ve Selçuklu mimarisine göre inşa edecek." (Zaman, 3 Şubat 2005), "Esenler dönüşüm projesinde Osmanlı-Selçuklu mimarisinden esinlenilecek!" (Anadolu Ajansı, 1 Aralık 2013) gibi haberler ise bir yandan geleneksel yapı kültürü ile devamlılık arz eden bir kimlik ilişkisi kurma iddiası olmayan mimarlık ortamının tepkisini çekerken, bir yandan da henüz bu beyanların altının fikrî olarak yeterince doldurulup doldurulmadığı konusunda da tereddütler oluşturuyordu. Toplumsal kimlik arayışının tabandan

yukarı bir yansıması olarak değerlendirilebilecek olan bu talebin siyasal erk ve yerel yönetimler tarafından sıkça dillendirilmesi ve teşvik edilmesi ile de, hem geleneği ilke düzleminden ziyade yüzeysel bir ilişkiyle ele alan ve biçime indirgeyen yapılar hem de sayıca az da olsa derinlikli bir kimliği gelenekle kurulacak nitelikli bir ilişkide arayan, ancak baskın mimarlık pratiğinin alışılmış seyrinin dışında kalan yapılar meydana getirildiği söylenebilir. Osmanlı-Selçuklu desenleri bina cephelerinde popüler bir süsleme unsuru niteliğiyle sıkça kullanılmaya başlarken, bu desenleri oluşturmuş olan fikir dünyasını anlamaya ve o dünyadan bugüne bazı tercümelemeler yapmaya çalışan örnekler de bulunmaktadır.

Emine ve Mehmet Ögün'ün tasarladığı Örencik Kır Evleri (2001-2005), İstanbul'un modern kent evreni çemberinin dışına çıkmaya ve "pozitivizmin kısılcacını açmaya" çalışan bir çabanın bağımsız ürünü olarak bu anlamda öne çıkmaktadır. Örencik Kır Evleri'nin, gazete sayfalarını işgal eden tam sayfa konut ilanlarının vurguladığı ilkelerin aksine tabiatla mütevazı ve uyum içinde bir ilişki kuran, hatta onu yücelten insan merkezli bir konut anlayışını, ancak dikkatle dinleyenlerin duyabileceği alçak bir sesle dile getirdiği söylenebilir. Narin, hatta çekingen denebilecek bir tavırla topoğrafyaya oturan yapılar, gelenekten sadece mimari biçim ve elemanları değil, bununla birlikte kavramları da bugüne taşıma çabasıdır. Malzemenin kullanımında samimiyet ve dürüstlük ilkesi, bu yapıların kaplamadan ibaret olmayan ahşap taşıyıcı strüktürleriyle de bütünleşiyor. Yeni teknik imkânların ve malzemelerin, eskileri tamamen devre dışı bıraktığı fikrine karşı bir itiraz niteliğindeki bu yapılar, tabiata ait malzeme kendi ruhuna uygun kullanıldığı takdirde, bazı şeylerin değişmediğini hatırlatır nitelikte. Emine ve Mehmet Ögün'ün Topkapı Kültür Parkı içinde tasarladığı saçaklar da, geleneksel malzeme ve formların yorumlanması açısından ayrıca dikkate değerdir.

Çalışmalarında geleneğin taklide düşmeden yeniden üretilmesi iddiasını öne çıkaran Hilmi Şenalp mimarlığının, gelenekle kurulan ilişki açısından İstanbul'da son dönemin dikkat çekici ürünlerini verdiği söylenebilir. Batılılaşma öncesi klasik Türk-İslam geleneğine odaklanan, bu geleneği bugünün şartlarında yeniden üretmeyi bir misyon olarak kabul eden mimar, kendi ifadesiyle "günümüz teknolojisinden istifade ederek, geleneğin zihniyet dünyasını, ruh kökünü, imalat teknolojisindeki mantığı ve eşyaya bakıştaki idrak ve inceliği

yeni binalara yansıtmaya özen göstermekte” ve “tevarüs ve temellük ettiği geleneğin gelecek nesillere aktarılmasında köprü olma gayretiy-le” çalışmalarını sürdürmektedir.

Şenalp’in 1998’de inşa ettiği Küçük Çamlıca Köşkleri bu anlamda özel bir yere sahiptir. Yazar Beşir Ayvazoğlu’nun “Son zamanlarda Küçük Çamlıca’ya hiç yolunuz düştü mü? Düşmediyse, tavsiye ederim, bir gün gidin, görün, çok şaşıracaksınız. Karşınıza pitoresk hayranı Avrupalı ressamların gravürlerinden fırlayıp tepeye konmuşa benzeyen, manzaraya bütünüyle hâkim tipik İstanbul köşkleri çıkacak. Daha doğrusu üç köşk ve setli bir Türk bahçesinden oluşan yepyeni bir mimari manzume“ diye takdim ettiği bu köşkler, bir stilistik rekonpozisyon denemesi olarak kabul edilmelidir. Boş bir araziye yeni bir mimari tasarım ürünü olarak inşa edilmiş olmasına rağmen ziyaret edenlerde restore edilmiş tarihî yapılar olduğu izlenimini uyandırıyor olmasıyla Küçük Çamlıca Köşkleri, mimarın amaçladığı hedefe ulaşmış olduğunu düşündürüyor. Bir bahçe etrafında buluşan üç adet köşkten oluşan bu tesiste Şenalp, yapılardan ilkinde XV, ikincisinde XVI. yüzyıl Osmanlı sivil mimarisinin sadık bir rekonpozisyonunu denemiş, üçüncü yapıda ise Sedat Hakkı Eldem çizgisinde bu geleneğin yorumlandığı sadeleşmiş bir üslup tercih etmiştir. Yapıların taşıyıcı sisteminde çelik konstrüksiyon, sonrasında ise klasik dönemin yapı malzemeleri tercih edilmiştir. Bu birliktelikle günümüz yapı teknolojilerinin geleneğin yeniden üretilmesi fikrini gerçekleştirirken faydalanılan yararlı bir enstrüman olarak kullanılmaya çalışıldığı düşünülebilir. Tasarımla birlikte tasarladığı projelerin çoğu kez yüklenici olarak uygulanmasını da yürüten Şenalp mimarlığının önemli bir yönü de, yapı kültürünün kaybolmuş/kaybolmakta olan usta ve zanaatkârlarını önce eğitmesi, sonra da bu usta ve zanaatkârlara yaşam alanı sağlaması olarak görülmelidir. Kündekârî, revzencilik, kurşunculuk, taşçılık, oymacılık, alemcilik gibi gelenekli işlerin bir kültür mirası olarak korunması ve bugünün mimarlık ortamında yaşam alanı bulması, niteliği tartışmalı restorasyon işleri hariç, oldukça güçtür. Klasik dönemde yapı ustaları sağlam bir Ahîlik kurgusu içinde dönemin üslubuna ait detaylara hâkimdi. Mimarın ihtiyaç duyduğu yapı elemanını, mesela bir kavsara mukarnasını, ustasına tarif etmesi, istediği ürünü alabilmesi için yeterliydi Aynı ürünü bugün elde etmek isteyen bir mimar ise çok daha fazla çaba sarf etmek zorundadır. Yapı malzemelerinin, detayların, standardizasyonun ve üslubun de-

vamlılık gösteremediği bu ortamda bu kez mimarın her detayı teknik olarak tarif edebilmesi, imalatı yapacak ustayı neredeyse baştan eğitmesi, üslup, geleneksel detaylar ve malzemenin kullanımı hakkında bilgilendirmesi gerekecektir. Kesintiye uğrayan geleneksel yapı kültürüyle tekrar bağ kurma çabasıyla Şenalp mimarlığı, bu zanaat ve sanatları koruma ve yaşatma açısından da önemli bir rol oynamaktadır.

Hilmi Şenalp'in İstanbul'daki bir diğer yapısı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kompleksi, 2000'ler İstanbul'unda yeniden gelenek arayışları açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu yapılar grubunda daha öncekinden farklı bir tavır alınarak, biçimlenme itibarıyla gelenekle daha soyut bir ilişki kurulmaya gayret edilmiş, temelde Sedad Hakkı Eldem çizgisindeki sivil mimarlık unsurlarının (çıkmalar-geniş saçaklar) ve oranlarının yorumlanması prensibi devam ettirilmiştir. Selçuklu taç kapılarındaki mukarnaslı yapı, öncüllerinin de denediği üzere basitleştirilmiş bir geometri ile küplerden kurgulanmış şekliyle cephelerde yer almış. Tonozlu kütlelerin parçalanarak masif etkiyi azalttığı projede, idari alanlar ise saçaklı kütleler hâlinde kompoze edilmiştir. Bu yapılarda Türk evinin öne çıkan geniş saçak, cumba, dikey pencere gibi unsurları sadeleştirilmiş ve taş, çelik, cam gibi malzemeler kullanılarak yorumlanmıştır. Arşivin büyük hacimli ana depo kütleleri ise araziye setler hâlinde oturtularak üstleri yeşil çatılarla gizlenmiştir.

Selçuklu mimarlık mirasından istifade edilerek oluşturulmuş kompozisyonlardan biri de, Tülay ve Adnan Taşçıoğlu tarafından 1995-1998 yılları arasında Bağlarbaşı'nda inşa edilen İslam Araştırmaları Merkezi-İSAM'dır. Büyük bir avlu etrafında yer alan kütlelerin iç mekânları da, yine birer iç avlu etrafında kümelenmektedir. Bu tavrın, Orta Asya'dan Osmanlı'ya kadar bir devamlılık gösteren merkezî avlu etrafındaki eğitim ve bilim yapıları geleneğini referans aldığı söylenebilir. Yapıların tuğla kaplı cepheleri, mimarın Osmanlı öncesine uzanan bir bağ kurmak istediğinin habercisi gibidir. Mukarnas yorumu yapan köşeleri ve taç kapı stilizasyonları ile bu kompleks, Selçuklu yapı mirasından hayli etkilenmiş bir çizgiye oturur. Avlu etrafında biçimlenen masif kütlelerin yatay etkisi baskındır. Selçuklu-Osmanlı geleneğinde geometrinin en girift ve sofistike seviyesini temsil eden mukarnasların sadeleştirilerek yorumlanması ise, millî mimari akımlarından itibaren denenmekte olan bir gönderme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Behruz Çinici'nin Soyak Göztepe Konutları'nda (1988-1993) da sa-

deleşmiş geometrik basamaklı formla yapılan taç kapı göndermesine rastlanır. Bu konutlarda ayrıca cumba yorumu da yapılmış, ancak bu göndermelerin çok katlı yüksek yoğunluklu yapılarda asli ilkeler olarak tasarımın özüne yansımış olup olmadığı, yoruma açık kalmıştır.

Dünyanın en büyük modern kentlerinden biri olan 2000'lerin İstanbul'unda, inşa faaliyetleri ve dev yatırımlar baş döndürücü bir hızla ilerlemektedir. Global dünyanın her kentinde görülebilecek olan bu yapılaşma biçimini kendi geleneğiyle buluşturma çabası, sosyal kimlik ve medeniyet tercihi ile yakından ilişkili bir talep olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumdaki bir arayışın yansımaları olarak, siyasal erkin zirvesinden yerel yönetimlere kadar kamunun her kademesinde bu yönde bir talep göze çarpıyor. Gelenegin bize miras bıraktığı biçimler dünyası ile beraber onların arkasındaki anlam ve ilkelerin de özümsemesi ise, salt bir inşa faaliyeti olmaktan çok fikir ürünü olan mimarlıkta içten içe aranan, üçüncü milenyumun çoğulluk ortamında özgün bir yapı estetiğinin daha oluşmasında büyük bir önem sahibi olacak.

YEREL YÖNETİMLERDE DEĞER TEMELLİ LİDERLİK VE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ

*Abdurrahman Babacan**

Özellikle son yıllarla birlikte kamu idari yönetim formatının almaya başladığı ve benimsediği biçimin, tek ve büyük, hantal bir merkeziyetçilikten yerellik yörüngesine kaymasıyla birlikte, yerel yönetim kavramının hem fonksiyonellik hem de iyi yönetim anlamında önemi artmaya başlamıştır. Zira sahip olduğu yapısal avantajlı konum itibarıyla yerel yönetimler, idaresiyle yükümlü olduğu toplumla birebir iletişim, diyalog geliştirme ve etkileşime girmede daha işlevsel, daha yakın ve daha akışkan bir konumda oturmaktadır.

Halka en yakın birim olmasıyla, hizmet üretmede ve sorunların doğru şekilde tespit edilip çözüme gidilmesinde daha etkin ve hızlı bir mekanizmayı işletebilecek bir yapıda olması, ekonomik, sosyal, kültürel çeşitliliğe ve zenginliğe ilişkin hizmetlerin etkin şekilde ifasını temin edebilecek pozisyonu, yerel idarelere yapısal avantajlar getirmektedir. 1980'li yıllardan bu yana uluslararası kalkınma kuruluşları da ülkeler için yerelleşmeyi, kalkınma için etkin bir strateji olarak belirleyip teşvik etmişlerdir. Özellikle gelir düzeyi görece düşük olan ülkeler için kalkınma meselesinin halli, merkezi yönetimlerin üstesinden gelemeyecekleri bir noktada olduğundan, bu meselede yerel yönetimlerin yetki ve inisiyatif alanları daha da genişlemiş, toplumun talepleri karşısında yerelleşme reformları hayata geçirilmiştir. Yerelleşme, bu anlamda, gelir-gider yönetimi dâhil her türlü yönetsel sorumluluğun merkezi yönetimin dışındaki idari birimlere aktarılması olarak tarif edilmektedir.

Sanayi Devrimi'nin ardından küresel ölçekte artan göç dalgasıyla beraber hızlı kentleşme süreci, bu yeni sürecin etkin, doğru ve efektif yönetimini gerektirmektedir. Bunun ortaya çıkardığı iktisadi, sosyal, teknik ve mali nitelikteki birçok problem de bu bağlamda idari yönetimler açısından çözüm perspektifini gerekli kılan yeni yükümlülükler doğurmaktadır. Gelişen bu yeni süreç, yönetim ala-

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ababacan@medipol.edu.tr

nında var olan geleneksel yönetim formlarının yetersizliğini de ortaya çıkarmış, yerel yönetimlere dair vurgunun artmasını, bir yandan özel sektör, diğer yandan baskı grupları, STK'lar gibi unsurları içeren çok aktörlü yönetim kavramını ortaya çıkarmıştır. “Yerel yönetim” olarak da ifadelendirilebilecek bu yeni idari formda, özerklik ve etkinliğe kayış perspektifiyle daha fazla sorumluluk alan yerel yönetim anlayışı, gerek merkezi idare, gerek özel sektör, gerekse diğer aktörlerle (kalkınma ajansları, STK'lar vd) işbirliği perspektifi, değişen büyükşehir, belediye, il özel idaresi kanunlarıyla birlikte değişen kamu yönetimi anlayışı hâkim kılınmaya başlanmış, sonuçta yerel yönetim anlayışı, giderek artan şekilde etkin olmaya başlamıştır.

Bu çerçevede, yerel yönetimlerin varlığına ve zaruretine duyulan inanç, merkezi yönetimden ayrı bir tüzel kişiliğe, ayrı bir malvarlığına, kendi bütçelerini yapma yetkisine, seçimle işbaşına gelenlerden oluşan karar organlarına, kendilerine özgü gelirlere ve sınırlı da olsa, belli bir özerkliğe sahip olma fikri ve pratiği doğrultusunda daha da kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu kurumsallaşmanın hukuki altyapısında ise, bu yönetimlerin siyasal bir örgütlenme olan devletin yönetim yapısı içinde nasıl bir hukuki yapıya kavuşturulmaları gerektiğini ve gerekeceğinin zeminini oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde ise demokratik kurumsallaşma anlayışı yatmaktadır. Bu nedenle çok eskiden beri yerel yönetimler demokrasinin temel kurumlarından biri olarak kabul edilmişlerdir. Hatta öyle ki, son yıllardaki yaklaşımlar, bir ülkede siyasal sistemin demokratik nitelik taşıması ile yerel yönetimlerin varlığı arasında sıkı bir karşılıklılık ilişkisi kurulmaya başlanmıştır (Wickwar, 1970, s. 74). Siyasal alana katılımın daha etkin ve kesin şekilde tesisini merkezine alan bu yaklaşımda, siyasal ya da iktisadi taleplerin karşılanmasının maksimizasyonu, yerel yönetimlerde merkezi yönetime göre daha kolay gerçekleştirilebilir. Çünkü yerel yönetimlerin faaliyet alanları daraldıkça, bu alanlarda yaşayan bireylerin bazı konularda tercihlerini yansıtmaları daha kolay ve maliyet olarak da daha azdır. Toplum ile yönetim arasındaki mesafe daha kısa ve dar olduğundan, gerek siyasal gerekse yönetim düzleminde yerel yönetim formu, demokratik etkinlik bakımından daha efektif sonuçlar üretmektedir (Çitçi, 1996; akt. Pusu, 2005). Zira Hill (1974)'in ifadesiyle, siyasal sürece katılım yerel yönetimlerde merkeziyetçi yönetim formatına görece daha uygun ve doğrudandır (Hill, 1974, s. 22-24).

Bunu tesis ederken de, değer temelli yönetim biçiminin sahip olunan bu yapısal avantajlardan dolayı ilgili kitleyi daha adil, daha şeffaf, daha katılımcı bir biçimde yönetim mekanizmasına katmak noktasındaki kilit rolü açığa çıkmaktadır. Büyük ve merkeziyetçi yapılarda yaşanabilecek yanlışlıkların ve suiistimallerin giderilmesi daha zor ve sancılı bir süreç isterken, son yıllarda artan öneme sahip bir kavramsal örgü olarak değer temelli idare anlayışının hâkim olduğu bir yerel idare formatı, değerlerin daha rahat pratize edilmesine zemin hazırlayabilecek ve bu değerlerin öngördüğü biçimde ilgili kitlenin lehine oluşacak bir yönetim pratiğinin oluşmasına ciddi katkı sunabilecektir. Etkinlik, hürriyet, yeniden paylaşım, katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi son dönemin önde gelen kavramsal bağlama, adalet, liyakat, ehliyet ve istişare gibi temel değersel bir içerik katan yeni bir yönetim anlayışının hâkim olduğu bir idare formunda, hizmetin muhataplarını dışarıda bırakan bir yerel yönetim hizmeti anlayışı yerini, insan odaklılığa bırakacaktır.

Buradaki bağlama temel zeminin sağlayan kavramsal örgü ise, Arapça'da ma'ruf kelimesiyle karşılığını bulan örgü olmaktadır. Etimolojik olarak a-re-fe kökünden gelen ma'ruf, irfan, örf, maarif kavramlarıyla aynı semantik havuza sahip olup, herhangi bir şeyin duyularla kavranıp idrak ve tefekkür edilmesi anlamına karşılık gelen bir anlam dünyasına sahiptir. Bu da temel itibarıyla pratikte kendisini herkes tarafından iyi ve güze kabul edilen şeylerin emri ve uygulanması olarak göstermektedir. Kavramsal olarak ihsan, iyilik, bilmek, idare etmek gibi kavramlarla yakın ilişkide olan ma'ruf kavramı, pratik hayatı düzenlemede ve bir şeyi idare etmede başvurulmuş yasal düzenlemeler anlamına gelmektedir bir anlamda da (İsfehâni, 2007). Yani bu, yönetimin tesisi ve pratiğinin icrasında yönetici erke, bir ölçü ve kriter getirmekte, bu yönüyle de düzenleyici bir norm ihdas etmektedir. Eski Arap edebiyatında ve İslam öncesi dönemde cömertlik, ikram, iyilik, insan faydalı gelen şey demek olan ma'ruf kavramı, İslam düşüncesindeki kavramsal alanında ise adaleti tesis edici, memnun ve razı edici, huzur verici, bilinen ve tanınan, insan fitratıyla kavgalı değil bilakis onun bir dışavurumu, tezahürü olarak onunla barışık olan bir perspektiften ele alınmaktadır. Bu yönüyle de toplum hayatının belirleyici ve düzenleyici unsuru olarak tanımlanmaktadır. İşte bu kavramsal zeminden hareketle yeni yönetim felsefesi, bu yönüyle insan odaklılığa her zamankinden daha fazla ağırlığın verileceği anlam sahasına doğru

ilerlemektedir. Bu ise, yerel yönetimlerin yönetim anlayış ve pratiğini doğrudan o hizmetin muhataplarına göre ayarlanmasını gerektirmektedir. Yani pratikte bu, hem sosyal hizmetçi bir yerel idare hem de insan odaklı ve hak-temelli bir yerel idare anlayışının bir meczı, harmonizasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira insani ihtiyaçların boyut ve niteliğinin artarak ve çeşitlenerek derinleştiği endüstri-senonrası toplumun yeni yoksulluk biçimleri olarak ortaya çıkardığı sosyal hususlar, bu yönüyle daha kompakt ve birbirini bütünleyen strateji ve politikaları mecbur kılmaktadır. Göç, hızlı ancak sağlıklı kentleşme, aile yapısındaki değişimler, demografik dönüşümler, nüfus ve işsizlik oranındaki artışlar, yalnız yaşayan kişiler, yalnız yaşayan çocuklu anneler, aileler içinde baş gösteren huzursuzluklar, suça eğilimli gençler, uyuşturucu bağımlılığı gibi yeni sosyolojik ve sosyo-ekonomik kırılma alanlarının ortaya çıkışı, gerek yerel yönetimlerin idari anlayış ve pratiğinin yeni durumlara göre ve hak-temelli, değer merkezli, insan odaklı şekilde revize edilmesini, gerekse yerel yönetimlere bu süreçte tamamlayıcı görev üstlenecek sivil toplum mekanizmalarının hayata geçirilmesini gerektirmektedir.

Adalet, iyi yaşam, hak ve hürriyetlere olan vurgu gibi değerler kaynaklı olguların yönetimde hâkimiyetinin, yerel yönetimlerde son yıllarda çeşitli pratiklerde kendisini gösterme zarureti daha fazla açığa çıkmıştır. Bu anlamda, çeşitli belediyelerin kendi sınırları dâhilindeki insani sorunlara ilgisi, bir yandan değerlerin önemini açığa çıkarırken bir yandan da yeni bir kamu idaresi anlayışına doğru geçilmekte olduğunu göstermektedir. Sivil toplumun denetleyici ve ortaklaştırıcı rolü de tam da bu yeni kamu idaresi anlayışında kendisine yer bulmaktadır. Bunu yaparken ise öncelikle sivil toplum kavramının içeriğine ve niteliğine dair anlayış derinleşmesine ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda; farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaş inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içerisinde hareket eden bir alanı temsil eden; sosyal fayda sağlama amacının yanı sıra, toplumsal gelişme ile demokratikleşme amacıyla insan hak ve hürriyetleri, çevre, gençlik, eğitim, sağlık, engelliler, kalkınma vb. gibi farklı alanlarda çalışan farklı örgütlenme modelleri olarak STK algısının yerleşmesi önemlidir. Yani, bir yandan insani ihtiyaç ve mağduriyetlere yönelirken, STK'ların, yerel yönetimlerle işbirliği perspektifi

içerisinde, bir yandan da yerel eğitim, sosyal hizmet tedariki, yardımlaşma duygusunu güçlendirme ve insan hürriyetlerini kollama gibi temel işlevlere sahip olduğunun kavranması gerekmektedir.

Sivil toplum kavramı, Davies (2003)'in işaret ettiği üzere, zora maruz kalmamış olan kolektif davranış alanına işaret etmektedir. Yani zorlamaya değil gönüllüğe dayanan eylemler-davranışlar alanına tekabül eden bir kavramsal örgüdür. Siyasal alanın zıddına tekabül eden anlamıyla sivil toplum, bir şekilde devletle ilişkili fakat ondan bağımsız ve dışsal bir toplumsal alanın, vatandaşların, siyasal alan tarafından temsil edilmeyen ortak çıkarlarının adı olarak tarif edilir (Yıldız, 2004, s. 89; akt. Aslan, 2010). Sivil toplum, bununla birlikte, toplumsal gelişme ve pratiklerden kaynaklanan kolektif etkinlik türlerinin tamamını kuşatan geniş alanın adıdır (Erdoğan, 2005:669; akt. Aslan, 2010). Bu bağlamda, son yıllarda artan işbirliği perspektifi, yerel yönetim-STK arasında birbirlerini tamamlayan bir süreç inşa edilmesi anlamında önemlidir. Sığınmacılık, engellilik, yoksulluk gibi temel sosyolojik realitelere daha insan odaklı ve hak-temelli yaklaşılmasında, son yıllardaki artan vurgu ve eğilim, gerek yerel yönetim anlayışını gerekse sivil toplum anlayışını açmış, genişletmiş ve derinleştirmiştir. Tarihsel olarak yoksulluk ve gelişen sosyal/insani süreçlere karşı en aktif kurum olarak kamunun yanı sıra artık refah politikaları, ulus altı ve ulus üstü kurumların yanında, yerel yönetimler ve sivil/gönüllü, dini vb. yapılar eliyle icra edilmeye başlanmakta ve kamu yönetimlerinde yerleşmenin artması ile de, STK'ların sosyal dayanışma-yardımlaşma ve kamu ile birey ve toplum arasında aracı olma rolleri gittikçe güçlenmektedir. Bu ise, klasik sorunlara ek, hem geleneksel refah uygulamalarına hem de mevcut STK'ların yapageldiği refah uygulamalarına meydan okuma anlamına gelecek yeni durum ve sorunlara cevap üretme zorunluluklarının bir sonucu olmanın yanı sıra, yeni dinamiklere göre dönüşen bir zihniyeti de göstermesi bakımından önemlidir. Bu yüzden, kamu-sivil toplum ilişkisinin ve işbirliğinin, teknik bir süreç olarak algılanmaktan arındırılıp, konunun toplumun tamamını ilgilendiren meselelerle yapısal ve gömülü ilişkisinin bulunduğu fark edilmesi elzemdir. Anayasa yapım süreci, eğitim, sağlık, kültür ve çevre politikaları gibi geniş bir alanda kamu idaresi tarafından atılacak adımlarda vatandaş katılımının sağlanması ve bu sürecin sahiplenilmesi için işbirliği bilinci ve farkındalığı ancak bu sayede mümkün olabilecek ve insan odaklı ve hak-temelli bir yönetim anlayışı kendisine ancak bu sayede yol bulabilecektir.

KAYNAKÇA

Çitci, O. (1996). Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi. Cilt 5. Sayı 6.

Davies, S. (2003). *Empiricism and History*. Hampshire: Palgrave.

Erdoğan, M. (2005). Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi, (Editörler: Selahaddin Bakan, Adnan Küçük ve Ahmet Karadağ), 21. *Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat*, İstanbul: Aktüel Yayınları, Cilt 2.

Hill, Dilys M. (1974). *Democratic Theory And Local Government*. London: Allen & Unwin.

İsfehani, R. (2007). *Müfredat*, İstanbul: Pınar Yayınları.

Pustu, Y. (2005). Yerel Yönetimler ve Demokrasi. *Sayıştay Dergisi*. Sayı 57.

Wickwar, H. (1970). *The Political Theory of Local Government*. Carolina: University of South Carolina Press.

Yıldız, Ö. (2004). Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk, *Sivil Toplum*, 2 (5), ss. 85-92

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA ÇEKMEKÖY'DE NÜFUS VE MESLEK BİLGİLERİ

*Arif Kolay**

Türk ve dünya tarihi açısından önemli bir yere sahip olan İstanbul'daki yerleşim ve yaşam noktalarının çok yönlü olarak ele alınması, sosyal ve iktisadi yapısının incelenmesi ve kültürel dokusunun ortaya çıkarılması son derece önemlidir. İstanbul ilçeleri içinde doğal güzellikleri, ormanları, dini yapıları, suları, endemik bitkileri vs. gibi özellikleriyle nev-i şahsına münhasır bir yeri olan Çekmeköy de bu yerleşim yerlerinden biridir. Çalışmamızda bu özellikler içerisinde Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerinden istifade edilerek Çekmeköy'ün XIX. yüzyıl ortalarında nüfus ve meslek bilgileri ele alınacaktır.

ÇEKMEKÖY'ÜN SOSYAL YAPISI

Osmanlı Devleti'nde nüfusu büyük olan yerleşim birimlerinde genel olarak heterojen bir yapıyı görmek mümkündür. Yani şehir ve kazalarda farklı mahallelerde kümelenmiş olsa da değişik inanç ve milletlerden insanlar birlikte yaşamaktaydılar. Bu durum yerleşim birimleri küçüldükçe daha homojen bir yapıya dönüşmekteydi. Özellikle köylerde böyle bir durum vardı. Bazı istisnalar olsa da köyler ya tamamen Müslümanlardan ya da gayrimüslimlerden oluşuyordu. Müslüman köylerinde az da olsa gayrimüslim aileler yaşamaktaydı.

Köyler genellikle bir ibadethanenin çevresinde oluşuyordu. İbadet merkezleri toplumsal ilişkilerin belirlenmesi ve düzenlenmesinde önemli bir etkiye sahipti. Köylerde insanlar daha çok kendi inançlarına uygun cemaatlerle birlikte yaşamaktaydı. Ancak bu inançları farklı olanların tamamen içine kapandığı, başka inançlara mensup kişilerle görüşmediği anlamına gelmiyordu.

Osmanlı'da toplumsal hareketlilik serbestti. İnsanlar bir yerden başka bir yere serbestçe göç edebiliyordu. Ya da başka bir yerde yani ikamet ettiği yerden farklı bir yerde iş, menkul ve gayrimenkul sahibi olabiliyordu.

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, arif.kolay@dpu.edu.tr

Çalışmamıza konu olan bugünkü Çekmeköy ilçesi sınırları içinde Osmanlı döneminde yedi köy bulunmaktaydı. Bunlar Alemdağ Bitişindeki Ermeni Köyü, Çekmeköy, Hüseyinli, Ömerli, Sırapınar, Sultançiftliği ve Koçullu köyleriydi. Bu köylere ait daha 1840 ve 1845 tarihlerinde olmak üzere iki farklı temettuat¹ defteri düzenlenmişti. Düzenlenen bu defterler arasında çeşitli yönlerden farklılıklar olması nedeniyle değerlendirmeler de ayrı ayrı yapılacaktır.

1840 sayımlarında Alemdağ bitişindeki Ermeni Köyü², Çekmeköy³, Hüseyinli⁴, Ömerli⁵, Sırapınar⁶, ve Sultançiftliği'nin⁷ kayıtları bulunmaktadır. Koçullu'ya ait defter kaydı 1840 tarihli defterlerde bulunmamaktadır. Yine 1845 yılına ait defterlerde Alemdağ bitişindeki

- 1 Temettü, Arapça bir kelime olup, mal, eşya, kazanç, kâr etme, anlamlarına gelir. 1839'da Tanzimatın ilanıyla birlikte tebaanın sosyal, hukuki ve mali bakımdan eşitliği kabul edildiğinden o zamana kadar ocaklık olarak devlete temin ettikleri kereste, güherçile, kendir gibi maddelerle köprücülük, derbencilik gibi bazı mükellefiyetlerine son verilerek bunların yerine tek bir vergi alınması prensibi getirildi. Bu verginin alınabilmesi için de tebaanın gelirinin bilinmesi gerekiyordu. Bu amaçla vergi toplayan görevlilerin nezaretinde olmak üzere bütün mal, mülk ve hayvanları içine alan temettü (gelir) sayımı yapılmaya başlandı. 1840 yılından itibaren yürürlüğe konan vergi tespit edilip köy veya mahallelerin ödeyecekleri miktarlar belirlenmişti. Köy muhtar ve imamları ile papazlar eliyle toplanacak verginin dağılımı herkesin ekonomik durumuna göre ayarlandı. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993, s. 453; İnsanların iktisadi durumları ile ilgili bilgiler “temettuat defterleri” denen defterlere kaydedildi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde “ML.VRD.TMT.d” olarak kodlanan Temettuat defterlerine şehir, kaza, kasaba, nahiye, köy, mezra ve çiftlik gibi tüm yerleşim birimlerinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim ahalinin emlak, arazi ve gayri menkulleri ile bütün cins ve evsftaki hayvanlar ve yetiştirmiş oldukları ürünler ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İkinci Baskı, İstanbul 2000, s. 254; Temettuat defterleriyle ilgili iki farklı uygulama karşımıza çıkmaktadır. 1840 ve 1844 yıllarında tutulan defterler birbirinden bazı açılardan farklıdır. 1840 yılı temettuat defterleri Koru-yı Hümayun'a dâhil olan bölgeleri kapsamaktaydı. Şükriye Pınar Yavuztürk, *Temettuat Defterlerine Göre Beykoz Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 13;
- 2 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080, s. 7 vd.
- 3 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080, s. 3 vd.
- 4 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078, s. 15 vd.
- 5 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078, s. 2 vd.
- 6 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078, s. 12 vd.
- 7 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080, s. 10 vd.

Ermeni köyü yer almazken bu defa Koçullu kayıtlara girmiştir.

Köylerle ilgili nüfus sayıları hane sayılarından hareketle tahmini olarak yapılmıştır. Her hanede ortalama dört kişinin olduğu varsayılarak değerlendirilmiştir.

1840 YILI TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE NÜFUS BİLGİLERİ

1840 yılı temettuat defterlerine göre Ermeni Köyü Üsküdar Toptaşı'ndaki Valide Sultan Camii imaretinin vakfı olarak görünmektedir. Köyde 21 hane Ermeni aile ve bir çiftlik bulunmaktadır. Buna göre, çiftlikte de ortalama 10 kişinin yaşadığı varsayırsa 1840 yılındaki Ermeni Köyü nüfusunu 94 olarak belirtebiliriz⁸.

Çekmeköy'de ise 22 hane bulunmaktadır. Köyde ayrıca Aziz Mahmud Efendi Zaviyesi'nin vakfına ait Ahmed Gümüş Efendi Çiftliği, Yeni Camii vakfı olan ve Dergâh-ı Âli kapucubaşlarından Hasan Ağa'nın Baltacı Çiftliği olmak üzere iki çiftlik de bulunmaktadır. 22 hane haricinde Ahmed Gümüş Efendi Çiftliği'nde çalışan dört yabancı yavaşmanın emlakı da defterde ayrıca belirtilmiştir. Buradan hareketle çiftliklerde çalışanları da hesaba katarsak köydeki Müslüman nüfus tahminen 100 civarındadır. Çiftlikteki dört yabancı yavaşmayı da aynı hesapla 14 kişi farzederek Çekmeköy'de yaşayan tahmini toplam nüfusu 114 olarak belirtebiliriz⁹.

Hüseyinli Köyü'nde ise 24 hane bulunmakta olup tahmini nüfusu 96'dır. Ömerli'de ise 63 hane vardır ve bunlardan bir hane reisi Kıpti-i Müslim, bir hane reisi de gayrimüslimdir. Zaten bu durum da ayrı bir başlık altında kayda geçirilmiştir. Bunların haricinde başka köy ve kazalarda ikamet edip de Ömerli'de emlakı olan şahıslar defterde ayrıca belirtilmiştir. Bunların sayısı da altıdır. Başka köy ve kazalarda ikamet edip de Ömerli'de emlakı olan şahıslar hesaba katılmazsa Ömerli'nin bu tarihteki tahmini nüfusu 252'dir¹⁰.

Sırapınar Köyü'nün hane sayısı 23 olup, bir hane resinin Kıpti-i Müslim olduğu görülmektedir. Buna göre Sırapınar'ın tahmini nüfusunu 92 olarak ifade edebiliriz¹¹.

8 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080, s. 7 vd.

9 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080, s. 3 vd.

10 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078, s. 15 vd.

11 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078, s. 12 vd.

Sultançiftliği Köyü bu tarihte Üsküdar'daki Atik Valide Sultan Vakfı'na ait bir yerleşim yeri olarak kaydedilmiştir. Köyde 9'u Müslüman ve 15'i Ermeni reayaya ait toplam 24 hane bulunmaktadır. Ayrıca Üsküdar Ayazma Mahallesi'nde ikamet eden Emin Efendi'ye ait iki çiftlik ve Üsküdar Toptaşı'nda ikamet eden mütevellî Hacı Hüseyin Ağa'nın karısına ait emlak bilgileri de deftere kaydedilmiştir. Bunlara göre köyün tahmini nüfusunu 36 Müslüman, 60 Ermeni, 10 çiftlikte çalışanlar olmak üzere 106 olarak ifade edebiliriz¹².

Tablo: Köylerin Nüfusu (1840 kayıtlarına göre)

*Toplam nüfusa çiftlikte çalıştığı varsayılanlar da ilave edilmiştir.

Köy Adı	Toplam Hane Sayısı	Müslüman Hane Sayısı	Tahmini Müslüman Nüfus	Gayrimüslim Hane Sayısı	Tahmini Gayrimüslim Nüfus	Toplam Tahmini Nüfus*
Ermeni Köyü (Alemdağ)	21+ 1 çiftlik	---	---	21	94	94
Çekmeköy	22+ 2 çiftlik	22	98	(4 çiftlik yanaşması)	16	114
Hüseyinli	24	24	96	---	---	96
Ömerli	63	62	248	1	4	252
Sırapınar	23	23	92	---	---	92
Sultançiftliği	24+ 2 çiftlik	9	36	15	60	106
Genel Toplam	177+ 5 çiftlik	140	570	37	174	754

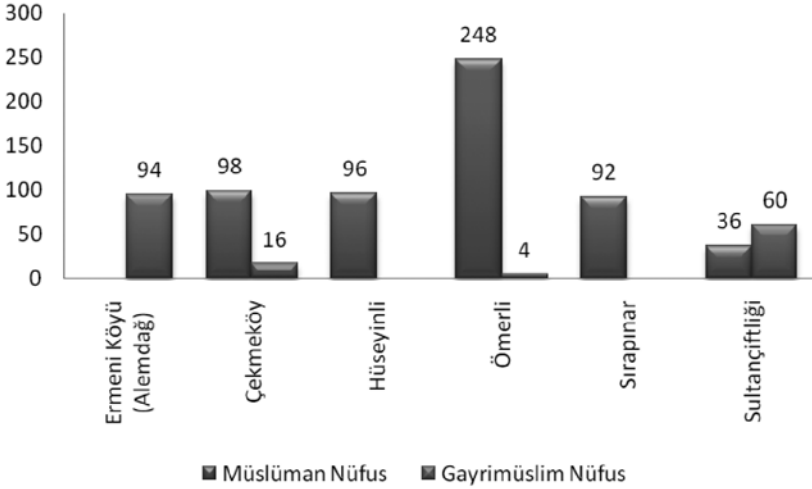
Buna göre Ömerli 63 hane ve 252 nüfusuyla köyler içinde en kalabalık köy iken, 92 nüfuslu Sırapınar ise en az nüfusa sahip yerleşim birimidir. Ömerli'yi sırasıyla Çekmeköy (114 nüfus), Sultançiftliği (106 nüfus), Alemdağ Bitişindeki Ermeni Köyü (94 nüfus), Hüseyinli (96 nüfus) ve Sırapınar (92 nüfus) takip etmektedir. Başka bir deyişle bugünkü Çekmeköy ilçesini oluşturan köylerin 1840 yılındaki tahmini toplam nüfusu (570'i Müslüman ve 174'ü gayrimüslim olmak üzere) 754'tür.

12 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080, s. 10 vd.

Rakamlar toplam nüfusa oranlanırsa Ömerli'nin % 33, Çekmeköy'ün % 15, Sultancıtlığı'nın % 14, Ermeni Köyü'nün % 13, Hüseyinli'nin % 13 ve Sırapınar'ın da % 12'lik bir paya sahip olduğu görülür.

Ayrıca altı köyün toplam nüfusu içerisinde Müslüman nüfus % 77'lik bir orana sahip iken, gayrimüslim nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 23 olmaktadır.

Grafik: Gayrimüslimler ve Müslümanların İkamet Ettikleri Köyler ve Nüfusları

1845 YILI TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE NÜFUS BİLGİLERİ

1845 kayıtlarına göre Çekmeköy'de 20 hane mevcuttur. Ayrıca başka yerleşim yerlerinden 6 kişiye ait emlak ve arazi de burada kaydedilmiştir. Bunlardan Üsküdar'da Atik Valide Sultan Vakfı'ndan olan Baltacı Çiftliği mutasarrıfı ve aynı zamanda kuyumculuk yapan Kırkor Çorbacıyan'ın sahip olduğu emlak ve arazi ile köy yakınındaki bir çiftliğe mutasarrıf olan sarraf Fransız Tobini Bazergan'ın karısı Angeliko'nun sahip olduğu emlak ve arazi miktarı dikkat çekicidir. Bu iki çiftliği de hane olarak kabul edersek Çekmeköy'de 20 müslüman ailenin yanında iki gayrimüslim hanenin varlığından söz edebiliriz. Her bir çiftlikte ortalama on kişinin çalıştığını varsayarsak bu tarihteki tahmini toplam köy nüfusunu 80 Müslüman ve 20 gayrimüslim (çiftlik çalışanları var-sayılan) olmak üzere 100 civarında olduğunu ifade edebiliriz¹³.

13 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3070.

Hüseyinli Köyü'nde 23 hane bulunmaktadır. Ayrıca aslen Şile kazasında ikamet eden fakat Hüseyinli'de emlak ve arazisi olan Karakiraz Köyü imamı Osman Efendi'nin karısı Zeynep Hatun ile kızı Emine'nin emlak ve arazi bilgileri de deftere kaydedilmiştir. Hüseyinli Köyü'nde tamamen Müslümanların ikamet ettiği görülmekte olup herhangi bir gayrimüslim ailenin kaydı bulunmamaktadır. Hariçten emlak ve arazi sahibi olanlar hesaba katılmadan bu tarihteki tahmini toplam Hüseyinli nüfusunu 92 olarak ifade edebiliriz¹⁴.

Koçullu Köyü'nde ise 22 hane vardır. Bunlardan ikisi Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiştir. Bunların haricinde dört kişiye ait emlak ve arazi kaydı da bulunmaktadır. Bunların da ikisi askerde, birisinin yaşının küçük ve diğerinin de bir kadına ait olduğu anlaşılmaktadır. Sonradan bahsedilen dört kayıt da (ortalama 8 nüfus olarak) nüfus sayısına eklenirse köyün bu tarihteki toplam nüfusu ortalama (88+8) 96 olarak belirtilebilir¹⁵.

Ömerli Köyü'nün hane sayısı 63'tür. Bunlardan iki hane Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiştir. Bunların dışında herhangi bir gayrimüslime ait emlak ve arazi kaydı bulunmamaktadır. Köyün toplam tahmini nüfusu 252 olarak görülmektedir¹⁶.

Sırapınar'a ait defterde 20 hane kaydı yer alır. Bunların içinde de bir hane Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiştir. Gayrimüslimlere ait emlak ve arazi kaydı bilgisi de bulunmamaktadır. Bu verilerden köyün toplam tahmini nüfusunu 80 olarak ifade edebiliriz¹⁷.

Tablo: Köylerin Nüfusu (1845 kayıtlarına göre)

Köy Adı	Hane Sayısı	Toplam Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı %
Çekmeköy	20+ 2 çiftlik	100	16
Hüseyinli	23	92	15
Ömerli	63	252	41
Sırapınar	20	80	13
Koçullu	22	96	15
Genel Toplam	138	620	100

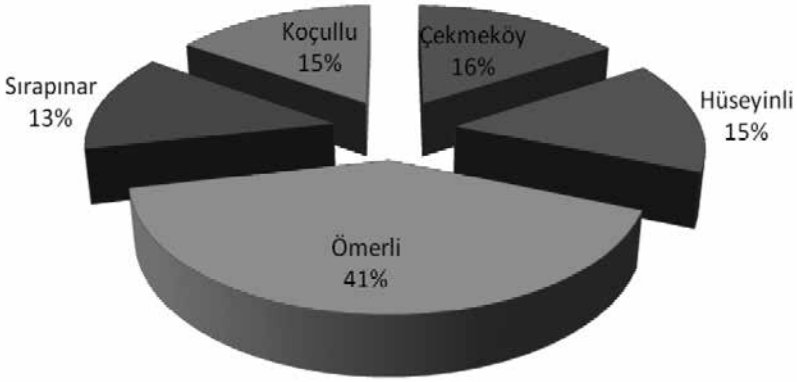
14 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3079.

15 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3071.

16 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3067.

17 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3079.

Grafik: Köy Nüfuslarının Toplam Nüfusa Oranlar

1840 ve 1845 temettuat defterleri karşılaştırıldığında dikkati çeken bazı hususlar ortaya çıkar. 1840 yılı kayıtlarında hem Müslüman ahali hem de gayrimüslim ahali defterlere kaydedilmiştir. Fakat 1845 kayıtlarında sadece Müslüman ahalinin kayıtları bulunmaktadır. Alemdağ bitişiğindeki Ermeni Köyü ve Sultañçiftliğı 1845 kayıtlarında hiç yer almamıştır. Aynı şekilde Ömerli ve Çekmeköy’de bulunan gayrimüslimler de 1845 kayıtlarında yer almamıştır. Bunların yanında 1840 temettuatlarında kaydı bulunmayan Koçullu 1845 kayıtlarında yer almıştır. Aşağıdaki tabloda gösterildiğı gibi 1840 ve 1845 kayıtlarında köylerdeki Müslüman ahalinin nüfuslarında çok önemli değışiklik olmamıştır.

Tablo: 1840 ve 1845 Temettuatlarına Göre Köylerdeki Müslüman Nüfusun Karşılaştırılması

Köyler	1840 Yılı Müslüman Nüfusu	1845 Yılı Müslüman Nüfusu
Ermeni Köyü (Alemdağ bitişiğinde)	--	--
Çekmeköy	98	100
Hüseyinli	96	92
Ömerli	248	252
Sırapınar	92	80
Sultañçiftliğı	36	--
Koçullu	--	96
Toplam	570	620

İncelenen defterlerdeki kayıtlarda Kıpti olarak nitelendirilen hane reisleri üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira Koçullu'da iki, Ömerli'de iki ve Sırapınar'da bir hane reisi Kıpti olarak kayıtlarda özellikle belirtilmiştir. Bunlar gayrimüslim değildirler. Müslümanlığı seçmişlerdir. Muhtemelen Müslüman olan Kıptileri devlet köylere birer ikişer hane olarak yerleştirmiştir.

Mısır'ın yerli ve Hıristiyan halkı için kullanılan isimdir. Hıristiyanlığın Mısır'a girmesinden sonra Hıristiyanlık Kıptiler'in dini olmuş, Kıptiler'le Hıristiyanlık özdeşleşmiş, böylece Kıpti ismi Mısır'daki Hıristiyan halkı ifade etmeye başlamıştır. Nitekim VII. yüzyılda Müslümanlar Mısır'ı fethettiklerinde burayı Dârülkıbt olarak tanımlamışlardır. Mısır'ın Müslümanlar tarafından fethi 639-642 yılları arasında tamamlanincaya kadar ülke Bizans İmparatorluğu'nun valileri tarafından müstemleke statüsünde yönetiliyordu. Gördükleri baskı, ödemek zorunda bırakıldıkları ağır vergiler sebebiyle Kıptiler Müslümanları kurtarıcı gibi benimsemişlerdir. Fetihden sonra da gittikçe nüfusları azalmıştır¹⁸.

Osmanlı Devleti'nde bulunan Kıptilerin bir kısmı Müslümanlığı kabul etmiştir. Bunların birer ikişer aile olarak köylere dağıtıldığı temmetuat defterlerindeki kayıtlarından anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde Müslüman olmalarına rağmen Kıptilere karşı bazı rahatsız edici uygulamaların olduğu anlaşılıyor. Nitekim Sultan II. Abdülhamid döneminde Sadi Bey isimli muallimin konuyla ilgili bir araştırması olmuş ve konuyla ilgili düzeltilmesi gereken hususlar rapor halinde hükümete sunulmuştur. Bunların etkili olduğu görülmektedir. Çünkü ileriki dönemlerde bu konuda yapılan bazı değişiklikler olmuştur. Mesela 1903 yılına ait bir belgede Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman Kıptilerin künye ve tezkerelerine Kıpti yazılmaması istenmiştir. Aynı tarihte Kavala kasabasında bulunan Kıpti-i Müslim mahallesinin Dere Mahallesi olarak değiştirilmiştir. Bu tarihten sonra da Kıptilerle ilgili anlayışı değiştirmeye yönelik çalışmalara devam edilmiştir¹⁹.

18 "Kıptiler", DİA, XXV, Ankara 2002, s. 424.

19 Arif Kolay, İstanbul'un Yaşam Pınarı Çekmeköy, İstanbul 2013, s. 71.

1840 TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE MESLEK BİLGİLERİ

ÇEKMEKÖY'DE MESLEK GRUPLARI

Ulaşım ve haberleşmenin zor olduğu dönemlerde, Osmanlı topraklarının kırsal kesimlerinde yaşayan insanların sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde en önemli belirleyici unsur kuşkusuz yaşanılan bölgenin coğrafi özellikleridir. İnsanlar geçimlerini sağlayabilmek ve hayatlarını idame ettirebilmek için bir işle uğraşmak zorundadırlar. Seçtikleri meslekler de büyük oranda yaşadığı coğrafi şartlarla ve coğrafyanın sahip olduğu doğal kaynaklarla yakından ilgilidir. Seçilen meslekler insanların yaşadığı ortamdaki statüsünü de belirlemektedir. Bizim incelediğimiz dönemde bugünkü Çekmeköy ilçesini oluşturan köylerde ikamet eden hane reislerinin mesleklerinde çeşitlilikler olduğu görülmektedir. Mesela bazı köylerde öne çıkan uğraşı alanı süpürgecilik iken, bazı köylerde de kömürcülük, hatabcılık (odunculuk) ya da arabacılık ön plandadır. Meslek grupları ya da insanların geçimini temin için uğraştığı işle, hem 1840 hem de 1845 defterlerine ayrı ayrı değerlendirilecektir.

1840 yılı temettuat defterlerinde hane reislerinin meslekleri ya da uğraştıkları işler, kişilerin vasıfları tanıtılırken, boy ve fiziki özelliklerinin belirtilmesinden sonra ve isminden önce belirtilmiştir²⁰.

1840 kayıtlarında Çekmeköy'de icra edilen mesleklerde çeşitlilik görülmektedir. 13 hane reisinin çiftçilik, 7 hane reisinin kömürcülük, 1 hane reisinin çiftçi kethüdalığı, 1 hane reisinin rençberlik, birisi çiftlikte olmak üzere 2 hane reisinin çobanlık yaptığı; 2 çiftlik sahibinin olduğu ve çiftliklerde 3 çiftlik yavaşmasının bulunduğu görülmektedir. Çiftçilikle uğraşanlardan birisi aynı zamanda muhtarlık yapmaktadır. Bu verilere göre köyde insanların geçim kaynağının büyük bölümünü

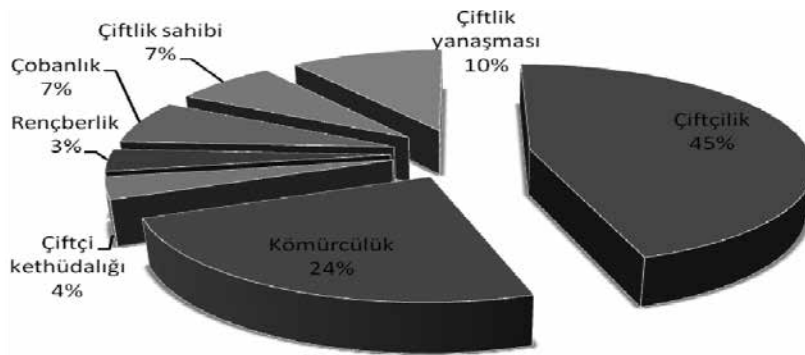
20 Mesela, Çekmeköy'de 2 numaralı hane sahibi için, "Orta boylu, kumral sakallı, çiftçi Ahmed bin Mehmed..", Ömerli Köyü 5 numaralı hane reisi için, "Orta boylu, kumral bıyıklı, kömürcü Ali bin Mehmed .."; Hüseyinli Köyü 18 numaralı hanede "Orta boylu, tüysüz, rençber Arif bin Emin ..."; Alemdağ Bitişğindeki Ermeni Köyü 1 numaralı hanede "orta boylu siyah sakallı, Papaz Kirkor veledi Karabet...", Sultañçiftliği Köyü'nde 3 numaralı hanede "uzun boylu, kumral bıyıklı, köy muhtarı arabacı Hasan Ağa.."; Sirapınar'da 17 numaralı hanede "uzun boylu, kara sakallı, sığırtmaç İbrahim bin Halil .." buna örnek olarak gösterilebilir. BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078, 3080.

tarım ve zirai faaliyetler oluşturmaktadır. Kömürcülükle uğraşanların sayısı da az değildir. 6 hane reisinin bu işle iştigal etmesi köyün yaklaşık % 25'inin geçim kaynağının kömürcülük olduğunu gösterir. Köy çobanının bulunması da hane sahiplerinin kendilerine yetecek kadar hayvan beslediklerini göstermektedir. Bunlardan başka aynı aile içinde farklı işlerle uğraşanlar olduğu da gözükmemektedir. Mesela 22 numaralı hanede ikamet eden Mustafa isimli şahsın çiftçi olduğu ifade edilirken oğlunun da kömür ticaretiyle uğraştığı belirtilmiştir. Köyde asker ya da imam gibi resmi görevli kaydına rastlanmamıştır²¹.

Tablo: 1840'da Çekmeköy'deki Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Muhtarlık	1	Aynı zamanda çiftçilik yapmaktadır.
Çiftçilik	13	
Kömürcülük	7	
Çiftçi kethüdalığı	1	
Rençberlik	1	
Çobanlık	2	Çobanlardan birisi gayrimüslim olup, Ahmed Gümüş Efendi Çiftliği'nde çalışmaktadır.
Çiftlik sahibi	2	
Çiftlik yaşaması	3	Bunlar gayrimüslim olup, Ahmed Gümüş Efendi Çiftliği'nde çalışmaktadırlar.
	30	

Grafik: Çekmeköy'de Meslek Grubu Oranları (1840)

21 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr.3080.

HÜSEYİNLİ'DE MESLEK GRUPLARI

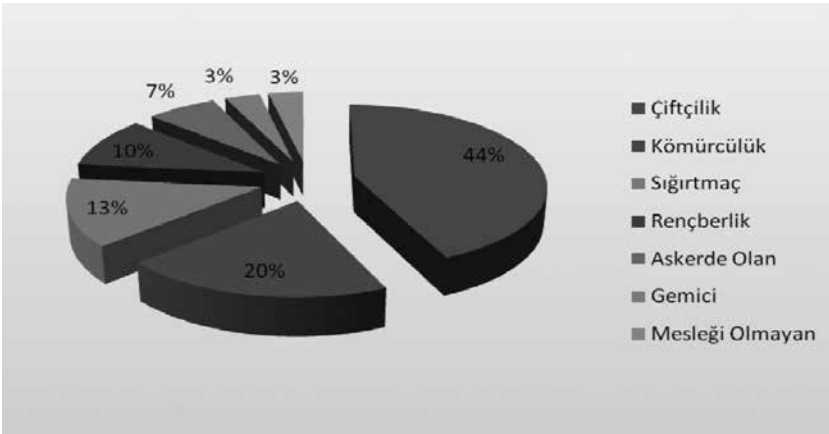
1840 yılı temettuat defterine göre Hüseyinli'de beş meslek grubuna mensup kişiler bulunmaktadır. Köyde çiftçilik 13 kişiyle en fazla geçim kaynağı olan meslektir. Köy muhtarı da çiftçilik yapmaktadır. Bunu 6 kişiyle kömürçük takip etmektedir. Köyde ayrıca 4 sığırtaç, 3 rençber, 1 gemi işçisi bulunmaktadır. Sığırtaçlardan birisi askerden mahreç (ayrılmış) olarak yazılmıştır. Menkul ve gayrimenkulleri olan fakat askerde olanlar da ayrıca deftere kaydedilmiştir. Askerde olanların sayısı da 2'dir. Askerde olanların biri kömürçü diğeri de çiftçi olarak gözükmektedir. Köyde imam kaydı yoktur. Ayrıca mesleği belirtilmeyen bir hane sahibi bulunmaktadır.

Tamamı Müslümanlardan oluşan köydeki meslek sahibi olan hane sahiplerinin 16'sı orta, 4 tanesi uzun ve biri de kısa boylu olarak kaydedilmiştir²².

Tablo: 1840'da Hüseyinli'deki Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Muhtarlık	1	Aynı zamanda çiftçilik yapmaktadır.
Çiftçilik	13	
Kömürçülük	6	
Sığırtaç (sığır çobanı)	4	Sığırtaçlardan birisi askerden ayrılmadır.
Rençberlik	3	
Askerde Olan	2	Askerde olanların biri kömürçü, diğeri çiftçidir.
Gemici	1	
Mesleği Olmayan	1	
	31	

Grafik: Hüseyinli'de Meslek Grubu Oranları (1840)

22 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078.

SULTANÇİFTLİĞİ'NDE MESLEK GRUPLARI

1840 tarihli temettuat defterinde Sultançiftliği'nde yaşayan ya da köyde emlak, hayvan ve arazisi olanlardan Müslüman olanlar ve gayrimüslimler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Köyde yaşayan gayrimüslimler Ermeni reaya olarak belirtilmiştir.

Müslümanların sahip olduğu hane sayısı 9 iken, Ermeni reaya adına kayıtlı 15 hane bulunmaktadır. Bunlardan başka Üsküdar Ayazma Mahallesi'nde ikamet eden Emin Efendi'ye ait iki çiftlik ve bir kadına ait emlak bilgisi de kayda geçirilmiştir²³.

Sultançiftliği'nde Müslümanlar arasında 7 hatab (odun) arabacısı, 1 korucu, 1 rençber ve bir çiftlik sahibi kaydı bulunmaktadır. Köy muhtarı Müslüman olup, aynı zamanda arabacılık yapmaktadır.

Ermeni reaya arasında 14 hatab arabacısı bir ırgat başı bulunmaktadır. Hatab (odun) arabacılarından birisi aynı zamanda köy çorbacısı²⁴ olarak kaydedilmiştir. Müslüman hane sahiplerinden 3 hane reisinin, Ermenilerden 5 kişinin oğlu ya da yakını ile ticaret yaptığı da kayıtlardan ayrıca anlaşılmaktadır. Köyde nüfus olarak Ermeniler daha fazladır.

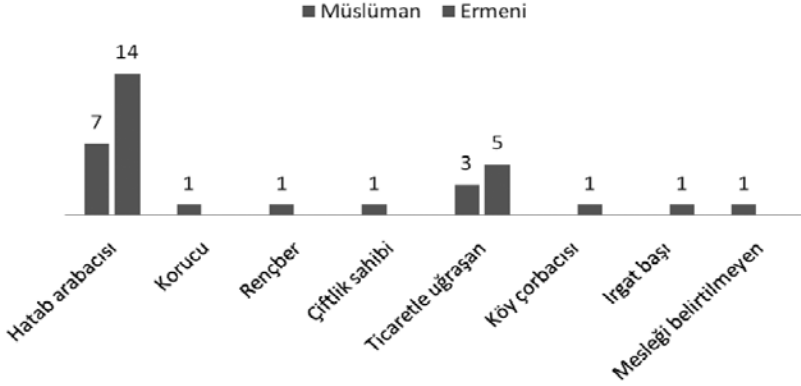
Tablo: 1840'da Sultançiftliği'ndeki Meslek Grupları

Meslek Adı	Müslüman	Ermeni	Toplam	İzahat
Muhtar	1	--	1	Muhtar aynı zamanda arabacılık yapmaktadır.
Hatab (odun) arabacısı	7	14	21	-
Korucu	1	--	1	-
Rençber	1	--	1	-
Çiftlik sahibi	1	--	1	-
Ticaretle uğraşan	3	5	8	-
Köy çorbacısı	--	1	1	Aynı zamanda arabacılık yapmaktadır.
Irgat başı	--	1	1	-
Mesleği belirtilmeyen	1	--	1	Üsküdar Toptaşı'nda mukim mütevelli Hacı Hüseyin Ağa'nın karısına ait emlak kaydı.

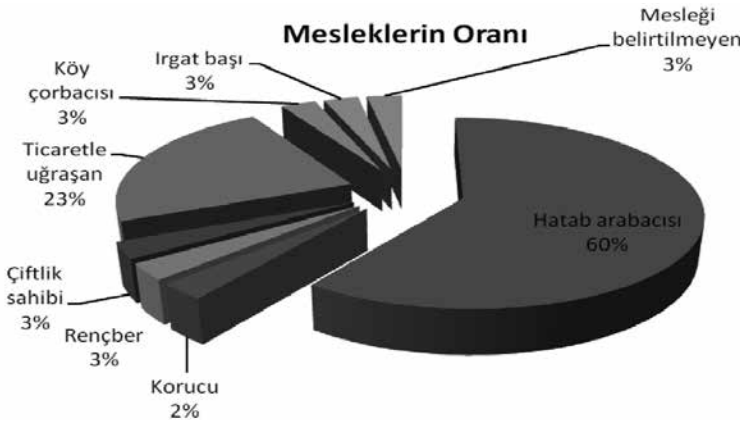
23 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080.

24 Taşrada Hristiyan ileri gelenlerine verilen unvan. TDK Türkçe Sözlük I, Ankara 1998, s. 500; Osmanlı'nın son dönemlerinde gayrimüslim zengin tüccarlar ile köy muhtarları da bu isimle anılmıştır. Abdülkadir Özcan, "Çorbacı", DİA, V, İstanbul 1992, s. 370.

Grafik: Müslüman ve Ermeniler Arasında Mesleklerin Dağılımı

Grafik: Köydeki Mesleklerin Toplamda Oranları

ALEMDAĞI ERMENİ KÖYÜ'NDE MESLEK GRUPLARI

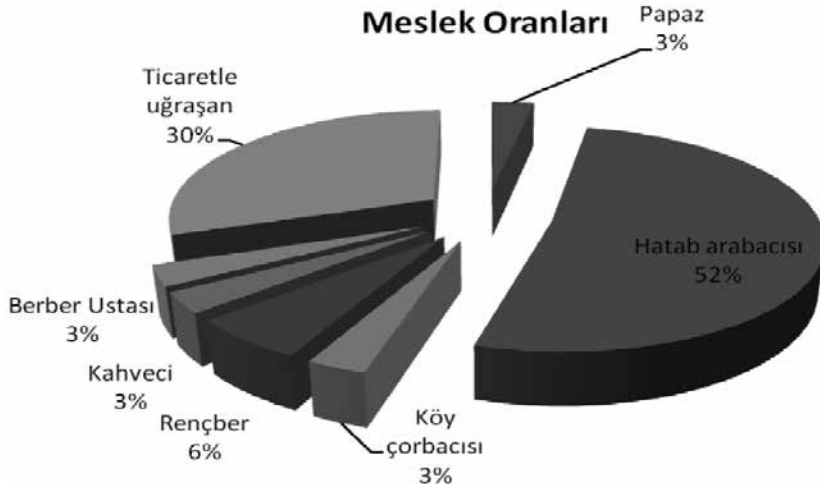
1840 tarihli temettuat defterinde Alemdağ bitişiğindeki Ermeni Köyü'nde 21 hane ve bir çiftlik kaydı bulunmaktadır. Köyün tamamı Ermeni reayadan oluşmuştur. Hane dâhilinde farklı mesleklere sahip kişiler olabilmektedir. Mesela hane reisi arabacılık yaparken oğlu veya başka bir yakını ticaretle uğraşabilmektedir. Meslekler belirtilirken sadece haneler değil, hane içindeki diğer meslek sahipleri de dikkate alınmıştır. Buna göre Ermeni Köyü'nde 1 papaz, 17 hatab (odun) arabacısı, 1 köy çorbacısı (aynı zamanda arabacılık yapıyor), 2 rençber, 1 kahveci ve 1 berber ustası bulunmaktadır. Köyde bir çiftlik sahibi ve bir de vakfa ait emlak da kayda geçirilmiştir²⁵.

25 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080.

Tablo: 1840'da Alemdağ Ermeni Köyü'ndeki Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Papaz	1	
Hatab (odun) arabacısı	17	Bunların 10 tanesi aynı zamanda oğlu ya da bir yakınıyla ticaret yapmaktadır.
Köy çorbacısı	1	Aynı zamanda arabacılık yapmaktadır.
Rençber	2	
Kahveci	1	
Berber Ustası	1	
Ticaretle uğraşan	10	

Grafik: Meslek Oranları

SIRAPINAR KÖYÜ'NDE MESLEK GRUPLARI

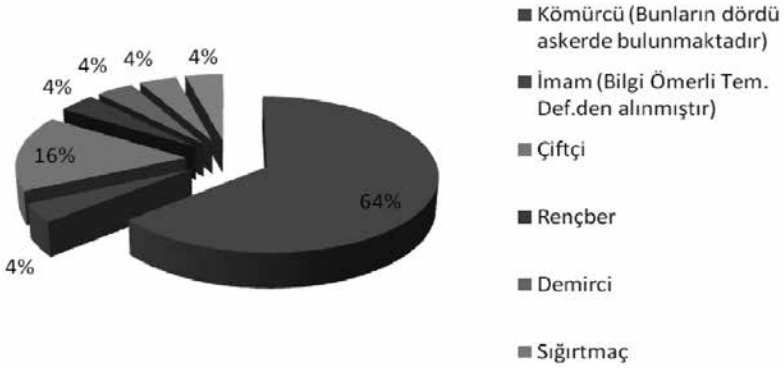
Sırapınar Köyü'nde 1840 kayıtlarına göre 23 hane kaydı bulunmaktadır. Diğer köylerde olduğu gibi burada da aynı hane içinde hane reisinden başka oğlu veya yakınlarıyla ilgili meslekler de kaydedilmiştir. Buna göre 1840 yılında Sırapınar Köyü'nde 1 muhtar (aynı zamanda kömürcülükle uğraşmaktadır), 16 kömürcü, 4 çiftçi, 5 rençber, 1 demirci, 1 sığırtaç, 1 nalbant bulunmaktadır. Kayıtlardan 5 kişinin de askerde olduğu anlaşılmaktadır. Askerde olanların 4 tanesinin mesleğinin kömürcü olduğu kaydedilmişken birinin mesleği hakkında bilgi yoktur. Köyün tamamı Müslümanlardan meydana gelmiş olup, mesleği demircilik olan kişi Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiştir²⁶.

26 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078.

Tablo: 1840'da Sırapınar Köyü'ndeki Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Muhtar	1	Aynı zamanda kömürcülükle uğraşmaktadır.
İmam	1	Bu bilgi Ömerli Köyü temettuat defterinden alınmıştır. Sırapınar'ın 1840 kayıtlarında imamla ilgili bilgi yoktur.
Kömürcü	16	Bunlardan 4 kişi askerde bulunmaktadır.
Çiftçi	4	-
Rençber	1	-
Demirci	1	Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiştir.
Sığirtmaç	1	-
Nalbant	1	-
Askerde Olanlar	5	Dördünün mesleği kömürcülüktür. Biri ile ilgili meslek bilgisi yoktur.

Grafik: Meslek Grubu Oranları

ÖMERLİ KÖYÜ'NDE MESLEK GRUPLARI

Ömerli 63 hane ve 252 nüfusuyla yukarıdaki köyler içinde en kalabalık nüfusa sahip yerleşim yeridir. Bundan dolayı meslek gruplarındaki çeşitlilik de diğer köylere göre daha fazladır. Köyde muhtarlık, imamlık, kömürcülük, çiftçilik, rençberlik, kahvecilik, nalbantlık, koruculuk, gemicilik, çobanlık, bezircilik, askerlik ve demircilik insanların iâşe temini için uğraştıkları mesleklerdir. Muhtar aynı zamanda çiftçilik yapmaktadır. Köyde dört kişinin mesleği belirtilmemiştir. Bir kişinin mesleği için bila-sın'a (yani mesleği yok) ifadesi kullanılmıştır. Mesleği askerlik olup da köyde emlak ve arazisi olanlar olduğu gibi, askerlik görevini ifa edenlerin de bir kısmının mesleği belirtilmiştir. Mesela askerlik görevini ifa edenlerden

mesleği kömürcü olan iki kişi varken, ikisinin de mesleği hakkında bilgi yoktur. Bunlardan başka ihtiyar ya da iş göremez durumda engelli olanlar da ayrıca kaydedilmiştir. Bunların geçimlerinin kim tarafından sağlandığı da belirtilmiştir. Mesela, 22 numaralı hanede ikamet eden Kara Veli bin Ahmed ihtiyar olup oğulları tarafından bakılırken, 18 numaralı hanede kayıtlı rençber İsmail bin Ahmed'in iâşesi bacanağı tarafından sağlanmaktadır. Bunlardan başka kendileri başka kaza veya köylerde ikamet edip de Ömerli'de emlak ve arazisi olanların sayısı 5'tir. Bunların meslekleri de belirtilmemiştir²⁷.

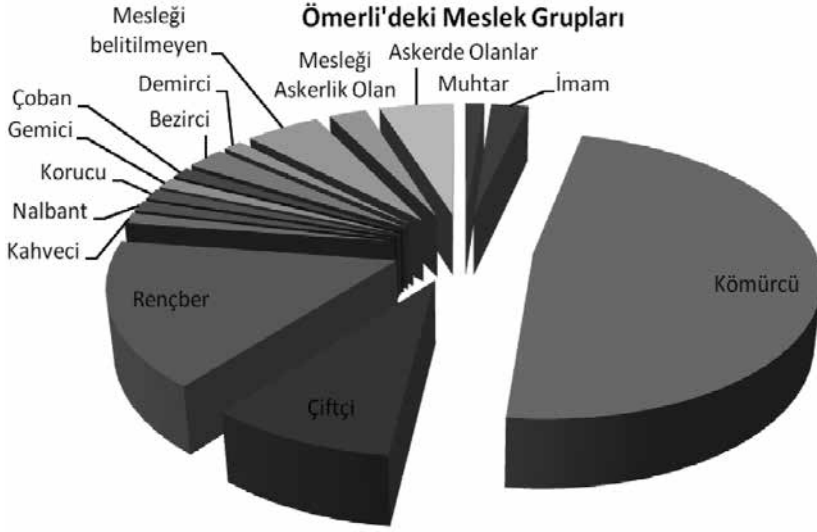
Ömerli Köyü'ndeki meslek grupları ve sayıları aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir:

Tablo: 1840'da Ömerli Köyü'ndeki Meslek Grupları

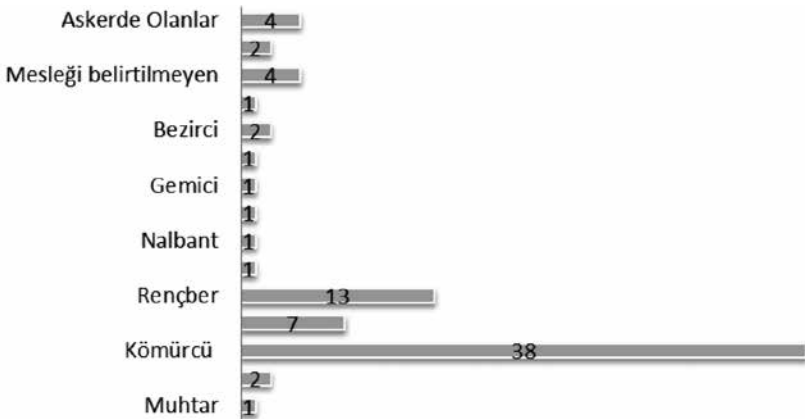
Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Muhtar	1	Aynı zamanda kömürcülükle uğraşmaktadır.
İmam	2	İmamlardan birisi Sırapınar Köyü'nde görev yapmaktadır.
Kömürcü	38	Bunlardan ikisi askerde bulunmaktadır. İkisi asâkir-i hassa'dan mahreç, biri de ihtiyar olup oğlu tarafından bakılmaktadır.
Çiftçi	7	-
Rençber	13	Bunlardan biri çok yaşlı olup oğlunun idaresinde iken, biri de iş göremez derecede sakat olup bacanağı tarafından bakılmaktadır.
Kahveci	1	-
Nalbant	1	-
Korucu	1	-
Gemici	1	Bir sene önce Şile kazasında Karakiraz karyesinde iskan etmek üzere gitmiştir.
Çoban	1	
Bezirci	2	Bunlar yabancı reayadan olup kardeşler.
Demirci	1	Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiştir.
Mesleği belirtilmeyen	4	-
Mesleği Askerlik Olan	2	-
Askerde Olanlar	4	İkisinin mesleği kömürcülük olarak belirtilmişken diğer ikisi ile ilgili meslek bilgisi bulunmamaktadır.

27 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078.

Grafik: Ömerli'deki Meslek Gruplarının Oranları

Grafik: Ömerli'deki Meslek Grupları Dağılımı

Grafik: 1840 Verilerine Göre Tüm Köylerdeki Meslek Grupları

Meslekler	Çekmeköy	Hüseyinli	Sultançiftliği	Alemdağ Ermeni Köyü	Sırapınar	Ömerli	Toplam
Askerde Olanlar	--	2	1	--	5	4	12
Berber Ustası	--	--	--	1	--	--	1
Bezirci	--	--	--	--	--	2	2
Çiftçi kethüdalığı	1	--	--	--	--	--	1
Çiftçilik	13	13	--	--	4	7	37
Çiftlik sahibi	2	--	1	--	--	--	3
Çiftlik yavaşması	3	--	--	--	--	--	3
Çobanlık	2	--	--	--	--	1	3
Demircilik	--	--	--	--	1	1	2
Gemicilik	--	1	--	--	--	1	2
Hatab arabacısı	--	--	21	17	--	--	38
Irgat başı	--	--	1	--	--	--	1
İmamlık	--	--	--	--	1	2	3
Kahvecilik	--	--	--	1	--	1	2
Koruculuk	--	--	1	--	--	1	2
Kömürcülük	7	6	--	--	16	38	67
Köy çorbacısı	--	--	1	1	--	--	2
Mesleği Askerlik Olan	--	--	--	--	--	2	2
Mesleği Belirtilmeyen	--	1	1	--	--	4	6
Muhtarlık	1	1	--	--	1	1	4
Nalbantlık	--	--	--	--	1	1	2
Papaz	--	--	--	1	--	--	1
Rençberlik	1	3	1	2	1	13	21
Sğırtmaç	--	4	--	--	1	--	5
Ticaretle uğraşan	--	--	8	10	--	--	18
Genel Toplam	30	31	36	33	31	79	240

1845 TEMETTUAAT DEFTERLERİNE GÖRE MESLEK BİLGİLERİ

ÇEKMEKÖY'DEKİ MESLEK GRUPLARI

1845 temettuat defterlerinde meslek bilgileri hane sahipleriyle ilgili tanıtım cümlesinin başlangıcının hemen üstünde ve sağdan sola hafif eğik olarak yazılmıştır. İlk bilgiler genellikle muhtarlara ayrılmıştır²⁸.

Kayıtlara göre 18 hane sahibinin mesleğinin süpürgecilik olarak kaydedilmesi Çekmeköy'deki en önemli geçim kaynağının süpürgecilik olduğunu göstermektedir. Mesleği süpürgeci olarak belirtilenlerin bir kısmının aynı zamanda çiftçilikle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. 1 kişi kömürcülük yapmaktadır. O da köy muhtarıdır. Muhtarın aynı zamanda çiftçi olduğu da belirtilmiş ve hanımına ait emlak ve arazi bilgisi de ayrıca kaydedilmiştir.

Yine köyde bulunan iki çiftlikten birinin mutasarrıfı olan Angeliko isimli kadının mesleğinin çiftçilik olduğu ifade edilmiştir. Bu kadın Fransız Tobini isimli sarrafın karısıdır. Diğer çiftlik mutasarrıfı da Kırkor Çorbacıyan isimli bir Ermeni olup, mesleği kısmında İstanbul'da kuyumculuk yaptığı belirtilmiştir. Bunlardan başka köyde 1 çoban bulunduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Mesleği belirtilmeyen 3 kişi vardır. Bunlardan birisi yaşlı, birisi askerde ve diğeri de yetim olarak kaydedilmiştir. Köy imamı ile ilgili temettuat kaydı yoktur ancak defterin sonundaki mühürlerden köyde bir imam olduğu anlaşılmaktadır. Defterin son kısmına başka yerlerde ikamet edip de Çekmeköy'de emlak ve arazisi olanlar da kaydedilmiştir. Bunlar da Üsküdar Kapuağası Mahallesi Muhtarı Hafız Mehmed, Dudullu Köyü'nde ikamet eden küçük bir yetim çocuk olan Şerife Hatice, Üsküdar Kasımağa Mahallesi'nde bekçi Mehmed ve Üsküdar Köprübaşı'nda berberlik yapan Hasan isimli şahıslardır²⁹. Bunların Çekmeköy'le ilgilerinden dolayı meslek bilgileri tablolarda belirtilecektir.

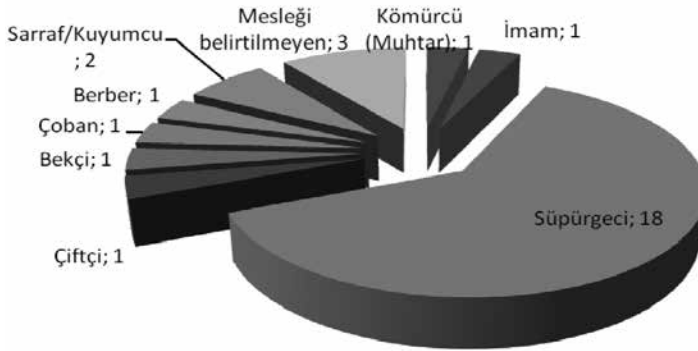
28 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr.3067, 3070, 3071, 3079.

29 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3070.

Tablo: 1845 'te Çekmeköy'deki Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Muhtar	1	Esas mesleği kömürcülük olup aynı zamanda çiftçilikle de uğraşmaktadır.
İmam	1	
Süpürgeci	18	Bunların bir kısmı aynı zamanda çiftçilik yapmaktadır.
Çiftçi	1	Fransız Tobini isimli sarrafın karısı.
Bekçi	1	Üsküdar'da görev yapmaktadır.
Çoban	1	Aynı zamanda çiftçilik yapmaktadır.
Berber	1	Üsküdar'da görev yapmaktadır.
Sarraf/Kuyumcu	2	Bunlar da çiftlik mutasarrıflarıdır. Her iki çiftlik mutasarrıfı da gayrimüslimdir.
Mesleği belirtilmeyen	3	Birisi askerde onbaşı, biri yetim ve diğeri de yaşlıdır.
	29	

Grafik: 1845 'te Çekmeköy'deki Meslek Grupları

HÜSEYİNLİ'DEKİ MESLEK GRUPLARI

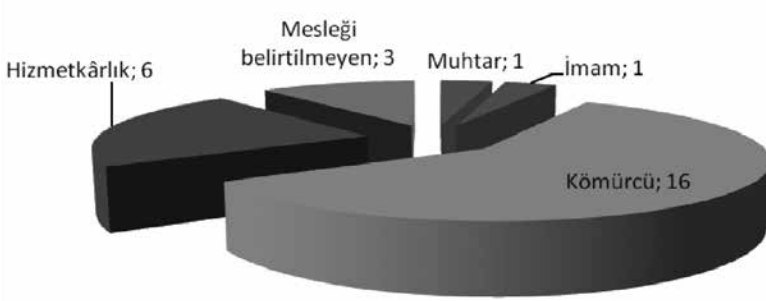
Hüseyinli temettuat defterine ilk kaydı yapılan hane sahibi köy muhtarı olup mesleği ziraat erbabı olarak belirtilmiştir. Köyde 16 hane sahibi kömürcülükle uğraşırken, 6 hane reisinin mesleği hizmetkârlık olarak ifade edilmiştir. Askerde olan bir kişi ile yaşlı ya da iş göremeyecek derecede sakat olan bir hane sahibinin meslekleri kısmı boş bırakılmıştır. Aslen Şile kazasında ikamet eden fakat Hüseyinli'de emlak ve arazisi olan bir aile de defterin sonuna kaydedilmiştir. Buradaki emlak ve arazi Karakiraz İmamı Osman Efendi'nin karısı ve kızına aittir. Defterin son kısmında bulunan mühürlerden köyde bir imam olduğu da anlaşılmaktadır³⁰.

30 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3079.

Tablo: 1845 'te Hüseyinli'deki Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Muhtar	1	Esas mesleği çiftçiliktir. Ziraat erbabı olarak kaydedilmiştir.
İmam	1	-
Kömürcü	16	-
Hizmetkârlık	6	-
Mesleği belirtilmeyen	3	Bunlardan biri askerde, biri alil (yaşlı, engelli ya da başkasının bakımına muhtaç kişi) diğeri de kadın olarak kaydedilmiştir.

Grafik: 1845 'te Hüseyinli'deki Meslek Grupları

SIRAPINAR KÖYÜ'NDE MESLEK GRUPLARI

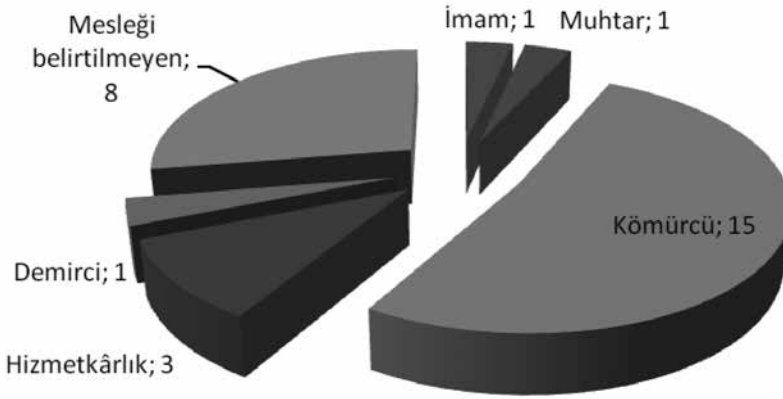
Sırapınar Köyü'nde 1845 defterlerine göre 20 hane kaydı bulunmaktadır. Köyde en önemli geçim kaynağı kömürcülüktür. Bunun yanında ziraat ve hayvancılık köylülerin diğer geçim kaynağıdır. Deftere ilk olarak köy imamı, ardından da muhtar ile ilgili emlak ve arazi bilgileri kaydedilmiştir. Hem imam hem de muhtarın aynı zamanda kömürcülükle uğraştığı görülmektedir. Köyde 15 hane reisinin meşgul olduğu iş kısmına kömürcülük yazılmıştır. 3 hane reisi hizmetkârlık 1 hane reisi de demircilik yapmaktadır. Demircilikle uğraşan kişi Kıpti-i Müslim olarak ayrıca belirtilmiştir. Bunların yanında mesleği belirtilmeyen ancak emlak ve arazi bilgileri kaydedilenler de vardır. Bunlar içerisinde de 6 numaralı ve 9 numaralı hane sahiplerinin idaresinde görülen iki üvey evlat, 7 numaralı hanede kayıtları bulunan 4 yetim kardeş (bunlar akrabaları tarafından idare edilmektedir), 13 numaralı hanede kayıtlı hane reisinin kardeşi ve 18 numaralı hane reisinin askerde olan kardeşidir³¹.

31 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3079.

Tablo: 1845 'te Sırapınar Köyü'ndeki Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
İmam	1	Aynı zamanda kömürcülükle uğraşmaktadır.
Muhtar	1	Aynı zamanda kömürcülükle uğraşmaktadır.
Kömürcü	15	-
Hizmetkârlık	3	-
Demirci	1	Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiştir.
Mesleği belirtilmeyenler	8	Bunların ikisi üvey evlat, dördü yetim, biri hane reisinin kardeşi diğeri de askerde olarak kaydedilmiştir.

Grafik: 1845 'te Sırapınar'daki Meslek Grupları

KOÇULLU KÖYÜ'NDE MESLEK GRUPLARI

Koçullu Köyü'nün 1840 temettuatlarında kaydı yoktur. 1845 defterine göre köyde 22 hane kaydı bulunmaktadır. Hane reislerinin büyük çoğunluğunun meşgul olduğu iş kömürcülük olarak kaydedilmiştir. Bunun yanında ziraat ve hayvancılıkla da uğraştıkları görülmektedir. Köyde mesleği kömürcülük olarak kaydedilenlerin sayısı 16'dır. 1 hane reisi ziraat erbabı, 2 hane reisi hizmetkar, 3 hane reisi de demirci olarak belirtilmiştir. Demircilerin üçünün de Kıpti-i Müslim olduğu kayıtlardan ayrıca anlaşılmaktadır. Bunların dışında ikisi askerde, ikisi küçük yaşta ve birisi de kadın olan arazi ve emlak sahibi 5 kişinin mesleği belirtilmemiştir.

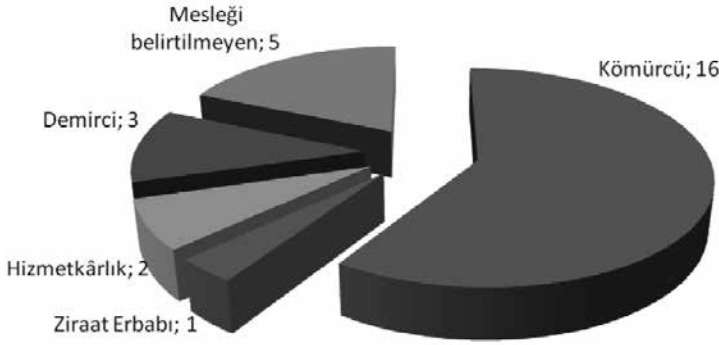
Emlak, arazi ve temettuat kayıtlarında muhtar ve imamın olduğuna dair bir kayıt yoktur³².

32 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3071.

Tablo: Koçullu Köyü'nde Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Kömürcü	16	-
Ziraat Erbabı	1	-
Hizmetkârlık	2	-
Demirci	3	Üçü de Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiştir.
Mesleği belirtilmeyenler	5	Bunların ikisi küçük yaşta, biri kadın ve diğer ikisi de askerde olarak kaydedilmiştir.

Grafik: Koçullu Köyü'nde Meslek Grupları

ÖMERLİ KÖYÜ'NDE MESLEK GRUPLARI

63 haneli Ömerli Köyü'nün 1845 temettuat defterlerinde birkaç kişi hariç hane reislerinin büyük çoğunluğunun mesleği belirtilmemiştir. Köy muhtarı ve bir hane reisinin meşgul olduğu iş kısmına “ziraat erbabı bazen de kömürcülükle meşgul” ifadesi kaydedilmiştir. Mesleği yalnız kömürcülük olarak belirtilenlerin sayısı 3'tür. Defterin son kısmında iki hane reisi Kıpti-i Müslim olarak kaydedilmiş olup bunların da demircilik yaptığı anlaşılmaktadır. Bunların haricinde gözleri görmeyen bir hane reisi için alil (yaşlı, özürlü ya da başkasının bakımına muhtaç kişi), iki küçük kardeş için de yetim kaydı düşünülmüştür. Geriye kalan 54 hane reisinin uğraştığı işle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır³³. Böyle olunca da 1845 kayıtlarından Ömerli'deki meslek gruplarıyla ilgili ayrıntılı ve sağlıklı bir değerlendirme yapılamamaktadır³⁴.

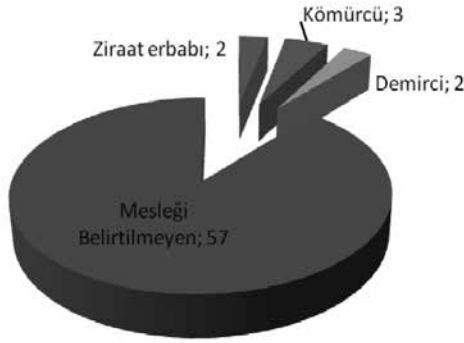
33 1840 tarihli temettuat defterinde Ömerli'deki hane sahiplerinin mesleği ile ilgili daha ayrıntılı bilgi mevcuttur.

34 BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3067.

Tablo: 1840'da Ömerli Köyü'ndeki Meslek Grupları

Meslek Adı	Sayısı	İzahat
Muhtar	1	Ziraat erbabı, bazen de kömürcülük yapmaktadır.
Ziraat erbabı	2	Aynı zamanda kömürcülükle uğraşmaktadırlar. Biri köy muhtarıdır.
Kömürcü	3	
Demirci	2	Bunlar da Kıpti-i Müslim olarak belirtilmiştir.
Mesleği Belirtilmeyen	57	Bunlardan biri alil, ikisi yetim küçük çocuktur.

Grafik: Ömerli Köyü'nde Meslek Grupları

Grafik: 1845 Verilerine Göre Tüm Köylerdeki Meslek Grupları

Meslekler	Çekme-köy	Hüseyinli	Ömerli	Sırapınar	Koçullu	Toplam
İmam	1	1		1		3
Muhtar	1	1	1	1		4
Ziraat Erbapı			2		1	3
Kömürcü		16	3	15	16	50
Süpürgeci	18					18
Demirci			2	1	3	6
Çiftçi	1					1
Bekçi	1					1
Çoban	1					1
Berber	1					1
Sarra/kuyumcu	2					2
Hizmetkârlık		6		3	2	11
Mesleği belirtilmeyen	3	3	57	8	5	76
Genel Toplam	29	27	65	29	27	177

Sonuç

Netice olarak 1845 yılı kayıtlarından Çekmeköy'ü oluşturan köylerle ilgili meslek bilgileri değerlendirildiğinde toplamda 177 hane içerisinde 76 hane sahibi mesleği belirtilmeyen grubunda ilk sırada yer almaktadır. Bunların önemli bir kısmı zaten Ömerli köyünde ikamet eden şahıslardır. 1840 yılı temettuat kayıtlarına göre de Ömerli'nin önemli bir kısmının mesleği kömürcülük idi.

İkinci sırayı 50 kişi ile kömürcülük mesleği ile uğraşanlar almıştır. 1840 yılı kayıtlarına göre Ömerli köyünde de en fazla uğraşı alanının kömürcülük olduğu düşünülürse Çekmeöy sınırları içinde en önemli geçim kaynağı ve uğraşı alanının kömürcülük olduğu ifade edilebilir.

Üçüncü sırada ise süpürgecilik vardır. Bunların tamamı da Çekmeköy'de bulunmaktadır.

Hemen her köyde mesleği hizmetkarlık olarak kayıtlı olan kişiler bulunmaktadır. Bunların toplam sayısı ise 11'dir.

Bunlardan başka imami muhtar, ziraat erbabı, demirci, çiftçi, bekçi, çoban, berber, sarraf gibi sayısı az olan meslek gruplarının da kaydedildiği görülmektedir.

Her ne kadar meslek bilgileri kısmında yukarıda ifade edilen bilgiler yer alsada köylerde bulunan arazilerde yetiştirilen ürünlere bakıldığında halkın aynı zamanda ziraatle ve hayvancılıkla da uğraştığını ifade etmek gerekir.

KAYNAKLAR

BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3067.

BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3070.

BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3071.

BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3078.

BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3079.

BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 3080.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İkinci Baskı, İstanbul 2000.

KOLAY Arif, İstanbul'un Yaşam Pınarı Çekmeköy, İstanbul 2013.

"Kıptiler", DİA, XXV, Ankara 2002, s. 424.

ÖZCAN Abdülkadir, "Çorbacı", DİA, V, İstanbul 1992.

PAKALIN M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III, İstanbul 1993.

TDK Türkçe Sözlük I, Ankara 1998.

YAVUZTÜRK Şükriye Pınar, Temettuat Defterlerine Göre Beykoz Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

İSTANBUL ÇEKMEKÖY İLÇESİNİN AÇIKHAVA REKREASYON ALANLARININ BELİRLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

*Bahadır Sezer**

*Orhan Akova***

GİRİŞ

Rekreasyon, insanların boş zamanlarında katıldıkları, çok yönlü olabilen, fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel parçalar içeren aktivitelerdir (Broadhurst, 2001). İbrahim ve Cordes (2002) rekreasyon aktivitelerini kişinin kendi faydası için organize edilmiş, tabiatla ilişkilendirilmiş boş zaman aktiviteleri olarak tanımlamıştır. Daha açık bir ifadeyle rekreasyon fiziksel ve ruhsal anlamda yenilenme, enerji kazanmadır. Bu yüzden insanlar yaş, cinsiyet, gelir durumu, zaman, aile yapısı, yaşadığı şehir, yaptığı iş, mevcut rekreasyon alanlarına yakınlık ve istek gibi bir çok faktöre göre çeşitli rekreasyonel faaliyetlere katılmaktadırlar. Bu faaliyetler, rekreasyonel açıdan önemli doğal ve kültürel özelliklere sahip alanlarda gerçekleşmekte ve bu alanlar rekreasyon kaynağı olarak değer kazanmaktadır.

Rekreasyon talebi esas olarak sanayileşmiş olan ülkelerin insanları tarafından yapılmakta ve ülkelerin sanayileşme seviyesi ile talep arasında bir ilginin olduğu gözlemlenmektedir. Ekonomik olarak güçlü olmak isteyen toplumlardaki insanlar, özellikle sanayileşme sonucunda; insanlar boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirmek ve zinde olarak yeniden çalışmaya başlamayı istemektedirler. Kapitalizmin getirdiği çalışma ve para kazanma zorunluluğu, günümüz insanı için neredeyse hiç bitmemektedir. Oysa ki insanın hayattaki temel amacı sadece hayatını idame etmek değil, hayatını mutlu bir şekilde, doyum alarak sürdürmektir (Tütüncü, 2012: 249). Bunu başarmak için de insanlar rekreasyon ve turizme katılmaktadırlar (Hacıoğlu vd., 2009: 54).

Kentleşme, hızlı nüfus artışı, yoğun iş yaşamı, ağırlaşan iş ve yaşam şartları, kent insanı başta olmak üzere, tüm insanlarda ruhsal ve be-

* Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Y.O. bahadirsezer@trakya.edu.tr

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, akovaorhan@hotmail.com

densel sađlıđın kaybedilmesi, iř verimliliđinin dűřmesi gibi sorunlara neden olarak, rekreasyonu gereksinim haline getirmektedir. Rekreasyona duyulan ihtiyaç, rekreasyon faaliyetlerinin, kiřisel ve toplumsal olarak sađladıđı faydalardan ileri gelmektedir. İnsan 2mrűnűn giderek uzaması, deđiřen yařam kořulları ve bu kořulların insanlar űzerinde yarattıđı stres rekreasyon alanlarında azaltılabilmektedir. 2zellikle řehirde yařayan insanların fizyolojik ve ruhsal sađlıkları bozulmaktadır. Rekreasyon faaliyetleri, insanların gűnlűk yařamlarındaki baskılardan kurtulmalarına ve birbirleriyle ve çevreleriyle olan iliřkilerini dűzenlemelerine yardımcı olur (Sevil, 2012:14).

Kiřisel y2nden; fiziki sağlık gelişiminin yaratılması, ruh sağlığı kazandırılması, insanı sosyalleştirmesi, yaratıcılık, kişisel beceri ve yeteneğini geliştirmesi, çalışma başarısı ve iř verimine etkisi, ekonomik hareketlilik, insanı mutlu etmektedir. Toplumsal y2nden ise; toplumsal bűtűnleřmeyi ve dayanışmayı sağlaması ve demokratik toplum yaratılması, rekreasyona duyulan ihtiyaçın nedenlerinden bazılarını oluşturmaktadır (Karakűcűk, 1997:86). Rekreasyon sağlıklı ve/veya engelli olan, her yaşta ve beceri seviyesinde tűm bireyleri kapsamakta ve onların mutlu-kaliteli yaşama eğilimlerine bağlı olarak gelişmektedir. 2zellikle fiziksel bakımdan insanın en aktif olduğu gençlik yıllarında rekreasyon faaliyetlerinin yapılacağı alanların ve olanakların olmaması, bu fiziksel enerjinin başka bir şekilde olumsuz olarak ortaya çıkmasına da neden olabilecektir (Tűtűncű ve Aydın, 2014:118). alışmalar, rekreasyon alanlarının ve bu alanlarda yapılan aktif rekreasyon faaliyetlerinin insanların streslerini azalttığını, depresyona girmelerini 2nlediğini, suç oranlarını ve şiddetini azalttığını g2stermektedir (Tűtűncű ve Aydın, 2014:119).

İnsanlar, genellikle açık havada faaliyet g2stermeyi daha fazla tercih ederler. Kapalı mek2nlardan çok, dođayla iç içe geçirilen zaman çok daha deđerlidir. 2rneđin, kűltűrűműzde baharın geliři kutlanır. Bunun nedeni insanların açık havada daha fazla vakit geçirmelerine olanak tanıyan hava řartlarının dűzelmesidir (Tűtűncű ve Aydın, 2014:118). Çeřitli dođal ve kűltűrel 2zelliklere sahip alanlar rekreasyonel faaliyetler açısından 2n plana ıkrsa da, bir alanın ya da 2zelliđin rekreasyon kaynađı olarak deđer kazanmasında kullanıcı isteklerini karřılayabilmesinin de oldukça 2nemli olduđu, bir alanın rekreasyonel kullanılabilirliđi sayesinde deđer kazandıđı bilinmektedir. 2te yandan; hatalı plan karar-

ları, plansız uygulamalar ve yanlış kullanımlar nedeniyle, rekreasyon kaynağı niteliğindeki bazı alan ve kaynakların, rekreasyon ve turizm uğruna elden çıkarıldığı bilinmektedir. Oysa, rekreasyon kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde planlanmasına bağlıdır.

Bu kapsamda; Çekmeköy İlçesi rekreasyon kaynaklarının belirlenmesi, değerlendirilmesi ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde geliştirilmesine yönelik önerilerin getirilmesi çalışmanın amacını oluşturmuştur.

MATERYAL YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini, İstanbul Çekmeköy ilçesi oluşturmaktadır. 14.800 hektar büyüklüğündeki ilçenin doğal ve kültürel özellikleri inceleme materyali olarak ele alınmıştır. İstanbul'da yer alan Çekmeköy İlçesi, sahip olduğu konum ve rekreasyon faaliyetlerine kaynak oluşturacak özellikleri dikkate alınarak, özellikle yakın çevresinde benzer nitelik gösteren alanlara da örnek olması amacıyla çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Alanın doğal ve kültürel özelliklerine ilişkin bilgilerin derlenmesi sırasında, her türlü bilimsel çalışma, yayın, rapor ve istatistiki verilerden materyal olarak yararlanılmıştır. Ayrıca, Rekreasyon ve rekreasyon kaynaklarının açıklanmasına katkıda bulunan çok sayıda yerli ve yabancı literatür, internet taramalarından ve uzmanlar ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler de materyal olarak değerlendirmiştir. Araştırmada doğal ve kültürel kaynaklar temel alınarak, bunların analizi sonucunda alanın rekreasyon kaynaklarının saptanması, sınıflandırılması ve sürdürülebilir şekilde değerlendirilmesini sağlayacak bir yöntem izlenmiştir.

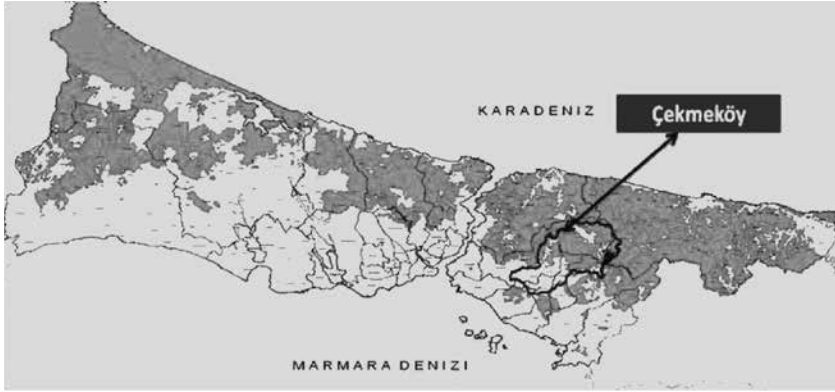
BULGULAR

ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Çekmeköy, İstanbul Anadolu Yakası'nda bir ilçedir. Önceden Ümraniye'ye bağlı bir belde belediyesi olan Çekmeköy İlçesi, 2009 yılında; Ömerli, Alemdağ ve Taşdelen ilk kademe belediyelerinin tüzel kişiliklerinin sona ermesi ve bu belediyelere bağlı 17 mahalle ile 4 köyün katılması ile oluşmuştur. Çekmeköy, 41°03' kuzey enlemi ve

29°10' doğu boylamı koordinatlarında bulunur ve İstanbul'un Anadolu Yakasında Marmara Denizi'nden kuzeye doğru iç bölge sayılabilecek bir konumdadır. Çekmeköy, İstanbul'un Anadolu yakasındaki Alem- dağ ormanlarının güney batı kesiminde bulunan Keçiağlı Tepesi'nin güney yamaçlarında kurulmuştur. Güneyi boydan boya Şile otobanı ile çevrili olan İlçenin kuzey batısında Beykoz, kuzeydoğusunda Şile, güneybatısında Ümraniye, güneydoğusunda ise Sancaktepe ilçeleri yer almaktadır. Denizden yüksekliği 100 m'dir. İstanbul geneline göre daha fazla yağış almakta ve oldukça serin bir iklime sahiptir. 148,08 (14.800 hektar) kilometrekarelik alan üzerine kurulu olan Çekmeköy ilçesi 2015 yılı TÜİK verilerine göre 231.818 nüfusa sahiptir.

Şekil1: Çekmeköy İlçesinin İstanbul İlinin İçindeki Yeri

Kaynak: Demirkaya, Yüksel, 2011, Çekmeköy'ün Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kentsel Yaşam Kalitesi, Çekmeköy Belediye Başkanlığı Yayını, İstanbul.

ÇEKMEKÖY REKREASYON KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRMESİ

Rekreasyon potansiyelini etkileyen faktörlerin en önemlileri rekreasyonel alt ve üstyapı faktörleri, sosyal faktörler, doğal ve çevresel faktörleridir.

Çekmeköy araştırma alanına ait doğal ve kültürel özellikler, ORR-RC (Outdoor Recreation Resources Review Commission – Açık Hava Rekreasyon Kaynaklarını İnceleme Komisyonu) tarafından geliştirilen “rekreasyon kaynakları sınıflandırma sistemi”ne göre sınıflandırılması Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: Çekmeköy ilçesinin mevcut rekreasyon alanlarının sınıflandırılması

Rekreasyon kaynaklarının sınıfı	Mevcut rekreasyon kaynakları ve alanları
Yüksek yoğunluk gösteren rekreasyon kaynakları	Parklar ve açık spor alanları (132 adet)
Genel dış mekan rekreasyon alanları	Taşdelen ve Alemdağ Orman Alanları
Doğal çevre özelliği gösteren alanlar	Ömerli Barajı Su havzası ve Riva deresi
Eşsiz (ender) özellikteki doğal alanlar	-
Primitif (ilkel) alanlar	-
Tarihi - kültürel yapı ve sitler	Çekmeköy Köyiçi Mevkii'ndeki eski 'av köşkü Alemdağ Vakıf Camii Sit alanı ise bulunmamaktadır.

Bir alanın rekreasyonel kullanıma açılmasında altyapı tesisleri önemli bir faktördür. Söz konusu altyapı tesisleri, çevre ve alan için ulaşım ağı ile alanda gerçekleştirilecek aktivitelere dolaylı etkisi olan tesislerdir. Çekmeköy İlçesi 7 kültür merkezi, 8 spor tesisi, 5 bilgi evi ve 4 mesire alanına sahiptir.

Tablo1: Çekmeköy Hizmet Binaları ve Sosyal Tesisler

Hizmet Bina ve Tesisleri	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı
Kültür Merkezleri	6	5	7
Bilgi Evleri	5	5	5
Spor Tesisleri	4	7	8
Mesire Alanları	3	4	4
Toplam	18	21	24

Kaynak: Emlak ve İstimlak Müdürlüğü

Çekmeköy, kurs, seminer ve eğitim hizmetleri açısından incelendiğinde, Çekmeköy Belediyesi'nin, Halk Eğitim ve İSMEK ortaklığı ile gerçekleştirdiği kurslar genel olarak şu şekildedir;

Meslek edinme (Havuz Operatörlüğü, Arıcılık, Aşçılık vb.)

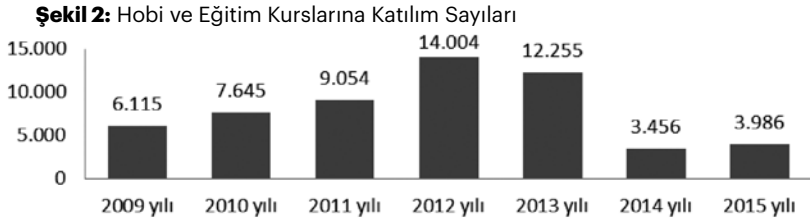
Eğitim (İngilizce, Arapça, Matematik vb.)

Hobi (Fotoğrafçılık, Resim Vb.)

Kişisel Gelişim (diksiyon, bilgisayar kursu vb.)

Sportif Kurslar (Badminton, Taekwondo vb.)

El sanatları Kursları Müzik ve Gösteri sanatları

2015 yılı içerisinde toplamda 156 ayrı kurs açılmış ve bu kurslara 3.986 kursiyer katılmıştır.

Tablo 2: Kurs ve Kursiyer Sayıları Dağılımı

Açıklama	2013		2014		2015	
	Kurs	Kursiyer	Kurs	Kursiyer	Kurs	Kursiyer
	Adeti	Sayısı	Adeti	Sayısı	Adeti	Sayısı
Halk Eğitim Müdürlüğü	395	7282	52	861	56	1.027
Mimar Sinan İSMEK	71	1315	25	692	14	301
Mehmet Akif İSMEK	75	1438	24	950	29	898
Taşdelen İSMEK	60	1538	24	835	28	839
Alemdağ İSMEK	30	485	7	118	29	921
Ömerli İSMEK	-	-	-	-	-	-
Kızılay	3	197	-	-	-	-
İşkur	-	-	-	-	-	-
Genel Toplam	634	12.255	132	3.456	156	3.986

2014 yılında kütüphane hizmetlerinden yararlananların sayısı 5.197, belnet ve bilgisayar hizmetlerinden yararlananların sayısı 135.381, 2015 yılında kütüphane hizmetlerinden yararlananların sayısı 819, belnet ve bilgisayar hizmetlerinden yararlananların sayısı 110.643 olmuştur.

Tablo 3: Kütüphane ve Bilgisayar Salonu Ziyaretçi İstatistiği

Açıklama	2014 Yılı			2015 Yılı		
	K.Hane	Belnet	Toplam	K.Hane	Belnet	Toplam
Hamidiye KM	3.389	36.130	39.519	-	22.108	22.108
Yunus EmreBE	20	45	65	124	190	314
Alemdağ BE	1.788	24.223	26.011	695	16.697	17.392
Ömerli BE	-	2.271	2.271	-	2.486	2.486
Fatih Bilgi Evi	-	34.382	39.519	-	35.248	35.248
Ömer Akyüz BE	-	-	-	-	-	-
Mehmet Akif KM.	-	-	-	-	-	-
M. Çobanoğlu KM	-	38.330	38.330	-	33.914	33.914
Toplam	5.197	135.381	140.578	819	110.643	112.002

Kaynak: Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, İBB BELNET, Çekmeköy Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu

Sosyo-kültürel faktörlerden biri olan tarihi eser ve anıtlar, eski medeniyetlerin yaşantısını, kültürünü ve sanatını günümüze taşıyan kalıntılardır. Tarihi anıtların hatırlanması ve tarihte geçen olayların gelecek nesillere aktarılması amacıyla yapılan anıtlar da turizm ve rekreasyona kaynak oluşturması açısından önemlidir. Bir alanın tarihsel geçmişini bize yansıtan tiyatro, saray, cami, han, köprü, çeşme gibi değerli eserler yanında geçmişin izini taşıyan folklor, halk festivalleri, yöresel giyecekler ve danslar, efsane ve maniler, yöresel el sanatları geçmişten günümüze gelen kültürel kaynaklar olarak, turizm ve rekreasyon potansiyelini etkiler. Çekmeköy'ün bin yıllara uzanan tarihinden kalan çok az sayıda tarihi eser kalmıştır. Bilinçsiz yapılanma sonucu yok olmaya yüz tutmuş olan Çekmeköy'ün tarihi yapılarından geriye kalan birkaç bina belediye tarafından tespit edilerek koruma altına alınmıştır. Çalışmalar kapsamında bugüne kadar hiç dikkate alınmayan Çekmeköy Köyiçi Mevkii'ndeki eski 'av köşkü' korunması gerekli kültür varlığı olarak İstanbul 5 numaralı kültür ve tabiat varlıklarını koruma bölge kurulu kararı ile tescil edilerek koruma grubu II olarak belirlendi. Yine aynı amaçla, Alemdağ Köyiçi Mevkii'nde yer alan ahşap ev ve Alemdağ Vakıf Camii olarak hizmet veren tarihi yapının da tescil işlemleri yapılmıştır (cekmekey.bel.tr).

Çekmeköy Köyiçi Mevkii'ndeki eski 'av köşkü'

Alemdağ Vakıf Camii

Kaynak: <http://cekmekey.bel.tr/tr/tarihi-eserler-koruma-altina-alindi>

Turizm ve rekreasyon ile ulaşım bir bütünü ayırmaz parçalarıdır. Ulaşım ağında meydana gelen gelişmeler, turistik ve rekreasyonel aktiviteleri olumlu yönde etkiler. Ulaşım imkânı bulunmayan yörelerin turistik ve rekreasyonel yönden değerlendirilmesi mümkün değildir. Ülke veya bölgenin turizm ve rekreasyon potansiyeli ne kadar yüksek olursa olsun ulaşım ağı iyi kurulup işletilmezse o ülke veya bölge turizm ve rekreasyon açısından önem kazanamaz ve gelişemez (Sezgin 1995).

İlçeye ulaşım İstanbul'un birçok noktasından yapılabilmektedir. Kadıköy, Üsküdar, Sultanbeyli gibi noktalardan Çekmeköy'e, Çekmeköy'den de aynı noktalara İETT, Halk Otobüsü, Dolmuş taksi ve dolmuş bulunmaktadır. Ayrıca Beykoz, Ümraniye ve Sancaktepe ile zaten sınır durumdadır. Şile'ye de aynı şekilde gün boyu ulaşım sağlanabilmektedir. 3. Köprü'nün ve ilgili bağlantı yollarının Çekmeköy'den geçiyor olması Çekmeköy'ün ulaşım noktasında yakın gelecekte daha da etkili olmasını sağlayacaktır. Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nün açılmasıyla birlikte Çekmeköy Anadolu'dan İstanbul'a giriş noktalarından biri olacaktır. Ayrıca Sabiha Gökçen Havaalanı'nın Çekmeköy'e sadece 15 dakikalık mesafede olması ilçenin ulusal ve uluslararası programlarda etkin olarak kullanılabilceği anlamına da gelmektedir.

Doğal faktörler, rekreasyonel aktivitelere kaynak oluşturan, insanların herhangi bir emeği ve katkısı olmadan meydana gelen toprak, yüzey şekilleri, su, bitki örtüsü ve yaban yaşam gibi unsurlardan oluşan faktörlerdir. Doğal peyzajın rekreasyonel aktiviteler için kullanımına uygun olması yani kullanılabilir bir potansiyel taşıması istenen bir özelliktir. Alanın rekreasyonel yönden kullanılabilir olması, bireyin peyzaj içinde aktif olarak kendini yenilenmesine olanak sağlar. Dağlar, tepeler, akarsular, göller, ormanlar, denizler görsellikleri nedeniyle yoğun turistik ve rekreasyonel aktivitelerin görüldüğü alanlardır. Çekmeköy'ün doğu, kuzey ve batı sınırları tamamen ormanlarla kaplıdır. Bu çerçevede Çekmeköy'ü sadece sınırları içindeki ormanlarla değerlendirmek yanlış olur; çünkü, Çekmeköy bu özelliği ile orman içinde bir ilçedir. Çekmeköy'ün %74'lük büyük bir kısmı ormanlık alanlardan oluşmaktadır ve bu alanların toplamı 109,88 km²'yi bulmaktadır. İklimsel farklardan dolayı meydana gelen yağış dağılımı farklılığı İstanbul'da iki farklı orman formasyonunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İstanbul'da nemli ve kuru olmak üzere iki orman sahası bulunmaktadır. Nemli orman alanları kuru orman alanlarına göre daha fazla yer kaplamaktadır. Genelde ormanın insan faktörü ile tahrip olduğu yerlerde maki bitki türüne rastlanmaktadır. Çekmeköy sınırları içinde türlerine göre arazi dağılımında üçüncü büyük alan 10,27 km² ile tarım alanlarıdır. Tarım alanlarının Çekmeköy arazisindeki oranı %6,94 civarındadır. Alemdağ, Ömerli, Taşdelen ve Çekmeköy beldelerinin birleştirilmesi ile ortaya çıkan Çekmeköy ilçesinde orman vasfını yitirmiş B2 arazileri de 8,96 km² ile geniş yer tutmaktadır. B2 arazilerinin Çekmeköy ilçesinin yüzölçümünde oranı %6,05'dir (Demirkaya,2010 :8).

Ayrıca İstanbul'un en büyük su havzası olan Ömerli Barajı su havzasının bir kısmı Çekmeköy sınırları içerisinde.

Doğadaki turistik ve rekreasyonel aktivitelerde etkili olan başka bir doğal faktör de iklimdir. Çünkü iklim, insanı, toprağı ve bitkiyi şekillendirir. Dolaylı ve dolaysız etkisiyle canlıların özellikle insanın bir yerde yaşama olanaklarını sağlayan önemli bir etkidir. İklim insanların üzerindeki doğrudan etkisi, iklim elemanlarının insan fizyolojisini etkilenmesinden kaynaklanır. Bu da bireyin rekreasyonel faaliyetlerine ve tatil tercihlerine etki eder. İstanbul'da yağışlar genel olarak güneyden kuzeye ve kıyılardan iç kesimlere doğru gidildikçe artmaktadır. Şimdiye kadar İstanbul'da en yüksek yıllık yağış miktarları Bahçeköy, Ömerli ve Teke istasyonlarında kaydedilmiştir. Sıcaklık ise Marmara Denizi kıyılardan Karadeniz kıyılarına doğru ve İstanbul Boğazından iç kesimlere doğru gidildikçe azalmaktadır.⁵ Bu veriler ışığında Çekmeköy'ün İstanbul'un en fazla yağış alan ve sıcaklığın en düşük olduğu bölgelerinden birisi olduğu söylenebilir. Nitekim şimdiye kadar en yüksek ortalama sıcaklıklar Kartal, en düşük ortalama sıcaklıklar ise Ömerli İstasyonunda ölçülmüştür. Çekmeköy'de yaz ayları sıcak ve az yağışlı, kış ayları ılık ve yağmurlu geçer. İklim, Marmara Denizi'nin etkisi altındadır. İstanbul'un kıyı ilçelerinden farklı olarak kıyılardan içerilere gidildikçe denizin etkisi azalmaya başlar. Ortalama sıcaklık en soğuk aylarda -9/0 derece arası, en sıcak aylarda +23/+39 derece arasındadır. Yıllık yağış ortalaması 800 milimetredir. En yüksek sıcaklık 41 derece, en düşük sıcaklık -9 derece ölçülmüştür. Yıllık sıcaklık ortalaması 14 derecedir.

Bir alanın, turistik ve rekreasyonel aktivitelere potansiyel oluşturmada etkili olan bir diğer faktör, alan kullanımıdır. Bu açıdan önem taşıyan alan kullanımları ise orman, su yüzeyleri ve çayırılık alanlardır. Ormanlar, günümüz toplumlarında en etkili peyzaj elemanlarından biridir. Sıcaklığın çok yüksek olduğu bunaltıcı yaz günlerinde, ormanların serin ve hafif nemli havası ile bireyi rahatlattığını ve sahip olduğu yeşilin tonları ile de gözleri ve sinirleri büyük ölçüde dinlendirmektedir (Altan 1976). Bu alanlar, dinlenmek, çeşitli gezinti yolları ile yürüyüş yapmak, sağlık ve spor gereksinimlerini karşılamak kamp yapmak gibi turistik ve rekreasyonel aktivitelere olanak sağlarlar. Çekmeköy'de kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı yaklaşık 1,97 m²'dir. Çekmeköy ilçesi genelinde 96 adet park, 36 adet yeşil alan olmak üzere toplamda 132 adet park ve yeşil alan bulunmaktadır.

Tablo 5: Çekmeköy Yeşil Alan ve Park Sayıları

Bölge	2015		
	Park Adedi	Yeşil Alan ve Refüj Adedi	Toplam
Çekmeköy	34	28	62
Taşdelen	36	16	52
Alemdağ	17	14	31
Ömerli	9	15	24
Toplam	96	73	169

Kaynak: Çekmeköy Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu

Çekmeköy İlçesinde toplamda 438.986,08 m² aktif park, refüj ve yeşil alan vardır. İlçede kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı yaklaşık 1,97 m²'dir. Bölgelere göre tüm yeşil alan miktarı, park, refüj ve yeşil alan sayısı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

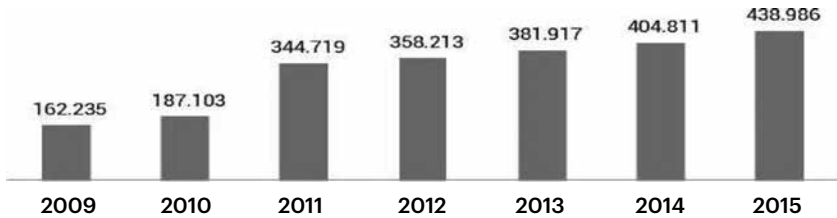
Tablo 6: Çekmeköy Parklar, Refüj ve Yeşil Alan Alanları (m²)

Bölge	2013	2014	2015
Çekmeköy	174.442	190.816	206.403
Taşdelen	91.563	91.584	74.301
Alemdağ	76.084	79.166	117.430
Ömerli	39.827	43.245	40.852
Toplam	381.917	404.811	438.986

Kaynak: Çekmeköy Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu

Bazı bölgelerde yapılan karayolu çalışmaları ve metro güzergahlarının bazı park ve yeşil alanlardan geçmesi nedeniyle Alemdağ ve Ömerli'de önceki yıllara göre yeşil alan miktarında azalma olmuştur. 3. köprü güzergahının park ve yeşil alanlarından geçmesi sebebiyle bu alanlar listeden çıkartılmıştır.

Şekil 3: Çekmeköy Toplam Refüj ve Yeşil Alan Büyüklüğü (m²)

Kaynak: Çekmeköy Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu

SONUÇ VE ÖNERİLER

ABD gibi ülkeler açık hava rekreasyonu ile ilgili politika belirleyen ve herkese bu faaliyetlere katılım için fırsat tanıyan bir ülkedir. Herkes için gerçekleştirilebilecek bir açık hava faaliyeti bulunmaktadır. Türkiye’de açık hava rekreasyonu konusunda politikalar üretmeli bu konuyu sadece yerel yönetimlerin çabalarına bırakmamalıdır. Birçok kaynakta da belirtildiği gibi insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkilerinden faydalanmak amacıyla bu faaliyetlerin ülke düzeyinde yayılımını sağlamak ve teşvik etmek, ülkelerin sağlıklı gelişimi açısından faydalı olacaktır.

Rekreasyon alanları açık ve kapalı alanlar olarak ikiye ayrılır. Çekmeköy açık ve kapalı bir çok rekreasyon alanlarına sahip bir ilçedir. Tabi burada nüfusun da arttığını dolayısıyla bu alanlara olan ihtiyacın da artacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan açık rekreasyon alanları açısından doğal alanların korunmasına ihtiyaç vardır. Orman alanları doğal rekreasyon alanlarıdır. Bu alanları korumak hem daha az maliyetli hem de doğal ve eşsiz özellikleri nedeniyle insan ve çevre için daha değerlidir. Şehir içinde oluşturulan parklar insanların kısa zaman için dinlenme ve yenilenme ihtiyacına cevap vermek amacı ile tasarlanmaktadır. Ancak tercihler söz konusu olduğunda birçok insan daha doğal alanları tercih etmektedir.

Günlük yaşamda özellikle fiziksel çevrenin oluşturduğu baskılardan kaçan insanların en fazla tercih ettiği yerler açık rekreasyon alanları olmaktadır. Açık hava rekreasyon alanları doğa ile bütünleşik olduğundan genellikle plansız ve taşıma kapasitelerinin üzerinde aktivite yoğunluğuyla karşı karşıya kaldığı zaman rekreasyonel kullanım özelliğini kaybetmektedirler.

Orman alanlarının doğal yapısında tahribata neden olan en önemli faktörler arasında, bu alanların ekolojik yapısına uygun olmayan rekreasyon faaliyetleri bulunmaktadır. İyi planlanmamış rekreasyon faaliyetleri bu alanların flora, fauna, hava, su ve kıyı/sahilleri üzerine önemli olumsuz çevresel etkiler yapmaktadır. Bu olumsuz etkilerin boyutlarının gün geçtikçe artması, bu alanlarda sürdürülebilir gelişmenin nasıl sağlanabileceği sorusunu akla getirmekte ve bilimsel araştırmaların yapılmasına neden olmaktadır.

Etkili bir şekilde planlanmadığı takdirde, rekreasyon faaliyetleri doğal çevrede telafisi mümkün olmayan tahribatlar yaratabilmektedir. Günümüzde nüfusun artmasından dolayı bir çok çekim merkezi plansız gelişmelerle birlikte beton yığını haline gelmiş, birçok koruma alanı doğal ya-

pisına uygun olmayan yapılaşmalar, turizm ve rekreasyon faaliyetleriyle tahrip olmuş ve hatta bazıları yok olma noktasına gelmiştir.

Bir alandaki biyolojik çeşitlilik; o alanda yaşayan canlıların çeşitliliği, canlıların içinde yaşadıkları ortam ve birbirleri ile olan ilişkilerine göre ölçülmektedir. Bu zenginliğin oluşabilmesi için çok uzun sürelerin geçmesi gerekmektedir. Bu zenginliği tahrip ettikten sonra onarmak, ne yazık ki para ve emekle olası değildir. Oysa yapılması gereken, bu kaynakları teslim alındığı gibi korumak, hatta geliştirmek ve gelecek nesillere aktarmak olmalıdır. Sürdürülebilirlik kavramının temelinde de bu yatmaktadır. Çekmeköy’de biyolojik çeşitliliği korumak için yapılacak çalışmalardan biri bu konuda bir müze oluşturulması olabilir. Özellikle bu bölgede yetişen bitkilerin özel yöntemler ile kurutularak sergilenmesi ve gereken değerin verilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir gelişmenin temel amacı, insanların refah düzeyinin artırılması ve mutluluklarının sağlanmasıdır. Bu nedenle kalkınma ve çevre korumanın birlikte yürütülmesi büyük önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Altan, T. 1976. Doğal Peyzaj Elemanlarının Rekreasyona Uygunluğunun Saptanması İçin Matematiksel Bir Değerlendirme Yönteminin Arastırılması ve Güney Kıyı Bölgesine Uygulanması, Ç.Ü.Z.F. Peyzaj Mimarisi Bölümü, Adana.

Broadhurst, R., 2001, Managing Environments for Leisure and Recreation GBR. Routledge Publishing, London.

Çekmeköy Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu

Çubuk, M.. 1995, “Sürdürülebilir Turizm ve Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım Kolokyum ve Panel Tartışmaları Sonuçları”, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, Alanya, Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, İstanbul 1996, ss.463-468

Demirkaya, Y., 2011, Çekmeköy’ün Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kentsel Yaşam Kalitesi, Çekmeköy Belediye Başkanlığı Yayını, İstanbul.

Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A., Dinç, Y., 2009, Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara.

İbrahim, H., & Cordes, K. A. 2008, Outdoor Recreation Enrichment For a Lifetime. United States: Sagamore Publishing, L.L.C.

Karaküçük, S., 1997, Rekreasyon, Ankara Basımevi, Ankara

Sevil, T., 2012, Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi,Edt: Serdar Kocaekşi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Sezgin, O.M. 1995. Genel Turizm, Tutibay Ltd.Sti. Ankara.

Tütüncü, Ö., 2012, Rekreasyon ve Rekreasyon Terapisinin Yaşam Kalitesindeki Rolü, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, Güz: 248 - 252

Tütüncü, Ö. Ve Aydın, İ., 2014, Toplum ve Açık Hava Rekreasyon Faaliyetleri: ABD Örneği, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 25, Sayı 1, Bahar: 118 - 120 <http://cekmekey.bel.tr/>

KENTLEŞEN ÇEKMEKÖY'DE KÖYDE YAŞAMAK

*Büşra Turan**

*Merve Ayar***

Bu çalışma, İstanbul'un en dinamik ilçelerinden biri olan Çekmeköy ilçesi sınırları içerisinde yer alan Reşadiye köyü gençlerinin, Reşadiye köyü ile kurdukları ilişkiyi, bu ilişkinin düzeyini ve niteliğini anlama çabasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda gençlerin genelde Çekmeköy ilçesini ve özelde Reşadiye köyünü nasıl algıladıklarının anlaşılması, gündelik hayatları ile sosyal ve kültürel yaşamlarının betimlenmesi hedeflenmiştir.

Yaygın ulaşım ağlarına ve İstanbul'un diğer ilçelerine kıyasla çok daha fazla yeşil alana sahip olan Çekmeköy, bunların bir yansıması olarak hem İstanbul içinden hem de İstanbul dışından göç alan bir ilçedir. Bütün bunların bir sonucu olarak Çekmeköy'de büyük bir ivmeyle artan nüfus dolayısıyla mekânsal ve toplumsal değişimler gözlemlenmektedir. Bu değişimlerin kendine has bir şekilde gözlemlendiği Reşadiye köyü Yavuz Sultan Selim Köprüsü yolu üzerinde yer almaktadır. Bu açıdan Reşadiye'nin genişleyen İstanbul gerçeğinin tam ortasında olduğu söylenebilir. Henüz mutlak bir kentleşmenin görülmediği bu "köy" gerek yazlık kullanım amaçlı gerek yılın tamamında yaşama amaçlı olmak üzere, dikkate değer bir ivmeyle göç almakta; yıllardır devam eden bakirliğini kaybediyor görünmektedir. Reşadiye'nin ilk sakinleri yaklaşık 150 yıl önce Doğu Karadeniz'deki yerleşim yerlerinden (Batum, Hopa gibi) buraya göç etmiş ailelerdir. Bununla birlikte son birkaç on yıldır buraya farklı bölgelerden insanlar yerleşmekte, burada ev yaptırmaktadır. Yeni gelen bu kimselerin özellikle İstanbul'un başka ilçelerinde yaşayan ve maddi gelirleri nispeten yüksek kişiler olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka deyişle Reşadiye'de yıllardır devam eden tipik köy yaşamının yanında, bir trend olarak, nispeten lüks evlerin eşlik ettiği "yazlık" yaşamının hüküm sürdüğü söylenebilir.

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, bsrturan91@gmail.com

** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, merveyar@gmail.com

Bir süreç olarak düşünüldüğünde, Reşadiye'deki yaşamın, geleneksel köy yaşamından “yazlık” yaşamına doğru evrildiğini söylemek mümkündür. Burada belirtmek gerekir ki Reşadiye'ye yeni gelenler arasında yılın tamamını burada geçirenler de vardır ve bu kimselerin büyük çoğunluğu Reşadiye'de oldukça lüks yaşam alanları inşa etmektedir. Bu noktadan bakıldığında Reşadiye'de son yıllarda yaşanan yapısal ve toplumsal değişikliklerin yaşam koşulları üzerine şekillendiği de söylenebilir. Yaşanan bu dönüşümün gençler üzerinde ne şekilde yansıma bulduğu sorusunun cevabı, değişen Çekmeköy'ün ve dahi genişleyen İstanbul'un daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır. Zira gençlerin mevcut durumu, yarın hakkında fikir sahibi olmayı mümkün kılan bir perspektif kazandırabilir. Dolayısıyla gençler ile yapılan bu çalışmanın genelde İstanbul'un ve Çekmeköy'ün yarını, özelde ise Reşadiye'nin yarını hakkında bir kapı aralayacağı umulmaktadır. Reşadiye'de yaşayan gençlerin Çekmeköy algıları, Reşadiye algıları, günlük yaşam pratikleri, sosyal örüntüleri ve gelecek planları arasında Reşadiye'yi nasıl konumlandıkları gibi bulgulara ulaşılan bu araştırma, tüm bu yönleriyle hem bugün hem de yarın hakkında fikir sunacaktır.

Reşadiye köyünde yaşayan 15-26¹ yaşları arasındaki gençler ile gerçekleştirilen bu çalışmaya yılın tamamını Reşadiye'de geçiren gençlerin yanı sıra yılın yalnızca bir kısmını burada geçiren gençler de dahil edilmiştir. Burada söz konusu bu iki grup gencin çalışma kapsamında nasıl adlandırıldığından bahsetmek yerinde olacaktır. Çalışma boyunca yılın tamamını Reşadiye'de geçiren ve yaklaşık 150 yıldır burada yaşayan ailelerin çocukları olan gençler “yerli”, yılın yalnızca belli bir kısmını burada geçiren ve/veya en fazla 40 yıldır Reşadiye ile ilişkisi bulunan ailelerin çocukları olan gençler “yazlıkçı” ya da “villacı” olarak nitelendirilecektir. Burada iki noktanın altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Birincisi kullanılan bu nitelendirmeler araştırmacıların sahada karşılaştıkları ifadeler olmakla beraber bunların Reşadiye'deki kullanımına uygun bir şekilde kullanılmasına dikkat edilmiştir. İkinci olarak söylenmelidir ki “yazlıkçı” ve “villacı” kavramları araştırmaya katılanların üzerinde tam olarak uzlaşamadıkları iki ifadedir. Söz konusu nitelendirmelerle ilgili ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilecek olup metnin bundan sonrasında bu ifadeler tırnak içinde kullanılmayacaktır.

1 Eorostat gençlik tanımına göre 15-29 yaş aralığındaki bireyler genç olarak kabul edilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014).

Araştırmayla ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermeden önce Reşadiye ile ilgili birkaç noktaya daha değinmekte fayda görülmektedir. İki caminin, dört bakkalın, iki kahvehanenin, iki kafenin, iki nalburun, bir emlakçının, bir fırının ve bir benzin istasyonunun bulunduğu Reşadiye’de küçük bir de külah fabrikası yer almaktadır. Bununla birlikte Reşadiye’de bir köy meydanı bulunmamakta fakat muhtarlığın yanında bir çocuk parkının, bir top sahasının ve kafelerden birinin bulunduğu nispeten geniş bir alan yer almaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı betimsel bir araştırmadır. 3 günlük bir saha araştırmasına dayanan bu çalışmada derinlemesine mülakat ve saha gözlem tekniklerinden yararlanılmıştır. Saha öncesi hazırlık, saha çalışması ve analiz gibi tüm süreçler iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasında elde edilen verilerin tamamı atlas.ti programından yararlanılarak analiz edilmiştir.

ÇALIŞMA GRUBU

Çalışma kapsamında, yılın en az bir ayını Reşadiye köyünde geçiren, 15-26 yaş arasında 13 gençle ve köy muhtarıyla derinlemesine mülakat yapılmış ayrıca 6 yetişkinle² görüşülmüştür. Çalışma grubunu oluşturan gençlere kartopu tekniğiyle ve sosyal medya aracılığı ile ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında görüşülen gençlerin bir kısmı tipik köy evlerinde yaşayanlardan, diğer bir kısmı ise kısaca yazlık olarak nitelendirilebilecek villalarda, lüks site içi villalarda veya bahçeli evlerde yaşayanlardan seçilmiştir.

Araştırmacılar Reşadiye Köyü’ne ulaştıklarında ilk olarak köy muhtarı ile irtibata geçmiş, kendisine araştırmayı anlatmış ve kendisinden çalışma grubunda yer alabilecek gençlerle görüşme ayarlaması talep edilmiştir. Ayrıca köy muhtarıyla yapılandırılmamış mülakat gerçekleştirilmiştir. Daha sonra köy muhtarı vasıtasıyla kendilerini yerli olarak tanımlayan 6 genç ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Köy muhtarına, görüşme yapılan yerli gençlere ve köydeki diğer esnafa, onların “villacı” olarak nitelediği gençlerle görüşme yapılmak istendiği belirtilmiş fakat hiçbir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine sosyal medya üye-

2 Dilara’nın annesi, Ahmet’in annesi, Ayşe’nin annesi, iki bakkal ve bir emlakçı

rinden instagram aracılığıyla bir görüşmeyle ulaşılmış, uzun yazışmalar sonucu kendisinden görüşme randevusu alınmıştır. Bu görüşmelerin yanı sıra, araştırmacılardan birinin daha önceden tanıdığı bir yazlıkçı aile vasıtasıyla üç yazlıkçı genç ile irtibata geçilmiş ve bu gençlerle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin üçü de gençlerin İstanbul'daki diğer evlerinde gerçekleştirilmiş. Çalışmamız açısından anlamlı olduğu için Tablo.1'de görüşmelerin nerede yapıldığı da belirtilmiştir.

Tablo. 1. Katılımcılar ile İlgili Çeşitli Veriler

Görüşme Mekânı	Yerli/Yazlıkçı/ Villacı	İkamet Süresi	Ailenin Eko. Seviyesi	Eğitim Durumu	Cins	Yaş	İsim ¹
Cafe Reşadiye	Yerli	Yaz - kış	Orta	Lise	E	16	Özgür
Cafe Reşadiye	Yerli	Yaz - kış	Orta	Lise mezunu	E	22	Abdullah
Cafe Reşadiye	Yerli	Yaz - kış	Alt	Üniversite	E	19	Ziya
Reşadiye	Yerli	Yaz - kış	Orta	Lise	K	16	Narin
Reşadiye-Ev	Yerli	Yaz - kış	Orta	Lise Mezunu	K	20	Zeynep
Reşadiye	Yerli	Yaz - kış	Orta	Lise	K	15	Ayşe
Ümraniye	Yazlıkçı	Yaz	Orta Üst	Lise mezunu	K	18	Dilara
Kadıköy	Yazlıkçı	Yaz	Orta Üst	Üniversite	E	20	Selman
Kadıköy	Yazlıkçı	Yaz	Orta Üst	Üniversite Mezunu	E	24	Ahmet
Sakin Bahçe	Villacı	Yaz - kış	Üst	Üniversite Mezunu	E	26	Yusuf

VERİ TOPLAMA ARACI

Gençlerle yapılan derinlemesine mülakatlarda yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Söz konusu form araştırma kapsamında hazırlanmıştır. İlk olarak benzer araştırmalarda kullanılan formlardan yararlanılarak bir form hazırlanmış daha sonra uzman görüşleri alınmıştır. Uzman görüşlerinden hareketle form üzerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Formun bu versiyonu üzerinden 2 pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmeler deşifre edilmiş, deşifre metinleri incelenerek forma son hali verilmiştir.

Yarı yapılandırılmış formda alt sorular dışında 18 ana soru yer almaktadır. Alt sorular katılımcının yerli veya yazlıkçı olmasına göre farklılaşmaktadır.

VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma kapsamında yapılan derinlemesine mülakatlar katılımcıların izinleri dahilinde elektronik ortamda kayıt altına alınmıştır. Daha sonra tüm ses kayıtları deşifre edilmiştir. Ayrıca yetişkinlerle yapılan görüşmeler ve saha gözlemleri detaylı bir şekilde yazıya geçirilmiştir. Elde edilen tüm metinler atlas.ti programına yüklenmiştir. Bu metinler program üzerinden detaylı bir şekilde okunmuş, söz konusu okumalar sırasında kodlamalar yapılmıştır. Okumalar sırasında araştırmacıların dikkatini çeken hususlar ayrıca not edilmiştir. Program aracılığıyla kodlar arasındaki ilişkinin görülebileceği ağ haritası oluşturulmuş, buradan hareketle değerlendirmeler yapılmış ve verilerin analizi nihayete erdirilmiştir.

BULGULAR

REŞADİYE NİTELEMELERİ

Derinlemesine mülakatlarda gençlerin Reşadiye'yi nasıl tanımladıkları, algıladıkları ve niteledikleri anlaşılmaya çalışılmış ve bu yönde sorular sorulmuştur. Mülakatlarda “Reşadiye’yi nasıl tanımlarsınız?” sorusu sorulmuş, cevaplamakta zorlanan gençlere yardımcı olması açısından “Reşadiye denince aklımıza gelen üç kelime nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların hemen hemen hepsi “sessiz sakin” ve “yeşil” olmasından ve hemen ardından “orman”dan bahsetmiş, özellikle suyunun güzelliğine vurgu yapmıştır. Bunun yanında “kuş sesi” ve “organik” de katılımcıların Reşadiye denildiğinde akıllarına gelen veya Reşadiye’den bahsederken kullandıkları kelimelerdir. Ayrıca “kiraz festivali”nden bahseden katılımcıların sayısı da azımsanmayacak niteliktedir.

“Valla Reşadiye’yi nasıl anlatırım, harika....Her şeyiyle doğal olan yaşam, kuş sesi... Kuş sesi, sessizlik, aşağılara göre yani her şey farklı.” Abdullah, 22, yerli

“Yeşili bol, suyu berrak.” Yusuf, 26, villacı

“O sessizlik, kuş sesleriyle hamakta uzanmışım veya balkonda ayaklarımı uzatmışım, kitap okuyorum veya sadece hiçbir şey yapmayı etrafa bakıyorum, o huzur.” Ahmet, 24, yazlıkçı

Reşadiye nitelermeleri genel olarak buranın doğası, sessizliği, huzuru üzerine yoğunlaşmakta ve katılımcıların bu noktadaki ifadeleri yerli, yazlıkçı ya da villacı olmalarına göre farklılık göstermemektedir.

ÇEKMEKÖY NİTELEMELERİ

Katılımcılar için Çekmeköy genel olarak “gelişmekte olmaya” ve “şehirleşmeye” karşılık gelmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen gençlerin Reşadiye ve Çekmeköy arasında durdukları yeri Selman özetlemektedir:

“Çekmeköy şuan yüksek binalarla, apartmanlarla dolup taşmış, çarpık kentleşmeyle mücadele eden bir yerken Reşadiye hala o doğallığını korumaya çalışıyor diyebilirim.” Selman, 20, yazlıkçı

Yazlıkçıların önemli bir kısmı, Çekmeköy’ü “o kadar da iyi bilmediklerini”, “sadece geçip gittiklerini” belirtirse de, yaptıkları tanımlamalar yerli ve villacı gençlerinkiyle benzerlik göstermektedir.

“Alt geçit var ya hani gelirken, oranın o kirliliği, o egzozu, trafiği, gürültüsü, şeyi..” Ahmet, 24, yazlıkçı

Selman ve Ahmet’in sözlerinde görüldüğü üzere Reşadiye gençler için ne kadar huzuru, sakinliği, köy hayatını ifade ediyorsa da, Çekmeköy karmaşayı kentsel sorunları ifade etmektedir.

YERLİ, YAZLIKÇI/VİLLACI TANIMLARI

Çalışma grubu başlığı altında anlatıldığı gibi, saha çalışmasında öncelikle muhtar ile yapılandırılmamış bir mülakat gerçekleştirilmiş, daha sonra Reşadiye’nin gençleri ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar sırasında muhtar ve görüşülen gençlerden yaklaşık 150 yıldır burada olan ailelerin çocuğu olanlar kendilerinden bahsederken “yerli” ifadesini kullanmaktadır.

“Bizim dedelerimiz gelmiş aslında buralara Artvin’den göç etmişler yaklaşık bir 100-140 sene önce göç etmişler Artvin’den buraya.” Özgür, 19, yerli

Bu sebeple, bu araştırmada 150 yıl önce dedeleri gelen gençleri “yerliler” olarak nitelendirmeye karar verilmiştir. Araştırmacılar yerlilerle yaptıkları ilk görüşmelerin ardından, bu gençlerden kendilerini başka yerli gençlerle irtibata geçirmelerini rica etmiştir. Söz konusu yerli gençlerin “yerli” diyerek yönlendirdikleri gençlerin yaklaşık 10 yıl önce Reşadiye’ye geldikleri öğrenilmiştir. Bu gençlerin diğerlerine göre çok daha yakın bir dönemde buraya gelmelerine rağmen kendilerini “Reşadiyeli” olarak nitelendirdikleri, yazlıkçılardan ve villacıardan ayırdıkları gözlemlenmiştir.

Yerli gençlerle yapılan görüşmelerde gençlerin, görece lüks evlerde yaşayan gençlerden “villacılar” diye bahsettikleri tespit edilmiştir. Yerli

gençler, villacılar ile çok iyi geçindiklerinden, onlarla arkadaş olduklarından bahsetmiş ancak kendilerinden bir villacı genç ile irtibata geçirmeleri istendiğinde, herhangi bir villacı genç ile irtibat kuramamışlardır.

Yaklaşık yirmi yıldır Reşadiye’de yazlıkları bulunan Ahmet’e “villacı” ifadesinden bahsedildiğinde Ahmet bu tanımlamanın kendileri için uygun olmadığını söylemiştir:

“Biz villacı değiliz ama... Yok ya, biz o kafada değiliz, o kadar zengin de değiliz. Tamam köylü de değiliz de halktanız biz. Emekli öğretmen çocuğu kıvamındayız.” Ahmet, 24, yazlıkçı

Bu durumda yerlilerin, Reşadiye’yi çoğunlukla yazlık amacıyla kullanılan ve görece lüks bir yaşama sahip olanları “villacılar” olarak tanımladığı, fakat bu kimselerin de kendi aralarında ayrıştığı söylenebilir.

Bu noktada Reşadiye’deki evlerin genel olarak üç tipte olduğundan bahsedilebilir: 1. köy evi olarak adlandırılabilir bir ya da iki katlı, yılın tüm mevsimlerinde ikamet edilen, Reşadiye’nin yerlilerinin oturduğu evler; 2. köy evlerine kıyasla daha lüks, daha yakın zamanda yapıldıkları belli olan, bakımlı bahçeleri olan ve çoğunlukla bahçelerinin rahatlıkla görülebileceği, genellikle yaz boyu kalınan, kışın gününbirlik gelinen yazlıkçıların evleri; 3. etrafı yüksek duvarlarla çevrili olduğu için dışarıdan çatıları dahi görmekte zorlanılan, çoğunlukla iki ya da üç katlı, büyük bahçeleri ve havuzları olan yaz-kış oturulabilen lüks villacı evleri.

“Villacı diye görmüyoruz artık Reşadiyeli bir nevi.” Ziya, 19, yerli

Ziya’nın kullandığı bu sözler villacıların yerliler tarafından genel olarak Reşadiyeli sayılmadığını göstermesi açısından önemlidir. Ziya bu ifadeyi yaz-kış Reşadiye’deki villasında yaşayan ve burada mekân işleten biri için kullanmıştır. Buna rağmen söz konusu şahsın ancak “bir nevi” Reşadiyeli olduğu görülmektedir.

“GENÇ YOK KI!”

Saha çalışması sırasında muhtardan, görüşülen gençlerden, yolda rastlaşılan Reşadiye sakinlerinden ve esnaftan araştırmacıları yazlıkçı/villacı gençlerle irtibata geçirmeleri istendiğinde hep aynı tepki ile karşılaşılmıştır: “Genç yok ki!” Villacı/yazlıkçı gençlerin genel olarak Reşadiye’de bulunmadıkları, burada olan gençlerin de akşam vakti arabalarıyla gelip, evlerine geçtiği, kimseyle bir irtibatlarının olmadığı söylenmiştir. Dilara’nın sözleri bu noktada oldukça anlamlıdır:

“Genç görmüyorum... Ağlayan ses bile yok, hani bir bebek ağlar.” Dilara, 18, yazlıkçı

Görüşülen yazlık sahibi yetişkinlerden biri kendi çocuklarının Reşadiye’de kalmak istemediğini, sadece su ve yemek almak için geldiklerini, böyle yapan başka gençler de bildiğini belirtmiştir.

Saha çalışmasının yaz aylarında yapılmasına rağmen görüşülen yazlıkçı gençlerden hiçbirine Reşadiye’de ulaşılammış, görüşmeler gençlerin İstanbul’daki diğer evlerinde gerçekleştirilmiştir. Nitekim yazlıkçı gençler Reşadiye hakkında oldukça olumlu ifadeler kullanmışsa da buranın gençlere uygun bir yer olmadığını da belirtmişlerdir:

“Daha çok orta ve üst yaşlı insanların daha çok keyif alacağını düşünüyorum.” Ahmet, 24, yazlıkçı

Yusuf da kendi isteğiyle annesini ve babasını ikna ederek onlarla birlikte Reşadiye’ye taşındığında herkesin bir gencin böyle bir istekte bulunmasına şaşırıldığından bahsetmiştir.

İLİŞKİ KURULAN MEKÂNLAR

Araştırma süresince gençlerin bahsettiği bütün mekân isimleri tek tek not edilmiştir. Sıklıkla rastlanan Alemdağ ve Taşdelen, gençlerin Reşadiye’den gidebilecekleri en yakın merkezi yerler olarak belirtilirken, Ümraniye ve Üsküdar daha çok alışveriş için ya da gezmeye gidilen yerler olarak belirtilmiştir. Bu mekânlar zaman zaman “aşağısı” olarak adlandırılmıştır. Cumhuriyet Köyü ise Reşadiye’ye çok yakın olmakla birlikte, yerlilerin okula gitmek dışında bir irtibatlarının bulunmadığı bir yer olarak anlatılmıştır. Farklı olarak Yusuf buraya sık sık gittiğini, buradan alışveriş yaptıklarını, buranın sevdiği bir mekân olduğunu anlatmıştır. Şile yerli genç erkeklerin birlikte gittikleri bir yer olarak karşımıza çıkarken; Polonezköy, yolunun Reşadiye’den geçmesi sebebiyle, oraya gidenlerin uğrak yeri olması bakımından zikredilmiştir. Üçüncü köprüden ise yolunun yakınlığı, çalışmalarının köyden gözükmesi, seslerinden duyulan rahatsızlık sebepleriyle bahsedilmiştir. Ayrıca gençlerin Reşadiye’nin geleceği ile ilgili endişelerinden bahsederken, üçüncü köprüünün yapılmasından sıklıkla bahsettikleri gözlemlenmiştir. Bütün bunların yanında, saha çalışmasının yapıldığı gün, üçüncü köprü açılışı olduğu, bu sebeple de ekstra bir durum olarak bu köprüünün gündemde olduğu düşünülebilir. Nevzat Demir Tesisleri yazlıkçılar için şehirden kopuşun bir göstergesi olarak adlandırılırken, bir katılımcı için trafiği dolayısıyla aşağılara inmeye üşendiren bir yer olarak anılmıştır.

Reşadiye sınırları içerisindeki ise Cafe Reşadiye istisnasız tüm yerli

gençler tarafından dile getirilmiş, hatta yerli genç erkeklerle tüm görüşmeler orada yapılmıştır. Cafe Reşadiye, gündüz genç erkeklerin, akşam saatlerinde ise genç kadınların aileleriyle birlikte rahatlıkla vakit geçirebildiği bir yer olarak tarif edilmiştir. Yazlıkçılar tarafından Cafe Reşadiye'den hiç bahsedilmemiş, araştırmacılar tarafından sorulduğu zaman buranın bilinmediği ifade edilmiştir.

“Kıraathane ortamı, biraz otantikleştirmeye çalıştılar... Gidip de oturacağınızı düşünmüyorum.” Yusuf, 26, villacı

Sakin Cafe ise görüşülen yerliler ve yazlıkçılar tarafından dile getirilmemiştir. Yusuf ise araştırmacılara kendisiyle burada görüşebileceklerini söylemiş; kendisinin sıklıkla buraya gittiği, mekânın sahiple-rini tanıdığı burada yapılan görüşme sırasında anlaşmıştır.

Yerli gençler ve muhtar tarafından top sahasından sıklıkla bahsedilmiş olmasına rağmen, yazlıkçıların top sahasının nerede olduğunu dahi bilmedikleri görülmüştür. Top sahasının köyün merkezinde, hemen muhtarlığın yanında olmasına rağmen yazlıkçılar tarafından bilinmemesi, yazlıkçı gençlerin arabalarıyla gelip sadece evlerinde vakit geçirdikleri bulgusunu doğrulayan bir başka bulgudur. Farklı olarak Yusuf sabah yürüyüşleri sırasında top sahasının etrafından dolaştığını belirtmiştir. Ayrıca görüşülen yerli genç kadınların top sahasına hiç gitmedikleri fark edilmiş, neden gitmedikleri sorulduğunda sebep olarak buranın “kahvehanenin yanında” olması gösterilmiştir.

Son olarak, özellikle yerli Reşadiyeli gençlerin konuşmalarından Reşadiye Köyü'nün merkezinden “Reşadiye”, Şehit Murat Demir Caddesi'nin olduğu, kuzeydoğu tarafından “karşı mahalle”, kuzey kı-sımdan ise “aşağı mahalle” olarak bahsettikleri anlaşmıştır.

VAKİT ÖLDÜRME

Mülakatlar sırasında gençlere Reşadiye'de bir günlerinin nasıl geçtiği de sorulmuştur. Gençlerin çoğunluğu bu soruya ilk olarak “sohbet, muhabbet, çay” şeklinde cevap vermiştir. Yerli gençlerden kızlar akşamları Cafe Reşadiye'de “takıldıklarından”, gündüz yapacak pek bir şeyleri olmadığı için sıkıldıklarından bahsetmişlerdir. Burada yerli genç kadınlardan ayrıca bahsetmek gerekirse özellikle onlar Reşadiye'de yapacak bir şeylerinin olmadığından, rahatlıkla dışarı çıkamadıklarından şikayetçi olmuşlardır. Görüşmecilerden Zeynep, Esenler'e taşınmak istediğini çünkü orada akşam istediği vakitte rahat rahat di-

şarı çıkabileceğini, gece bile etrafın cıvı cıvı olduğunu belirtmiştir.

Günlük pratiklerinden bahsederken yerli gençler bahçe işleriyle ilgili uğraştıkları için spor yapmaları gerekmediğinden bahsetmiş, ancak bahçe ile ilgilenip ilgilenmedikleri sorulduğunda çoğunlukla kendilerinin ilgilenmediğini, ailelerin ilgilendiğini, kendilerininse ara ara yardım ettiklerini söylemişlerdir. Reşadiye'deki bir bakkalda çalışan Narin boş vakitlerinde arkadaşlarıyla yeşillik alanlarda vakit geçirdiğini belirtmiş, Ayşe ise boş vakitlerinde kuzenleriyle olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yerli gençlerden Abdullah avcılık ile uğraştığını söylemiş, Zeynep yüzdüğünden bahsetmiştir. Nerede ve nasıl yüzdüğü sorulduğunda babasının çalıştığı villacıların havuzlarını kullanmalarına izin verdiklerini, orada yüzdüğünü anlatmıştır.

Yazlıkçı gençlerin gündelik pratiklerine bakıldığında ise, Reşadiye'de vakit geçemediğinden buraya özel olarak bazı pratikler geliştirdikleri görülmektedir. Söz gelimi Dilara Reşadiye'ye özel olarak boyama kitabı götürdüğünden bahsetmektedir. Benzer şekilde resimle ilgilenen Selman, Reşadiye'de zamanını resim çizerek değerlendirmeye çalıştığını söylemiştir.

“Bir şekilde geçiyor zaman ve güzel oluyor.” Selman, 20, yazlıkçı

Selman'ın da söylediği gibi görüşülen gençlerin neredeyse tamamının ifadelerinden öyle anlaşılıyor ki Reşadiye'de gençler zamanın bir şekilde geçmesinin yollarını aramakta ve günlük yaşam pratikleri vakit öldürme şeklinde tezahür etmektedir.

MEKÂNSAL AYRIŞMA

Araştırma kapsamında Reşadiye'deki gençler arasında önemli boyutlara varan mekânsal ayrışma olduğu fark edilmiştir. Buna göre yerli gençlerin kullandığı mekânlarla villacı ve yazlıkçı gençlerin mekânları ayrışmaktadır.

Reşadiye'de gençlerin vakit geçirebileceği iki kafe bulunmaktadır. Bunlardan biri muhtarlığın hemen yanında bulunan Cafe Reşadiye, diğeri ise Reşadiye'nin girişindeki Sakin Bahçe'dir. Yapılan görüşmelerde ve saha gözlemlerinde edinilen bilgilere göre yerli gençler Cafe Reşadiye'de vakit geçirirken villacı ve yazlıkçı gençler ya bu kafeye hiç gitmiyor ya da muhtarlığın hemen yanında olan bu kafeden haberleri dahi yok. Cafe Reşadiye'de gündüz saatlerinde daha çok erkek ve yerli gençler bulunurken akşam saatleri burada yerli aileler bir araya gelmektedir. Genç ve kadın katılımcılar Cafe Reşadiye'de gündüz vakit-

lerinde rahatça vakit geçiremediklerini ifade etmiştir. Benzer şekilde Cafe Reşadiye'nin yanındaki top sahası ve park da villacı, yazlıkçı ve kadın yerli gençler tarafından kullanılmamaktadır. Yerlilerden kadın gençlere top sahasını ve parkı neden kullanmadıkları sorulduğunda buraların erkeklerin vakit geçirdiği kafenin hemen yanında olmasının kendileri için sorun teşkil ettiğini ve bu sebeple burada bulunmayı tercih etmediklerini ifade etmişlerdir. Bu, söz konusu mekânsal ayrışmanın cinsiyet unsuruyla da ilişkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bu noktada yerli gençler ile villacı ve yazlıkçı gençler arasındaki bu mekânsal ayrışmanın yanı sıra villacı ve yazlıkçı gençlerin birbirleri arasında da ayrılmaya neden olan geniş arazilerden ve duvarlardan bahsetmek gerekmektedir. Villacı ve yazlıkçı gençlerin ikamet ettikleri evlerin neredeyse tamamı geniş arazilerle ve/veya yüksek duvarlarla çevrilidir.

“Çok uzak mesafeler bir de. Tamam yakın gibi ama uzak, çünkü duvarlar olunca.” Dilara'nın annesi, yazlıkçı

Dilara'nın annesinin Reşadiye'deki gençlerin birbirleriyle görüşmemelerinden bahsederken kullandığı bu ifadeler Reşadiye'deki yapısal koşulların gençlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin şekillenmesinde oynadığı role işaret etmektedir.

Reşadiye'de yaşayan gençlerin birbirleriyle irtibat kurmasına engel teşkil eden bu geniş araziler ve zaman zaman dikenli tellerle çevrili olan duvarlar, araştırmacıların burada yaşayan gençlere ulaşmasının da önüne geçmiştir. Söz konusu araziler ve duvarları aşmak araştırmacılar için sosyal medya aracılığıyla olmuş ve böylesi bir villada yaşayan Yusuf ile sosyal medyada yapılan taramalar sonucunda irtibata geçilebilmiştir. Reşadiye'de görüşülen yerli ya da yazlıkçılardan hiçbiri araştırmacılara bir villacı ile temasa geçmeleri noktasında yardımcı olamamıştır. Gerçek dünyada aşılamayan duvarların sosyal medya ile aşılmış olması bu araştırmanın önemli bulgularından biri olarak görülmelidir.

Bütün bunların yanında evlerin birbirine uzaklığı, gençler için avantaja da dönüşebilmektedir. Selman, mekânın sağladığı imkanlar sayesinde bateri çaldığını ifade etmiş; görüşülen yetişkinlerden biri, bir komşularının villalarında karaoke yaptıklarından bahsetmiştir. Bu iki etkinlik de gençlerin İstanbul'daki diğer evlerinde komşularını rahatsız edeceğinden yapmaları mümkün olmayan etkinliklerdir. Bu durum Reşadiye'nin onlara sunduğu mekânsal bir imkan olması açısından anlamlıdır.

KAPALI TOPLUMSALLIK

Reşadiye’de yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucu hem yerliler arasında hem de villacı ve yazlıkçılar arasında kapalı bir toplumsallığın hüküm sürdüğü görülmüştür. Bu kapalılık yerlilerde ve villacı/yazlıkçılarda iki ayrı tipte görülmektedir.

Yerli tipi kapalılık, akrabalık çevresinde örgütlenen ilişkiler ağını ifade etmektedir.

“Herkes birbiriyle akrabadır zaten burada.” Özgür, 16, yerli

Özgür’ün de söylediği gibi, Reşadiye’de yerliler olarak ifade edilen ailelerin her birinin birbiriyle akrabalık ilişkileri vardır. Reşadiye’ye sonradan gelmiş olanlar ise Özgür’ün kullandığı “herkes” ifadesine dahil değil gibi görünmektedir. Nitekim Reşadiye’deki yerlilerin kurduğu ilişkilerin ve “Reşadiyeli” algısının akrabalığı merkez alması pek çok görüşmede ortaya çıkan bulgulardandır.

Yerlilerin akrabalık zemininde kapanan bu toplumsallıkları, onların ilişkilerini düzenleyen önemli bir unsur olarak görünmektedir.

“Akraba aynen burada genelde herkes birbirinin akrabası olduğu için herkesin hani ister istemez iyi geçinmesi gerekiyor.” Abdullah, 22, yerli

“Yani şimdi herkes tanıdık olunca herkes akraba olunca buradan a deyince oradan b olarak çıkıyor, c olarak çıkıyor.” Ziya, 19, yerli

Abdullah ve Ziya’nın ifadelerinde Reşadiye’deki yerliler arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiği kabaca görünmektedir. Herkesin birbirini tanıyor oluşu, birbirlerine akrabalık bağıyla bağlı oluşu onları çeşitli noktalarda sınırlayan unsurlar gibi görünmektedir. Bununla birlikte bu kapalılık, onlara güven veren bir gerçekliğin içinde yaşama şansı da sağlamaktadır.

“Arkadaşlarınıza güvenebilirsiniz ama akraba daha farklı olur.” Abdullah, 22, yerli

Abdullah’ın da dediği gibi akrabalık üzerinde inşa edilen bu ilişkiler ağı, yerlilere emniyet ve aidiyet tesis etmektedir.

Reşadiye’de akrabalıkla şekillenen bu yerli tipi kapalılığın yanında “ev” etrafında şekillenen yazlıkçı tipi kapalılık söz konusudur.

“Yok, bahçenin dışına çıkmıyoruz. Yani en fazla bir tur atarız, yürümek için o da... En fazla sütçüye gidiyoruz işte.” Dilara, 19, yazlıkçı

“Evet, görüştüğümüz başka kimse yok, hani evine girip çıktığımız. Hiç yok hem de yani. Ne acı değil mi? O Hatice’lerin hisasında iki tane daha villa var. O villalar mesela yaz kış kalıyorlarmış... Havuzlu ma-

vuzlu, güzel. Yani hiç irtibatımız yok. Belki eşim babalarını tanıyordur yani, ev sahibini tanıyor olabilir ama öyle merhaba merhaba yolda. Öyle hani bir gidelim sohbet edelim, çay içelim, kahve içelim öyle bir şey yok.” Dilara’nın annesi, yazlıkçı

Dilara ve annesinin bahsettiği gibi villacı ve yazlıkçıların Reşadiye’de zamanlarının neredeyse tamamı kendi evlerinde geçmekte ve ne yerlilerden ne de villacı/yazlıkçılardan herhangi birileriyle dikkate değer bir temasları bulunmamaktadır.

Etraftaki bazı komşularıyla birbirlerinde telefon numaralarının olduğunu belirten Yusuf hırsızlık gibi ekstrem durumlarda birbirleriyle irtibata geçebileceklerini söylüyor ve bir komşularıyla rastlantısal bir şekilde, komşularının Reşadiye dışındaki iş yerinde tanıştıklarını anlatıyor:

“Diğer komşularla falan hani aslında hep dışarıda rast geldik yani tesadüf olarak. Birinde adam modacı çıktı hani, ablam mesela nişan için oraya gidiyor hani meğer biz ona müşteri olmuşuz falan hani.” Yusuf, 26, villacı

Villacı ve yazlıkçıların birbirleriyle irtibatının olmamasının yanında yerlilerle de ciddi bir temasa geçmedikleri görülmektedir.

“Ramazan’da pide kuyruğuna girdiğimiz zaman orada herkesin (yerlilerin) muhabbeti vardır, bizim yoktur mesela.” Selman, 20, yazlıkçı

“(Yerlilerin) Birbirleriyle selamlaşıp şey yaptıklarına sanki şahidim.” Ahmet, 24, yazlıkçı

“Mesela yazlıkçıları kimse tanımaz. Mesela onun atıyorum müştemilatında biri kalıyorsa, atıyorum müştemilatında hani Hasan kalsın, birine orayı tarif edeceksen Hasan’ın evi dersin ve o bilir ama orada hani gerçekten orası kime ait onu bilmezler. Dedemin öyle, düşün dedem oranın eskisi sayılır, onu bile kalan adamıyla tanır, işte Mehmet’in yeri falan işte orada oturuyor.” Yusuf, 26, villacı

KENTTEN KAÇIŞ

Araştırma kapsamında elde edilen veriler Reşadiye’deki gençlerin bir şekilde kent hayatından kaçtığına işaret etmektedir. Her ne kadar bu kentten kaçma hali yerli, villacı ve yazlıkçılarda farklı şekillerde tezahür etse de araştırma kapsamında görüşülen tüm gençler için ortak bir durum olarak görünmektedir. Bu kaçış yerli gençlerde sürdürülemeyen kent hayatı şeklinde açığa çıkmaktadır. Yerli gençler Reşadiye dışına çıkmak istemiyor, çıksalar dahi Reşadiye’ye dönmek için çaba

sarf ediyorlar. İstanbul dışındaki bir üniversitede öğrenim gören Ziya, Reşadiye'ye yakın bir üniversiteye geçiş yapmasını şöyle anlatmıştır:

“Tabi tabi ben üniversitemi İstanbul'a aldırma sebeplerimden biri de bu. Reşadiye, yapamıyorum. Ben üniversitedeyken mesela her hafta sonu gelirdim ta Bolu'dan, her hafta sonu cuma günü gelirdim pazar akşamından en geç otobüsle geri giderdim çünkü yapamazdım... Ya bunu anlatamıyorum buraya gelmeyince bilmiyorum, arkadaşlarımdan desem değil. Burada arkadaşlarımla çoğuyla da görüşmedim üniversite zamanı. Onlar da üniversitedeydi ama buranın havasında bir şey var, ciddi cidden havasında bir şey var buranın.” Ziya, 19, yerli

Ziya'nın Reşadiye dışındaki kent hayatını sürdürememesinde en büyük etken Reşadiye'nin onu kendisine çekmesi gibi durmaktadır. Abdullah'ın hikayesi de buna benzemekle beraber kent hayatını sürdüremediği gerçeğini daha net yansıtmaktadır. Buna göre çocukluğunu ve lise yıllarını Ümraniye'de geçiren Abdullah ve ailesi burada daha fazla durmak istememiş, Reşadiye'ye geri dönmüştür. Abdullah bu durumu anlatırken Ümraniye'de arkadaşları olduğunu fakat onlara yeterince güvenemediğini aktarmış, kentteki ilişkilerin geleneksel akraba ilişkilerinin yerini tutamayacağını ifade etmiştir.

Yerli gençlerdeki kente tutunamamaktan farklı olarak villacı ve yazlıkçı gençlerde kentten kaçış inzivaya çekilme şeklinde görülmektedir.

“Kendimi bazen şehir merkezinden uzak hissetmem gerekiyor, o zamanlar Reşadiye köyü benim için cennet gibi oluyor. Bir hafta da kalırım, iki hafta da, bir ay da kalırım... Reşadiye'de kendin için daha çok yaşıyorsun. Kendinin farkına daha çok varıyorsun, öyle söyleyeyim. Çünkü düşünmeye zamanın oluyor, ona zamanın oluyor, derken bu tarafta (Kadıköy'de) öyle bir şey yok. Devamlı uyarılıyorsun ve devamlı şeydesin, kafanı bir şeyle meşgul ettiğin için kendinin farkında olmuyorsun aslında.” Selman, 20, yazlıkçı

“Orada (Reşadiye'de) kendimi daha kopuk hissediyorum, sosyal çevremden ve imkanlardan. Hani, kötü anlamda söylemiyorum bunu, kendimi inzivaya çekmiş gibi oluyorum.” Ahmet, 24, yazlıkçı

Ahmet kentten kaçışa dair söz söylerken yalnızca Reşadiye'nin bugününe değil, Çekmeköy'ün dününe ve dolayısıyla bölgenin yaşadığı değişime, kentleşmeye de işaret etmektedir:

“Çekmeköy'ü nasıl anlatırım? Çekmeköy... Çekmeköy deyince aslında aklıma gelen şeylerden biri de bu Nevzat Demir'in o yokuştan

iniş var ya, orası... Yani Çekmeköy'den aklıma gelen, şehirden kopuş. O yol eskiden bende şehirden koptuğum noktaydı hani, şimdi biraz daha şehirleşme oldu ama hani hâlâ o kanım devam ediyor. Oradan geçerken şehirden çıktığımı hissediyorum, artık ben Reşadiye'deye doğru gidiyorum gibi hissediyorum.” Ahmet, 24, yazlıkçı

Söz konusu inzivaya çekilme isteği Yusuf için tüm hayatını Reşadiye'ye çekmek şeklinde tezahür etmiştir. Kentin trafiğinden, park sorunundan kaçan Yusuf ailesini Reşadiye'de yaşamaya ikna etmiştir.

KENTE KAÇIŞ

Yerli, villacı ve yazlıkçı gençlerin kentten kaçışlarının yanı sıra kentten kopamadıkları da dikkat çeken bulgular arasındadır. Yaz aylarının bir kısmını yakın akrabalarıyla birlikte Reşadiye'de geçiren Dilara zaman zaman kenti görme ihtiyacı hissettiğini anlatmaktadır:

“...Sıkılınca hemen dedeme diyorum, beni Alemdağ'a bırak. Hemen Ümraniye'ye...Eve değil, çarşıya gidiyorum.” Dilara, 18, Yazlıkçı

Benzer şekilde Yusuf'un da Reşadiye'ye yerleşmeye “cesaret etmesi”nin sebebi istediği her an kente gidebilecek imkanlara sahip olmasıdır. Kente kaçabilme fırsatı villacı ve yazlıkçı gençlerin Reşadiye'de bulunmasını makul kılan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Ama her gelen bana soruyor, sen nasıl yapıyorsun burada, falan diye de. Sanki yani orada da araba kullanıyorsun sonuçta her yere. Biz arabaya alışmışız. Onlar (anne-babası) yine gerçi sağa sola yürüyerek de şey yapıyorlardı, alışverişti vesaireydi ama biz hani yine hep arabaya alıştığımız için burada da hani benim için bir sıkıntı olmadı yani.” Yusuf, 26, villacı

Yerli gençler de Reşadiye'den çıkıp kente gitmekte ve bunu “aşağıya gitmek” olarak tanımlamaktadırlar. Ancak bu “kente kaçış” olarak nitelenebilecek bir gidiş değildir. Zira yerli gençler kenti daima Reşadiye ile kıyaslamakta ve olumsuzlamaktadır.

ULAŞIM

Ulaşımın Reşadiye'deki gençlerden bahsederken mutlaka bahsedilmesi gereken bir konu olduğu söylenebilir. Zira kentin görece dışında kalan Reşadiye'de ulaşım, özellikle yerli gençler için büyük sorun teşkil etmekte; yazlıkçılarla birlikte Reşadiye'deki neredeyse tüm gençlerin hayatında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Toplu taşıma

araçlarının iki saatlik arayla sefer yaptığı Reşadiye’de özellikle yerli gençler ulaşım sorununa karşı çeşitli taktikler geliştirmişlerdir. Bu taktiklerin başında otostop çekmek ve para birleştirip bir büyüğün aracını ödünç almak gelmektedir.

“Şurada sabit durayım, beş dakika sonra zaten bir araba duruyor sabit durunca.” Ziya, 19, yerli

“Bizim gençlerde şey yok, otobüsle bir yere gideyim. Toplanıyoruz mesela, kaç kişi olduk? 10 kişi mi? Demin geçen amcamın oğlunun servisi, 5’er lira mazotu koyarız, nereye gidiyoruz, hadi karşıya, hadi Şile’ye, öyle genellikle. Yaşlılar için sıkıntı oldu otobüs.” Ziya, 19, yerli

Yazlıkçı ve villacı gençlerinse bu sorun karşısında ürettikleri çözüm özel araba sahibi olmaktır.

“Ulaşım yok. Yani arabası olması lazım. Yani arabasız olmaz. Yoksa (Reşadiye) iyi.” Dilara, 18, yazlıkçı

Reşadiye’de yaşamayı tavsiye edip etmeyeceği sorusu üzerine Selman’ın verdiği cevap da benzer yöndedir:

“Yani ulaşım problemi, yani arabaları vesaire varsa, bu tarz şeyleri dert etmeyecek insanlarsa, hani işte şehirden uzak olmak... Belirli imkanları göz ardı etmekten sıkıntı duymuyorlarsa kesinlikle tavsiye ederim.” Selman, 20, yazlıkçı

Ulaşım konusunda Yusuf’un durduğu nokta ise buradaki gençlerin imkanları arasındaki farklara işaret etmektedir. Ailesini tüm yıl boyunca Reşadiye’de yaşamak konusunda ikna etmiş olan Yusuf kente daha yakın bir yerde yaşamakla Reşadiye’de yaşamak arasında önemli bir fark görmemektedir:

“Sanki yani orada da araba kullanıyorsun sonuçta her yere. Biz arabaya alışmışız.” Yusuf, 26, villacı

Yerli gençlerin ulaşım konusunda sıkıntı çektiğini öğrenen Yusuf’un buna hak vermek suretiyle kullandığı şu ifade, buradaki gençlerin yaşamlarından oldukça habersiz olduğunun bir göstergesi niteliğindedir:

“Çünkü otobüs yarım saatte bir falan sanırım.”³ Yusuf, 26, villacı

REŞADİYE’DE YAŞLANMAK

Reşadiye’nin, Çekmeköy’ün ve İstanbul’un yarını hakkında fikir sunması amacı da taşıyan bu araştırmada katılımcı gençlere Reşadi-

3 Reşadiye’de toplu taşıma araçları iki saatte bir sefer yapmaktadır.

ye’de yaşlı olmaya ilişkin sorular sorulmuştur. Araştırmanın odağında yaşlılık olmaması sebebiyle ayrıntılı verilere ulaşmak için özel bir çaba harcanmamışsa da elde edilen veriler Reşadiye’de yaşlılık üzerine çalışmanın gerekliliğine işaret etmektedir. Zira gençlerin bu konuda çok çeşitli düşüncelere ve eğilimlere sahip olduğu fark edilmiştir. Bu konuda yazlıkçı gençlerin nispeten birbirlerine daha yakın düşüncelere sahip olduğu görülmektedir:

“Yazları olabilir. Kışları da (Reşadiye’de) geçirmek istemem. Zaten yaşlı olacağım, hiç ulaşım olmayacak.” Dilara, 18, Yazlıkçı

“Yani, Reşadiyevâri bir yerde yaşlanmak isterim. Ama Reşadiye. Bak, Reşadiye’yi alsak, farklı bir ülkeye koysak orada yaşlanırım.” Selman, 20, yazlıkçı

Yazlıkçı gençlerin Reşadiye’de yaşlanmak konusunda çeşitli çekincelerinin olduğu bir gerçektir. Buna rağmen buradan tamamen kopmak gibi bir niyetlerinin olmadığı da söylenebilir. Yerli gençler içinse Reşadiye’de yaşlı olmak çok farklı anlamlara gelebilmektedir. Burada yaşlanmak dışında bir seçenek üzerinde durmayan yerli gençler vardır:

“Aynen herkesin büyüklerimizin yaptığı gibi burada yaşlanmayı tercih ediyoruz.” Abdullah, 22, Yerli

Abdullah kendi gibi düşünen başka gençlerin varlığına da inanıyor görünmektedir. Bu noktada Abdullah ile uzaktan akraba olan Ziya ise oldukça farklı bir düşünceye sahiptir. Köy muhtarının yeğeni olan Ziya akrabalık ilişkilerinin oldukça sıkı bir şekilde devam ettiği Reşadiye’de yaşlı olmanın sorunlu bir durum olduğunu, kişiye sıkıntılara sebep olabilecek yükler yüklediğini ve bunu istemediğini söylemektedir:

“Yaşlı dönemde burayı, insan daha çok çöker burada... Ya çünkü yaşlılık olduktan sonra burada, köyün belli başlı kişileri hala, dayımlar da dayım da gidip şeye sorar, yaşlılara sorar, her türlü sıkıntıyı yaşlılar kaldırıyor. Bütün yük onların, çocuğunun yükü ona binmiş oluyor. Yani atıyorum tanıdığı kişinin yükü bile yeri geliyor binmiş oluyor. Bunun bir ayrımı olmuyor, bütün yük onlara binmiş oluyor ” Ziya, 19, Yerli

GÜVENLİK

Araştırma kapsamında katılımcılara Reşadiye’nin güvenliğine dair düşünceleri de sorulmuştur. Buna göre katılımcıların genel kanıları Reşadiye’de hırsızlık dışında bir güvenlik sorununun olmadığı, pek çok yere kıyasla oldukça emniyetli bir yer olduğu yönündedir. Yerlile-

rin, hırsızlık sorununu villacıların buralara yerleşmiş olmasıyla ilişkilendirmesi, Reşadiye’de yaşanan değişimin güvenlik boyutunda nasıl gözlenebileceği noktasında önemlidir.

“Hırsızlık buralarda oluyor ya çünkü burada villalar falan olduğu için hırsızlık oluyor biraz.” Özgür, 16, yerli

Bu noktada Ziya’nın söyledikleri ise oldukça dikkat çekicidir:

“Valla şöyle ifade edeyim biz anahtarı kapının üzerinden almayız biz evde olsak da olmasak da o anahtar kapının üzerindedir veya kapının yanında bir kutu vardır onun içindedir. Öyleydi ama şimdi yeni yeni bakıyorum da yavaş yavaş insan çelik kapılar alıp anahtarı da içeri almaya başladı...Valla köylü olarak değişen bir şey yok da bu sonradan gelen kişilerden dolayı olduğunu tahmin ediyorum artık güven kalmadı...” Ziya, 19, yerli

Ziya’nın bu sözleri ilk olarak sonradan Reşadiye’ye gelenlere güvenilmediği, yerlilerle yazlıkçılar ve villacılar arasında bir güven problemi olduğu şeklinde anlaşılabilir. Fakat bunun böyle olmadığı anlaşılmaktadır:

“Yok yok, aslında bir nevi psikolojik olarkten bizim köylümüz şey yapıyor, hani baktığımız zaman bizim eve giren bir insanın yani giren bir hırsızın alabileceği, yani hırsızlık oranları niye arttı villacılar geldi. Villacı insan zengin insanlar, hırsız otomatikman çekiyor. Ondan dolayı yoldan, yoksa kendi evine birebir... Şu kötülük görmedik zaten bu zamana kadar yani ondan dolayı.” Ziya, 19, yerli

Burada da görüldüğü üzere yerliler, yazlıkçılar ya da villacıların bizatihi bir güvensizlik ortamına sebep olduğu düşüncesinde değil. Fakat kendilerine göre görece iyi maddi imkanlara sahip olan bu insanların buraya yabancı ve güvenilmez insanları çektiğini düşünmekteler. Benzer kaygıların yaklaşık 20 yıldır Reşadiye’de yazlıkları bulunan Ahmet için de geçerli olduğu görülmektedir. Ahmet, evlerine taktırdıkları güvenlik kameralarının etkisiyle hırsızlık konusunda endişe taşıyor ancak Reşadiye’de karşılaştığı herhangi bir insanın güvenilirliği konusunda geçmişe kıyasla birtakım çekincelere sahip:

“Ben eskiden, hani güvenlik diyordun ya, eskiden korkuyordum, hırsızlardan falan korkuyordum, evimin güvenliği açısından ama eskiden şu konuda daha rahattım, otostop çekip şehir merkezine gidebiliyordum... Bir iki kere yaptım, dayımla da yaptım bunu. Beni Alemdağ’a bırakanlar olmuştu falan. Şimdi cesaret edemem, yaparı da

almam arabama mesela. Bir keresinde annemle de bir teyzeyi, teyze olduğu için almıştık. Teyzeyi belki yine alırım da. Hani bir adam görsem almam. Eskiden olsa belki alabilirdim. Şimdi birine otostop yapıp da binmem yani.” Ahmet, 24, yazlıkçı

Güvenlik konusunda dikkat çeken bir başka nokta ise yazlıkçıların ve villacıların Reşadiye'nin güvenliğine ilişkin çok bir şey söyleyemeyip yalnızca kendi yaşam alanlarını değerlendirebilmeleriydi:

“Bilmiyorum ama biz kamera taktırdık hırsızlıktan sonra. Yani bizim ev güvenli. Alarm falan var. Diğerleri hakkında, sokak hakkında hiçbir fikrim yok.” Dilara, 19, yazlıkçı

Dilara'nın güvenlik üzerine söylediği bu sözler yukarıda bahsedilen yazlıkçı tipi kapalı toplumsallık ile birlikte yeniden düşünülebilir.

DEĞERLENDİRME

Yapılan bu çalışma ile hızla kentleşen Çekmeköy'de köyde yaşamının nasıl olduğu Reşadiye'de yaşayan gençlerin hayatına bakılarak betimlenmeye çalışılmıştır.

Gençler Reşadiye ile ilgili olarak buranın yeşilliğine, sakinliğine vurgu yaparken Çekmeköy ile ilgili olarak daha çok kentleşmeye ve kalabalığa vurgu yapmıştır.

Reşadiye'de yerli, yazlıkçı ve villacı olmak üzere üç farklı genç profilden söz edilmiştir. Yazlıkçı ve villacı gençlerin Reşadiye'de çok sık bulunmadığı, orada yaşamayı tercih etmedikleri, buranın yaşamak için söz konusu gençlere uygun bir yer olmadığı bulguları elde edilmiştir. Yazlıkçı gençlerin Reşadiye'de vakit öldürebilecekleri, Reşadiye'deki yaşamlarına özgü ritüeller geliştirdikleri fark edilmiştir.

Özellikle yerli ve kısmen yazlıkçı gençlerin önce Alemdağ sonra Taşdelen ile bağlantı kurdukları, alışveriş yapmak ve gezmek için önce Ümraniye'yi, sonra Üsküdar'ı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Villacıların ise genel olarak özel araba ile gezme imkanları bulunduğu diğer gençlerden daha farklı mekânsal deneyimlere sahip oldukları gözlemlenmiştir. “Sosyal ve mekânsal ayrışmanın görüldüğü bir alan” olarak nitelenen (Firdin Özgür, 2006) Çekmeköy'e bağlı bir köy olarak Reşadiye'de de bu yönde bir ayrışmanın gözlenmesi söz konusu bölgelerde bu konuları ele alan araştırmaların sayısının artması gerektiğine işaret etmektedir.

Yazlıkçı ve villacı gençlerde kent hayatının keşmekeşinden kaçıp

Reşadiye'nin sessizliğine sığınma isteği gözlemlenirken, bir süre sonra kentten ayrı kalamayıp oraya geri dönme ihtiyacı hissettikleri fark edilmiştir. Yerli gençlerde ise kentin hengesinde tutunamayıp ya da bundan rahatsız olup Reşadiye'ye kaçma gözlemlenmiştir. Yerlilerle yapılan görüşmelerde, yalnızca genç kadınlarda kentin onlara sağlayacağı özgür alan düşüncesi dolayısıyla kente kaçış isteğine rastlanmıştır.

Gençlerin Reşadiye'de yaşlanma istekleri birbirlerinden farklılık gösterirken özellikle yerli gençlerde Reaşadiye'de yaşlılığın bir sorumluluk getireceği yönünde bir algı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte yazlıkçı tipi kapalı toplumsallık ve geniş araziler, yüksek duvarlar dolayısıyla komşularla neredeyse olmayan ilişkiler bağlamı da düşünüldüğünde yaşlılık konusunda Reşadiye'de yapılabilecek araştırmalarda çarpıcı bulgular elde edilebileceği görülmüştür.

Araştırma boyunca Reşadiye'de hem gençlerin yaşadığı evler hem de takıldıkları yerlerle ilgili olarak mekânsal bir ayrışma olduğu fark edilmiştir. Evlerin yapısının birbirinden çok farklı olduğu gözlemlenmiş, özellikle villacı gençlerin çok yüksek duvarlı ve aşırı korunaklı evlerde yaşaması dolayısıyla yerli gençlerle irtibatlarının oldukça kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Yüksek duvarların yanı sıra evlerin oldukça geniş arazilerle çevrili olması dolayısıyla gençlerin en yakın komşularından dahi haberdar olmadıkları gözlemlenmiştir. Söz konusu ayrışmanın sebebinin “gruplar arasındaki sosyoekonomik farklılıklar” ya da “grupların mekânı aşırı ve az temsiliyeti” (Bektaş & Yücel, 2013) olduğu söylenebilecekse de temel sebebin ne olduğu sorusunu cevaplamak için bizatihi bu konuya odaklanan araştırmalar yapılması gerektiği muhakkaktır.

Bahsedilen bu mekânsal ayrışmayla ilişkili olarak villacıların/yazlıkçıların kendi evleri ve bahçeleriyle çevrelenmiş bir kapalı toplumsallık içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Yerli gençlerin ise akrabalık ilişkileri üzerine inşa olunan bir başka tip kapalı toplumsallık bünyesinde yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Reşadiye'nin son zamanlarda artan bir ivmeyle göç alması buradaki toplumsal çeşitliliğin artması gibi bir sonuç doğurmamış, mevcut “doğal bağlar”ın yeniden üretilmesiyle buradaki “duygusal-dayanımcı bağların” (Sarıbay, 1996'dan akt. Yılmaz, 2004) gündelik hayatın birer parçası olması durumunu beslemiştir. Buna göre Reşadiye'nin yerlileri geleneksel ilişki ağlarını devam ettirmekte ve bu ağlar üzerine görece kapalı bir toplumsallık inşa etmektedir.

Kentlerin bütün imkanlarından yararlanmakla birlikte çevresi yüksek duvarlarla ve görece fazla güvenlik önlemleriyle çevrili olan ve bu şekilde kendisini kentten ayırıştıran yerleşim yerlerinin, kentte toplumsal çatışmaların ve ayrışmaların önünü açtığı belirtilmiştir (Özkan Töre & Kozaman Som, 2009). Bir kent olmasa da, Reşadiye’de, kentlerde yaşanan bu durumu anımsatan çeşitli bulguların olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle Reşadiye’de gözlemlenen mekânsal ayrışma ve grupsal kapalılıklar, kentlerin karşı karşıya olduğu toplumsal risklerin Reşadiye için de söz konusu olabileceğine işaret etmektedir. Bu araştırmada edinilen bulgular eşliğinde Reşadiye’de toplumsal çatışmanın olduğu söylenemezse de mevcut mekânsal ayrışmanın toplumsal anlamını çözümlenmek özellikle İstanbul’un geleceğinin resmedilebilmesi için önemli görünmektedir. Zira Reşadiye, genişleyen İstanbul’un genişleme rotası üzerindedir.

KAYNAKÇA

Bektaş, Y., & Yücel, C. (2013). Ankara-Altındağ Tepesi Gecekondu Bölgesi’nde mekânsal ayrışmanın gözlenmesine yönelik bir araştırma. *Megarın Dergisi*, 8(2), 115-129.

Firidin Özgür, E. (2006). Sosyal ve mekânsal ayrışma çerçevesinde yeni konutlaşma eğilimleri: kapalı siteler, İstanbul, Çekmeköy örneği. *Planlama Dergisi*(4), 79-95.

Özkan Töre, E., & Kozaman Som, S. (2009). Sosyo-mekânsal ayrışmada korunaklı konut yerleşmeleri: İstanbul örneği. *Megaron Dergisi*, 4(3), 121-130.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *İstatistiklerle Gençlik*. Ankara.

Yılmaz, N. (2004). Farklılaştıran ve ayırıştıran bir mekanizma olarak kentleşme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(48), 249-268.

(Son Not)

1 Etik kaygılar dolayısıyla katılımcıların gerçek isimlerine yer verilmemiş, araştırmacılar tarafından belirlenen takma isimler kullanılmıştır.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇEKMEKÖY'ÜN DEMOGRAFİK YAPISININ SOSYOLOJİK TAHLİLİ

*D. Ali Arslan**

*Gülten Arslan***

GİRİŞ

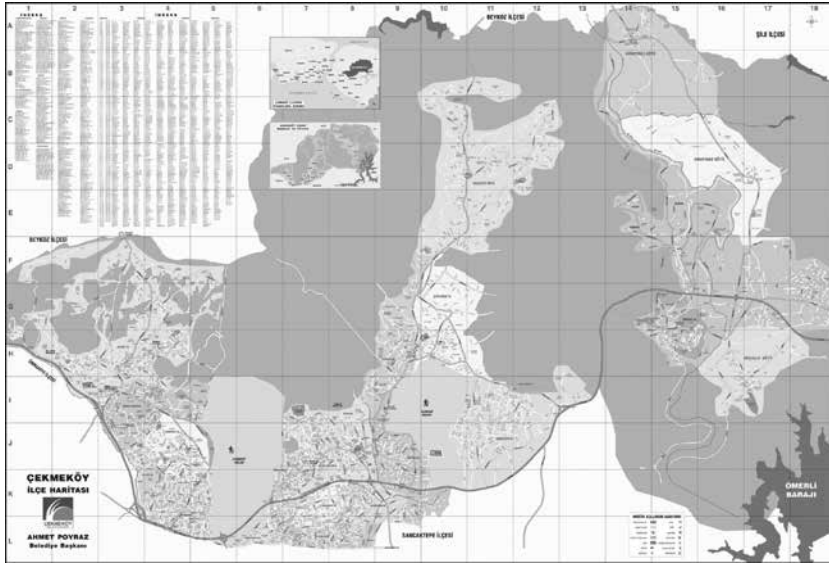
Çekmeköy, sadece kıtaları değil, medeniyetleri ve kültürleri de birbirine bağlayan kadim şehir İstanbul'un, en dinamik nüfusa sahip ve en hızlı büyüyen ilçelerinden biridir. Daha önce Ümraniye ilçesine bağlı bir belediye iken, 2009 yılında İstanbul'un bir ilçesi haline gelmiştir. İstanbul'un Anadolu yakasındaki Alemdağ ormanlarının güney batı kesiminde bulunan Keçiğalı Tepesi'nin güney yamaçlarında kurulmuş olan. İlçeye bağlı 17 mahalle ve 5 köyü bulunmaktadır. (Çekmeköy Kaymakamlığı, 2016) Çekmeköy ilçesinin kuzeybatısında Beykoz, kuzeydoğusunda Şile, güneybatısında Ümraniye, güneydoğusunda ise Sancaktepe ilçeleri yer alır. Çekmeköy'ün denizden yüksekliği 100 m'dir. Çekmeköy 148,08 (14.800 hektar) kilometrekarelik alan üzerine kurulmuştur (Çekmeköy Belediyesi, 2016).

Çekmeköy, sınırları içerisinde kurulan sanayi tesislerine paralel olarak, İstanbul'un önemli ölçüde iç göç alana yerleşim yerlerinden biri haline dönüşmüştür. Yaşanan bu gelişmelere ve iç göçe paralel olarak Çekmeköy'ün nüfusu 1990 yılında 13.532 kişiye ulaşmıştır. Bu hızlı nüfus artışı müteakip süreçte de devam etmiş, 2000 yılında Çekmeköy nüfusu 37.502 kişiyi aşmıştır. 2007 yılında ise bu nüfus yaklaşık iki katına çıkmış ve 70.683 kişiyi bulmuştur (Çekmeköy Kaymakamlığı, 2016). Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi-ADNKS 2016 yılı verilerine göre, 2015 yılı itibariyle Çekmeköy'de toplam 231.818 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun 117.257'si erkek, 114.561'i kadındır. İlçe sınırları dâhilinde 2009 yılında 154.103 kişi yaşamakta idi. Müstakil ilçe olduğu 2009 yılından günümüze kadar geçen süreçte Çekmeköy'ün nüfusu, yaklaşık yüzde 50,4 oranında artış göstermiştir.

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
cimderaslan@hotmail.com

** Siyaset Bilimci ve Siyaset Araştırmacısı, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilimdalı. gultenb.arslan@hotmail.com

Harita 1: İstanbul ve Çekmeköy

Kaynak: <https://cekme koy.bel.tr/tr/cekme koy-cografyasi>

YÖNTEM

Bu çalışmada, Çekmeköy'ün nüfusunun sosyolojik açıdan incelenmesi hedeflenmiştir. Sosyolojik bir bakış açısı ile gerçekleştirilecek olan araştırmada, temel veri kaynağı olarak TÜİK veri setleri kullanıldı. Ağırlıklı olarak arşiv taraması ve ikincil veri analizi tekniğinin kullanıldığı çalışmada, TÜİK'in yanı sıra, öteki kurum ve kuruluşların arşiv, kayıt, belge ve verilerinden de faydalanıldı. Bu veriler, ikincil veri analizi tekniği kullanılarak Çekmeköy ilçesinin demografik yapısı, tarihsel bir perspektifle, sosyolojik açıdan analiz edildi. Ayrıca, geçmişten günümüze ilçe nüfusunda yaşanan değişim ve ilçenin nüfus bakımından İstanbul ili ve Türk toplumu geneli içinde ifade ettiği mana da tartışıldı (Arslan, 2015).

BULGULAR VE TARTIŞMA

ÇEKMEKÖY'ÜN DEMOGRAFİK YAPISI

Sıklıkla ifade edildiği gibi, toplumun en temel bileşenlerinden biri nüfus oluşturur. Diğer bir tabirle, toplumsal yapıyı teşkil eden en temel unsurlardan biri de nüfustur. Nüfus değişkeni toplumsal yapının oluşumunda olduğu kadar, toplumsal değişim sürecinde de oldukça önemli rol oynar. Ülkemizde, Cumhuriyet döneminde ilk nüfusu 1927 yılında yapılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nde de, devletin kuruluş

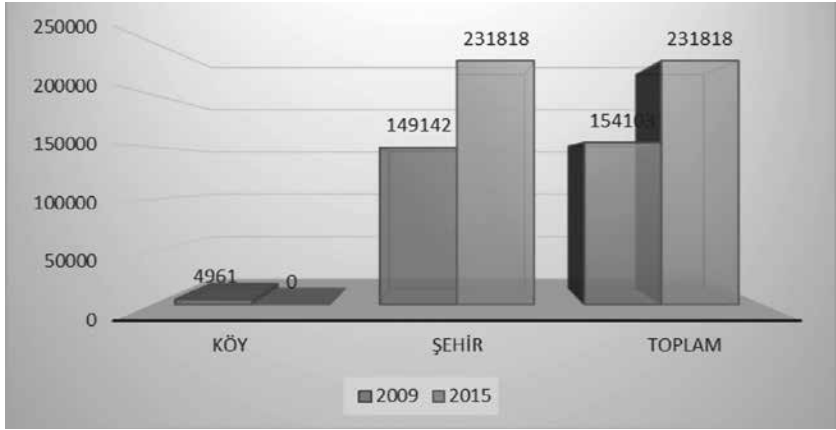
döneminden itibaren nüfus tespitine yönelik çeşitli çalışmalara rastlanır (Kongar, 1985: 377-8).

Yalnızca toplumu daha iyi anlayabilmek ve geleceğe yönelik isabetli kararlar alabilmek için, bireylerin günlük hayatlarını ilgilendiren konularda dahi sağlıklı ve yerinde kararlar verilebilmesi ancak demografik yapının iyi bilinmesi ile mümkün olur. Bu yönüyle demografik bilgi, merkezi ve yerel yöneticilerin etkin ve isabetli kararlar alabilmesi ve bu kararları başarıyla uygulayabilmesi açısından da son derece büyük önem arz eder. Bu tespitlerden hareketle, çalışmada Çekmeköy'ün toplumsal yapısının anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle, öncelikli olarak ilçenin nüfus büyüklüğü ve demografik yapıda son yıllarda yaşanan değişim araştırıldı.

Tablo 1: Geçmişten Günümüze Çekmeköy Nüfusu

Yıl	Köy	Şehir	Toplam
2009	4961	149142	154103
2015	-	231818	231818

Grafik 1: Geçmişten Günümüze Çekmeköy Nüfusu

Çekmeköy'ün demografik yapısı araştırılırken, ilçe olduğu 2009 yılındaki demografik yapısıyla, günümüzdeki demografik yapısı birlikte incelenerek, yörenin idari yapısında yaşanan değişimin, demografik ve toplumsal yapıya yansımalarının da ortaya konması hedeflendi. Bu sistematik bakış açısından hareketle önce ilçenin 6 yıl öncesindeki ve sonrasındaki nüfus büyüklüğüne bakıldı.

Bulgular ilçenin son derece hızlı büyüyen bir nüfus yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 2009 yılı başlarında ilçe nüfusu 154.103 kişi civarında idi. Müteakip 6 yıllık süreçte yöre nüfusunda devamlı bir artış yaşandı ve ilçe nüfusu 231.818 kişiye ulaştı Tablo 1’de ve Grafik 1’de de görüldüğü gibi, sadece son 6 yılda yörenin nüfusunda yüzde 50,43’lük bir artış yaşanmıştır.

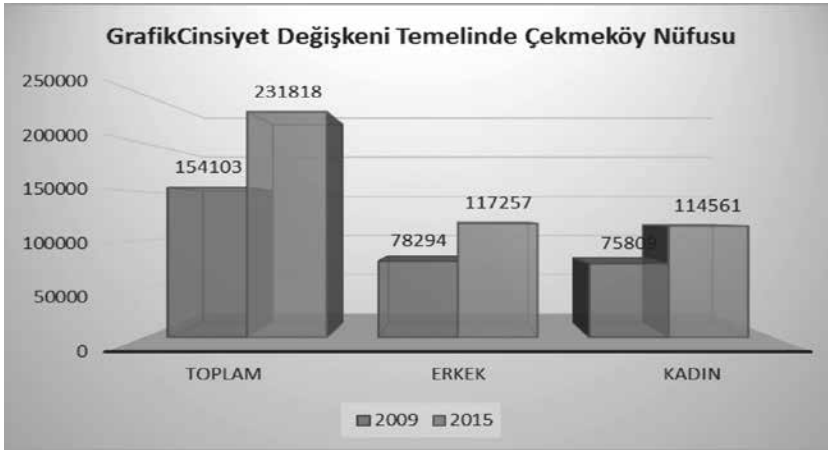
ÇEKMEKÖY’ÜN NÜFUSUNUN CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI

Malum olduğu üzere toplum, iki farklı cinsiyetten bireylerin birlik-teliğinden teşekkül eder. Bu sebeple, cinsiyet olgusu da, toplumsal yapıyı anlayıp açıklayabilmek için kullanılan değişkenlerin başında gelir. Cinsiyet değişkeni, toplumsal yaşamının her alanında ve özellikle de toplumsal hareketlilik kanalları üzerinde son derece etkilidir. Hemen her toplumda cinsiyet değişkeni temelinde, bazı bireyler, toplumsal ve siyasal hayatta daha etkilidir (Arslan, 2015).

Tablo 2: Cinsiyet Değişkeni Temelinde Çekmeköy Nüfusu

Yıllar	Çekmeköy		
	Toplam	Erkek	Kadın
2009	154103	78294	75809
2015	231818	117257	114561

Grafik 2: Cinsiyet Değişkeni Temelinde Çekmeköy Nüfusu

Bu realiteden yola çıkarak çalışmada Çekmeköy'ün demografik yapısı, öncelikli olarak cinsiyet değişkeni temelinde incelendi. 2016 yılı TÜİK-ADNKS verilerine göre, yörenin ilçe olduğu 2009 yılında, 154.103 kişilik nüfusun 75.809'unu kadınlar teşkil ediyordu. 2015 yılında ise ilçenin toplam nüfusu 231.818 kişiye ulaşmıştır (TÜİK, 2016). Tablo 2 ve Grafik 2'de de görüldüğü gibi, günümüzde Çekmeköy'de yaşayan kadın nüfusu 114.561'e ulaşmıştır. İlçede yaşayan erkeklerin sayısı ise 117.257'yi aşmıştır. Tabloda sergilenen bulgularda da açıkça görüldüğü gibi yörede nüfus dengesi, ilçe olmadan önce de erkeklerin lehinedir. Müteakip 6 yıllık süreçte ise bu denge değişmemiştir. Bir başka ifadeyle, günümüzde Çekmeköy nüfusu içinde erkeklerin sayısı kadınlardan daha fazladır. Bu durum ilçenin değişen sosyo-ekonomik yapısıyla da yakından alakalıdır. İlçedeki emek yoğun işletmeler, erkek nüfusun artmasında önemli rol oynamıştır.

ÇEKMEKÖY'ÜN NÜFUSUNUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

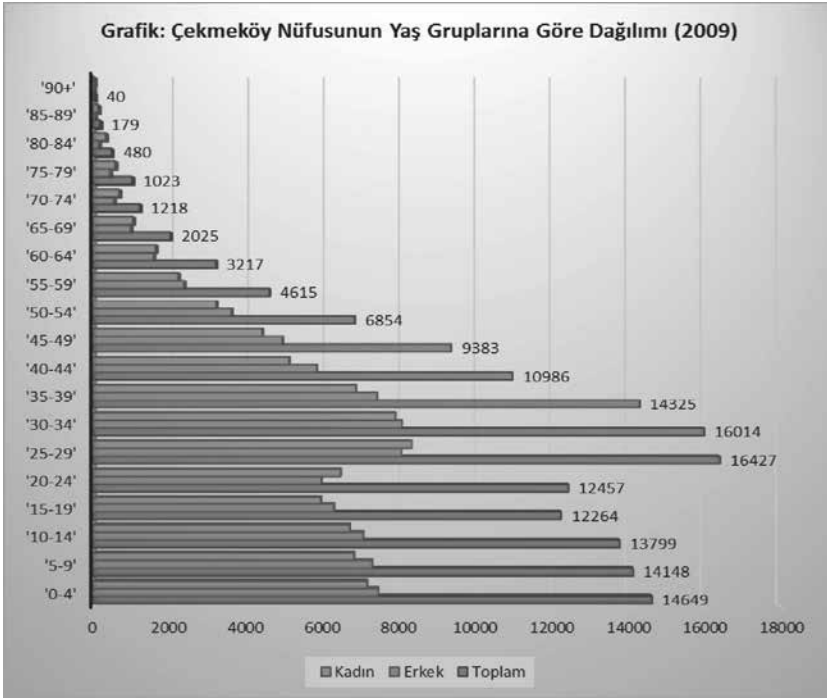
Yerleşim birimlerinin nüfus yapısını anlamaya yönelik olarak yapılan analizlerde kullanılan bir diğer çok önemli sosyo-demografik faktör ise yaş değişkenidir. Yaş olgusu, hem toplumun içinde bulunduğu durumu anlayabilmek için hem de toplumun geleceğine dair ön tahminlerde bulunabilmek için büyük önem arz eder. Toplumun ilerideki olası nüfus durumu ile ilgili ön kestirimlerde bulunabilmek ise planlayıcılar, politika yapımcılar ve özellikle de yerel-merkezi siyasi otoriteler için hayati derecede büyük önem arz eder.

Tablo 3: Çekmeköy Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2009)

Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
'0-4'	14649	7470	7179
'5-9'	14148	7314	6834
'10-14'	13799	7075	6724
'15-19'	12264	6304	5960
'20-24'	12457	5972	6485
'25-29'	16427	8080	8347
'30-34'	16014	8091	7923
'35-39'	14325	7437	6888
'40-44'	10986	5854	5132
'45-49'	9383	4954	4429

'50-54'	6854	3624	3230
'55-59'	4615	2383	2232
'60-64'	3217	1580	1637
'65-69'	2025	979	1046
'70-74'	1218	538	680
'75-79'	1023	440	583
'80-84'	480	150	330
'85-89'	179	41	138
'90+'	40	8	32
Toplam	154103	78294	75809

Grafik 3: Çekmeköy Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2009)

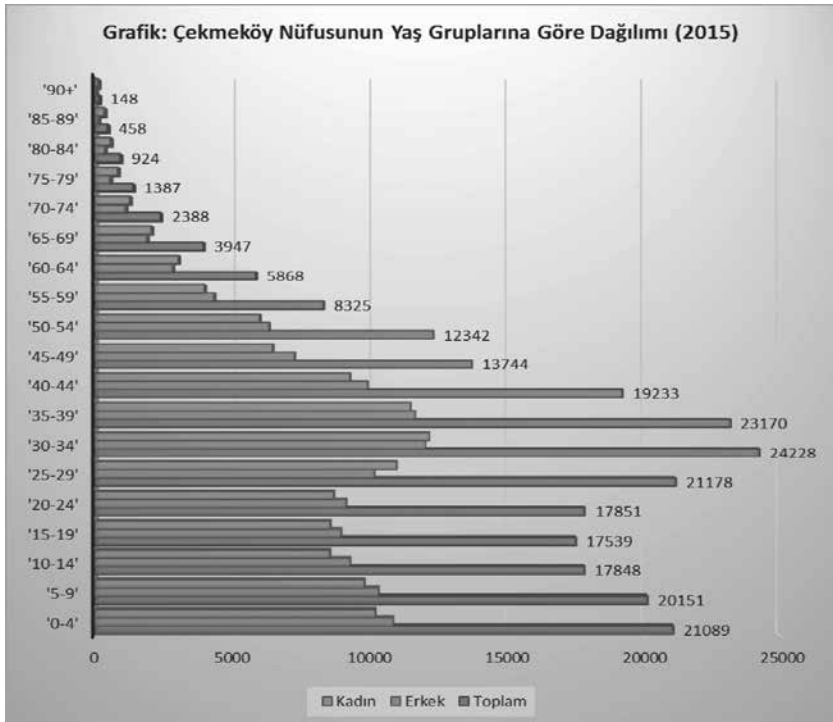

Bu tespitleri dikkate alarak araştırmada, Çekmeköy'ün nüfus yapısı yaş grupları temelinde de araştırıldı. Tablo 3 ve Grafik 3'te görüldüğü gibi 2009 yılında Çekmeköy'de yaşayan bireyler arasında en büyük nüfus grubunu 25-29 yaş grubundan bireyler oluşturmaktaydı. Bu yaş grubunun ardından ikinci büyük nüfus dilimini 30-34 yaş grubundan bireyler, teşkil ediyordu. Üçüncü sırada ise 0-4 yaş grubundan bireyler yer alıyordu.

Tablo 4: Çekmeköy Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2015)

Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
'0-4'	21089	10866	10223
'5-9'	20151	10333	9818
'10-14'	17848	9294	8554
'15-19'	17539	8967	8572
'20-24'	17851	9152	8699
'25-29'	21178	10179	10999
'30-34'	24228	12041	12187
'35-39'	23170	11663	11507
'40-44'	19233	9939	9294
'45-49'	13744	7270	6474
'50-54'	12342	6339	6003
'55-59'	8325	4335	3990
'60-64'	5868	2826	3042
'65-69'	3947	1891	2056
'70-74'	2388	1114	1274
'75-79'	1387	553	834
'80-84'	924	354	570
'85-89'	458	115	343
'90+'	148	26	122
Toplam	231818	117257	114561

Grafik 4: Çekmeköy Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2015)

Müteakip 6 yıllık süreçte ilçenin demografik yapısında yaşanan değişime dair ayrıntılı bilgiye Tablo 4 ve Grafik 4’te ayrıntılı bir şekilde ulaşılabilir. Bulgular, yaşanan süreçte, yaş grupları temelinde ilçenin nüfus yapısında çok büyük bir farklılaşmanın yaşanmadığını ortaya koymaktadır. Günümüzde ilçede en büyük nüfus grubunun 30-34 yaş grubundan bireyler oluşturur. İkinci sırada ise 35-39 yaş grubu yer alır. Görüldüğü gibi, yaşanan 6 yıllık süreçten yaşlanan nüfus kesimlerinin büyüklük sıralaması birer basamak ileriye gitmiştir. Bu da normal ve olağan yaşlanma ile ilgili bir durumdur. İlçenin üçüncü büyük nüfus grubunu ise yine 0-4 yaş grubundan çocuklar teşkil eder. Bu da ilçenin dinamik ve genç bir nüfus yapısına sahip olduğu gerçeği ile yakından ilişkilidir. Bu bulgular aynı zamanda ilçenin önemli bir iş gücü potansiyeline de sahip olduğunun emareleridir.

MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİ TEMELİNDE ÇEKMEKÖY NÜFUSU

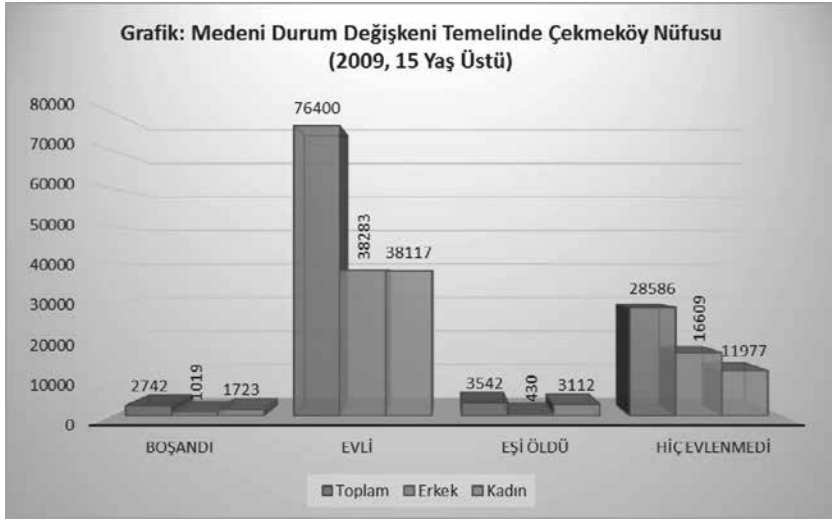
Yerleşim birimlerinin demografik yapısıyla ilgili yapılan sosyolojik araştırmaların vazgeçilmez değişkenlerinden biri de medeni durum olgudur. Bu değişken araştırmacılara, toplumun genel toplumsal yapısının yanı sıra, hali hazırdaki aile yapısı ve aile yapısının geleceğe yönelik genel yönelimleri ile ilgili de de son derece önemli ipuçları verir.

Bu saptamalar temel alınarak araştırmada Çekmeköy’ün demografik yapısı, medeni durum değişkeni temelinde de araştırıldı. Tablo 5 ve Grafik 5’te de görüldüğü gibi, 2009 yılında ilçenin demografik yapısı içinde evli bireyler büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Daha net bir ifadeyle, TÜİK’in 2009 yılına dair ADNKS verileri incelendiğinde, ilçe genelinde yaşayan 15 yaş üzeri bireyler arasında en az bir kez evlilik yapmış bireyler yaklaşık yüzde 68,7 civarındadır. Yine aynı dönemde ilçenin demografik yapısı içinde boşanmış bireylerin oranı yüzde 2,46’ya yakındır. Evli bireyler arasında erkeklerin sayısal üstünlüğü dikkatleri çekerken, boşanmış bireyler arasında da kadınların daha fazla olması dikkatlerden kaçmaz.

Tablo 5: Medeni Durum Değişkeni Temelinde Çekmeköy Nüfusu (2009, 15 Yaş Üstü)

Medeni durum	Toplam	Erkek	Kadın
Boşandı	2742	1019	1723
Evli	76400	38283	38117
Eşi öldü	3542	430	3112
Hiç evlenmedi	28586	16609	11977
Toplam	111270	56341	54929

Grafik 5: Medeni Durum Değişkeni Temelinde Çekmeköy Nüfusu (2009, 15 Yaş Üstü)

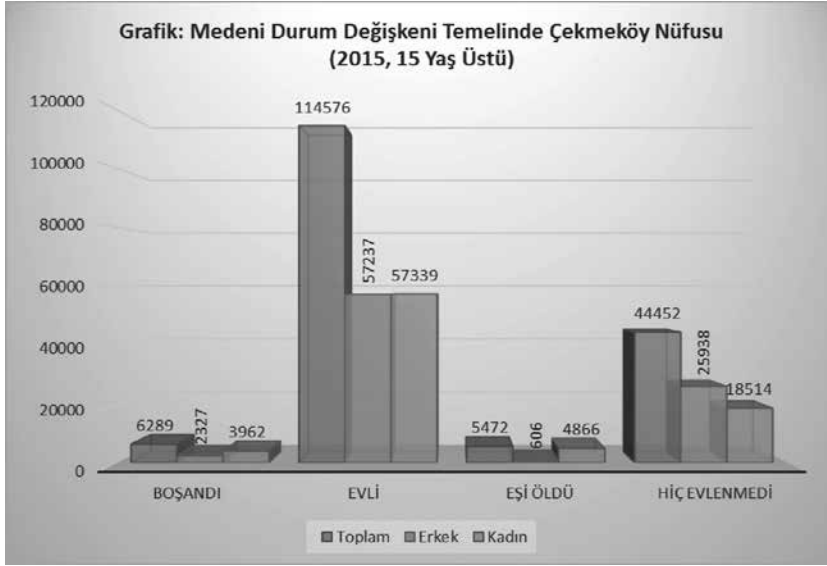

İlçenin demografik yapısında yaşanan değişimi daha iyi anlayabilmek için hali hazırdaki nüfusu, medeni durum değişkenin dikkate alınarak incelendiğinde de önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 6 ve Grafik 6'da da görüldüğü gibi, TÜİK'in 2015 yılına dair ADNKS verilerine göre, ilçe genelinde yaşayan 15 yaş üzeri bireyler arasında en az bir kez evlilik yapmış bireyler yaklaşık yüzde 67,9 civarındadır. Aynı yıl içinde Türkiye'nin genel demografik yapısı içinde evli bireylerin oranı da yüzde 63,6 civarındadır. Bu yönüyle ilçenin nüfus yapısı içinde evli bireylerin oranının, Türkiye geneli ortalamasının bir hayli üzerinde olduğu gerçeğiyle karşılaşılır. Bu bulgular ise bir bakıma, ilçenin göreceli de olsa Türkiye geneli ortalamasından daha muhafazakâr yapıda olduğu ve ilçede yaşayanların evlilik kurumuna daha fazla önem atfettiği anlamına gelir. Ancak ilçenin nüfus yapısı içinde evli bireylerin oranında, 6 yıl öncesine kıyasla bir azalma yaşandığı da dikkatlerden kaçmaz.

Tablo 6: Medeni Durum Değişkeni Temelinde Çekmeköy Nüfusu (2015, 15 Yaş Üstü)

Medeni durum	Toplam	Erkek	Kadın
Boşandı	6289	2327	3962
Evli	114576	57237	57339
Eşi öldü	5472	606	4866
Hiç evlenmedi	44452	25938	18514
Toplam	170789	86108	84681

Grafik 6: Medeni Durum Değişkeni Temelinde Çekmeköy Nüfusu (2015, 15 Yaş Üstü)

Buna ilaveten 2015 yılında, Çekmeköy ilçesinde yaşayan boşanmış bireylerin 15 yaş üzeri ilçe nüfusu içindeki oranı ise yüzde 3,68 civarındadır. 2009 yılında ilçede boşanma oranlarının yüzde 2,46 civarında olduğu dikkate alındığında, aile yapısında ciddi sorunlar yaşanıyor olduğunu ortaya koyar. Zira aile hayatında yaşana değişimler, toplumsal hayatta yaşanan değişim ve sorunlara dair son derece önemli ipuçları veren bir barometre gibi görev icra eder.

Bu bağlamda, 2015 yılında Türkiye genelinde 15 yaş üstü nüfusu içinde boşanmış bireylerin oranının yüzde 3,51 olduğu dikkate alındığında, ilçe nüfusu içinde boşanmış bireylerin oranının yüksekliği daha bir anlaşılır hale gelir.

Yine aynı şekilde demografik yapıda dikkat çeken bir bulgu da Çekmeköy'de boşanmış ve eşi ölmüş kadınların, erkeklerden daha fazla olduğu gerçeğidir. İlçede eşi ölmüş kadınların oranlarının erkeklerden daha fazla olduğu gerçeği, nüfus piramidinde ileri yaş gruplarında kadınların oransal üstünlüğü gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde, ilçede yaşayan bireyler arasında ortalama ömürün kadınlarda, erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna götürür.

ÇEKMEKÖY'DE OKUMA-YAZMA DURUMU

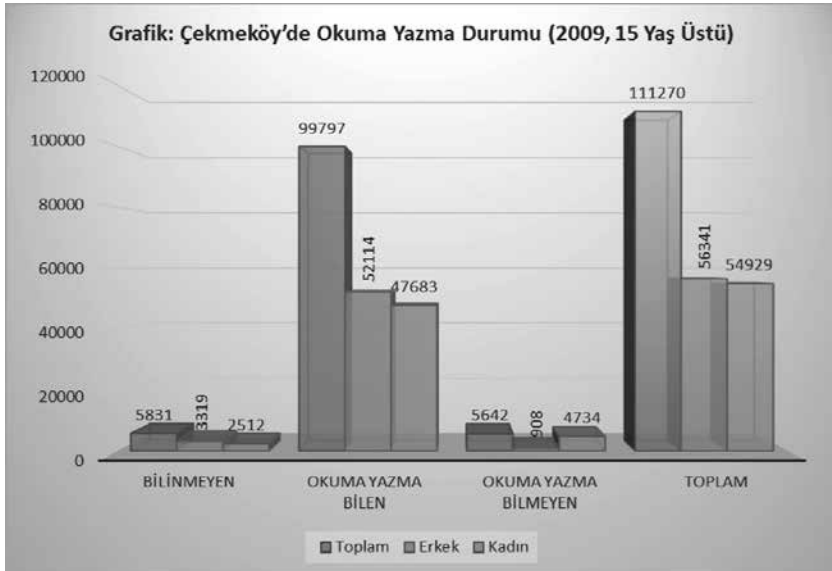
Yerleşim yerlerinin sosyal dokusunu anlayıp, toplumsal yapısını açıklamak amacı güden araştırmalarda, çok kullanılan bir diğer sosyolojik faktör ise eğitim değişkenidir. Eğitim konusu araştırılırken öncelikli olarak okuma yazma durumu incelenir.

Toplumların gelişmişlik düzeyinde yaşanan gelişmelere paralel olarak, okuma yazma bilmeyen bireylerin genel nüfus içindeki oranı da her geçen gün azalmaktadır (Kongar, 1985).

Tablo 7: Çekmeköy'de Okuma Yazma Durumu (2009, 15 Yaş Üstü)

Okuma yazma durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Bilinmeyen	5831	3319	2512
Okuma yazma bilen	99797	52114	47683
Okuma yazma bilmeyen	5642	908	4734
Toplam	111270	56341	54929

Grafik 7: Çekmeköy'de Okuma Yazma Durumu (2009, 15 Yaş Üstü)

Bununla birlikte, üçüncü bin yılın başlarında toplumsal hayatta, okuma-yazma bilmemenin bir toplumsal sorun olarak halen varlığını sürdürmesi de makul bir durum değildir. Çekmeköy'ün toplumsal yapısını ve toplum hayatında yaşanan değişimin sosyolojik boyutlarını daha iyi anlayabilmek için çalışmada, ilçenin demografik yapısı içindeki bireylerin okuma-yazma bilme durumları da araştırıldı.

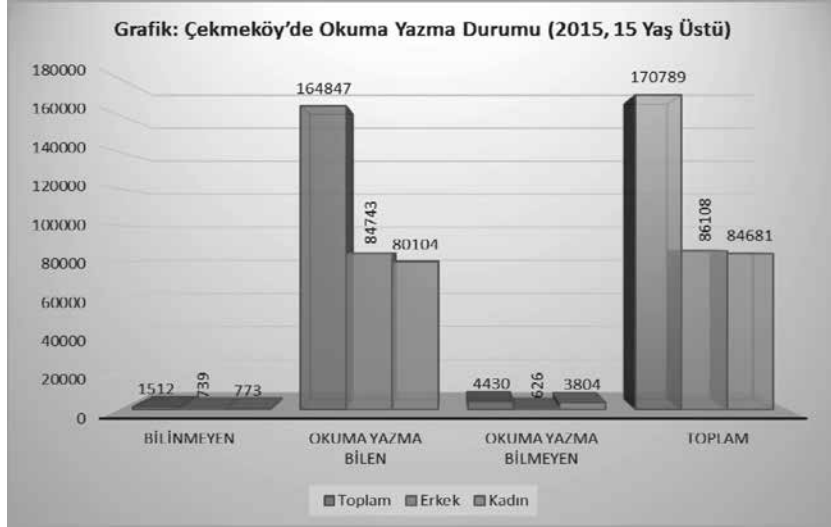
Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Çekmeköy'de okuma yazma oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 7 ve Grafik 7'de de görüldüğü gibi, 2009 yılında, dünyanın en önemli megapolerinden biri olan İstanbul'un en genç ilçelerinden biri konumundaki Çekmeköy'de okuma yazma oranı yüzde 90 civarındadır. Bu dönemde ilçede okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 5,2 civarındadır.

Ancak, hakkında malumat sahibi olunmayan bireylerin oranının da yüzde 5'e yaklaştığı ve bunların da kuvvetle muhtemelen okuma-yazma bilmeyen bireylerden oluştuğu dikkate alındığında, okuma yazma bilmeyen nüfusun, ilçede yaşayan 15 yaş üstü bireyler arasında yüzde 10'lu bir orana ulaştığı sonucuna varılabilir.

Tablo 8: Çekmeköy'de Okuma Yazma Durumu (2015, 15 Yaş Üstü)

Okuma yazma durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Bilinmeyen	1512	739	773
Okuma yazma bilen	164847	84743	80104
Okuma yazma bilmeyen	4430	626	3804
Toplam	170789	86108	84681

Grafik 8: Çekmeköy'de Okuma Yazma Durumu (2015, 15 Yaş Üstü)

Çekmeköy'ün toplumsal hayatında, eğitim olgusu temelinde yaşanan değişimi ortaya koyabilmek için, 2016 yılı itibariyle ilçedeki okuma yazma durumu da incelendi. 2016 yılı itibariyle en güncel veriler

niteliğindeki TÜİK verileri incelendiğinde, Tablo 8 ve Grafik 8’de sergilenen görünümle karşılaştırılır. Daha net bir ifadeyle Tablo 8’de de görüldüğü gibi, günümüzde Çekmeköy’de okur-yazarlık oranları bir hayli yüksektir. Çekmeköy’de okuma yazma bilen 15 yaş üstü bireylerin genel nüfus içindeki oranı yüzde 96,52’yi aşar. Öte yandan Çekmeköy nüfusu içinde, okul çağına gelmiş olup da okuma-yazma bilmeyenlerin oranı ise yüzde 2,59 civarındadır. Bu duruma ilaveten, hakkında bilgi bulunmayan bireylerin de büyük çoğunluğunun okur-yazar olmayacağı gerçeği dikkate alındığında, Çekmeköy’de okuma yazma bilmeyenlerin oranının yaklaşık yüzde 3 civarında olduğu söylenebilir. Görüldüğü üzere, incelenen 6 yıllık süreçte Çekmeköy ilçesinde okuma yazma oranların önemli bir yaşandığı söylenebilir. Daha net bir ifadeyle 6 yılda ilçede okur-yazarlık oranı yüzde 90’lardan 97’lere yükselmiştir.

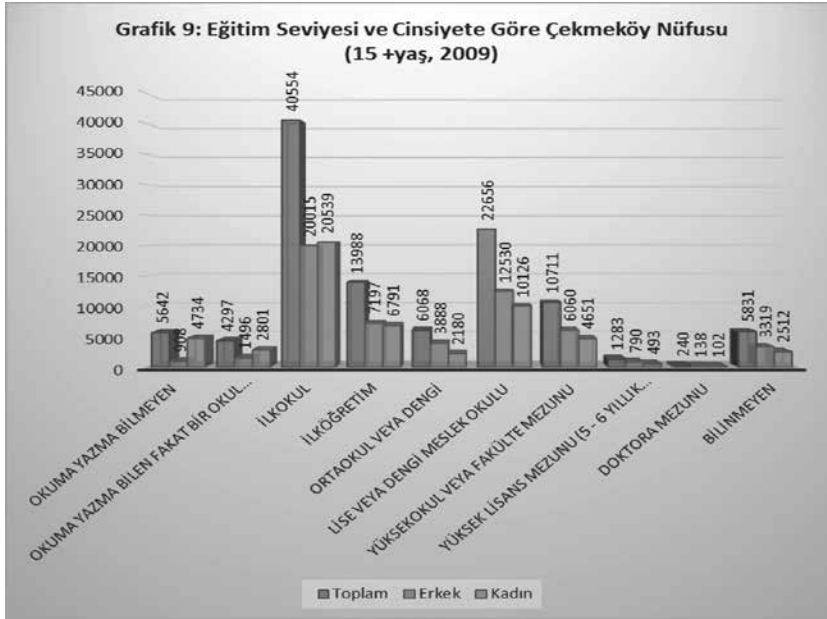
EĞİTİM SEVİYESİ

Eğitim olgusu, bir toplumda yaşayan zengin-fakir, genç-yaşlı ayırt etmeksizin herkesi yakından ilgilendiren bir konudur. Bu yönüyle, genel toplumun ve özelde de yerleşim birimlerinin demografik yapısı, eğitim olgusu temelinde incelenirken, bireylerin eğitim seviyesi de öncelikli olarak araştırılır.

Tablo 9: Eğitim Seviyesi ve Cinsiyete Göre Çekmeköy Nüfusu (15 +yaş, 2009)

Eğitim Durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	5642	908	4734
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	4297	1496	2801
İlkokul	40554	20015	20539
İlköğretim	13988	7197	6791
Ortaokul veya dengi	6068	3888	2180
Lise veya Dengi Meslek Okulu	22656	12530	10126
Yükseköğretim veya fakülte mezunu	10711	6060	4651
Yüksek lisans mezunu (5 - 6 Yıllık Fakülteler Dâhil)	1283	790	493
Doktora mezunu	240	138	102
Bilinmeyen	5831	3319	2512
Toplam	111270	56341	54929

Grafik 9: Eğitim Seviyesi ve Cinsiyete Göre Çekmeköy Nüfusu (15 +yaş, 2009)

Unutulmamalıdır ki günümüz toplumlarında, bireylerin aldıkları eğitimin niteliksel durumu da, en az niceliksel özellikleri kadar önemlidir. Bu tespitlerin ışığında Çekmeköy'ün demografik yapısını sosyolojik bakış açısıyla incelemeyi hedefleyen bu çalışmada, ilçede yaşayan bireylerin eğitim seviyesi de incelendi.

Çekmeköy'ün nüfusu, ilçede yaşayan bireylerin eğitim seviyesi değişkeni esas alınarak analiz edildiğinde oldukça önemli sonuçlara ulaşılır. Tablo 9 ve Grafik 9 incelendiğinde ilk dikkat çeken husus, dezavantajlı eğitim gruplarında ağırlığı kadınların oluşturduğu gerçeğidir. 2016 TÜİK verilerine göre, 2009 yılında ilçe genelinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 5 civarındadır. Çekmeköy'de yaşayan ve okuma yazma bilmeyen bireylerin ise yüzde 83,91'ini kadınlar oluşturmaktadır. Okur-yazar fakat bir okul bitirmemiş bireyler arasında ise kadınların oranı ağır basar. Yalnızca ilköğretim eğitimi almış olanlar incelendiğinde de farklı bir manzara ile karşılaşılır. İlçe genelinde yalnızca ilköğretim mezun olmuş bireylerin arasında kadınların oranı yüzde 50,6'dan fazladır. Görece avantajlı sayılabilecek ortaokul mezunları ve sonrasında ise üstünlük tamamen erkeklerin elindedir. Ortaöğretim ve yükseköğretim görmüş birey kategorilerinin tamamında erkeklerin ağırlığı mevcuttur.

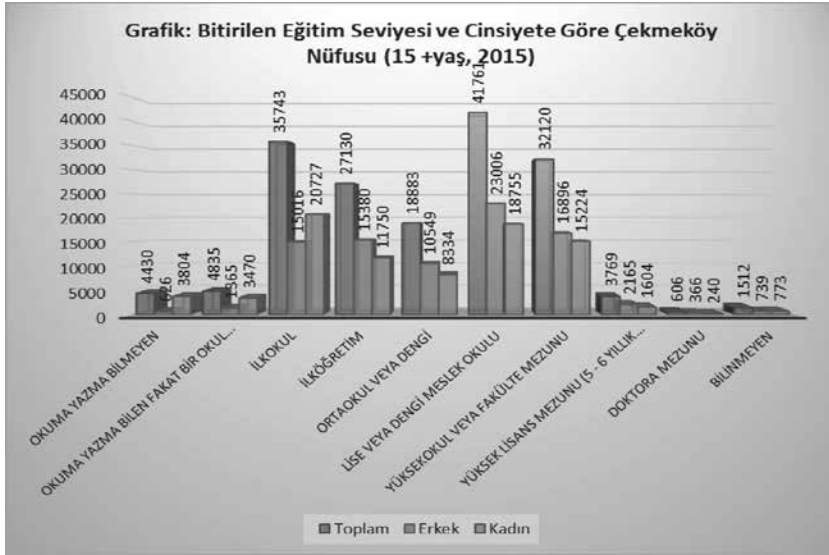
Eğitim konusunda son yıllarda ilçede yaşanan değişme ve gelişmeleri gözlemleyebilmek için, 2015 yılın eğitim istatistiklerinin de dikkatlice incelenmesi gerekir. Bulgular 6 yıllık süreçte ilçenin toplumsal hayatında, eğitim açısından oldukça olumlu gelişmelerin yaşandığına işaret etmektedir. Bunlardan ilk göze çarpanı, ilçede okuma yazma bilmeyenlerin sayı ve oranındaki azalmadır. İlçe nüfusunda üniversite mezunlarının oranı ise yüze 9,62'den yüzde 18,80'lere yükselmiştir. Bir başka ifadeyle ilçede üniversite mezunlarının oranı 6 yılda neredeyse ikiye katlanmıştır. Bu, bir yerleşim biriminde, 6 yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre içinde meydana gelen son derece önemli bir gelişmedir. Yine aynı şekilde ilçede yüksek lisans yapmış bireylerin oranı yüzde 1,15'ten yüzde 2,21'e; doktora yapmış bireylerin oranı ise yüzde 0,21'lerden yüzde 0,35'lere çıkmıştır.

Tablo 10: Eğitim Seviyesi ve Cinsiyete Göre Çekmeköy Nüfusu (15 +yaş, 2015)

Eğitim Durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	4430	626	3804
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	4835	1365	3470
İlkokul	35743	15016	20727
İlköğretim	27130	15380	11750
Ortaokul veya dengi	18883	10549	8334
Lise veya Dengi Meslek Okulu	41761	23006	18755
Yüksekokul veya fakülte mezunu	32120	16896	15224
Yüksek lisans mezunu (5 - 6 Yıllık Fakülteler Dâhil)	3769	2165	1604
Doktora mezunu	606	366	240
Bilinmeyen	1512	739	773
Toplam	170789	86108	84681

Ancak, ilçenin eğitim durumu, cinsiyet temelinde çapraz incelemeye tabi tutulduğunda ise eğitim yapısı içinde erkeklerin lehine devam ettiği gerçeği ile karşılaşılr. Daha net bir anlatımla, 2009 yılında olduğu gibi 2015 yılında da ekmeköy'de yaşayan bireyler arasında, dezavantajlı eğitim gruplarında başı kadınlar çekmektedir. Buna karşın avantajlı eğitim gruplarında ise erkekler lehine bir durumla karşılaşılr. Daha net bir ifadeyle TÜİK verilerine göre, 2015 yılı itibarıyla, ekmeköy ilçesi genelinde okuma yazma bilmeyenlerin yüzde 85,9'unu kadınlar oluşturmaktadır. Okur-yazar fakat bir okul bitirmemiş bireyler arasında ise kadınların oranı yine 71,8'i bulur.

Grafik 10: Eğitim Seviyesi ve Cinsiyete Göre Çekmeköy Nüfusu (15 +yaş, 2015)

Öte yandan, avantajlı sayılabilecek eğitim kategorilerinde Çekmeköy'ün toplumsal yapısı içinde, erkeklerin açık bir üstünlüğü gözlemlenir. İlçe genelinde lise ve dengi okul mezunlarının yüzde 55,1'ini erkekler oluşturur. Üniversite mezunları arasında erkeklerin oranı ise yüzde 52,6 civarındadır. Yüksek lisans yapmış bireyler arasında erkeklerin oranı yüzde 57,44'e, doktora yapmış erkeklerin oranı ise yüzde 60,4'e ulaşır. Aslında kadınlar aleyhine yaşanan bu durum, sadece Çekmeköy'e özel olan bir durum değildir. Günümüz Türkiye'si koşullarında, ülkenin dört bir yanında benzer kanayan yarayı gözlemlemek mümkündür (Arslan, 2014, Arslan, 2015).

İSTANBUL VE ÇEKMEKÖY'DE GÖÇ OLGUSU

Sosyolojik araştırmalarda sıkça belirtildiği gibi, göç evrensel bir sosyolojik olgudur (Arslan, 2016). Tarihin hemen her döneminde olduğu gibi günümüzde de, yerküre üzerinde insanlar, birçok nedene bağlı olarak, doğduğu toprakları bırakıp başka coğrafyalara göç etmeye devam etmektedirler. Bazen kuraklık, işsizlik, bazen alt yapı ve barınma yetersizlikleri gibi nedenler göçe sebebiyet verir. Bazen de kız kaçırma, kan davası gibi kültürel etkenler de göçe yol açabilmektedir. Göç zaman zaman da salgın hastalıklar, iç savaşlar, doğal afetler, zorunlu iskân politikaları gibi nedenler yüzünden gerçekleşebilmektedir.

Göçler, bazen iç göç şeklinde bazen de, ülkeler arasında demografik yer değiştirme anlamına gelen dış göç şeklinde gerçekleşebilir. Hem iç göç ve hem de dış göç olgusunu, ülkemizde de gözlemlemek mümkündür. Hem dış göç ve hem de iç göç halen, toplum hayatımızın en önemli olgunları arasında yer almaktadır. Günümüzde, özellikle de dış göçün, toplumumuz açısından önemi her geçen gün artmaktadır. Ortadoğu'da yaşanmakta olan toplumsal kriz, karmaşa ve iç savaşlar yüzünden, Üçüncü bin yılın ilk 15 yılının geride kaldığı günümüzde, Türkiye önemli bir dış göç alım merkezine dönüşmüştür. Özellikle son birkaç yıl içinde, Suriye'den ülkemize göç eden insanların sayısı üç milyonu aşmıştır (Çağlayandereli ve Arslan, 2016).

Tablo 11: İstanbul'un aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı (2015 dönemi)

İl	ADNKS 2015 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
2009	12.915.158	388.467	348.986	39481	3,06
2015	14.657.434	453.407	402.864	50543	3,45

Bir dünya kenti İstanbul'da, en önemli göç merkezlerinden biridir. 2016 yılı TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre, kadim şehir İstanbul'un 2015 yılı nüfusu 14.657.434 kişidir (TÜİK 2016). 2009 yılında ise İstanbul'un nüfusu 12.915.158 kişi idi. Tablo 11'de de görüldüğü gibi, İstanbul'un nüfusu 6 yılda 1.742.276 kişi artmıştır. Bu yüzde 13,5'lik bir artış anlamına gelmektedir. İstanbul Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2014 yılı ÇED raporunda da belirtildiği üzere İstanbul'un nüfus yoğunluğu 2666 kişinin oldukça üzerindedir. İstanbul aynı zamanda il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfusun en yüksek olduğu il konumundadır (İstanbul Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2015). 2016 yılı TÜİK verilerine göre 2015 yılı Türkiye nüfusu 78.741.053 kişidir. Türkiye nüfusunun ise yüzde 18,61'den fazlası İstanbul'da yaşamaktadır.

Öte yandan 2016 yılı TÜİK verilerine göre İstanbul ili, net göç alan bir il konumundadır. 2015 yılında il, verdiğiinden daha fazla göç almıştır. Daha net bir ifadeyle, Tablo 11'de de görüldüğü gibi, 2015 yılında İstanbul ili genelinde net göç hızı binde 3,45 olarak gerçekleşmiştir.

İstanbul'un en dinamik ilçelerinden biri olan Çekmeköy'ün nüfusu yapısı, nüfusun kayıtlı olduğu il temel alınarak incelendiğinde de son derece önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 12'de de net bir şekilde görüldüğü üzere Çekmeköy son derece heterojen bir nüfusa sahiptir.

2015 yılında Çekmeköy’de yaşayan 231.818 kişiden bireylerin yalnızca 33.537’si İstanbul ili nüfusuna kayıtlıdır. Bir başka ifadeyle Çekmeköy nüfusunun yalnızca yüzde 14,6’dan biraz fazlası İstanbul nüfusuna kayıtlıdır. Bireylerin yüzde 85’den fazlası İstanbul dışındaki öteki illerden Çekmeköy’e göç etmiş bireylerden oluşmaktadır. Çekmeköy’e, 2015 yılı itibarıyla 2000 ve üzeri sayıda göç vermiş iller hesaplamaya dâhil edilmiştir.

Tablo 12: Çekmeköy’de Yaşayanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İller (İlk 20 il)

Nüfusa Kayıtlı Olunan İl	Çekmeköy
İstanbul-34	33537
Sivas-58	17208
Ordu-52	16732
Kars-36	10266
Kastamonu-37	9774
Tokat-60	8548
Erzurum-25	8096
Rize-53	7965
Giresun-28	7391
Samsun-55	6759
Erzincan-24	6568
Trabzon-61	6079
Sinop-57	5952
Ardahan-75	4406
Ağrı-4	3838
Bingöl-12	3285
Çorum-19	3088
Malatya-44	2886
Yozgat-66	2648
Kayseri-38	2402

Çekmeköy’ün nüfus bileşenleri, nüfusa kayıtlı olunan ilk 20 il dikkate alınarak incelendiğinde de son derece çarpıcı bulgularla karşılaşılır. Tablo 12’de de net bir şekilde görüldüğü üzere Çekmeköy son derece heterojen bir nüfusa sahiptir. Çekmeköy’de yaşamakta olan 231.818 kişiden yalnızca 33.537’si İstanbul ili nüfusuna kayıtlıdır. Bir başka ifadeyle Çekmeköy nüfusunun yalnızca yüzde 14,46’dan biraz fazlası İstanbul nüfusuna kayıtlıdır. Yüzde 85,53’e yakını İstanbul dışındaki öteki illerden Çekmeköy’e göç etmiş bireylerden oluşmaktadır.

Öteki illerin nüfusuna kayıtlı bireyler arasında Sivaslılar başı çeker. Sivaslılar'ı sırasıyla Ordu, Kars ve Kastamonulular takip eder. Bu bireyleri sırasıyla Tokat, Erzurum ve Rizeliler izler. Özetle bulgular, Çekmeköy'de yaşayıp da Çekmeköylü olmayan bireylerin önemli bir çoğunluğunu Karadeniz Bölgesi ve İç Anadolu illerinden gelmiş bireyler oluşturmaktadır. Bununla birlikte Çekmeköy'de ikamet etmekte olan bireyler arasında, doğudan batıya, güneyden kuzeye yurdun dört bir yanından gelmiş bireyler yaşamaktadır. Bu husus Çekmeköy'ün sosyo-e-konomik yapısı ile son derece yakından alakalıdır.

Öte yandan, incelenen mekânın toplumsal dokusunu daha iyi anlayabilmek için, o yerleşim biriminin nüfusuna kayıtlı bireylerin, yaşamayı tercih ettiği mekânlarında araştırılması gerekir. Bu saptamadan hareketle çalışmada, Çekmeköy nüfusuna kayıtlı bireylerin yaşadığı yerleşim birimleri de araştırıldı.

Tablo 13: Çekmeköylüler'in, İstanbul Dışında Yaşadığı İller (2015 - İlk 20 il)

İkamet Edilen İl	Kişi Sayısı
İstanbul-34	22069
Kocaeli-41	254
Ankara-6	136
İzmir-35	97
Rize-53	85
Sakarya-54	81
Bursa-16	74
Antalya-7	71
Ordu-52	70
Balıkesir-10	69
Tekirdağ-59	67
Giresun-28	63
Muğla-48	59
Sivas-58	58
Sinop-57	54
Samsun-55	46
Trabzon-61	35
Çanakkale-17	33
Kastamonu-37	33
Yalova-77	31

Türkiye İstatistik Kurumu, 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre 2015 yılı itibariyle, Türkiye genelinden toplam 24.140 Çekmeköy nüfusuna kayıtlı birey yaşamaktadır. Tablo 13'te de açıkça görüldüğü gibi, bu bireylerin 22.069'u İstanbul'da ikamet etmektedir. Geriye kalan Çekmeköy nüfusuna kayıtlı bireyler ise yurdun dört bir yanında yaşamlarını sürdürmektedirler. Yukarıdaki tabloda Çekmeköy nüfusuna kayıtlı bireylerin yoğun olarak yaşadığı ilk 20 il sıralanmıştır. Grafik 12'de de görüldüğü gibi, İstanbul haricindeki bu iller arasında ilk 3 sırayı Kocaeli, Ankara ve İzmir paylaşır. Bu illeri sırasıyla Rize, Sakarya ve Bursa takip eder. Çekmeköylüler'in tercih ettiği bölgeler arasında başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere Batı Anadolu (Ege-Marmara) ve Akdeniz ile İç Anadolu bölgeleri ön plana çıkmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan Türkiye'nin ve dünyanın en önemli yerleşim birimlerinden biri olan İstanbul'un, en genç ilçelerinden biri konumundaki Çekmeköy'ün demografik yapısı sosyolojik açıdan incelendi. Çalışma, yapısal bir yaklaşımla (Giddens, 1992; Haralambos, 1987) ve tasviri türden bir sosyolojik araştırma şeklinde gerçekleştirildi. Çalışmada, metodolojik (Güven, 2006; Gilbert, 1997; Gilbert, 1994; Denzin, 1984) açıdan temel veri kaynağı olarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ve öteki veri tabanları kullanıldı. Araştırmada imkânlar dâhilinde, en güncel veri hüviyetine sahip 2016 TÜİK verilerinden istifade edildi.

TÜİK'in en güncel verilerine göre, İstanbul'un 2015 yılı nüfusu 14.657.434 kişidir. İstanbul'un en genç ve demografik açıdan en hızlı büyüyen ilçelerinden biri konumundaki Çekmeköy'ün güncel nüfusu ise 231.818 kişidir. Bulgular, son altı yıllık süreç içinde Çekmeköy'ün nüfusunda, yüzde 50,43'lük bir artış yaşandığına işaret etmektedir. Çekmeköy'ün demografik yapısı cinsiyet değişkeni temelinde incelendiğinde, demografik yapının erkek egemen bir görünüm sergilediği gerçeği ile karşılaşılır. İncelenen süreçte Çekmeköy nüfusu içinde daima erkeklerin sayısal üstünlüğü mevcuttur. İlçe nüfusunda bu erkek ağırlıklı durum, ilçenin sosyo-ekonomik yapısı ve buna bağlı olarak da Çekmeköy'e yönelik yaşanan göç olgusu ile ilişkilendirilebilir.

İlçenin hali hazırdaki nüfusu, yaş grubu değişkenine göre incelen-

diğinde, 30-34 yaş grubundan bireylerin, ilçe nüfusu içinden en büyük yaş grubunu teşkil ettiği dikkatten kaçmaz. Bu yaş grubunu 35-39 ve 0-4 yaş grubu izler. Bulgular, demografik yapıda, ekonomik hayatta en dinamik nüfus kesimini teşkil eden bireylerin ön plana çıktığına işaret eder. Nüfus piramidi, son 20 yıllık süreç içinde, doğum oranlarında kademeli ve düzenli bir artış yaşanmakta olduğuna işaret eder.

Öte yandan, medeni durum temelinde Çekmeköy'ün demografik yapısı incelendiğinde, evli bireylerin, ilçenin demografik yapısı içinde büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülür. Çekmeköy ilçesinde yaşayan boşanmış bireylerin 15 yaş üzeri ilçe nüfusu içindeki oranı ise yüzde 3,68 civarındadır. Aynı dönemde Türkiye genelinde, 15 yaş üzeri nüfusu içinde boşanmış bireylerin oranının yüzde 3,51 olduğu hatırlandığında, ilçe nüfusu içinde boşanmış bireylerin oranının, Türkiye geneli ortalamasından yüksek olması dikkat çeker. Boşanmış ve eş ölmüş bireyler arasında, kadınlar büyük bir çoğunluk oluşturur. Eş ölmüş bireyler arasında kadın nüfusun fazlalığı, ilçede kadınların ortalama ömrünün erkeklerden daha yüksek olduğuna işaret eder.

Çekmeköy'de okur-yazarlık oranı son derece yüksektir. Okuma yazma bilmeyenlerin büyük çoğunluğunu, ileri yaş gruplarındaki bireylerin oluşturdukları dikkate alındığında, kısa vadede okur-yazarlık oranlarının daha da artacağı ön görülebilir. Yörenin eğitim seviyesi incelendiğinde, kadınların erkeklere kıyasla daha az eğitilmiş olduğu gerçeği ile karşılaşılır. Okur-yazar olmayan, okur-yazar ve ilköğretim mezunu gibi dezavantajlı toplum kesimlerinden bireylerin çoğunluğunu kadınlar oluştururlar. Buna karşın lise ve üniversite mezunları gibi avantajlı eğitim gruplarında ise erkeklerin ağırlığı gözlemlenir.

Öte yandan Çekmeköy oldukça heterojen bir nüfus yapısına sahiptir. Çekmeköy'de yaşayan bireylerin yalnızca 33.537'si İstanbul ili nüfusuna kayıtlıdır. Daha net bir anlatımla, ilçenin nüfusunun yüzde 85'den fazlası İstanbul dışındaki öteki illerden Çekmeköy'e göç etmiş bireylerden oluşur. İlçe yurdun dört bir yanından göç almaktadır. Çekmeköy'e en yoğun göç iller arasında Sivas başı çeker. Sivaslılar'ı sırasıyla Ordu, Kars ve Kastamonulular takip eder. Bu bireyleri sırasıyla Tokat, Erzurum ve Rize izler. Çekmeköy'ün en çok göç verdiği iller arasında ilk sıraları Türkiye'nin en önemli metropol şehirleri paylaşır. Çekmeköy nüfusuna kayıtlı bireylerin yoğun olarak yaşadığı iller arasında ilk 3 sırayı Kocaeli, Ankara ve İzmir paylaşır. Bu illeri sırasıyla

Rize, Sakarya ve Bursa takip eder. Özetle, Çekmeköylüleri'nin tercih ettiği bölgeler arasında başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere Batı Anadolu (Ege-Marmara) ve Akdeniz ile İç Anadolu bölgeleri sayılabilir.

KAYNAKÇA

Arslan, D. A. (2016). *Konya'nın Bozkır ilçesinin demografik yapısının sosyolojik tahlili*. Uluslararası Bozkır Sempozyumu Selçuk Üniversitesi, Konya, 6 - 8 Mayıs 2016.

Arslan, D. A. (2016). *Kocaeli'nin demografik yapısının sosyolojik tahlili*. Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu - III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi - Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 25 - 27 Mart 2016.

Arslan, D.A. (vd.) (2015). Yerel seçim sonuçları temelinde, Sarayönü'nün sosyo-politik yapısı. *Cappadocia: Journal Of History And Social Sciences*, 4, 19-61.

Arslan, D.A. (vd.) (2014). *Yerel seçim sonuçları temelinde, düünden bugüne Sarayönü*. Uluslararası Sarayönü Sempozyumu (24-26 Ekim). Konya: Selçuk Üniversitesi.

Arslan, D. A. (2013-a). *Sosyoloji: Günlük yaşamın mimarisini keşfetmek*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Arslan, D.A. (2012-b). *Sosyoloji ve yöntem yazıları*. Ankara: Kalkan Matbaacılık. Çekmeköy Belediyesi (2016). Çekmeköy, 29.08.2016, <https://cekmekoy.bel.tr/tr/cekmekoy-cografyasi>

Çekmeköy Kaymakamlığı (2016). Çekmeköy, 29.08.2016, http://www.cekmekoy.gov.tr/default_Bo.aspx?content=185

Çağlayandereli, M. ve Arslan, D. A. (2016). *Türkiye'nin değişen göç dinamiğine bağlı kültürleşme problemi için sosyolojik araştırma modeli önerisi*. III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Bakü Avrasya Üniversitesi, Bakü-Azerbaycan, 25 - 28 Mayıs 2016.

Denzin, N. K. (1984). *Sociological methods*. London: McGraw-Hill.

Giddens, A. (1992) *Human societies*. Oxford: Polity Press.

Gilbert, N. (1997). *Analysing tabular data*. London: Sage.

Gilbert, N. (1994). *Researching social life*. London: Sage.

Güven, S. (2006). *Toplumbiliminde araştırma yöntemleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Haralambos, M. (1987). *Sociology: Themes and perspectives*. London: Bell & Hyman
İstanbul Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, (2015). İstanbul 2014 yılı il çevre raporu. İstanbul: İstanbul Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.

Kongar, E. (1986). *Türkiye üzerine araştırmalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (1985). İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 1. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (1985). İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 2. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Neuman, W. L. (2006-a). *Toplumsal araştırma yöntemleri 1: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. İstanbul: Yayın Odası.

Neuman, W. L. (2006-b). *Toplumsal araştırma yöntemleri 2: Nitel ve nicel Yaklaşımlar*. İstanbul: Yayın Odası.

Temiz, M. (2011). Düzey 2 sınıflandırmasında bölge içi gelişmişlik farklılıkları: TRB1 örneği. *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*, 22-23 Eylül 2011 Malatya.

TÜİK (2016). İstanbul 2015 nüfusu, 26.08.2016, <https://biruni.tuik.gov.tr/metas/?kn=95&locale=tr>

TÜİK (2015). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni: Hayat Tabloları 2013*, 26.08.2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18522>

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE ÇEKMEKÖY'E GELEN MUHACİRLER

*Engin Kırlı**

GİRİŞ

Göç insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Göç en geniş anlamıyla, şahısların hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere geçici veya kalıcı bir surette yerleşmek üzere gerçekleştirdikleri coğrafi yer değişikliğidir.

Dünya Tarihi'nde, İslam Tarihi'nde ve Türk tarihinde göç önemli bir yere sahiptir. Yeryüzündeki ilk insanlar yiyecek temin edebilmek için avcılık ve toplayıcılık dönemlerinde sürekli göç etmek zorunda kalmışlardır. Türkler, Orta-Asya'da ekonomik etkinliklerinin temelini oluşturan hayvancılık nedeniyle yaylak-kışlak hayatı yaşadıklarından, hayvan sürülerine yeni otlaklar temin etmek için göçebe bir yaşam biçimini benimsemek zorunda kalmışlardır. Günümüzdeki Avrupa milletlerinin temeli Büyük Kavimler Göçüyle şekillenmiştir. Müslümanların kullandığı "Hicri Takvim" de Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicretini yani göç edişini milat olarak kabul edilmektedir. Günümüzün süper gücü ABD'de, göçlerle oluşmuş ve şekillenmiş bir toplum yapısına sahiptir. Görüldüğü gibi göç, insanlık tarihi boyunca hemen her toplumda çok özel ve önemli bir mevkidedir.

Göç hareketleri özelliklerine göre çeşitli surette tasnif edilebilir. Bir devletin siyasi sınırları dâhilinde veya haricinde gerçekleşmesine göre iç göçler ve dış göçler şeklinde bir tasnif yapmak mümkün olduğu gibi, göç hareketine katılanların sayısı dikkate alınarak münferit (bireysel) göçler veya kitle göçleri şeklinde de kategorize edilebilir. Bir ya da birkaç kişiden oluşan küçük grupların, çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleştirdikleri göçlere münferit göç denir. Savaş, ihtilal, etnik temizlik, isyan, doğal afet gibi hadiselerin ardından bireylerin kalabalık topluluklar halinde gerçekleştirdiği göçlere ise kitlesel göç denir.

Göçlere ilişkin bir başka tasnif ise; serbest veya zorunlu göçler şeklinde yapılabilir. Eğer göç eden kişi veya grup, herhangi bir kişi ve kuru-

* Dr., Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ekirli@ogu.edu.tr

mun zorlaması olmaksızın, kendi rızasıyla daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak amacıyla göç ediyor ise bu tür göçlere serbest göçler denir. Bireylerin meskûn olduğu bölgede yaşayabilmesi için gerekli asgari şartlar ortadan kalktığı için gerçekleştirilen göçlere ise zorunlu veya mecburi göçler denir. Tarih boyunca zorunlu göç hadiselerine zaman zaman doğal afetlerin ardından rastlanılmakta ise, siyasi gelişmeler sonucu bir bölgede artık istenmeyen unsurlar haline gelen toplulukların, bu bölgelerden arındırılması hedefi doğrultusunda gerçekleştirilen terör, katliam, siyasi, iktisadi, dini, etnik, psikolojik vb. baskılar nedeniyle gerçekleşen kitlesel göçler de bulunmaktadır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun son 150 yıllık döneminde gerçekleşen göçlerin daha ziyade serbest değil mecburi ve bireysel değil kitlesel nitelikte olduğunu ifade etmek gerekir.

Osmanlı Devleti'nde özellikle 1774 senesinden sonra Kırım'ın kaybıyla birlikte yeni bir süreç başlamış ve imparatorluğun son asrında milyonlarca insanın katıldığı büyük bir göç hareketi yaşanmıştı. Bu büyük göç hareketinden günümüzde Çekmeköy olarak anılan bölge de etkilenmiştir. Ancak Çekmeköy bölgesi ile Osmanlı Devleti'nin son döneminde gerçekleşen göç ve göçmenler arasındaki münasebetler değerlendirildiğinde şu özellikler göze çarpar: Çekmeköy bölgesinde göçmenlerin daha ziyade kalıcı değil geçici ve kitlesel değil küçük gruplar şeklinde iskân edildikleri göze çarpmaktadır.

Osmanlı Devleti zamanında Çekmeköy bölgesine azımsanamayacak miktarda göçmen geçici şekilde barındırılmış ise de ilçe sınırları dâhilinde yoğun bir orman örtüsü olduğundan bu bölgeye göçmenlerin kalıcı şekilde iskân edilmesine pek de müsaade edilmemiştir. Çekmeköy ilçesine yönelik olarak neden böyle bir yaklaşım takip edildiğini daha iyi anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki göç olgusuna, devletin göç ve göçmen meselesine yaklaşımına ve göç problemi karşısında Osmanlı devlet adamlarının iskân siyasetine yakından bakmak gerekir.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA GÖÇ OLGUSU

Büyük devletlerin tarih sahnesine çıkışları ve ardından tarih sahnesinden çekilişleri esnasında kimi zaman büyük nüfus hareketlerinin ortaya çıktığı bilinen bir husustur. Nitekim Osmanlı Devleti de, tüm tarihi boyunca göç ve göçmen hadisesi ile karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, Moğol baskısı sonucu Orta-As-

ya'dan Anadolu'ya yönelik büyük bir göç hareketinin gerçekleştiği hemen herkes tarafından bilinen bir husustur. Yine Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte özellikle Balkanlar'da, fethedilen bölgelere dönük olarak büyük bir insan ve nüfus hareketi gerçekleşmiştir.¹ Bu nüfus hareketi sebebiyle özellikle Rumeli bölgesinde, Osmanlı fetihlerini müteakiben irili ufaklı pek çok yeni yerleşim biriminin kurulmuş olduğu, bu konuda yapılmış olan çeşitli araştırmalar tarafından da teyit edilmektedir.²

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükselme Dönemindeki bu nüfus hareketleri, kimi zaman tamamen bireylerin veya toplulukların kendi inisiyatifleri ve tercihleri çerçevesinde gerçekleştiği gibi, kimi zaman da doğrudan devletin öncelikleri, siyaseti ve yönlendirmesi doğrultusunda gerçekleşmekteydi.³

Osmanlı Devleti, kuruluşundan 1683'teki II. Viyana Kuşatmasına kadar sınırlarını genişletmiş ve bu tarihten itibaren de aşama aşama geri çekilmiştir. Fetihlerin görece hızlı gerçekleştiği 1570'li yıllara kadar olan dönemin ardından, 1683 yılına kadar geçecek olan yaklaşık yüz yıllık süre ile, yine II. Viyana kuşatmasını takip eden yaklaşık 100 yıllık zaman dilimi birlikte değerlendirildiğinde, Osmanlı hudutlarında fazla bir değişiklik olmadığı ve istikrarlı sınırlara sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Osmanlı tarihinin yaklaşık iki yüzyıllık tarihini kapsayan bu kesitinde fazla bir nüfus hareketinin gerçekleşmediği düşünülebilir. Ancak sınırlarda fazla bir değişimin yaşanmadığı bu iki yüz yıllık dönemde de, özellikle göçebe toplulukların toprağa yerleştirilme çalışmaları yürütüldüğünden, Osmanlı Devleti'nde nüfus ve iskân faaliyetleri kesintisiz biçimde devam etmiş olduğunu belirtmek gerekir.⁴

- 1 M. Hüdayi Şentürk, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskan Siyaseti ve Neticeleri" *Bellekten*, Cilt: LVII - Sayı: 218, Ankara 1993, s. 89-112.
- 2 Machielkiel, "The Heart of Bulgarian Population and Settlement History of The Dsistricts of Provida, Novi Pazar and Shoumen From The Late Middle Ages Till The End of Otoman Period" *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Uluslararası Sempozyumu* Eskişehir 2005, s. 15-27.
- 3 Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XI, S. 1-4, İstanbul 1953, s. 524-569. Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıf ve Temlikler I: İstila Devrilerinin Kolonizator Türk Dervişleri ve Zaviyeleri" *Vakıflar Dergisi*, C. II, Ankara 1942, s. 279-386.
- 4 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul 1987; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Osmanlı Devleti gerileme döneminde, yükselme döneminin tam tersi biçimde içe dönük bir iskân faaliyeti içine girdi. Başta Rusların ve diğer emperyalist ülkelerin ele geçirdiği topraklardan olmak üzere, özellikle Osmanlıların çekilmiş oldukları Balkanlardan imparatorluğun elde kalan topraklarına yönelik büyük bir nüfus hareketi gerçekleşti. Balkanlar'da yeni kurulan ulus-devletlerin esaretinde kalarak; siyasi, iktisadi, etnik ve dini her türlü baskılara maruz kalan, hatta katliamlara uğrayan eski vatandaşlarına karşı Osmanlıların duyarsız kalması söz konusu olamayacağı gibi, hilafet makamını temsil etmeleri sebebiyle de, diğer ülkelerde yaşayan Müslümanlara da kapılarını kapatamamıştır.⁵

Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nin göç hareketleriyle kurulduğu ve sonunda yine göçlerle son bulduğu inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ndeki göçlerle ilgili temel gerçekler bilinmeden ve gereği gibi değerlendirilmeden, bu imparatorluğun özellikleri; kuruluşu, gelişmesi, yıkılışı ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışı da tam olarak anlaşılamaz.

1783-1922 yılları arasında Kırım'dan Anadolu'ya hicret eden Tatar Göçmenlerin sayısı 1.800.000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁶ 1856-1876 yılları arasında Kafkasya'dan göç eden muhacir sayısının ise, 1.000.000-1.200.000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁷ 1859-1914 yılları arasında yalnız Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına iki milyondan fazla göçmenin geldiği bildirilmektedir.⁸ 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde çoğu Türk olmak üzere yaklaşık 300.000 Müslüman katledilmiş ve bir 1.500.000 civarında insan göç etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁹ Balkan Savaşları sırasında ise 632.000 Müslüman katledilmişti. Balkan Harbi esnasında ve sonrasında, yani 1912-1926 yılları arasında 812.771 kişi göç etmişti.¹⁰

19. Yüzyıl Osmanlı Demografisine ilişkin olarak yapılmış çalışma-

5 Mehmet Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhacir İskân Politikası" *Osmanlı*, C. IV, Ankara 1999, s. 587.

6 Fuat Dündar, *İttihat Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 56.

7 Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 91.

8 Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, TDV Yayınları, Ankara 1991, s. 52.

9 Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri* (Çev. Bahar Tırnakçı) İstanbul 2003, s. 118.

10 Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makus Talihi GÖÇ*, İstanbul 2001, s. 94.

larda, Osmanlı nüfusunun 1800-1830 yılları arasında azaldığı, 1850'lerden sonra tekrar artmaya başladığı tespit edilmektedir.¹¹ Karpat, 1783-1926 yılları arasında Osmanlı topraklarına yerleştirilen göçmen sayısının yedi milyon civarında olduğunu belirtir.¹² Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler ise Cumhuriyet Dönemi'nde de sürmüştür. Türkiye'ye 1923-1980 yılları arasında Bulgaristan'dan 500.000'i aşkın insan göç ederken, 1989 yılında Bulgaristan hükümeti 300.000 den fazla insanı zorla Türkiye'ye göndermiştir.¹³

19. VE 20. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNİN GÖÇ VE GÖÇMEN MESELESİNE YAKLAŞIMI

Osmanlı Devleti'nin son yüzeli yıllık döneminde milyonlarca insanın göç etmesine yol açan nedenler çeşitli başlıklar altında değerlendirilebilir. Başta baskı ve zulümler, katliamlar olmak üzere; Milli, siyasi, dini etkenlerin biri veya birkaçı ve hatta kimi olaylarda bu unsurların tamamına maruz kalan Türk ve Müslüman unsurlar, çareyi Osmanlı Devleti'ne göç ederek sığınmakta bulmuştur. İnsanları göç ettirmeye mecbur eden baskılara birkaç misal vermek gerekirse; Müslüman-Türk unsurun sahip oldukları gayr-ı menkulleri ele geçirmek amacıyla uygulanan istimlâk, el koymalar bu hadiselerin ekonomik boyutunu yönelik örnekleri oluşturur. Homojen bir toplum yapısına sahip olmak amacı doğrultusunda "ayrık otlar" olarak görülen Türklerin ve Müslümanların sürgün edilmesi gibi hadiseler, meselenin siyasi-millî boyutunu teşkil eder. Zorla Hıristiyanlaştırma, mecburi isim değişiklikleri ve özellikle Balkanlarda, yeni kurulan devletlerde zorunlu askerlik uygulamaları çerçevesinde Osmanlı Devleti ile savaşmaya zorlanma gibi hadiselerle karşılaşmak istemeyen insanlar çareyi göç etmekte bulmuştur ki, bu da göçlerin daha ziyade dini-millî nedenleri olarak değerlendirilebilir. Pek çok örnekte ise göç edenler kendilerine hayat hakkı tanınmadığı için adeta kaçarcasına memleketlerini terk ederek Osmanlı Devletine sığınmak mecburiyetinde kalmışlardır. Görüldüğü gibi sahip oldukları her şeyi arkalarında bırakarak meçhul bir geleceğe doğru son derece elverişsiz şartlarda yola çıkan bu insan selinin göç gerekçeleri çok çeşitlidir.

11 Karpat, *a.g.e.*, s. 48.

12 Karpat, *a.g.e.*, s. 15-16

13 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara 1994, s.154.

Bazı istisnalar dışında, Osmanlı Devleti'ne göç eden insanlar genellikle sahip oldukları her şeyi arkalarında bırakarak aç ve sefil bir halde ülkenin elde kalan topraklarına sığınmaktaydılar. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin de göçmenlere yönelik yaklaşımı her şeyden önce "kerim devlet anlayışına" istinat etmekteydi. Ancak nüfus ve ekonomik kaynakların verimli bir şekilde kullanılması söz konusu olduğunda, 19. yüzyılın başından İmparatorluğun tarih sahnesinden çekildiği tarihe kadar, Osmanlı Devleti'nin büyük bir nüfus açığı ile karşı karşıya olduğu da, inkâr edilemeyecek bir gerçektir.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başında nüfus kıtlığı sorunu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle ülkedeki verimli topraklarının büyük bölümü ekilip biçilemiyordu. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı tarımına baktığımızda tespit edebileceğimiz ilk önemli özellik, imparatorluk nüfus yoğunluğunun görece düşüklüğü ve toprak faktörünün nispi bolluğudur. Zirai faaliyetler arasında toprak-yoğun karakteri en baskın olan sektör hayvancılıktır. Osmanlı ülkesinde hayvancılığa yaygın bir şekilde rastlanmasının temelinde, bu arazi bolluğu yatıyordu.¹⁴

18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde nüfus kıtlığı sorunu yaşanırken, tam tersi, Avrupalı ülkelerde ciddi bir nüfus artışı yaşanmaktaydı. Örneğin; pek çok araştırmacı tarafından sanayi devriminin beşiği olarak kabul edilen İngiltere'nin nüfusu 1740'lardan sonra hızla ve 1770'lerden itibaren ise çok daha büyük bir hızla arttı. Nüfus, 1780 sonrasındaki elli-altmış yılda iki katına çıktı ve 1842'den 1901 arasındaki altmış yılda yine ikiye katlandı.¹⁵ Osmanlıların Avrupa'nın kaydettiği bu nüfus artışını dengelenmesi gerekiyordu. Bu açıdan göçler, İmparatorluğun bir türlü aşamadığı nüfus azlığı sorunun çözümüne, çok elverişli şartlarda gerçekleşiyor olmasa da, katkı sağlamaktaydı.

Osmanlı Devlet adamları, büyük bir nüfusa sahip olmanın düşman ülkelere karşı güçlü bir savunma için olduğu kadar, ekonomik gelişme için de ön koşul olduğunu düşünüyorlardı. 19. asırda Osmanlı Devletini idare edenler, iktisadi durgunluğa bir çözüm geliştirmek amacıyla öncelikle tarımı canlandırıp geliştirmeye çalıştılar. Yerli ve yabancı uzmanların sundukları raporlarda, Osmanlı tarımının ıslah edilebileceği ve yeni topraklar tarıma kazandırıldığı takdirde devlet

14 Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınları, İstanbul 1998, s. 54-55.

15 E. J. Hobsbawm, *Sanayi ve İmparatorluk*, (Çev. Abdullah Ersoy), Ankara 1998, s. 40.

gelirlerinin büyük ölçüde artacağı dile getiriliyordu. Ancak bu projenin hayata geçmesi, tarımsal faaliyetleri bilen yeterli sayıda insanın istihdam edilmesine bağlıydı. İşte Osmanlı idaresinin 1856 yılından sonra benimsediği nüfus politikası bu ihtiyacı karşılamak niyetiyle geliştirildi. Meclis-i Âli-i Tanzimat, 9 Mart 1857’de göç ve göçmenlerle ilgili olarak padişah tarafından da onaylanan bir kararname neşretti. Kararname, padişaha bağlılık yemini ederek onun tebaası olmaya ve ülke kanunlarına uymaya hazır olan herkese Osmanlı Devleti’nin kapısının açık olduğunu ilân ediyordu. Ayrıca, Osmanlı ülkesine gelen kişilerin, dini örf ve adetlerinin her türlü ihlâlê karşı korunacağı ve imparatorluğun her tebaası gibi vatandaşlığa kabul edilenlerin de dini bağımsızlıktan yararlanacakları taahhüt ediliyordu. Göçmenler, yerleştikleri bölgelerde ayinlerini yapabilecekleri bir kilise ya da ibadethane bulunmaması durumunda, mabetlerinin inşası için izin elde edebileceklerdi. Devlet yerleşimcilere, herhangi bir bedel talep etmeksizin, hazineye ait ziraata elverişli arazileri tahsis edeceğini ve üstelik oldukça uzun bir süre zarfında tüm vergilerden ve askerlik hizmetinden de muafiyet sağlayacağına dair taahhütte bulunuyordu. Ancak göçmenler, kendilerine verilen toprağı 20 yıl boyunca sata-mayacak veya başka birine devretmeyeceklerdi. Yine bu göçmenler arasında ülkeden ayrılmaya karar verenler olursa, kendilerine verilmiş olan toprakları devlete iade etmek zorundaydılar. Bu koşullarla ülkeye göçmen kabul etmeye hazır olan Osmanlı Devleti, “İskân Kararnamesi”nden geniş kitlelerin haberdar olabilmesini temin etmek için, kararname metnini yabancı dillere tercüme ettirerek belli başlı Avrupa gazetelerinde yayınlamıştı.¹⁶

OSMANLI DEVLETİNİN GÖÇMENLERİ İSKÂN SİYASETİ

1850’li yıllara kadar uzanan erken dönem göçlerde, devlet muhacirlerin önemli bir kısmını Osmanlı Avrupa’sına yerleştirmişti. 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı’ndan sonra ise, devletin göçe ve göçmenlere yaklaşımında köklü değişiklikler meydana gelmişti. Zira göçler artık mevzi nitelikte değil, kitlesel ve Anadolu içlerine kadar uzanan bir yapı kazanmıştı.¹⁷

16 Karpat, *a.g.e.*, s. 104.

17 Gülfettin Çelik, “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası, *Divan*, Yıl 4, Sayı 6, s. 99.

19. asırda Balkanlardan Müslüman halkın göçmesine engel olamayan Osmanlı Devleti, Rumeli'nin tümüyle boşaltılmasını uygun bulmadı ve bu sebeple 1863-1865 yıllarında Kafkasya'dan göç eden halkın yaklaşık yarısını Balkanlar'da iskân etti.¹⁸ Bu iskân siyasetinin temel amacı, Balkanlarda Müslüman nüfusun oranını arttırmaktı. Yine bu iskân siyaseti sayesinde özellikle Tuna Boyları'na iskân edilen Çerkezlerin Rusya'ya karşı bir set oluşturabileceği de düşünülmekteydi.¹⁹ 19. asır ortalarına kadar uygulanan bu iskân politikasına göre, ancak Rumeli'de iskân yapılacak alanlar azaldıktan sonra göçmenler Anadolu'ya yerleştirilmek üzere gönderiliyordu. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Rumeli'de kaybedilen topraklarla birlikte buraya yerleştirilen göçmenler de bir kez daha göç etmek zorunda kaldılar. Bu bağlamda göç ve göçmen meselesindeki asıl kırılma 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra gerçekleşti ve Anadolu'nun çeşitli illerine milyonlarca muhacir iskân edildi.

Göçmenlerin mesleki kariyerlerine ve alışık oldukları iklim şartlarına uygun şekilde biran evvel iskân edilmeleri son derece önemlidir. Böylece göçmenlerin tüketici pozisyonundan üretici pozisyonuna geçişleri süratle tamamlanmış ve aynı zamanda göçün meydana getirdiği travmanın rehabilitasyonu yolunda da önemli bir adım atılmış olur. Aksi takdirde göçmenlerin ülkede iktisadi, mali, siyasi ve sosyal alanda pek büyük galelere sebebiyet verebileceği ve vaktinde enerjik tedbirler alınmaz ise durumun bir fecaat arz edeceği muhakkaktır. Kendi kaderine terk edilmiş veya başıboş ve yardımsız bırakılmış ya da bilgisiz ve bilinçsiz bir yöntemle kötü tarzda tatbik edilmiş bir iskân faaliyeti, Türk nüfusu ve ekonomisi üzerinde telafisi son derece zor tahripler meydana getirebilir. Dolayısıyla göçmenlerin ülkenin iktisadi hayatına derhal ve en faydalı şekilde katılmaları sağlanmalıdır. Bu hedefin gerçekleşmesi için iskân konusunda bilgi ve tecrübeye sahip bir kadroya sahip olmak çok önemlidir.

Osmanlı Devleti döneminde göçmenlerin büyük bir bölümü çiftçilikle meşgul olan köylülerden oluşmaktaydı. Ancak ziraatla uğraşan insanları iktisadi hayata kazandırmanın zannedildiği kadar kolay olmadığını vurgulamak gerekir. Sanılanın aksine, küçük zanaat erbabını veya esnafı kısa süre zarfında üretici hale getirmek daha kolaydır. Zanaat erbabının ikamet edeceği hane, işyeri ve mesleğini icra edeceği

18 Karpat, *a.g.e.*, s. 60.

19 *Hürriyet*, 19 Teşrin-i Evvel Sene 1285 (19 Ekim 1868), s. 1.

alet edevat temin edildiğinde, mesele büyük oranda halledilmiş demektir. Çoğunluğu köylülerden oluşan göçmenlerin; memleketin neresinde ve nasıl yerleştirileceği ayrıca zirai üretim gerçekleştirecekleri arazilerin nereden ve nasıl temin edileceği bir takım meseleler aslında çok büyük problemlerdir. Bir çiftçi ailesinin iskânı için en iyimser tahminlere göre zaruri görünen yatırımlar ve masraflar dikkate alındığında, çiftçilikle uğraşan bir aileyi tekrar üretici konuma yükseltmenin neredenli zorlu bir süreç sonucunda gerçekleştiği daha iyi anlaşılacaktır. Zirai faaliyetleri gerçekleştirecekleri tarım arazilerinin bedelleri hariç olsa dahi; mesken, ahır, samanlık, bir çift öküz, pulluk veya saban ile diğer tarımsal araçların bedeli düşünüldüğünde karşı karşıya olunan faturanın hiç de az olmadığı anlaşılacaktır. Üstelik ziraatla uğraşan göçmenlerin üretici durumuna gelinceye kadar geçecek ortalama bir yıl boyunca, insanların ve çift hayvanlarının beslenme giderleri, yakacak, nakliye ve tedavi masrafları gibi giderler de dikkate alındığında karşılanması gereken fatura epey kabarmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin iskân politikalarını belirleyen temel kriterler arasında yer alan unsurlar arasında en önemlileri; sınırların güvenliğinin arttırılması, belirli mıntikalarda Müslüman-Türk nüfusunun arttırılması suretiyle etnik dengenin sağlanması, stratejik hedefler ve toprağın işlenir hale getirilmesi gibi başlıklardan oluşmaktaydı. Üstelik Osmanlı Devleti, iskân faaliyetleri esnasında kimi zaman yabancı devletlerin de bir takım müdahalelerine maruz kalmaktaydı. Nitekim Osmanlılar; Balkanlar'da, Batı Anadolu'da, Kıbrıs'ta, Doğu Anadolu'da ve Filistin'de gerçekleştirmeye çalıştığı iskân faaliyetlerinde Rusya'nın ve Avrupalı devletlerin tepkileriyle karşılaşmıştı.²⁰

Osmanlı Devleti'nin göçmenleri iskân konusunda öncelikle ekonomik hedefleri gözettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde sanayinin, Avrupa'nın güçlü ülkelerindeki kadar gelişmemiş olması, tarıma olan önemi bir kat daha arttırmıştır. Belirlenen iskân politikalarında en önemli hedef, ülkedeki boş arazileri değerlendirerek bunları tarıma elverişli hale getirmek olmuştur.²¹ Üstelik 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti tahıl ihtiyacının önemli bir kısmını Balkanlardan temin ediyordu. Rumeli'nin elden çıkması ile yeni üretim alanlarının

20 Engin Kırılı, *19. ve 20. Yüzyılda Eskişehir'e Yapılan Göçler*, ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 199-200.

21 Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, Trabzon 1996, s. 91-92.

devreye sokulması gereği ortaya çıktı.²² Bu nedenle göçmenlerin tarıma kazandıracakları yeni araziler sayesinde ülkenin ihtiyaç duyduğu hububatın önemli bir bölümünün temin edilmesi de hedeflenmekteydi.

Başta başkent İstanbul olmak üzere ihtiyaç duyulan hububatın temini ve süratle sevki açısından, göçmenlerin iskân olunacakları yerlerin, ana yollara yakın, ulaşım olanaklarına sahip bölgelerde olması ilke olarak benimsenmişti. Bu planlar doğrultusunda muhacir iskân edilecek araziler belirlenirken, genellikle merkezden gönderilen memurların incelemelerinden sonra yapılan tespitlerin ardından karar veriliyordu.²³ Ancak Osmanlı arşivindeki pek çok vesikada sayesinde, bizzat muhacirler tarafından tespit edilen herhangi bir uygun (hali-boş) araziye göçmenlerden gelen teklif doğrultusunda da iskân gerçekleştirilmekte olduğunu biliyoruz.

Muhacirlerin bir kısmı mevcut mahalle ve köylere yerleştirilirken, bir kısmı da boş sahalara iskân edilmek suretiyle yeni yerleşmelerin kurulması yoluna gidilmiştir. Muhacirler tarafından kurulacak olan köylerin, iklimi göçmenlere elverişli, ormanlara yakın, mümkün meretebe yüksek tepeler civarında veya harap ve yıkılmış köy sahalılarında kurulması, orman sahaları ile kurak bölgelere göçmen yerleştirilmesi ilke olarak benimsenmişti. Ancak, savaş döneminin karışıklığı, göçmenlerin yoğunluğu, arazi darlığı gibi sebeplerden dolayı bu ilkeler her zaman uygulamaya konulamamıştır.²⁴

Osmanlı iskân siyasetinin genel özellikleri değerlendirildiğinde Çekmeköy Bölgesi'nin pek çok açıdan Osmanlı iskân siyaseti ile uyumlu özellikleri olduğu düşünülebilir: Örneğin; ülkenin en büyük hububat tüketicisi olan İstanbul'a olan mesafesi, ana yolların yakınında yer almak ve seyrek bir nüfus yapısına sahip olmak gibi özellikler. Ancak bu bölgenin temel bir hususiyeti vardır ki, bu özelliği göçmenlerin bu bölgeye yoğun şekilde iskân edilmelerine engel teşkil etmektedir.

Çekmeköy Bölgesi zengin bir orman örtüsüne sahiptir. Osmanlı iskân siyaseti ise orman alanlarına göçmenlerin iskân edilmesine izin vermemektedir. Çekmeköy'ün bu özelliği nedeniyle Osmanlı Devleti zamanında bu bölgeye muhacirler daha ziyade geçici şekilde iskân edilmişlerdi. Ancak bu, ilçe sınırları dâhiline göçmenlerin asla kalıcı şekilde

22 Gülfettin Çelik, *a.g.m.*, s. 68.

23 BOA, İ.DH. Nr. 29616.

24 Nedim İpek, "93 Muhacereti, *Osmanlı*, C. IV. , Ankara 1999, s. 665.

iskân edilmedikleri manasına gelmemektedir. Nitekim Osmanlı Devleti zamanında Çekmeköy Bölgesi'nin göçmenlerle olan münasebetlerine odaklandığımızda, bu bölgenin göçmenler tarafından daha ziyade geçici bir iskân bölgesi olarak kullanılmış olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Fakat bu karakteristik vaziyete rağmen Çekmeköy Bölgesine kalıcı şekilde iskân gerçekleştirilmiş olduğu da görülmektedir. Nitekim 19. yüzyılın ortalarından itibaren Çekmeköy Bölgesine, sınırlı sayıda göçmenin iskân edildiğini gösteren Osmanlı Arşiv vesikaları bulunmaktadır.

ÇEKMEKÖY BÖLGESİNE YERLEŞTİRİLEN İLK GÖÇMENLER

Çekmeköy Bölgesinde göçmen iskânına ne zaman başladığını tespit etmek açısından, konuya bir soru ile başlamakta yarar vardır. Çekmeköy bölgesine hangi tarihten itibaren göçmen yerleştirilmeye başlanmıştır?

Çekmeköy'e yerleştirilen ilk göçmenler 1841 senesinde iskân edilen Lehli (Polonyalı) lerdir. 18. yüzyılda Polonya, komşuları olan Avusturya, Prusya ve Rusya arasında üç defa paylaşılmıştı. 1815'te toplanan Viyana Kongresi'nde ise, Polonya'nın sınırları daha fazla küçültülerek, Varşova çevresinde küçük bir devlet haline getirilmiş ve Rusya'ya bağlanmıştır. Buna rağmen Polonyalılar bağımsızlıklarını elde etmek için mücadelelerini sürdürmüşlerdir. 1830 yılında tüm Avrupa'yı kasıp kavuran ihtilâl dalgaları, Polonya'ya da sıçramış ve Polonyalılar Kasım 1830'da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bunun üzerine Ruslar, büyük bir ordu ile Polonya'ya girerek bu hareketi bastırdılar. Ruslar'dan kaçan Polonyalıları bir bölümü ise Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı.²⁵

Rus idaresine karşı isyan eden Polonyalıların bir bölümü Osmanlı ülkesine sığınmışlardı. Bu Polonyalı göçmenlerin bir bölümü ise Çekmeköy Bölgesi'ndeki Alemdağ bölgesine iskân edilmişlerdi. Osmanlı'ya sığınmalarının ardından, 1841 senesinde Alemdağ bölgesine yerleştirilen Lehistanlı göçmenlerin, 1867 senesine gelindiğinde hane sayılarının altmış adet olduğu ve Lehli göçmenlerin kurduğu yerleşim biriminin isminin ise Adem Karyesi olduğu bilgisi arşiv vesikaları arasında yer almaktadır. Nüfus artışı sonucu geçim darlığı çekmeye başladıklarını belirten Lehli göçmenler, 10 Mayıs 1867 tarihinde saraya gönderdikleri bir dilekçeyle yardım talebinde bulunmakta ve bu amaç doğrultusunda köy civarındaki bazı arazilerin kendilerine tahsis edilmesini ve birtakım

25 Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 121.

vergilerden muafiyetlerinin sağlanmasını talep etmekteydiler.²⁶

Lehli muhacirlerin talepleri Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiş ve ardından da Beykoz Kazası'ndan muhacirlerin istekleri ile ilgili konulara ilişkin rapor istenmişti. Neticede köylülerin talep etmiş oldukları arsa ve arazilerin Saltanat-ı Seniyye Başağası Cevher Ağa'nın uhdesinde olan Çavuşlu ve Fransa Devleti tebaasından Lazarş papazlarına ait çiftlikler ile diğer bazı özel şahısların tasarrufunda olduğu tespit edilmişti. Bu nedenle Lehli köylülerin talepleri reddedilmişti.²⁷

1830-1877 yılları arasında Kırım ve Kafkasya'dan milyonlarca muhacir Osmanlı ülkesine göç etmiş olmasına rağmen, şu an elimizde olan veriler çerçevesinde, Çekmeköy Bölgesine göçmen yerleştirildiğine ilişkin her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 93 Harbi olarak da anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında ve sonrasında, Çekmeköy bölgesinde binlerce göçmenin geçici bir süre barındırılmış olduğu anlaşılmaktadır.

ÇEKMEKÖY BÖLGESİNDE GEÇİCİ OLARAK BARINDIRILAN GÖÇMENLER

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbiesnasında Balkanlar'da 500.000'den fazla Türk veya Müslüman ya katledilmiş veya açlık ve hastalıktan vefat etmiştir. Bu katliamdan veya hastalıktan kurtulmayı başarabilen bir milyondan fazla Müslüman-Türk ahali, canlarını kurtarmak için göç etmek mecburiyetinde kalmıştır.²⁸

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında muhacirler, İstanbul'a kara, deniz ve demiryolu vasıtası ile akın akın gelmekteydiler. Muhacirlerin İstanbul'a akın etmesinin ardından oluşan izdihamı azaltmak amacıyla İstanbul'daki yetkililer, göçmenleri Anadolu'daki bazı şehirlere göndermeye karar verdiler. Muhacirlerin Anadolu'da iskân edilecekleri yerleri tespit etmek üzere Bursa, Ankara, Konya, Sivas, Aydın ve Diyarbakır gibi vilayetlere görevliler gönderildi. Bu vilayetlere gönderilen uzmanlardan gelen raporlar doğrultusunda muhacirlerin bir kısmı demiryolu, bir kısmı denizyolu ve bir kısmı da karayoluyla Ana-

26 BOA, MVL 1043/34, Lef 1.

27 BOA, MVL 1043/34, Lef 2.

28 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 40-41. İpek, yalnız İstanbul'a sığınan muhacir sayısının 387.804 kişi olduğunu belirtir ki, Batı-Trakya ve Rodoplar, Şumnu, Makedonya'daki göçmenlerle birlikte toplam muhacir sayısının 1.230.000 kişi olduğunu belirtir, ibid.

dolu'daki vilayetlere sevk edilmekteydiler. Ancak göçmenlerin kalıcı şekilde iskân edilecekleri şehirler ve bölgeler tespit edilinceye kadar, muhacirlerin geçici bir süre barındırılmaları gerekiyordu. Bu nedenle 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi esnasında ve sonrasında İstanbul'da yüz binlerce göçmen geçici bir süre barındırılmak zorunda kalmıştır. Görevliler tarafından yapılan tespitler sonrasında Anadolu'da iskân edilecekleri yerler belirlenen muhacirler süratle yerleştirilecekleri bölgelere gönderiliyorlardı. Ama göç hareketi kesintisiz şekilde devam etmekte olduğundan, İstanbul'dan gönderilen muhacirlerin yerlerine yeni göçmenler gelmekteydi ve İstanbul'da göçmenlerin meydana getirdiği izdiham bir türlü azaltılamıyordu.

Göçmenlerin İstanbul'da geçici olarak barındırıldıkları yerler; camiler (yalnız İstanbul'da yetmiş iki camide), tekke ve zaviyeler, medreseler, okullar, darüşşafaka gibi hayır kurumları, simkeşhane, humbarahane, hanedan üyelerine ait saray ve kasırlar, hanlar, otel odaları, hususi binalar, metruk binalar, boş arsalar, barakalar, çiftlikler, göçmenlerin arabaları gibi mekânları.

İzdiham nedeniyle ortaya çıkan iaşe meselesini çözümlenebilmek ve bulaşıcı hastalıkların önünü alabilmek için İstanbul'daki göçmen sayısını azaltmak gerekiyordu. Bu nedenle muhacirlerin şehrin çevresinde bulunan çiftliklere ve boş arazilere yerleştirilmesi çaresine başvuruldu. Bu nedenle İstanbul'daki muhacirlerin şehrin çevresinde bulunan çiftliklere ve boş arazilere yerleştirilmesine başlandı. Böylece İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de sorunlar azaltılacak, muhacirlerin tarım, yol tesviyesi gibi işlerde istihdam edilmesi ile nafakalarını temin etmeleri sağlanacak ve nakit sıkıntısı çeken İdare-i Muhacirin Komisyonu'nun mali yükü kısmen de olsa azaltılacaktı. Bu hedef doğrultusunda 10.000 civarında göçmen İzmid Sancağı'nın ve Boğaziçi'nin Anadolu sahilinin arka taraflarına gönderildi. Hazinesinin idaresindeki Alemdağ çiftliğinde de muhacir iskânı gerçekleştirildi.²⁹

1878 senesinin ilkbahar'ında İstanbul'da şehrin kendi nüfusunun yanında 80.000 civarında asker ve 150.000-200.000 civarında muhacir birikmişti. Haziran 1878'de Alemdağ'da çok sayıda muhacir bulunması ve zaptiye kuvvetlerinin yetersiz kalması, Kartal Kazası'nda asayişin bozulmasına yol açmaktaydı.³⁰

29 İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 68.

30 İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 106.

Camilere yoğun bir biçimde iskân edilen muhacirler arasında ölüm oranlarının çok yüksek olması, çürüyen cesetlerin kötü koku ve mikrop saçması, yeni yeni hastalıkların türeyip yayılmasına neden oluyordu. İstanbul'da geçici bir süre barındırılan göçmenlerin yol açtığı olumsuzlukların azaltılması için, muhacirlerin bir bölümünün Çekmeköy Bölgesi'ne gönderilmesine karar verildi. Göçmenlerin ve İstanbulluların sağlığı için Umum Muhacirin Komisyonu, camilerdeki 30.000 kadar muhacirin, çadır ve barakalara çıkarılmak üzere Çekmeköy bölgesindeki Alemdağı'na sevk edilmesini kararlaştırdı. Bu karar doğrultusunda muhacirlerin bir bölümü camilerden çıkarılmışlarsa da, açıkta bulunan veya İstanbul'a yeni gelen muhacirler, gidenlerin yerlerini derhal dolduruyorlardı.³¹

Umûm Muhacirin Komisyonu hemen çalışmalara başladı. Çadırlar ve barakaların yapımında çalıştırılmak üzere ordudan asker talep edildi. Baraka yapım çalışmalarına nezaret etmek üzere ordudan subay talep edildi. Muhacirlerin iskân edilebilmesi için, Alemdağı'ndaki "Çiftlikât-ı Hümayûn" civarındaki ormandan da faydalanmak suretiyle çerge tarzında barakalar inşa ettirilmesi hususunda irade çıktı. Bu barakaların inşasına başlanması için, hazineden 300.000 kuruş tahsis edilmesi gerektiği belirtilmiş ve bu işleri yapmak üzere baltacı ve mustahfiz neferleri görevlendirilmişti.³² Baraka yapım çalışmalarına nezaret etmek üzere Mahmud Paşa görevlendirildi. Yine barakaların yapılması için Maliye Nezareti tarafından Muhacirin Komisyonu'na 300.000 kuruşluk bir meblâğ tahsis edildi. İlk etapta 40 kadar baraka yapıldı. Ancak kesintisiz şekilde İstanbul'a akın eden muhacir kabilelerinin yoğunluğu sebebiyle bu barakalar ihtiyacı karşılamaya yetmemekteydi.

Çekmeköy bölgesinde inşa olunacak barakalar tamamlanincaya kadar muhacirlerin Alemdağ bölgesinde kurulacak çadırlarda barındırılmaları planlanmaktaydı. Barakalar tamamlanınca göçmenler bunların içlerine yerleştirileceklerdi. Hatta barakaların inşa edileceği bölgede yeni bir yerleşim biriminin ortaya çıkacağı da düşünülmekteydi. Çalışmaların uzun sürecek olmasından dolayı muhacirlerin açıkta kalmaması için geçici olarak Alemdağ'ındaki padişah köşküne ait çiftlik binalarında barındırılmaları gündeme geldi. Ancak bu binalarda zaten 3.000 civarında göçmenin barınmakta olduğu ortaya çıkınca bu teşebbüsten vazgeçildi. Kış mevsiminin yaklaşması üzerine bu projede yürürlük-

31 İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 59.

32 BOA, İ. DH. Nr. 62322 (24 Mart 1878).

ten kaldırıldı. İlk başta bu göçmenlerin Üsküdar'a yerleştirilmesi fikri gündeme gelmiş ise de, ardından II. Abdülhamit'in 17 Ekim 1878 tarihli iradesi ile muhaacirlerin Anadolu'ya sevklerine karar verildi.³³ Bu karar doğrultusunda Çekmeköy Bölgesi'nde geçici bir süre barındırılan binlerce göçmen de Anadolu'daki kalıcı iskân mahallerine sevk edildiler.

1877-1878 OSMANLI-RUS HARBİNDEN SONRA ÇEKMEKÖY BÖLGESİNE YERLEŞTİRİLEN HOPA MUHACİRLERİ

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında Çekmeköy Bölgesi'nde binlerce muhacirin geçici şekilde barındırılmışlardı. İstanbul'daki ve Alemdağ'ndaki göçmenlerin büyük çoğunluğunun Anadolu'ya gönderilmelerinin ardından, az sayıda Hopa (Laz) muhaciri Alemdağ bölgesinde kalmıştı. Hopa muhacirleri veya Laz muhacirler olarak anılan bu grup, Batum Vilâyeti'ne bağlı Hopa Kazası'nın Çigala (Başköy) ve Beglevan köylerinden deniz yolculuğuyla İstanbul'a gelmişlerdi. Bu muhacir kafilesi, bir müddet Beyoğlu civarında kaldıktan sonra, diğer muhacirlerle birlikte geçici bir süre ikamet etmek üzere Alemdağ civarındaki Hazine-i Hassa'ya ait çiftliklere yerleştirilmişlerdi.

93 Harbi esnasında, Ruslar tarafından ele geçirilmeden önce Batum'dan göçler başlamış ve 7 Eylül 1878'e kadar Trabzon'a gelenlerin sayısı 5.500'e ulaşmıştı. Nitekim 1878 senesinde Batum ve çevresinden göç edecek olan 40.000 göçmenden 29.000'inin iskân mahallerine nakli için; Mevrid-i Nusret, Asir, Selimiye, Muhbir-i Server ve Mecidiye vapurları tahsis edilmişti. Batum ve havalisinden deniz yoluyla gelenler ilk etapta Trabzon ve Kastamonu vilayetlerine iskân edilmeye çalışılmıştı. Batum göçmenlerine yönelik olarak Canik Sancağı dâhilinde iskâna elverişli 50.000 dönüm arazi tespit edilmişti. Aydın Vilayeti dâhilindeki Çiftlikât-ı Hümayun ile Eskişehir'deki Çifteler Çiftliği Hümayunu göçmenlerin yerleşmek istediği bölgeler arasında yer alıyordu.³⁴

Batum'dan göç ederek geçici bir süre için Alemdağ'na yerleştirilen Hopa muhacirlerinin ilerleyen günlerde kalıcı şekilde bu bölgede iskân edilmelerine karar verilecekti. Bu karar değişikliğine gidilmesinin çeşitleri nedenleri bulunmaktaydı. Fakat bu karardaki değişikliğin en

33 BOA, İ. DH. Nr. 63143 (17 Kasım 1878).

34 Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus devlete Göçler*, Serander Yay. , Trabzon 2006, s. 58-59.

önemli nedeni, Alemdağı ve civarındaki köylerde bulunan Ermeni ve Rum azınlıkların ayaklanma hareketlerine girişmeleri tehlikesi ve bu bölgenin asayişini ve güvenliğini tehdit eder hale gelmeleriydi. Mesele 25 Ekim 1895 tarihli bir arşiv vesikasında, Çekmeköy ve Alemdağı civarındaki Ermeni eşkiya çetelerinin dolaşmakta olduğu, şimdilik bir kötülük etmiyorlar ise de, bazı olumsuzlukların sezildiği Şile tabur Binbaşılığı tarafından İzmit Kumandanlığına bildirilmekteydi.³⁵ Bu bölgede olumsuz bir gelişmeye fırsat vermeyen Osmanlı devlet adamları, Alemdağ bölgesinde güvenliğini pekiştirmek gayesiyle Laz muhacirlerinin bir kısmını bu mıntıkaya yerleştirmeye karar verdiler. Laz muhacirlerinin bir bölümünün Alemdağı'na yerleştirilmesinin nedenlerine ilişkin olarak ayrıca, Padişah II. Abdülhamit'in maiyet çavuşları arasında yer alan Mustafa Çavuş'un devlet adamlarını ikna ettiğine yönelik iddialarda da bulunmaktadır.³⁶

Osmanlı Devleti'nin orman bölgelerine göçmen iskânına izin vermemesinin temel nedeni, muhacirlerin ormanlara zarar vermeleri endişesinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim Laz muhacirlerinden bir grubun orman arazilerinin yer aldığı Alemdağı'na yerleştirmesinin ardından, Çekmeköy bölgesindeki ağaçların göçmenler tarafından tahrip edilmekte olduğuna ilişkin şikâyetler gelmeye başladı. Arazinin tarıma yeterince elverişli olmadığını dile getiren muhacirler, geçim derdine düştüklerini bahane ederek odun keserek kazançlarını temin etmeye başlamışlardı. Hopa muhacirlerinin Çekmeköy bölgesindeki ormanları günden güne tahrip olmakta olduğunu gören civar köylerdeki ahali ve idarecilerin tepkisi gecikmedi ve şikâyetlerde ciddi bir artış yaşandı.³⁷

Şikâyetler üzerine devlet adamlarının yaptığı değerlendirmelerin ardından hem ormanların zarar görmemesi hem de arazinin ziraata elverişsiz olması nedeniyle Hopa muhacirlerinden 35 hanelik bir grubun başka bir bölgeye nakledilmesi fikri gündeme gelmişti.³⁸ Ancak muhacirlerin rızası alınmadan bu tür bir adım atılması maslahata uygun bulunmamış ve alınacak en doğru tedbirin şimdiye kadar ormandan ağaç kesmek suretiyle açmış oldukları yerlerin kendilerine tahsis edilerek sınırlarının belirlenmesi ve bundan sonra tespit edilmiş olan sı-

35 BOA, Y. PRK. BŞK. 43/66.

36 Arif Kolay, *İstanbul'un Yaşam Pınarı ÇEKMEKÖY*, İstanbul 2012, s. 113.

37 BOA, DH. MKT. 1624/28; BOA, DH. MKT. 1626/111; BOA, DH. MKT. 1627/126.

38 BOA, DH. MKT. 1639/10; DH. MKT. 1676/126.

nırların dışına taşmalarının önlenmesi olduğuna karar verilmişti. Aksi yönde hareket eden bölge sakinlerine yönelik olarak kanunî hükümlerin uygun gördüğü yaptırımların uygulanmasına karar verildi. Bu kararın ardından, muhacirler ve yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonucunda Hopa muhacirlerinin bir bölümü Bursa'ya veya akrabalarının bulunduğu İzmit'e gönderilmelerine razı olduklarını açıkladılar.

Bu gelişme üzerine muhacirlerin iskân edilecekleri yeni yerleri belirlemek için çalışmalara başlandı. İzmit'teki yetkililerle yapılan görüşmelerden sonra, bahsi geçen arazilerdeki yerlerin sadece bu ilde bulunan göçmenlere yetecek kadar olduğu ve Alemdağ'ından gönderilmeleri düşünülen hanelere müsait arazi bulunmadığı bildirildi. Öte yandan muhacirlerin Bursa'ya gönderilmeleri konusu da uzun müddet sürüncemede kaldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından kısa denebilecek bir süre zarfında yüz binlerce göçmen Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine yerleştirilmiş olmasına rağmen, Alemdağ'ından gönderilmeleri düşünülen 35 haneye iskân edilecekleri uygun bir mahal tespit edilemedi. Alemdağ'ndaki göçmenlerin başka bir bölgeye nakillerini Zabtiye Nezareti gerçekleştirecekti. Fakat Zabtiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa bu işe pek sıcak bakmıyordu. Çünkü nakil işlemi için yapılacak masraflara ilişkin bir ödenek tahsis edilmemişti. Üstelik Alemdağ bölgesinde Müslümanlar aleyhine değişen nüfus dengesi, daha önce alınan kararların bir kez daha gözden geçirilmesine yol açtı. Yeni yapılan değerlendirmeler sonrasında muhacirlerin Alemdağ bölgesinde kalmalarının daha uygun olduğuna karar verildi. Üstelik muhacirler de kendileri açısından bazı haklı nedenlerden dolayı bu yer değişikliği fikrine pek sıcak bakmıyorlardı. Hopa muhacirleri, yaklaşık 10 senenden bu yana Alemdağ bölgesine yerleştiklerini, buldukları ortama alıştıklarını, araziye ziraata elverişli hale getirdiklerini, buradan başka bir yere sevk edilmeleri halinde Batum'dan Hicret ettikleri dönemdeki sıkıntıları tekrar yaşamak durumunda kalacaklarını ve bu durum dolayısıyla da çok mağdur olacaklarını dile getirmişlerdi. Hem muhacirlerin bu haklı talepleri hem de bölgedeki köylerin etnik yapısında meydana gelmekte olan değişikliklerin yol açtığı güvenlik tehditleri dikkate alınarak, Hopa muhacirlerinin Alemdağ'ında ikametlerinin devam ettirilmesine karar verildi. Zira azınlıklara ait çetelerle yapılacak mücadelede muhacirlerden istifade edilebileceği düşünülmekteydi.³⁹

39 Kolay, *a.g.e.*, s. 114.

Alemdağ bölgesindeki nüfus yapısında azınlıklar lehine meydana gelen değişim, devlet adamlarını bölgeye ilişkin stratejik tedbirler geliştirmeye mecbur ediyordu. Öte yandan Hopa muhacirlerinin Alemdağ'dan başka bir bölgeye naklolunmaları durumunda, tekrar maruz kalacakları iskân süreci ve bunun getirmiş olduğu zorluk ve sıkıntılara göçmenlerin muhatap olmak istememeleri nedeniyle, 35 hanenin yer değişikliğine ilişkin karar askıya alındı.

Ancak bu kararın ardından Osmanlı Devlet adamları, Alemdağ bölgesinin orman yapısını korumaya yönelik olarak da bir takım tedbirleri alma zarureti hissetmekteydi. Çünkü, Alemdağ'daki Atik Valide Sultan Vakfına ait koruda dört bin dönümlük arazi üzerine yerleştirilen muhacirler, kendilerine arazi açmak için bu bölgedeki ağaçları keserek ormanları tahrip ediyorlardı. Bu yöndeki şikâyetlerin artması üzerine bir takım tedbirlerin geliştirilmesine karar verildi.

Bu tedbirlerin ilki bölgeye bir karakol inşa ederek güvenlik kuvvetleri vasıtasıyla ormanlardaki ağaçların kesilmesine mani olmak şeklindeydi. Bu karakol, Alemdağ'daki Ermeni köyünün 150 metre kuzeyinde Emlâk-ı Seniyye dâhilinde ve 24 süvari askerini barındırabilecek bir büyüklükte inşa edilecekti. Karakolun yapımına ilişkin olarak hazırlanan keşif raporuna göre 94.142 kuruşa mal olacağı belirtilen binada 24 atlı ve silahlı asker istihdam olunacaktı. Bu karakolda istihdam olunacak askerlerin maaşları ve karakol binasının masrafları jandarma bütçesinden karşılanacaktı. Bu karakola ilişkin raporlar Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da ele alınmış ancak konuya dair müzakerelerin ardından farklı bir karara varılmıştı. Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da ise, Çekmeköy bölgesinde jandarma bulundurulması düşüncesinin muhacirlerin ormanları tahrip etmesini engellemek amacıyla yönelik olduğu, bunun da 5-6 jandarma görevlisi ile gerçekleştirilebileceği dolayısıyla büyük ve donanımlı bir karakola gerek olmadığı değerlendirilmekteydi. Jandarma görevlilerinin ikameti için ise, ya bir hane kiralanması veya 5-10 bin kuruş harcanarak küçük bir bina yapılmasının uygun olacağı ifade edilmekte ve bu hususta nihai karara Seraskerlik tarafından yapılacak değerlendirmelerin ardından şekillenmesi gerektiğine temas edilmekteydi.⁴⁰

Bu gelişme üzerine konu tekrar görüşülmek üzere Harbiye Nezaretine havale edildi. 20 Ocak 1895 tarihli cevabi yazıda, Alemdağ'daki Atik

40 BOA, BEO. 538/40339.

Valide Sultan Evkafı'nda bulunan koru dahiline iskân edilen Batum muhacirlerinin koruyu tahrip etmemeleri için 5-6 süvariye barındıracak bir karakol inşasının uygun olacağı bildirilmekteydi. 5-6 kişinin ikametine göre yeni bir karakol planı çizildi ve inşaata başlanması için izin istendi.⁴¹

ÇEKMEKÖY BÖLGESİNDE HOPA MUHACİRLERİNİN KURDUĞU KÖYÜN İSMİNİN BELİRLENMESİ

1880'li yılların sonuna gelindiğinde Alemdağ bölgesine yerleştirilen muhacirler 10 yılı aşkın bir süreden bu yana hayatlarını burada sürdürmekteydiler. Aslında muhacirler Alemdağ bölgesine geçici olarak iskân edilmişlerdi. Hopa muhacirlerinin iskân edildiği bu yerleşim yeri halk arasında kimi zaman Laz Köyü olarak da anılmıştır. 1889 yılına gelindiğinde muhacirlerin araziye ziraata elverişli hale getirdikleri ve bu bölgeye alıştıkları anlaşılmaktadır. Muhacirlerin iskân edildikleri bir köy olarak kabul edilmesi ve bu yerleşim yerinin isminin belirlenmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bu dönemde Osmanlı tahtında Sultan II. Abdülhamid oturmakta olduğundan, Laz muhacirlerinin iskân edilmiş olduğu köye Hamidiye isminin verilmesi Şura-yı Devlet'in (Danıştay) 26 Şubat 1889 tarihli kararıyla kabul edilmişti. Ancak bu köyün isminin kabulü yönünde padişah iradesi çıkmadığından, belirlenmiş olan isim resmîyet kazanamadı. Padişahın, Şura-yı Devlet'in kararını tasdik eden irade çıkmadığından Hamidiye ismi resmîyet kazanmamıştı. Fakat Hopa Muhacirleri tarafından teşkil edilmiş olan köy, 1889 senesinden sonra bu isimle anılmaya başlamıştır.⁴² Şura-yı Devlet'in kararının ardından Hamidiye Köyü'nün muhtar ve imam mühürlerinin yaptırılması yönelik olarak Şehrameneti'ne talimat verilmişti.⁴³ Ancak II. Abdülhamit'in saltanatının sonuna kadar bu yerleşim yerinin resmi olarak köy statüsüne kavuşturulmadığı anlaşılmaktadır. Zira, Osmanlı idari sisteminde köye resmîyet kazandırılmasına yönelik faaliyetler Sultan Reşat Dönemi'nde devam etmekteydi. Arşiv vesikalarında ifade edildiği şekliyle, iki ayrı mahalleden oluşan köyün resmîyet kazanmasına ilişkin olarak Sultan Reşat Dönemi'nde gerçekleştirilen girişimlerde, bu mahallerin ayrı iki köy olarak tescil edilmesine yönelik olarak da bir takım girişimlerin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ancak Laz

41 BOA, BEO.555/41568.

42 BOA, DH. MKT. 191/44; DH. MKT. 235/30.

43 BOA, DH.MKT. 1620/136.

muhacirleriyle meskûn bu iki mahallenin iki ayrı köy olarak kabul edilmesi yönündeki talep Osmanlı idarecileri tarafından uygun görülmedi.⁴⁴ Fakat uzun yıllar boyunca devam eden faaliyetler bir bakıma se-meresini Sultan Reşat döneminde verdi ve Laz muhacirleri tarafından kurulan yerleşim birimi Osmanlı idari sistemine köy statüsü ile dâhil edildi. Köy statüsünü kazanan bu yeni yerleşim birimine tahtta buluna padişahın ismine izafetle Reşadiye adı verildi.⁴⁵

BALKAN SAVAŞLARININ ARDINDAN ÇEKMEKÖY BÖLGESİNDE GEÇİCİ ŞEKİLDE İSKÂN EDİLEN GÖÇMENLER

Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti bir kez daha kalabalık muhacir kabileleri ile karşı karşıya kalmıştır. Balkan Harbi esnasında ve sonrasında İstanbul sokakları, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra yaşanan manzaraları bir kez daha yansıtmaya başlamışlardı. Nitekim Balkan Harbi'yle birlikte ortaya çıkan bu büyük göç dalgasından Çekmeköy bölgesi de etkilendi ve Alemdağı bölgesinde de bir kez daha göçmenler geçici şekilde iskân edildi.

Balkan Harbi'nin ardından Çekmeköy Bölgesine yerleştirilen göçmenler, Doğu Trakya bölgesinden göç etmek zorunda kalan insanlardan oluşmaktaydı. Ancak Çorlu'dan göç eden bu insanlar, uzun süre Çekmeköy Bölgesi'nde yaşamak zorunda kalmamışlardır. Çünkü, köy ve kasabaları Bulgarlar tarafından tahrip edildiği için başkent İstanbul'a sığınmış olan Çorlu göçmenleri, Osmanlı ordusunun II. Balkan Savaşı'nın ardından başlattığı ileri harekât sonrasında Doğu Trakya bölgesini Bulgar askerlerinden tamamen temizlenmesinin ardından, Alemdağı ve civar köylere yerleştirilmiş olan Çorlu muhacirleri de memleketlerine geri dönmüşlerdir.⁴⁶

44 BOA, DH. İD. 149-1/13.

45 BOA, İ.DH. 1490/1329-Z-16; BEO. 3980/298433.

46 İkdam, 5902, 14 Temmuz 1329 (27 Temmuz 1913), s. 4.

ALEMDAĞ KİLİSESİ - VAKIF CAMİ

Ergün Lafli ve Nagehan Özköylü

ESKİÇAĞ'DA VE BİZANS DÖNEMİ'NDE ÇEKMEKÖY

Tarih öncesi çağlarda Çekmeköy'ün yanı başındaki Şile, Dudullu ve Pendik'te ele geçirilen Paleolitik, Mezolitik, Neolitik ve Kalkolitik Dönemlerin bazı bölümlerine ve özellikle Epi-Paleolitik ile Neolitik Dönemlere ait bazı buluntular, bir geçiş bölgesi olan Çekmeköy'ün bu devirlerde kullanılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Kadıköy'deki Fikirtepe, Kalamış ve son yıllarda yine Marmaray kazıları ile Maltepe-Kartal-Pendik Metro hattı kazıları sırasında ve Temenye Höyük'te ele geçen bazı tarih öncesi buluntular, Avrupa Yakası'ndaki Yarımburgaz Mağarası buluntuları ve hemen sonrası evrelerle paralellik göstermektedir.

Antik Yunan ve Roma Dönemleri'nde Çekmeköy'ün bulunduğu coğrafya büyük oranda, "Bithynia" adıyla anılan bölgenin batısını oluşturmaktadır. İ.Ö. 4. yy.'ın önemli tarihi kaynaklarından Xenophon'un Anabasis'inde Çekmeköy'ün komşu ilçesi Şile (Khilea)'nin adı geçmektedir. Hellenistik, Roma ve Erken Bizans Dönemleri'nde Çekmeköy'ün içinde bulunduğu Bithynia'nın bu kısmında büyük kentler mevcut değildir ve bölge nüfusu kırsal yerleşimlerde toplanmış olmalıdır. Antik yol güzergâhlarından etkilendiği anlaşılan bölgedeki yerleşim düzeni, kent-kırsal ilişkisine bir biçimlendirme getirmiş olabilir. İlçede bu döneme ışık tutan çok az sayıda arkeolojik veri vardır: 2014 yılında ilçenin Mehmet Akif Mahallesi, Aydın Menderes Caddesi'nde özel mülkiyete ait olan bir inşaat sahasında yapılan temel atma çalışmasında Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait altı adet taş mimari eser ele geçmiştir.² İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilen buluntulardan ikisi Roma Dönemi'ne ait mermer postamenttir. Bu postamentler anıtsal bir mezara ya da bir çeşme binasına ait olmalıdır. Diğer bir eser ise Geç Antik-Erken Bizans Dönemi'ne ait Korinth

1 Prof. Dr. Ergün Lafli ve Nagehan Özköylü, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ortaçağ Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanlığı, e-mail: elafli@yahoo.ca; nageozkoylu@gmail.com

2 Bu buluntular henüz yayımlanmamıştır.

düzeni bir başlıktır. Bu buluntularla Çekmeköy’de daha nice arkeolojik eserler olabileceği fikri akla gelmektedir.

Bizans Dönemi’nde Çekmeköy Anadolu Yakası’daki komşu yerleşimler Üsküdar (Khryso polis, Skoutarion),³ Beykoz (Amikos veya Amnikos), Kadıköy (Khalkedon), Bostancı (Poleatikon), Maltepe-Küçükalyalı (Satyros), Sancaktepe-Samandıra (Damatris) ve Pendik (Pantikion veya Pentikion) ile Boğaziçi topoğrafyasından etkilenmiş olmalıdır. İstanbul’un Anadolu Yakası’nda Bizans Dönemi’ne ait birçok yapı tanınmaktadır. Sancaktepe-Samandıra’da Bizans İmparatorları II. Tiberios Konstantinos ve Maurikios (hüküm süreleri İ.S. 574-582) Dönemleri’nde inşa edilen bir Bizans yazlık sarayı mevcut olup, sarayın yakınlarında “Spira” ya da “Stina” adını taşıyan bir manastır inşa edilmiştir. Kalıntıları günümüze kadar ulaşan bu saray, inşa edilme amacı olan av ve dinlenme yeri olmasının yanı sıra, İstanbul’un Anadolu’ya açılan kapısı ve Anadolu’ya yapılacak olan seferler doğrultusunda güzergâh üzerinde olması nedeniyle Bizans ordusunun toplanma ve konaklama bölgesi olarak kullanılmış, Bizans imparatorları Anadolu’dan dönerken, başkent İstanbul’a girmeden evvel son gecelerini geçirdikleri yer olmuştur.⁴ Maltepe-Küçükalyalı’da Bizans Dönemi’nde inşa edilen ve İslam esintileri taşıyan bir saray kalıntısı vardır; “Satyros Manastırı” olarak tanınan bu yapı İstanbul Patriği I. Ignatios (yaklaşık İ.S. 797-877) tarafından İ.S. 866-877 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Son yıllarda Kartal’ın Bizans ve Post-Bizans Dönemleri ile ilgili bilgilerimiz arkeolojik çalışmalar yolu ile artmıştır: Kartal-Dragos’ta eski Tekel alanındaki 207 parsel’de 2010 yılında başlatılan kazı çalışmalarında hamam kalıntıları, dini bir yapı kalıntısı ve işlevi henüz bilinmeyen üç ayrı mekan ortaya çıkartılmıştır. Açığa çıkan bulgularla bölgede İ.S. 4-6. yy.’lar arasında inşa edilen, ekleme, onarımlar ve düzenlemelerle İ.S. 13. yy.’a kadar süren bir Bizans Dönemi yapılaşması mevcuttur. Bizans Dönemi açısından İstanbul’un Anadolu Yakası’ndaki önemli merkezlerden biri de Anadolu Kavağı sırtlarındaki Yoros Kalesi’dir.⁵ Bu kalede arkeolojik kazılar sürmektedir. Bizans Dönemi’ne ilişkin son

3 Khryso polis, Skoutarion ile ilgili olarak: Laffı, 2015.

4 Bu tür yapılardan İbn-i Battuta 14. yy.’da kaleme aldığı seyahatnamesindeki İstanbul bölümünde bahsetmektedir: Laffı, 2017.

5 Çekmeköy toprakları Erken Osmanlı Dönemi’nde Yoros Kalesi’nin tımar arazisi idi: Kolay, 2013, 33, alnot 59.

yıllardaki bu arkeolojik bulgular, bahsedilen kalıntıların yakınında yer alan Çekmeköy’de Bizans Dönemi’ne ait bazı bulguların var olabileceğine dair inancımızı güçlendirmektedir. Bu durumun aydınlanması için Çekmeköy’de Eskiçağ ve Bizans Dönemi’ne ilişkin arkeolojik bir kültür envanteri çalışması yapılmalıdır.

ALEMDAĞ ERMENİ KÖYÜ

Alemdağ, Çekmeköy İlçesi’nin çekirdek bölgesini oluşturan Ömerli ve Taşdelen gibi ilçenin en önemli üç parçasından biridir.⁶ Bir tepe olan Alemdağ deniz seviyesinden 442 m’lik yüksekliğiyle İstanbul’un en yüksek ikinci noktasıdır. Kocaeli Yarımadası’nda görülen iki farklı karakterdeki bitki örtüsünün sınırı bu dağdan geçer. Dağın kuzeye bakan yamaçları nemli ormanlar sahasına dahilken, güneye bakan yamaçlarında kuru ormanlar görülür.

Bizans Dönemi’nde Beykoz’dan Alemdağ’a kadar olan bütün alan ormanlarla kaplıydı ve “Meloudion” adındaki bir mevkiye Bizans İmparatoru’na ait bir av köşkü bulunmaktaydı.⁷ Alemdağ ile ilgili bilgilerimiz Osmanlı Dönemi ile artmaya başlar: Alemdağ, üzerini kaplayan orman örtüsüyle 18. yy.’dan beri bilinen ve özellikle 19. yy.’da sevilen bir mesire alanıdır.⁸ Osmanlı Dönemi’nin sonunda, 19. yy.’da bir köy olan Alemdağ’ın gerçek anlamda kuruluşu Atik Valide Sultan Vakfı ormanları ve arazilerinin işletilmesi amacıyla “baltacılık” göreviyle buraya olasılıkla Doğu Anadolu’dan getirtilen Ermeniler’in dönemin padişahının fermanı ile bölgede meskun hale gelmesiyle gerçekleşmiştir. Üsküdar’da, Bahçekapı’da ve İstanbul’un başka yerlerinde bulunan cami ve imaretlerinin odun ihtiyacını karşılamak şartıyla bu bölgeye getirtilen göçmenler, Osmanlı Padişahı II. Selim’in hasekisi ve Sultan III. Murat’ın annesi olan Atik Valide Sultan’a (Nûr-Banû Sultan; 1574-1583) ait Alemdağ Atik Valide Sultan Vakıf

6 Alemdağ ve kuruluşu ile ilgili olarak bkz.: Kolay, 2013, 22-23. Cumhuriyet Dönemi’nde köye “Alemdar” ismi verilmiş olsa da, bu isim 23 Aralık 2005 tarihli ve 26032 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanıp, yürürlüğe giren kararlarla tekrar “Alemdağ”a dönüştürülmüştür: Kolay, 2013, 23.

7 Kolay, 2013, 134.

8 1524 tarihli şerhiye sicilinde Alemdağ’ın adı geçmektedir: Kolay, 2013, 19, altnot 7. Bir mesire yeri olarak Alemdağ’ın tanımı için: Kolay, 2013, 134-135; Gedikli, 2005, 94; Şahin, 2007; Avcı, 1993; ve Kolay, 2010, 25. Öyle ki, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün vefat etmeden önceki en büyük arzusu, Alemdağ ormanlarında dingin bir hayat sürmektir: Kolay, 2013, 203-204.

Baltalığ'ndan (bugünkü Sultançiftliği) odun kesip, kestikleri odunu kendi arabalarıyla Üsküdar ve İstanbul'un diğer semtlerine "çekmesi" ve satması şartıyla bölgeye yerleştirilmişlerdir. Ancak Osmanlı kayıtlarında "Alemdağ bitişiğindeki Ermeni Köyü" olarak geçen yerde en geç 18. yy.'ın başından beri bir köy ya da çiftlik olduğu bilinmekte ve bu köyde Ermeniler'in varlığı kayıtlarda görülmektedir.⁹ "93 Harbi" olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar Alemdağ ile ilgili Osmanlı kayıtları savaş sonrasına göre farklılık gösterir. Bazı kayıtlardan yapılan çıkarımlara göre, 19. yy.'da köyde 20 ile 40 hane Ermeni aile ve bir çiftlik bulunmakta, köyün toplam nüfusu ise 100 ile 180 arasında değişmekte idi.¹⁰ 19. yy.'ın sonundan itibaren Alemdağ Ermenileri ile ilgili Osmanlı kayıtları zenginleşir ve bu kayıtlardan köydeki Ermeniler ile ilgili birçok değerli bilgilere ulaşılır.¹¹ Buna göre buradaki Ermeniler'in çoğunun Gregoryen¹² olduğu düşünülebilir. Alemdağ Ermeni Köyü sakinleri büyük çoğunlukla hatab arabacılığı, ticaret ve rençperlikle geçimlerini sağlamakta idiler.¹³ 19. yy.'ın sonuna doğru Ermeniler'in iktisadi hayatındaki zenginleşmeye paralel olarak, Ermeniler yazları geçirmek üzere Alemdağ'a gelmeye ve buralarda yazlık ev kiralamaya yönelmişlerdir.¹⁴ Bu talep ile birlikte Alemdağ Kilisesi'nin bazı odaları kiralanmış ve hatta talebin çokluğu sebebiyle-

9 Çam, 2015, 8, altnot 24.

10 Kolay, 2013, 59 ve 68-70. Örneğin 1858 yılında Alemdağ'da 180 Ermeni'nin yaşadığı bilinmektedir: Anonim, 2014, 76; ve Kolay, 2013, 59-60.

11 Kolay 2013: 59-60. Bu belgelerin bir kısmı F. Gedikli tarafından da toplanmıştır: Gedikli, 2005, 96-106.

12 Hristiyan bir Hint-Avrupa halkı olan Ermeni toplumu İ.S. 301 yılında "Aydınlatıcı" ("Lusavoriç") lakabıyla anılan Aziz Gregor'un önderliğinde Hristiyanlık dinini kabul etmiştir. Yaygın bir kanıya göre dünyada Hristiyanlığı resmi olarak kabul eden ilk devlet o zamanki Ermeni Krallığı'dır. Ancak İ.S. 451 yılında Khalkedon Konsili'nde Roma Kilisesi ile Doğu kiliseleri arasında doğan doktrin farkları ve siyasi çekişmeler nedeniyle, Ermeni Kilisesi Ortodoks/Katolik dünyasıyla yolunu ayırarak, bağımsız Doğu Ortodoks kiliselerinden biri haline geldi. Batılı kaynaklarda Ermeni Ortodokslar için Ermeni Kilisesi'nin kurucusu olan Aziz Gregor'a atfen "Gregoryen" ya da "Gregoryan" terimi kullanılır; biz de bu terimi takip ediyoruz. Ermeniler'in çoğunluğu Ortodoks olan Ermeni Apostolik Kilisesi'ne mensuptur. Bunun yanı sıra 17. yy.'da ortaya çıkan Katolik Ermeni (Mihitaristler) cemaati ve az sayıda Protestan Ermeni de mevcuttur.

13 Kolay, 2013, 60, 73 ve 75.

14 Alemdağ 19. yy. İstanbul Ermeni toplumu için çok sevilen ve popüler bir mesire yeri özelliğine sahipti; hatta 19. yy. Ermeni lirik şairi ve tiyatrocu Mıgırdiç Beşiktaşlıyan (1828-1868) burası için bir şiir yazmıştır: Kolay, 2013, 226.

le Ermeni Köyü'nde bir otel açılmış olduğu bilinmektedir.¹⁵ Osmanlı ve Alman ordularından “Mareşal” rütbesi alan Prusyalı asker ve yazar Colmar von der Goltz Paşa'nın (1843-1916) 1897 tarihli “İstanbul ve Civarının Haritası”nda Alemdağ'daki Ermeni Köy'ünde padişaha ait bir köşk gösterilmiş ve Üsküdar'dan Ermeni Köy'e bir yol uzandığını belirtilmiştir. Von der Goltz'un işaret ettiği bu köşk, bugün Köyiçi Mevkii'ndeki 3252 parselde bulunan eski “av köşkü” olup,¹⁶ yakın zamanlarda İstanbul V Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile “Korunması Gerekli Kültür Varlığı” olarak tescil edilerek, “Koruma Grubu II”ye dahil yapılardan biri olarak belirlenmiştir. Alemdağ bölgesinde Osmanlı padişahlarının şahsi gelir ve giderlerine ait işlere bakan Hazine-i Hassa teşkilatına ve Osmanlı paşalarına ait çiftlikler de bulunmakta idi.¹⁷ 19. yy.'ın sonunda Alemdağ güneyinde “Samancıyan Çiftliği” adı ile zengin bir Ermeni'nin çiftliğinin kayıtlarına rastlanılmaktadır.¹⁸

19. yy.'ın sonuna doğru, özellikle 1877-1878 yıllarında, Alemdağ ve civarındaki bulunan Sultançiftliği gibi köylerdeki Ermeni ve Rum nüfusun ayaklanma içerisine girerek, bölgenin asayiş ve güvenliğini tehdit eder hale gelmeleri nedeniyle,¹⁹ bu alanda bir güvenlik bölgesi oluşturmayı düşünen Osmanlı idarecileri, Batum ve Hopa'dan gelen dönemin “Laz göçmenlerinin” bu bölgeye yerleştirilmelerini uygun bulmuşlardır.²⁰ Daha sonraları Osmanlı Padişahı V. Mehmet Reşat'ın (1909-1918) iradesiyle Alemdağ'a köy tüzel kişiliği verilmiştir.²¹ Birinci Dünya Savaşı ile birlikte, Rum köyü olan Paşaköy'deki çeteler ile Ermeni çeteleri arasında yaşanan çatışmalar sonrasında bölgedeki nüfus büyük oranda dağılmıştır. 1918 yılında ise Alemdağ'daki Ermeni köyü Ermeniler tarafından tümüyle boşaltılır²² ve 1922 yılına

15 Gedikli, 2005, 102; ve otel ile ilgili belgeler için bkz. 103-104.

16 Alemdağ Av Köşkü dışında, Alemdağ'da ünlü bir de kasır vardı: Kolay, 2013, 174. Osmanlı sultanları Alemdağ'ı ve severler ve buraya rağbet ederlerdi: Kolay, 2013, 195-199; ve Kolay, 2010, 26.

17 Kolay, 2013, 136; ve Çam, 2015, 8, altnot 27 ve 9.

18 Kolay, 2013, 142.

19 Gedikli, 2005, 96-106. Bu konudaki belgeler ve konu ile ilgili olarak bkz.: Kolay, 2010, 93-94 ve 167 (belgeler: BOA.,Y.PRK.BŞK. 43/66 ve BOA, Y.PRK. BŞK.43/66).

20 Kolay, 2013, 113 ve 119; ve Çam, 2015, 8, altnot 25 ile 26.

21 Kolay, 2013, 22.

22 Yurttutan, 2003, 14; ve Gedikli, 2005, 95, altnot 12.

değın buraya Balkanlar’dan gelen Müslüman göçmenler yerleştirilir.²³ Ermeniler’in köyden gitmelerindeki neden, o dönemdeki Ermeni çetelerinin yasa dışı faaliyetleridir.²⁴ Köy bu dönemde önce Kartal, 1932 yılından sonra ise Üsküdar İlçesi’ne bağlanmıştır.

Alemdağ Ermeni Köyü ile ilgili en önemli somut veri bu makalenin konusu olan köy kilisesidir. Köyün özellikle Köyiçi Mevkii’nde Ermenilere ait bazı iki katlı ahşap evler mevcuttu ki bunlardan günümüze değın korunagelen örnekler mevcuttur. Alemdağ’da ayrıca bir Ermeni mezarlığı mevcuttu; ancak bu mezarlığın yeri hala tespit edilememiştir. P. Tuğlacı, Dr. Vahram Torkomyan’ın, “Alemdağ’ndaki Surp Nişan Kilisesi’nde papazlık görevinde bulunmuş olan “Mikael” adında bir kişinin orada ölüp gömüldüğünü” belirttiğini aktarır.²⁵ Mezarlık ile ilgili bunun dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Alemdağ’da ayrıca bugün kayıp olan iki ayazmanın varlığından bahsedilmektedir.²⁶

ALEMDAĞ SURP NIŞAN GREGORYEN KİLİSESİ-VAKIF CAMİ

Ermeniler yan yana gelip, küçük bir topluluk oluşturdukları an, ilk yaptıkları iş bir kilise ve ihtiyaç duydukları diğer binaları inşa etmektir. Ermeni toplulukların bu geleneğine Batı Anadolu’daki 19. yy. Ermeni topluluklarında sıkça rastlanır.²⁷ Bu gelenek Ermeni cemaati tarafından hem Alemdağ’da, hem de Kartal’da aynı şekilde uygulanmıştır. Alemdağ Ermeni Köyü’nde 19. yy.’ın ilk yarısında inşa edilmiş kilisenin ismi Türkçe’de “Kutsal Alamet” anlamına gelen “Surp Nişan”dır (Ermenice “Սուրբ Նշան”; **res. 1**). Bu yapı 20. yy.’ın başında “Vakıf Cami” adıyla cami olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ermeni kiliselerinde “Nişan” (“Նշան”) ismine sıklıkla rastlanır. Anadolu’nun dört bir yanında, Ermenistan ve Gürcistan’da “Surp Nişan” kiliseleri yer alır. İ.S. 11. yy’da Sivas’ta kurulan manastırda olduğu gibi, bazı önemli manastırlara “Surp Nişan” adı verilmiştir. Ermenice’de “Nişan” aynı zamanda bir erkek çocuk ismidir. “İşaret” “iz” ya da “alamet” anlamlarına gelen Nişan, Hristiyanlık’ın doğuş, gelişme ve özellikle yayılma

23 Koçu, 1959, 592.

24 Konu ile ilgili bkz. Gedikli, 2005.

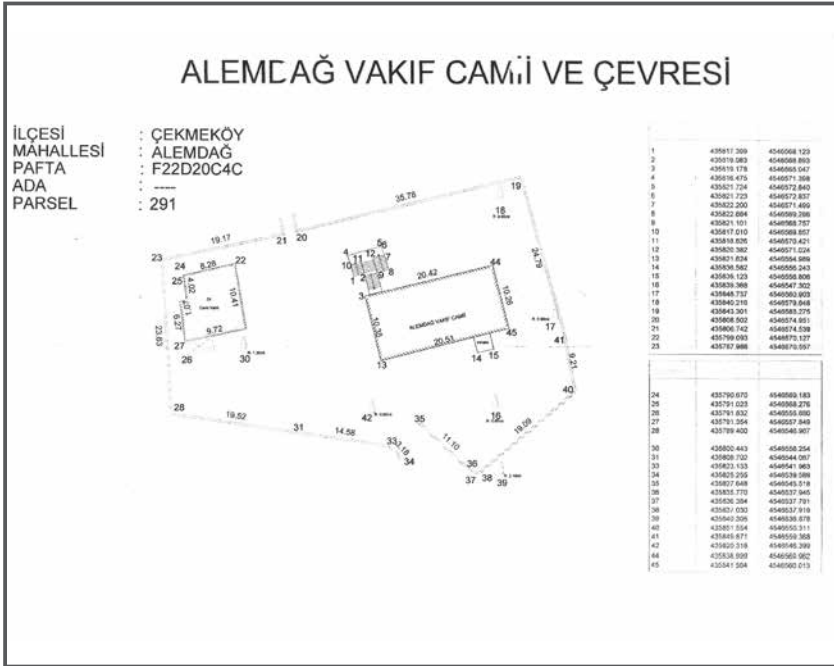
25 Tuğlacı, 1991, 92.

26 Kolay, 2013, 154.

27 Bkz. Lafı & Deveci Bozkuş, 2014; ile Lafı & Zâh, 2015.

Res. 1: Alemdağ Surp Nişan Gregorjen Kilisesi - Vakıf Camii'nin genel görüntüsü (N. Özköylü, 2016).

Res. 2: Yapının bulunduğu yer ve yakın çevresinin kadastral planı (Kaynak: Çekmeköy Belediyesi, 2016).

dönemlerinde çekilen çilelere işaret eder. “Nışan” kavramındaki bu alametin Hz. İsa’nın çarınha gerildiği haç olduğu algısı yaygındır.

Geç Osmanlı Dönemi’nde inşa edilmiş olan Alemdağ Kilisesi, Alemdağ (Merkez) Mahallesi, Köyiçi Mevkii, İlim Caddesi, 128. Sokak (Elmalı Yolu), No. 6 adresindedir. Mülkiyeti günümüzde Başbakanlık, Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait yapının paftası F22D.20C.4C ve parsel numarası 291 (TK 1121)’dir (**res. 2**). Yapının parsel alanı 2055 m² ve kendi alanı 210 m²’dir. İstanbul Ermenileri Patriği Bursalı III. İstefanos Ağavni Zakaryan (1831-1839 ve 1840-1841) döneminde, 15 Haziran 1835 tarihinde²⁸ faaliyete geçen Surp Nışan Kilisesi 19. yy.’da türlü onarımlar geçirmiştir. Kilisenin olduğu yerde 1833 tarihi öncesinde bir şapel olduğu iddia edilmektedir. 1833’de harabe halinde bulunan kilisenin 1835 tarihine kadar onarıldığından bahsedilmektedir.²⁹ Ancak bazı kaynaklarda Alemdağ Kilisesi ile Kartal’daki Surp Nışan Gregoryen Kilisesi’nin inşaat tarihleri birbirine karıştırılmaktadır. Bu da Eremya Çelebi Kömürçüyan’ın “İstanbul Tarihi” kitabının farklı yorumlarından ve yazarların birbirlerinden yanlış bilgileri sürekli olarak kopyalamalarından kaynaklanmaktadır. Bir Osmanlı Ermenisi şair, seyyah, diplomat ve tarihçisi olan Eremya Çelebi Kömürçüyan (1637-1695), “17. Yüzyılda İstanbul Tarihi” adlı eserinde,³⁰ Büyükada’nın karşısında, İzmit’e doğru Kartal Köyü’nün bulunduğunu, burada çok sayıda Ermeni’nin yaşadığını ve buradaki Ermeni cemaatinin İ.S. 16. yy.’da bir şapellerinin olduğunu yazar. Ancak Alemdağ Kilisesi’nin 1835 yılı öncesine ve 1835’deki kapsamlı onarımına ilişkin Ermeni yazılı kaynakları mevcuttur. Kilisenin yapımı ve başka konularla ilgili olarak Osmanlı arşivlerinde yukarıda bahsedilenlerin dışında 1838 (HAT 778/36479-A), 1846 (A.DVN.162 10 10) ve 1920 tarihlerine ait (DH.EUM.AYŞ.1338.C.24 35/21) bazı belgeler de vardır.³¹

28 Tuğlacı, 1991, 92; ve Dabağyan, 2003, 266. Üsküdar-Kuzguncuk Surp Krikor Lusavoriç Gregoryen Kilisesi de 1835 yılında inşa edilmiştir; ancak anılan kilisenin bu tarihe ait evresi ahşap idi: Tuğlacı, 1991, 169-170; ve Patacı ve Laffı, 2012, 579.

29 Tuğlacı, 1991, 92; ve Gedikli, 2005, 95. H. Evail-i Ca 1249 (16-25 Eylül 1833) tarihinde “İstanbul ve tevbii Ermeni patriğinin arzuhalı üzerine müflir-i Asakir-i Hassa vezir Fevzi Ahmed Paşa’ya ve Üsküdar kadısına ve Ebniye-i Hassa müdürüne yazılan bir hükümle” kilisenin onarımına izin verilmiştir (belge: MD, 250/141/1227).

30 Kömürçüyan, 1988. Kitabın orjinal ismi „Isdambolo Badmutiun“dur ve İ.S. 1662-1684 yılları arası İstanbul’unu anlatır.

31 Kolay, 2013, 216 (belgeler: BOA, A.MKT. 18-30 ve BOA, A.DVN. 18-24).

1838 yılı sonrasındaki birçok belgelere göre Alemdağ Kilisesi çok sık tamir ve onarıma ihtiyaç duyuyordu: Dabağyan'a göre kilise 20 Temmuz 1838 tarihli irade ile verilen izin sonucunda 1838 yılında kiremit aktararak onarım görmüştü.³² 1844 ve 1846 tarihlerinde, olasılıkla İstanbul Ermenileri Patrikleri İstanbullu II. Asvadzadur (1841-1844) ve İstanbullu II. Madteos Çuhacıyan (1844-1848) dönemlerinde, Ermeni Piskoposu Natyos'un iki ayrı tamir ve onarım talebi bulunuyordu; buna göre kilisenin kiremitleri ve sıvası elden geçmiştir.³³ Kilise Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Ermeni militan örgütü Taşnaksutyun komitacılarının faaliyet merkezlerinden biri idi.³⁴ 80-180 kişilik nüfusunun çoğunluğunu Ermeniler'in oluşturduğu Alemdağ'daki Ermeni Köyü 1918 yılında boşaltılınca yapıya bir minare eklenerek, 1936 tarihi itibari ile Alemdağ Kilisesi "Vakıf Cami"ne dönüştürülmüştür.³⁵ Ancak caminin kendi kaynaklarında ibadete açılış tarihi olarak 01/01/1930 tarihi belirtilmektedir. 1950'li yıllardaki bilgilere göre Vakıf Cami'inde hasır ve birkaç parça kilim ve seccade ile döşenmiş, mihrabın iki kenarında iki şamdan, iki duvar gaz lambası, bir asma gaz lambası, rakkaslı bir duvar saati bulunmaktaydı; ancak bu tarihte caminin imamı yoktu.³⁶ Zamanla bakımsızlıktan ve kiliseden çevrildiği için çevre halkının "Hayırsız Cami" adıyla anıp, yapıyı ibadet için kullanmaması nedeniyle zamanla metruk hale gelen cami, 1985-1987'li yıllarda onarılıp, "Vakıf Cami" adıyla tekrar ibadete açılmıştır.

Alemdağ Kilisesi ile ilgili ilk kapsamlı bilgi, bu yapıyı bir "mescit" olarak nitelendiren tarihçi ve yazar Reşad Ekrem Koçu (1905-1975)'ya aittir. Koçu 1958-1971 yılları arasında 11 cilt olarak yayımlanan efsanevi İstanbul Ansiklopedisi'nin 1959 yılında çıkan ikinci cildinde "Alemdağ Köyü" maddesini yazmış,³⁷ aynı ansiklopedide A. Bülend Koçu tarafından ise kilisenin bir planını yayımlamıştır (**res. 3**).

Alemdağ Kilisesi'ne, 12 Aralık 2016 tarihinde vefat eden ve İstanbul Ermenileri konusunda çok sayıda eserler vermiş Pars Tuğlacı'nın "İstanbul Ermeni Kiliseleri" kitabında da genişçe yer verilmiştir.

32 Dabağyan, 2003, 266; ve Kolay, 2013, 216.

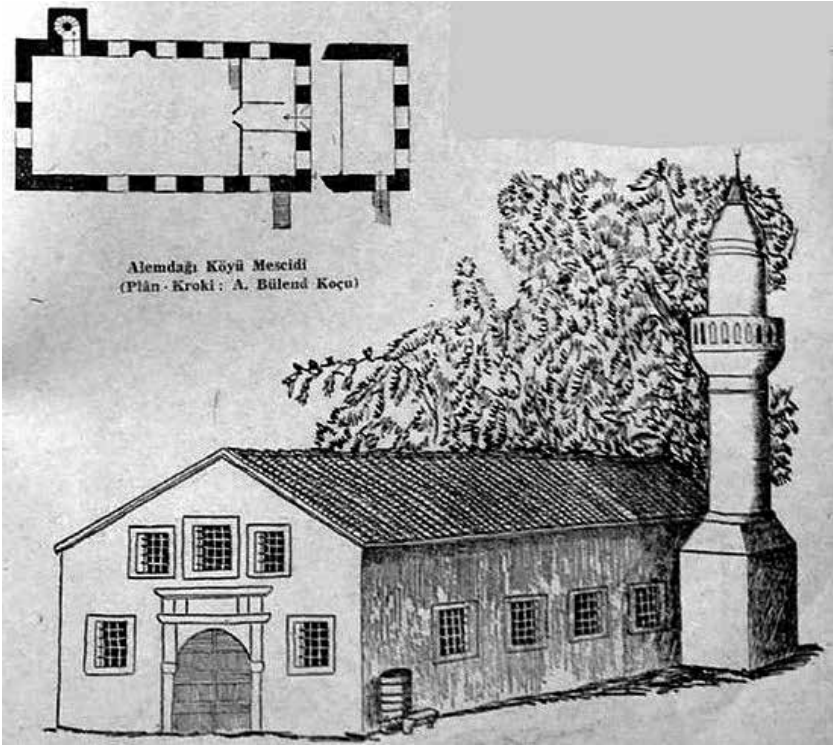
33 Dabağyan, 2003, 266; ve Kolay, 2013, 216. Bu bilgi F. Gedikli tarafından yanlışlanmaktadır: Gedikli, 2005, 95, altnot 11.

34 Kolay, 2013, 217.

35 Gedikli, 2005, 95, altnot 13.

36 Koçu, 1959, 593.

37 Koçu, 1959, 592-593.

Res. 3: A. Bülend KOÇU'ya ait 1959 tarihli Vakıf Cami çizimleri (Kaynak: Koçu 1959: 592-593).

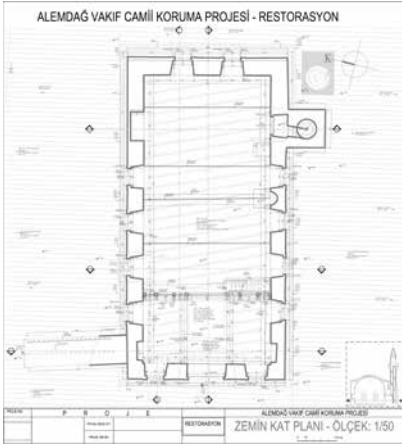
Tuğlacı'nın bu derlemesi Alemdağ Kilisesi ile ilgili en kapsamlı belgedir. Tuğlacı'nın 1985 yılında kilisede yaptığı saha çalışması ve bu sırada çektiği fotoğraflar, bugün kilisenin strüktürel düzeninin anlaşılması için önemli birer vesika değerini taşırlar. P. Tuğlacı'ya ait 1985 tarihli fotoğraftan anlaşıldığı üzere, caminin giriş kapısının üzerinde bulunan "Alemdağ Vakıf Cami" ibaresi yazılı mermer plakanın yerinde, mermer bir Ermenice inşaat yazıtı bulunmakta idi.³⁸ Bu yazıt bugün kayıptır. Aynı kapıdaki kemerin kilit taşında ise, 1985 sonrasında yapıldığı anlaşılan tuğranın altında sonradan kazınmış bir Ermeni haçı bulunmakta idi.

Alemdağ'ın tarihini yazan ve bilimsel botanik literatürüne "Alemdağ Çiğdemi"ni ekleyen İskender Yurttutan (1960-2005)'in 2003 tarihli "Alemdağ" başlıklı eserindeki 1970'lere ait bir fotoğrafta caminin minaresi iyi seçilebilmektedir.³⁹ Ayrıca Yurttutan kilisenin 1990'lı yıllarına ait olan bazı resimler yayımlamıştır.⁴⁰

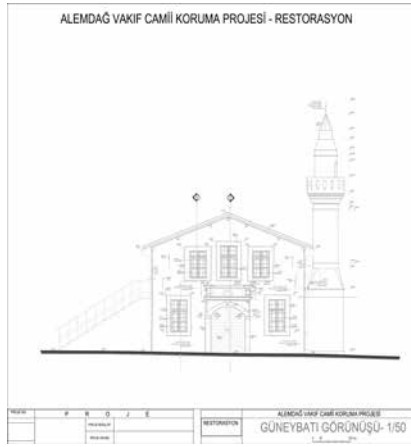
38 Tuğlacı, 1991, 91-93.

39 Yurttutan, 2003, 5.

40 Yurttutan, 2003, 13.

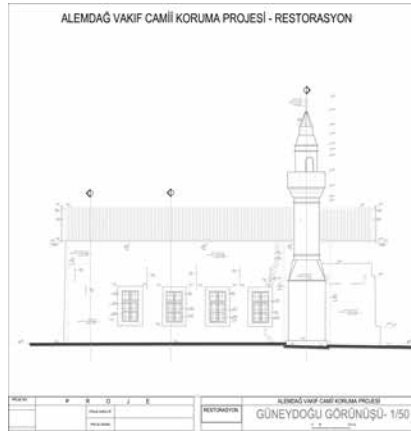
Res. 4: Yapının zemin kat planı (Kaynak: Trakya Yol Yapım A.Ş., 2016).

Res. 5: Yapının güneybatı ön cephesinin çizimi (Kaynak: Trakya Yol Yapım A.Ş., 2016).

Res. 6: Yapının kuzeydoğu arka cephesinin çizimi (Kaynak: Trakya Yol Yapım A.Ş., 2016).

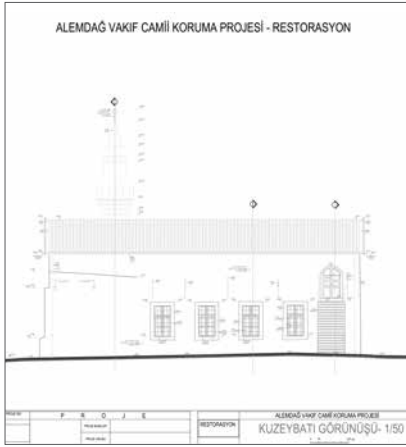
Res. 7: Yapının güneydoğu yan cephesinin çizimi (Kaynak: Trakya Yol Yapım A.Ş., 2016).

Cami 2011 yılında İstanbul V Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı⁴¹ ile Çekmeköy'deki Geç Osmanlı Dönemi'ne ait başka birkaç yapı ile birlikte "Korunması Gerekli Kültür Varlığı" olarak tescil edilmiş ve "Koruma Grubu" olarak da "birinci derece" belirlenmiştir.

Alemdağ Kilisesi A. Kolay tarafından 2013 yılındaki yayınında geniş bir şekilde tanımlanmıştır.⁴² Kilise ile ilgili en kapsamlı ve titiz çalışma ise Ağustos 2014 tarihinde T.C. Başbakanlık, Vakıflar Genel

41 Anılan Kurul'un 05/08/2011 tarih ve 3553 sayılı kararı.

42 Kolay, 2013, 216-217.

Res. 8: Yapının kuzeybatı yan cephesinin çizimi (Kaynak: Trakya Yol Yapım A.Ş., 2016).

Res. 9: Yapının önünde bulunan Geç Antik-Erken Bizans Dönemi'ne ait mermer arşitrav-friz bloğu (N. Özköylü, 2016).

Müdürlüğü, İstanbul II. Bölge Müdürlüğü adına Mimarpa Mimarlık Mühendislik İnşaat Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi tarafından “Alemdağ Vakıf Cami Koruma Projesi” başlığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu şirketin mimarları kiliseyi son derece ayrıntılı ve bilimsel olarak incelemiş, titiz ölçümler gerçekleştirmiş, kilise çevresinde jeoradar incelemeleri yapmış, materyal analizi oluşturmuş, yapıyı kronolojik evrelerle sınıflandırmış, bilimsel bir restorasyon planlaması hazırlamış ve yaptıkları çalışmalarını kendi internet sitelerinde geniş bir şekilde yayımlamışlardır.⁴³

Yapı son olarak 2016-2017 yıllarında Başbakanlık, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü aracılığı ile Trakya Yol Yapım Anonim Şirketi tarafından kapsamlı bir restorasyon projesi kapsamında değerlendirilmiştir (**res. 4-8**).

Kilise ile ilgili elimizdeki en eski bulgu bugün caminin bahçesinde bulunan mermer bir arşitrav ve friz bloğudur (**res. 9**). Bu arşitrav kaliteli bir mermerden yontulmuş olup, matkap izlerinden ve bezemelerden anlaşıldığı üzere İ.S. 3. yy. sonu ve 4. yy.'a aittir. Üç fascialı arşitrav inci-makara (astragalus) dizisi ile süslüdür. Arşitravın son kısmında dejenere bir Lesbos kymationu mevcuttur. Üstteki friz kısmı ise “Rankenfries” şeklindedir. Bu mermer bloğun orijinalinde hangi yapıya ait olduğu ve buraya nasıl geldiği belli değildir; ancak Tuğlacı'nın

43 <<http://www.mimarpa.com/restorasyon-projeleri?lightbox=dataItem-irgeztd>> (01/01/2017).

Res. 10: Apsisin yer aldığı kuzeydoğu kısmının iç mekan görüntüsü (N. Özköylü, 2016).

1985 tarihli bir fotoğrafında bu taş kilisenin önünde gözükmektedir.⁴⁴ Bu friz bloğunun altında bir başka mermer mimari blok daha vardır.

Alemdağ Kilisesi taş ve ahşap malzemeli, ufak boyutlu bir yapıdır. Belki de Doğu Anadolu'dan gelen Ermeni ustalarca inşa edilmiştir. Plansal olarak bakıldığında kilise İstanbul'un 19. yy. Gregoryen kiliselerinde sıkça görülen Yunan haçı planına sahiptir (**res. 3**) ve kırma çatılıdır. Yine Ermeni kiliselerinin çoğunluğunda olduğu gibi tek nef sahiptir ve apsisi kuzeydoğu kenarındadır. Mimarpa'nın 2014 yılında kilisede yaptığı jeoradar çalışmaları sonucunda 1.25-1.5 m derinliklerde olduğu anlaşılan yapı kalıntıları arasında bir vaftizhane ve apsisin izlerine rastlanılmıştır. Ancak yapının apsis bölümünün iç mekanda fazla bir izi kalmamıştır (**res. 10**). Çoğu Gregoryen kilisesinde olduğu gibi, kilisenin ana girişi güneybatı cephesindedir (**res. 11**). Mermer bir lento ve sövelerle vurgulanmış bu kısımda, yukarıda belirtildiği üzere, bir inşaat yazıtı ile haç bulunmakta idi. Burada kullanılan mermerler devşirme olup, başka yapılardan getirilmiş olabilirler. Yapının kuzeydoğu kısa kenarındaki izlerden, sonradan düzleştirilip, iptal edilen, ancak orijinalinde dışa doğru çıkıntı yapan bir apsisi olduğu rahatlıkla söylenebilir (**res. 12**). Alemdağ Kilisesi'nin ana inşa malzemesi bir sıra moloz taşı ve iki sıra tuğladır. Bu yönü ile inşa tarihi de benzeşen

44 Tuğlacı, 1991, 92.

Res. 11: Yapının güneybatı ön cephesi ve giriş (N. Özköylü, 2016).

Üsküdar-Kuzguncuk Surp Krikor Lusavoriç Gregoryen Kilisesi'ni andırır. Kilisenin duvarları genel olarak irili ufaklı kaba, yerel kireçtaşı ile örülmüştür; ancak yapının ana girişinin bulunduğu güneybatı cephesinin köşe taşlarının örgüsü diğerlerinden farklıdır; köşeler için daha büyük boyutlu düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Yapının güneybatı köşesinde bir merdiven ve giriş bulunur; bu yan cephedeki üst kat girişinin büyük kısmı bugün orijinalindeki gibi korunmuştur (**res. 13**).

Res. 12: Yapının kuzeydoğu arka cephesi ve iptal edilen apsis kısmı (N. Özköylü, 2016).

Res. 13: Yapının kuzeybatı yan cephesi ve merdiven (N. Özköylü, 2016).

Res. 14: Yapının minaresi (N. Özköylü, 2016).

Res. 15: Minare girişi (N. Özköylü, 2016).

Res. 16: Yapının güneydoğu yan cephesi (N. Özköylü, 2016).

Res. 17: Yapının iç mekanından girişine bakış (N. Özköylü, 2016).

Kilise camiye çevrildiğinde minaresi kuzeydoğu köşesine eklenmiş (**res. 14**), girişi içeri verilmiş (**res. 15**) ve sonrasında da yenilenmiştir (1987). Yapıdaki cepheler genel olarak simetrik olarak düzenlenmiştir. Kilisenin güneybatı cephesinde, girişin her iki yanında birer ve üst katta yan yana üç adet olmak üzere pencere vardır. Bu durum birçok Gregoryen kilisesinde aynı cephesel plandadır. Kuzeydoğuda yer alan apsis kısmında da yine iki adet pencere vardır. Kilisenin güneydoğu ve kuzeybatı yan cephelerinde ise dörder adet demir parmaklıklı, büyük, dikdörtgen pencere bulunmaktadır (**res. 16**). Yapının bu iki yan cephesindeki pencereleri her bir kemerin ortasına denk gelecek şekilde yerleştirilmişlerdir (**res. 17**). Bu pencereler dışarıdan dikdörtgen, içeriden ise basık kemerli formdadır. Kilise, yan cephelerinde bulunan bu geniş boyutlu pencereleri sebebiyle bol ışık alabilmektedir. Yapının apsisinin üzerinde, diğer Gregoryen kiliselerinde yaygın olduğu gibi, bir adet yuvarlak pencere (“gül pencere”) mevcuttur (**res. 18**). Kilisede yine diğer Ermeni kiliselerinde görüldüğü üzere kavit ile nefi birbirinden ayıran bir parmaklık olması gerekir. Bu tür uygulamalara Beşiktaş Surp Asdvadzadzin ile Kartal Surp Nışan Gregoryen Kiliseleri’nde de

Res. 18: Yapının kuzeydoğu arka cephesindeki yuvarlak pencere (N. Özköylü, 2016).

Res. 19: Yapının mihrabı (N. Özköylü, 2016).

rastlanır. Yapının iç mekanı destek kemerleri tarafından taşınan bir tonoz sahıptir ve oldukça sadedir. Cami evresinde güneydoğu duvarına eklenen mihrabı oldukça küçüktür (**res. 19**). Yapının günümüzdeki zemin kaplama malzemesi orijinal değildir. İç mekanında neredeyse hiçbir mimari süsleme elemanı yoktur; İstanbul'daki 19. yy. Gregoryen kiliseleri bu konuda genelde oldukça sadedirler. Bugün yapının cephe duvarlarında yer yer çatlaklar görölmektedir. Kilisenin orijinalindeki çan kulesi ve bahçesi hakkında pek bir bilgi sahibi değiliz⁴⁵; ancak mutlaka bahçesinde bir kuyu yer almalıydı. Binanın dış yüzü günümüzde sarı boyalıdır; ancak eski resimlerden anlaşıldığı kadarı ile orijinalinde dış cephesine farklı bir renk uygulanmış olabilir. Yapının duvarlarında herhangi bir devşirme mimari plastik öge mevcut değildir.

Atfedildiği ismin yanında, Alemdağ Kilisesi'nin birçok açıdan en yakın benzeri Kartal Surp Nışan Gregoryen Kilisesi'dir. Kartal İlçesi, Karlıktepe Mahallesi, Soğanlı Sokak'ta bulunan, 1776 tarihinde ibadete açılmış ve 1857 yılında yeniden inşa edilmiş olan bu kilise dışında, Kartal'da 19. yy.'da Ermeni cemaatine ait Bezciyan Okulu ve bir Ermeni mezarlığı mevcuttu.⁴⁶ Kartal ve Alemdağ Ermeni cemaatleri arasındaki ilişki irdelenmemiş konulardır.

Alemdağ Kilisesi birçok açıdan çok tipik bir 19. yy. Gregoryen kilisedir. Kilisenin plan ve kesitleri ile giriş cephesine en yakın benzerleri Kartal Surp Nışan dışında, Bakırköy Dzinunt Surp Asdvadzadzni, Kuruçeşme Yerevman Surp Haç, Yeniköy Küd Dıpo Surp Asdvazazin, Beykoz Surp Nigoğayos, Kınalıada Surp Krikor Lusavoriç, Kocamustafapaşa Surp Hagop, Gedikpaşa Surp Hovhannes, Boyacıköy Surp Yeritz Mangantz ve Büyükdere Surp Hırıpsimyants Gregoryen Kiliseleri'dir.

45 F. Gedikli'nin yayımladığı 19. yy.'ın sonuna ait belgelerde kilisenin avlusunda bulunan odaların üç aile tarafından kiralandığından bahsedilir: Gedikli, 2005, 100 ve sf. 104'deki belge.

46 Tuğlacı 1991, 91. F. Gedikli'ye göre tahrip edilen mezarlığa ait bazı taşlar bulunmaktadır: Gedikli 2005, 95, altnot 12.

YAPININ KRONOLOJİSİ

1. ?-1833: Kilisenin (şapel formundaki?) birinci evresi.
2. 1833-1835: Kilisenin onarılması.
3. 1835-1918: Kilisenin ikinci evresi.
4. 1918-1936: Kilisenin boşaltılması ve devşirilmesi.
5. 1936-?: Yapıya minare eklenmesi ve cami olarak kullanımı.
6. ?-1985~1987: Yapının boş kalması.
7. 1985-1987-2014: Tekrar cami olarak kullanımı.
8. 2011: Yapının “Korunması Gerekli Kültür Varlığı” olarak tescillenmesi.
9. 2014-2017: Yapının restorasyon projesi ve restorasyonun gerçekleşmesi.

SONUÇ

Alemdağ Surp Nişan Gregoryen Kilisesi, Osmanlı Dönemi İstanbul kiliselerinin günümüze kadar korunmayı başarabilmiş bir örneğidir. Vakıf Cami ise İstanbul’da örneklerine çok rastlanan kiliseden camiye devşirilmiş yapılardan biridir; ancak bu tür yapılar kentin Anadolu Yakası’nda nadirdir. Alemdağ Kilisesi Kartal’daki Gregoryen Kilisesi’nden sonra, İstanbul’un Anadolu Yakası’nda Üsküdar ve Kadıköy dışındaki 19. yy.’a ait en önemli Post-Bizans dini yapılarından birisini teşkil eder. Çekmeköy İlçesi’nin Geç Osmanlı Dönemi en önemli mimari mirası olan bu yapı daha çok tanıtılmalıdır.

NOTLAR VE TEŞEKKÜR

Makaledeki türlü yardımlarından dolayı Mustafa APAYDIN’a (İzmir) teşekkür ederiz. Makalede yer alan tüm çizimler (res. 4-8) İnşaat Mühendisi Şenol EKŞİ ve Yüksek Mimar Musa EKŞİ’ye (Trakya Yol Yapım A.Ş., İstanbul) aittir; kendilerine bu çizimleri bizimle paylaştığı ve burada yayın izni verdikleri için teşekkür ederiz. Res. 2’deki kadastral plan ise Çekmeköy Belediyesi’den temin edilmiştir. Bu plan için ve sempozyum sırası ve sonrasında türlü yardımlarından ve samimiyetinden dolayı başta Sayın Başkan Ahmet Poyraz olmak üzere Başkan Yardımcısı Şahmettin Yüksel, Müdür Muhammet Sarı ile Sayın Salih GEBEL ve Sayın Handan Mesude MEMİŞ’e teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca makalemizi okudukları için Yard. Doç. Dr. Arif KOLAY (Kütahya) ve Emre GÖKTEPE (İzmir)’ye teşekkür ederiz.

Makalede kullanılan kısaltmalar (alfabetik sıra ile): bkz.: bakınız; Ed.: editör; vd.: ve diğerleri; ve yy.: yüzyıl.

Makaledeki tüm fotoğraflar Nagehan ÖZKÖYLÜ'ye aittir ve Kasım 2016 tarihinde çekilmişler.

KAYNAKÇA

Anonim, (2014). Tarih Dilde Can Buluyor: Çekmeköy. – Bir Sözlü Tarih Çalışması -. Çekmeköy Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü. İstanbul, Monad. <<http://www.cekmekeysempozyumu.com/Tarih-Dilde-Can-Buluyor-Bir-Sozlu-Tarih-Calismasi.pdf>> (01/01/2017).

Avcı, S. (1993). Alemdağ. İ. Tekeli vd. (Ed.), Dünden Bu Güne İstanbul Ansiklopedisi içinde (s. 183-184). Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı. İstanbul, Tarih Vakfı.

Çam, E. (2015). 19. Yüzyıl'da İstanbul Çiftlikleri: Hekimbaşı, Çavuşbaşı, Alemdağ Örnekleri (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).

Dabağyan, L. P. (2003). Türkiye Ermenileri Tarihi. İstanbul, IQ Kültür Sanat.

Gedikli, F. (2005). 1890'lardan Sonra Alemdağı ve Civarındaki Ermenilerin Bazı Faaliyetleri. Üsküdar Sempozyumu II, 12-14 Mart 2004, Bildiriler, Cilt 1 içinde (s. 93-104). Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No. 16. İstanbul, Üsküdar Belediyesi.

<<http://www.uskudarsempozyumu.com/userfiles/files/2.sempozyumu%20cilt%201.pdf>> (01/01/2017).

Koçu, R. E. (1959). Alemdağı Köyü. İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2 içinde (s. 592-593). İstanbul.

Kolay, A. (2010). Sancaktepe Tarihi. Sancaktepe Belediyesi. İstanbul, Özgün Ofset <http://www.sancaktepe.bel.tr/Files/E-dergi/Sancaktepe_Tarihi_LR.pdf> (01/01/2017).

Kolay, A. (2013). İstanbul'un Yaşam Pınarı Çekmeköy, Çekmeköy Belediyesi. İstanbul, Monad, Yıkılmazlar Matbaacılık <https://www.cekmekey.bel.tr/isDosyalar/2016/05/02/yayinlarimiz_Obgz.pdf> (01/01/2017).

Kömürçiyen, E. Ç. (1988). İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, (çev.: H. der Andreasyan). İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. (2. baskı; K. Pamukçuyan).

Lafı, E. (2015). Eskiçağ'da ve Bizans Dönemi'nde Üsküdar. Ç. Yılmaz, C. Tomar ve U. Demir (Ed.), Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII. 21-23 Kasım 2014. Bildiriler. Cilt 1 içinde (s. 81-97). Üsküdar Belediyesi. İstanbul, Üsküdar Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.

<http://www.uskudarsempozyumu.com/userfiles/files/U%CC%88sku%CC%88dar%20Sempoyum_1.cilt_16OCAK2016.pdf> (01/01/2017).

Lafı, E. (2017). İbn-i Battuta'nın İstanbul Seyahati. Türk İslam Dünyasında Seyyahlar ve Seyahatnameler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 13-14 Ekim 2016, Konya içinde. Ankara, T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek

Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı (baskıda).

Lafli, E. & Deveci Bozkuş, Y. (2015). Some epigraphic and archaeological documents from western Anatolia during the late Ottoman period. *Post-Medieval Archaeology* 48/2, 285-310. Doi: 10.1179/0079423614Z.00000000058.

Lafli, E. & Zäh, A. (2015). Beiträge zur Kenntnis der osmanischen Kirchenarchitektur im Großraum İzmir-Smyrna (19. Jh.-1922). *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 165/1, 125-154. WOS: 000357062100008.

Patacı, S. ve Lafli, E. (2012). Üsküdar Kiliseleri. S. F. Göncüoğlu (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII. 2-4 Kasım 2012. 1352'den Bugüne Şehir. Cilt 1 içinde* (s. 576-585). Üsküdar Belediyesi. İstanbul, Üsküdar Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Dörtbudak Yayınları. <<http://www.uskudarsempozyumu.com/userfiles/files/7.%20Sempozyum.pdf>> (01/01/2017).

Şahin, S. (2007): *Bir Tatlı Huzur Beldesi Alemdağ*. İstanbul, Alemdağ Belediyesi.

Tuğlacı, P. (1991). *İstanbul Ermeni Kiliseleri*. İstanbul, Pars Yayın ve Tic. Ltd. Şti. Yurttutan, İ. (2003). *Alemdağ*. İstanbul.

ALTYAPI YATIRIMLARININ FİNANSMANINDA İNOVASYON: KAMU ÖZEL SEKTÖR İŞBİRLİĞİ MODELİ

*Eyüp Vural Aydın**

GİRİŞ

PPP tanımı konusunda güncel tartışmalar devam ederken, hem fikir olunan temel kurguda özel sektör ile kamu sektörünün buluşması yer almaktadır. Proje bazlı, yasal dayanak bazlı ve ülke bazlı olarak PPP projeleri sıfırdan bir altyapı yatırımının geliştirilmesinden, mevcut bir kamu hizmetinin ve varlığının yenilenmesinden, restore edilmesinden ya da yeniden kurgulanmasından ibaret olabilmektedir.

Bu noktada, hizmetin kamu tarafından mı, özel sektör veya birden fazla sektör oyuncusu tarafından mı sunulacağı, riskin ne kadarının kime transfer edileceği, projeye özel sektörün getireceği finansman maliyetlerinin ne olacağı ve hizmet sunumunda en verimli seçeneklerin neler ve nasıl olacağı soruları bir PPP sözleşmesinin temel başlıklarını oluşturmaktadır.

PPP projelerini oluşturan ve kamu ve özel sektörü bir araya getiren uzun süreli sözleşmelerin en temelinde oluşan; projenin tasarım, finans, yapım, operasyon ve bakım süreçleri ile proje risklerini en etkin şekilde yönetimini sağlayan yapılanmaya ise özel amaçlı şirket (ÖAŞ) adı verilmektedir. Özellikle proje seçiminin ardından projenin uygulama safhasına geçilmesi ile ÖAŞ'lerin görevleri başlamakta ve üstlendikleri sorumluluk boyutuna göre önemleri de artmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda özellikle sağlık ve ulaştırma alanlarında başarılı PPP örnekleri hayata geçirilmiştir. Bu projelerde özel sektör finansmanı sağlanmış ve bazı önemli projeler operasyon sürecine başlamıştır. Özellikle İngiltere'de olduğu gibi sağlık alanında, özel sektöre hastane binası yapımı ve ikincil hizmetlerin sunumu yetki ve sorumlulukları verirken, sağlık hizmetinin sunumu ana hizmet kalemi olarak görülerek kamu tarafında kalması sağlanmıştır.

Bununla birlikte, 30'a yakın şehir hastanesi projesi, büyük çaplı havalimanı, liman, otoyol, köprü, tünel, deniz altı geçişleri, toplu taşımaya uygun tüneller gibi birçok büyük altyapı yatırımının planlan-

* Dr., İstanbul PPPCoE Mükemmellik Merkezi Başkanı, DEİK PPP Komite Başkanı

rak, büyük oranda finansal kapanışlarının uluslararası finans kuruluşları marifetiyle sonuca ulaşmasının ardından Türkiye’de büyük projelere finans bulunması sorunu tartışılmaya başlanmıştır.

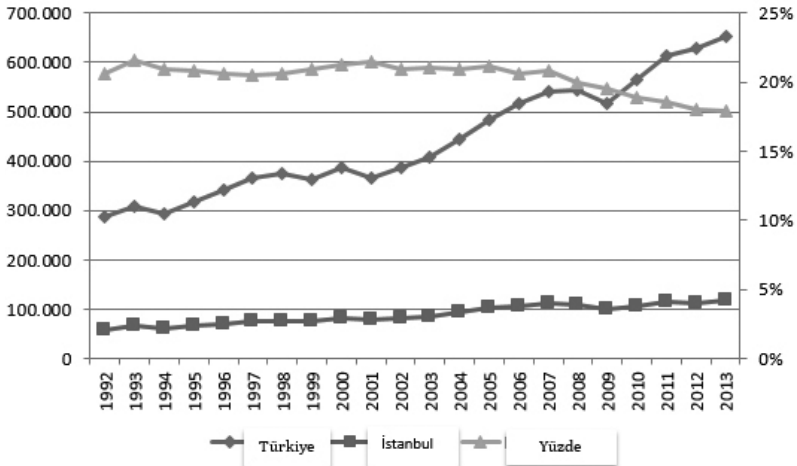
Ancak, her geçen yıl büyümeye ve kalkınmaya devam eden Türkiye için hizmet kalitesindeki bekleyiş ve artış yeni projeleri zorunlu kılmaktadır. Bu gerekçelerle gelecek dönem için yerel yönetimlerde de benzer PPP projelerine rağbetin artması beklenmektedir.

ARKA PLAN

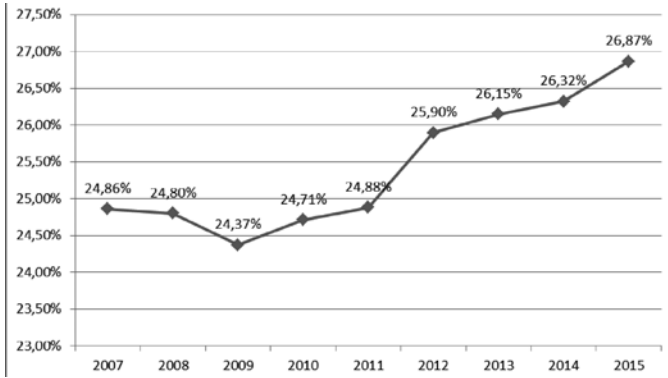
PPP modeli ve geleneksel ihale yöntemleri arasında bugüne dek onlarca karşılaştırmalı çalışma yapılmıştır. VFM açısından kamu projelerinin hangisinin seçimi ile daha etkin sonuca ulaşılmaktadır çalışmaları da hali hazırda yürütülmektedir. Bu alanda ortaya koyulan tüm çalışmalar kamuda etkin proje sonucunun ilk aşamasının proje seçimindeki etkinlik olduğunu göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamunun yeteri kadar kurumsal kapasiteye sahip olmayışı ve PPP alanında yeteri kadar tecrübe ve bilgi birikimine ulaşamamış olması modele uygun proje seçiminde hatalar yapılmasına ve doğal sonucu olarak başarısız PPP uygulamalarına sebebiyet vermektedir.

İstanbul özelinde konu değerlendirildiğinde öncelikli gündemin onlarca proje stokunun yer aldığı görülmesi olacaktır. İstanbul tek başına Türkiye ekonomisinin yarısından fazlasını üretmekte, istihdamın üçte birini sağlamakta, nüfusun ise dörtte birini oluşturmaktadır.

Şekil-1: İstanbul’un ekonomik büyüklüğü ve Türkiye GDP’sinde ki payı

Şekil-2: İstanbul'un çalışan nüfusa katkısı

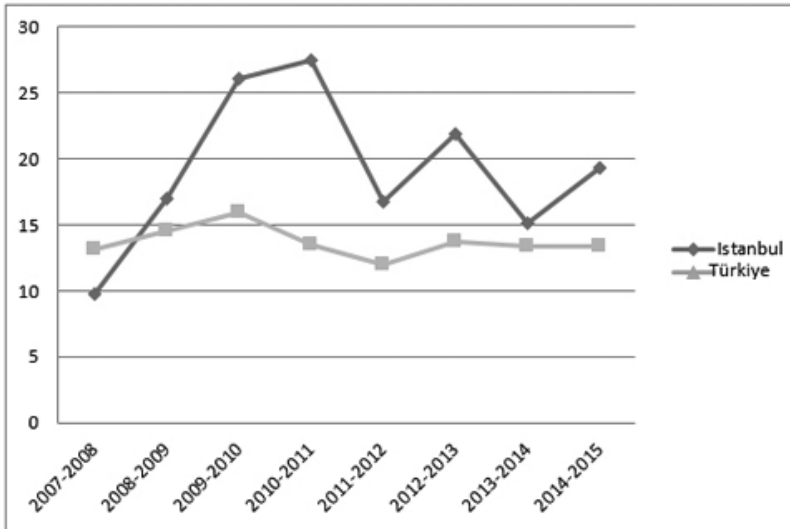

Tablo-1: İstanbul'un nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı

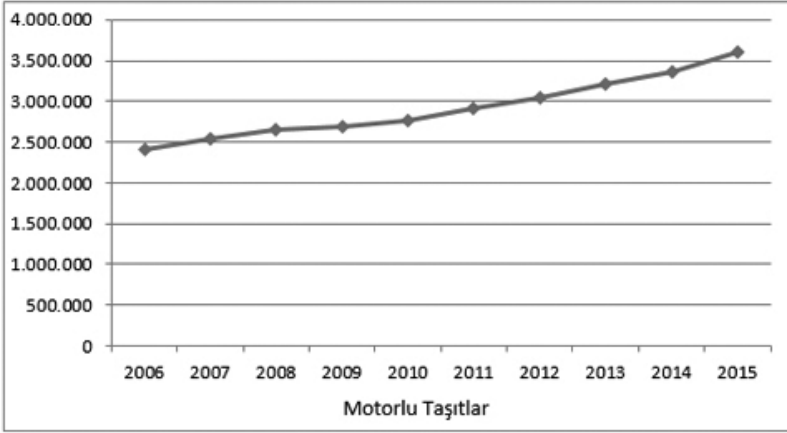
Yıl	Oran (%)
2007	17,81%
2008	17,75%
2009	17,80%
2010	17,98%
2011	18,23%
2012	18,32%
2013	18,47%
2014	18,50%
2015	18,61%

Bunun yanı sıra, İstanbul nüfusu son yıllarda iç göç, mülteci akını, üretim imkanlarının artması gibi bir dizi birbirinden farklı sebeplerle ciddi anlamda artış göstermektedir. Aynı şekilde, İstanbul'da kullanılan araç sayısı da benzer şekilde büyük bir artış göstermektedir.

Şekil-3: İstanbul nüfusunun artış trendi

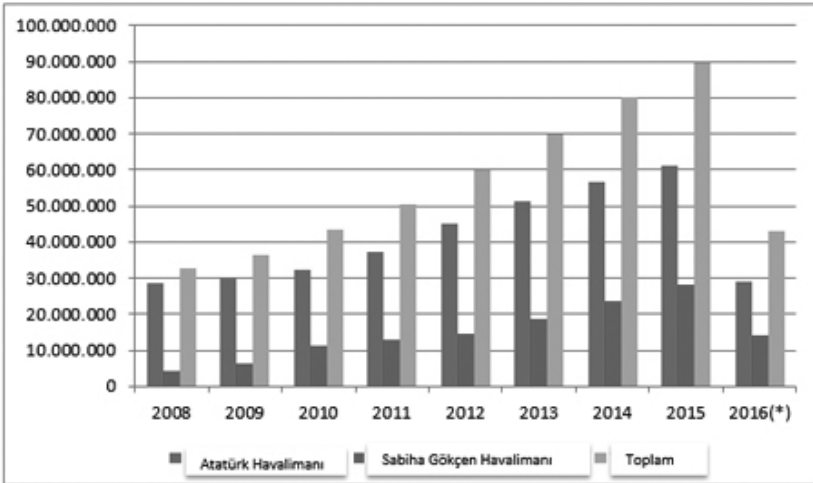

Şekil- 4 İstanbul'da kullanılan araç sayısı ve artış trendi

Gelişmekte olan ülkelerin çekim merkezleri olan metropollerin temel sorunu artan nüfus ve çekim merkezi olması sebebiyle ortaya çıkan kamu hizmetlerine gösterilen talep artışı altyapı ihtiyacını da tetiklemektedir. İstanbul havalimanının son yıllarda artan yolcu taşıma sayıları da, çekim merkezi olması yolunda ilerlemeyi gözler önüne sermesi açısından ayrıca önemli bir gösterge olmaktadır.

Şekil-5: İstanbul havalimanı yolcu sayısında artış sayıları ve trendi

* Rakamlar 2016 yılının ilk çeyreğini içeriyor

Elbette bütün veriler kamu hizmetlerine talep artışını getirdiği gibi, büyük projeleri hayata geçirecek bütçe sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Merkezi hükümet, İstanbul'un 3. Havalimanını, 3. Boğaz köprüsünü, Avrasya geçiş tüneline, Marmaray toplu taşıma projesini, araç geçişine müsaade eden diğer tünel ve geçiş projelerini genellikle İstanbul havzası içinde kurgulamakta ve gerçekleştirmektedir.

İstanbul'un artan nüfusu ve entegre toplu taşımaya olan ihtiyaçta görülen kontrolsüz artış, birbirine bağlı taşıma projelerini zorunlu kılmaktadır. Ancak, proje stoklarının artmasıyla birlikte ciddi bir finansman sorunu ortaya çıkmakta, Türkiye'de belediyelerin ve büyükşehir belediyelerini tabi oldukları 5293 ve 5216 sayılı kanunlar yerel yönetimlere sınırlı borçlanma hakkı tanımaktadır. Bu gerekçeler sebebiyle zaman zaman yerel yöneticiler, geçici çözümlerle sorunları çözmekte, yap-ışlet-devret modeli veya imtiyaz hakkı devri gibi birçok ortak iş geliştirme yöntemiyle projelere başlanmaktadır.

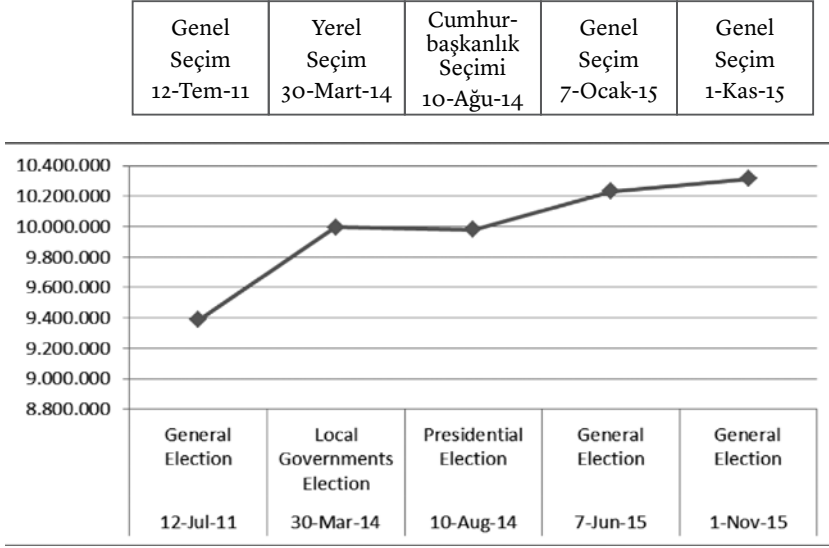
III. İSTANBUL'DA ULAŞTIRMA PROJELERİNDE KAMU-ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI MODELİNİN UYGULANMASI ANALİZİ

Birçok akademik çalışmaya göre, PPP modelinin temel özelliklerinin başında geleneksel kamu ihale yönteminde görülen ve tasarım, yapım, uygulama, denetim ve bakım gibi farklı proje safhaları ayrı ayrı özel sektör oyuncularına yaptırılırken, PPP modelinde tüm süreçleri bir arada toplayan ve genellikle sadece bir özel sektör ortağının projeyi yürüttüğü model gelmektedir. Tasarımdan, denetime kadar olan süreçler özel sektör aktörü tarafından hayata geçirilirken, proje finansmanının sağlanması rolü ve riski de özel sektöre devredilmektedir.

Kamu tarafından bu modele başvurulması projelerin öncelikle tahmin edilen bütçeye yakın ve tahmin edilen süreler çerçevesinde bitirileceğine olan inancın bir sonucu olmaktadır.

Bu inanış yerel düzeyde olmakla birlikte birçok altyapı projesinin tasarlanması sürecinde özel sektörün oyuna girmesinin önünü açmıştır. Arka planda kısmen değinildiği gibi, İstanbul, Türkiye'deki PPP projelerinin bir anlamda uygulama sahası niteliği taşımaktadır. Her ne kadar merkezi hükümet tarafından planlanarak hayata geçirilen PPP projeleri olsa da, birçok proje ülke nüfusunun dörtte birinin yaşadığı bir bölgedeki hizmet talebini karşılamaktadır. Politik açıdan değerlendirildiğinde ise tablo benzer şekilde ülke seçmenlerin büyük kısmının İstanbul'da yer aldığı görülecektir.

Şekil-6 Son 5 büyük seçimde İstanbul'da oy kullananların sayısı ve artış trendi

Başta kullanıcı giderleri öngörülerek tasarlanan ulaştırma projeleri İstanbul halkının talep, beklenti ve günlük alışkanlıkları üzerine şekillendirilmektedir. Avrasya Tüneli örneğinde olduğu gibi, çok uluslu şirketlerle birlikte yüklenici firma 25 yıllık bir iş ortaklığına girerek büyük bir altyapı yatırımına dahil olmuştur. Kamu tarafından muhatabı başta Ulaştırma Bakanlığı ve AYGM olmasına karşın, minimum garanti uygulaması İstanbul halkının günlük kullanımı üzerinden hesaplanmıştır. Bunun yanında, güzergahın kullanım sıklığını artıracak kolaylaştırma ve düzenleme çalışmaları ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) ile yürütülmektedir.

Bu gelişmeleri göstermesi açısından önem teşkil eden bir başka veri ise; İBB sınırları içerisinde kalan bölgede hayata geçirilen ulaştırma projelerinin sayısı ve bütçe büyüklükleridir.

Tablo-2: İstanbul'daki ulaştırma projelerinin sayısı ve bütçe büyüklükleri

Proje	İlgili Kuruluş veya Şirket	Bütçe	Tarihler
Avrasya Tüneli*	<ul style="list-style-type: none">• Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı• ATAŞ• Egis Yolu İşletmesi	1,245,121,188 \$US	19 Nisan 2014 - Beklenen 2017
Üçüncü Boğaz Köprüsü ve Kuzey Marmara Yolu **	<ul style="list-style-type: none">• Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı• IC İçtaş• Astaldi JV	4,5 Milyar "	2013 - 2016
Üçüncü İstanbul Havalimanı***	<ul style="list-style-type: none">• Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı• TOKİ• Cengiz-Kolin-Limak-MAPA-Kalyon Otak Girişim Grubu• Devlet Havalimanları İşletmesi Genel Müdürlüğü Operasyonlar	Maliyet: 10,247,000,000 € Kontrat Ücreti: 22,152,000,000 €	Haziran 2014 - Beklenen 2017 (Birinci Kısım)
Taşımacılık Hizmetleri Yönetimi (Proje Sayısı : 160)****	<ul style="list-style-type: none">• İstanbul Büyükşehir Belediyesi	5,510,666,000 "	2016 Boyunca

Türkiye'deki ulaştırma PPP projelerini temel yapısına bakıldığında genellikle kullanıcı odaklı fizibilitesi yapılan projelerde gölge kullanıcı, minimum kullanıcı garantisi veya kullanılabilirlik ücreti gibi tüm finans modellerinin kullanıldığı görülmektedir. 3. Havalimanı projesi "kullanılabilirlik ödemesi" için iyi bir örnek teşkil ederken, şehrin merkezi konumunda bulunması ve kullanıcı sayısında sorun oluşturmayacak olan Avrasya Tüneli projesi kullanıcı bazlı projelere ve son olarak minimum kullanıcı ve gölge kullanıcı ödeme uygulamalarına örnek teşkil etmektedir.

Yerel düzeyde gerçekleştirilecek olan PPP projelerinde de proje yapısına en uygun modele ilişkin senaryolar geliştirilirken, finansmanı sürecinde banka kredisi yerine tahviller, kira sertifikaları (Sukuk) veya proje finansmanı bu projeler için yenilik olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Son yıllarda vatandaşların taleplerini karşılamak, artan şehir nüfusuna hizmet sunabilecek ulaşım, su ve kanalizasyon, çevre bakımı ve sair hizmetleri ortaya koymak büyük bir sorun haline gelmiştir. Bu gerekçelerden hareketle, otoriteler kamu hizmetlerini finanse edecek alternatif yollara başvurma konusunda yeni fikirler geliştirmeye, yeni yollar aramaya başlamışlardır.

Çok uzun zamandan bu yana gündemde olan ve ülkemizde bir dizi kötü deneyimle sonuçlanan yap-işlet- devret modeli kamunun özel sektörle iş geliştirmeyi bir alternatif olarak görmesini engellemiştir. Özellikle kamu ihale süreçlerinin zorluğu, sorumluluğu ve buna benzer bir dizi kısıttan hareketle, ülkemizde belediyeler hakediş modeli ile hizmetleri özel sektörden tedarik etme yoluna gitmiştir.

Geleneksel model olarak adlandırılan bu model çoğu zaman projelerin daha maliyetli olduğu, daha uzun zamanda tamamlandığı ve daha iyi kalitede olabilecekken kalite düzeyinde bir düşüklük olduğu yönünde eleştiriler almıştır.

Bu olumsuz deneyimler bir tarafta dururken, 2008 yılında yaşanan küresel kriz ise bütçe açıkları gelirlerinin üç, dört hatta beş misline çıkan ülkeleri farklı kanallardan finansman sağlama yönünde zorlamıştır.

Küresel krizin ardından ise finans çevrelerinde alternatif finansman olanaklarına sahip olduğu bilinen körfez ülkelerinin birikmiş sermaye stokları küresel sisteme entegre edilmeye başlamıştır. Ancak bu sermayenin talep ettiği bazı kriterler de bazı yeni enstrümanların daha fazla dile getirilmesine sebep olmuştur.

Bu gelişmelerden hareketle, kamu hizmetlerinin değişen çerçevesine tekrar dönecek olursak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hem kamu hizmetlerinin genel çerçevesinin yeniden çizilmesi, hem de bu hizmetlerin finansmanı açısından tekrar kurgulanması açılarından bir dizi reform paketini hayata geçirmeye başlamışlardır.

Kamu reformlarının içerik ve hedefleri de ülkelerin yapılarına göre farklılık göstermiştir. Gelişmiş ülkeler için kamu hizmetlerindeki değişimin ve reformların temel noktasını sanayi üretiminin işlerliğini geliştirmek oluştururken, gelişmekte olan ülkelerde ise reform politikaları, kamu yönetimi paradigmasında görülen bazı reform çalışmalarına odaklanmaktadır. Bu noktada yönetim ilkesine ağırlıklı olarak vurgu yapılarak, özel sektör işbirliğinin kamu hizmeti sunumunu daha ciddi anlamda gündeme alması gerekli görülmüştür.

Bu tespitten hareketle, gelişmiş ülkelerde ortaya konan temel reform politikası, yasal ve düzenleyici çerçevenin en uygun biçimde şekillendirilmesi ve alt yapı yatırımlarına yönelik en uygun maliyet etkinliğinin, hizmet kalitesinin ve ücretlerinin iyileştirilmesinin sağlanması olarak ele alınmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise bir nebze daha erken dönem kamu-özel sektör işbirliği düzeyi sebebiyle, yasal düzenlemelerin oluşturulması aşamasına geçilmeden otoritenin paradigmasına yönelik reformlara odaklanılmıştır. Bu aşamada, idarenin hizmet sunum yaklaşımlarına örnek oluşturabilecek bazı iyi örnek uygulamaları mevzuat geliştirilmesi süreçleri beklenmeden hayata geçirilmiştir. Bu sebeple, birçok gelişmekte olan ülkenin son yıllarda Sukuk gibi, kamu özel sektör işbirliği gibi alternatif finans enstrümanlarını hayata geçirmiş olmalarına rağmen gerek finans sistemlerinde, gerek ihale ve kamu yönetimi mevzuatında bu yönde çalışmalarını tamamlamadığı görülmektedir.

Reformların temel amacı hiç şüphesiz, merkezi ve yerel idarelerin, kamu hizmetlerini kullanıcılara ve vergi ödeyenlere daha az maliyetli olarak sunmak adına yeni yollar aramasının bir sonucu olarak görülmelidir.

Ancak, kamu hizmetlerinin etkinliğini, kalitesini artırmak ve hizmeti yaygınlaştırmak için birçok kamu idaresi, yeni bir anlayış olarak “Kamu Özel Sektör İşbirliği” modeli başta olmak üzere, bu yöndeki çalışmalarını artırmakta, bu konuda yasal ve düzenleyici çalışmaları zorlamaktadırlar.

Türkiye ekonomisinin hızlı yükselişiyle birlikte, altyapı yatırımlarına olan yoğun talep kamu yetkililerini sürdürülebilir kalkınma yolunda yeni yollar bulmaya sevk etmektedir.

Bugün, kamu tarafından planlanan ve kalkınma yolunda gerçekleştirilmesi gereken altyapı yatırımlarının, sadece kamu tarafından finanse edilerek hayata geçirilebilmesi mümkün gözükmemektedir.

Bu nedenlerle kamu; altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi için planlama, tasarım, düzenleme, işletme ve denetleme aşamalarında özel sektörle beraber hareket etmenin yolları geliştirilmektedir.

Özel sektörle işbirliği projelerinin kritik noktalarını, bu modellerle hayata geçirilecek projelerde başarı kriterlerini ve bütün bu projelerin nasıl en doğru şekilde yönetilip, koordine edilebileceğini tartışmak, bu noktada bir yönetim modelini ortaya koymak, projelerin gelecekteki başarıları için son derece önem kazanmış durumdadır.

KAYNAKÇA

David Lerner Associates, Inc. "Municipal Bond Glossary" <http://www.davidlerner.com/municipalbond-glossary.aspx>

David Lerner Associates, Inc. "Tax-Free Municipal Bonds" <http://www.davidlerner.com/tax-freemunicipal-bonds.aspx>

Fahim, Mayraj. CityMayors.com. "Municipal bonds have been issued by US local government since 1812." May 14, 2008 <http://www.citymayors.com/finance/bonds.html>

Morningstar. Course 210: Municipal Bond Insurance. "Disadvantages of Insuring Municipal Bonds" <http://news.morningstar.com/classroom2/course.asp?docId=5399&page=5&CN=COM>

Securities Industry and Financial Markets Association. "Bonds with Special Investment Features" <http://www.investinginbonds.com/learnmore.asp?catid=5&subcatid=24&id=239>

Securities Industry and Financial Markets Association. "Buying and Selling Municipal Bonds" <http://www.investinginbonds.com/learnmore.asp?catid=8&subcatid=82>

Securities Industry and Financial Markets Association. "Taxable Municipal Bonds" <http://www.investinginbonds.com/learnmore.asp?catid=5&subcatid=24&id=241>

Waggoner, John. USA Today. "Municipal bonds become 'a great value.'" January 25, 2008 http://www.usatoday.com/money/perfi/bonds/2008-01-20-muni-bonds_N.htm

Grimsey, D. and M. Lewis (2004a), 'Discount Debates: Rates, Risk, Uncertainty and Value for Money in PPPs', Public Infrastructure Bulletin 3(March):4-7.

Grimsey, D. and M. Lewis (2004b), 'The Governance of Contractual Relationships in Public Private Partnerships, Journal of Corporate Citizenship 15(Autumn):91-109.

OECD (2008) Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money, Paris: OECD.

Gomez-Ibanez, J. (2003), Regulating Infrastructure: Monopoly, Contracts and Discretion, Harvard University Press, Cambridge.

TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, 2016.

KÜRESEL REKABET ÖLÇÜMÜNÜN TÜRKİYE KENTLERİ İÇİN ÖNEMİ

*Kerem Alkin**

Küresel rekabet, günümüzde sadece ülkeler arasında değil, dünyaya şekil veren 30 önemli şehir ve o şehirlerin ilçeleri arasında bile yaşanıyor. Bölgesel rekabet gücü ya da rekabet edebilirlik kavramı bölgelerin, bir yandan dış rekabet koşulları içerisinde uluslararası pazarlara yönelik mal ve hizmet üretebilmeleri; bir yandan da bölge içi yüksek ve sürdürülebilir gelir seviyeleri, istihdam olanakları yaratabilmelerine karşılık gelir. Bölgesel ekonomilerin ulusal ve küresel pazarlarda rekabet edebilmek ve bu pazarlardaki değişikliklere adapte olabilmek için yerel kaynakları verimli bir şekilde kullanmaları, bölgesel rekabet gücünü artırmaktadır.

Belli bir bölgesel ekonomi içinde varlık gösteren firmaların verimliliği ya da rekabet gücü ise, her zaman için bölgesel rekabet gücüyle paralel olarak ilerlememektedir. Çünkü, firmalar öncelikli olarak verimlilik ve karlılığa önem verirken; bölgesel rekabet gücü, istihdam seviyeleri, iş gücü kalitesi, girişimcilik, firmalar ve sektörler arası ilişkiler gibi sosyal içerikli değişkenlerin de etkisinde kalmaktadırlar.

Ekonomik bölgelerin rekabet güçlerinin daha üst seviyeye çıkarılması için rakiplerine göre rekabet edebilirlik seviyesinin anlaşılması önemlidir. Bu ekonomik bölgeler ülke ve hatta ülkelerin birlikteliği ölçüğünde olabileceği gibi şehir, kasaba ya da bir organize sanayi sitesi ölçüğünde de olabilir. Özellikle o alanın idaresinden sorumlu yöneticilerin yetki alanı içerisinde olan ekonomik bölgenin rekabet seviyesini artırılmasının, başarılarının temel kıstaslarından birisi olarak değerlendirilmesi kaçınılmazdır.

ULUSLARARASI DÜZEYDE ARAŞTIRMALAR

Günümüzde, uluslararası ölçekte ekonomik bölgelerin rekabet güçlerinin belirlenmesi ve bölgelerarası bir sıralama oluşturulması için farklı kurumlar tarafından, endeks çalışmaları yapılmaktadır. Örneğin, Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum- WEF) tarafından her yıl ül-

* Prof. Dr., Medipol Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi

keler düzeyinde Küresel Rekabetçilik Endeksi (Global Competitiveness Index, GCI) yayınlanmaktadır. Bölgesel rekabetçiliğe, ülkenin üretkenlik düzeyini belirleyen, politika ve faktörler bütünü olarak bakan WEF, endeks çalışmalarında ülkelerin rekabetçiliklerini ve üretkenliklerini doğrudan etkilediğini kabul ettiği 9 farklı temel değişken (kurumlar, altyapı, makro ekonomi, sağlık ve temel eğitim, ileri düzey eğitim, pazar etkinliği, teknolojik hazırlık, iş sofistikasyonu ve yenilikçilik) kullanmaktadır.

Üretkenliğin temel alınarak belirlendiği bu değişkenlerin tek başına rekabetçilik için yeterli olmadığı, ancak, birarada değerlendirilmeleri sonucu ülkelerin rekabetçilikleri hakkında ip ucu verebileceği belirtilmektedir (WEF, 2007; 3-4). Ancak, rekabetçilik kavramının ulusal ekonomiler için kullanımı Krugman (1994; 44) tarafından anlamsız bulunurken, Sanjaya (2001), WEF'in ülkelerin rekabet gücünü ölçen endeks çalışmalarının teorik ve ampirik olarak zayıf oldukları noktasında eleştirmekte; endeks çalışmalarının piyasaların etkin olduğu varsayımı üzerine kurulu olduğunu, rekabetçilik tanımının ise çok genel bir tanımla geçiştirildiğini ve metodolojinin hatalı ve tutarsız olduğunu savunmaktadır.

Ülkeler bazında rekabetçilik seviyesinin ölçüldüğü diğer bir endeks çalışması ise, Uluslararası Yönetim Geliştirme Kuruluşu (International Institute of Management Development- IMD) tarafından yapılmaktadır. IMD (2005), kişi başına GSMH'nın rekabetçiliğin en önemli göstergesi olarak kabul etmektedir. IMD her yıl World Competitiveness Yearbook adlı çalışma ile ülkeler için rekabetçilik endeksi yayınlamakta; ekonomik performans, devlet etkinliği, işletmelerin etkinliği ve altyapı olmak üzere 4 ana değişkeni temel almaktadır. Bu kategorinin her biri, endekste eşit ağırlığa sahip olan 5 alt kategoriden meydana gelmekte; her alt kategori ise farklı sayıda değişken içermekte ve endeks oluşturmak için toplam 314 değişken kullanılmaktadır (IMD, 2005).

IMD yaklaşımı, bir ülkenin rekabetçi olabilmek ve rekabetçi kalabilmek için iyi bir hukuk sistemi, esnek bir ekonomik yapı, teknolojik ve geleneksel altyapı yatırımları, özel tasarruf ve yatırım, uluslararası piyasalarda rekabet, kamu ve bürokraside şeffaflık, hız ve kalite, ücret, üretkenlik ve vergi dengesi, güçlü orta sınıf, dengeli ücretlendirme, eğitime yatırım, değerlere saygılı, küresel ve yerel olma noktasında dengeli bir ekonomi başlıklarında başarılı olmasının gerektiğini söylemektedir.

Diğer yandan OECD (2001), üyeleri arasında büyüme farklılıklarının nedenini araştırdığı çalışmasında, ülkeleri, (1) büyümeyi sürdü-

ren ve (2) durağan bir büyüme evresinde olan ülkeler olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. OECD, ülkelerin büyüme yapılarını, bilişim ve iletişim teknoloji kullanımı, yenilikçilik ve teknoloji kullanımının yaygınlığı, beşeri sermaye yapısı, girişimcilik seviyesi ve makro ekonomik durum değişkenleri ile açıklamaktadır.

ULUSAL DÜZEYDE YAPILAN REKABETÇİLİK ENDEKSİ ÇALIŞMALARI

Uluslararası düzeyde yapılan rekabet endeksi, metodolojilerinin ulusal düzeyde farklı coğrafi bölgeler için yapılacak olan rekabet endeksi çalışmalarına uyarlanması, kullanılan pazar yapısı, devletin etkinliği, faiz oranları, finansal pazarların durumu gibi bir çok verinin, ulusal düzeydeki çalışmalarda kullanılmaması ile birlikte, ulusal bazda yapılan rekabetçilik çalışmalar için önemli bir başvuru kaynağı oluşturmaktadır. Örneğin İngiltere, rekabetçilikle yoğun ilişkisi bulunan ve üretkenliğin temel belirleyicileri olarak kabul ettiği kendi rekabetçilik göstergelerini yayınlamıştır. İngiltere Sanayi Ticaret Bakanlığı (2001) tarafından yapılan bu çalışmada, rekabet gücünün göstergeleri iş çevresi (business environment), kaynaklar (beşeri, fiziki, teknolojik) ve ekonomik çıktıların yer aldığı sonuçlar (results) başlıkları altında gruplandırılmıştır.

Ayrıca, Avrupa Komisyonu (2003), ECORYS Hollanda Araştırma ve Danışmanlık Merkezi (2001) ve Barclays Bank (2002) bölgesel rekabet gücünü konu alan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Finlandiya şehirleri için rekabetçilik endeksi çalışmaları yapan Huavari vd. (2001), (1) beşeri sermaye, (2) teknolojik ilerleme, (3) yığılma (agglomeration) ve (4) erişilebilirlik değişkenlerini göz önüne almıştır. Beşeri sermaye, yüksek eğitimli kişi sayısı, teknik eğitim alan öğrenci sayısı, işgücüne katılma oranı, çalışma yaşındaki nüfus değişkenleri kullanılarak ölçümlenmeye çalışılmıştır. Teknolojik ilerlemeyi tespit edebilmek amacıyla patent ve Ar-Ge verileri, yenilikçi oluşumlar ve ileri teknoloji sektörlerinden elde edilen katma değer kullanılmıştır. Yığılma değişkeni nüfus yoğunluğu, sektörlerde çalışan işçi oranı, servis sektöründe çalışan işçi oranı ve sektörler arası ilişkiler değişkenleri kullanılarak ölçümlenmeye çalışılmıştır. Erişilebilirlik değişkeni ise karayolu ulaşımı, havayoluna uzaklık, dış ticaretle uğraşan firma sayısı değişkenleri kullanılarak hesaplanmıştır. Her bir ana değişken için alt değişkenlerin toplamından rekabetçilik endeksi oluşturulmuştur. Yapılan detaylı

analizler sonucu, endeks değerlerinin uzun dđnemli refah gđstergeleri ile arasında yđksek bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Tđrkiye’de, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1996, 2003); (1) demografi, (2) istihdam, (3) sanayi, (4) eğitim, (5) sağlık, (6) tarım, (7) altyapı, (8) inşaat, (9) mali gđstergeler ve (10) diğer refah gđstergeleri olmak üzere 10 temel değişken kullanarak iller için sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması oluşturmuştur. Gđer ve ıracı (2003) tarafından ise, çeşitli sosyal ve ekonomik gđstergeler kullanılarak kent ezelinde hem sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması oluşturulmuş hem de bu gđstergelerin ilişkileri analiz edilmiştir .

WEF ve IMD’nin her yıl hazırlamakta oldukları rekabet endeksleri ۆlkeler bazında olduğu için, bu endekslerde kullanılan yaklaşımların şablon şeklinde farkı şehirlere uyarlanması mۆmkۆn gđzۆkmemektedir. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan çalışma ise illerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik seviyelerini belirlemeyi amaç edinmekle birlikte, kullanılan değişkenlerin bir kısmının ۆlۆmۆnۆn yıllık bazda ve dۆzenli bir şekilde yapılmaması ۆnemli bir eksiklik olarak gđrۆlmektedir. Bu bağlamda, Huavari vd. (2001) tarafından yapılan çalışmada ele alınan temel değişkenlerin illerarası rekabet endeksi oluşturmada temel olarak gđz ۆnۆnde bulundurulmasının daha uygun olacağı dۆřۆnۆlmۆřtۆr. İl bazında belirli yıllık yayınlanan veriler dikkate alındığında Huavari vd. (2001) tarafından Finlandiya için yapılan endeks çalışmasının Tđrkiye’ye uyarlanmasında bazı eksiklikler oluşmuş, bu eksiklikler uzman gđrۆřü alınarak ve odak grup çalışması yapılarak tamamlanmıştır.

KÜRESEL REKABETİ 4 TEMEL KAVRAM ÜZERİNDEN ۆLEBİLMEK

Kۆresel rekabet dđrt temel kavram ۆzerinden yۆrۆyor. Bu kavramları, o yerleşim bۆlgesinin, şehir veya ilçenin yaşam kalitesi, beşeri kaynak potansiyeli; ikinci olarak ticaret becerisi, ۆۆncۆ olarak inovasyon becerisi ve dđrdۆncۆ olarak bۆlgenin, şehrin veya ilçenin erişebilirlik becerisi olarak tanımlamak mۆmkۆn. şehrin veya ilçenin nitelikli insan kaynağı yetiştirme potansiyeli, katma değer ۆretme kabiliyeti, o şehir veya ilçeden kaç tane patent çıktığı, bir teknoparka sahip olup olmadığı, o ilçeye ulaşım imkanları, ilçenin altyapı imkanları, ۆzel sektۆr yatırımları açısından bir çekim merkezi olup olmadığı en kritik konular olarak sıralanabilir.

İlçenin mal ve hizmet üretiminde belirli bir çeşitliliğe sahip olup olmaması da kritik önemde. Sadece bir kaç ürünün üretimine odaklanmış ilçelerin zaman içerisinde sıkıştıkları gözleniyor. İlçenin iş dünyası ve kanaat önderlerinin ilçenin geleceği için strateji üretmeleri, bilhassa ilçede nitelikli insan kaynağına erişim anlamında, ilçenin eğitim altyapısının güçlendirilmesi, nitelikli insan kaynağı için ilçenin yaşam kalitesinin yükseltilmesi çok önemli.

İl ve ilçenin, Türkiye açısından, küresel rekabetteki konumunu ölçmemizi sağlayacak değişkenleri 4 ana kategoride bir araya getirmek mümkündür:

1. Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi (BSYK),
2. Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik (MBY),
3. Ticaret Becerisi (TB),
4. Erişilebilirlik (E)

Doğal olarak, her ana kategori farklı sayıda alt değişkenleri içermektedir. Bu değişkenlerin belirlenmesi sırasında daha önceden benzeri endekslerde kullanılan alt değişkenler referans alınmıştır. Alt değişkenler belirlenirken, endeksin düzenli olarak yenilenebilmesi ve illerin kat ettiği mesafenin yıllar içinde düzenli bir şekilde ölçülebilmesi de dikkate alınmış ve iller düzeyinde belli bir dönemde yayınlanan veriler hesaplamalara dahil edilmiştir (alt değişkenler arasında kişi başına GSMH, işsizlik oranı, göç oranı gibi temel değişkenlerin bulunmamasının ana nedeni bu verilerin il bazında düzenli olarak yayınlanmıyor oluşudur).

BEŞERİ SERMAYE VE YAŞAM KALİTESİ

Beşeri sermaye ve yaşam kalitesi bölgelerin, illerin veya ilçelerin rekabetçilik düzeyleri için büyük önem arz etmektedir. İçsel büyüme modelleri beşeri sermayenin en önemli üretim faktörlerinden biri olduğunu kabul etmektedir. Nitekim, uluslararası ve ulusal düzeyde yapılan bütün endeks çalışmalarında beşeri sermaye değişkeninin kullanıldığı görülmektedir. Yaşam kalitesi ise hem rekabetçiliğin bir sonucu hem de onu etkileyen temel faktörlerden birisidir. Yaşam kalitesinin en önemli göstergelerinden olan kişi başına GSMH endeks çalışmalarında sıkça kullanılmaktadır. İl bazında kişi başına GSMH düzenli olarak dönemsel yayınlanmadığı için, yaşam kalitesini ölçümleyebilecek diğer mevcut veriler değerlendirilmiştir. Örneğin bu başlık altında sağlık

altyapısı ve suç oranları gibi değişkenler değerlendirilmiştir. Şehrin sahip olduğu sermayenin önemi dikkate alınarak alışveriş merkezi , 5 yıldızlı otel ve lig takımı varlığı değişkenleri uzman görüşü ve odak grup çalışmaları yapılarak belirlenmiş ve endekse dahil edilmiştir.

MARKALAŞMA BECERİSİ VE YENİLİKÇİLİK

Yenilikçilik, rekabetçilik için en önemli değişkenler arasında yer almakta ve yapılan bütün endeks çalışmalarında kullanılmaktadır. Yenilikçiliği ölçümleyebilmek için en sık kullanılan değişken patent sayısıdır. Bununla beraber uzman görüşleri ve odak grup çalışmaları sonucu yenilikçilik için önemli olan endüstriyel tasarım ve faydalı model sayıları da endekse dahil edilmiştir. Markalaşma becerisi ise hem yüksek katma değer oluşturulması hem de rekabetçiliğin bir göstergesi olması açısından endekse dahil edilmiştir.

TİCARET BECERİSİ

Ticari başarı elde edebilmek ancak rekabetçi bir yapıya sahip olmakla mümkün olabilmektedir. Yayınlanan veriler dikkate alınarak alınan uzman görüşleri ve odak grup çalışmaları sonucu Tablo 3'te yer alan alt değişkenler ticaret beceri ana değişkenin alt değişkenleri olarak tespit edilmiştir.

ERİŞİLEBİLİRLİK

Erişilebilirlik değişkeni bölgenin her türlü iletişim imkanını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Piyasalara yakın olan bölgelerin uzak olan bölgelere oranla daha gelişmiş olması yanında, ulaştırma altyapısının bölgelerin ekonomik performanslarını önemli ölçüde etkilediği kaydedilmektedir. Dolayısıyla endeks çalışmalarında ulaşım altyapısının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Diğer yandan uzman görüşü ve odak grubu çalışmaları neticesinde bölgenin dış dünya ile olan iletişim kanallarının da değerlendirilmesi gerekli görülmüş ve internet kullanıcıları ile telefon abone sayısı da endekse dahil edilmiştir.

Türkiye'deki 81 ilin ve 919 ilçenin rekabetçilik seviyelerini, becerilerini ölçmeyi hedefleyen bu tür bir çalışmanın benzerleri dünyada değişik ölçeklerde yapılmakla birlikte, Türkiye gibi 81 vilayete sahip, 81 il ve 919 ilçeye ayrılmış bir ülkede şimdiye kadar her yıl tekrarlanacak şekilde düzenli olarak yapılmamıştır. Dünyada il bazında bir örneğe

rastlanmaktan çok, bölgesel rekabeti ölçmeye yönelik çalışmalar ağır basmaktadır. Bu sebeple, söz konusu çalışma hazırlanışı ve ele alınış şekli itibarı ile bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. Diğer bir deyişle, ülke ölçeğinde ve il bazında bu genişlikte bir çalışma daha önce yapılmamış olup, çalışma özgün bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca, bu çalışma ile, ilk defa Türkiye'deki illerin rekabetçilik düzeyi ortaya çıkarılmıştır.

İllerarası rekabet endeksi sonuçları gerek yerel yöneticiler gerekse merkezi karar alma noktalarındaki kamu yöneticileri için düzenli bir girdi olacaktır. Bu endeksin yıllar içerisindeki değişimi, o ilin Türkiye'deki iller arasındaki göreceli performansını da gösterecektir ki, bu durum özellikle yerel yöneticilerin bir nevi performansı olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde, iller arası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak isteyen merkezi karar vericiler, ilgilendikleri ilin diğer daha rekabetçi illere göre zayıf kalan yönlerini güçlendirerek, iller arası gelişmişlik farklarının azaltılması yolunda stratejiler üretebileceklerdir.

İllerarası rekabet endeksi bir ilde yatırım yapmayı düşünen özel sektör yöneticileri için de önemli bir girdi olacaktır. İlde yeni bir yatırımın rekabetçi olup olamayacağını belirleyecek çevresel etkenlerin durumu endeksin bir çıktısıdır. Bu sebeple, rekabetçilik endeksinde daha üst sıralarda yer alan bir ilde yatırım yapmak genelde özel sektör için daha avantajlı olacaktır. Çünkü o ilin yeni yatırımın daha rekabetçi olabilmesi için diğer illere göre daha fazla avantaj sağlaması mümkün olacaktır.

İlk defa bu tür bir çalışma yapılmasının nedenlerinin yanı sıra, düzenli olarak kullanılacak verilerin eksikliğine bağlı olarak, çalışmanın önümüzdeki yıllarda geliştirilmesine özen gösterilecektir.

Yakın tarihte, Avrupa Birliği Komisyonu ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü olmak üzere, Türkiye'nin de üyesi olduğu kimi uluslararası kurumlar, il bazında GSMH, GSYH benzeri verilerin düzenli hesaplanmaması ve kamuoyu ile paylaşılmaması nedeniyle, eleştirilerini gündeme getirmişlerdir. Bu nedenle, söz konusu çalışma, Türkiye'de her yıl düzenli olarak hesaplandığı ve kamuoyuna açıklandığı bilinen verilerle gerçekleştirilmiştir. Aksi durumda, her yıl hesaplamada aynı kalacak, değişmeyecek kimi il bazında verilerin hesaplamaya katılması, sağlıklı sonuçların elde etmesine engel teşkil edecektir.

Bu bilgilerin ışığında, iller arasındaki rekabet seviyesinin ideal ölçüde hesaplandığını ifade etmek, gerçekleri zorlamak olacaktır. Ancak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın

(DPT) il ve ilçe bazında pek çok makro veriyi hesaplaması ve kamuya açıklamaları halinde, bu verilerin de hesaplama katılmasıyla, endeks daha sağlıklı bir yapıya kavuşacaktır. Bununla birlikte, bu çalışmanın amaçlarından birisi olan iller ve Türkiye'nin 919 ilçesi arasında gelişmişlik farklarının temelinde yatan değişkenlerin değerlendirilmesi ve bunların yıllık bazda izlenerek iyileştirilmesine sebep olacağı düşünüldüğünde, çalışmanın Türkiye'deki tüm illerin ve ilçelerin gelecekte rekabet gücünü artırmak niyetiyle atacakları adımlara önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YENİ KENTSEL GELİŞİM ALANLARINDA KAPALI SİTELERİN TOPLUMSAL SONUÇLARI

*Köksal Alver**

GİRİŞ

Evin dönüşüm hikâyesinde, son yılların dikkat çeken bir olgusu olan güvenli siteler, özel bir yerde durmaktadır. Güvenlikli siteler, yeni bir ev modeli olarak pek çok şeye işaret etmektedir. Güvenlikli siteler, bir anlamda kendi zamanının hayat tarzlarını, ev üzerinden okumaya da imkân tanımaktadır. Yeni zamanların yönelimlerini, ilgilerini, bakışlarını belgelemektedir. Güvenlikli siteler toplumsal dönüşümün mekâna yansımadır bir anlamda. Her dönüşümde rastlanan dejenere olma, bozulma, gelenekten kopma hali bu örnekte de görülebilir. Bir dejenere hali midir güvenlikli siteler; bir bozulmaya mı işaretir? Elbette bu sorunun cevabı, etraflı analizlere muhtaçtır. Aslolan meseleyi, değişik yönleriyle analiz edebilmektir. Bu anlamda güvenlikli sitelerin sosyo-ekonomik, tarihsel, politik, kültürel, psikolojik dayanaklarıyla birlikte okunması bir gerekliliktir. Aksi takdirde tek yönlü bir okuma, sorunu belli bir yere kilitlemekten öte bir şey yapamayacaktır.

GÜVENLİKLİ SİTELER

Güvenlikli siteler, içinde villa, konak, müstakil ev ve apartmanları barındıran, orta, orta-üst ve üst sınıflara hitap eden lüks evlerdir. Kapalı cemaatler/topluluklar, güvenlikli siteler, kapalı siteler, kapalı yerleşmeler, müstahkem adacıklar, müstahkem kaleler, özel siteler, korunaklı yerleşmeler, refah adacıkları, kapalı adacıklar, kurtarılmış adacıklar gibi değişik adlarla nitelenen güvenlikli siteler, güvenlik, lüks, zenginlik temellerinde yükselmektedir. Zenginliğin ve lüksün olağandışı baskınlığını, abartısını, kenti adeta her taraftan sarp istila etmesini temsil etmektedir. Bu buyurgan, hakir gören, küçümseyen, kibirlenen binalar, ev kompleksleri, devasa gökdelen ve residencelar ve hatta küçük orman içi kasabalar, bütün tanımlamaları hak edencesine kente damgasını vur-

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
kalver@hotmail.com

maktadır. Güvenlikli siteler, kapalı yerleşme anlayışıyla diğer yerleşim modellerine de örnek olmaktadır. Mahalle içinde yapılaşan apartmanların yahut birkaç bloktan oluşan mütevazı evlerin güvenlikli site olma iştahını ve arzusunu kıskırtmaktadırlar. Güvenlikli sitelerin güvenlik vurgusu git gide bütün bir topluma yayılmakta ve toplumda güvenlik sendromunun daha bir belirginleşmesine neden olmaktadır.

Güvenlikli sitelerin, vurgulanması gereken en önemli niteliği kuşkusuz güvenlik esaslı yapılar oluşu ve bu güvenliği katı bir şekilde uygulamaya sokmasıdır. Esasen ev, bir güvenlik arayışıdır; insanın kendini güvende hissetmesinin, kendini güvenli kılmasının asli, yalın, doğal ve zorunlu bir sonucudur. Barınak olarak ev, insanı dış tehlikelerden, zararlardan korumakta, onu güvene almaktadır. Bundan dolayı ev, kendini evinde güvende hisseder genelde. Kendini en güvende hissettiği yer de evidir. Ancak güvenlikli sitelerin öne çıkardığı güven durumu, bu yalın halin ötesinde anlaşılmalıdır. Çünkü buradaki güven, sadece belli kişilere, gruplara, seçilmişlere, imkânı olanlara has kılınmaktadır. Güvenliğin özelleştirilmesi ile yüz yüze gelinmektedir. Toplumsal bütünlüğü zedelemeye, toplumu mekân üzerinden ayırıştırma götüren bu durum, sosyal adalet, kentlin tüm yurttaşlarca adilce yaşanması, paylaşılması esasını da bozmaktadır. Hem evin kendi özel tarihinde hem de kentsel dönüşüm meselesinde güvenlikli siteler, yeni bir toplumsal-mekânsal-mimarî olgu olarak yer almaktadır. Güvenlik gibi insanın aslı ve en yalın halini belli bir mekânla kayıtlayan ve oradaki güvenliği cilalayan bir albeniye dönüktür güvenlikli siteler.

Siteril hayatların mekânda somutlaşmasının bir örneği olan güvenlikli siteler, başka hayatlardan, başka hayat tarzlarından kendini ayıran, uzakta tutan bir anlayışı sergiler. Güvenlikli site yeni bir hayat tarzıdır; yeni bir dünya görüşünün, bakış açısının, düşünme biçiminin mekânsal ifadesidir. Siteril hayatı yani toplumun diğer kesimlerinden, diğer hayatlardan ve hikâyelerden alabildiğine uzak, onlara mesafeli, onlardan kopuk bir hayatı yaygınlaştıran hatta kurumsallaştıran güvenlikli siteler/kapalı yerleşmeler, maddi sermaye ekseninde yeni bir hayatın duvarlarını örmektedir. Güvenlikli siteler, duvar, kapı, sur, kale, hendek gibi kadim ayrışma biçimlerine yeni anlamlar ve işlevler yükleyip, onları yeni hayat tarzlarına birer zırh yaparak kendini var etmektedir.

Farklılaşma, ayrışma, mesafe gibi mekânizmalar güvenlikli siteleri etrafındaki hayatlardan ayırmakta ve onu özel bir konuma yerleştirir-

mektedir. Sitelerin yer aldığı bölgeden ve mahalleden ayrılışını simgeleyen iki önemli kavram/metafor kapı ve duvardır. Her evin vazgeçilmez bölümlerinden olan ve bizatihi o mekânın ev oluşunu sağlayan temel unsurlardan biri olan kapı ve duvar, güvenli siteler için daha bir önem kazanmaktadır. Duvar ayrışmanın ve farklılaşmanın somut halidir. Mahalle yahut bulunduğu yerleşim yerinden duvarla ayrılan güvenli site, duvarın ardında kendisine ait bir hayata dalmaktadır. Bir metafor olarak duvar, çevreden, kentten fiziksel ayrılığın/farklılığın yanı sıra toplumsal ayrışmayı da vurgulamaktadır. Duvar ayrılığın yanında seçkinliği, ulaşılmazlığı, izole olmayı, steril olmayı beraberinde getirmektedir. İki ayrı dünya arasındaki keskin ve iptal edilemez sınırdır duvar. Yaşanılan cennetimsi hayatın başkalarınca istila edilmesini önleyen bir engel, sadece kendilerine has hayatı kendilerine sunan güvenlik havasıdır duvar. Evin kale haline gelmesine yol açmaktadır. Sitelerin ve evlerin birer kale gibi kabul edilmesi dikkat çekicidir.

Kapalı/kapılı yerleşmeler, lüks siteler, korunaklı evler, müstahkem mekânlar, refah adacıkları gibi çok değişik adlarla karşılansa da bu mekânların ana özelliği dışa kapalı yerleşimler olması. Kapalı/kapılı, teknoloji ve insan gücünün elverdiği olanaklarla sürekli korunan, dışa radikal bir şekilde kapalı mahaller. Kentin içinde yahut dışında kendine özel bir yapılanması olan, kentsel ayrışmanın bir boyutunu oluşturan, bir anlamda kenti ve kentsel hayatı bölüp parçalayan, kenti ötekileştiren ve kendini merkeze yerleştiren bir zihnin, dünya görüşünün ve hayat tarzının mekân, ev ve mahaldeki iz düşümü. Çok boyutlu, çok yönlü. Bundan ötürü bir mimari olduğu kadar, sosyolojik olgudur; ekonomi dilinde bir karşılığı olduğu kadar siyasetin diline de uygun. Her bakımdan bakılmaya, analiz edilmeye değer bir husus güvenli siteler.

Bir proje aslında güvenli siteler; kelimenin tam anlamıyla birer ütöpik proje. Birer sunum hatta. Hayatı, hayatın dağdağasını, çelişkilerini, çatışmalarını yok sayan, üstünü çizen ama kendisi bir çelişki abidesi olarak varlık kazanan ütöpik bir girişim. Baştan sona planlı, pazarlamaya dönük dizayn edilen, enine boyuna düşünülerek, hesap edilerek uygulamaya sokulan bir tarz. Bir hayat tarzı aslında. Belli bir hayat tarzının mekân ve ev düzleminde uygulamaya sokulması, o hayat tarzının çarpıcı bir şekilde görünür kılınması. Bir proje çünkü baştan sona düşünülen, sürprizlere kapalı, herhangi bir esrarı olmayan, esrarengiz olmayan, insanın değişik hallerini iptal eden bir maket

mahal misali, kentin bir bölgesine kondurulmuş dışsal bir olgu. Sanki bir gece vakti ansızın gökten zembille indirilip oraya yapııştırılmış bir maket. Oradan gene bir gece vakti aniden sökülüp atıldığında hiçbir eksikliğe yol açmayan bir yapıştırma mekân. Maket kadar uyumsuz ve aykırı, başka, farklı. Ama gerçek, gerçeğin çelişkisinin anıtı belki de.

Güvenlikli sitelerin doğuşunda seçkin ve üst sınıfların kenti terk etme eğilimi anımlı mutlaka. Kent merkezinin seçkinlerce boşaltılması değişik zamanlarda, değişik şehir ve ülkelerde görülen bir durum. Yeni seçkin semtlerin icadı ile baş gösteren bu eğilimin ilginç sonuçları vardır. Kent merkezi boşalıp zamanla çöküntü haline gelir. Maddi sermaye gibi sosyal sermaye de belli bir yere toplanır ve kentsel ayrışma her haliyle büyük bir çelişkiyi üretir. Kentler bölünür, bir nehrin ikiye bölmesi gibi. Bir yanda şaşaalı, parlak hayatlar, diğer yanda pörsümüştü, umutsuz hayatlar birbirlerine baka baka ama birbirlerine dokunmadan, ilişmeden yaşar gider. Ve git gide aradaki uçurup derinleştikçe derinleşir. Kent merkezinin terk edilmesi, kentin genel sosyal sermayesini de adaletsiz bir şekilde dolaştırır. Güvenlikli site akımı, bu çelişkiyi daha da derinleştirir.

Kent ile ilişki düzeyi, güvenlikli sitelerin konumlanışına ilişkin kimi ipuçlarını barındırır. İlk planda kentin terk edilmesine paralel bir şekilde ortaya çıkan güvenlikli siteler, ikinci adımda kente karşı yeni bir konumlanışı temsil etmeye başlar. Artık kent, uzakta olandır; tehlikeli, kalabalık, köhne, güvensiz, karmaşık bir hayatın kol gezdiği bir mekândır. Hatta düşmanca bakışlarını eksik etmeyen, içinden sürekli düşman çıkararak karanlık bir kuyu gibidir. Ötekidir artık kent, başkadır, uzak kalınması gerektir. Kentte yaşayanlar da böyledir doğal olarak; yoksullar, işsiz-güçsüzler, sıradan küçük insanlar, mahallenin köhne kalıplarına sığınmış ahali. Güvenlikli siteler, kentten beslendikleri halde kenti ötekileştirerek yeni bir konum elde eder. Kente borcunu ödemedi, elde ettiği zenginliği ondan kıskanan ve saklayan bir edayla, adil bir paylaşımın önüne set çeker.

Güvenlik duvarı söz konusu sitelerin dışı sadece; dışarıya karşı kendini ifade biçimi, dışı karşı kendini konumlandırma tarzı. Kapalı demir kapılar kale kapılarını, parmaklıklar kale duvarlarını, kameralar ise burçları ve gözetleme kulelerini çağrıştıran yapılaşmalar, kameralar, güvenlik görevlileri ve benzeri uygulamalar, güvenlikli sitelerin kabuğudur. Kabuğun içinde ise farklı bir hayat hüküm sürmektedir. Görece

‘steril’ bir hayatın yapıcı unsurları arasında statü, prestij, tüketim kalıpları, farklılık arayışı, taklit, özentî, kapanma, grup oluşturma, izole olma gibi özellikler öne çıkmaktadır. Güvenlikli sitelerin anlam haritasının ana çizgileri, kabuk ve içinin harmanında netlik kazanmaktadır. Her iki boyutuyla güvenlikli siteler, farklı bir dünyayı temsil iddiasındadır.

Aynı zamanda evin sembolizminde, sembolik bir alan olarak evin dönüşümünde yeni bir yorum olarak ortaya çıkan güvenlikli siteleri, kendini var eden enstrümanlar etrafında da okumak gerekir. Duvarlar, parmaklıklar, kapılar, kameralar ve güvenlik görevlileri gibi bir güvenlikli sitenin ayırıcı unsurlarının her birini de tıpkı bu yapılar gibi sembolik değeri olmalı. Dışarıya keskin bir şekilde kapalı olan ve dışarıdan izinsiz hiçbir kişinin girişine izin vermeyen, böylece kendini yabancıdan, tehlikeli olandan, düşmandan, dilenciden, yardım toplayandan, fakirden, satıcıdan, hatta bayram şekeri almak isteyen çocuklardan bile koruyan, saklayan, esirgeyen güvenlikli sitelerin anlaşılmasında söz konusu kurucu unsurlar açıklayıcı bir rol üstlenmektedir. Mekân, duvar ve kapıyla kendini bir anda yer aldığı mahalden ayırıştırmakta, kendini çok özel, dokunulmaz, hatta ulaşılmaz bir konuma oturtmaktadır. Tabiri caizse kendini siterilleştirmekte, siteril olma yönünü cılamaktadır. Güvenlikli sitelerin cazibesi ve ağır baskı oluşturması da buradan kaynaklanmaktadır. Bu baskı ve cazibe git gide ev tercihleri ve türlerinde kendini ana eğilim olarak sunmaya adaydır.

Güvenlikli siteler toplu evler, toplu mekânlardır. Belirli bir sosyo-ekonomik seviye ve statüye mensup kişileri bir araya toplayan, ama aynı zamanda kimi toplumsal grupları dışarıda bırakan, farklı toplumsal statüler ve yapılar arasında bir duvar ören yapılarıdır. Fakat bununla birlikte benzer ama kopuk hayatları ütopyavari bir araya getiren yapılarıdır. İnsanlar arasında mekân üzerinden yeni bir bağ ve ilgi kurma iddiasındadır. Bu ise güvenlikli sitelerin bir tür birliktelik, mahallelilik ve hatta cemaat kavramlarıyla birlikte sunulmasının yolunu açmaktadır. Oysa buradaki birlikteliğin gayet sumî, bir projeye dayalı bir şekilde sonradan oluşturulmuş dolayısıyla gerçek cemaatleşmeden, mahalleli olma bilincinde ve bağlılıktan hayli uzak olduğu söylenmelidir. Reklamı yapılan bu birlikteliğin ve mahalleliğin olsa olsa yeni bir pazarlama tekniğinin kurnazca geliştirdiği bir dil ve söylemden öte bir değeri yoktur.

Güvenlikli siteler de evin uzun tarihinde ortaya çıkan farklı modellerden bir tanesidir. Kendi özelinde, bir model ve örnektir; bir sembo-

lik yapıdır: pek çok hususu okumaya izin vermektedir. Değişik faktörlerin oluşturduğu yeni bir ev türüdür. Açıklanması ve anlaşılması da tüm bu faktörlerin göz önüne alınmasına muhtaçtır. Bir büyük kopuş, hatta bir bozulmuş olup olmadığı, halihazırda ve yakın gelecekte güvenilirliğin sunduğu ve beslediği hayat tarzı ve insan ilişkilerine getirdiği boyutla anlaşılacaktır. Mimari, iktisat, sosyoloji, psikoloji gibi disiplinler bu hususu ilgiyle takip etmekte ve notlarını düşmektedir.

TÜRKİYE’DE GÜVENLİKLİ SİTELERİN GÖRÜNÜMÜ

Bugün artık küresel bir fenomen haline gelen güvenli site, Türkiye’de de yaygın bir yerleşim modelidir. Görece yeni bir sosyal ve mekansal olgu olmasına karşın, yayılışı hızlı olmaktadır. Türkiye’de site tarzı yerleşmelerin hatırı sayılır bir geçmişi olmasına karşın, buna lojmanları ve özellikle kapalı askerî lojmanları da eklemek gerekir, bugün bahsi edilen güvenli sitelerin tarihi henüz yeni. Türkiye’de güvenli site olgusu özellikle 90’lardan sonra dikkat çekici bir boyut kazandı. Önceki yıllarda birkaç örneği bulunan güvenli siteler, Türkiye’nin sosyo-ekonomik koşulları ve eğilimlerdeki değişimlere paralel bir şekilde kentleri çevrelemeye başladı. Küreselleşme söyleminin neredeyse hakim bir paradigma haline geldiği 2000’lerde ise, bir anlamda bu söylemi haklı çıkarırcasına hem de, gerçek anlamda küresel bir fenomen haline geldi güvenli site. Türkiye de pek çok ülke gibi bu küresel akımdan etkilendi.

Türkiye’de güvenli site ilk metropollerinde özelde İstanbul’u mekân tuttu. Fakat çok geçmeden diğer büyükşehirlerde de tek tek yapılanmalar birbirini takip etti. Bugün istatistiği yapılsa zannımca büyükşehirlerin dışındaki şehirlerde de güvenli site örneklerine rastlanacaktır. Amerika’daki örnekleri gibi Türkiye’deki güvenli sitelerin ilk yer aldıkları bölge genelde kentin dışı ve çeperli olmuştur. Kent karşıtı söylemin bir uzantısı olarak kent dışında yeni banliyöler halinde büyük ve gözde yerleşimler halinde inşa edilmiştir. Bu husus güvenli site olgusunun da önemli bir yönüdür. Ancak günümüzde yeni bir boyutla daha karşılaşılmaktadır. Güvenli site, kentin çeperlerinden kent merkezine doğru gelmektedir. Kentsel dönüşüm projesinin bu süreçte büyük rolü bulunmaktadır. Çünkü bu projenin bir yönü kent merkezinin yoksullardan temizlenip arındırılıp tekrar seçkinlerin kullanımına hazırlamaktır. Bu bakımdan yüzlerce yıllık bir mahallenin ortasında yüksek katlı binala-

rı, güvenlik duvarları, özel güvenlik görevlileriyle bir sitenin büyük ayrıksılığıyla yapılvirmesi bütün metropol ve büyükşehirlerde görülebilecek bir manzaradır. Bu da gösteriyor ki, güvenli site kent çeperlerinden merkez doğru gelmekte, merkezdeki yapıları kendine dönüştürmektedir.

Güvenli sitelerin yayılışında birkaç husus bahis konusu edilebilir. İlk dikkat çeken husus, güvenli site olgusunun hızlı bir artış ve yayılış göstermesi. Birbirinin benzeri projelerin her geçen gün boy vermesi, büyük inşaat şirketlerinin yüksek katlı rezidanslar da dahil olmak üzere farklı projelerle bu işe girmesi, bu olgunun artık iyice kent hayatına yerleştiğinin de bir göstergesi. Genelde kentlerin belli bölgelerinde inşa edilen güvenli siteler, yeni bir ev, semt ve yaşam modeli olarak pazarlanmaktadır. Bu durum ise onun izlenmesini ve taklit edilmesini doğurmaktadır. Güvenli site, bir modeldir artık ve her yerleşim yeri onu örnek almak istemektedir. Sıradan insanların sıradan konut bölgeleri de bu modelden etkilenmektedir. Öyle ki, içine yüzme havuzları, spor salonları, market ve cafeler, suni park ve bahçeler yerleştirmese de kendine göre bir güvenlik geliştirmekte, en azından sitenin etrafını aşılmaz duvarla kapatıp önüne de bir bekçi kulübesi yerleştirmektedir. Bu ise güvenli sitelerin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Güvenli sitelerin kısa Türkiye tarihi, olgunun çok farklı sonuçlara yol açacağı izlenimi vermektedir. Aynı zamanda meselenin değişik boyutlarının olduğunu, farklı disiplinlerin tartışma dahil olması gerektiğini, çok yönlü okunmaya müsait bir alan olduğunu da hatırlatmaktadır. Görünen o ki, Türkiye’de güvenli site git gide yayılacak, bütün şehirlerin gözde semtlerini, güzide alanlarını kaplayacak. Tarihsel bir olgu haline gelecek. Bu süreçte aynı zamanda site kültürünü ve tarzını aşmaya dönük, sadece sitenin güvenliğini değil bütün bir kentin ve hayatın güvenliğini hesaba katmak gerektiğine ilişkin bir bilinç de hep var olacak ve daha adil bir yaşama ikliminin nasıl inşa edilebileceğine ilişkin sorular ve cevaplar ortaya atacak. Bütün bir kente olduğu gibi bu tartışmalara da kendini kapattığı ve bütün bir kent hayatını dikkate almadan var olmayı sürdürdüğü takdirde güvenli sitenin kendisi de bir maket ve ucube yapıntı olarak anılacaktır.

SONUÇ

Güvenlikli sitelerin ortaya çıkışı, yayılışı, tercih edilme ve yapılaşma nedenleri üzerine yoğunlaşan bu makale, güvenlikli siteleri mekânsal ayrışmaya bağlı olarak gerçekleşen toplumsal ayrışma perspektifinden ele almaktadır. Güvenlikli siteler en başta mekânsal ayrışma temelinde ortaya çıkmaktadır. Ayrışmayı var eden temel etken ise kapanma eğilimidir. Çünkü güvenlikli siteler kendini çevreye kapatarak var olmaktadır. Sitelerin etrafına örülen aşılmaz duvarlar, girişlere izin vermeyen kapılar, giriş çıkışları sürekli kontrol altında tutan güvenlik elemanları ve kamera sistemleri bütünüyle bu mekânları dışarıya kapatmaktadır. Sadece site sakinlerinin kullanımına dönük özel mekânlar biçiminde tasarlanan, çevredeki mekânsal organizasyon ve modellerden farklı olarak çok özel imkanlar sunan bu yerleşim tipi, mekânsal ayrışma temeline dayanmaktadır. Ayrışma güvenlikli sitelerin hayat bulduğu zemindir.

OSMANLI DÖNEMİNDEN CUMHURİYET DÖNEMİNE YOROS NAHİYESİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

Mehmet Salih Erpolat¹

Son zamanlarda Türkiye'de üniversitelerin sayısında meydana gelen artış, bazı yerel yönetimlerin kentlerinin tarihine ilişkin araştırmaları desteklemeleri veya sempozyumlar düzenlemeleri, birçok televizyon kanalının periyodik tarih programları hazırlamaları, ülke ekonomisinde gerçekleşen olumlu gelişmeler, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Kuyûd-ı Kadime Arşivi yöneticilerinin olumlu çalışmaları ve araştırmacılara sağladıkları kolaylıklara bağlı olarak, tarih alanında önemli eserler yazılmış ve yazılmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda tarihe duyulan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle Osmanlı arşiv kayıtlarına dayalı olarak kaleme alınan yerel tarihleri, şehir tarihlerini konu alan araştırmalar ilgi çekmeye devam etmektedir. Biz de bu çalışmada Yoros Nahiyesi'nin XVI. yüzyıldan itibaren XX. yüzyılın sonlarına kadar idari yapısında, iskân yerlerinin adlarında, mevki isimlerinde meydana gelen değişmelerin resmî kayıtlara yansıyan bilgileri ortaya çıkarmak ve bunlar hakkında kısa değerlendirmelerde bulunacağız.

Bu bildiride amacımız Yoros kaza ve nahiyesinin neresi olduğunu yeni nesillerle anlatmak, bugün Çekmeköy'ün de içinde yer aldığı İstanbul Boğazı'nın doğu yakasının Şile ile Üsküdar arasında kalan kısmının XVI. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıla kadarki tarihî coğrafyasında meydana gelen değişmelerin resmî kayıtlara yansımalarından tespit edebildiklerimizi kamuoyuyla paylaşmak ve üzerinde yaşanılmakta olan coğrafyanın tarihi hakkında Osmanlı arşiv belgelerinde ne gibi bilgilerin mevcut olduğunu duyurmaktan ibarettir. Bunun yanında Yoros Nahiyesi'ni teşkil eden coğrafyada meydana gelen değişmelerden Kamus-ı Alam ve Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lugatı gibi önemli coğraf-

1 Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
msaliherpolat@hotmail.com

ya kitaplarına yansıyan bilgiler okuyucuya olduğu gibi aktarılmaya çalışılmıştır. Bir bakıma Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne Yoros Nahiyesi gibi dar bir alanda da olsa meydana gelen değişimler hakkında tarihî kaynaklarda yer alan bilgiler paylaşılacaktır.

Bu değişimler daha ziyade yer isimlerinde ve idarî yapıda tespit edilebilen değişimler olacaktır. Bunun yanında tahrir defterlerinde tespit edilebilen, sosyal ve ekonomik yapıya ışık tutabilme hususiyetine sahip bazı bilgilere de yer verilecektir. Bunlar kaza dâhilindeki köylerdeki üretim ve nüfusa dair kısa notlar şeklinde olacaktır.

Son yıllarda Türkiye'de yer adlarında meydana gelen değişimler kamuoyunda yerli-yersiz pek çok kişi ve kuruluşça gündeme getirilmektedir. Bu tartışmaların ciddi bir kısmının ilmî ve tarihî gerçeklerle içerik ve değişikliklerin yapıldığı günlerin siyasî ve konjonktüre bağlı durumunun göz önünde tutulmadan yapılmış olmasından dolayı tutarlı görülmemektedir. Ancak tarihe mal olmuş, kökeni yabancı da olsa, halk tarafından kabul gören bir coğrafi adın değiştirilmesinin savunulur bir tarafı da yoktur.

Yer adlarında meydana gelen değişimlerin izine Osmanlı Devleti'nin XV. - XVI. yüzyıllara ait hemen her tahrir defterinde rastlanılmaktadır. Bu durum çalışmalarında tahrir defterlerini kullanan pek çok araştırmacının karşılaştığı bir gerçektir. Biz bu tür değişiklikleri tabii değişiklikler olarak görmekteyiz. Ancak Osmanlı Devleti'nin Rumeli'den çekilmek zorunda kaldıktan sonra Türklerin terk etmek zorunda kaldıkları ya da hâkimiyetlerini yitirdikleri alanlardaki şehir, kasaba ve köy adlarının değiştirilmesi ve oralarda İslamiyet'e dair izlerinin sistematik bir biçimde silinmesi sonrasında o gününün Osmanlı idarecilerinin mütekabiliyet esasına dayanarak elinde tuttıkları alanlarda kendine göre yabancı unsurların kültürüne ait olarak tasavvur ettikleri bazı yer adlarında değişikliklere gidilmiştir. Buna benzer bir şekilde Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'nin pek çok ilinde ilçe, köy ve mezra adlarında değişikliklerin yapıldığı bilinmektedir. Hatta bu çerçevede adları değiştirilen bazı iller de olmuştur. Karaköse'nin Ağrı'ya, Çölemerik'in Hakkâri'ye, Kırkilise'nin Kırklareli'ne Tekfurdağı'nın Tekirdağ'a tahvil edilme-

si gibi. Bu gibi değişiklikleri ise ideolojik veya siyasi ve kültürel hedef güdülerek yapılmış değişiklikler olarak düşünülebilir. Ancak burada sadece değişikliklerin yapıldığı dönemdeki idarecileri suçlamak biraz kolaycılığa kaçmak olur. Türkiye'deki bu uygulamaları toplum mühendisliği olarak değerlendirenler varsa da (İbar, 2013, s. 92) bunun yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum olmadığını da göz önünde bulundurmakta fayda olabilir. Zira Osmanlı Devleti'nin terk etmek mecburiyetinde kaldığı Karpatlar, Balkanlar ve Kafkasya'daki Türkçe özellik taşıyan bütün yer adlarında değişikliğe gidildiğini de unutmamak gerekmektedir. Bu durumun XIX.-XX. yüzyıllar Avrupa'sındaki bir uygulama olduğunu bilmek gerekir.

Bu çalışmada Osmanlı tahrir kayıtlarına yansıyan ilk veriler esas alınarak 1970 yılına kadar değişik zaman aralıklarında resmî kayıtlara yansıyan değişmelerin toplu hâlde verilmesiyle Yoros Nahiyesi'nin yaklaşık 6 yüzyılda uğradığı değişme ve gelişmeler gözler önüne serilmesine çalışılmıştır.

Coğrafi Konumu

XVI. - XVII. yüzyıllarda Osmanlı arşiv kayıtlarında kaza ve nahije olarak yer alan Yoros'un bir şehir veya köy olmadığı anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerindeki kayıtlardan buranın bir kale olduğu müşahede edilmektedir. Bu kale günümüzde İstanbul Boğazı'nın Karadeniz girişinde tepelerden birisinin zirvesindedir. Halk arasında yaygın adıyla Ceneviz kalesi olarak anılıyorsa da kale Bizans eseridir (Eyice, 2006, s. 59).

XVI. - XVII. yüzyıllara ait tahrir defterlerindeki kayıtlarda hep Kocaeli Sancağı'na bağlı kaza ve nahije olarak sancağın idarî yapısı içinde bulunduğu tespit edilmektedir. Yoros kaza ve nahiyesi kuzeyden Şile, güneyden Gebze, doğudan Kandıra ve batıdan İstanbul Boğazı ile mahduttu.

Yoros'un yer aldığı coğrafi alan Osmanlı Dönemi'nde günümüzdekinden de daha yeşil ve ormanlık bir alandı. Osmanlı Dönemi'nde kazanın önemli bir şehrinin olmadığı anlaşılmaktadır. Nahiyenin alanı ormanlık ve dağlık olmasından dolayı mezzaları yok denecek kadar azdı. Bu bakımdan geniş tarım arazisi bulunmamaktaydı. Köy sayısının ise 1530'da 30, 1562'de

35 ve 1625'te 37 olduğu tespit edilmektedir.

Yoros Nahiyesi dâhilinde kalan saha mesire yerleri, tatlı suları, meyve ve sebzeleriyle meşhur olup Osmanlı Devleti Dönemi'nde önemli sayfiye yeri ve bazı devlet adamlarının köşk ve kasırlarının bulunduğu mutena yerlerindendi.

Yoros Nahiyesi'nin Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı hâkimiyetine geçtiği anlaşılmaktadır. Âşık Paşa tarihinde bu durum şöyle ifade edilmektedir. Yıldırım Bayezid, Kocaeli üzerinden Yoros'a geliyor buradan Yahşi Bey'i Şile üzerine gönderip Şile'yi ant ile Osmanlı hâkimiyetinin altına aldı. Bi'l-ahire buranın yakınlarında Güzelce Hisar denen Anadolu Hisarı'nı inşa ettirdi (Âşık Paşaoğlu, Ankara 1985, s. 69).

Yoros arazisi Osmanlı tarihinde Çelebi Mehmet'in Anadolu'dan Rumeli'ye geçişte kullandığı güzergâh olması bakımından kayda değer gelişmeye sahne olmuştur. Çelebi Mehmet Bursa'dan gelip Yoros (metinde Yurus) üzerinden Rumeli'ye geçmiştir. Bunu duyan kardeşi Musa Çelebi Edirne'den ayrılmak ve Laz-eli'ne (Sırbistan) kaçtı (Oruç Beğ, 2008, s. 46-47). Böylece Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin bozulmuş olan siyasî yapısının tekrar rayına oturması bakımından Çelebi Mehmet'in Bursa'dan Rumeli'ye geçişinin önemi izahtan varestedir.

Bu önemli tarihî olayı günümüz nesillerinde tarih şuurunu canlı tutma ve tarihî hadiseleri günümüze taşıyarak hayatımızın bir parçası hâline getirme adına olayın her yıl dönümünde ilk ve orta dereceli okul öğrencileriyle halkın katılımının sağlandığı bir şölenle Anadolu Hisar'ın Batı yakasına temsili geçişler tertiplenebilir. Bu imkân ve zeminin mevcut olduğu, yerel ve mülkî idarecilerin öncülüğünde bunun gerçekleştirilebileceğini düşünüyoruz.

Yoros Adı

Semavi Eyice, Yoros adının Yunancada dağ tepe anlamına gelen Yoros'dan alınmış olabileceğini ya da daha yaygın bir kanaat olarak Karadeniz'e açılan gemilerin bu korkulu sularda selamete gidebilmeleri amacıyla iyi rüzgârlar tanrısı Zeus'un yardımını talep etmek için inşa edilen bir ilkçağ mabedinden alındığını kaleme almıştır. Ayas, Uros adının zamanla halk dilinde Yoros'a dönüştüğünü aktarmaktadır. (Eyice, 2006, s. 59)

Bilge Umar da Giresun'da YoroZ Burnu'nun olduğunu bu adın Helen dilindeki Hieron Oros tapınak dağı, kutsal dağ anlamına gelen kelimelerden bozma olduğunu belirtmektedir (Umar, 1993, s. 821).

Yoros, günümüzde kale olarak varlığını sürdürmektedir. II. Bayezid zamanında bu kaleye bir mescit yaptırılmıştı. Burada bulunan ve halk arasında Hızırtaş adıyla bilinen taşın önemli bir ziyaretgâh olduğu belirtilmektedir (Gökbilgin, 1992, s. 257).

İdari Durum

Yoros, XIV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına alındıktan sonra XIX. yüzyıla kadar asırlarca Kocaeli Sancağı'na bağlı bir kaza ve nahiye olarak idare edilmiştir. 1530'da 30 köy, 3 mezrası olan bir kaza idi. Bu köylerin 11'i zaim ve sipahilerin tasarrufundaydı. 6'sı Yoros, 8'i Boğazkesen, 2'si Yenice Kalesi'nin mustahfızânının tasarrufunda iken 3'ü kazadaki vakıflar için tahsis edilmişti (1994, s. 795-797).

Yoros Kazası'nın merkezi Yenice Kalesi'ydi. Bu durum 1562'de tarihli Tahrir Defteri'nde "kazâyı Yoros nefsi Kal'a-yı Yenice hass-ı şâhî" şeklinde yer alan başlıktan anlaşılmalıdır. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (bundan sonra BOA şeklinde verilecektir.), Tapu-Tahrir Defteri (TD), 436, s. 402). Belirtilen defterde Yenice Kalesi'nin iki mahalleden müteşekkil olduğu anlaşılmalıdır. Bunlar Cami-i 'Atîk ve Kadı 'Asker mahalleleriydi. 1625 tarihli Tahrir Defteri'nde ise bu mahallelere Şa'bân Çelebî mahallesinin eklendiği müşahede edilmektedir. (Kuyûd-ı Kadime Arşivi, TD 49, v. 266b) XIX. yüzyıla ait bir evkaf kaydında Yenice Kal'ası nâm-ı diğer Anadolu Hisarı kaydı mevcuttur. Buradan Yenice Kalesinin yerinin tespiti hususunda istifhama gerek kalmamaktadır. Böylece Yenice Kalesi'nin Anadolu Hisarı ile aynı yer olduğu açıklığa kavuşmaktadır.

Yoros, Kocaeli Sancağı'na bağlı İznikmid (İzmit) 50 akçalık, Şile 20, Gegivize (Gebze) 35, İznik 30, Yalak-Abâd (Yalova) 20 kazaları içinde 15 akçalık bir kaza olarak belirtilenlerin en küçüğüydü. Belirtilen tahrir defterinde Kandıra ve Ada'nın (Sakarya) kazalık cihetlerinin kaç akçe olduğu belirtilmemiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 116 numarayla kayıtlı 929 Hic-

rî, Miladî 1523 tarihli Kocaeli İcmâl Tahrir Defteri'nde Yoros Kazası'na tabi tespit edilebilen köylerin sayısı 27 olup bunlar Eyne Hoca (32), Depe Seki (36), Ali Bahadır, Çıldır nd. Atlı Beli, Çavuş, Ak Viran (37), Öğümce (38), Küçük Sulu (Sülü), Kabakoz-1 Küçük, Çubuklu, Mancınık (Mancılık) nd. Sekbanlü (39), Saru Bayrak (44), Yenice (47), İsacalü, Hüseyinlü, İshaklü, Kılınçlü (51), Göllü nd. Hasan, Hacı Bey (53), Esence (55), Orhan (56), Demircilü (59, 61), Kozluca, Kum nd. Üyük, Kaba Koz-1 Büzürk, Çallu, Kum (61), Ayvalu (62) Kum ve Çallu tb. Gegbuze köyleridir. Parantez içindeki rakamlar adı geçen köylerin defterde yer aldığı sayfaları ifade etmektedir. Adı geçen defterin 61 ve 62. sayfalarında yer alan Kum ve Çallu köyleri için 61. sayfada Yoros Kazası'na, 62. sayfada Gegbuze (Gebze) kazasına bağlı olduğu kaydı mevcuttur. Adı geçen köyler diğer tahrir defterlerinde Gebze kazasına bağlı görülmektedir. (BOA, TD. 438, s. 790; TD 625, s. 255; KKA, TD 49, v. 227b-228a; Erpolat, 2015, s. 522, 524).

Kanuni Sultan Süleyman dönemine tarihlenen 425 Numaralı İcmal Deftere göre ise Yoros Kazası'nın idari yapısı içinde Nusretlu, Yenice, Aniye Hoca (Eyne Hoca), Hacı Çiftliği, Depe Sekili, Ali Bahadır, Çavuş, Ögünc (Öğümce), Kabakoz Küçük, Çubuklu, Kanlıcak, Küçük Sulu (Sülü), Ak Viran, Depe Viran, Saru Bayrak, Asice (Esence), Orhan, Güllü (Göllü), Kurna, Demircilü, Kozluca, Hacı Yusuf (Mz.), Demircilü, Kayacık, Yenice, Kum nd. Öyük ve Ayvalu köyleri yer almaktaydı (Gündüz, 2015, s. 476-494). Bu çalışmada tespit edilen bazı köy adlarının tespitlerimizden farklı okunduğu görülmektedir. Belirtilen farkları göstermek için tercih ettiğimiz okuma şekilleri parantez içinde verilmiştir.

Yoros'un XIX. yüzyılın ortalarına kadar da Kocaeli Sancağı'na bağlı bir nahiye olduğuna dair kayıtlar mevcuttur. (KKA, TD 49. Yoros Nahiyesi'nin başlangıç sayfaları arasında yer alan vakıf kayıtları na dair notlarda Hicrî 1258, Miladi 1842'ye tekbül eden tarihteki kayıta görülmektedir.) Bu aynı zamanda XVI. yüzyılda tutulan tahrir defterinin XIX. yüzyılda da kullanıldığını gösteren önemli bir husustur.

Tahrir defterlerine göre Yoros Nahiyesi'nin idari yapısı ve sınırları hakkında belli ölçüde verilen bu bilgilerin yanında, Yo-

ros'un idari yapısı hakkında değişik başka eserlerde farklı bilgilerin olduğu görülmektedir. Mesela bunlardan birinde Yoros kazasına bağlı Şeyhler Nahiyesi'nin olduğu anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1989, s. 123, 132). Belirtilen yerdeki ifadeden “Nezâret-i Evkaaf-ı Hümâyûna mülhak evkaafdan Yoros kazasında Şeyhler Nâhîyesinde vâki' İskender, Kırk Depe ve Canos ve Gündüzlü Dîvânı'nda Kaynarca-i Sagiyr nâm mahalde kâin câmi'-i şerîf vakfı” Şeyhler Nahiyesi'yle beraber tahrir defterlerinde adına rastlanılmayan başka yer adlarının da tespit edilebilmesi tarihî coğrafyadaki değişmelere ışık tutması bakımından dikkate şayan bir husustur.

Yoros, 20 Ağustos 1857'de yayımlanan Devlet Salnamesi'nde yeniden adlandırılarak diğer adının Beykoz olduğu liva-yı Koca İli başlığı altında “nahiye-i Yoros nâm-ı diğer Beğkoz” (Baykara, 2015, s. 213) şeklinde yer alan ifadeden anlaşılmaktadır. Bu bilgiden Yoros'un bugünkü Beykoz'un olduğu merkez değil, Yoros Kazası'nın idarî sınırlarının diğer adının Beykoz'a tahvil edildiği anlaşılmalıdır.

Osmanlı Dönemi'nin iki önemli tarihî coğrafya kitabı olan Kamus-ı 'Alâm ve Memâlik-i Osmâniyyenin Tarih ve Coğrafya Lugâtı adlı eserlerde Beykoz ile ilgili bilgilere, eski metinleri okuyamayanların veya ulaşamayanların da vakıf olmalarına yardımcı olmak için, burada aynen aktarılmasının faydalı olacağına inanıyoruz. “Beykoz İstanbul Boğazı'nın Anadolu sahilinde bir karye olup, İstanbul'un 15 kilometre şimâl-ı şarkisinde, bir koyun içinde ve Yeniköy'ün karşısında vâki'dir. Müte'adid yalı ve köşkleriyle hayli köylü hânelerini câmi'olub, mesire ittihâz olunur uzun bir çayırı ve çayırın yanında cereyan eder bir deresi bir kasr-ı hümâyûnu bir askerî debbâğhanesi ve kışlası vardır. Şehremânetine mülhak bir kazanın merkezidir” (Ş. Sami, 1306, s. 1335). Ali Cevad ise “Boğaziçi'nin Anadolu sahilinde bir koy ve dâhilinde vâki' bir hayli yalı ve ebniyeleri câmi' bir karyedir ki oldukça vâsi' ve mesire ittihâz olunur bir çayırı hâvîdir. Derûnunda 'asâkir-i şâhâneye mahsus debbâğhane kalvarahâne ve kışla vardır. Şehremâneti mülhakatından bir kaza itibar olunmuştur” (Ali Cevad, 1313, s. 189).

Yoros Nahiyesi'nin yer aldığı alan 1871'de Üsküdar'ın mutasarrıflık hâline getirilerek Beykoz, Kartal, Gebze, Adalar ve

Şile kazaları ile beraber idari bakımdan Üsküdar'a bağlanmıştır (Sami, 1306, C. II, s. 924). Bu durum Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarına kadar sürdü. 1930'da Kadıköy ve Beykoz'un buradan ayrılarak (Bostancı, 2012, s. 367-368) müstakil ilçe hâline getirilmesiyle beraber Osmanlı Dönemi'nde Yoros Nahiyesi olarak adlandırılan alan büyük ölçüde Beykoz İlçesi'nin sınırları dâhilinde kaldı. XVI. yüzyılda Yoros Nahiyesi'ne bağlı oldukları bilinen Ak Baba, İrve, Dereseki ve Ali Bahadır köylerinin 1928'de Üsküdar'ın Beykoz Nahiyesi'ne; Dudullu ve Kurna'nın Abdurrahman Gazi (Kartal) Nahiyesi'ne; Ayvalı, İshaklı, Esenceli, Öğümce, Sırapınar, Kılınçlı ve Göllü köylerinin Mahmut Şevket Paşa Nahiyesi'ne bağlı olduğu görülmektedir (1928, s. 275-276). 1928'de Üsküdar'a bağlı olan diğer köyler ise Anadolu Feneri, Polonez, Poyraz (Beykoz Nahiyesi'ne bağlı); Emirli, Başbüyük, Bakkal-1 Kebir (Büyükbakkal), Bostancı Yeni Mahalle, Paşa, Pendik, Çekme, Dudullu, Dolay Oba (Dolayba), Sultan Beylik, Reşadiye, Sultan Çiftliği, Samandıra, Şeyhli, Sarı Gazi, Soğanlık, Alemdar, Kartal, Kurt, Kurt Doğmuş, Kurna, Maltepe, Yayalar, Yakacık (Abdurrahman Gazi Nahiyesi'ne); Bozhane, Çöllü, Sultaniye (Paşanmandıra), Ömerli, Mahmut Şevket Paşa ve Muratlı (Mahmut Şevket Paşa Nahiyesi). 1976'da Beykoz İlçesi'nin Beykoz Nahiyesi Akbaba, Ali Bahadır, Anadolu Feneri, Çavuşbaşı, Çayağzı (Riva-İrve), Mahmut Şevket Paşa, Poyraz, Tokat, Dereseki, Polonez olmak üzere 10 köyü, Mahmut Şevket Paşa Nahiyesi'nin Ömerli, Bozhane, Cumhuriyet, Esenceli, Göllü, Hüseyinli, Kılıçlı, Koçullu, Muratlı, Öyümce, Paşamandıra ve Sırapınar olmak üzere 12 köyü mevcuttu. Beykoz ilçesinin toplamda 22 köyü vardı.

XVI. - XVII. yüzyıllarda Yoros Nahiyesi'ne bağlı olan köylerden Çamlık, Hüseyinli ve Sırapınar (2014, s. 96) günümüzde Büyükşehir Yasası çerçevesinde mahalle itibar edilerek Çekmeköy ilçesinin idari yapısı içinde yer almaktadır. Bu yer adları Osmanlı Dönemi'nden günümüze adlarında değişimin gerçekleşmediği iskân yerleri olarak dikkat çekmektedir. Bunlardan Çamlık köyünün adı tahrir defterlerinde geçmemekle beraber XVI. yüzyıldan beri mevcut olduğu bilinmektedir. Zira bu köyün adına mühimme defteri kaydında rastlanılmakta olduğu ve bu köyde Mısır Beylerbeyi İskender

Paşa'nın bir cami yaptırdığı ve bir pazar peremesi (eski bir kayık çeşidi) (Ayverdi, 2010, s. 988) vakfettiği anlaşılmaktadır (Mühimme Defteri 3/1480). 1564 tarihli başka mühime kaydında adı geçen (MD 6/1297) ve XVI. yüzyılda Yoros Nahiyesi'nin köyleri arasında yer almadığı görülen ve daha sonra büyükçe bir köy hâline geldiği kayıtlardan anlaşılan iskân yerlerinden biri de Akbaba'dır. Derese-ki köyünün yakınında bulunan Akbaba köyü, suyu ve meyvesinin lezzetiyle meşhurdu. Evliya-yı kiramdan olan Akbaba'nın burada mezarı ve tekkesi de bulunmaktadır. Payitahtan (İstanbul'dan) buraya ziyaret ve gezintiye gidilirdi. Şemseddin Sami bu durumu "... Ak Baba isminde bir zatın tekyesi ve türbesi dahi orada bulunmağla payitahtan tenezzühe ve ziyaret için gidilir" şeklinde ifade etmiştir (Şemseddin Sami, 1306/1889, C I, s. 255).

Osmanlı Devleti'nin idaresindeki Yoros Nahiyesi'nin kapladığı alanın Cumhuriyet Dönemi'nde Beykoz, Şile, Kartal ve Üsküdar ilçeleri arasında taksim edildiği anlaşılmaktadır. 1970 yılı verilerine göre XVI. - XVII. yüzyıllarda Yoros Nahiyesi'ne bağlı olan Akbaba, Alibahadır, Çayağzı (Riva), Derese-ki, Esenceli, Göllü, Hüseyinli, Kılıçlı, Koçullu, Muratlı (XVI. yüzyılda Şile Kazası'na bağlı bir köy mevcuttu. Yoros Kazası'na bağlı Muratlı adında bir köyün adına rastlanılmamaktadır.) Öyümce, Sırapınar Beykoz'a (1971, s. 454); Orhanlı ve Kurna köyleri Kartal'a; Kabakoz, İsaköy, Kadıköy, Kurna, Sofular köyleri Şile'ye; Dudullu (Aşağı ve Yukarı olmak üzere 2 ayrı köy), Çekme, Reşadiye köyleri Üsküdar'a bağlı köyler olarak görülmektedir (1971, s. 460).

Çekme, 1946'da Üsküdar ilçesinin Kısıklı Bucağı'na bağlı bir muhtarlıktı (1946, C. I, s. 250). 1968'de de Üsküdar ilçesine bağlı olduğu görülmekte ise de bağlı olduğu bucak belirtilmemiştir (1968, s. 142).

Çekme adlı köy bugün Çekmeköy adıyla İstanbul Büyükşehir'e bağlı bir ilçe merkezi hâline getirilmiştir. Çekmeköy, günümüzde sahip olduğu ormanlık alan ile İstanbul'un yeşil saha itibarıyla öne çıkan ilçelerin başında gelmektedir. Bunun yanında 250.000'i aşkın nüfusuyla ve modern yapılaşmasıyla hızla gelişen ilçelerden biridir.

XVI. yüzyılda tahrir defterlerinden tespit ettiğim köylerin günümüzdeki lokalizasyonu verilirken yanlışlık ihtimalimizin

olduğunu hesaba katmalıyız. O gün Yoros Nahiyesi'ndeki köyler arasında yer alan isim, XX. yüzyılda çevre ilçelerin sınırları dâhilinde bulunan aynı adı taşıyan köy bizim tahrir defterlerinden tespit ettiğimiz aynı köy olmayabilir, aynı adla komşu nahiye veya kazada da aynı adla farklı bir köy olabilir. Nitekim 1970'te Kurna adlı köy hem Şile hem de Kartal ilçesinde bulunmaktaydı. Bunlardan hangisinin XVI. yüzyılda Yoros'a bağlı olan Kurna köyü olduğu konusunda kesin bir bilgiye sahip olmamakla beraber Şile'ye bağlı olan Kurna köyünün Yoros'a bağlı olan Kurna köyü ile aynı yer olması daha makuldür.

Arşiv kayıtlarında Yoros Nahiyesi'ndeki köy ve mezra adlarının yanında akarsu, mevki ve mesire adlarını tespit etmek de mümkündür. Mesela tahrir defterlerine sonradan ilave edilen bazı evkaf kayıtlarında Gök Su, Sagir Dere (Küçükdere), Küçük Irmak, Kebir Dere (Büyükdere), Yanık Köprü Deresi, İrve Deresi², Bulak Deresi, Bucak Deresi, Kara Ağaç Deresi, Ali Bahadır Karyesi (köyü) Deresi, Alem Dağı Deresi, Kızıl Hasan Deresi, Fındıklı Deresi, Çağal Dere, Kum Dere, Kör/ Gür Dere (Eski yazıda kör ile gür aynı imla ile yazıldığı için bunun kör mü? Gür mü? olduğu hususunda emin değiliz.), Sazlı Dere, Yağlı Dere (Karadeniz sahilinde), Narlı Dere, Kayalı Dere, Eski Fazıl Deresi, Kabir Uyur Dere, Kestanelik Dere, Sazlı Göl, Kum Gölü Çiftliği, Bakkal Dükkânı, Kavacık, Sultaniye, Kabaklı Ayazma, Eski Ayazma, Alem Dağı (İlim Dağı şeklinde yazılmıştır), Avcı Pınarı, Kabir Uyur Pınar, Harman Kaya, Kızıl Toprak, Karlık Bostanı, Sofu Oğlu, Sofular (Kurna köyüne yakın bir mahal, yer), Yörük Pınarı, Tokad, Küçük Bakkal, Küçük Su, Dulgır Pınarı, Karık (Karlu) Tepe, Kâfir Mezaristanı, Hadika-ı Sultanî ki Hasan Paşa Bahçesi demekle ma'rûftur (bilinir), Göksu Bahçesi, Küçük Su Bahçesi (hadika-ı Sultanî demekle ma'rûftur), Paşa Bahçesi, Hasan Paşa Bahçesi "hadika-ı Sultânî demekle ma'rûftur", Yuşa Tekkesi Bahçesi, Çubuklu Bahçesi, Çubuklu Sultaniyye,

2 İrve kelimesinin anlamı için Bilge Umar eserinde şu bilgileri vermektedir. "*İstanbul Boğazı kuzey ucu yanı başında, Anadolu yakasında bulunan Rhebas Deresinin adının Türk ağzında aldığı biçim (İstanbul 1973 İl Yıllığı, s. 65). Aynı dere adının Helen (Rum) ağzında Rivas biçiminde söylenmesi dolayısıyla, bundan bozma olarak Riva Deresi diye anılıyor (İstanbul 1973 İl Yıllığı, s. 77). Dere adının bütün biçimlerinin, Luwi/Pelasgos dilinde "bol su". gür su" demek olan Abra/Ebra/ İbra'da, ünsüzlerin yer değiştirmesi yoluyla (karş. Türk halk ağzında kibrit yerine kirbit denmesi) gelmiş bulunduğu kanısındayım...*" (Umar. 1993, s. 327).

Defterdar Bahçesi, Burun Bahçesi, Kara Mehmet Menzili Bahçesi, Maçâr Bahçesi, Bali Bahçesi, Merhum Kadıasker Yahya Bey Sahilhanesi Bahçesi, Gümüş Suyu, Ermeni Maşatlığı, Beykoz, Kızıl Hasan Köprüsü, Tahta Köprü, İnce Köprü, Narlı (Nazlı), Sancak Depe, Hünkâr Çeşmesi, Uncu Baş Çeşmesi, Süleyman Çeşmesi, Yuşa' karyesi (köyü), Arnavud karyesi, Muratlı karyesi, Sarı karyesi, Taşlı Bayır, Çatal Dağ nd. Kal'a (Kale) Bayırı, Taşlı Geçit, Demre Geçidi, Defne Burnu, Karagöz Paşa Mandıra Çiftliği, Haydar Paşa Çiftliği, Yuşa' Çiftliği, Döşemelik, Abdi Paşa Çayırı, Beylik Çayırı, Baruthane Çayırı, Mahmut Efendi Çayırı, "Büyük Meşe başında Dört Yol Ağzı nam mahal" gibi adlar müşahede edilmektedir. Bunlardan Sancaktepe ilçe hâline gelirken Tokat köy statüsünde Beykoz İlçesi'nin idarî yapısı içinde yer almıştı.

Osmanlı arşiv belgelerinden tespit ettiğimiz XIX. yüzyıla ait dere, akarsu, pınar, mesire yerleri, çayırıklar, bahçe adları, çiftlik adları, mevki adlarının bizzat kendileri dönemin sosyal, kültürel durumuna ışık tutabilecek ipuçları barındıracak özelliklere sahiptir. Bu bakımdan burada köy ve mezra adlarının yanında tespit ettiğimiz diğer yer adları sadece yörenin iskân tarihine ışık tutmaz, bunun yanında yöre halkının dinî, sosyolojik ve folklorik yapısı hakkında da farklı sosyal alanların araştırmacılarına ham veriler sunmaktadır. Bu adların her biri tarihî, dinî, kültürel, sosyolojik, folklorik, filolojik gibi çeşitli yönleriyle tek tek incelenebilir ve sosyal bilimlerin değişik kollarının tetkikati-na tabi tutulabilirler.

Tahrir Defterlerinde Yoros Nahiyesi

Tahrir defterlerinde Yoros Nahiyesi'ne bağlı köyler, mezarlar ve buranın merkezi olan Yenice Kalesi'nin mahalleleri yer almaktadır. Bunların yanında mufassal tahrir defterlerinde nahiyeye sınırları içinde yaşayan vergi mükelleflerinin adları baba adlarıyla beraber kaydedilmiştir.

Defterlerde yer alan köylerin hane ve mücerred sayıları, has, timar veya vakıf statüsünde tasarruf edilişlerine dair kayıtlar, köylülerin vermeye mükellef oldukları vergilerin adları, bu vergilerin mahiyetleri (ürün için alınan vergiler, kişi veya haneden tahsil edilen vergiler gibi), miktarı, işletmeler, işletmeler için

alınan vergi miktarı gibi çok değişik sosyal ve ekonomik veriler mevcuttur. Bu bildiri de bu konuların tamamına uzun uzun yer verilmemekle beraber Yoros Nahiyesi'ne dair veriler, ana hatlarıyla verilerek Yoros'un XVI. - XVII. yüzyıllardaki durumu hakkında okuyucuya kısa da olsa malumat sahibi olma noktasında yardımcı olmaya çalışacağız.

Yoros Nahiyesi'nin köyleri ve mezraları ve buralarda kayıtlı vergi mükelleflerine ilişkin verileri tablo hâlinde aşağıda vererek okuyucuya Yoros Nahiyesi'nin XVI. yüzyıl ile XVII. yüzyıldaki verilerini mukayese etme imkânı sunulmuştur.

Tabloda yer alan köylerin adlarının büyük ölçüde Türkçe olduğu, kişi adları, çevre ve fiziki durumun, bitkilerin ve suyun buradaki köy adlarına kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerinde bazen aynı köyün adı farklı yazıldığına şahit olunmaktadır. Demirciler/Demircilü, Hasanlar/Hasanlı, Esence/Esenceli, Dere Sekili/Dere Sagâl gibi.

Köy adlarını Türkçe ya da Türk kültürüne mal olmuş kelimelerden oluşması Müslüman Türklerin buradaki iskânlarının eskiliğini, burada daha önce önemli ve kalıcı bir şehirleşmenin olmadığına işaret etmektedir. Bu duruma bölgenin önemli yerleşimleri olan İznikmid (İzmit), İznik ve Üsküdar'ın Türk hâkimiyeti öncesindeki adlarını korumalarını delil olarak gösterebiliriz. Çünkü önemli yerleşim merkezlerinin adını sadece orada yaşayan insanlar değil, aynı zamanda orayla ticari, siyasi ve sosyal ilişkileri olan uzak-yakın diğer insanların hafızasında da yer alır. Mesela Türkiye'nin önemli şehri olan İstanbul yalnız Türkiye'de değil, bu şehirle ticari ve kültürel münasebeti olan bütün dünya milletlerinin dilinde ve haritalarında yer almasından dolayı herkesçe bilinmesi onun tarih boyunca önemli bir şehir olmasından kaynaklanmaktadır.

Yoros'un tarihî coğrafyasındaki değişikliklerin XVI. - XVII. yüzyıllardaki izlerini tahrir defterlerinden doğrudan doğruya ve büyük ölçüde öğrenme imkânı mevcuttur, ancak nahiyenin XIX. yüzyıldaki durumu hakkında ise bu defterlere yapılan eklerde yer alan bilgilerden kısmen bilgi sahibi olmak mümkündür³.

3 Ankara'daki Kuyûd-ı Kadime Arşivi'nde bulunan 49 numaralı Tahrir Defteri'nin arasına sonradan ilave edilen vakıf kayıtlarına ait notların oluşturduğu

Tahrir defterlerindeki verilerden Yoros Nahiyesi'nin köy ve mezra adlarında çok büyük değişikliklerin olduğu söylenemez. XVI. yüzyılda mevcut olan köy ve mezra adlarının bir kısmının günümüze kadar varlıklarını sürdürdükleri bu durumun en belirgin delilleridir. Ancak değişen ve gelişen şartlara ve İstanbul şehrinin çok daha büyüyerek metropol hâline gelmesinin sonucu olarak Osmanlı Dönemi'nin bazı köyleri ve mezarları günümüzde semt, ilçe ve merkez mahalle konumuna gelmiştir. Bunun yanında XVI. - XVII. yüzyıllarda mevcut olup günümüzde resmî kayıtlarda ve yörede yaşamakta olan halkın hafızasından silinmiş olan bazı iskân yerleri de mevcuttur. Hatta bunların bir kısmı daha o yüzyıllardaki kayıtlarda görülmemişe başlamıştır. Mesela, Atlı Beli, Çubuklu köyleri gibi. Ancak Çubuklu adına XIX. yüzyıldaki kayıtlarda tekrar rastlanılmaktadır. Bunun yanında XVI. yüzyılın ilk yarısında tutulan tahrir defterlerinde adlarına rastlanılmayan fakat yüzyılın başlarında tutulan tahrir defterinde görülmeye başlayan köyler de vardı. Bkz. Tablo: 1.

Tablo 1: Tahrir Defterlerine Göre Yoros Nahiyesi'nin Köy ve Mezarlarının Hane ve Mücerred Sayıları

No	XVI. Yüzyıldaki Adı	1530				1562			1625		
		H	M	Mf	S	H	M	Hrç	H	M	Hrc
1	Depe Sekilü	16	8	7	-	7	-	26	13	3	3
2	Kabakoz-ı Küçük	4	2	9	-	7	6	2	-	-	-
4	Kanlıcak (Mz.)	-	-	-	-	51	22	4	70	18	34
5	Çubuklu	29	12	2	2	-	-	-	-	-	-
6	Ali Bahadır	12	8	1	-	18	5	6	9	1	-
7	Çıldır nd. Atlı Beli	31	16	4	-	35	12	2	23	9	8
8	Çavuşlu	10	1	5	-	3	-	1	3	-	-
9	Ak Viran (Büzürk)	18	20	-	-	22	7	11	34	6	11
10	Öğümce	12	2	2	-	12	8	6	9	3	6
11	Eyne Hoca nd. Sıra Pınar	8	2	-	6	33	15	7	35	8	7
12	Mancınık nd. Sekbancık	5	2	1	-	9	2	7	24	1	11
13	Kaklu Koçlu	7	9	1	-	14	6	7	39	6	25
14	Nusretlu	5	1	-	-	-	-	-	10	1	8
15	Kabakoz-ı Büzürk	6	2	1	-	5	-	1	-	-	-

metinlerde bulunan köy, mezra, mesire, bahçe, ırmak, dere, pınar ve mevki adları Yoros Nahiyesi'nin tarihi coğrafyasına ışık tutma adına hazine değerinde bilgileri ihtiva etmektedir. Adı geçen defterde Yoros Nahiyesi'nin yer aldığı 37 dijital poz sayısı mevcuttur. Bunlar defterin 416. ile 453. pozları arasında yer almaktadır. Bu pozlardan 418-433. arasındakiler ile 443, 444 ve 449. pozlarda yer alan toplam 19 poz ve bunlarda yer alan varaklar sonraki tarihlerde deftere yapılan ilavelerden müteşekkildir. Belirtilen aralıkta yer alan diğer kısımları orijinal sayfaların bulunduğu kısımlardır Bkz. (KKA TD, 49, v. 265b-280b).

16	Kirasl�	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Saru Bayrak nd. Dudullu	4	2	5	-	17	4	4	7	-	3
18	Yuvalı (Ayvalı)	11	3	11	-	34	13	4	34	14	7
19	Taş Oğulları nd. Kadı K�y�	9	6	-	-	12	1	6	19	1	6
20	Kum nd. �y�k	16	3	-	-	10	2	1	3	-	-
21	Yenice	30	9	1	6	17	5	9	22	1	14
22	Depe Viran	31	12	2	-	34	8	2	42	9	15
23	İsacalı (İsaçlı)	6	1	4	1	7	7	-	9	4	2
24	H�seyinl�	6	4	2	3	7	1	6	5	3	3
25	Kurna	13	16	6	-	-	-	-	23	7	8
26	Kılıçlı	10	8	2	8	11	5	7	17	6	5
27	Esence/Esenceli	18	14	-	2	32	11	-	31	14	6
28	G�ll� nd. Hasanlar	11	9	-	-	9	5	3	5	-	2
29	Orhan nd. Dunrulu Pınarı	6	3	-	-	5	-	5	10	-	5
30	Demirciler(l�)	12	5	3	3	15	8	11	20	13	9
31	Kozluca	23	10	6	1	14	3	-	22	5	6
32	Hacı Yusuf (Mz.)	1	-	-	7	7	-	2	9	4	1
33	Dere Sakal Beyli/Beyi	73	25	5	-	-	-	-	18	1	-
34	Kutlu Doğmuş	34	22	1	-	-	-	-	46	24	-
35	Hızır Fakih v. Ahmet Fakih (Mz.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Mezid Oğlu	-	-	-	-	6	2	1	-	-	-
37	Mz. Ak İn	-	-	-	-	-	-	-	5	1	-
38	İncirl�	-	-	-	-	16	1	4	29	6	10
39	İshaklı	-	-	-	-	6	3	5	12	1	9
40	Hacı Beyl� (Çiftliği)	-	-	-	-	6	-	3	8	2	2
41	Davud Oğlu	-	-	-	-	6	8	3	12	3	3
42	Kulfallu	-	-	-	-	9	5	-	12	4	1
43	İskenderlu					18	8	-	18	6	-
44	Keserli	-	-	-	-	16	3	-	17	5	8
45	Çeril�	-	-	-	-	-	-	-	9	1	-
46	Yokuşlu	-	-	-	-	-	-	-	10	4	2
47	Dere Sekili (Sagal)	37	25	5	-	-	-	-	69	-	62
48	Kaymaklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
49	Akviran-ı K�ç�k	-	-	-	-	6	2	4	10	2	4
TOPLAM		514	262	86	39	536	188	160	822	197	306

H= Hane M= Mücerred Mf= Muaf S= Sipahi/Sipahizade Hrç=Hariç

Yoros Nahiyesi'ne ait tahrir defterlerinde nüfusa dair verilerde bir standardın olmadığı müşahede edilmektedir. 1530 yılına ait tahrir defterinde hane ve mücerred nüfusun yanında her yerleşim birimindeki muaf kişiler belirtilirken 1562 ile 1625 tarihlerinde tutulan defterlerde muaf kişilerin sayıları ve kimler olduğu hususunda kayıtlara verilmemiştir. Ancak mahalle ve köylerdeki

imam, hatip veya icra ettikleri mesleği ifade eden kayıtların olduğu görülmektedir. Mesela Yenice Kalesi'nin Cami-i 'Atik Sultan Mehmet Han mahallesinde kayıtlı Mahmut b. Mehmet'in Kadıasker Cami'nde müezzin olduğu, İbrahim b. Ali'nin aynı camide hatip olduğu, İbrahim b. Timur'un imam olduğu görülmektedir (BOA, TD 436, s. 402-403). Veli adında birinin ise muallim, Yusuf b. Abdullah'ın Sultan Mehmet Han camisinin kayyımı olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 436, s. 404). 1625'te Şaban mahallesinde Şaban adındaki kişinin imam olduğuna dair adının altında kayıt mevcuttur (KKA, TD 49, v. 265b). Aynı sayfada Ali adındaki kişinin kaldırımcı olduğu, Turgut ve Musa adlı kişilerin Anadolu'dan geldikleri takip eden sayfada Mehmet b. Ali'nin imam, Seyyid Mehmet b. Seyyid Ali'nin müezzin olduğu bilgisi mevcuttur. Küçük Akviran köyünde ikamet eden Fahreddin Efendi'nin kadı olduğu kayıtlıdır (KKA TD 49, v. 270a). 1625 tarihli Tahrir Defteri'nde yer alan bazı vergi mükelleflerinin azat edilmiş köle oldukları, adlarının üzerinde yer alan "mu'tak" ibaresinden anlaşılmaktadır.

Mufassal tahrir defterlerinde, Yoros Nahiyesi'ne bağlı köylerin büyük bir kısmında "hariçten ekerler" bazen de "hariçten ziraat ederler" başlığı altında kaydedilen kişilerin olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo: 1). Bu kişilerin çoğunlukla nitelikli kişiler olduğu dikkat çekmektedir. Mesela, İncirli köyünde hariç başlığı altında yazılan Aydın adlı kişinin yeniçeri, Mustafa b. Ali adlı kişinin usta, İlyas Çelebi'nin Karaman Defterdarı, Mehmet Çelebi'nin "şakird-i kâtip-i yeniçeriyân" yani yeniçerilerin kâtip yardımcısı, Mehmet Efendi Beyzâde'nin kadı, Hasan b. Abdullah'ın yeniçeri, Ali adında başka birinin yine usta ve Ahmet adlı kişinin çavuş olduğu görülmektedir.

Tahrir defterlerinde kadınların yazılmadığına dair ön kabul görmüş bir durum mevcuttur. 1625'te Kanlıcak köyünün "hariçten" başlığı altında yazılmış 34 kişiden 8'nin hatun kişi olduğu görülmektedir. Bunlar Fatma bint-i Ahmet Bey, Belkıs bint-i Recep, Aslı Hatun bint-i Mustafa, Eyne (Ayna) Hatun bint-i İskender, Hatice bint-i Mahmut Subaşı, Aişe Hatun bint-i İbrahim, Peri (Piri) Sima Hatun ve Sakine Hatun bint-i Yusuf adlı kişilerdi. 9 kişinin ise babasının adının Abdullah olması dikkat çekmektedir. Bunların çoğunun ya da tamamının ihtida etmiş

kişiler olması kuvvetle muhtemeldir.

Tahrir Defterinde Dere Seki köyünün nefer sayısı 174, hane sayısı 146 gösterilmiştir. Ancak köye kayıtlı vergi mükellefleri sayıldığında mukim 69 kişiden 58 hane, 11 mücerredin olduğu görülmektedir. 62 kişi de “hariçten ekerler” başlığı ile kaydedilmiştir. Bu durumda köydeki nefer sayısının 131 olması gerekirdi. Yani tahrir defterinde bu köy ile alakalı verilen bilgide bir tutarsızlık göze çarpmaktadır (KKA TD 579, v. 97a).

Tahrir defterlerinde nüfus verilerinin yanında üretimle ilgili veriler de yer almaktadır. Bu veriler yörenin üretim ve ekonomik potansiyeli hakkında önemli ipuçları vermektedir. Tahrir defterlerindeki kayıtlara göre nahiyede üretimi en çok yapılan ürün “hınta” adıyla kaydedilen buğdaydı. Buğday hemen her köyde üretimi yapılan bir hububattı. Bunu “şa’ir” adıyla kayıtlarda yer alan arpa üretimi takip etmekteydi. Bu çok bilinen hububat türlerinin yanında “kapluca” imlası ile kayıtlarda yer alan ve sözlükte “kaplıca” şeklinde yazılan günümüzde ise çoğukimsenin bilmediği, tanımadığı hububat çeşidi de mevcuttu. Kaplıca, “kışı sert olan dağlık yerlerde yetişen dayanıklı, her türlü iklim şartlarına uyabilen, kapçıklı, ufak taneli bir çeşit buğday. Tritucum monococccum.” (Ayverdi, 2010, s. 623). Bu ürünün Gence, Silistre ve Ohri sancak kanunnamelerinde de adı geçmektedir. (Barkan, 1943. s. 195, 281, 293).

Yoros Nahiyesi’nin hububat yanında üretimi yapılan önemli mahsulleri arasında bağ ve bostan ürünleri bulunmaktaydı. Tahrir defterlerindeki kayıtlarda bu husussa ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmemişse de yani hangi köyde ne tür meyve ve sebze yetiştirildiğine dair açık veriler yoksa da “öşr-i bostan” ve “öşr-i bağat” adı altında vergi alınan köylerin hangileri olduğu rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Bazı köylerin kayıtlarında “öşr-ı bağat” ile “öşr-ı bostan” tabirleri yerine “öşr-i meyve”, “öşr-i bostan” ibarelerinin kullanıldığı müşahede edilmektedir. Buna göre; Yeni Kale, İncirli, Depe Sekü, Demirci, Ali Bahadır, Ak Viran, Akviran-ı Küçük, İshaklı, Hacı Beyli, Davud Oğlu, Çıldır, Kılıçlı, İsacalı, Hacı Yusuf, Kulfallu, Hacı Yusuf, Depe Viran, Yenice, İskenderli, Kurna, Kozluca, Ayvalı, Eyne Hoca, Keserli, Esenceli, Sekbanlu, Koçlu, Nusretli, Kaba Koz-ı Büzürk, Dudul-

lu, Yokuşlu, Yenice, Orhan nd. Dunrul Pınarı ve Taşoğulları nd. Kadı köylerinde sebze ve meyve üretiminin yapıldığı kayıtlardaki verilerle sabittir.

Yoros Nahiyesi'nin köylerinde çayırılık alanların mevcut olduğuna ve bunun da vergilendirildiği görülmektedir. Yeni Kale, İncirli, Ali Bahadır, Akviran, Hüseyinli, İshaklı, Hacı Beyli, Davud Oğlu, Çıldır, Kılıçlı, Depe Viran, Yenice, İskenderli, Kozluca, Kurna, Ayvalı, Eyne Hoca, Keserli, Sekbanlı, Nusretli, Koçlu, Dudullu ve Kabakoz-ı Büzürk, Orhan nd. Dunrul Pınarı ve Taşoğulları nd. Kadı köylerinde çayır için vergi tahsil edilmişti. Kurna köyündeki çayırın Mehmet Paşa (KKA, TD 49, v. 274b), Ayvalı köyündeki çayırın İbrahim Paşa (KKA, TD 49, v. 275b) adına kayıtlı olduğu görülmektedir.

Yoros'un bazı köylerinde lifleri dokumacılıkta kullanılan keten üretiminin yapıldığına dair kayıtlar mevcuttur. Keten üretiminin yapıldığı köyler Demirci, Akviran, Akviran-ı Küçük, Hüseyinli, Davud Oğlu, İshaklı, Çıldır, Kılıçlı, Hacı Yusuf, Depe Viran, Yenice, Kulfallu, İskenderli, Kurna, Kozluca, Ayvalı, Eyne Hoca, Keserli, Sekbanlı, Nusretli, Koçlu, Kabakoz-ı Büzürk, Yokuşlu, Dudullu, Taşoğulları nd. Kadıköy idi.

Yoros'a bağlı köylerde arıcılığın da yaygın bir şekilde yapıldığına dair kayıtlar mevcuttur. Bal üretimini gerçekleştiren köylülerden "öşr-i kovan" adı altında vergi alınıyordu. Bu verginin tahsil edildiği köyler Demirci, Ali Bahadır, Akviran, Akviran-ı Küçük, İshaklı, Davud Oğlu, Çıldır, Hacı Yusuf, Depe Viran, İskenderli, Kurna, Kozluca, Ayvalı, Orhan nd. Dunrul Pınarı ve Taş Oğulları nd. Kadı idi.

Yoros Nahiyesi'nin coğrafyasında dikkat çeken başka bir husus da bazı köylerde sazlık alanların bulunması ve bunun vergilendirilmiş olmasıdır. Sazlık alanlar için vergilendirme söz konusu olduğuna göre bunun ticari bir getirisinin olması gerekirdi. Sazlık alanların olduğu iki köy vardı. Bunlar Demirci ve Hüseyinli köyleriydi. Bu köylerdeki sazlık alanların günümüzdeki mevcudiyetleri hakkında, saha araştırması yapma imkânı bulamadığımız için bu konuda ayrıntılı bilgi veremiyoruz.

Üretimle ilgili olarak verilen bu verilerin yanında bazı köylerde ürün adı verilmeden muhtemelen birkaç ürünün adı yerine

“mahlut” başlığıyla ürünü için öşür alınan bir vergi kaydı mevcuttu. Bu verginin alındığı köylerde arpa ve darı kaydının olmadığı dikkat çekmektedir. Kelime anlamı karışık olan “mahlut” ibaresi kanaatimizce arpa ve darı için kullanılan ortak bir ifade olmalıdır.

Yoros Nahiyesi'nin köylerinde sınırlı da olsa burçak, kestane, piyaz (soğan), darı, akdarı tarımının yapıldığı müşahede edilmektedir. Çıldır köyünde kestane ve piyaz (soğan) üretiminin yapıldığına dair kayıt mevcuttur (KKA, TD 49, v. 271b). Ali Bahadır köyünde darı, alef (yem, ot, saman, yulaf için kullanılan bir kelimedir) (Devellioğlu, 2007, s. 26). üretimi yapılmaktaydı.

Yeni Kale, Yenice, Kozluca, Eyne Hoca nd. Sıra Pınar, Esenceli, ve Saru Bayrak nd. Dudullu köylerinden küçükbaş hayvancılığı için tahsil edilen “resm-i ganem” vergisinin kayıtları bulunmaktadır.

Yoros Nahiyesi'nin köylerinde tarım faaliyetlerinin yanında yer alan değirmen ve bezirhane gibi işletmeler de mevcuttu. Depe Viran ve Kecerli köylerinde bezirhane; Yeni Kale, Depe Sekü 2 bâb, Demirci, Akviran 3 bâb, Akviran-1 Küçük 1 bâb (harap), Öğümce 1 bâb (harap), Çıldır 3 bâb, İsalı 1 bâb, İskenderli 1 bâb, Kozluca 1 bâb, Ayvalı 1 bâb, Sırapınar 1 bâb, Sekbanlı 1 bâb, Nusretli 1 bâb, Dudullu köyünde ise kaç bâb olduğu belirtilmeden değirmen, tahrir defterlerinde “asiyâb” kayıtları mevcuttur. Bu verilerden Yoros Nahiyesi'nin su açısından önemli imkânlarla sahip olduğu ifade edilebilir.

Yenice Kale'de 1530'da yaşayan sakinler arasında 2 “sadât” yani 2 seyyid kişi yaşıyordu. 1562 ve 1625 tarihli tahrir defterlerinde Yenice Kale'de seyyidlerin yaşadıklarına dair özel bir kayıt bulunmamaktadır, ancak 1625 tarihli defterde Kadıasker mahallesinde kayıtlı Seyyid Pir Ali b. Abdullah adında birinin adı yazılı ise de adı geçen seyyid olduğuna dair ayrıca bir not düşülmüştür.

Eyne Hoca nd. Sıra Pınar köyünde pazar kurulduğundan “bâc-ı bâzâr” (pazar vergisi) adıyla 100 akçalık bir verginin tahsil edildiği görülmektedir. 1625'te bu köyde mukim 11 kişinin ise Peygamber soyundan gelen “seyyid” kişilerin olduğuna dair kayıt mevcuttur (KKA, TD 49, v. 275b). Bu on bir zattan birinin adının Seyyid Salih

b. Eyne Han olması acaba köyün adının kaynağıyla ilişkilendirilebilir mi? Elimizde bu iddiayı kuvvetlendirecek başka bir delil mevcut değildir. 1562’de köyde ikamet edenler arasında seyyid olarak kaydedilen kimse yoktu. Yalnız köyde kayıtlı ilk kişinin “hatip” ve “halife” sıfatlarını uhdesinde tutan Şemseddin adlı kişi olduğu müşahede edilmektedir. Bunun dışında “muhassıl” yani ilim tahsil eden 3 kişi, mu’tak 4 kişi ve adı yazılmayan fakat Eyne Han’ın oğlu olduğu belirtilen bir kişinin dâhil olduğu 43 kişinin adı kayıtlıdır (BOA TD, 436, s. 425-426). 63 yıl ara ile yapılan iki tahrirde de Eyne Hoca köyünde Eyne Han adını taşıyan kişilerin olması ve köyde dinî tahsilin yapıldığına dair izlerin olması köyün adına kaynaklık eden Eyne Hoca’nın ya soydan ya da bilgelikten kaynaklanan saygın bir kişi olduğuna akla getirmektedir.

Padişahın av kuşlarının bakımı ve yetiştirilmesiyle görevli olan “bazdâr” adı verilen görevlilerden 8 kişinin Yoros Nahiyesi’ndeki köylerde ikamet ettiği görülmektedir. Bunlardan 3’nün Kılınçlı, 3’nün Depe Viran, 1’er kişi olmak üzere Yenice ve Yokuşlu köylerinde ikamet ettiği tespit edilmektedir.

Yoros Nahiyesi sınırları içinde önemli devlet hizmeti görmüş bazı kişilerin çiftliklerinin olduğuna dair kayıtların olduğu görülmektedir. 1562 tarihli Tahrir Defteri’ndeki kayıtlara göre Kurna köyündeki bir çiftliğin “der-tasarruf-ı hazret-i Mustafa Paşa mîr-i mîrân-ı Rum-ili” ifadesinden de anlaşıldığı gibi Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa tarafından tasarruf edilmekteydi (BOA, TD 436, s. 422). Aynı sayfada köydeki çayırın “reis-i kâtibân-ı dîvân-ı ‘âlî” olan Mehmet Çelebi tarafından tasarruf edilmekteydi. Eski Anadolu Kadıaskeri Cafer Çelebi Efendi’nin Taş Oğulları nd. Kadı köyünde maktu olarak yıllık 534 akçalık vergisi olan bir çiftlik tasarruf etmekteydi (BOA, TD 436, s. 435). Aynı sayfada “defterdâr-ı sâbık” olan Şehzade Sultan Selim Han’ın eski defterdarı Hüssâm Bey’in de bir çiftlik yer tasarruf ettiğine dair başka bir kayıt mevcuttur. Bu durum defterde “der-tasarruf-ı Hüssâm Beğ defterdâr-ı sâbık şehzâde Sultân Selim Han” şeklinde yer almaktadır. Bu şehzade Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlu II. Selim olmalıdır. “kâtib-i zümre-i dergâh-ı ‘âlî” Demirci köyünde “Mehmet Çelebi kâtib-i bevâbân-ı hassa” (KKA, TD 49, v. 269a) yani hassa kapıcılar kâtibinin, Küçük Akviran köyünde Kadı Fahreddin Efendi’nin (KKA,

TD 49, v. 270a). Öğümce köyünde Mustafa Ağa ser-bevvâbîn-i dergâh, Ahmet Çavuş-ı dergâh, İbrahim Bey veled-i Mehmet Paşa'nın hariçten ikamet ettiği görülmektedir (KKA, TD 49, v. 270b). Depe Viran köyünde Alaca Pınar ve Ulu Pınar olarak da bilinen Mehmet Paşa'nın bir çiftliği mevcuttu (KKA, TD 49, v. 273a). Kurna köyünde Mehmet Paşa'nın çayırı, Mustafa Paşa'nın bir çiftliği bulunuyordu (KKA, TD 49, v. 274b). Ayvalı köyünde İbrahim Paşa'ya tahsis edilmiş olan bir yerin “zemin-i İbrahim Paşa” ifadesiyle kaydı mevcuttur (KKA, TD 49, v. 275b).

Tahrir defterinin vakıflar kısmında yer alan bazı notlardan köylülerin tebaanın yerine getirmekle yükümlü oldukları hizmetlerin dışında ifa ettikleri özel hizmetlerin mukabilinde bazı yükümlülüklerden muaf tutuldukları müşahede edilmektedir. Ali Bahadır ve Kum köylerinin halkı hassa çayırı biçtikleri için, Dere Seki ve Çubuklu köylerinin halkı Boğaz Kesen kalesinin topları için yastık ve kundaklık hazırladıkları ağaç kesip getirdikleri, kazıklı yolları temizledikleri için ulaktan, kürekçiden, hisar yapmadan ve salgundan, kazıklı yollarına hizmet ettikleri için “avarız-ı divaniyeden” (olağanüstü durumlarda toplanan vergiler) muaftılar (KKA. TD 579, v. 93b). Bunlara ilişkin kayıtların bugünkü alfabeye aktarılmış şekli aşağıya alınmıştır.

Ali Bahadır köyü sakinlerinin avarızdan muaf tutuldukları defterdeki şu kayıttan anlaşılmaktadır. “karye-i mezbûre halkı Arâk bâğçesi demekle ma'rûf olan hassa çayırı biçub 'avârizdan mu'âfdur” (TD 438, s. 795).

Kum köyü “karye-i mezbûre halkı Arâk bâğçede olan hâssa çayır hıdmet için 'avârizdan mu'âflardır” (TD 438, s. 796).

Dere Seki köyü halkı “karye-i mezbûre halkı Boğaz Kesen kal'asında olan toplara yasdıklık ve kundaklık ağaç kesub ve Kazıklı yollarına hıdmet idüb 'avârizdan mu'âflardır” (TD 438 s. 797).

Kutlu Doğmuş köyünün geliri Samandra'daki Hacı Kıssahan kervansarayını (metinde kârbân sarâyı), köprü, kaldırım ve Âb-ı Sarı Su'nun tamirleri için vâkıfı tarafından şart koşulmuştur. Belirtilen hizmetleri yerine getiren köy halkı “karye-i mezbûre halkı 'avâriz-ı dîvâniyyeden mu'âflardır” (TD 438, s. 797).

Yoros Nahiyesi sınırları dâhilinde İrve ve Kabakoz olmak üzere iki iskele mevcuttu. Bunlardan Kabakoz iskelesi 550, İrve 300

akçe gelir tahsil edilen işletmelerdi. Geliri göz önünde tutulduğunda Kabakoz iskelesinin daha işlek olduğu düşünülebilir. Tahrir defterinde İrve iskelesi için “ meyhâne ve bozahâne demekle meşhurdur” notu yer almaktadır (KKA, TD 49, v. 279b).

Koca-ili Evkaf Defteri’nde Yoros Nahiyesi kısmında yer alan sayfalarda Dere Sakal (Dere Seki), Bil Oyan (Turgut, 2015, s. 401), Kaymaklu, Sabancık, Kutlu Doğmuş ve Hacılı köyleri ile Ahmet Fakih Oğlu mezrasının adları kayıtlıdır. Bu köylerden Bil Oyan, Küçük Depecik ve Kaymaklu köyelerinin tahrir defterlerinde Ada (Adapazarı) kazasına bağlı olduğu görülmektedir (BOA, TD 438, s. 813). Bundan dolayı adı geçen köylere tabloda yer verilmemiştir. Bunlardan Dere Sagal köyünün geliri Sultan Selim Han’ın İstanbul’daki imaret ve mescidine vakfedilmişti.

Osmanlı Devleti Döneminde Adı Değişen Köyler

Yer adlarında değişimler zaman içinde doğal yollarla olabildiği gibi savaşlar, tabii felaketler, güvenlik, ekonomik sebeplere bağlı olarak stratejik yerleşmeler, çeşitli sebeplerden kaynaklanan toplu göçler ve bilhassa XIX. yüzyılın ortalarından başlayarak XX. yüzyılda artarak devam eden ideolojik amaçlarla yer adlarında değişikliklere gidildiği görülmektedir.

Yer adlarında meydana gelen değişmelerin varlığı daha XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde görülmektedir. Yoros Nahiyesi’nde adında değişikliğin olduğu 7 köy tespit edilebilmektedir. İsimlerinde değişikliğe gidilen köyler incelendiğinde değişimin Türkçeden Türkçeye olduğu görülmektedir. Aşağıda sıralı şekilde verilen bu köylerin listesi tetkik edildiğinde Atlı Beli’nin Çıldır’a, Dunrul Pınarı’nın Orhan’a, Sekbanlu’nun Mancınık’a, Hasanlu veya Hasanlar’ın Göllü’ye, Saru Bayrak’ın Dudullu’ya, Kadı Köy’ün Taş Oğulları’na ve Eyne Hoca’nın Sıra Pınar’a tahvil edildiği görülecektir. Bunlardan Hasanlı, Sırapınar ve Göllü’nün 1970’e kadar köy olma özelliğini koruduğu müşahade edilmektedir. Dudullu adı ise İstanbul’un Anadolu yakasında bir semt hâline gelmişken eski adı olan Saru Bayrak ismi zamanla unutulmuş tarihe karışmıştır. Keza Sıra Pınar’ın eski adı olan Eyne Hoca ve Göllü’nün eski adı olan Hasanlar adı Cumhuriyet Dönemi kaynaklarda yer almamakta olup halkın hafızasından

silinen yer adları arasına karışmıştır.

XVI. - XVII. yüzyıllarda Yoros Nahiyesi'ne bağlı köylerin adlarında meydana gelen değişmelerin kesin sebeplerini bilmemiz ve ifade etmemiz mümkün değildir. Ancak köy adlarının değiştirilmesinde o günün siyasi otoritesinin bir dahlinin olmadığını rahatlıkla ileri sürülebilir. Çünkü adı değiştirilen köylere verilen isimlerde dinî, siyasî veya dönemin idarecilerinin özel sayılabilecek bir tercihlerinin oluşuna dair herhangi bir işaret görülmemektedir. Bu yüzden XVI. yüzyılda köy adlarındaki değişiklikleri o günün ihtiyaçlarından kaynaklanmış olmasının bir sonucu olduğu düşünülmekte ve bu sebeple değişikliklerin tabii değişiklikler olduğu tarafımızdan kabul edilmektedir. Aşağıda tahrir defterlerinden adlarının değiştiğini tespit ettiğimiz ve değişen ile yeni adlarının bir arada kullanıldığı gördüğümüz bu değişimin doğal bir değişim olduğunu düşünüyoruz. Bundan dolayı da verilen yeni adlardan bazısının yüzyıllarca yaşadığına tanık oluyoruz.

- 1- Çıldır nâm-ı diğer Atlı Beli
- 2- Orhan nd. Dunrul Pınar
- 3- Mancımık nd. Sekbanlu
- 4- Göllü nd. Hasanlar/Hasanlu
- 5- Saru Bayrak nd Dudullu
- 6- Taş Oğulları nd. Kadı Köy
- 7- İne (Eyne) Hoca nd. Sıra Pınar

Bunlara benzer ancak tahrir defterlerinde köy adı olarak yer almayan daha sonraki kayıtlarda köy konumunda olduğu görülen İrve'nin bir diğer adının Revancık olduğu müşahede edilmektedir. 49 numaralı Tahrir Defteri'nin Yoros kısmının başlarında deftere XIX. yüzyılda ilave edildiği anlaşılan evkaf kayıtlarında "İrve Deresi", "İrve Kal'ası demekle ma'arûf mahalle-i Sultaniyye", "Revâncık nâm-ı diğer İrve" tabirleri müteaddit defalar geçmektedir. İrve nd. Revancık adının tahrir defterlerinde köy adı olarak geçmemesi, buranın daha sonra köy hâline geldiğine delalet etmektedir. Bu adın daha sonra Riva ve Cumhuriyet Dönemi'nde Çayağzı şeklinde değiştirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Yoros sınırları dâhilinde yer alan köylerden adı kısa sayılabi-

lecek zaman zarfında en az üç defa değişikliğe uğrayan Reşadiye vardır. Reşadiye köyünün bilinen ilk adı Laz Köy olup Sultan Abdülhamit döneminde 1889'da Hamidiye, ancak konu ile ilgili olarak padişah iradesi alınmadığından bu değişiklik resmileşmemiş daha sonra Reşadiye'ye tahvil edilmiştir (2014, s.103). Reşadiye adı günümüzde de kullanılmaktadır.

Coğrafyanın adlandırılmasında yerleşim yerleri önemli yer tutar. Zaman içinde farklı sebeplerden dolayı bazı köy ve mezarların tarihe karışması mümkün olmaktadır. Bazen de bir köy kent hâline, mezra köy hâline, köy mezra hâline dönüşebilir. Meselâ Üsküdar XVI. yüzyılda Gebze kazasına bağlı bir köy iken zamanla gelişerek kent hâline gelmiştir. Kanlıca başlangıçta mezra iken daha sonra Yoros Nahiyesi'nin en büyük köylerinden biri, günümüzde ise Boğaz'ın en mutena semti hâline gelmiştir. Kiraslı mezrası için tahrir defterinde düşülen şu kayıttan "sabıka karye imiş şimdi mezradır" (KKA 49, v. 278b). Buranın eskiden köy olduğu sonradan mezraya dönüştüğü anlaşılmaktadır. (Günümüzde Çekmeköy'e bağlı olan Kirazlıdere mahallesinin bu eski Osmanlı köyü ve mezrası olan Kiraslı ile aynı yer olup olmadığıyla alakalı mevsuk bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bugün kiraz olarak telaffuz ettiğimiz meyvenin adı Osmanlı Türkçesinde "z" yerine "s" harfi ile "kiras" şeklinde yazılmaktaydı. Buradan hareketle Kirazlıdere'nin adının kaynağı Kiraslı (Kiraslı) olabileceği akla gelmektedir.)

Türkiye'de adı hemen herkesçe bilinen Anadolu Hisarı için de çift adın kullanıldığı yukarıda belirtilmişti. Türkiye'de yaşayan hemen herkesin ismini duyduğu veya gördüğü bu yer için kayıtlarda Yenice Kal'a adı kullanılmıştır (KKA, TD 49, v. 266b-267a arasında yer alan 21 Receb 1257/ 8 Eylül 1841 tarihli ilave sayfada).

Yoros Nahiyesi'nin coğrafyasındaki değişmeler sadece mevcut köylerin adlarında meydana gelen değişmelerle sınırlı değildi. Bunların yanında yeni kurulan köyler, köylerin mezraya, mezarların köylere dönüşmeleri şeklinde de olmuştur. Mesela, 1562'de "karye-i Kabakoz-ı Büzürk ma'a karye-i Kiraslı tâbî-i mezbûr timâr-ı Mustafa veled-i Mustafa merdân-ı kal'a-ı Yoros" (BOA, TD 436, s. 433) başlığı altında 5 haneli bir yerleşim yeri olduğu görülen birimin 1635'te tutulan defterde "mezra 'a-ı Kabakoz-ı Büzürk

ma'a Kiraslu sabıkan karye (köy) imiş hâlâ mezra'a-ı o tâbi'-i Yoros" şeklinde yazıldığı ve burada nüfus kaydının yer almadığı müşahede edilmektedir. Burada Diyarbekir eski defterdarı Derviş Çelebi Efendi'nin tasarruf ettiği çiftliğin İbrahim Efendi ve Yahya Çelebi Efendi'nin tasarrufunda olduğu kayıtlıdır (KKA, TD 49, v. 278b). Bu kayıtlardan hem köyün mezraya dönüşmesini hem de buradaki çiftliğin devam etmekle beraber zamanla el değiştirdiğini ve yeni sahiplerinin kimler olduğunu takip etmek mümkün oluyor.

Kanlıcak⁴, 1530'da mezra olarak kayıtlarda yer alırken 1562 ve 1625 tarihlerinde nahiyenin nüfusça en kalabalık kır iskân yeri hâline gelmiştir. Günümüzde adında ufak bir değişikliğe gidilerek Kanlıca'ya dönüştürülmüştür (Gökbilgin, 1992, s. 258). İstanbul'un Boğaz'daki mutena semtlerinden biri durumundadır. 1530'da köy konumunda olan Çavuşlu ise 1625'te mezra konumuna getirilmişti. Adı geçen tarihte Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa'nın bu mezrada bir çiftliği bulunuyordu (KKA, TD 49, v. 276a).

Yer adlarındaki bazı değişmelerin kaynağı halk etimolojisi olabilir. Yani adın kaynağının kökeni yabancı bir dile aitken o kökeni yabancı olan isim yerine kendi dilindeki anlamlı bir ifadeyi kullanarak anlamca, aslından çok farklı ama ses olarak yakın yeni isim kullanma durumudur. Mesela Yoros Nahiyesi'nin idari alanı içinde yer alan ve aslı Mâ-i Cârî Bahçesi olan mesire yerinin adı zamanla Macar Bahçesi denilmesi gibi. Macar adı sadece bahçe adı olarak kalmamış daha sonra Yuşa' tepesinin sahile indiği burun için Macarburnu, hatta Yuşa' tabyasına Macar tabyası veya Macar Kalesi denmiştir (Gökbilgin, 1992, s. 257). Görüldüğü gibi Arapça akarsu veya akan su manasına gelen, fakat Arapça bilmeyen halkın hafızasında yer almayan bu kelime yerine ses bakımından benzeyen ve halkın belleğinde yer alan "Macar" kelimesi Mâ-i Cârî kelimesinin yerini almıştır. 49 numaralı Tahrir Defteri'ndeki evkaf kayıtlarında Macar keli-

4 Osmanlı döneminde Kanlıcak, günümüzde Kanlıca imlasıyla yazılan yerleşim yeri Çubuklu ile Anadoluhisarı arasında yer almakta olup Osmanlı Dönemi'nin önemli mesire ve sayfiye yerlerindendi. Ayrıca sütü, yoğurdu ve tatlı sularıyla meşhur olan Kanlıca önemli devlet adamlarının ikamet etmek için tercih ettikleri bir yerdi. Nitekim Saffet Paşa ve Amcazade Hüseyin Paşaların burası yalıları bulunuyordu. Amcazade Hüseyin Paşa yalısı Karlofça Antlaşması'nı tasdik için İstanbul'a gelen Avusturya elçilik heyetinin ağırlandığı yer olması bakımından da dikkate değer yerdir (daha geniş bilgi için bkz. (Gökbilgin, 1992, s. 258-259).

mesinin Maçâr şeklinde yazılmış olduğu görülmektedir.

Bunların yanında siyasi saikler veya konjonktürel tavırlara bağlı olarak tercih edilen yeni yer isimleri, anlamca güzel ve etkili adlar olsalar bile, eski veya halkın hafızasında yer etmiş yer adlarına tercih edilen yeni yer isimleri halk tarafından çoğu zaman benimsenmeyebilir. Mesela, Babaeski için Arapça şekli olan Baba-yı Atik, Söğüt için Farsçası olan Hıtta-ı Bîd denilmesinin halk tarafından benimsenmediği gibi İttihat ve Terakki Fırkası yöneticilerinin Selânik için Kâ'be-i Hürriyet, Mehd-i Hürriyet (Gökyay, 1984, s. 256) demeleri de halk nezdinde kabul görmeyen adlar arasındaki yerini almıştır.

Yoros Nahiyesi'nin sınırları içinde yer alan Polonez köyünün 1625'te tutulan Tahrir Defterinin arasına XIX. yüzyılda ilave edilen bir nottan 1887'de kurulduğu anlaşılmaktadır. Eski harflerle yazılan bu notun yeni harflere aktarılmış şeklini, yeni nesillerin rahat anlamalarını sağlamak için, burada birebir vererek köyün kuruluşuyla ilgili bilginin daha iyi anlaşılmasını istiyoruz. "seki-zinci dâ'ire-i belediyeden bi't-tefrik üç yüz üç senesinden itibaren Beykoz kazâsında ma'a Yeni Çiflik Polones nâmıyla karye teşkil olduğuna dair tezkire-yi maruza sureti Der-sa'âdetden birinci cild ilmühaber defterinin yigirmi altıncı sahifesine kayd olunmuş olmağla hîn-i iktizâda mürâca'at oluna fi 4 Muharrem sene 311 ve fi 6 Temmuz sene 309" (KKA, TD, v. 366b-367a arasına kaydedilmiş not). Bu nottan köyün 1887'de kurulduğu ve notun ise 1893'te yazıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında Polonez köyünün olduğu yerin daha önce Yeni Çiftlik adını taşıdığı anlaşılmaktadır. Polonez adının daha önce Türkçe olan bir yer adının ihtiyaç hâlinde ya da bir yerin adının daha etkili ve belirgin ifade edilmesi için, Türkçe kökenli bir yer adı yerine yabancı bir ismin kullanılabileceğinin ilginç bir numunesidir.

Sonuç

Yoros'un, idarî olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde XIX. yüzyılın sonlarına kadar Kocaeli sancağına bağlı bir nahiye iken daha sonra Beykoz adıyla Üsküdar'a tabi hâle getirildiği görülmektedir.

Yoros, coğrafi konumundan dolayı İstanbul'un ve Boğaz'ın

güvenliğinin sağlanması bakımından stratejik öneme sahip olmuştur. Bundan dolayı Yoros, tarihin bilinen eski dönemlerinden beri kale veya hisarların inşa edildiği, Boğaz'ın dolayısıyla İstanbul'un güvenlik tertibatının bir parçası olarak öne çıkmıştır.

Yoros Nahiyesi'nin coğrafyasının Osmanlı Dönemi'nde Rumeli'ye geçişte zaman zaman kullanılmış olması bakımından önemlidir. Yoros Nahiyesi, Osmanlı kuruluş döneminde önemli hadiselerin cereyan ettiği yer olmasının dışında sahip olduğu mesire yerleri, bahçeleri, tatlı içme suları, çayırları, sazlık alanları devlet adamlarının kasırlarının, köşklerinin bulunduğu yer olması bakımından da mühim bir yerdir.

Bu çalışmada Osmanlı Dönemi'nde Yoros Nahiyesi'nin sahip olduğu insan potansiyeli, ekonomik ve üretim potansiyeli ve nitelikleri, iskân yerleri adları, mesire, akarsu, bahçe adları tespit edilerek okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Belirtilen hususlardan tespit ettiklerimiz değişimleri tebliğ metninin müsaade ettiği ölçüde metne yansıtılmıştır. Bilhassa yer adlarında meydana gelen değişimler, arşiv kaynaklarındaki bilgiler esas alınarak, belirtilmiştir. Bunun yanında önce Yoros daha sonra Beykoz olarak adlandırılan idarî alanda yer alan köy adlarının tamamı bu metin içine alınarak okuyucuya buranın tarihî coğrafyasında meydana gelen değişimlere ulaşma imkânı sağlanmıştır. Zaman içinde bu köylerin durumunda meydana gelen değişimler misallerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma temelde iki unsura dayanmaktadır: Bunlardan birincisi Yoros Nahiyesi'ndeki yer adlarının tespiti, ikincisi bu adlarda zamanla meydana gelen değişikliklerdir. Bunları yapmanın tabii sonucu olarak da Yoros Nahiyesi'nin sınırları, sahip olduğu coğrafi ve ekonomik özellikler, Türklerin yer adı vermede uydukları esaslar ve bunlarda zamanla meydana gelen değişimler ve sebepleri ortaya çıkmıştır. Tespit ettiğimiz köy, mezra, akarsu, dağ, tepe, banyır, geçit, mesire, bahçe adlarının hiçbirisi tesadüfi isimler olmadığı, bunların her birinin önemli bir tarihî, coğrafi, sosyolojik, kültürel, folklorik ve hissî bir yönünün olduğu muhakkaktır.

İnsanoğlu ve hayat için değişim kaçınılmaz bir mukadderattır. Bu değişim bundan sonra da olacaktır. Özellikle yeni kurulacak bir mahalleye ad verilirken o yerin coğrafyasına, yaşanan

kültürel değerlerinde, dil mantığına uygun bir adın tercih edilmesinde yarar vardır. Bu makul ölçülere uyulduğunda o adın uzun ömürlü olması mümkündür, değilse başkaları tarafından kısa zaman sonra değiştirilmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu arada günümüzde Yoros kaza ve nahiyesinin alanı üzerinde bulunan belediyeler oluşturdukları mahalle, cadde, sokak veya meydan adları için tespit ettiğimiz bu tarihî adlardan faydalanmaları tavsiye edilir.

Millete ait yer adlarının kullanılması hususunda yerel ve mülki idarecilere önemli görevler düştüğüne inanılmaktadır. Söz konusu kişiler yönettikleri idarî birimde yer alan iskân ve mevki yerlerinin haritalarında millî adlar yerine, şirinlik olsun veya turist çeksin düşüncesinden hareketle, yabancı ve çoğu zaman yerel halk tarafından anlaşılmayan adların tercih edilerek oluşturulan haritalarda bu dayanaksız ve yabancı adlara yer verilmesi durumunda farkında olmadan beslendikleri tarih ve kültürün izlerini yönettikleri yerin insanın hafızasından silebilirler, gelecek kuşaklara aktarmanın önüne geçebilirler. Bu bakımdan bakanlıklar, valilikler, kaymakamlıklar ve belediyeler çizdikleri haritalarda tarihî Türkçe yer adlarına veya bölge halkının kullandıkları isimlere yer vermeliler. Halk tarafından kullanılmayan ve unutulmuş yer adları yerine yabancıların tercih ettikleri isimleri ya da konjonktürel ve tarihî bir dayanağı olmayan yer isimlerini seçmeleri durumunda, günümüzde olmasa bile gelecekte millî menfaatlere zarar verebilirler.

Bu bildiri ile Yoros Nahiyesi'nin tarihî coğrafyasıyla ilgili olarak Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'nin belli bir dönemine (1970'lere) kadar meydana gelen bütün değişiklikleri ortaya koyarak lakıyla değerlendirildiği iddiasında değiliz. Verdiğimiz bilgilerin eksik olabileceğini, yapmış olduğumuz değerlendirmelerin kesin ve mutlak olmayabileceğini peşin peşin kabul ediyoruz. Bunlarla beraber Yoros Nahiyesi'nin XVI. yüzyıldaki köy ve mezralarını, mahallelerini arşiv kayıtlarından çıkararak günümüz insanının istifadesine sunarak Yoros Nahiyesi'nin tarihi hakkında küçük de olsa bir katkı sunduğumuza inanıyoruz.

Kaynakça

A- Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu-Tahrir Defteri (TD), 116, 436, 438. Mühimme Defteri 3, 6.
Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA), TD, 49, 579.

B- Telif Eserler

Şemseddin Sami, (1306). Kamus-ı 'Alâm, C. II. İstanbul: Mihrân Matbaası. Ali Cevad, (1313). Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya lugatı. Dersaadet (İstanbul):Mahmut Bey Matbaası.
(1928). Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları. İstanbul: Hilal Matbaası. (1946). Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
(1971). Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler (1 Haziran 1970 durumu). Ankara: Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi.
(1968). Köylerimiz 1 Mart 1968 gününe kadar. Ankara: Başbakanlık Basımevi D. S. İ.
(1994). 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca-ili livâları Dizin ve Tıpkı Basım. Ankara: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 20.
Ayverdi, E. H. (1989). İstanbul Mimari Çağının Menşe'i Osmanlı Mimarisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler Hüdevendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü No: 57, Damla Ofset.
Ayverdi, İ. (2010). Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı.
Barkan, Ö. L. (1943). XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
Baykara, T. (2015). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1 Anadolu'nun İdari Taksimatı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
Binici, D. (2014). Tarih Dilde Can Buluyor Çekmeköy -Bir Sözlü Tarih Çalışması-. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
Bostan, M. H. (1992). Üsküdar. TDVİA, C. 42, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. s. (364-368).

Devellioğlu, F. (2007). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.

Erpolat, M. S. (2015). XVI. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kocaeli'ndeki Yer Adlarında Meydana Gelen Değişmeler. (Ed. Selvi, H& Çelik, B.) Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, C. I, s. (497-535), Kocaeli.

Eyice, S. (2006), Eski İstanbul'dan Notlar. İstanbul: Küre Yayınları. Gökbilgin, M. T. (1992). "Boğaziçi", İslam Ansiklopedisi C. 6. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gökyay, O. Ş. (1984). "Türkçe Yer Adlarında Kişilerin ve olayların Payı", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Başbakanlık Basımevi, s. (243-257).

Gündüz, A. (2015). "Tapu-Tahrir Defterlerine Göre Kocaeli ve Çevresindeki Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme". (Ed. Selvi, H& Çelik, B.) Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, C. I, s. (465-494), Kocaeli.

İbar, G. (2014, Aralık-Ocak). Türkiye'de İsimlerini Yitiren Şehirler, Kazalar, Köyler. Atlas Tarih (23), s. (92-99).

Oruç Beğ, (2008), Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi-1288-1502) (Haz. Necdet Öztürk). İstanbul: Çamlıca.

Turgut, V. "XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisadi Vaziyet". (Ed. Selvi, H& Çelik, B.) Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, C. I, s. (315-416), Kocaeli.

Umar, B. (1993), Türkiye'deki Tarihsel Adlar. İstanbul: İnkılap.

EKLER

ناماوردوس

۱	۲	۳
۱۰۰۰	۳۸۰۰	۱۰۰۰
۴	۵	۶
۳۸۰۰	۱۰۰۰	۳۰۰
۷	۸	۹
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۱۰	۱۱	۱۲
۱۰۰۰	۱۸۰۹	۱۰۰۰
۱۳	۱۴	۱۵
۱۰۰۰	۱۰۰۰	۳۰۰
۱۶	۱۷	۱۸
۱۰۰۰	۱۰۰۰	۳۰۰
۱۹	۲۰	۲۱
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۲۲	۲۳	۲۴
۱۰۰۰	۱۰۰۰	۳۰۰
۲۵	۲۶	۲۷
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۲۸	۲۹	۳۰
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۳۱	۳۲	۳۳
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۳۴	۳۵	۳۶
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۳۷	۳۸	۳۹
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۴۰	۴۱	۴۲
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۴۳	۴۴	۴۵
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۴۶	۴۷	۴۸
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۴۹	۵۰	۵۱
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۵۲	۵۳	۵۴
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۵۵	۵۶	۵۷
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۵۸	۵۹	۶۰
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۶۱	۶۲	۶۳
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۶۴	۶۵	۶۶
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۶۷	۶۸	۶۹
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۷۰	۷۱	۷۲
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۷۳	۷۴	۷۵
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۷۶	۷۷	۷۸
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۷۹	۸۰	۸۱
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۸۲	۸۳	۸۴
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۸۵	۸۶	۸۷
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۸۸	۸۹	۹۰
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۹۱	۹۲	۹۳
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۹۴	۹۵	۹۶
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۹۷	۹۸	۹۹
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰
۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲
۱۰۰۰	۳۰۰	۱۰۰۰

EK:1 Yoros Kaza ve Nahiyesinin 1625 Tarihli Tapu-Tahrir Defterindeki Köyler ve Mezraları (KKA TD 49, v. 265b).

798

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized in columns. It includes various entries such as "Köyü", "Mülk", and "Mevki".

Handwritten text at the bottom of the page:

Handwritten text at the bottom left of the page:

797

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized in columns. It includes various entries such as "Köyü", "Mülk", and "Mevki".

Handwritten text at the bottom of the page:

Handwritten text at the bottom left of the page:

EK:2 Yoros Nahiyesinin 1530 tarihindeki Vakıf Köyleri (BOA TD 438, s.797).

796

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers, possibly a list of villages or land parcels.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

798

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and numbers.

EK:3 Yoros Kaza ve Nahiyesinin 1530'daki Bazı Köylerini Gösteren Tahrir Defteri Sayfası (BOA TD 438, s. 795-796).

صیقل علیہ ص ۸۰
 ص ۸۱
 ص ۸۲
 ص ۸۳
 ص ۸۴
 ص ۸۵
 ص ۸۶
 ص ۸۷
 ص ۸۸
 ص ۸۹
 ص ۹۰
 ص ۹۱
 ص ۹۲
 ص ۹۳
 ص ۹۴
 ص ۹۵
 ص ۹۶
 ص ۹۷
 ص ۹۸
 ص ۹۹
 ص ۱۰۰

۱۶

ص ۱۰۱
 ص ۱۰۲
 ص ۱۰۳
 ص ۱۰۴
 ص ۱۰۵
 ص ۱۰۶
 ص ۱۰۷
 ص ۱۰۸
 ص ۱۰۹
 ص ۱۱۰
 ص ۱۱۱
 ص ۱۱۲
 ص ۱۱۳
 ص ۱۱۴
 ص ۱۱۵
 ص ۱۱۶
 ص ۱۱۷
 ص ۱۱۸
 ص ۱۱۹
 ص ۱۲۰

ص ۱۲۱
 ص ۱۲۲
 ص ۱۲۳
 ص ۱۲۴
 ص ۱۲۵
 ص ۱۲۶
 ص ۱۲۷
 ص ۱۲۸
 ص ۱۲۹
 ص ۱۳۰

ص ۱۳۱

ص ۱۳۲
 ص ۱۳۳
 ص ۱۳۴
 ص ۱۳۵
 ص ۱۳۶
 ص ۱۳۷
 ص ۱۳۸
 ص ۱۳۹
 ص ۱۴۰
 ص ۱۴۱
 ص ۱۴۲
 ص ۱۴۳
 ص ۱۴۴
 ص ۱۴۵
 ص ۱۴۶
 ص ۱۴۷
 ص ۱۴۸
 ص ۱۴۹
 ص ۱۵۰

ص ۱۵۱
 ص ۱۵۲
 ص ۱۵۳
 ص ۱۵۴
 ص ۱۵۵
 ص ۱۵۶
 ص ۱۵۷
 ص ۱۵۸
 ص ۱۵۹
 ص ۱۶۰
 ص ۱۶۱
 ص ۱۶۲
 ص ۱۶۳
 ص ۱۶۴
 ص ۱۶۵
 ص ۱۶۶
 ص ۱۶۷
 ص ۱۶۸
 ص ۱۶۹
 ص ۱۷۰

ص ۱۷۱
 ص ۱۷۲
 ص ۱۷۳
 ص ۱۷۴
 ص ۱۷۵
 ص ۱۷۶
 ص ۱۷۷
 ص ۱۷۸
 ص ۱۷۹
 ص ۱۸۰
 ص ۱۸۱
 ص ۱۸۲
 ص ۱۸۳
 ص ۱۸۴
 ص ۱۸۵
 ص ۱۸۶
 ص ۱۸۷
 ص ۱۸۸
 ص ۱۸۹
 ص ۱۹۰

ص ۱۹۱
 ص ۱۹۲
 ص ۱۹۳
 ص ۱۹۴
 ص ۱۹۵
 ص ۱۹۶
 ص ۱۹۷
 ص ۱۹۸
 ص ۱۹۹
 ص ۲۰۰

ص ۲۰۱

ص ۲۰۲
 ص ۲۰۳
 ص ۲۰۴
 ص ۲۰۵
 ص ۲۰۶
 ص ۲۰۷
 ص ۲۰۸
 ص ۲۰۹
 ص ۲۱۰
 ص ۲۱۱
 ص ۲۱۲
 ص ۲۱۳
 ص ۲۱۴
 ص ۲۱۵
 ص ۲۱۶
 ص ۲۱۷
 ص ۲۱۸
 ص ۲۱۹
 ص ۲۲۰

EK: 4 Saru Bayrak nam-ı diğer Dudullu Köyünü Gösteren Tahrir Defteri Sayfası

شجره دیره بدیده دله بقیه اوجور اوجور اوجور اوجور
 بقور فضله مع اوجی فضله بولسه نهید قره نشین
 اولدیفه در تنک مورم مورنا در سعاده ریغی حله
 علم فضله در نه بی میجه نه قه افله اوغلی حله
 اقتضاده لاله افله ای مورم ای مورم مورم

EK: 5 Polonez Köyünün Kuruluşunu Gösteren Arşiv Belgesi (KKA TD, 49, 418. Poz)

YEREL SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA HAK TEMELLİ YAKLAŞIMLAR: ÇEKMEKÖY BELEDİYESİ, 2011-2015 DEĞERLENDİRMESİ¹

*Mehmet Şeref Aslan**

GİRİŞ

21. yüzyıla doğru nüfus değişimleri, göçler ve teknolojik gelişmelerle artan yoksulluk ve işsizliğin yanı sıra 1970'lerden sonra, yeni liberal anlayışın yaygınlık kazanmasıyla gelişmekte olan sosyal devlet anlayışında meydana gelen duraksamalar ve gerilemeler, yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Devletlerin piyasa sistemine entegre olmalarıyla sosyal alandaki görevleri yüklenmekten kaçınmaları, 'yönetişim' temelinde konuyu zenginlerin merhameti ile Sivil Toplum Kuruluşları'nın faaliyetlerine havale etmesi, yoksulluğun ve yoksulun suçlanarak iş gücü olarak görülmesi gibi problemler, yeni anlayışın çerçevesini oluşturmuştur. Bu çerçevede, ücret düşüklüğü, işsizlik ve yoksullukla gelişen sosyal dışlanmışlığın toplumsal ve siyasal nedenlerine eğilmeden, sosyal dışlanmışlar geleneksel hayırseverlik anlayışına terk edilmişlerdir.

Kentlerde her geçen gün daha görünür olmaya başlayan sosyal dışlanmışlara yönelik yönetim temelinde alınan tedbirlerin yetersiz kalması, devletlerin merkezi yönetimlerinin yanı sıra yerel yönetimlerinin de görev üstlenmesini zorunlu kılmıştır. Yerel yönetimlerin ilk olarak acil ve zorunlu olan temel ihtiyaçları karşılamakla başlayan destekleri, işsizlikle mücadele, dar kapsamlı olarak gelişen eğitim, meslek edin-dirme, sağlık, sosyal rehabilitasyon, sosyalizasyon gibi sosyal teşvikleri de içerecek biçimde 'Sosyal Belediyecilik' anlayışıyla genişlemiştir.

İnsan hakları ekseninde insanın topluma katılmasının koşullarının sağlanması ve bireylerin ihtiyaçlarının sosyal hak temelinde karşılan-

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Doktora Programı Öğrencisi, sosyologaslan@gmail.com

1 Bu çalışma, 2015 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk/İnsan Hakları Hukuku Yüksek Lisans Programında kabul edilen "Hak Temelli Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Değerlendirmesi: Çekmeköy Belediyesi Modeli" konulu yüksek lisans tezi çerçevesinde hazırlanmıştır.

ması, ancak sosyal devlet uygulamaları gibi devletin yükümlülüğünde hayata geçirilmesiyle olumlanmakta ve insan onurunu korumak açısından önemli görülmektedir.

‘Hak temelli’ anlayış doğrultusunda hayırseverler ve STK’ların merhametine terk edilmeden, sunulan sosyal yardım destekleri ve geliştirilen sosyal hizmet tedbirlerinin sosyal dışlanmışlıkla mücadelede umulan faydayı sağlamak adına, hak sahiplerinin hak talebinde bulunmaları ve görev sahiplerinin yükümlüklerini yerine getirmelerine dönük beklenti ifade etmek, bu çalışmanın hazırlanma amacını oluşturmaktadır.

Araştırma, yerel yönetim yasasından kaynaklı görev ve yetkilere dayanan, vatandaşların temel sosyal problemleri ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek ve iyileştirebilecek politikaları üretmek üzere hizmet sunmak ve destek sağlamanın hak temelli olup olmadığına dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Bu çalışma, genelleme yapmaktan öte problemin bütünlüğü, karmaşıklığı ve bağlamı içerisinde anlaşılmasını sağlamak adına büyük resmin ve genel örüntünün yanı sıra, odak nokta olan örnek ile ilgilenmeyi sağlayacak ve farklılıklara vurgu yapacaktır. Çekmeköy Belediyesinin 2011-2015 faaliyetlerinin tartışılacağı bu çalışmada, idari yapılanma ve sosyal politika çalışmaları arasındaki ilişki, 2011-2013 ile 2014-2015 yıllarına ait sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamalarının karşılaştırılmasından hareketle, hak temelli anlayış ekseninde incelenmiştir.

Bu doğrultuda tartışılan temel kavramlar doğrultusunda; çok önemli yönleri ile kendine has ve incelenmeye değer ‘Çekmeköy faaliyetlerine ilişkin, 2011-2016 yıllarında yayınlanan Belediye Yıl Sonu Faaliyet Raporları, 2011-2013 ve 2014-2015 yıllarını kapsayan ‘Müdürlüklere Ait Yıl Sonu Faaliyet Raporları’, ‘Belediyenin Yıl Sonu Faaliyet Raporları’, 2010 yılında yayımlanan ‘Çekmeköy’ün Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kentsel Yaşam Kalitesi’, 2010 ve 2013 yılında yayımlanan ‘Sayılarla Çekmeköy’ ile 2014 yılında yayımlanan ‘Sosyal Belediyecilik Rehberi’ ile ‘Modern Çekmeköy’de, Model Projeler’, gibi belge niteliğindeki çalışmaların esas alındığı ‘doküman incelemesi’ kapsamında değerlendirilmiştir. Belge araştırması ve incelenmesine dayanan bu yöntem, belgelerin herkesin erişimine açık olması, hakikiliği, özgün ve gerçekçi olması, doğru olması, araştırma alanındaki bilgilerin toplamını temsil etmesi yönü ile tercih edilmiştir.

Sosyal yardım ve hizmetlerin, yerel yönetimlerde idari olarak nasıl şekillendiğine dair, belediyenin 2010-2014 ile 2015-2019 stratejik planı

ile 2011-2013 ve 2014-2015 yılları arası performans programı ve faaliyet raporlarına bakılarak değerlendirilmeler gerçekleştirilmiştir.

TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde ‘hak’, ‘insan hakları’, ‘sosyal devlet’ kavramlarına atıfta bulunan kuramsal ve tarihsel bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeve, çalışmadaki ana problem ve diğer sorularla ilgili olarak merak edilen olguları ortaya çıkaracak kavramsal gücü oluşturmak amacıyla ‘Yerel Sosyal Politika’ anlayışı ekseninde sosyal hak, sosyal hizmet ve sosyal yardım ile sosyal belediyeçilik olguları için düşünsel bir izlek oluşturulmuştur.

SOSYAL HAKLAR

İkinci kuşak haklar olarak adlandırılan sosyal haklar, ekonomik refah ve sosyal güvenlik haklarına sahip olmaktan başlayarak çağdaş bir birey gibi yaşama hakkına kadar yaşanan toplumun standartları ölçüsünde geniş bir haklar dizininde yer almaktadır.

T.H. Marshall, sivil hak ve özgürlüklerin on sekizinci, siyasi hakların on dokuzuncu yüzyılda yerleştiklerini, sosyal hakların hayata geçmesinin ise bir yirminci yüzyıl gelişmesi olduğunu belirtmiştir. Bu görüş, gerçek bir tarihsel gelişmeyle ilgili olmaktan çok normatif bir nitelik taşımakta, sivil ve siyasi hakların, bireyin sosyo-ekonomik güvencesini garantiye alarak kimseye muhtaç olmadan yaşamasını sağlayan, sosyal haklar olmadan işlerlik kazanamayacaklarıyla ilgili bir vurgu yapmaktadır (Buğra, 2005:7).

Hakkın öznesi bağlamında sosyal haklar, özellikle korunması gereken sınıf, grup veya kategorilere tanınmış, kolektif nitelikli haklardır. Sosyal hakların kolektif nitelikli haklar olarak tanımlanması, hukuki anlamda doğru değildir. Belirli sosyal hakların ancak toplu olarak kullanılabilmesine rağmen bu hakların da yargısal güvencesi bireyseldir (Tanör, 1978:33).

Ayferi Göze (1995), sosyal haklar sınıflamasını devlete ödev yükleyen, kişinin gelişimini temel alan ve çalışma hayatını irdeleyen haklar olarak, üç grupta incelemektedir. Birinci gruptaki hakları; devlete ödev yükleyen haklar kapsamında, kişinin beden ve ruh sağlığı içinde yaşaması ile ilgili sosyal haklar oluşturmaktadır. Bu grupta, çocukların, gençlerin, yaşlıların hakları, sağlık ve sağlıklı konut hakları, sosyal güvenlik hakları, yoksulluk korkusundan kurtulma hakkı yer almaktadır. İkinci grup sosyal haklar, kişinin fikri gelişmesi ile ilgili olan haklardır. Örneğin kişinin öğrenim

ve eğitim görme, fikri ve manevi değerlerini geliştirme hakları bu gruba girmektedir. Üçüncü grup ise, çalışma hayatı ile ilgili sosyal haklardan oluşmaktadır. Çalışma hakkı, dinlenme, adil ücret, ücretli tatil, sendika, toplu sözleşme ve grev hakları üçüncü grupta yer almaktadır (s. 111-115).

Sosyal haklar kağıt üzerinde kalan, soyut ve kuramsal, kısacası yazılı hukukun öngördüğü 'biçimsel eşitlik' ötesinde, bunun uygulamada eylemli olarak sağlanmasını, genellikle yaşamda ve özellikle de çalışma yaşam ve ilişkilerinde var olan sosyal eşitsizlik ve adaletsizliklerin giderilmesini, soyut eşitliğin somut eşitliğe, biçimsel eşitliğin olgusal eşitliğe dönüştürülmesini amaçlar, amaçlamalıdır (Gülmez, 2009:11).

Sosyal haklar, klasik özgürlüklerin devlete yüklediği karışmama görevine karşın, devletin olumlu bir edimde bulunmasını gerektirmektedir. Yani, birey toplumun bir üyesi olarak devletten konumu ile ilgili bir hak isteyebilmelidir. Bunun yanı sıra sendika hakkı, toplu sözleşme hakkı, grev hakkı gibi bazı sosyal haklar ise devletten bir şey yapmasının beklenmesi sonucunu doğurmamaktadır. Bu haklar, sosyal hakların daha çok çalışanların haklarını sağlamanın etkili araçları olarak nitelendirilebilir (Tanör, 2000:231).

Sosyal haklar, belirli bir özne sınırlaması yapmaksızın, ekonomik, sosyal ve kültürel vb. yönlerden güçsüz konumda olanların korunmasını ve durumlarının iyileştirilmesini amaçlayan haklar niteliği taşır. Öte yandan sosyal haklar, salt devletin olumlu ve somut bir edimini, parasal kaynak ayırmasını gerektiren ve kimi zaman 'isteme ya da alacak hakları' olarak da nitelenen haklardan oluşmaz. Bu hakların bir bölümü, aynı zamanda devletçe yerine getirilmesi gereken olumlu bir edim içermeyen, geleneksel haklar gibi 'olumsuz edim gerektiren', devletin yasaklayıcı, kısıtlayıcı, engelleyici ve baskıcı bir aktör olarak karışmamasını (müdahalede bulunmamasını) zorunlu kılan, bu özelliğiyle de 'kendiliğinden' ve 'doğrudan' kullanılabilen haklardır (Gülmez, 2009:11).

Yararlanıcıları ve olumlu bir edim gerektirip gerektirmemeleri yönlerinden türdeş bir yapısı bulunmayan, bu nedenle de tek bir ölçütten yola çıkarak tanımlanamayan sosyal hakların, temelde ekonomik yönden güçsüz olanların korunmasını ve öncelikle özel olarak korunmaya gereksinmesi bulunan sosyal sınıflar, elverişsiz konumdaki kişi grup ya da kesimleri ve toplumdan dışlanan kişiler için ekonomik ve sosyal adaleti ve eşitliği gerçekleştirmeyi amaçlayan haklar olduğu söylenebilir. Kısacası sosyal haklar, düzenli ve sürekli bir çabayla, sosyal adaletsizlik ve eşitsiz-

likleri kaldırması ve gelir dağılımını iyileştirmesi gereken işlevsel ve etkin sosyal devleti gerçekleştirmenin hukuksal araçlarıdır (Gülmez, 2009:11).

SOSYAL HİZMET

Sosyal politika yaklaşımı içerisinde sosyal güvenceyi sağlamak adına sosyal güvenlik dışında kalan bireylere toplumsal destek sağlamayı amaç edinen, sosyo-ekonomik yetersizliklerden olumsuz olarak etkilenmiş gruplar ile (yoksullar, işsizler vd.) yapısal ve risk grubunda bulunan bireylerin ve ailelerin (engelliler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar, hasta ve güçsüzler, kimsesizler); birbirlerine, çevrelerine ve topluma uyum sağlayarak, insan onuruna yaraşır bir hayat seviyesinin altında yaşamalarını önlemek ve ülke şartlarında daha yüksek bir yaşam seviyesine ulaşmalarını sağlamak için, devlet tarafından sunulan, bakım, tedavi, barınma, beslenme, dinlenme, eğitim, destekleyici hizmetler (sosyal yardımlar) gibi sosyal barışın kaynağı olan, toplumsal dayanışmayı ve içermeyi sağlayacak kamu hizmetleri, sosyal hizmetleri ifade eder (Sargutan, 2006:206).

Bu doğrultuda, bir sosyal politika bileşeni ve temel uygulama alanı olarak sosyal hizmet, çoğulcu ve katılımcı toplum yapısı içinde; insan hak ve özgürlükleri ile sosyal, ekonomik, siyasal haklardan insanların yararlanmasını sağlayıcı, koruyucu ve geliştirici çalışmalar yapmak sosyal hizmetin bilimsel ve mesleki özünü içerir. Toplumsal etkileşim dinamiği ve süreci içinde; insanın yaşam bilgisini, kültürünü, kişisel gücünü, yeteneklerini ve eylemlerini geliştirmek, sorumluluk sahibi, bilinçli, etkili ve örgütlü varlıklar olarak yaşam pratiğine katılımlarını sağlamak, gereksinimlerini karşılamayı bilen, sorunlarını çözen, üretken, özgür ve mutlu insanlar olarak yaşayabilmeleri için nesnel yaşam koşullarının gelişmesine yardımcı olmak sosyal hizmet eyleminin bilimsel ve mesleki karakterini oluşturur (Duyan, Özgür Sayar ve Özbulut, 2008:29; Cılga, 2004).

Kendi kendine yardım ve işbirliği ilkesi, değişmekte olan toplum yapısı, toplum içinde kişi, aile, grup ve topluluklar, gereksinimlerin karşılanması, sorunların çözülebilmesi, çevreleriyle karşılıklı uyumlarına yardım etmek, insan kaynaklarıyla, sosyal ve ekonomik koşulların korunması ve geliştirilmesini sağlamak türünden bir sosyal hizmet çerçevesi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sosyal yardımlardan farklı olarak, uzun erimli çalışmalardan oluşan ve kurumsal yapısı ön plana çıkan sosyal hizmetlerin çalışma alanları; çocuk koruma ve kurumsal yetiştirme hizmetleri, yaşlılar için kurumsal barınma, bakım ve psiko-sosyal

destek hizmetleri, engellilere yönelik danışmanlık, bakım, mesleki ve psiko- sosyal destek hizmetleri, kadınlara yönelik, şiddete karşı koruma, sığınma, danışmanlık, cinsiyet eşitlikçi mesleki ve psiko- sosyal destek hizmetleri gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Bkz. Alcock, May ve Rowlingson, 2011).

Sosyal hizmetler, eğitim ve mesleki eğitim programları, tıbbi destek ve sağlık hizmetleri, psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri, kurumsal iyileştirme ve rehabilitasyon çalışmaları kapsamında; çocuklara yönelik koruma, kurumsal yetiştirme ve rehabilitasyon, sosyal pedagoji ve eğitsel destek ve kurumsal ıslah-rehabilitasyon hizmetleri, tıbbi sosyal hizmetler, psiko-sosyal hizmetler, engellilere yönelik hizmetler, yaşlılara bakım psiko-sosyal hizmetler, çeşitli kurumlar için bakım hizmetleri, aile danışmanlık ve manevi destek hizmetleri, şiddete maruz kalmış çocuklar ve kadınlara yönelik kurumsal bakım hizmetleri, doğal afetlerde psiko-sosyal ve ekonomik destek hizmetleri, mülteci-sığınmacı, göçmen, göçer vb. gruplara sosyal uyum programları ve benzeri uygulamaları kapsar (Sargutan, 2006:207).

Uygulamalardan anlaşılacağı üzere, sosyal hizmet, insancıl ve demokratik düşünceden kaynağını almaktadır ve değerleri; eşitlik, insan onuru ve değeri olarak şekillenmektedir. Sosyal hizmet uygulaması, insan hakları ve sosyal adalet, sosyal hizmet uygulamasının gerekçesi insan ihtiyaçlarını karşılama ve insan potansiyelini geliştirmeye odaklanmıştır. Sosyal hizmetlerin temel amacı, dezavantajlı kişilerle birlikte çalışarak, sosyal adaletsizlik ve eşitsizlikle mücadele etmektir (Duyan, Özgür Sayar ve Özbulut, 2008:35).

Sosyal hizmet faaliyetleri ve temel çalışma alanları; aile, kadın, çocuk ve eğitim sosyal hizmetleri, gençlik, engellilik, yoksulluk ve sosyal yardım, göç ve kentleşme, yaşlılık, tıbbi sosyal hizmet, suçluluk gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Alcock, May ve Rowlingson, 2011: 399-540).

Sosyal hak anlayışı, sosyal hizmetlerde; çalışma temelli, vatandaşlık temelli ve hak temelli olarak üç farklı uygulama biçimine dayanarak gerçekleştirilmektedir.

ÇALIŞMA TEMELLİ YAKLAŞIM

Emek-işgücü ilişkisini temel alan bakış açısı, çalışma temelli yaklaşımı ifade eder. İnsanları sadece işgücü ve emeği de meta olarak gören çalışma eksenli yaklaşım; insanın toplumun bir ferdi olmasından kay-

naklanan ve yaşamını her koşulda sürdürmesini sağlamaya yönelik haklarının olduğunu reddeder (Çobaner, 2013:30).

Mülsüz insanın asli görevinin çalışmak olduğu ve bunun topluma katılmanın tek yolunu oluşturduğu inancı doğrultusunda biçimlenir. Kamu kaynaklarının sosyal amaçlarla kullanımı konusunda fevkalade kuşkucudur. Örneğin, yoksulluk olgusu ekseninde, yoksulu suçlayarak, açıklama imkanının sınırlarına dayandığında, hayırseverlik vurgusuna geçer. Reddedtiği şey, özünde, insanın toplumun bir ferdi olmasından kaynaklanan ve onun toplumsal yaşamını her koşulda sürdürebilmesini sağlamaya yönelik haklarını temel alan bir sosyal politika yaklaşımıdır (Buğra, 2011:12).

VATANDAŞLIK TEMELLİ YAKLAŞIM

Vatandaşlık temelindeki bakış açısı, bir kişinin, bir vatan ve sınırları belirgin bir devletin uyuğunda bulunmayı gerektirmeyi esas alır. Göçmen, mülteci, vatandaşlıktan çıkarılmış olan kişilerin yaşam koşulları ve hakları, insani düzeyde olup herhangi bir ilgi, hak ve güveneye sahip olmamayı ifade eder (Aslan, 2015:113).

HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

İnsan olmayı temel alan hak temelli yaklaşım, insanın topluma katılmasının koşullarını, bazı hakların siyasi yetki mercilerinin yüklenedikleri sorumluluklar kanalıyla hayata geçirilmesinde arayan yaklaşımdır (Buğra, 2011:13).

Hak temelli yaklaşım hem uluslararası hukuktan aldığı güçle hem de evrensel insan hakları ilkelerini temel alarak, hak sahipleri ile görev sahipleri arasındaki ilişkiyi düzenleyerek insan haklarını gerçekleştirmeyi amaçlar. Hak temelli yaklaşımda söz konusu olan; bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak bir anlamda haklarını yerine getirmektir. Adaletsizliği, eşitsizliği ve ihmal edilmişliği engellemeye çalışan hak temelli yaklaşım, bir hizmeti almanın nedeninin 'hayır' için değil, o kişinin buna 'hakkı' olduğu için olduğunu düşünür (Çobaner, 2013:31).

Hak temelli yaklaşım, önce toplumu emek piyasasının önüne koyar. Sonra da bazı insanları diğerlerinin himmet ve merhametine muhtaç durumda bırakan bir toplum düzenini sorgular. Söylemi, hak temelli bir söylemdir ve insanın topluma katılmasının koşullarını, bazı hakların siyasi yetki mercilerinin yüklendiği sorumluluklar kanalıyla hayata

geçirilmesinde arar. Başka bir deyişle insani ve sosyal bir sorunun ötesinde örneğin; yoksulluk sorunda olduğu gibi, yoksulluğu politize ederek, hakları politik bir sorun olarak ele alır (Buğra, 2011:13).

Görev sahiplerini kendi yükümlülüklerini yerine getirmeleri için; hak sahiplerini ise hak talebinde bulunmalarını sağlamak için güçlendirir. Bu nedenle hak tartışmalarında temel olarak, bu hakları hayata geçiren, onları hak yapan ve koruyan kurumsal yapıların görev ve sorumlulukları göz önüne alınmalıdır. Bu anlamda devletlerin insan haklarıyla ilgili yükümlülükleri kabaca saygı duy, koru, yerine getir ilkelerini kapsamaktadır (Çobaner, 2013:31).

Toplumsal dışlanma tehlikesine karşı toplumu bir arada tutan sosyal önlemlerin ekonomik amaçların gerisine itilemeyeceklerini ve ekonomik kaygıların sosyal hakların güçlenmesi yönündeki ilerlemeyi yavaşlatmalarını gerektiğini vurgulamaktadır (Sosyal Politika Forumu, 2005).

Sosyal Politika yaklaşımı olarak çalışma ve hak temelli yaklaşımlar arasında, ayırıcı ve ilişkilendirici iki temel çatışma noktasını da ortaya çıkarmaktadır. Bunların ilki, ekonominin belirleyiciliğiyle, ekonomik olanı toplumsal olanın önüne koyma eğiliminin kabulü veya reddiyle ilgilidir. İkincisi ise, insanın işgücü olarak tanımına karşı onu, toplumun, topluma herkes gibi katılabilme koşullarına sahip asli bir ferdi olarak görenler arasındaki ayrımı tanımlar. Yani çatışmanın konusu, farklı toplum anlayışları ve insanın toplumsal varoluşuyla ilgili yaklaşım farklarıdır (Buğra, 2011:13).

Bu farklı yaklaşımın temelinde hayatını çalışarak kazanmak durumunda olan mülksüz insanın, hastalık, yaşlılık, işsizlik veya ücretlerin geçim sınırı altında olması nedeniyle geçimini sağlayamaz halde olduğunda, nasıl geçinebileceği sorusunda yatmaktadır (Buğra, 2011:70). Burada temel konu yoksulluk kavramı ve yoksulluk olgusuyla mücadele ve insanın iş yaşamına katılımı doğrultusunda, ihtiyaçlarının temin edebileceği iddiasına dayanmaktadır.

SOSYAL YARDIM

Etkisi, bir sosyal politika yöntemi olan sosyal yardımlarla aşılabilemesi hedeflenen işsizlik, yoksulluk ve güçsüzlük ile bu unsurların yarattığı sosyal dışlanma olgusu iç içe geçmiş hallerdir. Sosyal yardımların bu haller bütünlüğü düşünülerek irdelenmesi de kaçınılmazdır. Zira toplum örgütlenmesiyle doğrudan ilintili olarak ortaya çıkan yok-

sullaşma olgusunun hafifletilmesini, geciktirilmesini, geçici olarak giderilmesini amaçlayan, insani bir hizmet olarak sosyal yardımlar (Sargutan, 2006:183), toplumsal yapının en çok zarar verdiği insan kitlesi olan yoksullara yönelik önceliği oluşturmaktadır.

Sosyal yardımlar, zorunlu-gönüllü, sürekli-sürekli, aynı-nakdi, sabit-değişken olarak nitelendikleri gibi, amaçları bakımından 'koruma ve önleme', 'tazminat', 'teşvik' amaçlı olarak da gruplandırılmaktadır. Yeni liberalleşme ile birlikte yönetim kavramının gelişmesine paralel, genel sosyal yardımlar hem devlet tarafından hem de STK'lar aracılığı ile hedef gruplara sunulmakta, devlet dışındaki bir kısım yardımları, hayırseverlik çerçevesinde, bireysel, vicdani veya ahlaki-dini anlayış çerçevesinde yapılmaktadır. Devlet tarafından sunulan desteklerin bir kısmı, sosyal haklar kapsamında vatandaşlık unsuru göz önünde bulundurularak eşitlik ilkesine dayanarak ihtiyaç durumu tartışılmaksızın tüm ilgililerine sunulmaktadır. Diğer destekler ise ihtiyaç tespitine dayalı incelemeler doğrultusunda, 'muhtaç'lık kriterine uygun kişilere sunulan yardımlardan oluşmaktadır. STK'lar aracılığıyla yapılan destekler ise, değişik dini, siyasi ve ahlaki görüşten dernek, vakıf ve kuruluş tarafından üyelerin veya hayırsever vatandaşların yapmış oldukları mal veya parasal desteğin ilgililerine ulaştırılmasını sağlayan yardımlardır (Aslan, 2015:130).

Devletin denetimli ve karşılıksız olarak yaptığı, nakdi (parasal) ve aynı (mal) türündeki sosyal dayanışma nitelikli yardımlar, sosyal yardımlardır. Sosyal yardımlarda kritik bir önem; isteğe bağlı, popülist ve partizanlıktan uzak yöntemlerle sunulması hususudur. Sosyal yardımların hedef kitlesi, belirlenim problemi ve belirlenim şekli ile sosyal yardımların sunum yöntemleri gibi hususlar dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. Sosyal yardımlar, devlet tarafından bir toplum görevi olarak belirlenmiş, bazı grupların yaşamaları için acil, zorunlu ve şart olan temel ihtiyaçlarının karşılıksız olarak sağlanmasının yanı sıra bir sosyal gözetim yöntemi olarak da kullanılmıştır.(Sargutan, 2006:183).

Sosyal yardımların kaynakları, sosyal devlet anlayışlarına göre genellikle vergiler ve devlet gelirlerinden ayrılan paylardan oluşmaktadır. Sosyal adalet, milli gelirin adilce dağılımı ve sınıflar arasında adilce bölüşüm temelinde, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Sosyal yardımlar, sadece devlet tarafından sunulmadığı için genel olarak sosyal güvenlik sisteminin dışında değerlendirilmelerine de neden olmaktadır.

Bu doğrultuda diğerk toplumsal, özel veya kişisel yardımlar kapsamında, hükümet dışı örgütlenmeler olarak da bilinen, sivil toplum örgütleri kapsamındaki, dernekler, vakıflar, özel şirketler ve kişiler tarafından sunulmaktadır. Bu tür sunumlar, daha çok yardımlaşma ve dayanışma örnekleri olarak, hayırseverlik olgusu bağlamında değerlendirilmektedir.

Özetle sosyal yardımlar, herhangi bir koruma sağlamaksızın kısa süre içinde yarar sağlayan, temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamak için genellikle ihtiyaç tespiti ve başvuru esas alınarak yapılmaktadır. Genel olarak toplumların ekonomik, kültürel yaklaşımlarını da yansıtan sosyal destekler; gıda, elektrik, su, enerji ve yakacak, sağlık ve ilaç, eğitim ve kırtasiye, eşya ve giyim, toplu ulaşım, sıcak yemek gibi mal (aynı) ve kira, sağlık ve tedavi giderleri nakit para yardımı, parasal (nakdi) yardımlardan oluşmaktadır (Kılıç, 2012:94-97).

SOSYAL YARDIM UYGULAMALARINDA YÖNELİMLER

Sosyal yardım uygulamalarında ön plana çıkan yönelimler iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunlar çalışanlar ve çalış(a)mayanlardır. Burada sosyal politikalar, çalışmasına rağmen kazandığı gelirin harcamalarını karşılayamaması durumunu ifade eden 'dar gelirli' yoksullarla, işsizler ve çalışamayan güçsüzlerden oluşan grubu kapsamaktadır. Bu gruplara karşı geliştirilen çözüm yöntemleri ise iki farklı durum üzerinden tanımlanmaktadır (Aslan, 2015:199).

Çalışma Durumu: İşsizlik, yoksulluk ve dar gelirlilik hallerine karşı sosyal yardım uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

Çalış(a)mama Durumu: İşsizlik, güçsüzlük, bağımlılık, düşkünlük hallerine karşı sosyal hizmet uygulamaları gelişmiştir. Sosyal hizmetlerin hedef kitlesi tek başına yaşayan yaşlılar, hastalar, psikolojik ve ruhsal problemleri bulunanlar, istismara ve şiddete maruz kalmışlar, sokakta kalmışlar ve evsizler, madde bağımlıları, göç edenler, suç ile eşleşen veya eşleştirilenlerden oluşan, risk gruplarından meydana gelmektedir.

SOSYAL YARDIM UYGULAMALARINDA ETKİLİ OLAN MOTİVASYONLAR

Sosyal hizmet çalışmalarında ve bir araç olan sosyal yardım uygulamalarında etkili olan motivasyonlar ise hayırseverlik ve dayanışma ile İnsanseverlik bağlamında şekillenmektedir.

HAYIRSEVERLİK VE DAYANIŞMA

Hayırseverlik ve dayanışma; hayır amaçlı verme, Müslümanlar için evrensel, ömür boyu üstlenilen, İslam toplumlarına hem dini bir ideal hem de toplumsal bir uygulama olarak sinmiş bir yükümlülük olup, dini ideal, bireyler ile Tanrı arasında insanları dindar olmaya ve adil davranmaya sevk eden bir ilişkinin varlığını kabul eden bu ideal, aynı zamanda, insanlar arası ilişkileri şekillendiren günlük davranışların da esin kaynağıdır. İslamiyet'in beş farzından biri olan zekat, gönüllü bağış olan sadaka, küçük iyilik 'maûn' ve komşu yardımlaşması, hayırseverliğin itici gücünü oluşturur (Singer, 2008:34-38).

Müslüman gelenekleri, hayırseverliğin yani muhtaç olana gösterilen cömertliğin övgüye değer bir nitelik olarak altını çizerek, cömertlik hakkındaki fikirleri şekillendirmiştir. Allah'ın isimlerinden olan cömertlik, Kuran'da toplumsal adaleti savunan, zayıflar ile yoksulları himaye eden ve Salih amale (salihat) işleyen insanları vurgulamış, zekat ve sadaka yolu ile temel değer ve yükümlülüklerden biri olarak sistemleşmiştir. Hamilik, misafirperverlik ve cömertlik kavramları ile yükümlülük ve kazanılmış hak anlamında istihkak kelimeleri ortaya çıkmıştır. Hıristiyan öğretilerinde gelişen insan sevgisi, şefkat, merhamet ve fedakârlığı vurgulayan hayırseverlik, İslam dini ve ahlak evreniyle ilişkili değildir (Singer, 2008:38-44).

Bugün hayırseverlik algısı ekseninde devlet birimleri, bireyler ve sivil toplum kuruluşları bir rekabet ve çekişme içerisine girerek, sosyal hizmetler ile refah ve kamu hizmetlerini sunmaya çalışmaktadırlar.

İNSANSEVERLİK (PHILANTHROPY - FİLANTROPİ)

18. yüzyılda hayırseverliğin sadece Hıristiyanlığa ait bir erdem haline gelmesi, yardımseverlik ve İnsanseverlik kavramlarının insanlık sevgisini ifade eden kavramlara dönüşmesine neden olmuştur. Hastanelerin bakımından ve yoksulların defnedilmesinden sorumlu tarikatların dağılması, yardımseverliğin laikleşmesinin işareti olmuş, bu görevlerin zamanla belediyeler tarafından devralınması söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda dinle bağlantılı olmayan başka kuruluşların bu işlevleri yerine getirmesi, kendilerine göre iyilik, kardeşlik ve hoşgörü düşüncelerinin tanımlanmasını sağlamıştır (Şeni, 2009:68).

İnsanseverlik, öncelikle ilerlemeyi hedeflediği için hayırseverlikten ayrılmış, misyonu iyileştirmekten çok önlem almak; sadaka vermek-

ten çok, iş sağlamaya dönüşmüştür. İnsansever ya da filantrop kişi, insanların refah ve mutluluk içinde yaşaması kaygısını taşır. Üretimin artışı ve zenginliklerin katlanmasını destekler, ancak ne Tanrı'dan bir karşılık bekler ne de borçlu kıldıklarından. İyilik yapmak kendi başına bir mutluluk olarak görülmektedir. İnsani yardım hareketi içinde İnsanseverleri harekete geçiren 'Öteki'nin kaygısı, insan yaşamına atfedilen değer ve acıma gibi duygular olmuştur. İyilikseverlik, Fransız devrimiyle birlikte ise, toplumsal sorun ya da yoksulluğun varlığıyla birlikte, kapitalist yapının gereklerine boyun eğen bir davranışlar bütünü olarak ortaya çıkmıştır (Şeni, 2009:68-71).

Zaman içerisinde yardımseverlik ve hayırseverlik uygulamalarında meydana gelen değişiklikler, kamusal-özel, resmi-gayri resmi, yerel-merkezi ve bireysel-kolektif ikili karşıtlıklara göre düzenlenmiş, sosyal yardım sorumlulukları bireylerin elinden devlet veya sivil toplumun eline kaymıştır (Singer, 2008:242).

Seçilmiş, bürokratik ve kişiler üstü bir yönetimin hüküm sürdüğü modern çağda, devletin yardım verme eylemi, hayırseverlik olarak adlandırılmamaktadır. Ancak çağdaş hükümetlerde sosyal refah yardımı, kamu hizmetleri, acil yardım ödemeleri, hayatta kalma mücadelesiyle veya tıbbi krizle yüz yüze gelen ülkelere uluslararası yardım bağışlarının yanı sıra ekonomik ve sosyal kalkınma fonları ile danışmanları şeklinde, bir zamanlar daha geniş bir hayırseverlik tanımı altında kabul gören katkılarda bulunmaktadır. Günümüzde devletin yardım verme eylemi sağlık, eğitim, sosyal yardım ve bayındırlık gibi bakanlıkların şemsiyesi altına giriyor ve işsizlik, sakatlık, doğum ve emekli ikramiyesi gibi kimi zaman 'istihkaklar' (hak ediş) olarak anılan ödemelerle gerçekleşiyor. Bu ödemeler devletlerin yurttaşlarına karşı bazen tartışmalı yükümlükleri haline gelmektedir. Ancak refah yardımının bir şekilde hayırseverlikle bağlantılı olduğunu düşünmek, özellikle devlet bütçesinden sosyal yardım ödemelerinin yapılmasını mümkün kılan vergilerin ödenmesi, ilke olarak gönüllülük esasına dayanmamaktadır (Singer, 2008:242).

Dini kökenler üzerinden bir toplumsallık içinde doğan ve gelişen hayırseverliği 18. yüzyıl sonrası yardım sever kişi ve gruplar değiştirmiş, 19. yüzyılda hayırsever ve gönüllü kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının etkisi altına girmiştir. İnsansever yardımlaşma, II. Dünya savaşıyla birlikte devletlerin ediminde refah uygulamaları ya da sosyal devlet anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Yeni liberal dönem ekseninde sosyal devlet anlayışının çözülmesi yoksulluk, gelir eşitsizliği ve sosyal

dışlanma olgularını görünür kılmıştır. Toplumsal anlamda ortaya çıkan bu problemlerin çözümüne dair önerilen hak temelli tartışmalar, sosyal haklar ekseninde ve İnsanseverlik motivasyonu ile bir sosyal politika anlayışının devlet eliyle üretilmesi ve sürdürülmesini içermektedir (Aslan, 2015:210).

Aşağıdaki Tablo 1’de, hayırseverlik ve İnsanseverliğin temel karakterleri ve birbirinden ayrılan yönleri yer almaktadır.

Tablo 1: Hayırseverlik ve İnsanseverlik (Aslan, 2015:211)	
HAYIRSEVERLİK	İNSANSEVERLİK
☐ Hayırseverlik bireylerin dini, vicdani ve/veya duygusal güdülerinden hareketle yaptıkları yardım faaliyetlerini çağrıştırmaktadır.	☐ ‘Filantropi / İnsanseverlik - İyilikseverlik’ birlikte hareket etme, toplumsal kaygılar ve eşitsizliklerle baş etme, bunlardan doğan haksız durumlara karşı ‘haklılık’ları savunulabilir kılmayı amaçlar.
☐ Dinsel eğitimin öğretilerinden ve din temelli bir iyilikseverlikten ortaya çıkar.	☐ Sosyal adaletsizliğin ve yoksulluğun nedenlerini, köklerini ve etkilerini sorgular.
☐ Genel olarak, verili sosyal düzen içerisinde rahatsızlık uyandıran durumlara karşı kısa vadeli çözümleri barındırır.	☐ Herhangi bir kozmik düzen ve duygudan öte ‘hak’ mücadelesi ve çabası olarak, anlık ve parçalanmışlığın yanında bütüncül ve zamansallığı hedef alan sosyal bir erdemdir.
☐ Belirli bir sorunun sahiplerine yardım ya da hizmet sağlayarak destek olmak en temel amaçtır.	☐ İnsan doğasına ilişkin ‘iyileştirmek yerine hasta olunmasını engellemek’ iyimserliği en temel refleksidir.
☐ En kurumsal ve sürdürülebilir biçimi ile zekat, sosyal yaşamdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktan öte eşitlik idealine yapılan önemi ve vurguyu ifade eder.	☐ Hak algısı üzerinden kurumsallıklarla toplumsallığı içinde barındırır.
☐ Tanrının rızasını gözetmek en temel refleksidir.	☐ İnsanların uçuruma düşmemesini temin etmek için çit inşa etmeye çalışan ve düşen herkesin tedavisi için uçurumun dibinde bir ambulans bulundurur.
☐ Son derece kişisel bir duygu olarak tekilliği içinde barındırır.	☐ Kaybedilen ortak alanların sosyal hakların gelişmesi ve yeniden keşfedilmesine, insanın piyasaya olan bağımlılığının azaltılmasına yönelik arayışlardır.

SOSYAL BELEDİYECİLİK

Nüfusun dengesiz artışı ve dağılımı, geçimlik tarımın değersizleşmesi, işsizliğin mevcut ekonomik yapıda artması, işgücü talebinin azalması ve işgücünün teknolojik gelişmeler ve kapitalist sisteme bağlı olarak niteliksizleşmesi, ücretlerin geçimlik düzeyi karşılayamayacak kadar düşmesi, düzenli iş ve gelir elde etmenin zorlaşması ve daha bir çok nedenden ötürü, ortaya çıkan yoksulluk, işsizlik ve dar gelirlilik hali ile beliren sosyal eşitsizlik, sosyal dengenin sarsılmasına neden olmaktadır. Sözü edilen nedenlerin sonucunda, köylü nüfusun azalmasına paralel, artan kent nüfusunun, kentte yaşama tutunma ve geçinme problemlerine bağlı kent yoksulluğu ortaya çıkmıştır. Kentli-

lik, kentli hakları temelinde söz konusu eşitsizliklerle mücadele etme noktasında, merkezi devletin yerel düzeydeki gelişmeleri dikkate alarak, belediyelerin görev ve yetkilerinde gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler, merkezi devletin yanında yerel yöntemleri ve özellikle belediyelerin aktif rol almasında etkili olmuştur (Aslan, 2015:184).

2004 sonrası yerel yönetim reformunda bu iki değişiklik, yeni liberal anlayış ekseninde şekillenmiştir. Söz konusu değişiklikler, mali ve idari yapının yeniden düzenlenmesi bağlamında ortaya çıkmıştır.

Mali anlamda genel olarak finansman ve kaynak sorunu ile harca- ma ve bütçe gerçekleştirme sorunları ekseninde bir değişim gerçekleştirilmiştir. İdari anlamda ise, kentin optimal büyüklüğü ve ölçek sorunu, yerel özerklik, idari vesayet ve karar alma süreçlerine ilişkin düzenlemeler, personel sistemi, vatandaşların yönetime katılım süreçleri ön plana çıkmaktadır (Yaylı, 2009:247-275). Bu doğrultuda etkin belediye yönetimi açısından, ‘Stratejik Plan ve Program, Performans Sistemi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Toplam Kalite Yönetimi, Kalite Yönetim Sistemi, Süreç Yönetim Sistemi’ gibi yeni bürokratik sistemler ortaya çıkmıştır (Kaya, 2007:114).

Geleneksel yönetim anlayışının yanında, belediyelerde sosyal politika perspektifi içerisinde gelişen dinamik bir yapının varlığıyla, eğitim, kültür, toplum sağlığı, belde halkının korunması, gelir ve servet dağılımı, çevreyi koruma, sosyal konut politikası ve benzeri uygulamalar sosyal politikanın yerel yönetimlerden beklediği hizmetler olarak belirginleşmiştir (Pektaş, 2010:11).

Bu hizmetler genellikle, yerel sosyal ve kültürel hizmetler (genel bakım hizmeti ve yaşlı ve engellilere bakım, barınma ve sağlık, konut koşullarının iyileştirilmesi, çocuk ve aile koruma hizmetleri, göçmenlere yönelik hizmetleri), yerel ekonomik kalkınma (suçun önlenmesi ve toplum güvenliği) ve diğer hizmetler (aile içi şiddet, eğlence ve kültür, tıbbi destek ve yönlendirme hizmetleri, sosyal yardımlar, ulaşım, temizlik ve aydınlatma, bilgi ve danışmanlık hizmetleri) gibi hizmetlerden oluşmaktadır (Aydın, 2009:66-76).

2000’lerin başından itibaren sosyal belediyecilik ‘yerel toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziki gelişiminden sorumlu belediyecilik’ anlayışına dönüşmüştür. 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir belediyeleri yasası ve 5393 Belediye yasasına göre, Belediyelerin görev ve sorumlulukları sosyal belediyeciliğin önünü açacak şekilde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda, Örneğin, 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda

‘belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; sosyal hizmet ve yardım, meslek ve beceri kazandırma hizmetlerini yapar veya yaptırır. Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır, denilmiş; yerel sosyal politika uygulamaları olarak bilinen sosyal belediyeciliğin önu açık bırakılmıştır.

Benzer bir şekilde, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununu 7. maddesinde, Büyükşehir Belediyelerinin ‘sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettmek’ sosyal politikaya ilişkin görevleri tanımlanmıştır.

6360 sayılı yasal düzenleme çerçevesinde ve 5393 sayılı kanununda, Büyükşehir Belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler’ yönünde bir sorumluluk yüklenmiştir.

Söz konusu yasal düzenlemeler doğrultusunda, artık tüm belediyeler sosyal belediyecilik ekseninde faaliyetler yürütmektedir. 2009 sonrasında ise, hemen hemen tüm belediyeler, gerek stratejik planlarında gerekse organizasyon yapılarında, sağlık, kültür ve sosyal hizmet alanları ağırlıklı olmak üzere çeşitli hizmetlerde bulunmaktadır.

Sosyal belediyecilik uygulamalarında ortaya çıkan yönelimler doğrultusunda sosyal yardımlar; gıda, kömür ve yakacak, ilaç, sağlık ve medikal yardımı, eğitim ve kırtasiye, eşya ve giyim, ücretsiz ekme, toplu ulaşım kartları (öğrenci ve öğretmenler için indirimli, engelli ve yaşlılar ile refakatçileri için ücretsiz), elektrik ve suyun ücretinin karşılanması, sıcak yemek ikramı, cenaze evlerine yemek ikramı, ramazan yardımları, kira, ucuz konut desteği, alışveriş çeki, nakit para yardımı, sağlık ve tedavi giderleri şeklindedir. Sosyal hizmet çalışmaları ise; muhtaç kadınların barınma ve sığınma ihtiyaçları, yetim ve öksüzleri himaye etme çalışmaları, çocuk yuvaları ve kreşler açmak, sağlık merkezleri ve acil sağlık ekipleri oluşturmak, hastanelere yakın misafirhaneler yapmak, aciz vatandaşlara aşevleri hizmeti sunmak, engellilere yönelik ulaşım, eğitim, danışmanlık ve sosyo-ekonomik destekler sunmak, engelli servis aracı sunmak, meslek edindirme kursları açmak, yetenek

geliştirme çalışmalarını yaygınlaştırmak, gençlerin, engellilerin ve kadınların sosyalleşmesini sağlayacak merkezler açmak, çocuk koruma ve kurumsal yetiştirme hizmetleri, yaşlılar için kurumsal barınma, bakım ve psiko-sosyal destek hizmetleri, engellilere yönelik danışmanlık, bakım, mesleki ve psiko- sosyal destek hizmetleri, sağlık merkezleri ve acil sağlık ekipleri oluşturmak şeklindedir (Aslan, 2015:200).

Türkiye’de ‘Sosyal Belediyecilik’ alanındaki uygulamalar, yerel yönetimlerin yaklaşımları ve yönelimleri, İnsan hakları ile sosyal haklara ilişkin bakış açıları ve sosyal politika uygulamalarında esas aldıkları motivasyonlar (hayırseverlik ve İnsanseverlik) arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu varsayılmaktadır. Bu doğrultuda yerel sosyal politika uygulamalarında kullanılan kaynaklar, yasal zorunluluk veya gerekliliklerin yerine getirilme durumu, sosyal politika vizyonu ve stratejik planlamanın kapsamı, idarenin sosyal eşitsizliklere yaklaşımı, kamuoyunun etkisi veya kamuoyu yaratma kaygısı ile popülist yaklaşımlar sergileme noktasında hayırseverlik veya İnsanseverlik motivasyonlarının tercihi önemli rol oynamıştır.

ÇEKMEKÖY BELEDİYESİ, 2011-2015 SOSYAL HİZMET DEĞERLENDİRMESİ

1994’ten sonra Ümraniye’ye bağlı belde belediyelerinden biri olan Çekmeköy, 22 Mart 2008 tarih ve 26824 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5747 Sayılı Kanun ile ilçe vasfı kazanmıştır. 29 Mart 2009 seçimleriyle de İstanbul’un yeni ilçeleri arasına girmiştir. 14.800 hektar alan üzerinde kurulu olan Çekmeköy, ilçe olmadan önce 75.423 kişilik bir nüfusa sahip iken, ilçe olduktan sonra Ömerli, Alemdağ ve Taşdelen ilk kademe belediyeleri ve 4 köyün de katılımı ile 2009’da nüfusu 147.352 kişiye ulaşmıştır (Kolay, 2013:18). Çekmeköy ilçesi, 2015 yılı sonu itibariyle 21 Mahallede 231.818 kişilik nüfusu barındırmaktadır (ADNKS, 2016).

Demirkaya’nın yaptığı araştırmada, Çekmeköy’de hanede yaşayan kişi sayılarına göre aile tipleri içerisinde; anne, baba ve çocuktan oluşan ‘Çekirdek Aile’ %75,4, anne, baba, diğer aile büyükleri ve çocuktan oluşan ‘Geniş Aile’ %12,7, sadece anne ve babadan oluşan aile %7,1, tek başına yaşayan %2,5 ve %2,3’lük oranla diğer aile yapılarından oluşan bir yapı mevcuttur (2013:109).

Çekmeköy’ün gelir dağılımına bakıldığında; hane halkının, %12’si

500-900 TL arası, %28'i 901-1500 TL arası, %19'u 1501-2000 TL arası, %18'i 2001-3000 TL arası ve %23'ü ise 3001-4000 TL ve üzeri gelir dağılımına sahip olduğu görülmüştür (Demirkaya, 2013:145). TÜİK'in yoksulluk verilerine dayanarak gerçekleştirilen araştırmalarda; dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarı (yoksulluk sınırı) ise 2013 yılı sonu için 3,523,09 TL ve 2015 yılı sonu için ise 4,512,25 TL'dir (TÜRK İŞ, 2014-2016).

Araştırmaya göre, Çekmeköy'deki hanelerin %44'ünde sadece 1 kişi çalışmakta olup hanelerin %33'sinde ise ortalama 2 kişi ve 3 ve üzeri çalışan sayısının olduğu hanelerin oranı ise %16 olarak belirtilmiştir. Çalışanların %58'i tam zamanlı, %5'i ise yarı zamanlı bir işte çalışmakta olup, %11'i öğrenci, %19'u diğer grupta sınıflandırılmıştır. Çekmeköy'de meskenlerde düzenli bir işte çalışanların oranı %63, geriye kalan %37'lik aktif işgücü emekliler, mevsimlik işlerden çalışanlar ve düzensiz de olsa çalışarak ailesini geçindirenler arasında yer aldığı dile getirilmiştir (Demirkaya, 2013:145).

Yine araştırmaya göre, mülkiyet biçimleri doğrultusundaki konut sahipliği durumu şöyledir: Ev sahibi %61, kiracı %31, ailesi ile yaşayan %6, lojmanda kalan %1 ve diğer %1'den oluşan bir biçimde şekillenmiştir (Demirkaya, 2013:146).

Demirkaya'nın yaptığı araştırma sonuçları ve TÜİK istatistiklerine bakıldığında, Çekmeköy ilçesi sosyal yapısında, sosyal hizmet uygulamalarının hedefinde yer alabilecek nitelikte bir nüfusun bulunduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, işsizlik, yoksulluk ve güçsüzlük ile bu unsurların yarattığı sosyal dışlanma olgusunun iç içe geçmiş hallerine karşı sosyal hizmetler marifetiyle mücadele etmek, toplumsal yapının en eşitsiz koşullarından etkilenmiş insan kitlesine yönelik önceliği oluşturabilecek tedbirler ve hizmetleri değerlendirmeyi önemli kılmaktadır.

Bu önemle, 'Çekmeköy Belediyesi'nin 2011-2015 yıllarına ait faaliyetleri tartışılarak bir yerel sosyal hizmet uygulamasında, belediyelerdeki çalışmaların hak temellilik bağlamında değerlendirilmesi gerekli görülmüştür. Böylelikle belediyelerde sosyal hizmetlerin ve sosyal yardımların sunulmasını sağlayan idari yapı ve çalışma yöntemi ile sosyal hizmet uygulamaları ve değerlendirmeleri hak temellilik bağlamında ele alınmıştır.

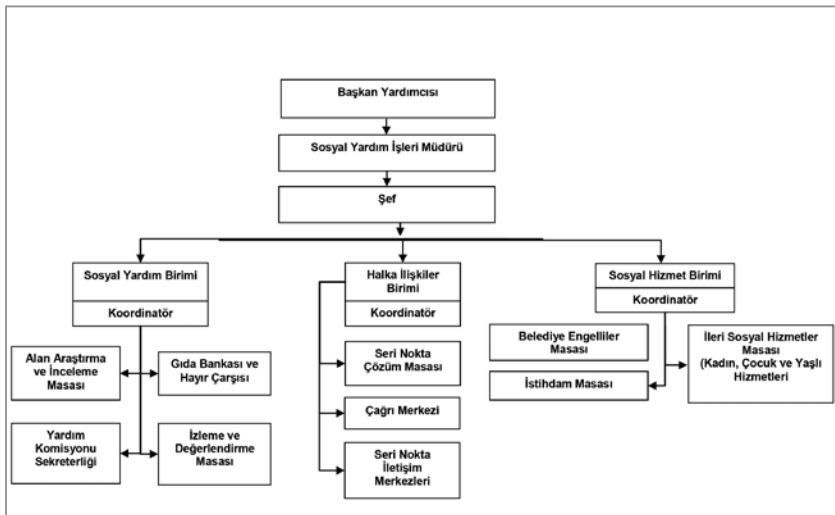
2011-2015 yıllarına ait faaliyetler, 2011-2013 ve 2014-2015 yılları arasındaki iki farklı dönemdeki hizmetlerin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Sosyal hak tanımlaması çerçevesinde ele alınacak hizmetler, Belediyenin stratejik planlaması, performans programı ve yıl sonu faaliyet raporuna dayanarak incelenmiştir. Çalışmaların temellendirildiği mevzuat yapısı, idari yapılanmanın ve faaliyetlerin belirlenmesinde etkili olan motivasyonlar, ilgili birim bütçelerinin toplam bütçedeki payı ve faaliyetlerin yoğunluk kazandığı alanlar doğrultusunda belediyenin sosyal hizmet vizyonunun hak temelli yaklaşım ekseninde analiz edilmesi hedeflenmiştir.

İDARİ YAPI VE ÇALIŞMA SİSTEMİ

Çekmeköy Belediyesi'nde, yoğunluklu olarak sosyal hizmetleri sunan birim 'Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü'dür. Bunun dışında sağlık destek hizmetlerinde bulunan 'Sağlık İşleri Müdürlüğü' ile asker ailesi yardımlarını organize eden 'Yazı İşleri Müdürlüğü' (2014 yılından sonra bu yardımlar da Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü bünyesinde sürdürülmektedir, bkz; Çekmeköy Belediyesi, 2015 b:113) ile çalışma görev, yetki ve sorumlulukları sosyal politika alanının dışında olmasına rağmen dolaylı olarak hizmet sunan, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Özel Kalem Müdürlüğü, Destek Hizmetleri Müdürlüğü bünyesinde hizmetler gerçekleştirilmektedir (Çekmeköy Belediyesi, 2013 b).

Çekmeköy Belediyesinde sosyal hizmet çalışmalarını müstakil bir biçimde yürütmek üzere, 2011 yılı Mart ayında Sosyal Yardım İşleri

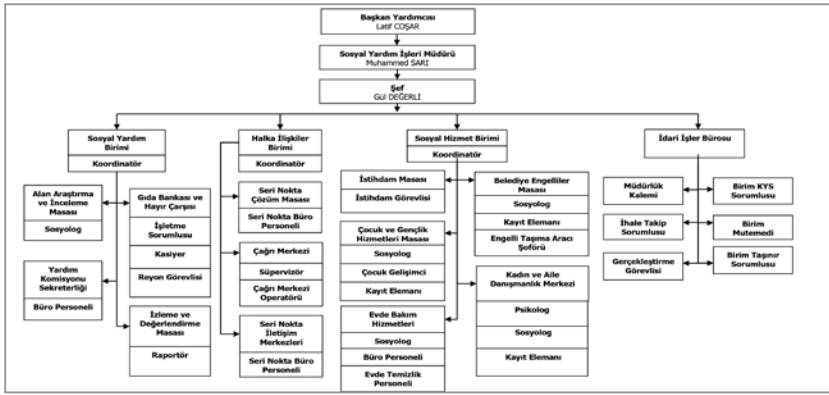
Şema 1: Çekmeköy Belediyesi Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü 2012 organizasyon yapısı

Müdürlüğü kurulmuştur. Müdürlük faaliyetlerine yasal dayanak oluşturacak ve faaliyet sınırlarını tanzim edecek çalışma yönetmeliği 2012 yılında kabul edilmiştir. Müdürlük organizasyon yapısı, aşağıda yer alan Şema 1’de görülmektedir (Çekmeköy Belediyesi, 2012 e).

2012 yılında yürürlüğe giren yönetmelikte üç ana çalışma birimi ve buna bağlı alt birimler oluşturularak sosyal hizmet, sosyal yardım ve halkla ilişkilere dair çalışmaların kapsamı tanımlanmıştır. 2013 yılı sonunda ise revize edilecek çalışma yönetmeliği öncesinde yeniden organize edilen Müdürlük organizasyon yapısı, aşağıda yer alan Şema 2’de görülmektedir (Çekmeköy Belediyesi, 2014 d).

Şema 2: Çekmeköy Belediyesi Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü 2013 organizasyon yapısı

Yönetmeliğin, bir faaliyetin ve hizmetin sunulmasını sağlamak, ilçede yaşayanların bu yönetmelik kapsamında belirtilen hizmetleri talep etmek noktasında belirleyici bir role sahip olduğu belirtilebilir. Tanınmış sosyal hakların yerel düzeyde somut kılınması ve uygulanabilmesine olanak tanıyan yönetmelik, yerel idarenin-belediyenin bir takım sorumlulukların altına girdiğini ve ilçede yaşayan kişilerin yaşam koşulları göz önünde bulundurularak bir takım hizmetleri talep etmelerini mümkün kılması ve ilan etmesi bakımından önemlidir.

Yönetmelik içerik açısından değerlendirildiğinde, 2011 yılı itibariyle kurulmuş ve sosyal hizmet alanında çok kısıtlı faaliyet gösteren bir kurumun, bu konuda istekli olduğunu belirtmesi, hizmetlerin artırılarak yararlanıcı kitlesinin çoğaltılması noktasında bir gelişimi ifade etmektedir. Risk grubunda değerlendirilebilecek engelli, yaşlı, kadın ve çocukların yanı sıra dar gelirli ya da yoksul kişiler ile işsiz kişilere yönelik hizmetlerin sunulması ve geliştirilmesine olanak tanıyabilecek genişlikte olan

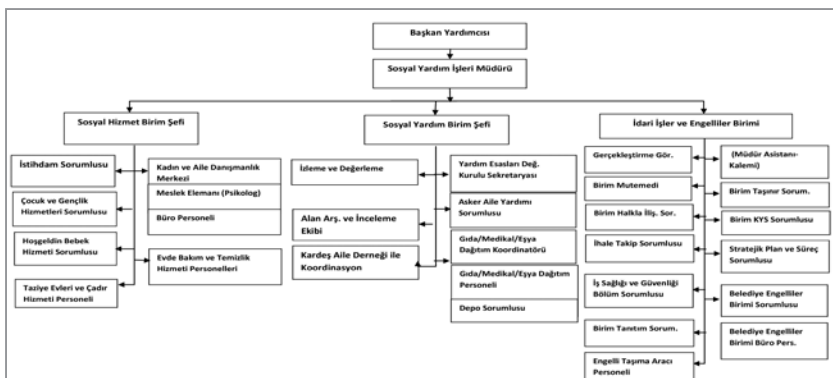
yönetmelik, 2012 yılı itibariyle İstanbul'daki ilçeler arasında anlamlı bir farklılık gösterecek, geniş ve ayrıntılı bir yapıdadır (Aslan, 2015:261). Böylelikle, daha çok sosyal yardım faaliyetlerinin yürütüldüğü bir yapıdan kurumsal sosyal hizmet çalışmalarının da dengeli bir biçimde gerçekleştirilmesi yolunda bir kararlılığın ortaya çıkacağı söylenilebilir. Bu durum, yönetmelikte belirtilen ve stratejik planda tanımlanan faaliyetler, yıllık performans programlarında farklılaşan sorumluluk ve çalışma alanları doğrultusunda gerçekleşen faaliyet raporlarından da anlaşılmaktadır. Çekmeköy belediyesinin 2010-2014 Stratejik planında yer alan sosyal hizmet alanları aşağıdaki tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2: 2010-2014 Stratejik Planında Sosyal Hizmet Alanı (Çekmeköy Belediyesi, 2010 a:25)

Stratejik Amaç	Stratejik Hedef	Performans Hedefi
Toplumsal Gelişimin Sürdürülmesi	Toplumsal Dayanışmanın Artırılması	Toplumsal Dayanışmanın Geliştirilmesi Amacıyla Sosyal Gücsüzlere İhtiyaç Duydukları Hususlarda Nakit, Eşya, Gıda vb. Destek Yapılacaktır.

2014 yılında gerçekleşen belediye seçimlerinin ardından hazırlanan 2015-2019 yılı Stratejik planında yer alan sosyal hizmet çalışmaları ise 2011-2013 yıllarında gerçekleşen hizmetler doğrultusunda geliştirilerek revize edilen yeni ve kapsamlı çalışma yönetmeliğinin uygulanmasına olanak sağlayacak nitelikte olduğu belirtilebilir Çekmeköy Belediyesi, 2014 b). Aşağıda yer alan Şema 3'te, 2014 yılında Müdürlük Yönetmeliğinin revize edilmesi ile 2014 belediye seçimleri ardından şekillen Müdürlük organizasyon yapısı görülmektedir (Çekmeköy Belediyesi, 2016 b).

Şema 3: Çekmeköy Belediyesi Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü 2014 organizasyon yapısı

Hak temelli yaklaşımın merkezinde yer alacak teorik çerçeveye işaret etmesinden hareketle hakların tanınması, korunması ve geliştirilmesi idealine uygun biçimde gerçekleşen mevzuat değişimi, Çekmeköy Belediyesinin sosyal hizmet vizyonunun hak temelli yaklaşım ekseninde pozitif bir yapıyla örtüşebileceğini ve İnsanseverlik motivasyonu ekseninde yürütülmesini ifade etmek noktasında veri teşkil etmektedir.

Tablo 3: 2015-2019 Stratejik Planında Sosyal Hizmet Alanı (Çekmeköy Belediyesi, 2014 b).

Stratejik Amaç	Stratejik Hedef	Performans Hedefi
Toplumsal Gelişim Çalışmaları	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumsal Dayanışmanın Geliştirilmesi • Dezavantajlı Kesimlerin Yapabilirlik Kapasitesinin Artırılması 	<p>Sosyal güçsüzlere yardımların yapılması ile ilgili faaliyetlere devam edilmekte ve tüm bu faaliyetlerin yanında Çekmeköy Belediyesi her zaman yanınızda projesi etkinleştirilerek devam sürdürülmektedir.</p> <p>Dezavantajlı vatandaşlarımıza eğitim hizmetleri ile danışmanlık ve sosyal destek vermek suretiyle, yaşam kalitelerini artırmak ve sosyal hayata daha aktif katılımları amaçlanmıştır.</p>

Yukarıda belirtilen tablo 3'te 2015-2019 yılı Stratejik planındaki sosyal hizmet alanı görülmektedir. Gerek stratejik hedeflerin artırılması, gerekse performans hedeflerinin tanımındaki üslup, sosyal hizmet vizyonunun kurumsal bir yapıda geliştirilerek sürdürüleceği izlenimini sunmaktadır. Stratejik plan ve performans sisteminde öne çıkan yapı, gerçekleşen faaliyetlerin değerlendirilmesi noktasında ayrıca tartışılacaktır.

İLGİLİ BİRİM BÜTÇELERİNİN TOPLAM BÜTÇEDEKİ PAYI VE ÖNEMİ

Belediyelerde sağlık destek hizmetleri, sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere farklı idari birimler kurulmuştur. Örneğin Çekmeköy Belediyesi'nde Sağlık İşleri Müdürlüğü, sağlık destek hizmetlerini yürütmek başta olmak üzere, idarenin yasalarca belirlenen görevlerini yerine getirmektedir. Bu doğrultuda sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek üzere Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü kurularak, belediye yasasının tanımladığı görev alanı ve Belediye Başkanı'nın talimatları doğrultusunda, yoksul, işsiz, risk grubunda bulunanlar ile güçsüz kişilerin sorunları ile mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. Ayrıca Belediye Encümeni'nin kararları doğrultusunda yürütülen 'Asker Ailesi Yardımları' için Yazı İşleri Müdürlüğü'ne yetki tanınmış ve görev verilmiştir. Bu birimlerin faaliyetlerinde ihtiyaç duydukları kaynaklar, cari transferler doğrultusunda tanımlanmıştır.

Cari transferler, ilgili mahalli idarelerin görev zararları, mahalli idare yardımları, kâr amacı gütmeyen kurumlara yapılan transferler, hane halkına yapılan transferler, yurt dışına yapılan transferler ve gelirlerden ayrılan paylardan oluşmaktadır (MİM, 2014:79).

Tablo 4: Çekmeköy Belediyesi Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü 2011-2015 Bütçesi (Çekmeköy Belediyesi, 2012 c; 2013 c, 2014 d, 2015 c, 2016 b).

BÜTÇE FAALİYETİ	2011	2012	2013	2014	2015
Müdürlük Bütçesi	695.001,00	3.699.000,00	6.500.000,00	7.415.116,00	8.700.000,00
Bütçe Gerçekleşme Durumu	656.746,00	2.236.097,00	4.238.908,83	7.194.888,02	6.882.069,82
Bütçe Gerçekleşme Oranı (%)	95	61,5	65,21	97	78

Yukarıdaki tablo 4'te ilgili birimin bütçesi ile gerçekleşme durumu ve oranı yer almaktadır. Müdürlük bütçesinin, kuruluş yılı olan 2011'in ardından 2012 ve 2013 yıllarında önemli bir düzeyde artış gösterdiği, 2014-2015 yıllarında ise %10'luk artışlarla bütçeden pay verildiği görülmüştür. Bütçelerdeki gerçekleşme durumuna bakıldığında, 2012-2013 yıllarında %35'le varan bütçe gerçekleşmeme durumu görülmektedir. Kurulma ve kurumsallaşma evresinde bütçe yapısının %100'lük artış göstererek yapılandırılmasından da kaynaklanabilecek bu durum hakkında kurumun herhangi bir açıklaması mevcut değildir. Ancak 2014'te gerçekleşmenin %97 gibi yüksek bir orana ulaşması, bu yıl

içinde gerçekleşen belediye seçimleri ile ilişkilendirilebilir. Kamuoyu üretme ve popülist yaklaşımlar sergilemekle değerlendirilebilecek bu gerçekleşmenin aynı zamanda 2013 sonu itibariyle Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlere yapılan desteklerle de açıklanabilir. Ancak sonraki yıllarda bütçedeki gerçekleşme oranındaki bu durumunun sürdürülebilir hale getirilmemesi, hak temelli yaklaşım ekseninde eleştirilecek bir husus olarak değerlendirilebilir.

İlgili birim bütçesi üzerinden bir analizin eksik olacağından, sosyal hizmet çalışmaları için aktarılan kaynakların temelini oluşturan cari transfer yapısının da bütçe değerlendirmeleri kapsamında ele alınması gerekmektedir.

Tablo 5: Çekmeköy Belediyesi 2011-2015 Cari Transfer Yapısı (Çekmeköy Belediyesi, 2012 b; 2013 b; 2014 c; 2015 b; 2016 a).

Yıl	Toplam Gider Bütçesi	Cari Transferler (Bütçe ile Verilen Ödenek)	Cari Transferler (Gerçekleştirilen Bütçe Gideri)	Hane Halkına Yapılan Transferler	Transferler için Gelirlerden Ayrılan pay	Hane Halkına Yapılan Transfer Net Toplamı
2011	78.000.000,00	3.002.228,00	3.939.232,00	1.161.979,00	1.758.582,00	2.920.561,00
2012	102.000.000,00	6.297.001,00	3.736.679,00	2.065.031,00	691.092,00	2.756.123,00
2013	130.000.000,00	7.801.001,00	4.844.315,00	3.245.477,00	801.188,00	4.046.665,00
2014	145.000.000,00	7.846.400,00	6.829.730,00	3.675.121,00	1.141.236,00	4.816.357,00
2015	165.000.000,00	7.711.000,00	5.789.925,00	3.347.298,00	1.300.335,00	4.647.633,00

Yukarıdaki Tablo 5'te ise sağlık destek hizmetleri, sosyal yardım ve sosyal hizmetler için kullanılan bütçe ödeneği olan Cari Transferlerin yapısı gösterilmiştir. Bu tabloda dikkat edilmesi gereken temel noktalardan biri, her geçen yıl 'Bütçe ile Verilen Ödenek'lerde gerçekleşen artıştır. Bu doğrultuda 2011-2013 yıllarında 'Bütçe ile Verilen Ödenek'lerinin %100 oranında artırdığı görülmektedir. 2014-2015 yıllarında ise ödeneklerin küçük değişikliklerle korunduğu görülmektedir.

Cari transferlerde, 'Gerçekleştirilen Bütçe Gideri'nde görülmektedir. Bu doğrultuda 2011-2013 yıllarında 'Gerçekleştirilen Bütçe Gideri'nin 2013'te %10 oranında ve 2014'te ise %30 oranında arttığı, ancak 2015'te ise % 15 oranında azaldığı görülmektedir. Bu tabloda, Cari transferlere ilişkin bütçe ile verilen ödenek oranı ve gerçekleştirilen ödenek arasındaki farkın önemsenmesi gerektiği, dolayısıyla 2011-2012 yıllarında hedeflenen bütçe performansının cari transferler konusunda uyulanmadığı ifade edebilir.

2011-2013 yılları arasında, Toplam Gider Bütçesindeki artış oranının, cari transfer yapısındaki bütçe ödeneklerinde karşılık bulduğu, 2014-2015'te ise Toplam Gider Bütçesinde görülen anlamlı artışların cari transfer yapısına yansımadağı görülmektedir. Bu tablo, sosyal hizmet çalışmalarının kurumsal sürdürülebilirlik evresine girdiğini belirtmek açısından önemlidir.

Ancak yürütülen hizmetlerin geliştirilmesi için ayrılan kaynak politikası açısından ise tartışılması gereken bir duruma işaret etmektedir. Bu durumu açıklığa kavuşturmak adına 2015-2019 Stratejik planı ile 2014-2015 yıllarına ait performans programları incelendiğinde, dolaylı olarak sosyal hizmet faaliyetlerini destekleyen; genellikle yoksul, dar gelirli veya sosyal güçsüzlere yönelik eğitsel ve kültürel çalışmalara ayrılan ödenek, mevcut cari transfer bütçesi dışında ayrılan ek kaynaklar olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunun yanı sıra, 'Hane Halkına Yapılan Transfer Net Toplamı'nın da cari transferler için 'Gerçekleştirilen Bütçe Gideri'nden az olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni 'Hane Halkına Yapılan Transferler' dışında STK'lar gibi kar gütmeyen kuruluşlara verilen payın, cari transferler içerisinde hesaplanmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Son olarak, cari transferlerin hangi kaynaklardan oluştuğunu gösteren 'Hane Halkına Yapılan Transferler' ile 'Transferler için Gelirlerden Ayrılan Pay'ın, 'Hane Halkına Yapılan Transfer Net Toplamı'na eşit olmasıdır. Burada belirtilmesi gereken husus, cari transferler için oluşturulan kaynağın, büyük bir kısmının, kurumun gelirlerinin dışından oluşturulmasıdır.

Bu durum 1980'li yıllarda sosyal politika ortamını belirleyen sosyal devlet özelliklerinin 1990'lı yıllardan itibaren değişmeye başlaması, 'refah yönetişimi modeli'nin ortaya çıkmasının bir sonucu olarak görülebilir ve bu dönemde Keynezyen dönemin tamamlayıcısı olarak, refah devletinin etkilendiği değişimin bir sonucu olarak belirtilebilir. Yani bireylerin devlete sorumluluk yükleyen haklarından vazgeçerek, bireysel sorumluluklara doğru kayması (Buğra, 2011:76-79) bağlamında, kurumun gelirlerinden çok bağışlardan toplanan kaynakların cari transferlerde kullanması, 'Refah Yönetişimi Modeli'nin dikkate alındığını ifade ettiği söylenebilir.

SOSYAL HİZMET ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bütçe değerlendirmeleri ışığında gerçekleştirilen sosyal hizmet ve yardımların gerek niceliksel olarak, gerekse niteliksel olarak hangi düzeyde gerçekleştiğini, yardımlar ile hizmetlerin ne tür bir yapıda sunulduğu görmek, yerel düzeydeki uygulamaların değerlendirilmesinde farklı bir nitelik barındırabilmektedir.

Tablo 6: 2011-2015 Yılları Arası Sosyal Yardım Çalışmaları (Çekmeköy Belediyesi, 2012 c; 2013 c, 2014 d, 2015 c, 2016 b).

S.N	TÜR	YILLAR					TOPLAM
		2011	2012	2013	2014	2015	
1	Nakit Yardım Alan Kişi Sayısı	664	1.252	1.842	3.620	2.993	10.371
2	Nakit Yardımı Miktarı(TL)	249.300,00	467.015,00	1.047.430,00	1.978.950,00	1.945.250,00	5.687.945
3	Gıda Yardımı (Koli)	8.200	9.300	10.000	5.230	12.222	44.952
4	Gıda Yardımı Miktarı (TL)	227.375	479.225	648.500	716.944,00		2.072.044
5	Tıbbi yardım yapılan kişi sayısı	7	19	133	462		621
6	Eşya Yardımı Yapılan Hane Sayısı			6	20	164	190
7	Kıyafet Yardımı Alan Çocuk Sayısı			1500	20	1520	3.040
8	Tıbbi yardım miktarı (TL)	5.600	17.180				
9	Sıcak Yemek Yardımı Alan Kişi Sayısı	39	39	75	92	101	346
10	Eğitim ve Kırtasiye Yardımı Alan Öğrenci Sayısı	-	5.000	5.000	5.000	5.000	20.000
11	Asker Aile Yardımı Yapılan Aile Sayısı	290	302	345	411	313	1.661
12	Asker Ailesi Yardım Miktarı(TL)	500.000,00	530.690,00	936.102,00	491.000,00	374.000,00	2.831.792
13	Kardeş Aile Projesinden Yararlanan Aile Sayısı	72	51	27	83		233
14	Toplu Sünnet Şölenine Katılan Çocuk Sayısı	-	-	700	633	570	1.903
15	Toplu Nikah Şöleni Katılan Birey Sayısı	-	-	84			84
16	Hoşgeldin Bebek Projesi Ziyaret Edilen Aile Sayısı	-	519	1921	5030	2326	9.796
17	Cenaze Hizmetleri, Pide-Ayran Hizmeti (Adet)	-	5.975	32.180	53.780	64.816	156.751
18	Cenaze Hizmetleri, Şehir İçi Otobüs Hizmeti	-	154	410	600		1.164
19	Cenaze Hizmetleri, Şehir Dışı Otobüs Hizmeti	-	53	126			179
20	Cenaze Hizmetleri, Masa Sandalye Hizmeti	-	15	23	600		638
21	Taziye Çadırı					38	38

Tablo 6'da, 2011 yılı sonrasında nakdi ve aynı yardımlarda gerek tür gerekse nicelik bakımından artışların yaşandığı görülmektedir. 2012-2013 yıllarında gerçekleşen yardımların yapıldığı kişi sayısı diğer yıllarla farklılık göstermektedir. Yapılan yardım miktarında ise 2013 yılında niceliksel bir artış ile yardım miktarlarında önemli farklılıklar meydana gelmiştir. 2011-2013 ile 2014-2015'teki nakdi yardımlara ilişkin farklılıkların temelinde yardım yapılan göçmenlerin ve özellikle 2012 yılı sonrasında İstanbul geneline yerleşen Suriyeli mültecilere yönelik gerçekleştirilen nakdi yardımların var olduğu tahmin edilmektedir.

2013 yılında yasal zorunluluk veya gerekliliklerin yerine getirilmesine bir örnek olan Asker ailesi yardımlarında neredeyse 2 kat artışın yaşanmış olmasında milli ve geleneksel inanç ve değerlerin rolü yanı sıra 2014 yılında gerçekleşen yerel seçimlerin rolünün de bulunduğu düşünülmektedir. Benzer artışlara diğer yardım türlerinde de rastlamak mümkündür. Ancak yardım türlerinin artmasında, yeni kurulan müdürlüğün kurumsallaşmasını tamamlamasının yanı sıra, performans programında sosyal yardımların çeşitlenmesi yönünde bir politikanın hedeflendiği de belirtilebilir.

Söz konusu yardım türlerinde hayırseverlik ve popülist yaklaşımları ön plana çıkaracak unsurların bulunduğu söylenebilir. Ancak yardım türlerindeki çeşitlilik ve her geçen yıl görülen artışları, müracaatçıların sorunlarına yanıt verilmek üzere ortaya çıktığı belirtilebilir. Bu doğrultuda süreli olarak, kadın ve dar gelirli ailelere yapılan nakit yardımları, asker ailelerine yapılan nakit yardımları, eğitim ve kırtasiye yardımları ekseninde belli bir eğitim düzeyindeki öğrencilere yönelik yapılan yardımların, hak temelli bir yapının gelişimine katkı sağlayacak bir yaklaşımı barındırdığı ifade edilebilir. Halkla ilişkilerin geliştirilmesi hedefi doğrultusunda yeni doğan bebeklerin tebrik edilmesine ilişkin destekler, cenaze hizmetlerinde sunulan ikram ve hizmetler ise kamuoyu etkisi veya kamuoyu yaratma kaygısı ile gerçekleşen popülist yaklaşımlarla ilişkilendirilebilir.

Aşağıda Tablo 7 ve 8'de yer alan sosyal hizmet çalışmalarında, hayırseverlikten uzaklaşarak İnsanseverliğe doğru uzanan çalışmaların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu doğrultuda engellilerin beyanları esas alınarak gerçekleşen sosyal hizmetlerin, önleyici, koruyucu ve iyileştirici ileri sosyal hizmet mekanizmalarının devreye konulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca medikal alanda ihtiyaç duyulan malzemelerin

temin edilmesi, hak temellilik algısıyla ilişkilendirilebilir. Engellilere yönelik çalışmalarda yasal zorunluluk veya gerekliliklerin yerine getirilme durumu, faaliyetlere dayanak teşkil eden, yardım ve hizmetleri temin etmek için hazırlanan satın alma belgelerinde belirtilmiştir (EKAP, 2014).

Tablo 7: 2011-2015 Yılları Arası Engelli Hizmetleri (Çekmeköy Belediyesi, 2012 c; 2013 c, 2014 d, 2015 c, 2016 b).

S.N	TÜR	YILLAR					TOPLAM
		2011	2012	2013	2014	2015	
1	İlçede İkamet Eden Toplam Engelli Sayısı	452	826	1162	1815	1952	6.207
2	Engellilere yönelik engelliler koordinasyon merkezi gibi Merkezlerde hizmet verilen kişi sayısı	736	1.188	11.275	11.988		25.187
3	Danışmanlık Hizmeti Verilen Engelli Kişi Sayısı	428	2026	3254	1143	5372	12.223
4	Eğitim Hizmeti Verilen Engelli Kişi Sayısı	51	102	389	300	225	1.067
5	Düzenlenen organizasyonlardan faydalanan kişi sayısı	743	1.196	16.282	8.040	8.304	34.565
6	Danışmanlık Sayısı (Seans)	428	2026	3254	1891	1100	8.699
7	Yasal Haklar Danışmanlığı Sayısı (Kişi)	752	1.188	2106	1143		5.189
8	İstihdam İmkânı Sağlanan Engelli Sayısı	19	22	24	16		81
9	Rehabilitasyon hizmeti verilen engelli sayısı	21	42	47			110
10	Bakım hizmeti / evde bakım hizmeti verilen engelli sayısı	-	21	61		345	427
11	Engellilere yönelik bakım hizmeti verilen kişi sayısı	9	15	32			56
12	Engellilere yönelik tedavi hizmeti verilen kişi sayısı	7	12	50			69
13	Erzak yardımı yapılan engelli ailesi sayısı	82	202	309			593
14	Engellilere yönelik giysi yardımı yapılan kişi sayısı	21	42	24			87
15	Engelli Taşıma Hizmeti Sayısı	806	2030	2356	1678	3410	10.280
16	Tekerlekli Sandalye Yardımı Sayısı	21	24	44	39	34	128
17	Akülü Araç Yardımı Sayısı	4	6	9	1	3	20
18	Hasta Yatağı (Adet)	2	3	6	4	23	15
19	İşitme Cihazı (Adet)	1	2	7	1		11
20	Konuşma Cihazı (Adet)	-	2	1			3
21	Bası Giysisi (Adet)	1	2	1			4
22	Hasta Bezi Yardımı Sayısı (Adet)	32.000	34.000	38.000	29.000	27.982	133.000

Tablo 8: 2011-2015 Yılları Arası Sosyal Hizmet Çalışmaları (Çekmeköy Belediyesi, 2012 c; 2013 c, 2014 d, 2015 c, 2016 b).

S.N	TÜR	YILLAR					TOPLAM
		2011	2012	2013	2014	2015	
1	İş Başvurusu (CV Alım) Sayısı	1121	1197	2612	1306	1716	7952
2	İş Yönlendirmesi Sayısı	608	769	1748	758	1167	5050
3	İstihdam Edilen Kişi Sayısı	507	655	1165	382	211	2920
4	İşçi Talep Eden İşyeri Sayısı	34	42	282	204		562
5	İşçi-İşveren Buluşturma Sayısı	478	681	1336			2495
6	Bilgisi Güncellenen CV Sayısı	692	801	1125			2618
7	Aile ve Sosyal Danışmanlık Sayısı	-	1853	3397	1891		7141
8	Psikolojik Danışmanlık Sayısı	72	463	1430	1891	1100	4956
9	Yasal Haklar Danışmanlığı Sayısı	752	1.188	2.106	1.143		5189
10	Evde Bakım Hizmeti- Ücreti Yönlendirme Sayısı	-	124	452			576
11	Çocuk Koruma Hizmeti Yönlendirme Sayısı	-	13	48	350		411
12	Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Hizmeti Yönlendirme Sayısı	-	36	86			122
13	Hasta Bakım ve Rehabilitasyon Hizmeti Yönlendirme Sayısı	-	51	143			194
14	Hastane Görüşmeleri ve Koordinasyon Sayısı	-	104	405			509
15	Sosyal Hizmet Kurumları Görüşme ve Koordinasyon Sayısı	-	96	238			334
16	Hasta Refakati Sayısı	-	31	73			104

Tablo 8’de sosyal hizmet uygulamalarındaki yönelimler, çalışmayan ve çalışamayan ayrımında daha belirgin biçimde ortaya çıkmıştır. İşsiz bireylerin aktif iş yaşamına dahil edilmesi için gösterilen çabanın yanı sıra, risk grubundaki güçsüz bireylere dönük sosyal hizmetler, her geçen yıl artış göstermiştir. Sosyal hizmet alanındaki kurumsallaşma, 2011-2013 yılları arasındaki gelişim ve faaliyetlerin performansını olumlu yönde etkilemiştir. 2014-2015 yılları arasında ise stratejik planlama ve performans programlarındaki değişimlerden kaynaklandığı düşünülen performans kaybı ön plana çıkmaktadır. Çekmeköy’deki sosyal riskin tanımlanması ve sosyal güçlenmenin ortaya çıkmasını sağlayacak araçlarla gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6, 7 ve 8’de, modern sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesini sağlayacak çalışmaların 2012 yılı ile başlayıp, 2013 yılında hız kazandığı görülmektedir. 2014 ve 2015’te farklı çalışmaların devreye girmesiyle idarenin sosyal hizmet vizyonunda mücadele etmeyi hedeflediği problem alanlarının farklı faaliyetlere odaklanılarak aşılmaya çalışıldığı varsayımına kaynaklık teşkil etmektedir. Ayrıca faaliyet raporlarında yer alan projelerden hareketle, engelli hizmetleri ve yaşlı hizmetleri ağırlıklı yürütülen çalışmalar, kadın ve çocuklara dönük proje ve faaliyetlerin planlanması ve hayata geçirilmeye başlanması ile desteklenmektedir.

Kurumlar arası işbirliğine dayanan ileri sosyal hizmet uygulamalarının, kurum bünyesinde hayata geçirilmek istendiği faaliyet raporlarında belirtilmiştir. Bu doğrultuda mevcut Belediye Başkanı’nın 2014 yılı seçim beyannamesinde de yer alan kurumsal sosyal hizmetler, ‘Çekmeköy Modeli’ nin zayıf yanlarını güçlendireceği öngörülmektedir. Yüksek fiyata mal olan bu hizmetlerin tesisi, hak temelli bir algının ve sosyal haklar ekseninde bir yaklaşımın yerleşmeye başladığını ifade etmek için yeterli veri sağlamaktadır.

2015-2019 Stratejik Planında da yer alan ve Belediye Başkanı’nın ‘Modern Çekmeköy’de Model Projeler’ isimli 2014 yılı seçim beyannamesinde bulunan çalışmalar şunlardır: Çocuk Etüt Merkezi Projesi, Tematik Sempozyumlar Projesi, Sesli Kütüphane Projesi, Geleneksel Çocuk Oyunları Sergisi ve Etkinlikleri, Oyuncak Kütüphanesi Projesi, Çekmeköy Bilim Merkezi ve Müzesi Projesi, Çekmeköy Gençlik Konağı Projesi, STK’ların Desteklenmesi ve Güçlendirilmesi Projesi, Çekmeköy Önleyici Sağlık İzleme Merkezi Projesi, Rehberlik ve Araştırma Merkezi Projesi, İnsan Hakları Akademisi Projesi, Çekmeköy Kariyer ve İstihdam Merkezi Projesi, Çekmeköy Kariyer Pusulası Projesi, Afet Yönetim Merkezi Projesi, Bölgesel Ücretsiz İnternet Projesi, Hayvanlar için Doğal Yaşam Parkı Projesi, Engelli Hizmet ve Eğlence Sarayı Projesi, Yaşlı Bakım Merkezi Projesi, Sosyal Doku ve Rehabilitasyon Projesi, Tıbbi Sosyal Hizmetler Merkezi Projesi (Çekmeköy Belediyesi, 2014 b).

2015-2019 Stratejik planında yer alan ve hak temelli sosyal politikalar çerçevesinde değerlendirilebilecek kültürel ve eğitsel çalışmalar şunlardır (Çekmeköy Belediyesi, 2016 a:110) .

1. Yenilik Akademisi Projesi: çalışmaların başında lise düzeyi öğrencilerinin, gelecek kaygılarını azaltmak, üniversite hazırlık

süreçlerinde destek olabilmek, kreatif düşünebilmelerini, potansiyel eğitim birikiminin açığa çıkmasını sağlamak amacıyla proje üretmeye yönelik derslerin işlenmesini içermektedir.

2. Test Çözüm Merkezi (TEÇÖM) Projesi: Ortaöğretimi son sınıf öğrencilerimizin, liselere giriş sınavı olan TEOG (Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş) için oluşturulan bu programın amacı, çocukların çözemedikleri sorularda yardımcı olmak ve geçmiş yılların TEOG sorularını çözerek çocukları TEOG sınavına hazırlamaktır. Proje 2015-2016 eğitim öğretim yılı içerisinde Çekmeköy ilçesi sınırları içerisinde yer alan ortaöğretim 8. Sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. 2015-2016 yılı eğitim öğretim dönemi içerisinde TEÇÖM Projesi kapsamında toplamda 430 öğrenci eğitim almaya devam etmektedir.
3. Değerler Eğitimi Projesi: Öğrencilere temel insani değerlerin kazandırılmasını amaçlayan ve resmî müfredatlarla birlikte uygulanan proje kapsamında; öğrencilerde, sorumluluklarını taşıyabilecekleri seçimler yapabilmelerine imkân sağlayacak bilgi, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. MEDEP pilot uygulama kapsamında 2014-2015 eğitim-öğretim dönemi boyunca 21.561 kitap dağıtılmıştır. Onlarca akademisyen ve uzmanın katkılarıyla yürütülen bu çalışmaya; 2 okul, 1130 öğrenci ve velisi, 50 öğretmen iştirak etmiştir.

GENEL TARTIŞMA VE SONUÇ

Yerel türden sosyal politika çalışmalarının, temel insan hakları algısı ekseninde sosyal devlet ilkesi ve sosyal hak anlayışı doğrultusunda ele alınarak, insan onurunu koruma konusundaki kararlılıklarını tartışmak, sosyal eşitsizliklerle mücadele, işsizlik, yoksulluk ve güçsüzlük durumları açısından gereklidir.

Bu gereklilik doğrultusunda Çekmeköy ilçesinde beş yıllık bir dönem kapsayan sosyal yardım ve sosyal hizmet çalışmalarından oluşan sosyal politikaları inceleyen bu çalışma, sosyal haklara erişimin sağlanmasına yönelik sorumlulukları değerlendirilmiştir.

Sosyal politika ile sosyal hak anlayışı arasındaki ilişki, devletin sosyal ve ekonomik yükümlülüklerine ilişkin olumlu edimini gerektiren isteme haklarına dayanır. Bu doğrultuda sosyal haklar, özellikle korunması gereken sınıf, grup veya kategorilere tanınmış, kolektif nitelikli haklar olarak

sosyal politikanın hukuksal zeminini oluşturmaktadır.

Sosyal haklar, devletin olumlu ve somut bir edimde bulunma yükümlülüğüyle, bireyin sosyal, ekonomik gelişmesini, özellikle korunması gereken sınıf küme ya da kesimleri, sosyal adaletsizlikleri düzelterek gelir dağılımını iyileştirmeyi amaçlar. Böylece sosyal haklar emek-işgücü ilişkisinde çalışanların hakkı olmaktan öte, insanın topluma katılmasının koşullarını sağlayarak ve bireyin ihtiyaçlarını karşılayarak, adaletsizliği, eşitsizliği ve ihmal edilmişliği engellemeye çalışan hak temelli olmayı ifade eder. Bu ifade, iş yaşamına katılma ön koşulu olmaksızın insanın ihtiyaçlarının temin edilmesi için yoksullukla girilen mücadeleyi içermektedir. Bu mücadele sosyal devlet anlayışı ekseninde yoksulların hayırseverlik anlayışından uzaklaşarak hak temelli bir yaklaşım içerisinde korunması politikasına dayanmaktadır.

Sosyal hakların önemli bir gerçekleştirme aracı olan sosyal hizmet ise; sosyal güvenceyi sağlamak adına sosyal güvenlik dışında kalan bireylere, sosyo-ekonomik yetersizliklerden olumsuz olarak etkilenmiş gruplar ile yapısal ve risk grubunda bulunan birey ve ailelere yönelik kamu hizmetlerini ifade eder. Sosyal hizmetler daha çok eğitim ve mesleki eğitim programları, tıbbi destek ve sağlık hizmetleri, psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri, kurumsal iyileştirme ve rehabilitasyon çalışmalarından oluşmaktadır.

Benzer bir biçimde sosyal yardımlar, işsizlik, yoksulluk ve güçsüzlük hallerinin yarattığı sosyal dışlanma ile mücadelede, devletin deneysel ve karşılıksız olarak yaptığı, nakdi (parasal) ve ayni (mal) türündeki sosyal dayanışma nitelikli yardımlardır. Başka bir ifadeyle, acil, zorunlu ve şart olan temel ihtiyaçlarının karşılıksız olarak sağlanması, bir sosyal gözetim yöntemi olarak, sosyal yardımları ifade etmektedir.

1987'de İl Özel İdareleri ve Büyükşehir Belediyeleri'nin görevlerinde yaşanan değişikliğin yanı sıra 2004 Büyükşehir Belediyeleri kanunu ve 2005 Belediyeler kanunu ile yerel yönetimler, sosyal politika konularında yetkilendirilmişlerdir. Yeni-liberal ekonomik anlayışa paralel olarak söz konusu yetkiler belediyelerin bir işletme gibi idare edilmesini öngörmüştür. Bölgesel ve mahalli sınırlar içerisinde halkın ortak ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik hizmetleri yürüten yerel yönetimler, kanundaki değişiklikler sonucunda kentli hakları ekseninde kentsel yoksulluk ve sosyal dışlanışlıkla mücadele konusunda da görevlendirilmiştir.

Belediyelerin klasik görevlerinin yanı sıra kültürel, sosyal ve ekonomik anlamda faaliyetlerde bulunmaya yetkili kılınması, sosyal belediyecilik olarak ifade edilen alanda sağlık, sosyal yardım, sosyal hizmet ve kültürel hizmetlerin sunulmasını sağlamıştır.

Sosyal devletin işlevini yitirmesi ve merkezi sosyal politikaların yetersiz olmasıyla önemli hale gelen sosyal belediyecilik, ihtiyaç esasına uygun ve gönüllülük temelinde hayırseverlik anlayışıyla gelişmiştir.

Önceleri yoksul, kimsesiz kişilere ve güçsüz gruplara yönelik yapılan temel sağlık hizmetleri, sosyal yardım ve hizmetlerinin yanı sıra, zamanla tüm vatandaşları kapsayan spor ve kültür faaliyetlerinin yer aldığı hizmet alanı, sosyal belediyecilik anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Sosyal belediyecilik, yoksullara yönelik sosyal yardım çalışmaları, sosyal hizmet bağlamında engelli, yaşlı, kadın ve çocuklara dönük yardım ve hizmetler, kültürel anlamda eğitim faaliyetleri, ramazan etkinlikleri, işsizlikle mücadele doğrultusunda işe yerleştirme ve mesleki yeterlilik kursları ile nitelikli işgücü oluşturmak gibi çalışmalarla yaygınlaşmıştır.

Sosyal hak anlayışıyla paralel bir biçimde değerlendirilebilecek sosyal belediyecilik anlayışı ile sunulan yardım ve hizmetlerin, yerel ve mahalli bütçe harcamalarında cari transferlere, dolayısıyla sosyal korumaya ayrılan düşük bütçe, belediyelerin yoksullukla mücadele ve sosyal koruma alanında alınacak tedbirlere ilişkin sürdürülebilir bir sorumluluk anlayışı içinde gelişmediğini göstermektedir. Dolayısıyla belediyelerde sosyal haklar temelinde bir sorun alanı gelişmemiş, dahası yer etmemiştir.

Belediyelerde risk gruplarına yönelik yardım ve hizmet faaliyetleri, çalışma durumu dikkate alınarak işsizlik, yoksulluk ve dar gelirlilik hallerine karşı sosyal yardım uygulamaları ile gerçekleştirilmektedir. Çalış(a)mamak durumu dikkate alınarak işsizlik, güçsüzlük, bağımlılık, düşkünlük hallerine karşı sosyal hizmet uygulamaları sunulmaktadır.

Kentte yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik yapısı içerisinde yoksul ve dar gelirlilerden oluşan büyük bir kesim bulunmaktadır. Gelir dağılımındaki farklılıklar yüksek olup, ekonomik sosyal tabakalaşma konut yapısı ve biçimine göre açık ve büyük bir farklılaşma göstermektedir. İlçeye yönelik yatırımlar eşitsiz bir dağılım göstermektedir.

2009 yılında dört beldeden oluşarak kurulan ilçenin temel belediyecilik hizmetleri konusundaki ihtiyaçları 2014 yılına kadar büyük oranda giderilmiştir. Çekmeköy Belediyesi tarafından yoksulluk ve sosyal dışlanmışlığa yönelik kapsamlı çalışmalar ise 2011 yılında başlamıştır.

Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin etkin bir biçimde yürütülmesi amacıyla 2011 yılında kurulmuştur. Kurulduğunda sosyal yardım ağırlıklı çalışmaları yürüten müdürlük, zamanla gerek sosyal yardımlarda gerekse sosyal hizmetlerde hedef kitesini genişleterek, yardımları çeşitlendirmiş ve hizmet alanlarını büyümüştür. Bu doğrultuda yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele kapsamında geniş bir faaliyet alanının tanımlandığı görev ve çalışma yönetmeliği hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. İlgili uzman personellerin istihdam edilmesi ile faaliyetler, meslek elemanlarının gözetiminde hayata geçirilmiştir. Bütçe planlaması her geçen yıl, faaliyetlerin ve hizmetlerin çeşitliliğini yansıtacak biçimde artmıştır. Bu doğrultuda stratejik plan ve performans programında da olumlu yönde değerlendirilebilecek değişiklikler mevcuttur. Söz konusu farklılıklar ve değişiklikler yılsonu faaliyet raporlarında da görülmektedir.

Sosyal yardım ve hizmetler, motivasyonları açısından insanseverlik ve hayırseverlik bağlamında sunulmuştur. Bu doğrultuda öznellik, içeren, inanç ve değerler doğrultusunda sunulmuş, vicdani bir mutluluk ve birer ihsan niteliğindeki hayırseverlik ile hukuki bir görev ve insani bir hak niteliğindeki insanseverlik birbirinden farklı sosyal yardım ve hizmet yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır.

Çalışmalar açısından bir bütün olarak salt hayırseverlik ya da salt insanseverlikten söz etmek mümkün değildir. Bir kısım projeler hayırseverlikle bağdaştırılabilecekken, bir kısım hizmetler ise insanseverlik ekseninde ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda örneğin 'Kardeş Aile Projesi', cenaze evlerine sunulan destekler ortak ahlaki ve kültürel değerler açısından hayırseverlik bağlamında değerlendirilmiştir.

Benzer bir şekilde süreli olarak, kadın ve dar gelirli ailelere yapılan nakit yardımları, asker ailelerine yapılan nakit yardımları, eğitim ve kırtasiye yardımları ekseninde belli bir eğitim düzeyindeki öğrencilere yönelik yapılan yardımlar, hak temelli bir anlayışa örnek oluşturabilecek niteliktedir. Ayrıca yeni doğan bebeklerin tebrik edilmesine ilişkin destekler, cenaze hizmetlerinde sunulan ikram ve hizmetler ise kamuoyu etkisi veya kamuoyu yaratma kaygısı ile gerçekleşen popülist yaklaşımlar ile ilişkilendirilmiştir.

Sosyal hizmet çalışmalarıyla, hayırseverlikten uzaklaşarak insanseverliğe doğru uzanan çalışmaların yoğunluk kazandığı belirtilmiştir. Örneğin, engellilerin beyanları esas alınarak gerçekleşen sosyal

hizmetler, önleyici ve koruyucu ileri sosyal hizmet mekanizmalarının devreye girmesi, medikal alanda ihtiyaç duyulan malzemelerin temin edilmesi, hak temellilik algısıyla ilişkilendirilmiştir.

Bu doğrultuda Çekmeköy Belediyesinin sosyal belediyeçilik faaliyetleri, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin temel varlık nedeni olan sosyal eşitsizlik, yoksulluk problemleri bağlamında ele alınmıştır. Böylece problemlerle mücadele etme yöntemlerinin itici ve/ya meşru gücünü oluşturan, gönüllülük, yükümlülük, sorumluluk veya hakkı sahibine vermek şeklindeki isteklendirme biçimleri tartışılmıştır. Bu biçimleri ortaya çıkaran unsurların sınıf, cinsiyet, eğitim ve çevre gibi faktörlerden etkilendikleri zaman ve mekan içindeki farklılıkları belirtilmiştir. Bu doğrultuda Çekmeköy Belediyesi faaliyetleri, geleneksel ve ahlaki anlayış biçimi hayırseverlik ve modern kamu politikası olan insanseverlik bağlamında değerlendirilmiştir.

Hak temelli sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamaları üzerine yapılacak araştırma ve inceleme konuları arasında, bağlı bulunulan partiye göre faaliyetler ve hizmetler arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı, sosyal güçlenme üzerindeki etkisi ve ortaya çıkan yeni gündelik geçim stratejileri ile sosyolojik süreçlere ilişkin farklılıkların bulgulanması hususunun araştırılması, merak ve ilgiye muhtaçtır. Bu çalışmada mücavir ilçelere ait belediyelerin verilerine erişilemediğinden karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilememiştir.

Merkezi ve yerel yönetimlerin, hizmet ve faaliyetlerinde hak temelli yaklaşımın gerekliliği konusunda bir hassasiyetle, kentsel yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele edebilecekleri düşünülmektedir. Böylece hayırseverlik motivasyonundan uzak bir biçimde insansever uygulamalarla hak sahiplerinin hak talebinde bulunmaları ve görev sahiplerinin yükümlüklerini yerine getirmelerine dönük hak temelli beklenti hayata geçirilmiş olacaktır.

Bu çalışmada eleştirilen yönetim temasıyla STK ve hayırseverlerin çalışmalarını azımsamak ve küçümsemek gibi bir amaç söz konusu değildir. Asıl amaç kamu kurumlarının görev ve sorumluluklarının önemine vurgu yaparak, yoksulluk ve sosyal dışlanmışlığın gönüllü yardımlar ve dayanışma ağlarıyla çözülemeyeceği noktasındaki durumun belirtilmesine ilişkindir.

KAYNAKÇA

5216 ve 5393 sayılı Belediyeler Kanunu, bkz. www.mevzuat.gov.tr (Erişim tarihi: 18.10.2014).

5393 sayılı Belediyeler Kanunu, 'Mülga son cümle: 12/11/2012- 6360/17 md., Ek cümleler: 12/11/2012-6360/17 md. Bkz. www.mevzuat.gov.tr. (Erişim Tarihi: 20.11.2014).

AK Parti Çekmeköy İlçe Başkanlığı. (2014). Modern Çekmeköy'de Model Projeler, İstanbul.

Alcock, P. May, M. ve Rowlingson, K. (2011). Sosyal Politika, Kuramlar ve Uygulamalar, Ankara:Siyasal Kitabevi.

Aslan, M. Ş. (2015). Hak Temelli Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Değerlendirmesi: Çekmeköy Belediyesi Modeli , İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aydın, M.(2009). Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler, İstanbul:Yedirenk Yayınları.

Buğra, A. (2011). Kapitalizm, Yoksulluk, Türkiye'de Sosyal Politika, 5. Baskı, İstanbul:İletişim Yayınları.

Cılga, İ. (2004). Bilim ve Meslek Olarak Türkiye'de Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniversitesi, Ankara:Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

Çekmeköy Belediyesi. (2010 a). 2010-2014 Stratejik Planı,, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2010 b). 2011 Yılı Performans Programı, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2011 a). 2012 Yılı Performans Programı, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2012 a). 2013 Yılı Performans Programı, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2012 b). 2011 Yılı Kurumsal Faaliyet Raporu, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2012 c). 2011 Yılı Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü Birim Faaliyet Raporu, İstanbul.

Çekmeköy Belediyesi. (2012 d). Kalite El Kitabı (Yayınlanmamış), İstanbul.

Çekmeköy Belediyesi. (2012 e). Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü Görev ve Çalışma Esasları Yönetmeliği (<http://cekmekey.bel.tr/tr/sosyal-yardim-isleri-mudurlugu> (Erişim Tarihi: 05.06.2012; 20.11.2014).

Çekmeköy Belediyesi. (2013 a). 2014 Yılı Performans Programı, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2013 b). 2012 Yılı Kurumsal Faaliyet Raporu, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2013 c). 2012 Yılı Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü Birim Faaliyet Raporu, İstanbul.

Çekmeköy Belediyesi. (2014 a). 2015 Yılı Performans Programı, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2014 b). 2015-2019 Stratejik Planı, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2014 c). 2013 Yılı Kurumsal Faaliyet Raporu, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2014 d). 2013 Yılı Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü Birim Faaliyet Raporu, İstanbul.

Çekmeköy Belediyesi. (2014 e). Sosyal Belediyecilik Rehberi, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2015 a). 2016 Yılı Performans Programı, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2015 b). 2014 Yılı Kurumsal Faaliyet Raporu, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2015 c). 2014 Yılı Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü Birim Faaliyet Raporu, İstanbul.

Çekmeköy Belediyesi. (2016 a). 2015 Yılı Kurumsal Faaliyet Raporu, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Çekmeköy Belediyesi. (2016 b). 2015 Yılı Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü Birim Faaliyet Raporu, İstanbul.

Çobaner, A. A (2013). Hak Temelli Sağlık Yaklaşımı Bağlamında Tütün Kontrolü Haberlerinin Basında Çerçevesi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalında Hazırlanmış ve Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Demirkaya, Y. (2010 a). Sayılarla Çekmeköy, Çekmeköy Belediyesi Yayını, İstanbul.

Demirkaya, Y. (2010 b). Çekmeköy'ün Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kentsel Yaşam Kalitesi, Çekmeköy Belediyesi Yayını, İstanbul.

Demirkaya, Y. (2013). Sayılarla Çekmeköy 2013, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Duyan, V., Özgür Sayar, Ö., Özbulut, M. (2008). Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak, Ankara:Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.

Göze, A. (1995). Liberal, Marxist, Faşist ve Sosyal Devlet, 3. Baskı, İstanbul:Beta Yayınları.

Gülmez, M. (2009). İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Haksızlıklar, Antalya 2009 Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu, S. 3-17, Ankara:Belediye-İş Sendikası Yayını.

Kaya, E. (2007). Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım, Yerel Kalkınma Yönetimi, İstanbul:Okutan Yayıncılık.

Kılıç, R. ve Çetinkaya, Ş. (2012). Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi, Sayı 34, S. 9-114, Kütahya:Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Kolay, A. (2013). İstanbul'un Yaşam Pınarı Çekmeköy, İstanbul:Çekmeköy Belediyesi Yayını.

Pektaş, E. K. (2010). Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel

Sorunlar, Cilt 5, Sayı 1, S.4-22, Sakarya: Akademik İncelemeler Dergisi.

Sargutan, A. E. (2006). Sosyal Politika Bilimi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Singer, A. (2008). İyilik Yap, Denize At, Müslüman Toplumlarında Hayırseverlik, (Çev. Ali Özdamar), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Sosyal Politika Forumu. (2005). Avrupa'nın Sosyal Politikası, Radikal İki 06.03.2005 Tarihli Söyleşi, http://www.spf.boun.edu.tr/content_files/spfden%20g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fler/2005.03.06%20radikal2-.pdf, (Erişim Tarihi: 13.10.2014).

Şeni, N. (2009). Oryantalizm ve Hayırseverliğin İttifakı, (Çev. Elif Ertan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tanör, B. (1978). Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, İstanbul: May Yayınları.

Tanör, B. (2000). Sendika Hakkı ve Özgürlüğü, İnsan Hakları, Tankuter, K. (Ed.), S. 230-235, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TÜİK, (2016). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Bkz. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 (Erişim Tarihi: 20.11.2014).

TÜRK İŞ. (2014). Açlık ve Yoksulluk Sınırı, www.turkis.org.tr, (Erişim Tarihi: 20.11.2014).

TÜRK İŞ. (2016). Açlık ve Yoksulluk Sınırı, www.turkis.org.tr, (Erişim Tarihi: 03.12.2016).

Yaylı, H. (2009). Türkiye'de Belediyelerin Yeniden Yapılandırılması, Kırıkkale: Kırıkkale Belediyesi Yayınları.

ÇEKMEKÖY VE ÇEVRESİNİN BALLI BİTKİLERİ

*Mine Kocyiğit**

Çekmeköy ve civarı Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin geçiş bölgesinde bulunduğu için ılıman bir iklime sahiptir. Bu iklim geçişi ve sahip olduğu habitat çeşitliliğiyle önemli bitki ve hayvan türlerine ev sahipliği yapar. İstanbul'un önemli bitki alanlarından biri olan Ömerli havzası bu ilçemiz sınırları içinde yer almaktadır. Ömerli Havzasını en önemli özelliklerinden biri Doğu Akdeniz ve Doğu Avrupa ülkelerinin en büyük fundalıklarına ev sahipliği yapmasıdır. Bu fundalıklar dünyanın en nadir habitatlarından biri olarak kabul edilmekle birlikte polen ve nektar açısından da zengin floraya sahiptir. Bu nedenlerle 1800'lü yıllardan günümüze kadar İstanbul'da Çekmeköy ve çevresi arıcılık faaliyeti yürütülen önemli alanlardan biridir.

Bal, *Apis mellifera* (Bal arısı)'nın salgıladığı enzimleri bitkiden elde ettiği polen ve nektarla işledikten sonra çeşitli aşamalardan geçirerek olgunlaştırdığı üründür. Başka bir ifadeyle balın içeriğindeki en önemli unsurlardan biri polendir. Burdan yola çıkarak yapılan "İstanbul'un Ballı Bitkileri" projesi kapsamında 2010-2012 yıllarındaki arazi çalışmalarında Çekmeköy çevresinde arıların ziyaret ettiği ve arıcıların "ballı bitki" olarak isimlendirdiği 7'si endemik olan 200 çiçekli yabancı bitki çeşidi (takson) belirlenmiştir. *Cirsium polycephalum* (Eşek dikenini), *Campanula lyrata* subsp. *lyrata* (Memek), *Lathyrus undulatus* (İstanbul nazendesisi), *Trifolium pachycalyx* (İstanbul üçgülü), *Verbascum bithynicum* (koca sığırkuyruğu), *Crocus pestalozzae* (Ümraniye çiğdemi) ve *Crocus olivieri* subsp. *istanbulensis* (İstanbul çiğdemi) bu bölge için endemik olan ballı bitkilerdir. Ayrıca *Allium peroninianum* (kayışdağ soğanı), *Allium rhodopeum* subsp. *turcicum* (kavuzlu soğan), *Galanthus plicatus* subsp. *byzantinus* (İstanbul kardeleni), *Taraxacum aznavourii* (has hindiba), *Taraxacum turcicum* (ağcakavağı) türleri de sadece ülkemize özgü olup Çekmeköy çevresinde de yetişen polen ve nektar kaynağı olan bitkilerdir.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Farmasötik Botanik Anabilim Dalı, mkocyiğit@istanbul.edu.tr, minekocyiğit@hotmail.com

Bu çalışmada Çekmeköy ve çevresinde doğal olarak yetişen bazı ballı bitkiler yetiştiği ortamında çekilmiş fotoğraflarıyla tanıtılacaktır.

APİTERAPİDE KULLANILAN ARI ÜRÜNLERİ

İnsanların dengeli ve sağlıklı beslenmesinde önemli bir yeri olan bal yanında; polen, arı sütü, propolis ve arı zehiri birçok hastalığın iyileştirilmesinde günümüzde tıp alanında alternatif ürün olarak kullanılmaktadır. Bu ürünlerin kullanımıyla birlikte Apiterapi adı verilen uygulama teknikleri ortaya çıkmıştır. Bal arısı (*Apis mellifera*) ürünlerinin sağlık amaçlı kullanımı olarak tanımlanan Apiterapi, bu ürünlerin kullanımında dikkat edilmesi gereken konuları, kimlerin hangi ürünü, ne amaçla, nasıl ve hangi dozda kullanabileceğini, ürünlere karşı hassasiyet ve alerjik durumlarda yapılması gerekenleri inceleyen bilim dalıdır (Atayoğlu, 2012).

Arı ürünleri içinde etken madde çeşitliliği yönünden en önemli ürün propolistir. Propolis bal arıları tarafından ağaçların kozalak ve kabuklarından, bitkilerin tomurcuk ve filizlerinden toplanan çeşitli yağlar, polenler, özel reçine ve mumsu maddelerin karışımından oluşur; bakterileri, virüs ve mantarlara karşı etkili yapışkan bir maddedir (Kumova ve ark., 2002).

Polen çiçek tozudur. Polen tanelerini şekli, büyüklüğü ve üzerindeki süsleri bitkileri tanımamıza yardımcı olan karakterlerdir. Arıların büyüyüp gelişmelerini tamamlamaları, salgı bezlerinin gelişmesi için gerekli olan başlıca protein kaynağıdır. Bal arısı çiçeklerden topladığı polenleri salgıladığı enzimlerle birleştirerek arka bacaklarının ikinci eklemde depolayarak kovana taşır. Arı poleni insan beslenmesi için çok büyük bir öneme sahiptir. Büyümeyi hızlandırma, yorgunluğu giderme, kansızlığı önleme, metabolizmayı düzenleme özelliğinin yanı sıra, polen alerjisi olan kişilerin tedavisinde, prostat ve karaciğer hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır.

Arı sütü 5-15 günlük işçi arıların yutak üstü salgı bezlerinden salgıladıkları bir maddedir. Jel halinde akıcı kıvamda, kremsi-beyaz renktedir. Tadı ekşi ve kokusu keskin fenolik yapıdadır. Kısmen suda çözünebilmektedir. Avrupa ve Amerika'da, son 30 yıldan beri arı sütü, içerdiği hayati maddeler nedeniyle, insan ömrünü uzatan, sağlıklı ve dinç kalmasını sağlayan özel bir gıda olarak kabul edilmiştir (Matsui ve ark., 2002; Nagai ve ark., 2001).

Balmumu, 2-3 haftalık genç işçi arıların son 4 çift karın halkalarındaki mum salgı bezlerince salgılanan, karın halkaları arasından çıkarılan hava ile teması sonucu katılaştıran önce beyaz renkte, daha sonra koyulaştıran bir arı ürünüdür. Arılar petek gözlerini örme için balmumu üretirler. İnsanoğlu ise bu ürünü yıllar boyunca hem sanayide hem de aydınlatma amaçlı kullanmıştır. Balmumu günümüzde cilt hastalıklarının tedavisinde kullanılan ilaçların içeriğine girer.

Arı zehiri, kullanımı en riskli arı ürünüdür. Bal arısı tarafından, zehir torbasına bir kanal ile bağlanan asit ve alkali salgı bezlerinde üretilerek zehir torbasında depolanır. Eğer düşman insan veya esnek derili bir memeli ise iğne batırma düzeneğiyle birlikte deride kalır ve arı ölür. Avrupa’da yıllardır arı zehiri çeşitli hastalıklara karşı kullanılmaktadır (Boyacıoğlu, 2012).

Antik çağda insanlar önceleri ağaç ve kayalarda yuvalanan arıları öldürerek ballarından yararlanırlardı. Balın arıların kışlık gıdası olduğu anlaşıldıktan sonra, arıları öldürmeden balın bir miktarını alıp bir miktarını da arılara bırakarak arıcılık sistemli bir hale dönüştürülmüştür (Crane, 1975; Çığ, 2003; Malkoç, 2005).

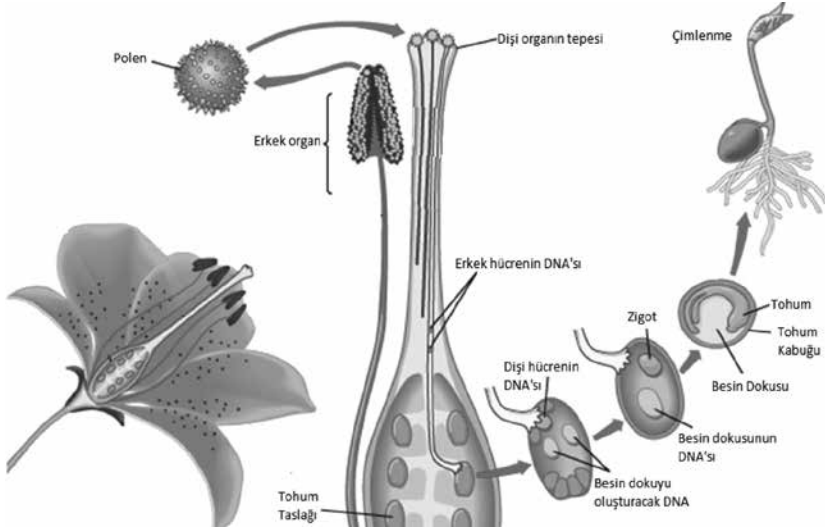
BAL ARILARI İLE BİTKİLERİN İŞBİRLİĞİ

Bal arıları, bal üretebilmek için bitkilerden polen ve nektar (balözü) almak zorundadır. Bitkilerin ise tek isteği üreme hücreleri olan poleni diğer çiçeklere ulaştırarak neslinin devamını sağlamaktır. Hatta nektarı da zaten arıları ve diğer böcekleri kendilerine çekmek için üretirler. Bu alışverişten en kârlı çıkan canlı ise insandır.

Polen en basit tanımıyla çiçek tozudur. Bilimsel olarak tanımlarsak, bitkilerin genetik kodunu içeren üreme hücresidir. Her bitkinin polen şekli, büyüklüğü, rengi ve dış yüzündeki süsler birbirinden farklıdır. Polen, arıların büyüyüp gelişmelerini tamamlamaları, salgı bezlerinin gelişmesi için gerekli olan başlıca protein kaynağıdır (Erdoğan ve Dodoloğlu, 2005). Balda polen analizi yaparak hangi bitkiden polen olduğunu saptamak mümkündür (Kessler ve Madeline, 2004).

Nektar ise bitkilerde oluşan şekerce zengin bir sıvıdır. Latince “nektar” kelimesinden türevlenir ve tanrıların kutsal içkisi anlamını taşır. Nektar oluşturan salgı bezlerine ise nektaryum adı verilir (Özhatay ve ark., 2012). Nektar salgısı arılar çiçekleri ziyaret ettikçe artar, nektar bal için önemli bir kaynak olmasının yanında tarım ve ziraat içinde önemlidir. Tozlaşma bittikten sonra çoğunlukla bitki tarafından geri özüm-

lenir. Kapalı tohumlu bitkilerde bir çiçeğin erkek organından dışarı verilen polenin çeşitli yollarla yine aynı çiçeğin veya o bitkinin bir başka çiçeğinin dişi organının üzerine taşınması olayına tozlaşma (Polinizasyon) denir (Şekil 1) (Karaca ve ark., 2008; Silici ve Özkök, 2011). Yeryüzündeki yaşamın devamı bu olay sayesinde mümkündür. Bitkilerin çimlenip gelişmesi, bitkilerle beslenen hayvanların büyüüp gelişmesi ve insana kadar uzanan bu besin zincirinin temeli tozlaşmadır. Tozlaşmanın gerçekleşmesinde ise en önemli faktör arılardır (Çakmak, 2004).

Şekil 1: Tozlaşma (Polinizasyon) olayı.

Türk Gıda Kodeksi'ne göre; bitki nektarlarının, bitki salgılarının veya bitkiler üzerinde yaşayan böceklerin salgılarının bal arısı *Apis mellifera* tarafından toplandıktan sonra değişikliğe uğrattığı, su içeriğini düşürdüğü ve petekte depolayarak olgunlaştırdığı doğal üründür. Ballar kaynağına göre **çiçek balı ve salgı balı** olarak ikiye ayrılır. Çiçek ballarının kaynağı nektardır, salgı balının kaynağı ise bitkilerin canlı kısımlarının salgıları veya bitkilerin canlı kısımları üzerinde yaşayan bitki emici böceklerin salgılarıdır. Salgı balı denildiğinde ilk akla çam balı gelir. Ülkemizdeki salgı ballarının çoğu Batı Akdeniz ve Ege bölgesinde, özellikle kızılçamlar üzerinde yaşayan çam koşnili (*Marcchalina hellenica*) tarafından oluşturulur. Bu böcek yalnızca Türkiye ve Yunanistan'da bulunur. Dünya çam balının %92'si Türkiye'de, %8'i Yunanistan'da üretilir. Balın diğer bir sınıflandırma şekli de orijinidir. Orijinlerine göre ballar elde edildikleri çiçeklerin türüne göre veya

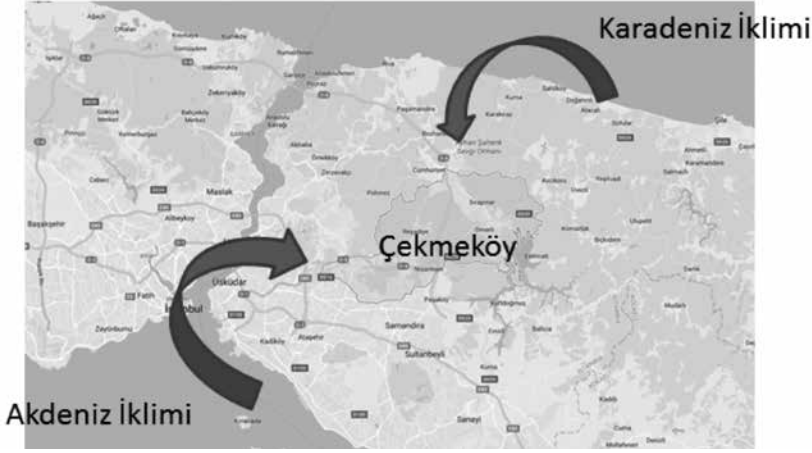
elde edildikleri bölgeye göre isimlendirilir. Tek bir çiçekten elde edilmiş ballara “monoflora” karışık çiçeklerden elde edilen ballara “poliflora” ballar denir (Sorkun, 2008).

Balın şekerlenmesi (kristalleşmesi) sahte veya doğal olduğunun göstergesi değildir. Balın su oranı düştükçe doyma noktası üzerinde olan glikoz molekülü 1 molekül su alarak hidrat formuna dönüşür. Glikoz hidrat kristal hale geçerek çöker ve balın şekerlenmesini sağlar. Şekerlenme glikozun suya oranı ile doğrudan ilgilidir. Bunun dışında balın fruktoz/glukoz oranı, balın içindeki maya ve polen miktarı, ortam sıcaklığı şekerlenmeyi etkileyen önemli faktörlerdir. “Gerçek bal asla bozulmaz” inancı da doğru değildir. Ortam şartlarına göre balda fermantasyonun meydana gelmesiyle tadı ve aroması değişebilir. Balın bozulması (Fermantasyon) balda bulunan mayaların yine balda bulunan şekerleri enerji kaynağı olarak kullanarak çoğalmaları sonucu meydana gelen bir durumdur. Mayaların faaliyeti esnasında balın aroma ve lezzetini bozan pek çok madde de oluşur. Mayalar çiçeklerde bulunur ve bala nektarla bulaşır. Pek çoğu nektarın bala dönüştürülmesi esnasında ölür ama hayatta kalan bir kaç maya şartlar uygun olduğunda gelişerek balı fermente edebilir. Balın fermente olma ihtimali nem oranı ve içerdiği maya sayısı ile ilişkilidir. Nem içeriği %17’nin altında olan balların fermente olma ihtimali yoktur. Nem oranı %20’nin üzerinde olan ballarda ise fermantasyon riski yüksektir. Balın kimyasal yapısının yaklaşık % 80’ni şekerdir, %17’si su, kalan %3’lük kısım enzimler ve diğer maddelerden oluşmaktadır (Sunay, 2010).

Bal arısının bal üretmek için ziyaret ettiği çiçekli bitkiler için bal bitkileri veya ballı bitkiler terimi kullanılır.

ÇEKMEKÖY’DE ARICILIK

Çekmeköy, iklim geçişi ve sahip olduğu habitat çeşitliliğiyle önemli bitki ve hayvan türlerine ev sahipliği yapar (Şekil 2). İstanbul’un önemli bitki alanlarından biri olan Ömerli havzası bu ilçemiz sınırları içinde yer almaktadır. Ömerli Havzasını en önemli özelliklerinden biri Doğu Akdeniz ve Doğu Avrupa ülkelerinin en büyük fundalıklarına ev sahipliği yapmasıdır. Bu fundalıklar dünyanın en nadir habitatlarından biri olarak kabul edilmekle birlikte polen ve nektar açısından da zengin floraya sahiptir. Bu nedenlerle 1800’lü yıllardan günümüze kadar İstanbul’da Çekmeköy ve çevresi arıcılık faaliyeti yürütülen önemli alanlardan biridir.

Şekil 2: Çekmeköy'de iklim geçişleri

Çekmeköy'de arıcılık 1520 yılından günümüze kadar devam etmektedir. 1800'lü yılların başında oldukça önemli bir geçim kaynağı olan arıcılığın, 1800'lü yılların ortalarında azaldığı tarihsel kayıtlarda görülmektedir.

İstanbul'un Ballı Bitkileri "ARI PLATFORMU" Projesinin içindeki bir çalışma konusudur. Bu çalışma ile İstanbul'un ballı bitkilerinin saptanması, tanıtılması ve İstanbul'da arıcılık yapılan bölgelerin floristik zenginliğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çekmeköy'ün Ballı Bitkileri bu çalışmada listelenmiştir.

Ön hazırlıklardan sonra yapılan çalışmaları 3 ana başlık altında toplamak mümkündür.

- Arazi Çalışmaları
- Herbaryum Çalışmaları
- Polen Analizleri

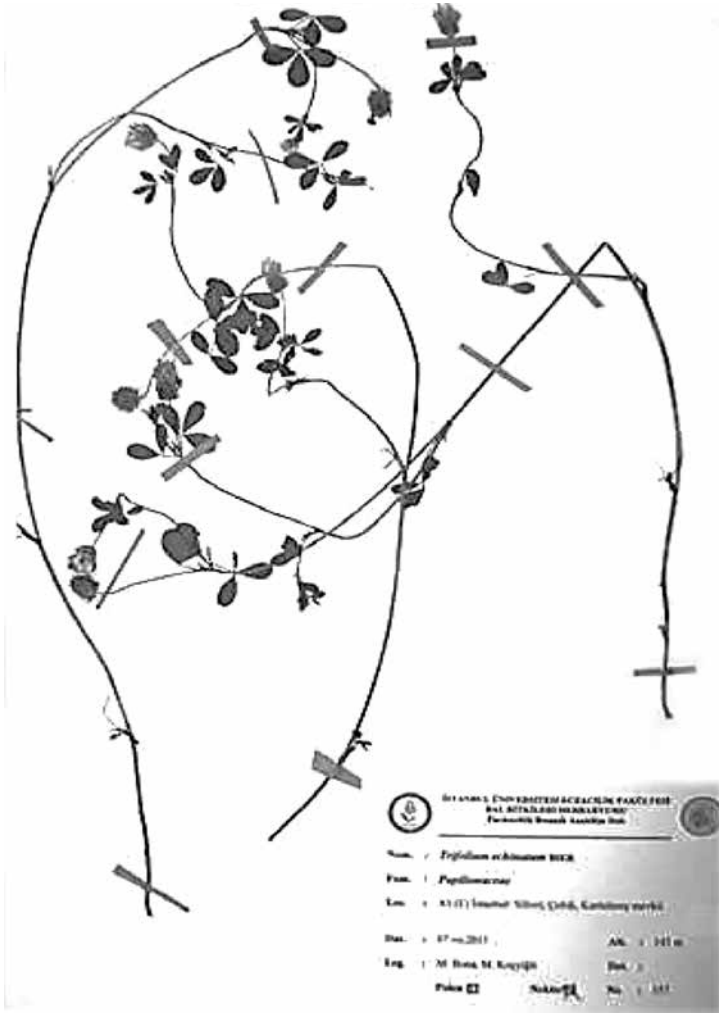
ARAZİ ÇALIŞMALARI

Ön çalışmalarla belirlenen alanlarda bulunan kovanların çevresindeki çiçekli bitkiler herbaryum kurallarına göre toplanmıştır. Toplama işlemi esnasında kişisel gözlemlerin yanı sıra, arıların deneyimlerinden ve bilgilerinden de faydalanılarak, arıların hangi bitkileri ziyaret ettiği, hangi bitkilerden polen ve nektar aldığı gibi bilgiler de not edilmiştir. Çiçek rengi, bitkinin genel yapısı, yapraklarının özellikleri gibi hem bitkilerin teşhisinde hem de ileride tanıtılmasında yardımcı olacak

özellikleri kayıt altına alınmıştır. Haziran 2011- Mayıs 2012 tarihleri arasında yapılan 15 farklı arazi çalışmasında yaklaşık 800 bitki örneği toplanmıştır. Örneklerin fotoğrafları çekilmiştir, GPS (Küresel Konumlama Sistemi) kayıtları alınmıştır.

HERBARYUM ÇALIŞMALARI

Örnekler preslenerek teşhis edilmek üzere ISTE (İ.Ü. Eczacılık Fak. Herbaryumu)'ye getirilmiştir. Bilimsel olarak tayinleri yapılan örnekler Türkiye'de ilk kez kurulan "Balı Bitkiler Herbaryumu"na yerleştirilmiştir (Şekil 3, 4)

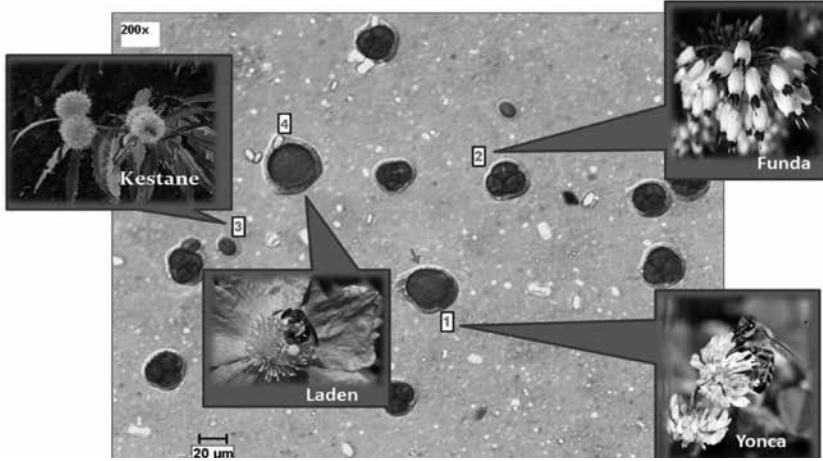
Şekil 3: Balı bitkilerden herbarium örneği (ISTE)

 İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ECZACILIK FAKÜLTESİ BALLI BİTKİLER HERBARYUMU Farmasötik Botanik Anabilim Dalı		Bitkinin bilimsel ismi
Nom. : <i>Trifolium echinatum</i> BIEB.		Bitkinin familyası
Fam. : <i>Papilionaceae</i>		Bitkinin toplandığı adres
Loc. : A7 Bayburt: Maden, Masat'a giderken 10 km sonra, soldaki kayalık yamaçlar		Bitkinin toplandığı yükseklik
Dat. : 15.vii. 2016	Alt. : 1250 m	Bitkiyi teşhis eden
Leg. : M. Koçyiğit, T. Avcı	Det. : M. Keskin	Bitkinin numarası
Polen ☒	Nektar ☒	
No : 157		
Bitkiyi toplayan		
Toplandığı tarih		

Şekil 4: Bir Herbaryum Etiketi ve İçerdiği Bilgiler

POLEN ÇALIŞMALARI

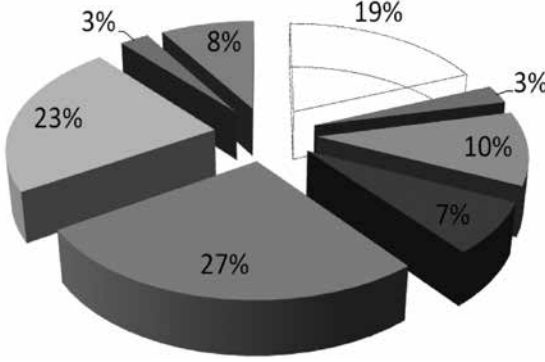
Polen çalışmaları Balparmak Laboratuvarlarında, değerlendirmeler ise İ.Ü. Eczacılık Fak. Farmasötik Botanik Anabilim Dalı'nda yapılmıştır. Ayrıca toplanan bitki örneklerine ait çiçeklerin polenlerine ait ayrıntılı taramalı elektron mikroskobu fotoğrafları (SEM) Erciyes Üniv. Teknoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi Laboratuvarı'nda çekilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5: Bal örneklerinde polen incelemesi örneği (1. *Trifolium* sp.- Yonca, 2. *Erica manipuliflora*-Funda, 3. *Castanea sativa*- Kestane, 4. *Cistus* sp.-Laden).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Çekmeköy çevresinde yetişen ve ballı bitki olarak belirlenen 200 çiçekli bitki tesbit edilmiştir. 200 bitkinin renklerine göre yüzdelere baktığımızda bal arısının en çok pembe, sarı, beyaz ve mavi çiçek rengini tercih ettiği görülmüştür (Şekil 6). Bal arısı, ballı geofitlerin 12'sinden sadece polen, birinden sadece nektar, diğerlerinden ise hem polen hem nektar almaktadır. Belirlenen türlerden 7'ü endemiktir.

Şekil 5: Bal arısının tercih ettiği çiçek renklerinin yüzdeleri

Bu çalışmada Çekmeköy'de başta bal olmak üzere diğer arı ürünlerinin geçmişten günümüze içerik potansiyeli değerlendirilmiştir. Arı ürünleri üreticileri ve arıcılık birlikleri tarafından reklâm, halkla ilişkiler, fuarlara katılım, kurumsal kimlik ve marka imajı oluşturma, internet ve diğer elektronik yöntemlerin kullanımı, satış literatürü hazırlama, müşteri tavsiyesi gibi pazarla iletişim araçlarını içeren tanıtım programları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Tanıtım programlarında, arı ürünlerine yönelik kuşkuvarın, olumsuz söylentilerin giderilmesi amacıyla özellikle ikna edici iletişim sürecine dayanan halkla ilişkiler etkinliklerine daha fazla yer verilmelidir (Odabası ve Oyman, 2001).

Türkiye arıcılık için uygun iklim ve elverişli çevresel koşullara sahip olmasına karşın (Davis, 1965-1985; Güner ve ark., 2000) üretimin yeterli olmadığı, kovan başına verimin istenilen seviyeye ulaşamadığı belirtilmektedir (Sarıöz, 2006). Bal dışında diğer arı ürünlerinin üretimi, bal arılarının bitkisel üretimde yeterli tozlaşmanın sağlanması amacıyla kullanılması da yaygın değildir. Özellikle bilgi ve teknolojiyi az kullanan, dağınık, örgütsüz, kayıt dışı ve denetlenemeyen oluşumlar hem Türkiye genelinde hem de Çekmeköy'de arıcılığın gelişmesini engelleyen en temel nedenler arasında yer almaktadır (Gürel ve Gösterit, 2004).

ÇEKMEKÖY'ÜN BALLI BİTKİLERİ

Scabiosa columbaria (Uyuzotu)

Trifolium campestre (Yonca)

Rubus sanctus (Bögürtlen)

Paliurus spina christi (Karaçalı)

Ranunculus marginatus (Çirnikotu)

Geranium asphodeloides (Yaramerhemi)

Echium plantagineum (Kırkbatıran)

Campanula rapunculus (Fırenk salatası)

Cistus creticus (Laden)

Calendula suffruticosa (Öküzgözü)

Stachys cretica (Deliçay)

Asphodelus aestivus (Kırığıkoku)

Lathyrus undulatus (İstanbul nazendesi)

Muscari comosum (Morbaş)

Muscari neglectum (Arap üzümü)

Ornithogalum umbellatum (Sunbala)

Ornithogalum pyrenaicum (Eşek susamı)

Paeonia peregrina (Şakayık)

KAYNAKLAR

Atayoğlu, T. (2012). *Dünyada ve Türkiye’de Apiterapi*. Şu eserde: Arı ürünleri ve sağlığımız, Bölüm 1: 11-17. Türkmenler Matbaacılık, İstanbul.

Kessler, R. & Madeline, H. (2004). *Pollen the Hidden Sexuality of Flowers*. Papadakis Publisher, London.

Özhatay, N., Koçyığıt, M. & Bona, M. (2012). İstanbul’un *Ballı Bitkileri*. Türkmenler Matbaacılık, İstanbul.

Karaca, A., Özhan B., Kösoğlu M. (2008). *Nektar ve Polen Bitkileri*. Hasad Yayıncılık, İstanbul.

Çakmak, İ. (2004). Arıların yayılma ekolojisi ve bitkisel üretimdeki rolü. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, Mayıs: 81-87.

Silici, S. & Özkök, D. (2011). *Bal arısı biyolojisi ve yetiştiriciliği*. Efil Yayınevi, Ankara, s. 126-131.

Sorkun, K. (2008). *Türkiye’nin Nektarlı Bitkileri, Polenleri ve Balları*. Palme Yayıncılık, Ankara.

Sunay, A.E. (2010). Balda orijin tespiti konusunda bir tez çalışması. Şu eserde; Aras, N. 2010. *Ballı yazılar*, Metro Kültür Yayınları, Gastro Dizisi- IV, Apa Unprint Basım, İstanbul, s. 42-62.

Odabası, Y. & Oyman, M. (2001). *Pazarlama İletisimi Yönetimi*. Kapital Medya Hizmetleri A.S, İstanbul, 521: s.130.

Sarıöz, P. (2006). *Dünden Bugüne Türkiye’de Arıcılık*. Stil Matbaacılık, 1.baskı, İstanbul, s.16-189.

Gürel, F. & Gösterit, A. (2004). *Arıcılığın Etik Açısından Değerlendirilmesi*. 4.Ulusal Zootekni Bilim Kongresi, Isparta., s.228.

Boyacıoğlu, D. (2012). Arı ürünlerinin sağlık üzerine etkileri. Şu eserde: *Arı ürünleri ve sağlığımız*, Bölüm 4: 144-150. Türkmenler Matbaacılık, İstanbul.

Crane, E. (1975). History of honey. Şu Eserde: *Honey, a comprehensive survey*. London, William Heinemann, s. 439-488.

Çığ, M.İ. (2003). *Sümerlilerden zamanımıza ulaşan kültür izleri*. Ortadoğu uygarlık mirası, 1. Kaynak kitapları, Analiz basın yayın, tasarım uygulama Ltd. Şti, sayfa 57.

Davis, P. H. (1965-1985). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* Volume I-IX. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Erdoğan, Y. & Dodoloğlu, A. (2005). Bal arısı (*Apis mellifera*) kolonilerinin yaşamında polenin önemi. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 5: 79-84.

Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K.H.C. (2000). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* Volume XI. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Kumova, U., Korkmaz, A., Avcı, B.C., Ceyran, G. (2002). Önemli bir arı ürünü: Propolis. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, Mayıs: 10-23.

Malkoç, N. (2005). Eski Türklerde Arıcılık ve Bal kültürü. <http://www.izedebiyat.com/yazar.asp?id=2772>

Matsui, T., Yukiyoşi, A., Doi, S., Sugimoto, H., Yamada, H. & Katsumoto, K. (2002). Gastrointestinal enzyme production of bioactive peptides from royal jelly protein and their antihypertensive ability in SHR. *J Nutr Biochem*, 13: 80-86.

Nagai, T., Sakai, M., Inoue, R., Suzuki, N. (2001). Antioxidative activities of some commercially honeys, royal jelly, and propolis. *Food Chemistry*, 75(2) :237-240.

BİR SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASININ PEŞİNDE: ÇEKMEKÖY'DE MEKÂNSAL VE TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN İZİNİ SÜRMEK¹

Murat Şentürk²

Türkiye kentleşme deneyiminin merkezinde bulunan İstanbul'un gelişim dönemlerine bakıldığında, kadim kent merkezinin (Eminönü, Fatih, Üsküdar, Beyoğlu) hemen çevresinde gelişen bölgelerin önemli bir kısmının göçle kurulduğu ve düzensiz bir yapılaşma süreci yaşadığı söylenebilir. Hızla büyüyen kentin bu yeni bölgelerinde hem mekânsal hem de toplumsal açıdan gelişimini ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte 1990 sonrasında, ama daha çok 2000'li yıllarla birlikte gelişen yeni kentsel alanlar bulunmaktadır. Yeni gelişmekte olan kentsel alanlardaki mekânsal ve toplumsal değişimin ele alınması kentleşme deneyiminin mevcut durumunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı gibi bundan sonraki seyrine dair ipuçları da verecektir. Bu çalışmanın amacı İstanbul'daki yeni gelişmekte olan kentsel alanlardan Çekmeköy'ün³ mekânsal ve toplumsal değişimini uzun süredir burada yaşayanların anlatıları üzerinden ele almaktır.

Yeni Gelişmekte Olan Kentsel Alan

Yeni gelişmekte olan kentsel alantanımlaması literatürde temel bir saptama için kullanılmamakta daha çok kentlerde gerçekleşen belirli durumları nitelemek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda literatürde net bir karşılığın olduğunu söylemek güçtür. Ancak bu sınırlı çalış-

- 1 Bu çalışmada kullanılan sözlü tarih görüşmelerinin gerçekleştirilmesinde ve yayımlanmasında emeği bulunan Çekmeköy Belediyesi Başkan yardımcısı Şahamet-tin Yüksel'e, Kültür ve Sosyal İşleri Müdürü Muhammed Sarı'ya, Salih Gebel'e ve sahada mülakatları gerçekleştiren ve yayıma hazırlayan Deniz Binici'ye hem böyle bir çalışmayı gerçekleştirdikleri için hem de bu çalışmada yaptıkları mülakatların tamamını paylaştıkları için müteşekkirim.
- 2 Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
murat.senturk@istanbul.edu.tr
- 3 Çekmeköy'ün bir yerleşim yeri olarak tarihinin çok eski zamanlara kadar gittiği bilinmektedir. 19. yüzyılda bölgeye ilginin farklı nedenlerle arttığı (doğal güzellikler, şifa kaynağı olması, avcılık vb.) söylenebilir.Çekmeköy'ün tarihsel gelişimi için detaylı bilgiler için bkz. Kolay, 2012.Ancak bu çalışmada Çekmeköy'ün kentleşme serüvenine, dolayısıyla daha yakın dönemlere odaklanılmaktadır.

mada yeni gelişmekte olan kentsel alan tanımlaması ile tam olarak neyin ifade edilmek istendiği özetle açıklanmalıdır. Genel olarak bu tanımlama, öncelikle henüz kentleşme süreçlerini tamamlamamış, oluşumu devam eden bir kentsel alanı ifade etmektedir. Ayrıca bu tanımlama,yeni (baştan) kurulan kentleri ve/veya daha önce küçük bir kent olan bir alanın yeni iktisadi yatırımlarla gelişmesi olarak da değerlendirilmektedir.

Yeni gelişmekte olan kentsel alantanımlamasını bu çalışmada İstanbul bağlamında gerçekleştirmek sınırların daha net bir biçimde çizilebilmesine olanak tanımaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi literatürde belirli durumları nitelemek için kullanılan bu tanımlamanın İstanbul'un kentleşme süreciyle ilişkisi kurularak çerçevesinin oluşturulması gerekmektedir. İstanbul'un gelişim seyrinde kadim kent merkezine eklenen ve sanayinin ve diğer ekonomik faaliyetlerin oluşmasıyla ilerleyen yerleşim alanları bulunmaktadır. Bu yerleşim alanlarının gelişimi ile bu çalışmada yeni gelişmekte olan kentsel alan olarak tanımlanan Çekmeköy arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar şu şekilde özetlenebilir:

- Daha önce şehrin bulunmadığı alanlardır.
- Süreç içinde değil bir anda gelişme/inşavardır.
- Hızlı bir mekânsal inşa süreci yaşanır.
- Hızlı nüfus artışı söz konusudur.
- Ekonomik (istihdama yönelik) yatırımlardan ziyade konut odaklı gelişme yaşanır.
- Çok sayıda nüfusu barındırabilecek birçok konut projesi bulunur
- Dışarıdan gelen göçlerle değil kent içi nüfus hareketliliğidaha yığıldır.
- Yeni ulaşım ağları aksında bulunmaktadır.
- Küreselleşmenin ve neoliberalizmin etkilerini (özellikle üst-orta ve üst gelir grubunun konut tercihleri nedeniyle) taşımaktadır.

1990'lı yıllarda köy statüsünde olan Çekmeköy'deki (Binici, 2014, s. 83) nüfus artışı dikkat çekicidir. 2009 yılında 154.000 olan nüfusun 2016 yılında %51 artması ve 232.000'e ulaşması söz konusudur. Bu sürede İstanbul nüfus %9 ve Türkiye nüfusu %13 büyüdüğünde nüfus artışının ne kadar hızlı yaşandığı görülmektedir.Çekmeköy'ün yeni gelişmekte olan kentsel alan olarak tanımlanmasına ilişkin olarak Çekmeköy'deüç dönem belediye başkanlığı yapan Sıddık Eraslan'ın

açıklamaları önemlidir: (1)İmar uygulamaları ve hızlı kentleşme, (2) şehir merkezinden göç, (3) yeni yollarla Çekmeköy'ün İstanbul'un merkezi olması, (4) ekolojik yapı, Çekmeköy'ün yeşil coğrafyası (Biniçi, 2014, s.83-85).

2010 yılında yapılan bir araştırmaya göre Çekmeköy'de ikamet edenlerin %50'si 1-10 yıl, %81'i 1-20 yıl arasında ilçede yaşamaktadır. 30 yıldan fazladır ilçede yaşayanların oranı ise sadece %6'dır. Çekmeköy'de çekirdek aile oranı %75,4; hane reisinin meslek durumuna bakıldığında işsizlerin oranı %2; hanede düzenli çalışan kişinin varlığı %80; hane büyüklüğü 1-4 kişi arasında %66; yaş ortalaması 39 ve 15-45 yaş arası nüfus %70 olarak gözükmektedir (Demirkaya, 2010a, s. 82-88). Aynı araştırmada Çekmeköy'deki yaşam kalitesine ilişkin sakinlerin görüşlerine başvurmuşlardır. Buna göre kentsel yaşamdan %88 oranında memnuniyet yönünde eğilim mevcuttur. Toplu taşıma hizmetlerinden memnun olmayanların oranı %52; eğitim ve sağlık hizmetlerinden memnun olanların oranı %51'dir (Demirkaya, 2010a, s. 123, 126). Çekmeköy'deki yapı türlerine bakıldığında 66.524 mesken, 9.330 iş yeri, 107 sağlık tesisi, 85 benzinlik, 306 okul ve 1.103 fabrika bulunduğu görülmektedir. Doğum yerine göre en fazla nüfusa sahip il İstanbul'dur (Demirkaya, 2010b). Görüldüğü gibi daha çok mesken ağırlıklı bir yerleşim söz konusudur. İstanbul'un göçle oluşan alanlarından farklı bir yapı arz etmektedir.

Çekmeköy'e yönelik 2000 sonrası yatırımların arttığı söylenebilir. Bu yatırımların artmasındaki temel faktörleri Firidin Özgür (2006, s. 104) şu şekilde özetlemektedir:

- “Piyasada konforlu ve özellikli konut alanlarına olan talebin belli düzeye erişmesi,
- Alemdar orman alanına yakınlığı dolayısıyla sahip olduğu doğal değerler,
- Deprem tehdidine karşı zeminin sağlam olması,
- TEM otoyoluna yakınlığı dolayısıyla otomobille erişimin görece rahat olması,
- Orman alanlarına yakınlığı ve 2B arazilerinin sağladığı ucuz ve geniş arazilere erişme olanağı,”

1983 yılında kooperatiflerin 1990'lı yıllardan sonra ise sitelerin yapıldığı Çekmeköy'de farklı konut türlerine rastlamak mümkündür. Sitelerin hızla yaygınlaşması, mekânı bölen ve birbirinden farklı top-

lumsal grupları mekânsal olarak birbirinden ayıran alanların oluşmasına neden olmuştur. İstanbul'un genelinde olan "sosyal parçalanmışlık" Çekmeköy'de mekâna belirgin bir biçimde yansımaktadır (Firdin Özgür, 2006, s. 104). İstanbul'da yaşanan saçaklanmanın en belirgin biçimde görüldüğü alanlardan biri Çekmeköy'dür. Bu saçaklanma genellikle kapalı site konutlarının inşasıyla oluşmaktadır (Ekici, 2011, s. 136). Söz konusu kapalı site alanlarına üst-orta ve üst gelir grubunun yerleştiği söylenebilir.

Sonuç olarak Çekmeköy'ün yapısına bakıldığında ve yaşanan değişimler incelendiğinde yeni gelişmekte olan bir kentsel alan olduğu söylenebilir. Farklı bir gelişme dinamiği içerisinde bulunan Çekmeköy'deki değişim sürecini anlamak için bizatihi bu değişimi deneyimlemiş kişilerin anlatımlarına başvurulması, yaşananları daha net bir biçimde görmeyi sağlayabilir.

Yöntem

Araştırma betimsel desende tasarlanmıştır. İstanbul'u birçok ilçesinden daha yeni olan Çekmeköy'de uzun süredir yaşamakta olan kişilerin öznel anlatıları üzerinden mekânsal ve toplumsal değişim betimsel olarak analiz edilmektedir.

Çekmeköy'ün mekânsal ve toplumsal gelişimin izlerini sürebilmek için Çekmeköy'de yaşayanlarla gerçekleştirilen 25 sözlü tarih görüşmesi analiz edilmiştir. Sözlü tarih görüşmeleri 2012-2014 yılında Çekmeköy Belediyesi tarafından gerçekleştirilen "Ailemizin Çınarları" adlı sözlü tarih projesi kapsamında yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmacının en başından tasarladığı bir çalışma grubu bulunmamaktadır. Araştırmacı söz konusu proje kapsamında gerçekleştirilen mülakatların tamamını edinerek kendi araştırma sorusu çerçevesinde ikincil bir analiz gerçekleştirmiştir. Zira bahse konu olan sözlü tarih görüşmeleri daha önce yayımlanmıştır (bkz. Binici, 2014).

Bu nedenle araştırmacı kendisine verilen sırada tüm mülakatları inceleyerek analiz etmiş ve var olan bilgilerden hareketle çalışma grubunun özelliklerini ortaya çıkarmıştır.

Tablo 1: Çalışma Grubu

No	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Göç/ Yerli	Memleket	Eğitim
1	E	76	Öğretmen	G	Gaziantep	Üniversite
2	E	82	Muhtar	G	Artvin	İlkokul
3	K	71	İşçi	G	Artvin	Lise
4	E	66	Esnaf	G	Sivas	Okula gitmemiş
5	E	72	Şoför	Y	Sırapınar	İlkokul
6	E	69	Emekli	G	Ağrı	İlkokul
7	E	74	Öğretmen	Y	Ömerli	Lise
8	E	76	Şoför	Y	Çekme Köyü	İlkokul
9	E	75	Şoför	G	Trabzon	İlkokul
10	K	81	Ev Hanımı	G	Muş	Okula gitmemiş
11	E	75	Esnaf	G	Trabzon	İlkokul
12	K	76	Ev Hanımı	G	Konya	İlkokul
13	E	66	Esnaf	G	Ordu	İlkokul
14	K	79	Ev Hanımı	G	Rize	Okula gitmemiş
15	K	78	Terzi	G	Kastamonu	İlkokul
16	E	78	İşçi	Y	Ömerli	İlkokul
17	E	75	Şoför	Y	Sırapınar	İlkokul
18	E	67	Esnaf	G	Kars	Okula gitmemiş
19	E	78	İşçi	G	Ağrı	İlkokul
20	E	90	Esnaf	G	Ömerli	İlkokul
21	E	88	Müteahhit	G	Rize	İlkokul
22	K	71	Ev Hanımı	G	Kars	Okula gitmemiş
23	E	77	Şoför	Y	S. Çiftliği	İlkokul
24	E	76	Şoför	Y	S. Çiftliği	İlkokul
25	E	82	Esnaf	Y	Çekme Köyü	İlkokul

Sözlü tarih görüşmelerinin önemli bir kısmında bireyler kendi öznel anlatılarına daha geniş bir biçimde yer vermektedir. Bununla birlikte uzun bir süredir burada yaşadıkları için mekânsal ve toplumsal değişimin katmanlarına dair önemli değerlendirmeleri bulunduğu söylenebilir. Bu çalışma, söz konusu değerlendirmeleri ortaya çıkar-

rarak anlatılar üzerinden bir betimleme yapmaktadır. Farklı özellikleri olan kişilerin Çekmeköy bağlamındaki öznel anlatılarına dayanan sözlü tarih görüşmelerinin her biri betimsel olarak analiz edilmiş ve ortaklaşan hususlar belirli temalar altında değerlendirilmiştir.

Çekmeköy’de Mekânsal ve Toplumsal Değişim

Çekmeköy’e ailesiyle birlikte dışarıdan gelerek yerleşen ve Çekmeköy’ün yerlisi olan kişilerle yapılan sözlü tarih görüşmelerinden hareketle bu bölümde mekânsal ve toplumsal değişimin izleri sürülmektedir. Farklı temalar altında Çekmeköy’ün gelişimi ele alınmakta ve sözlü tarih görüşmelerine geniş ölçüde yer verilerek bu değişimi yaşayan kişilerin anlatıları ön plana çıkarılmaktadır.

“Çekmeköy Dediğin: Yok Böyle Bir Yer”

Katılımcıların birçoğu için mevcut hâliyle Çekmeköy var olmayan ya da üzerinde hiçbir şey bulunmayan bir mekânı imlemektedir. Köy ve daha çok boş bir arazi olarak yaşanan ve bu şekilde tahayyül edilen mekânın geçirdiği hızlı değişimi yaşayanlar/deneyimleyenler anlamlandırabilmenin güçlüğü ile karşı karşıyadır. Bir neslin kendi yaşamında deneyimlediği mekânsal değişim, kentsel alanın hemen yanı başındaki kırsal alanların nasıl bir dönüşüme muhatap olduğunu göstermektedir:

“Evladım, Çekmeköy mü vardı?” [01, E, 76, G, Öğretmen, Üniversite]

“Çekmeköy dediğiniz yer benim çocukluğumda nasıldı biliyor musunuz üç tane ev. Uzun böyle tek katlı üç tane ev. Onun haricinde Çekmeköy’de hiçbir şey yoktu. Çekmeköy ormanlıktı. Hiçbirşey yoktu ama şimdi Çekmeköy bu hale gelmiş nasıl gelmiş bilemem.” [03, K, 71, G, İşçi, Lise]

Bir klişe olarak buralar dutluktu ifadesi her ne kadar sıkça sohbetlerde kullanılsa da yakın bir geçmişte hâlâ kırsal özelliklerini koruyan bir alanı deneyimleyenler için bir anlama sahiptir. Yerleşim alanındaki mekânların sayıca azlığı ifade edilerek kentsel bir alandan farklı özelliklerinin vurgulandığı söylenebilir:

“Buralar hep bahçeydi. Hep arsaydı. Hep arsaydı. Şimdi aşağıda bakkal vardı orada vardı iki tane ev, bu kısımda hiç yoktu. Okul vardı bir de okulun üst tarafında iki katlı bir bina vardı...” [04, E, 66, G, Esnaf, Okula Gitmemiş]

“1994’e kadar köy yani köy görünümünde bu Taşdelen diyelim. Sultançiftliği de Taşdelen diyelim.” [06, E, 69, G, Emekli, İlkokul]

Uzun yıllardır Çekmeköy’de yaşayanların bu mekânın daha önce var olmadığına dair ifadeleri, yeni bir kentsel alanın, deneyimleyenlerin fark edemeyecekleri bir hızda ortaya çıktığını göstermektedir.

Yoklukların Mekânı

Yakın bir geçmişe kadar “var olmayan Çekmeköy”ün yoklukların mekânı olduğu görülmektedir. Kentsel alana bu kadar yakın olup da okul, su, elektrik, yol, radyo vb. gibi imkânların bulunmaması katılımcıların sıklıkla vurguladığı bir husustur:

“Burası basit bir köydü yani. Elektrik de yoktu o zaman. Ondan sonra gaz lambasıyla filan idare edilirdi, gaz ocağı işte şey olarak soba. Elektrik sonradan kaç tarihinde geldi, 1968 mi tam kesin bilemiyorum onu şimdi yanlış söylemeyeyim yani. O zamana kadar öyleydi.” [01, E, 76, G, Öğretmen, Üniversite]

“hep düz ova ev mev Allah rızası bir şey yok, hep düz ovaydı arsa bir şey yok. yalnız köyün içinde var idi yirmi otuz tane gecekond, bir şey yok idi. Ne manav, ne dükkânı, ne kasabı yani hiçbir şey yok idi. Biz buraya geldiğimiz zaman hiçbir şey yok idi. Hesap et ona göre.” [22, K, 71, G, Ev Hanımı, Okula Gitmemiş]

Kıyaslamalar yakın bir mesafede yer alan “Üsküdar” üzerinden yapılmakta ve sürekli olarak yokluklarındile getirildiği görülmektedir:

“... benim mühendis talebem var bir tane öğretmen burada şey yaptığım yani diğerlerinin hiçbiri okuma imkanı bulamadılar. Okul yoktu burada çünkü.” [01, E, 76, G, Öğretmen, Üniversite]

“Okul bittikten sonra, sopayı eline koyunların peşine. Yavrum, yol yok diyorum, iz yok, okul yok bir ilkokul var o da bir öğretmen gelir, bir öğretmen beş sınıfa da bir öğretmen bakar. Okul yok ki nerede okuyacak. Belki okumak olsak bile para yok. e gidip okumak öyle gücümüz yok. şimdi bakma şimdi geliyor okula şey araba çocuğu alıyor okulun önüne, okulun önünden buraya kadar.” [25, E, 82, Y, Esnaf, İlkokul]

İstanbul’un uzun bir süre kırsal alanı olarak kalan Çekmeköy’ün 1954 yılında yapılan yol ile kentle ilişkisinin yakınlaştığı söylenebilir. Bu yol erişimi belli ölçülerde kolaylaştırırsa da yoklukların giderilmesine katkı sağlamamıştır. Bu nedenle Çekmeköylüler bir taraftan Üs-

küdarlıların kentte gereksinim duydukları ürünleri sağlayarak iktisadi olarak gelir elde etmiş ve diğer taraftan gündelik ihtiyaçlarını Üsküdar'dan karşılamışlardır. Bu bağlamda Çekmeköylülerin anlatılarında bir mekân olarak Üsküdar önemli bir yer tutmaktadır.

“Üsküdar’ı Besleyen Çekmeköy”

Çekmeköy’ün, Türkiye’nin en önemli kenti olan İstanbul’un kırsal alanında var olması, tarih boyunca kentin farklı gereksinimlerini gidermesine neden olmuştur. Çekmeköy’de üretilen tarımsal ürünler ve ormancılık ve madencilik faaliyetlerinin geçmişinin çok uzun olduğu söylenebilir. Geçmiş en eski olan ürünlerden biri kömürdür:

“Ondan sonra beygir arabası aldı, beygirlerle kömür çekiyordu İstanbul’a.”
“...Ekin zamanı oldu muydu bir araba kömür getirdi Üsküdar’a...” [02, E, 82, G, Muhtar, İlkokul]

Ormanlık bir alan olan ve hâlâ 2/3’ü ormanlık arazilerden oluşan Çekmeköy’den kente odun sağlanması söz konusudur. Ayrıca derelerden ve denizden kum temin edilmesi bir diğer iş kalemını oluşturmaktadır:

“Ömerli’de zaten orman işi vardı. Orman işi. Bir de daha 1950’li yıllarda Ömerli Deresi’nden kum çekilmeye başladı. Dere kumu çok önemli olduğu için inşaatlarda beton tutmasında herkes kum çekti.” [07, E, 74, Y, Öğretmen, Lise]

“Şile’den kum alır getirirdik, yapışmasın çamur diye kumlar vardı, kum getirirdik onlarla. Kumbaba’nın olduğu yer o kumu getirirdik onlara.” [05, E, 72, Y, Şoför, İlkokul]

Çekmeköy’de hayvancılık yapılarak kente süt ve et sağlandığı görülmektedir. 1990’lı yıllara kadar bu tür ürünlerin temininde Çekmeköy’ün varlığını devam ettirdiği söylenebilir:

“Tabii tabii, tabii. Bütün şeye onlar götürüyor, Üsküdar civarını hep bizimkiler beslermiş.” 17

“Buradan Üsküdar’a Kanaat Lokantası’na buradan süt götürürlerdi onlar, sütü manda sütüyle yaparlardı şeyin Üsküdar Kanaat Lokantası, meşhurdur o.” [01, E, 76, G, Öğretmen, Üniversite]

“Vardı yüz, yüzelli koyunumuz vardı. Köye götürürdük, köyde alıyorlardı. Köyde müteahhitler vardı, müteahhitler onlar alırlardı, onlar da götürürlerdi aşağı, İstanbul’a götürürlerdi.” [05, E, 72, Y, Şoför, İlkokul]

Tarım arazilerinin ekilmesi ve bahçecilik faaliyetleri ile elde edilen tarımsal ürünlerin de yine ve çoğunlukla Üsküdar'a ulaştırıldığı anlatılarda sıklıkla vurgulanmaktadır:

“Ticareti, sebzeden ticaret yapıyorduk, tahıldaki ticareti değirmende öğütüp hayvanlarımıza veriyorduk. ...Domates, fasulye, patlıcan bunları ekiyorduk. Bunları Kadıköy'de Üsküdar'da hal var, hale veriyorduk. Orada satılıyordu.” [08, E, 76, Y, Şoför, İlkokul]

Görüldüğü gibi Çekmeköylüler, kömür, odun, kum gibi maddelerive hayvansal ve tarımsal ürünleri Üsküdar'da yaşayanlar için temin etmekte ve bundan önemli gelirler elde etmektedirler. Kentsel alanda üretilen ürünleri ise çoğunlukla Üsküdar'dan ve civarından karşılamaktadırlar.

“Çekmeköy'ü Besleyen Üsküdar”

Üsküdar, Çekmeköylüler için kentle iletişim kurulan bir mekândır. Değiş tokuşun yapıldığı yer, kentsel tüm imkânların (sağlık, eğitim vb.) olduğu bir alandır. Üsküdar, kendi ürünleri sattıkları ve gündelik ihtiyaçlarını temin ettikleri bir mekândır:

“Babam her gidişinde kömür götürür, odun götürür, ondan sonra da bize dedi ki bir kilo kıyma, bir kilo tahin helvası gelecek. Tahin helvası, bunu çok getirirdi babam. Balık falan çok gelirdi bize buraya. Torik balığı, uskumru balığı çoktu. Bizim yemeklerimiz o zamandan beri kıtlıktan sonra yine aynı. Çünkü bir ayağımız hep şehirdeydi bizim. Çünkü odun götürürler kömürcülük var, kömür götürürler, eti falan aşağıdan alır getirirlerdi.”

[09, E, 75, G, Şoför, İlkokul]

Üsküdar'ın Çekmeköylüler açısından alışveriş, kültür, eğitim, sağlık vb. işlevleri vardır. Bu işlevler, Çekmeköylüleri Üsküdar'a yakınlaştırmıştır:

“Bizim bütün işimiz Üsküdar'laydı, Beykoz'a bağladık. Şimdi de Ümraniye'den alışveriş yapıyoruz, Ümraniye... ...Üsküdar, bütün mesela düğün yapılacak evin ihtiyacını çeyiz takımını almak için Üsküdar'da. Bizim Üsküdar'dan başka gitmezdik bir yere. Beykoz'a bağladık ama Üsküdar'dan alışveriş yapardık.” [02, E, 82, G, Muhtar, İlkokul]

“Alemdağ'da bütün ihtiyaçlarımızı Üsküdar'dan karşılıyorduk. Giysi olsun, ayakkabı olsun, şu olsun bu olsun onların hepsini Üsküdar'dan karşılıyorduk. Arada sırada babam beni götürürdü. Mesela bir ayakkabı alacağı-

mız zaman götürürdü. Bir tane otobüs vardı şahsa ait. O otobüs sabahleyin yolcusunu alıp gidiyordu akşam tekrar o yolcuyu alıp Alemdağ'a dönüyordu.” [03, K, 71, G, İşçi, Lise]

“Çarşı Pazar yok. hangi çarşı Pazar. Hasta olacaksın canın bir elma iste-
yecek bir portakal isteyecek yok. Yok idi ki Pazar. Gideceksin Üsküdar'a.
Cuma günü gideceksin Üsküdar'a, Üsküdar'da alacaksın yiyeceğini ala-
caksın geleceksin.” [22, K, 71, G, Ev Hanımı, Okula Gitmemiş]

“Çarşı Pazar yok Üsküdar'a gitmemiz lazımdı. Üsküdar'da hala Cuma
pazarı vardır, duymuşundur belki Üsküdar'da o zamandan beridir Üskü-
dar'da Cuma pazarı vardır, ayda yılda bir bizim büyüklerimiz Cuma paza-
rına giderlerdi, oradan alışveriş yapılırdı tabii şehir olarkten. Üzerimize
giyecekler, ayakkabı şuydu buydu.” [23, E, 77, Y, Şoför, İlkokul]

Son birkaç yıla kadar Çekmeköylülerin gündelik ihtiyaçlarını Üs-
küdar'dan karşılama pratiklerinde bir değişiklik olmadığı söylenebilir.
Üsküdar'la kurulan bu yakın ilişki, hem ulaşım imkanlarının neredey-
se hiç olmadığı zamanlarda hem de görece iyileştiği durumlarda yol
hikayelerinin/anlatılarını oluşmasına neden olmuştur.

“Üsküdar'a İnnek”: Kentle Temas Hâlinde Olmak

Kente ve kentsel imkânlarla erişmek için Üsküdar'a gitmek duru-
munda olan Çekmeköylülerin zengin uol hikayeleri/anlatıları bulun-
maktadır. 1960'lı yıllara kadar sanki bir başka “kente” gidiliyormuş-
çasına hazırlıkların yapıldığı, yolculukların birkaç gün sürdüğü uzun
yol hikayeleri bulunmaktadır:

“Üsküdar'a kadar, kömürü satar gelirdik üç gün. ...Üç günde gidip gelinir-
di. Üç günde gidip gelinir.” [02, E, 82, G, Muhtar, İlkokul]

“Kısıklı'da mola verirlerdi orada. Yani Ümraniye'ye girdiğinde sanki kara-
kol durağının yanında orada, şimdi karakol durağı diyor ya orada han var-
dı, handa yatardık burada. Handa yatardık, ondan sonra Üsküdar'a iner-
dik. Üsküdar da han dolu zaten.” [02, E, 82, G, Muhtar, İlkokul]

Söz konusu yol hikayelerinde/anlatılarında zorluklar, sıkıntılar,
yolda yaşanan hırsızlık ve gasp olayları, konaklamalar, uzun süre yü-
rüyüşler sıklıkla vurgulanmaktadır. Öne çıkan bir tema ise Çekme-
köy'ünyukarıda, yüksekte; Üsküdar'ın ise aşağıda olmasıdır. Bu ne-
denle anlatılarda çoğunlukla “Üsküdar'a innek” “aşağı gitmek” ifa-
desi kullanılmaktadır:

“...eskiden bizim köyde yol yok, iz yok, sekiz on tane, on beş tane yirmi tane çocuk olacak da muhtar diyor ki ben bugün aşağı gidicem, herkes çocuğunun ismini soyadını versin, nüfus kağıdını çıkaracağım. E kaç sene aradan geçiyor böyle. Böyle çok var.” [25, E, 82, Y, Esnaf, İlkokul]

“İnmek” ifadesi “şehre inmek” ile birlikte düşünülebilir. Bu bağlamda Üsküdar’a gitmenin, şehre gitmek olarak değerlendirildiği söylenebilir. Üsküdar’la kurulan bu ilişki “bir ayağımız hep şehirdeydi bizim” [09, E, 75, G, Şoför, İlkokul] ifadesiyle özetlenebilir. Bu durum Çekmeköylülerin, kırdan/köyde yaşadıklarını ancak her daim şehirle temas ettiklerini göstermektedir. Zira bu durum anlatılarda sıklıkla vurgulanmaktadır.

“İstanbul’a Geçmek”: Üsküdar’dan Ayrı Bir Mekân Olarak İstanbul

Katılımcıların anlatımlarından İstanbul’un, Üsküdar’dan farklı ve ayrı bir mekân olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Üsküdar’a inilirken, İstanbul’a geçilmektedir. Bu bağlamda Çekmeköy’de yaşayanların geçmişte kendilerini Üsküdar’ın bir parçası, doğal bir uzantısı olarak gördükleri; İstanbul’u ise ayrı bir mekân olarak tanımladıkları söylenebilir:

“Ortaokul, ilkokulu bitirdikten sonra ortayı liseyi Üsküdar’a gidip gelerek okudum.” [03, K, 71, G, İşçi, Lise]

İşte dediğim gibi liseye giderken karşıya İstanbul’a çok geçiyordum ben, Galatasaray’a çok geçiyordum.” [03, K, 71, G, İşçi, Lise]

“Oraya inerlerdi. Fakat öyle bir orası Üsküdar’da ufak bir yer mesela biz çocukken gittiğimiz zaman Üsküdar’a herhangi bir esnafa sorardık işte ben filancanın oğluydum babam geldi mi buraya, oğlum baban gelmedi buraya daha bugün derlerdi. Tanırdım herkes bilirdi tanırlardı. Yani Durdullu, Çekmeköy, Alemdağ buranın insanları oraya giderdi.” [23, E, 77, Y, Şoför, İlkokul]

Bu yönüyle İstanbul anlatılarının sınırlı olduğu ve neredeyse mülakatlarda İstanbul’la ilgili konuların hiç geçmediği ifade edilebilir.. Bahsi geçtiğinde İstanbul anlatılarının belirli bir uzaklığı çağrıştırdığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte bazı ihtiyaçların İstanbul’dan karşılanması söz konusudur. Düğünlerde ve eğlencelerde İstanbul’dan “çalgi” ve “çengi” getirildiği belirtilmektedir:

“...çengi derdik eskiden İstanbul’dan çalgı falan getirirlerdi burada çalgı yoktu. Sulukule’den gelirdi, karşıdan getirilirdi. Aşağı yukarı yetmişten, yetmişbeşten sonra onları getirmemeye başladık, kavgalar olmaya başladı çok.” [03, K, 71, G, İşçi, Lise]

Orada, uzakta var olan İstanbul’a geçmek, Üsküdar’a inmekte zorlanan Çekmeköylüler için 1960’lı yıllara, hatta 1990’lara kadar anlatılarda yerini bulmamaktadır. Bu açıdan İstanbul bağlamından ayrı bir anlatının ve yaşamın varlığından bahsedilebilir. Bu durum Çekmeköyü 1990 ve daha çok 2000’li yıllar sonrasında yeni gelişmekte olan kentsel alanlardan biri olarak nitelemek için önemli bir göstergedir. Özellikle ulaşım koşullarındaki iyileşmeler mekânsal gelişimin ön adımları olmuştur.

Mekânsal Gelişme: Ulaşımdaki İyileşmeler ve Kente Erişimin Kolaşması

Kente erişim konusu Çekmeköylüler için önemli bir problem olarak varlığını devam ettirmiştir. Kente erişim uzun bir süre çok zor koşullar altında gerçekleşmeye devam etmiştir. Ulaşım koşullarındaki iyileşmeler ise mekânsal gelişmenin önünü açmıştır. Araştırma kapsamında mülakat yapılan kişilerin önemli bir kısmı, özellikle yerleşik olanlar, minibüsçülük yapanlardan oluşmaktadır. Çekmeköy’ün mekânsal gelişimi ve kentle ilişkisi genellikle yol üzerinden anlatılmaktadır. Katılımcılara Çekmeköy’e anlatmalarına yönelik olarak sorulan sorulara çoğunlukla yol hikâyeleri ile cevap vermeleri söz konusudur. Yoklukların mekânı olan Çekmeköy’de yokluğu en çok hissedilen araçların başında yol gelmektedir. Zira yolun olmaması veya ulaşımın zor olması diğer yoklukları beraberinde getirmekteydi:

“...Araba doğru düzgün yok, çocuğu buradan bindireceksin, gidecek Üsküdar’a, oradan neyle gelecek, geleceği yok gideceği yok zorla gidiyor. Bir Taşdelen arabalarına ya binersin su kamyonları var bir de Alemdağ otobüsü vardı. O ufak arada tek tük çalışan minibüsler vardı. Ondandır gidiş geliş problem, o bakımdan yani buranın öğrencileri okuma imkanı bulamadılar. Büyük bir kısmı.” [01, E, 76, G, Öğretmen, Üniversite]

“Ulaşım bizim çocukluğumuzda Şile’den bir otobüs vardı sabah kalkıyordu, oradan geçiyordu Üsküdar’a, Üsküdar’dan akşam öğleden sonra dönüş yapıyor, o otobüsü kaçırdın mı ya daha bir şey bulamazsın. Ya at arabasıyla

gelecek, çok kişi Kısıklı'ya kadar tramvay vardı, tramvay Kısıklı'dan döner, Kısıklı'dan buraya kadar yürüyen kişiler vardı. Dudullu'ya şeye yürüyerek gelirdi, ya yolda at arabasıyla falan gelecek ya şeyle gelecek yürüyerek gelirdi. Bir de köylerin otobüsleri vardı, cumhuriyet köyünün bir otobüsü vardı, Bozhane'nin bir otobüsü vardı, birlik otobüsü vardı Şile'nin bunlar da sabahleyin oradan çıkar, Üsküdar'a iner, onlar da yolcularını alır saat ikiden üçten sonra Alemdağ'ına gelmek bir alem gelemezsin daha yani. ya yürüyerek geleceksin ya at arabasıyla gelicen kimse şey etmezdi, kalmazdı. Yok ki gelen kimse yok, gelecek olan da öyle gelebilirdi. Sonradan belediye bir otobüs koydu Alemdağ'ına bir sabah bir de akşam. Sabah geliyordu Alemdağ'ından sabah belediye boş geliyor Üsküdar'dan Bağlarbaşı belediye garajıydı, Bağlarbaşı'ndan çıkar Alemdağ'ına gelir döner Alemdağ'ından alır yolcuları götürür. Bir de akşam saatleri vardı şeyden sonra, akşam da Üsküdar iskelesinden kalkar Alemdağ'ına bırakır ondan sonra boş dönerdi. Kimse yoktu yani hiç. O şekildeydi.”[24, E, 76, Y, Şoför, İlkokul]

Zamanla yollar düzelse de 1990'lı yıllara kadar kent erişimin hiç de kolay olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda ulaşım koşullarında iyileşmeler yaşansa bile otobüs, minibüs gibi araçların sefer sayılarının az olması bir diğer önemli problemi göstermektedir:

“(şoför bir katılımcı) eski yollarımız çok bozuktu asfalttı benim yetiştiğim zamanlarda ama o zaman Çekmeköy, Sultançiftliği, Alemdağ bu içlerinden gelirdi yolumuz şimdiki yol değildi öyle. Virajlı, zor gelirdik. Ben o zaman otobüste çalışırdım, günde iki sefer yapardım. Şimdi beş altı sefer yapılıyor bir otobüsle şoför. Otoban doksandan sonra yapıldı zaten otoban olarak, doksandan sonra şimdi böyle.” [05, E, 72, Y, Şoför, İlkokul]

Kente erişimdeki iyileşmeler ulaşım araçlarının sefer sayılarını artırmakla kalmamış, bu durum arazi fiyatlarına da yansımıştır. Çekmeköy artık kente yeni gelenlerin ilgisini çekmeye başlamıştır:

“Buranın gelişmeye başlaması işte bu şeyden sonra 1970-80, 70'ten sonra 80'den sonra işte bu yerler para etmeye başladı, arabalar gidiş geliş seyir sefer trafik çoğaldı bilmem ne oldu filan falan. Otobüs, ondan sonra otobüs geldi diye sevindik buraya belediye otobüsü geldi diye. Sabah akşam bir geliyor, bir sabah geliyor bir akşam.” [01, E, 76, G, Öğretmen, Üniversite]

“Hiç buralarda başka şehirlerden gelen giden insan yoktu o zaman. 70-

75'e kadar iki hane geldi buraya. ...Yok, hayır ben buralara yerleşim yapılmış. Bizim 65'te Erzincan'dan gelen komşum var burada anladın mı. Bir tane de Trabzon'dan gelen arkadaş var. 75-80'e kadar buraya kimsenin geldiği falan yok, yerleşim falan yoktu eski yerleşim.” [08, E, 76, Y, Şoför, İlkokul]

Kente yeni gelenlerin tercih etmeye başladığı Çekmeköy'de Türkiye kentleşme dinamiğinin ana unsurlarından biri olan gecekonduların inşasının gündeme gelmesi gecikmeyecektir. Belediyenin yasaklama ve engelleme girişimlerine rağmen “gece ustaları” iş başındadır ve yeni gelenler için hızlıca evler inşa edilmektedir:

“iki tane amcam var evini yapmışım parasız. Şurada yanımda komşum Erzurumlu o da akrabamızdır onlara da bir kat temel attık yaptım. Bir de bizim biraderin evi. Belediye bırakmıyor, topluyoruz mahallede bizim akrabalar çoğaldı ya, topluyoruz, ben ustayım. Bunlara şimdi gece lambaları yakıyoruz, gece duvarları örüyoruz, çatı koyuyoruz üstüne. Hadi bizim birader kaba sıva atıyor, kimisi badana çekiyor, perde bezden bir perde merde asıyoruz hemen içeri koyuyoruz belediye yıkmasın diye. Öyle evler yaptık çok ev yaptık. Çok ev gece. Adam gelirdi ya dün geldim bir şey yoktu burada ev var şimdi.

Sen gecelerin ustasıydın yani.

Gece ustasıydım tabii. Gündüz yapıyoruz belediye bırakmıyordu gündüz. O zaman Ümraniye Belediyesi buraya bakıyordu. Muhtar vardı, gündüz elini şöyle tutardı gezerdi nerede inşaat yapılıyordu belediyeye haber verirdi. Falan yerde inşaat yapılıyor. Gelirdi zabıtalara, evi yıkardı dümdüz ederdi giderdi. İki gün üç gün ara verirdik bir daha gece. Toplanın bu gece yapacağız. Evin içine girdin mi bir şey yapmazlardı.” [18, E, 67, G, Esnaf, Okula Gitmemiş]

Kente ve kentsel imkanlara erişimi mümkün kılan araçların varlığı, Çekmeköy'ün mekânsal gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Kent erişim sorunsuz hâle getirilmemesine rağmen bu erişimin temelinde düzeyde sağlanması mekânsal gelişimi tetiklemiştir. 1990'lı yıllara kadar Üsküdar ve Çekmeköy arasında kalan Ümraniye bölgesinin hızlı gelişiminin bu duruma katkısı olduğu söylenebilir. Nüfusun yoğunlaştığı Ümraniye'den sonra yeni yerleşim alanlarının oluşmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Ancak yine de ulaşım koşullarının iyileşmesiyle kente erişimin sağlanması Çekmeköy'ün yeni bir

yerleşim alanı olarak tercih edilmesinde önemli bir değişken olduğu söylenebilir.

Yoklukların Mekânından Zenginliğin Mekânına

Mekânsal gelişmenin Çekmeköy'deki en önemli göstergelerinden biri hızla artan nüfustur. Katılımcıların anlatılarında köyler, yerleşim alanları için 5, 25, 30 vb. hane sayıları verilen Çekmeköy'de oluşan mahalleler ve yeni konut alanları nüfusun artışında önemli bir role sahiptir. Katılımcılar için artık Çekmeköy “kalabalık” bir yerdir:

“...her şey gittikçe genişledi yavrum. Nüfus kalabalıklandı. İşte bir ben geldim buraya bugün Anadolu'nun büyük bir mahallesi gittikçe kalabalıklandı...” [21, E, 88, G, Müteahhit, İlkokul]

Çekmeköy, “muazzam bir gelişme” ve “yenilik” yaşamaktadır. Katılımcılar geçmişte var olmayan tüm imkânların Çekmeköy'de artık bulunduğu işaret etmektedirler:

“Ay ne düşünebilirim, muazzam bir gelişme var. Muazzam bir yenilik var. Her şey var, her şey. Halk ihtiyacını alışveriş merkezleri olsun, resmi daireler olsun şimdi ne kuruyor Çekmeköy'e her şeyi var. Her şeyi var Çekmeköy'ün.” [03, K, 71, G, İşçi, Lise]

Ulaşım, sağlık, eğitim vb. kentsel imkânlar Çekmeköy'de oluşturulmakta ve Çekmeköy artık zenginliğin mekânına dönüşebilmektedir:

“E tabii ki 2014'te. Şimdi gerek ulaşım, gerek sağlık, gerek eğitim. Yani ben başka bir şey söyleyeceğim de iş siyasete kaçacak ben siyasete başta dedim ya siyasete girmeyeceğim. Gerçekten. Ya bugün yapılan hizmet, yapılan hizmet ben bu yaşa geldim tarih böyle görmemişti. Eğer bugün vatandaş nankörlük yapıp da bugün şey ederse bunu kabul etmese işi rast gitmez. İş rast gitmeyecek hiçbir zaman.” [06, E, 69, G, Emekli, İlkokul]

1990'lı yıllarla birlikte görece dar gelirli ve kente yeni gelen ailelerin yerleştiği Çekmeköy, ulaşım ile birlikte kentsel erişimin kolaylaşması ve 1999'da yaşanan Marmara depreminin de etkileriyle –elbette sadece deprem nedeniyle değil– birlikte önemli bir mekânsal gelişim yaşamıştır. Yeni konut projelerinin, yazlıkların, villaların ve kapalı sitelerin yaygınlaşmasıyla birlikte Çekmeköy üst-orta ve üst gelir grubunun tercih bir alan olmaya başlamıştır. Böylelikle giderek kentsel imkânların olduğu Çekmeköy artık yoklukların mekânı olmaktan çıkmıştır.

Sonuç Yerine

Mekânsal ve toplumsal değişimini yaşıyan katılımcıların anlatıları Çekmeköy'ün yeni gelişmekte olan kentsel alan olarak İstanbul'un gelişiminden farklı bir seyir izlediği görülmektedir. Yeni ulaşım ve konut projeleriyle mekânsal gelişim Çekmeköy'de devam edecektir. Bugün üst-orta ve üst gelir grubu için çok sayıda konutun bulunduğu ve yeni konutların inşa edileceği Çekmeköy'de söz konusu gelişimin ve değişimsüreklı izlenmesi gerekmektedir. Çekmeköy'de uzun süredir yaşamış kişilerle yapılan mülakatlardan süzölen görüşlerden hareketle bu değişime dair ipuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Sözlü tarih çalışması kapsamında yapılan mülakatların odağında sadece Çekmeköy bulunmadığı için sınırlı verilerden hareket edilmiştir. Bu bağlamda yeni sözlü tarih araştırmalarının yapılması ve bunun Çekmeköy'ün gelişimi eksenine odaklanması gerektiği söylenebilir. Bununla birlikte toplumsal yapı araştırmaları tasarlayarak mekânsal ve toplumsal değişimin gelecek dönemlerde de izlenmesi hem kentsel politikaların geliştirilmesine imkân tanıyacak hem de yakın gelecekte bu yeni gelişmekte olan kentsel alanın toplumsal tarihi yazılabilecektir.

Kaynakça

Binici, D. (2014). Tarih dilde can buluyor: Çekmeköy, bir sözlü tarih çalışması. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi.

Demirkaya, Y. (2010a). Çekmeköy'ün sosyo-ekonomik yapısı ve kentsel yaşam kalitesi. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi.

Demirkaya, Y. (2010b). Sayılarla Çekmeköy. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi.

Ekici, T. (2011). Sürdürülebilir kentsel gelişme çerçevesinde kapalı sitelerin irdelenmesi: İstanbul-Çekmeköy örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Firidin Özgür, E. (2006). Sosyal ve mekansal ayrışma çerçevesinde yeni konutlaşma eğilimleri: Kapalı siteler, İstanbul-Çekmeköy örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

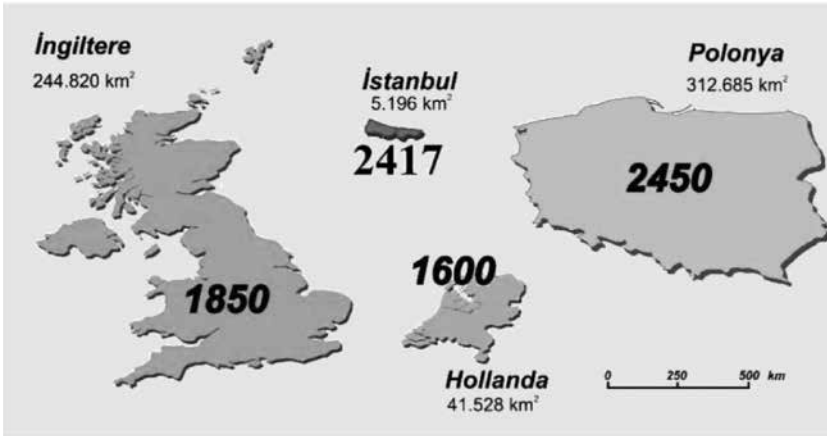
Kolay, A. (2012). İstanbul'un yaşam pınarı Çekmeköy. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi.

ÇEKMEKÖY'ÜN NADİR VE ENDEMİK BİTKİLERİ

Mustafa Keskin*

GİRİŞ

Coğrafik bakımından Asya ile Avrupa arasında doğal bir köprü durumunda olan İstanbul, 5.196 km² lik yüzölçümüne; 2.414 bitki ve pek çok hayvan türüne ev sahipliği yapmaktadır. Bitkiler için verilen bu 2.417 rakamı dünya üzerindeki pek çok ülke florasından bile daha fazladır. Yüzölçümü bakımından bizden çok fazla alan işgal eden İngiltere 1.850, Polonya 2.450, Hollanda ise 1.600 bitki türünü barındırmaktadır (şekil 1).

Şekil 1: İstanbul ve bazı ülkelerinin floristik açıdan bir karşılaştırılması

İstanbul florasındaki bitkisel zenginlik, mevcut 7 önemli bitki alanıyla da (ÖBA) tescillidir (Keskin 2005). İstanbul florasında şu an için tespit edilen 2.417 takson bulunmaktadır. Bu taksonların ait oldukları bitki grupları tablo 1 de listelenmiştir.

Tablo 1: İstanbul Florasındaki Bitkilerin Dağılımı			
Eğretiler	16 familya	20 cins	38 takson
Açık Tohumlular	4 familya	7 cins	11 takson
Çift Çenekliler	104 familya	560 cins	1822 takson
Tek Çenekliler	23 familya	177 cins	546 takson
Toplam	147 familya	774 cins	2.417 takson

* Uzm. Bio. Mustafa Keskin Milli Eğitim Bakanlığı, Güzide Yılmaz İlkokulu, trifolium@hotmail.com.

İstanbul'da toplam 56 endemik takson yaşamaktadır. Bu rakam dikkat çekici bir şekilde yüksektir. Bahsi geçen türler tablo 2 de listelenmiştir.

Tablo 2: İstanbul'da yaşayan endemik bitkiler		
<i>Allium peroninianum</i>	<i>Euphorbia amygdaloides</i> var. <i>robbiae</i>	<i>Ophrys bucephala</i>
<i>Allium rhodopeum</i> subsp. <i>turcicum</i>	<i>Ferulago thirkeana</i>	<i>Ornithogalum euxinum</i>
<i>Anthemis aciphylla</i> var. <i>discoidea</i>	<i>Galanthus plicatus</i> subsp. <i>byzantinus</i>	<i>Pilosella hoppeana</i> subsp. <i>lydia</i>
<i>Asperula littoralis</i>	<i>Galanthus x valentinei</i> nothosubsp. <i>subplicatus</i>	<i>Polygonum istanbulicum</i>
<i>Atriplex tatarica</i> var. <i>constantinopolitana</i>	<i>Hieracium noeanum</i>	<i>Scrophularia cryptophila</i>
<i>Ballota nigra</i> subsp. <i>anatolica</i>	<i>Hypericum aviculariifolium</i> subsp. <i>byzantinum</i>	<i>Senecio castagneanus</i>
<i>Bupleurum pendikum</i>	<i>Isatis arenaria</i>	<i>Symphytum pseudobulbosum</i>
<i>Campanula lyrata</i> subsp. <i>lyrata</i>	<i>Jasione heldreichii</i> var. <i>papillosa</i>	<i>Taraxacum aznavourii</i>
<i>Carduus nutans</i> subsp. <i>falcato-incurvus</i>	<i>Knautia byzantina</i>	<i>Taraxacum pseudobrachyglossum</i>
<i>Carduus nutans</i> subsp. <i>trojanus</i>	<i>Knautia degenii</i>	<i>Taraxacum turcicum</i>
<i>Centaurea hermannii</i>	<i>Lamium purpureum</i> var. <i>aznavourii</i>	<i>Thymus aznavourii</i>
<i>Centaurea kilaea</i>	<i>Lathyrus undulatus</i>	<i>Trifolium kilaeum</i>
<i>Cephalaria tuteliana</i>	<i>Lavandula stoechas</i> subsp. <i>cariensis</i>	<i>Trifolium pachycalyx</i>
<i>Circium baytopae</i>	<i>Linum tauricum</i> subsp. <i>bosphori</i>	<i>Trifolium pannonicum</i> subsp. <i>elongatum</i>
<i>Circium byzantinum</i>	<i>Onobrychis armena</i>	<i>Tripleurospermum conoclinum</i>
<i>Colchicum micranthum</i>	<i>Onopordum anatolicum</i>	<i>Verbascum bithynicum</i>
<i>Crocus olivieri</i> subsp. <i>istanbulensis</i>	<i>Onosma bornmuelleri</i>	<i>Verbascum degenii</i>
<i>Crocus pestalozzae</i>	<i>Onosma bracteosum</i>	<i>Vincetoxicum fuscatum</i> subsp. <i>boissieri</i>
<i>Erysimum aznavourii</i>	<i>Onosma proponticum</i>	

Bu 56 endemik taksondan 17 tanesi sadece İstanbul'da yaşamaktadır (tablo 3). Bu bize İstanbul'un florasının ne kadar canlı ve üretken olduğunu ispatlayan güzel bir göstergedir.

Tablo 3: İstanbul'da Yaşayan İstanbul Endemik Türleri	
Bilimsel isimler	Türkçe isimler
<i>Allium rhodopeum</i> subsp. <i>turcicum</i>	kavuzlu soğan
<i>Atriplex tatarica</i> subsp. <i>constantinopolitana</i>	unluca
<i>Bupleurum pendikum</i>	pendik şeytanayağı
<i>Cephalaria tuteliana</i>	sultan pelemiri
<i>Cirsium polycephalum</i>	hoş kangal
<i>Colchicum micranthum</i>	narin aciçiğdem
<i>Crocus olivieri</i> subsp. <i>istanbulensis</i>	istanbul çiğdemi
<i>Erysimum aznavourii</i>	boğaz zarifesi
<i>Euphorbia amygdaloides</i> subsp. <i>robbiae</i>	has zerana
<i>Galanthus plicatus</i> subsp. <i>byzantinus</i>	istanbul kardeleni
<i>Galanthus x valentinei</i> nothosubsp. <i>subplicatus</i>	melez kardelen
<i>Lamium purpureum</i> var. <i>aznavourii</i>	ballıbaba
<i>Lathyrus undulatus</i>	nazende
<i>Polygonum istanbulicum</i>	istanbul madımağı
<i>Taraxacum aznavourii</i>	hashindiba
<i>Taraxacum pseudobrachyglossum</i>	roriço
<i>Taraxacum turcicum</i>	ağcakavağı

Üstelik burada listelenen türlerden iki tanesi çok yakın zamanda bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bunlar *Cephalaria tuteliana* (Kuş ve Göktürk 2005) ve *Polygonum istanbulicum* (Keskin 2009) yılında yayınlanmış makalelerle varlığı bilimsel olarak ortaya konmuştur (şekil 2).

Cephalaria tuteliana (sultan pelemiri)

Polygonum istanbulicum (istanbul madımağı)

Şekil 2: İstanbul'dan son yıllarda tanımlanan iki endemik türü

Çekmeköy, İstanbul'un 39 ilçesinden biri olup şehrin Anadolu yakasında yer alır (şekil 3). Genel açıdan bakıldığında yeşil ormanları, yeraltı suları ile ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda mesire alanları, temiz havası, doğal zenginliği ve bitki örtüsüyle güzide bir yaşam merkezi olarak göze çarpmaktadır.

Şekil 3: Çekmeköy'ün haritası

Coğrafik olarak Çekmeköy ilçesi, Sahilköy-Şile ve Ömerli Havzası önemli bitki alanlarına (ÖBA) sınırdır. Bu yakınlık sebebiyle de onlara benzer bir biyolojik çeşitliliğe bu bölgede içinde rastlanmaktadır fakat bugüne kadar Çekmeköy'ü kapsayan botaniksel bir araştırma maalesef gerçekleştirilememiştir. Bu kadar önemli bir yerde bulunan Çekmeköy'ün bu noktada eksik kalması gerçekten üzücüdür. Günden güne hızlı bir şekilde büyüyen Çekmeköy'ün biyolojik açıdan zenginliğini vurgulamak gerçekten önemlidir. Bu hepimizin geleceğe karşı olan görevimizdir. Burada verilecek olan bulgular Çekmeköy'ün zenginliğinin sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bilgilerin ileride yapılacak daha kapsamlı floristik çalışmalara ön ayak olması umulmaktadır.

Çekmeköy'ün genel coğrafyası ve zengin yeşilliği, florasına da sayısal ve nadirlik bakımından yansımış durumdadır. Flora of Turkey (Davis 1965-1988) adlı 10 ciltlik eserde incelendiğinde bugün için Çekmeköy sınırları içinde kalan bölgeden 89 tür rapor edildiği görülebilmektedir. Bunlardan iki tanesinin tip örneği buradandır, yani ilk defa Çekmeköy

ilçesinden toplanan örneklerle bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bunlar *Ranunculus thracicus* (belgrat yağotu) ve *Crocus olivieri* subsp. *istanbulensis* (istanbul çiğdemi)'dir (şekil 4). Sadece bu özelliği bile Çekmeköy ilçesinin floristik açısından önemini vurgulamaya yeterdir.

Şekil 4: Çekmeköy'den tanımlanan iki tür

Ranunculus thracicus (belgrat yağotu)

Crocus olivieri subsp. *istanbulensis*
(istanbul çiğdemi)

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmaya başlamadan evvel Çekmeköy ilçesinde yer alan tüm yerleşim yerlerinin sınırlarını haritalar kullanarak belirlenmiştir. Daha sonra ilgili tüm bilimsel eserler ve özellikle yazarın kendi araştırmaları sırasında topladığı tüm yayınlar taranarak (Keskin 2001, 2004, 2005, 2010a, 2010b, 2011; Keskin ve Çırpıcı 2006; Özhatay ve Keskin 2007) daha evvel Çekmeköy adresli bitki kayıtları çıkarılmıştır.

Yakın zamanda toplanan ve isimlendirilmeyen bitki örnekleri adlandırılarak alanda yetişen bitki örneklerinin bir listesi oluşturulmuştur. Bu liste içindeki bitkilerden endemik, nadir, tıbbi ve ekonomik değeri bitkiler ayrıştırılarak bu çalışmanın bitkileri nihai olarak listelenmiştir.

BULGULAR

Yapılan tespitlerimiz sonucunda Çekmeköy sınırları içinde oniki endemik tür yaşadığı saptanmıştır (şekil 5). Burada endemik kavramını açmak gerekirse, belli bir coğrafi alana özgü olup sadece o sınırları belli alanda doğal olarak yetişen bitki ve hayvan türleri için kullanılan bir kavramdır. Endemiklerin sayısı ülkenin zenginliğinin bir göstergesidir.

Şekil 5: Çekmeköy'ün nadir bitkileri

Campanula lyrata subsp. *lyrata* (memek)

Centaurea hermannii (kulindor)

Cirsium byzantinum (hoş kangal)

Colchicum micranthum (narın acı çiğdem)

Crocus oliveri subsp. *istanbulensis*
(istanbul çiğdemi)

Crocus pestalozzae (ümraniye çiğdemi)

Galanthus plicatus subsp. *byzantinus* (istanbul kardeleni)

Knautia degenii (has eşekkulağı)

Lathyrus undulatus (istanbul nazendesi)

Trifolium pachycalyx (istanbul üçgülü)

Trifolium elongatum (helva üçgülü)

Verbascum bithynicum (koca siğirkuyruğu)

Bu endemik bitkilerin yanı sıra sadece Çekmeköy sınırları içinde yetişen ülke genelinde çok nadir bitki türleri de tespit edilmiştir (şekil 6). Bu bitkiler endemiklik sınıfına sokulmamasına rağmen, yetişme şartları açısından son derece seçici türler olduğu için kolay bulunan türler değildirler. Bu türler son derece az bulunan, endemik türler kadar önem arz eden türler olup korunmaya ihtiyaçları vardır.

Şekil 6: Çekmeköy'ün endemik bitkileri

Amsonia orientalis (mavi yıldız)

Tulipa orphanidea (doğandili)

Solenopsis gasparrinii (cılız çingirak)

Galatella linosyris (çalı galateli)

Cicendia filiformis (sidenda)

Trifolium ligusticum (pembediş)

Bu türlerden *Amsonia orientalis* (maviyıldız) türünü, bir belediye-cilik geleneği olarak Çekmeköy'ün simgesi olarak seçilmesi son dere-ce yerinde bir davranış olacağı kanaatindeyim.

Bu endemik ve nadir türlerin yanı sıra Çekmeköy sınırları içinde çok sayıda gösterişli orkideler (şekil 7), tıbbi ve ekonomik değeri olan bitkilerde (şekil 8) yetişmektedir.

Şekil 7: Çekmeköy'ün orkideleri

Anacamptis pyramidalis (sivri salep)

Serapias cordigera (iri sağırkulağı)

Serapias politisii (bodur sağırkulağı)

Ophrys apifera (arı salebi)

Spiranthes spiralis (inci salebi)

Ophrys oestrifera subsp. *oestrifera*
(sinek salebi)

Şekil 8: Çekmeköy'ün tıbbi ve ekonomik bitkilerinden bazıları

Thymus longicaulis subsp. *longicaulis* (aş
kekiği)

Origanum vulgare subsp. *hirtum*
(kara kınık)

Cilinopodium nepeta subsp.
glandulosa (kedi fesleğeni)

Rosmarinus officinalis (biberiye)

Lavandula stoechas var. *stoechas*

Hypericum calycinum (koyunkıran)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ülkelerin zenginliği sadece bankalarında olan para, hazine de olan altınlar değildir. Ülkelerin en büyük zenginlik kaynaklarından biri sahip olduğu biyolojik zenginliklerdir.

Çekmeköy’de 12 endemik bitki türünün yetiştiği saptanmıştır. Bunun yanı sıra ülke genelinde çok nadir olan pek çok bitki türünün de alanda yetiştiği anlaşılmıştır. Bunlara ek olarak gösterişli ve ekonomik bakımından da değerli çok sayıda türünde alanda doğal olarak yaşadığı belirlenmiştir.

Çekmeköy’ü kapsayan daha detaylı araştırmalarla bu sayıların değişeceğine hiç şüphe yoktur. Günden güne gelişip büyüyen tarihsel olarak yeni ilçemizin bu zenginliğinin tespit edilmesi son derece önemlidir.

Bu çalışmada ismi geçen *Amsonia orientalis* (mavi yıldız) türünün güzelliği ve nadirliği sebebiyle Çekmeköy ilçesinin simgesi olarak seçilmesi önerilmektedir.

Son söz olarak şunu belirtebilirim ki “Dedelerimizden miras kalan bu güzellikleri bizlerde torunlarımıza ulaştırmak için, onları önce iyice tanımalıyız. Tanımalıyız ki, onları neden korumamız gerektiğini de bu şekilde kavramış olalım ve torunlarımızı yeşilsiz bırakmayalım”

KAYNAKÇA

Davis, P. H. (ed.). (1965-1988). Flora of Turkey and the East Aegean Islands, vol.1-10. University Press, Edinburgh.

Keskin, M. (2001). A contribution to the genus *Trifolium* in Turkey. J. Fac. Pharm. Istanbul 34 (2): 1-8.

Keskin, M. (2004). İstanbul’un *Trifolium* L. (Fabaceae) Türleri. Kırsal Çevre Yıllığı, 7-16.

Keskin, M. (2005). Formula-1 Alanı ve Çevresinin Florası. Türkiye Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD), İstanbul.

Keskin M. (2009). *Polygonum istanbulicum* Keskin sp. nov. (Polygonaceae) from Turkey. Nordic Journal of Botany 27: 1115.

Keskin M. (2010a). NGBB İstanbul Adası. Bağbahçe 28: 6.

Keskin, M. (2010b). İstanbul’un Bitkileri. Bağbahçe 28, 8-9.

Keskin M. (2011). Yoncalar (*Trifolium* spp.). Bağbahçe 33: 2-5.

Keskin, M. ve Çırpıcı, A. (2006). İstanbul Çevresinin *Cerastium* L. (Caryophyllaceae) Türleri Üzerinde Taksonomik Araştırmalar. OT Sistematik Botanik Dergisi, 13, 1, 71-96.

Kuş, S. ve Göktürk, R. S. (2005). A new *Cephalaria* (Dipsacaceae) species from the European part of Turkey. Nordic J Bot 23: 427-430.

Özhatay, N. ve Keskin, M. (2007). Ömerli Havzasının İstanbul Doğal Bitkileri. İstanbul.

TEKNOLOJİ, ALTYAPI VE İSTİHDAM

*Nurullah Gür**

Küresel ekonomi son on yıldır kritik süreçlerden geçmektedir. Bir taraftan 2008 yılında patlak veren küresel finans krizinin ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki olumsuz etkilerini yaşamaya devam ediyoruz. Kriz küresel ölçekte ekonomik büyümeyi yavaşlatırken, işsizlik oranlarının çift haneli rakamlara çıkmasına neden oldu. Diğer taraftan ise teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler ekonomide önemli bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Otomasyonun ve veri paylaşımının siber fiziksel sistemler sayesinde tarihte daha önce hiç olmadığı kadar yoğun yaşanmasıyla sanayideki üretim süreci yeni bir evreye girdi. Akıllı robotlar, nesnelerin interneti, büyük veri ve 3D yazılar gibi teknolojik yeniliklerin birbirleriyle entegre bir şekilde kullanılmasıyla birlikte üretimde insan faktörüne duyulan ihtiyaç hızla değişmekte ve insanlardan gittikçe bağımsızlaşan akıllı fabrikalar ortaya çıkmaktadır (Marsh, 2013; Schwab, 2016).

Küresel ekonomide yaşanan bu hızlı gelişmeler insanları birçok farklı kanal üzerinden etkilemektedir. Artan işsizlik ve gelir dağılımı eşitsizliği dünya genelinde hem sosyal hem de siyasi hayat üzerinde ciddi bir baskıya neden olmaktadır. Avrupa ülkelerinde yaşanan grev dalgaları, yükselen aşırı sağ siyaset, İngiltere'nin Brexit kararı ve Donald Trump'un ABD başkanı olması gibi yaşanan kritik olayların arka planında küresel ekonomide yaşanan gelişmeler sonrası artan işsizliğin ve gelir dağılımı eşitsizliğinin olduğunu görülmektedir. Üretim, ticaret ve finans kanalıyla küresel ekonomik sisteme entegre olan Türkiye'de de küresel ekonomide yaşanan dönüşümün etkileri ister istemez hissedilmektedir. Dolayısıyla, küresel ekonomide yaşanan gelişmeleri ve bunların istihdam üzerine etkilerini anlamak politikalar geliştirmek açısından önem arz etmektedir.

İnsanların bu yeni dönemdeki gelişmelere daha kolay adapte olabilmeleri için siyaset kurumuna önemli roller düşmektedir. Bu makalede vatandaşların küresel ekonominin içinden geçtiği bu yeni

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, ngur@medipol.edu.tr

döneme kendilerini daha kolay adapte edebilmeleri konusunda belediyelere düşen görevler üzerinde duracağız.

SON DÖNEMDE YAŞANAN EKONOMİK GELİŞMELERİN İSTİHDAM PİYASASINA ETKİLERİ

Küresel kriz sonrasında dünya genelinde ekonomik büyüme oranları düşmesiyle birlikte işsizlik oranı yükseldi. Birçok ülkede işsizlik oranı yüzde 10 seviyelerine geldi. Bu durum gelir dağılımı adaletsizliğinin gittikçe artmasına ve İngiltere, ABD, Fransa ve Yunanistan başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde sosyal tansiyonun yükselmesine neden oldu (Ünay, Karahan, Gür ve Dilek, 2016). Küresel krizden dolayı artan işsizlik özellikle gençler üzerinde daha fazla görülmektedir. Bazı gelişmiş ülkelerde bile genç işsizlik oranı yüzde 20'lere ulaştı. Genç işsizlik oranı ülkemizde de küresel krizden sonra yüksek seyretmeye devam etmektedir.

Bir taraftan küresel, kriz küresel ekonomiyi etkilemeye devam ederken, bir diğer taraftan da sanayideki yeni gelişmeler ile birlikte yaşanan dönüşüm ekonominin dinamiklerinde önemli değişimlere neden oluyor. Sanayide yaşanan gelişim dalgası 3D yazılardan yapay zekalı robotlara kadar birçok farklı yeniliği hayatımıza sokuyor. “The Rise of Robots (Robotların Yükselişi)” isimli dünyaca ünlü kitabın yazarı Martin Ford’a göre sanayinin bu yeni devrimini öncekilerden ayıran temel özellik, yeni dalganın birçok farklı sektörü aynı anda etkilemesi ve dönüşüm sonucunda işlerin tekrardan yerli yerine oturmasının daha zor olmasıdır. Makineler ve robotlar bir taraftan üretimde verimliliği artırarak ürünlerin sayısını ve çeşitliliğini arttırırken, bir taraftan da insan gücüne olan ihtiyaçta da belli değişiklikleri beraberinde getirmektedir.

Yeni teknoloji makinelerin ve robotların üretimde daha fazla kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bazı çalışanlara ve iş kollarına olan ihtiyaç gün geçtikçe azalıyor. Dijitalleşmenin getirmiş olduğu kolaylıklar da bazı rutin işlerde orta düzey vasıflı çalışan istihdam etme gereksinimini ortadan kaldıracaktır. Sanayide yaşanan bu dönüşümün sunmuş olduğu imkanlar bir kısım çalışanın işsiz kalmasına neden oluyor. Teknoloji odaklı yeni iş alanlarının ortaya çıkmasının belli bir miktar yeni istihdam olanakları oluşturacağı aşıkardır. Dolayısıyla, bir tarafta iş kayıpları diğer tarafta da yeni iş olanakları ortaya çıkarken, sanayide yaşanan yeni dalganın emek piyasasına net etkisinin ne olacağına bakmak gerekmektedir. Yapılan çalışmalar, teknolojik yenilik-

lerin şirketlerin vasıflı işgücüne olan talebini attırırken, orta seviye vasıflı işgücüne ve vasıfsız işgücüne olan talebi ise azalttığını gösteriyor.

Konuyla ilgili farklı görüşler ve tahminler bulunmaktadır. İyimlerler, işlerini kaybeden insanların belli bir süre sonra sanayide yaşanan yeni gelişmelere ayak uydurarak tekrar iş bulabileceklerini savunmaktadırlar. İyimlerler bunun yanı sıra yeni iş alanlarının sunacağı istihdam fırsatları ile birlikte sanayideki yeni teknolojik dönüşümün işsizliği kısa bir süre için azaltacağı, ama uzun vadede istihdam üzerine net etkinin nötr olacağını iddia etmektedirler (Feldmann, 2013).

Öte yandan, istihdam üzerine etki konusuna biraz daha kötümser bakan taraf ise özellikle eğitim ve beceri seviyesi düşük olan işçilerin ve yaşlı çalışanların yeniliklere adapte olma konusunda çok başarılı olamayacakları için bu kesimlerin kolay bir şekilde istihdam piyasasına geri dönmelerinin mümkün olmadığını belirtmektedirler. Kötümserler aynı zamanda sanayideki teknolojik dönüşümün sağlayacağı yeni iş imkanlarının hem görece çok fazla olmayacağını hem de sadece belli özelliklere sahip olan insanları ilgilendirdiği için halkın geneli için uygun olmayacağını düşünmektedirler. Dünya Ekonomi Forumu (World Economic Forum-WEF) tarafından yayınlanan “İşlerin Geleceği, Dördüncü Sanayi Devrimi İçin İstihdam, Yetenekler ve İşgücü Stratejisi” isimli rapora göre, sanayide yaşanan dönüşümün neden olacağı iş kayıpları oluşacak yeni iş imkanlarından daha fazla olacaktır. Raporda yapılan çalışmanın sonuçları; yeni teknolojiler, makineler ve robotlardan dolayı dünya genelinde yaklaşık 7.1 milyon kişinin işini kaybedebileceğine işaret etmektedir. Öte yandan sanayideki yeni dönüşümün 2020’ye kadar yaklaşık 2 milyon yeni istihdam olanağı sağlayabileceğini tahmin edilmektedir. Sonuç olarak, raporun ortaya koymuş olduğu tahminlere baktığımızda, sanayideki teknolojik gelişmelerin net olarak 5.1 milyon insanı işinden edebileceği görülmektedir (WEF, 2015).

Günümüzde hayatımızın her alanına giren teknolojik uygulamaları üreten şirketler çok az sayıda insan istihdam ederek milyarlarca dolarlık piyasa değerine ulaşabilmektedirler. Facebook, akıllı telefonlar için bir mesajlaşma platformu olarak dizayn edilen bir uygulama olan WhatsApp’i Şubat 2014’de yaklaşık 22 milyar dolara satın aldığı anda, WhatsApp’ın toplam çalışan sayısı 55 idi. Yine Facebook tarafından yaklaşık 1 milyar dolara satın alınan fotoğraf paylaşım uygulaması Instagram’da ise satın alma zamanında toplamda 13 kişi çalışmaktaydı.

340 milyar dolar piyasa değeri olan Facebook'un toplam çalışan sayısı ise sadece 5000'dir (World Bank, 2016).

EKONOMİDEKİ VE EMEK PİYASASINDAKİ DEĞİŞİM KARŞISINDA BELEDİYELERE DÜŞEN GÖREVLER

Halen etkilerini hissetmeye devam ettiğimiz küresel finans krizi gibi büyük durgunluk dönemlerinde talebin ve ekonomik büyümenin canlandırılması için işsizliğin aşağıya çekilmesi gerekmektedir. Bu konuda altyapı yatırımlarına özel bir vurgu yapılması gerekiyor. Yeni altyapı yatırımları bir taraftan ekonomik büyümeye katkı verirken bir taraftan da önemli miktarda istihdam sağlamaktadır. Keynesyen iktisat da yaklaşık 90 yıldır ekonominin krizde olduğu dönemlerde kamunun altyapı yatırımlarına hız kazandırmasının işsizliği önemli ölçüde azaltacağına ve böylece toplam talebi canlandıracağına vurgu yapmaktadır.

Ekonomik büyümenin tatsız bir seyir izlediği böyle dönemlerde belediyelerin altyapı ihtiyaçları ve potansiyeli ile ilgili merkezi yönetimi bilgilendirici ve yönlendirici bir fonksiyonu yerine getirerek altyapı yatırımlarının artmasını teşvik etmesi gerekmektedir. Türkiye'de son 15 yıllık süreçte ortaya konan reformlar ile birlikte kamu maliyesinde yaşanan iyileşmenin vermiş olduğu rahatlama sonrasında artan altyapı harcamalarının ekonomiye yaptığı ciddi katkıları ortadadır. Dolayısıyla, köprü, havalimanı, otoyol, demiryolu, tünel, metro, baraj ve enerji altyapısı inşaatlarına devam edilmesi Türkiye'de ekonomik büyüme ve istihdam açısından kritik öneme sahiptir.

Bu dönemde altyapıya yapılacak yatırımların sadece ekonomiyi değil çevreyi de gözetmesi önemlidir. İnsanoğlunun çevreye yapmış olduğu tahribatın hayatımıza olumsuz etkilerini her geçen gün daha fazla yaşadığımız bu dönemde altyapı yatırımlarının olabildiğince çevre-dostu bir şekilde planlanması gerekmektedir. Fosil yakıtlar çevresel tahribata en çok neden olan faktörlerin başında olduğu için, yenilenebilir enerji kaynaklarına verilecek teşvikler özellikle önem arz etmektedir. Akıllı şehirler ile ilgili hızlı gelişmelerin yaşandığı günümüzde, binaların yenilenebilir enerji üretmesini, depolamasını ve fazla gelen kısmı elektrik şebekelerine aktarmasını sağlayacak teknolojik gelişmelerin önü açılmalı ve konut sahiplerinin bu teknolojileri kullanmaları için teşvikler verilmelidir (Rifkin, 2014). Belediyelere bu

alandaki örnek uygulamalar ortaya koyarak merkezi yönetimi bu konuda ikna etme konusunda önemli görevler düşmektedir. Özetle, günümüzde çevre dostu altyapı yatırımlarına hız vererek bir taraftan ekonomik büyümenin ve istihdam artışının sağlanmasına bir taraftan da çevrenin korunmasına katkı sağlanabilir.

Yönümüzü teknolojik gelişmelerin yansımalarına çevirdiğimizde belediyeler açısından karışık bir tablo bulunmaktadır. Teknolojideki hızlı gelişmeler bir taraftan belediyecilik açısından çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Örneğin; sensörler, optik ve iliştilmiş işlemcilerdeki ilerlemeler sayesinde trafiğin yoğunluğundan, belediye otobüslerinin durağa gelme süresine ve boş park alanlarına kadar şehir hayatını kolaylaştıran birçok bilgiye çok rahatlıkla ulaşabiliyoruz (WEF, 2015; Schwab, 2016). Ancak, teknolojik gelişmelerin emek piyasasının yapısında ciddi değişimlere neden olarak belediyelerin sunmuş olduğu iş fırsatlarını azaltma ihtimali de mevcut. İnsansız araç teknolojisinin gelişmesiyle birlikte insansız çalışan çöp toplama araçları on binlerce belediye işçisinin işsiz kalmasına neden olabilir. Bürokratik işlemlerin internet üzerinden halledilmesini sağlayan e-devlet teknolojisi, belediyede çalışan memurlara olan ihtiyacı azaltıyor. Dolayısıyla, teknolojik gelişmelerin hız kazanması zaten küresel krizden dolayı yüksek olan işsizlik oranlarının daha da yükselmesine neden olabilir. Bu aşamada belediyelerin kendi alanlarında kaybedilen işleri telafi edecek yeni iş olanaklarını ortaya çıkarması gerekmektedir.

Belediyelerin istihdam konusunda üzerinde durmaları gereken bir başka konu da meslek eğitimleridir. Teknolojik gelişmelerden dolayı artık emeğine ihtiyaç duyulmayan insanların şanslarını başka işlerde ve sektörlerde değerlendirmeleri gerekmektedir. Piyasa mekanizmasının kendi içerisinde bu insanlara belli bir süre sonra iş sağlayacağını beklemek gerçekçi değildir. Teknolojik yenilikler farklı iş alanlarının açılmasına neden olsa da, açılan bu iş alanları yüksek eğitilmiş ve farklı becerileri olan insanları talep etmektedir. Teknoloji yoğun olmayan başka alanlarda iş imkanı olsa da, işini kaybetmiş insanların bilgileri ve deneyimleri o iş imkanları için ilk fırsatta uygun olmayabiliyor. Dolayısıyla, bu insanların yeniden istihdam edilebilmeleri için kendilerini yenilemeleri gerekiyor. İşsiz insanların başka alanlarda istihdam edilmesinin sağlanması için bu insanlara gerekli eğitimlerin sunulması önemlidir.

Belediyelere mesleki eğitimler konusunda önemli görevler düşüyor. Belediyeler, teknolojik gelişmelere ayak uyduramadıklarından do-

layı işsiz kalmış insanlara yeni beceriler sunmak için verilecek meslek eğitimlerine katkılar sağlayabilirler. Türkiye’de bazı belediyelerin 3D yazıcıların kullanımıyla ilgili eğitim programları düzenlemeye başlaması bu duruma güzel bir örnektir. Verilecek mesleki eğitimler, sadece işsiz insanların yeni iş olanaklarına erişebilmelerinin getireceği maddi kazançlardan dolayı değil, psikolojik kazançlardan dolayı da etkilidir. Zira işsizlik psikolojisi, hem boşanma oranlarını arttırdığı için aile hayatı üzerinde hem de suç oranını arttırdığı için şehir hayatı üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. The Atlantic dergisinde yer alan bir makalesinde Daniel Indiviglio, mesleki eğitimlerini önemini şu satırlara anlatmaya çalışmıştır: “İnsanlar, işsiz kalıp yeni bir iş bulamadıkları zaman depresyona girerler ve kendi işgüçlerinin değeriyle ilgili karamsar bir hal alırlar. Bu psikolojik durum, iş piyasasının toparlanmasını ve üretken hale gelmesini de zorlaştıracığı için sadece bireysel açıdan kötü olmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomiyi daha kötü bir hale getirir. Eğitim, insanlara derse katılım yoluyla bir gaye hissi ve kazandırdığı beceriler sayesinde daha fazla güven vereceği için, bu kötü psikolojik durumu tersine çevirebilir.” (Indiviglio, 19 Temmuz 2010).

Belediyeler, mesleki eğitimlere katkı vermenin yanı sıra üniversiteler ile iş dünyası arasında bir köprü vazifesi görerek de eğitim kanalıyla istidamın artmasına destek olabilirler. Üzülerek söylemek gerekir ki, üniversitelerin vermiş olduğu eğitim ile iş dünyasının beklentileri bazı durumlarda uyuşmadığı için üniversite mezunu gençler iş bulmakta zorlanıyorlar. Bu uyumsuzluk üniversiteler ve iş dünyası birbirlerinin beklentileri ve planları ile ilgili yeteri kadar bilgiye sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Genç işsizlik oranının düşmesi için bu uyumsuzluğun azaltılarak üniversitelerin öğrencilerine kazandırmış oldukları donanımlar ile iş dünyasının çalışanlardan talep ettiği donanımların örtüşmesi gerekiyor. Belediyeler kendi sınırları içerisinde bulunan üniversiteler ile iş dünyasını bir araya getirerek tarafların beklentilerini ve planlarını paylaşmalarını sağlayarak eğitim müfredatlarının yeniden şekillenmesine öncülük edebilirler. Belediyelerin bu alandaki katkısı daha çok meslek yüksek okullarında olabileceği unutulmamalıdır.

SONUÇ

Küresel ekonomi belli dönemlerde ciddi kırılmalar yaşar. Son yıllarda bu ciddi kırılma dönemlerinden birini yaşıyoruz. Bir taraftan

küresel kriz diğer taraftan da teknolojideki dönüşümün yansımaları insanları birçok farklı kanaldan etkilemektedir. Bu kanalların en önemlilerinden birisi istihdamdır. Küresel ekonominin içinde bulunduğu dönüşüm haliyle emek piyasasındaki dinamikleri de değiştirmektedir. Bu etkiler, hem ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde hem de Türkiye ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelerde kendisini hissettirmektedir. Bir taraftan vasıfsız işgücüne olan talep azalırken diğer taraftan vasıflı işgücüne olan talep artmaktadır. Bir taraftan genç işsizlik yükselirken bir taraftan da genç yaşta milyarderler listesine girenlerin sayısı artmaktadır.

Küresel ölçekte artan işsizliğin insan psikolojisini ve sosyolojik yapıyı etkilemesinin ekonomik, siyasal ve sosyal maliyetleri olacaktır. Bu maliyetlerin önüne geçmek için belediyelere bazı görevler düşmektedir. Belediyeler altyapı yatırımlarını hızlandırarak, belediyeçilik hizmetleri dahilinde kaybolan işlerin yerine yeni iş olanakları sağlayarak ve mesleki eğitime destek vererek istihdamın artmasına ve işsizliğin azalmasına katkı sağlayabilirler.

KAYNAKÇA

Feldmann, H. (2013). Technological unemployment in industrial countries. *Journal of Evolutionary Economics*, 23, 1099-1126. doi: 10.1007/s00191-013-0308-6.

Ford, M. (2015). *Rise of the robots: Technology and the threat of a jobless future*, New York: Basics Books.

Indivigliano, H. (2010). Job training helps, just not with unemployment. *The Atlantic*, 19 Temmuz 2010, <http://www.theatlantic.com/business/archive/2010/07/job-training-helps-just-not-with-unemployment/59982/> (Erişim Tarihi: 07.12.2016).

Marsh, P. (2013). *The new industrial revolution: Consumers, globalization and the end of mass production*. New Haven: Yale University Press.

Rifkin, J. (2014). *Üçüncü Sanayi Devrimi Yanal Güç, Enerjiyi, Ekonomiye ve Dünyayı Nasıl Dönüştürüyor* (Çev. M. Başhekim ve P. Sıral). İstanbul: İletişim, İstanbul.

Schwab, K. (2016). *Dördüncü Sanayi Devrimi* (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Optimist Ünyay, S., Karahan, H., Gür, N. ve Dilek, Ş. (2016). *Yunanistan Krizinin Anatomisi*. İstanbul: SETA Kitapları.

World Bank (2016). *World Development Report 2016: Digital Dividends*. Washington, D.C.: World Bank.

World Economic Forum (2016), *The future of jobs: Employment, skills and workforce strategy for the fourth industrial revolution*, Cenevre: WEF.

KENT ÇEVRESİNDEKİ YEŞİL ALANLARIN BİR PARÇASI OLARAK ORMAN VARLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ: İSTANBUL-ÇEKMEKÖY ÖRNEĞİ

*Süleyman Çoban**

*Selim Bayraktar***

Kentsel alanların çevresinde yer alan yeşil kuşaklar, kent gelişiminin kontrol altında tutulması için temel planlama araçlarından biri olarak kullanılmıştır (Khün, 2003; Tang, Wong, & Lee, 2007; Yang, & Jinxing, 2007). Kökeni 19. yy.'a dayanan “Yeşil Kuşak” kavramı; Berlin, Frankfurt, St Petersburg ve Viyana gibi Avrupa'nın büyük kentlerinin çevresinde yer alan mevcut yeşil alanların korunması yaklaşımını ifade etmektedir. Kent çevresinde yer alan orman, mera ve tarım alanları gibi yeşil alanlar şehir yapısı için önemli bir unsur olarak ele alınmıştır. Kent planlamasında dönüm noktası olarak kabul edilen bu yaklaşım, kentlerin büyümesinin kontrol altında tutulmasını amaçlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde kent çevresinde bulunan ormanların korunmasının ana gerekçeleri olarak; çok yönlü fonksiyonlarının olması, doğayı, toplumu ve ekonomiyi desteklemesi gibi fonksiyonları gösterilmektedir. Bu yeşil kuşakların içerisindeki orman alanlarının oranı oldukça fazladır (Konijnendijk, 2010). Bununla birlikte, kent ve çevresindeki yeşil alanları esas alan farklı planlama yaklaşımları halen geliştirilmeye devam etmektedir (Amati, ve Taylor, 2010; Frey, 2000; Schilling, ve Logan, 2008,).

Kentsel alanların çevresinde yer alan ormanların odun ham maddesi sağlamak gibi doğrudan yararları yanında, insan yaşamına doğrudan ve dolaylı olarak sağladıkları kolektif fayda ve hizmetler günümüzde ormanları daha da önemli hale getirmiştir. İstanbul gibi büyük kentlerimizde 1950'lerden itibaren meydana gelen hızlı ve sağlıksız yapılaşma, kent içi ve çevresindeki yeşil dokuya olan baskıları da artırmıştır. Özellikle, düzensiz yapılaşma ve hızlı nüfus artışına bağlı gelişmeler sonucunda geniş orman alanlarının parçalanması ve düzensiz rekre-

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Silvikültür Anabilim Dalı

** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bitki Materyali ve Yetiştirme Tekniği Anabilim Dalı, sbayraktar@istanbul.edu.tr

asyonel faaliyetlerin artması nedeniyle ekosistem dengesinde bozulmalar meydana gelmiştir. Bu bağlamda, nüfusu 15 milyona yaklaşan İstanbul'da önemli orman alanlarına sahip bölgeler, kent ekosistemi açısından çok önemli fonksiyonları yüklenmektedir. Son yıllarda İstanbul'daki hızlı yapılaşmaya paralel olarak Çekmeköy'de de yeni yapılaşmalar meydana gelmiş, her geçen gün artan konumsal değeri ve doğal ormanları nedeniyle İstanbul için önemli bir bölge haline gelmiştir.

Ormanların kent yaşamı için öneminin doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için her şeyden önce orman varlığının tam olarak ortaya konulması gerekmektedir. Bu çalışmada, Çekmeköy sınırları içerisindeki orman varlığının genel özellikleri ve bu ormanlardaki hâkim ağaç türlerinin dağılımları haritalanmış, ayrıca bu alanların sunduğu ekosistem hizmetleri göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılmıştır.

ORMANLARIN KENT YAŞAMINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Tarihsel süreçte ekonomik gelişmeler ve toplumun taleplerinin değişimiyle ormanların planlanması ve yönetiminde de farklı yaklaşımlar gelişmiştir. İlk başlarda, ormanlar sadece yakacak odun elde etmek amacıyla kullanılırken, sanayi devrimiyle birlikte enerji elde etmek amacıyla işletilmeye başlanmıştır. Ancak, enerji ihtiyacının kömür ve petrol gibi farklı kaynaklardan temini ve çevre kirliliğinin önemli bir sorun olarak ortaya çıkması nedeniyle ormanların doğa korumadaki rolü ön plana çıkmıştır. Görüldüğü üzere, her devirde ve dönemde ormanların fonksiyonları çeşitlenerek artmakta, insanlar için vazgeçilmez bir kaynak olma özelliğini korumaktadır.

Ormanların insanlara sunmuş olduğu doğrudan ve dolaylı birçok fayda, ormanların ekosistem hizmetleri olarak kabul edilmektedir. Bu hizmetler (i) kaynak sağlayan hizmetler, (ii) düzenleyici hizmetler, (iii) destekleyici hizmetler ve (iv) kültürel hizmetler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu hizmetler çeşitli araştırmacılar tarafından farklı alt başlıklar altında incelenmektedir (Pamukçu, 2015). Ormanların lokal iklimi düzenlemesi, kaliteli su üretmesi, oksijen üretmesi ve atmosferdeki karbonu bağlaması, toz ve kirleticileri tutarak hava kalitesini yükseltmesi ve insanların psikolojik gelişimine olumlu etkileri gibi hizmetleri günümüzde kent yaşamı için çok daha önemli ve kapsamlı bir durum arz etmektedir.

Kent çevresindeki ormanların kent yaşamına sağladığı fayda ve hizmetlere örnek olarak:

Ağaçlar rüzgar hızını yüzde 50, yaz sıcaklığını 8-15°C derece düşürmekte, kış sıcaklığını ise ortalama 2°C derece yüksek tutmaktadır. Bu lokal sıcaklık farkı ve iklim yaratma özelliği nedeniyle, ormanlarda özellikle iğne yapraklı ağaçlar topluluğu içinde inşa edilen konutlar kışın ısıtma, yazın soğutma açısından büyük enerji tasarrufu sağlar. Isı enerjisinde sağlanan bu tasarruf, ABD’de yapılan araştırmalarda yüzde 10-12 dolayında bulunmuştur (Konukçu, 2001). Şimşek ve Sengezer (2012)’ye göre; konforlu kent iklimi yaratma ve binaların mikro ölçekli hava sıcaklığını düşürmede bitkilendirme oldukça önemli yer tutmaktadır. Hatta kentsel iklim değişimi üzerine yapılmış bir çok çalışma bitki örtüsünün kent iklimi üzerinde yarattığı olumlu etkilere değinmektedir. Gölgeleme ve bitkilerin terleme-buharlaştırma işlemi, kentsel alanlarda doğal soğutma mekanizması işlevi görmektedir (Şimşek ve Sengezer, 2012).

Yılda bir hektar kayın ormanı 68 ton, ladin ormanı 32 ton ve çam ormanları da 30-40 ton dolayında toz tutma özelliğine sahiptir. Bu tozla birlikte bakteri, virüs ve zararlı gazlar da ağaçların yaprak ve dallarında tutulmuş olur. Hamburg’da yapılan bir araştırmaya göre, ortalama havadaki toz miktarının kent merkezinde 600 mgr/m³, ve kent parkında 100 mgr/m³ olarak bulunmuştur. Frankfurt’ta yapılan ölçümlerde ise, kent merkezinde havadaki toz miktarı kent ormandakinin 16 katı olduğu tespit edilmiştir (Konukçu, 2001).

Doğal bir ortamda gerçekleştirilen rekreasyon insanların bedensel, ruhsal, sosyal, psikolojik gelişimini sağlarken aynı zamanda çalışma başarısı ve iş verimini artırır. Sonuç olarak toplumsal dayanışma ve bütünlüğü sağlar. Özellikle ormanlar, yeşil alanlar gibi doğal ortamlarda gerçekleştirilen aktiviteler, yaşlı veya zihinsel yetersizlik gibi özel bakıma muhtaç insanlara terapatik yararlar sağlar (Önder, 2003). Bilimsel araştırmalar, insanların ağaç ve yeşil alanlarla irtibat durumu dikkate alındığında; ağaçların ve doğal orman parçalarının toplumsal yaşamı güçlendirdiği ve çeşitli şiddet olaylarını azaltarak sosyal hizmet bütçesini azaltma potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bir hastane-deki hastalardan odaları ağaçlık bir alana bakanların böyle manzaraya sahip odalarda yatmayan benzer hastalara oranla daha çabuk iyileştiği ve daha az komplikasyonla karşılaştığı belirlenmiştir (Prow, 1999).

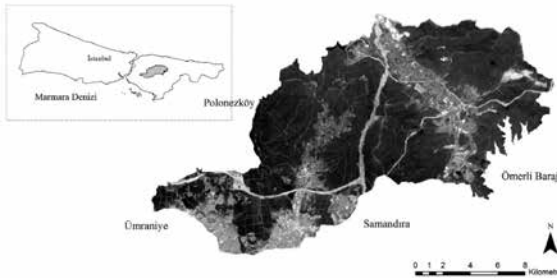
Bununla birlikte, kent ormanlarının ekonomik faydaları üzerine de birçok araştırma bulunmaktadır. Bu konu üzerine çalışan Yılmaz, Bulut ve Yeşil’in (2006) çeşitli araştırmacılara dayandırdığı bulgulardan bazıları şöyledir: (i) Simpson ve McPherson (1998) konutların çevresinde-

ki her bir ağacın gölgeleme ile önlediği ısı kaybının net olarak 14 dolar tasarruf sağladığını ortaya koymuştur. (ii) Maco'nun (2002) Kaliforniya'nın Davis kentinde yaptığı araştırma sonucunda, kentteki 24.000 yol ağacının kentin çevre kalitesini artırarak taşınmaz malların değerlerinde yıllık 1.2 milyon dolarlık bir ekonomik yarar sağladığını tespit etmiştir.

Doğal bir kaynak olan ormanların kent ekosistemine sunduğu bu katkılar, bugün çok daha kapsamlı araştırmaların konusu olmaktadır. Ormanların sunduğu katkılar, ekosistem hizmetleri başlığı altında detaylı olarak araştırılmakta (De Groot, Alkemade, Braat, Hein ve Willemen, 2010; Dobbs, Escobedo ve Zipperer, 2011; García-Nieto, García-Llorente, Iniesta-Arandia, ve Martín-López, 2013; Nelson ve arkadaşları, 2009; Pamukçu, 2015; Uygur Erdoğan, 2016, Xiao, Ouyang, Zhao, ve Wang, 2000; Zhao, Ouyang, Zheng, Wang, ve Miao, 2003) ve bu hizmetlerin mekânsal olarak haritaları çıkarılarak, optimum fayda ve değerleri üzerinde durulmaktadır.

MALZEME VE YÖNTEM

Coğrafi olarak Çekmeköy, İstanbul'un Anadolu yakasındaki Alemdağ ormanlarının güney batı kesiminde bulunan Keçiagli Tepesi yamaçlarında kuruludur. İlçenin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 100m'dir. İlçenin kuzeybatısında Beykoz, kuzeydoğusunda Şile, güneybatısında Ümraniye, güneydoğusunda ise Sancaktepe ilçeleri yer almaktadır (Çekmeköy Stratejik Planı, 2010-2014) (Şekil 1). İlçenin doğal bitki örtüsü, bölgenin Akdeniz ikliminin az yağışlı ve yağışlı alt tiplerinin etkisi altında olduğunu göstermektedir. Nitekim, ilçenin kuzey ve güneyinde yer alan Şile ve Göztepe meteoroloji istasyonlarının verileri karşılaştırıldığında bölgenin az yağışlı Akdeniz ve yağışlı Akdeniz biyoiklim tipleri arasında yer aldığı görülmektedir (Baysal, 2003).

Şekil 1: Çalışma alanının İstanbul'daki konumu ve Çekmeköy Uydu Görüntüsü (Google Maps, 2016)

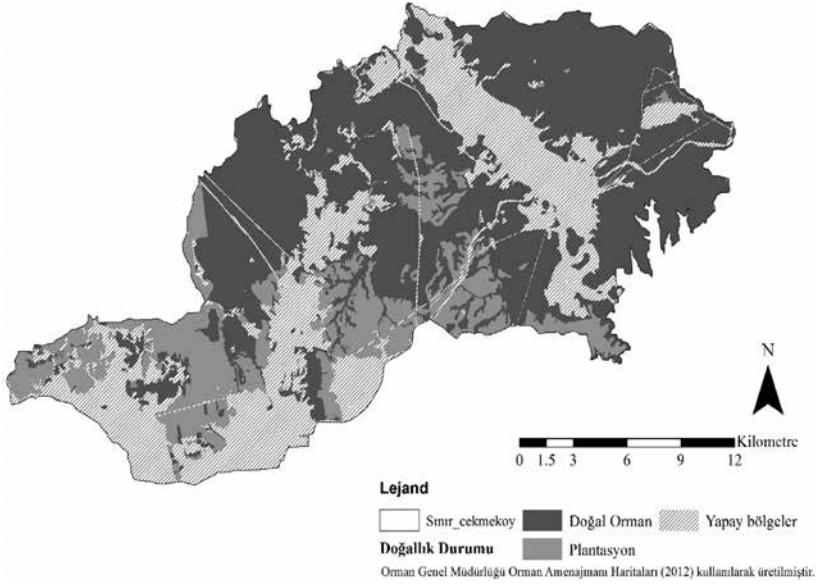
Çalışmada, mekânsal olarak Çekmeköy ilçesi idari sınırları kullanılmış olup (Şekil 1), İstanbul Orman Bölge Müdürlüğünden temin edilen 2012 yılına ait orman amenajman planından (OGM, 2012) yararlanılmıştır. Mevcut amenajman planı ile Çekmeköy ilçe sınırları çakıştırılarak çalışma altlığı elde edilmiştir. Elde edilen haritadaki meşcere tipleri yeniden sınıflandırılarak hâkim ağaç türlerinin yayılış haritaları düzenlenmiştir. Haritalar ile ilgili işlemler için ArcGIS 10.1 yazılımı kullanılmıştır.

BULGULAR

ÇEKMEKÖY İLÇESİ ORMAN VARLIĞI VE ALANSAL DAĞILIMLARI

Orman amenajman planına göre, Çekmeköy'ün yüzölçümünün % 69.4'ünün ormanlarla kaplı olduğu belirlenmiştir. Bu orana bakıldığında; Çekmeköy, İstanbul'un birçok ilçesine göre orman varlığı açısından oldukça iyi bir konumundadır. İlçenin sahip olduğu orman alanları arasında İstanbul için önemli arz eden Alemdağ, Taşdelen ve Sultançiftliği Taşlitepe gibi ormanlar yer almaktadır. Alemdağ ve Taşdelen ormanları nadir ve endemik türler açısından da önemli olup, İstanbul'un endemik bir bitkisi olan *Crocus olivieri* subsp. *istanbulensis*'in yayılış gösterdiği alanlardır. Bununla birlikte, bölgedeki ormanların kenarlarında, *Cirsium polycephalum* DC. ve *Lathyrus undulatus* Boiss.; daha nemli bölgelerde ise *Cyclamen coum* Mill., *Galanthus plicatus* subsp. *byzantinus* (Baker) D.A.Webb, *Lilium martagon* L.ve *Osmunda regalis* L. gibi oldukça nadir türlerin zengin popülasyonları da bulunmaktadır (Özhatay, Byfield ve Atay, 2003). Alemdağ ormanının bir kısmı da "Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı" (Özhatay, Byfield ve Atay, 2003) listesinde yer alan Ömerli Havzasının içinde yer almaktadır.

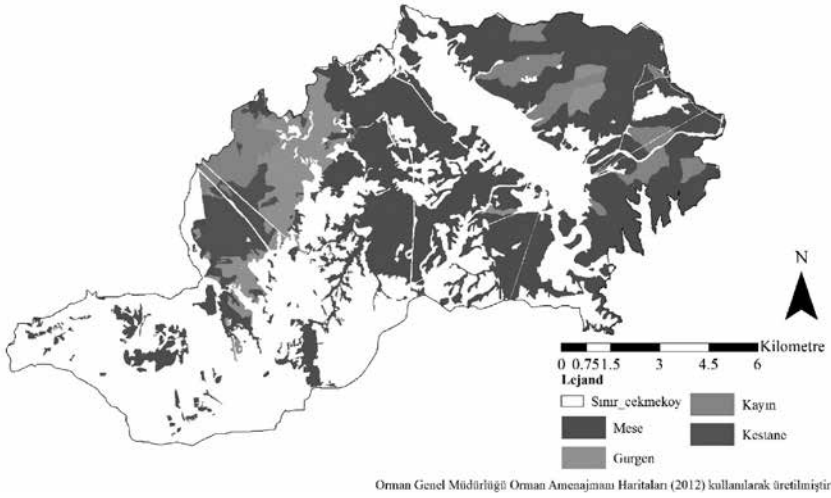
Çekmeköy ormanlarını doğal ve yapay ormanlar olarak sınıflandırdığımızda; bu ormanların %75'inin doğal orman, %25'inin ise doğal ve yabancı kökenli (egzotik) iğne yapraklı ağaç türleriyle oluşturulmuş ağaçlandırma alanlarından oluştuğu görülmektedir (Şekil 2). Ağaçlandırma alanları genellikle kent çevresindeki makilik ve bozuk baltalık karakterindeki alanların dikim yoluyla ağaçlandırılması şeklinde kurulmuştur.

Şekil 2. Çekmeköy ilçesindeki orman alanlarının doğallık durumu

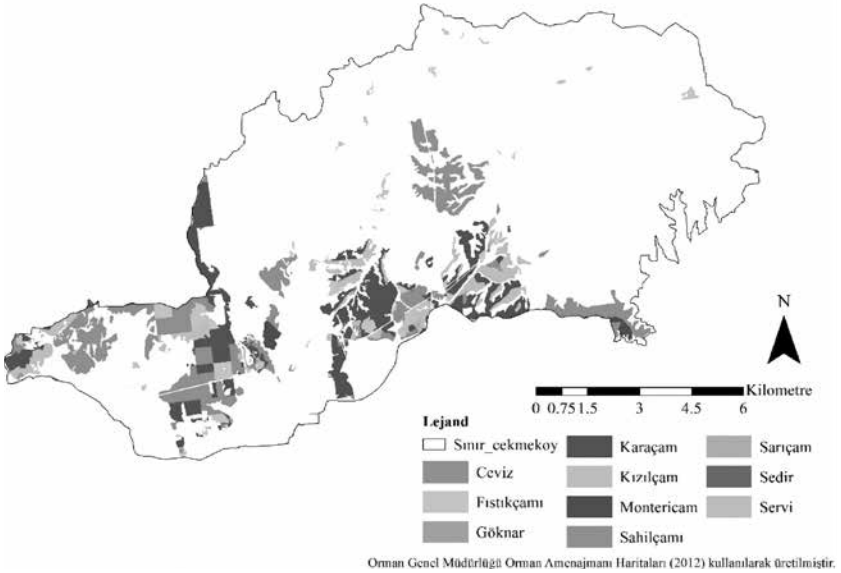
Doğal ormanlar; Meşe (*Quercus* sp.), Doğu Kayını (*Fagus orientalis* Lipsky.), Gürgen (*Carpinus betulus* L.) ve Kestane (*Castanea sativa* Mill.) gibi ağaç türlerinin saf ve karışık ormanlarından oluşmaktadır. Bu türlerin yanısıra; Dişbudak (*Fraxinus angustifolia* Vahl.), Doğu çınarı (*Platanus orientalis* L.), Kızılağaç (*Alnus glutinosa* L.), Aksögüt (*Salix alba* L.), Titrek kavak (*Populus tremula* L.), Üvez (*Sorbus torminalis* (L.) Crantz), Ahlat (*Pyrus amygdaliformis* Vill.) ve Yaban armudu (*Pyrus communis* L.) gibi odunsu türlere de rastlanılmaktadır.

Bölgede, Meşenin hâkim olduğu ormanlar geniş alanlar kaplamakta, en az alanı ise Kestanenin diğer yapraklı türlerle oluşturduğu karışık ormanlar oluşturmaktadır (Şekil 3). Orman amenajman planında Meşe ormanını oluşturan farklı Meşe türleri arasında bir ayırım yapılmamıştır. Ancak, bölgede Macar meşesi (*Quercus frainetto* Ten.), Sapsız Meşe (*Quercus petraea* (Mattuschka) Lieb.), Saçlı meşe (*Quercus cerris* L.), Tüylü meşe (*Quercus pubescens* Willd.), Istranca meşesi (*Quercus hartwissiana* Steven.) ve Mazı meşesi (*Quercus infectoria* Oliver)'nin yayılış gösterdiği bildirilmektedir (Baysal, 2003).

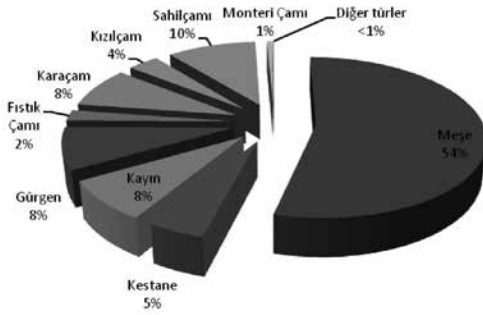
Şekil 3. Doğal ormanlardaki hâkim ağaçların mekânsal dağılımı.

Ağaçlandırma alanlarında hızlı gelişen ibrelî türlerin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu alanlarda başta Sahil çamı (*Pinus pinaster* Aiton) olmak üzere Karaçam (*Pinus nigra* subsp. *pallasiana* (Lamb.) Holmboe), Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.), Sarıçam (*Pinus sylvestris* L.) ve Monteri çamı (*Pinus radiata* D.Don) gibi hızlı gelişen ağaç türleri kullanılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Ağaçlandırma alanlarındaki hâkim türlerin mekânsal dağılımı.

Çekmeköy sınırları içerisinde kalan tüm doğal ve yapay ormanlardaki hâkim ağaç türlerinin alansal olarak karşılaştırılması sonucunda, Meşe hâkimiyetindeki ormanların miktarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Burada, tüm ormanların yarısından fazlası (%54) Meşenin saf ve diğer türlerle oluşturduğu karışık ormanlardan oluşmaktadır. Bunu, Sahil çamı (*Pinus pinaster* Aiton) ağaçlandırma alanları ile Gürgenin saf ve karışık ormanları izlemektedir (Şekil 5). Doğal ağaç türlerinden Kestane (*Castanea sativa* Mill.) ve Doğu kayını (*Fagus orientalis* Lipsky) ise orman oluşturan diğer önemli ağaç türleridir.

Şekil 5. Hâkim Türlerin Alansal Dağılışı

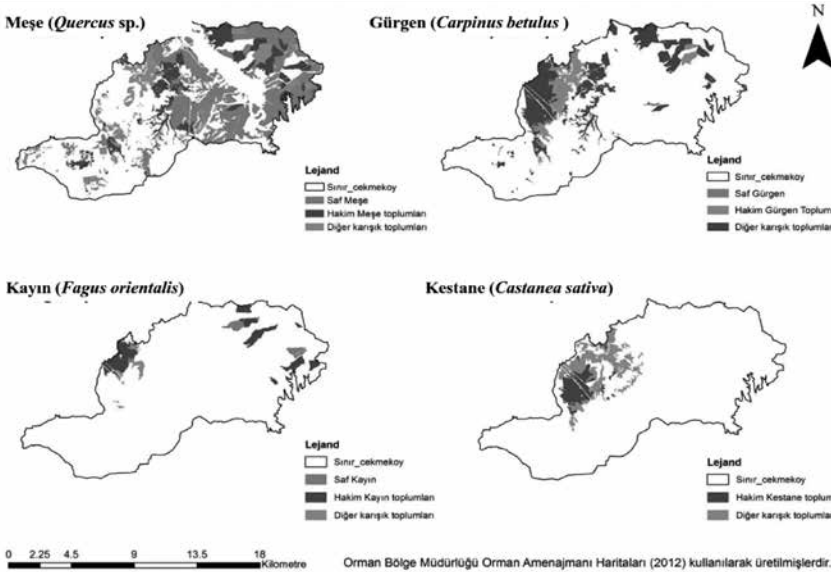
Doğal ve yapay ormanların yanı sıra, ormanlık alanların çevresinde ve sırtlarda makilik (fundalık) alanlar da bulunmaktadır (Şekil 6). Makilik alanlarda yaygın olarak görülen bitkiler ise şunlardır: Tüylü Laden (*Cistus creticus*), Adaçayı yapraklı laden (*Cistus salviifolius* L.), Funda (*Erica arborea* L.), Funda (*Erica manipuliflora* Salisb.), Kocayemiş (*Arbutus unedo* L.), Akçakesme (*Phillyrea latifolia* L.), Alıç (*Crataegus monogyna* Jacq.), Kurtbağrı (*Ligustrum vulgare* L.), Ateş dikenini (*Pyracantha coccinea* M.Roem).

Şekil 6. Taşdelen Ormanı'ndan görünüm (solda), tepelik alanlarda görülen makilikler (sağda)

ANA AĞAÇ TÜRLERİNİN YAYILIŞ ÖZELLİKLERİ

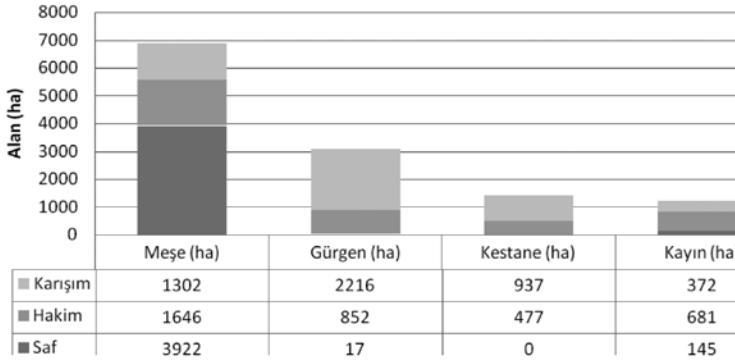
Çekmeköy sınırları içerisindeki doğal ormanlar; Meşe (*Quercus* sp.), Gürgen (*Carpinus* sp.) ve Kayının (*Fagus orientalis* Lipsky) saf ve karışık meşcerelerinden oluşmaktadır. Ülkemizde, hem kurak hem de nemli bölgelere uyum sağlayan farklı türleri bulunan Meşe, İstanbul'un genelinde olduğu gibi, Çekmeköy'de hâkim meşcere tipini oluşturmaktadır. Meşe meşcerelerinin büyük bir kısmı (% 57) saf meşelerden, geri kalanı ise Kayın, Gürgen ve Kestane gibi geniş yapraklı türlerin karışık meşcerelerinden oluşmaktadır. Kayın, Gürgen ve Kestane türleri ise daha çok nemli ve bütünlüğü bozulmamış orman alanlarının bulunduğu bölgelerde, özellikle de Reşadiye Mahallesi'nin Kuzeybatısında yer alan Vakıf Ormanı'nda hâkim durumdadır. Bununla birlikte, Kayın ve Gürgen türlerinin meşeye kıyasla çok az miktarda saf meşcereleri bulunmaktadır. Geçmişte çok daha geniş alanlarda yayılış gösterdiği bilinen Kestanenin günümüzde çeşitli hastalıklar nedeniyle oranının azaldığı bilinmektedir (Şekil 7 ve 8).

Şekil 7. Doğal Orman Alanlarında Hâkim Orman Ağaçlarının Yayılış Haritaları

Bölgede yayılış gösteren Gürgen ve Meşe ormanları, Osmanlı döneminden itibaren uzun yıllar sürdürülen baltalık işletmeciliğinin izlerini taşımaktadır (Şekil 9). Özellikle, Osmanlı Dönemi'nden itibaren yakacak ve kömür üretmek amacıyla baltalık orman işletmeciliği uzun

dönemler sürdürülmüştür. Ancak, 2006 yılında Orman Genel Müdürlüğü'nün aldığı bir kararla Baltalık orman işletmeciliğine son verilerek, bu ormanlarda koruya dönüştürme çalışmaları başlamıştır.

Şekil 8. Doğal Ormanlardaki Hâkim Orman Tiplerinin Alansal Dağılımları

Şekil 9. Doğal meşe ormanlarından bir görünüm.

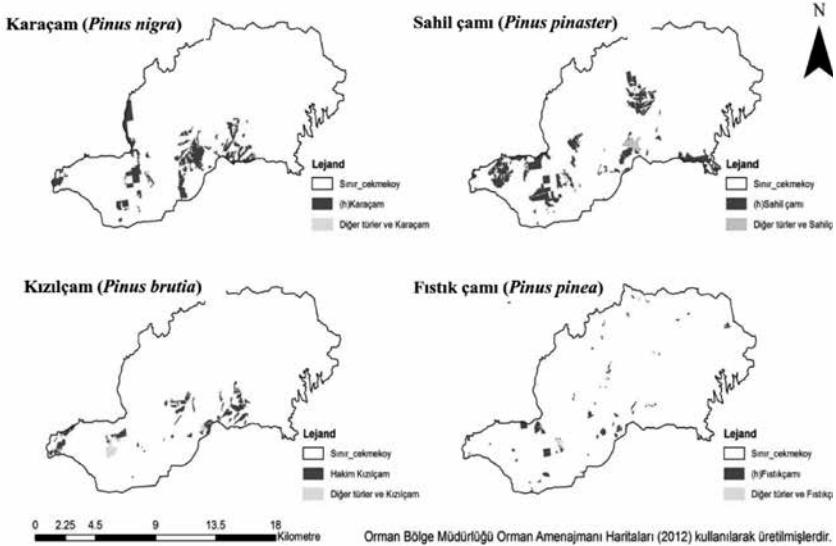
AGAÇLANDIRMA ALANLARINDAKİ TÜRLERİN YAYILIŞ ÖZELLİKLERİ

Çekmeköy ilçesindeki ağaçlandırma alanlarının geçmişi 1965 yılına kadar dayanmaktadır. Özellikle, Alemdağ bölgesinde yapılan ağaçlandırmalar, 1960'lı yıllarda Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) kanalıyla yapılan ve kısa zamanda yüksek odun verimini amaçlayan ağaçlandırma projeleri kapsamında yapılmıştır. Bu tarihlerde yapılan ilk ağaçlandırmaları inceleyen Kaya (1989)'a göre, Çekmeköy bölgesindeki Sahil çamı ağaçlandırmalarının Karaçam ağaçlandırmalarına göre daha iyi gelişim gösterdiğini tespit etmiştir (Şekil 10).

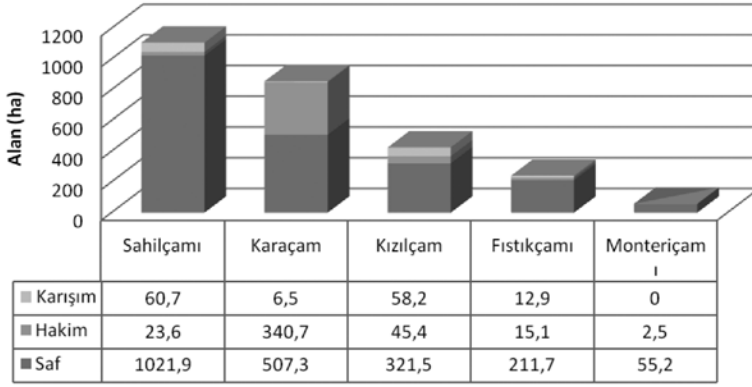

Şekil 10. Yapay orman alanlarından bir görünüm (Solda Sarıçam, sağda Sahil çamı).

Günümüzdeki duruma baktığımızda, ağaçlandırma alanlarında başta Sahil çamı (*Pinus pinaster* Aiton) olmak üzere Karaçam (*Pinus nigra* subsp. *pallasiana* (Lamb.)), Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.), Sarıçam (*Pinus sylvestris* L.) ve Monteri çamı (*Pinus radiata* D.Don) gibi hızlı gelişen ağaç türlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu alanlarda Sahil çamı (*Pinus pinaster* Aiton) plantasyonları en fazla alana sahipken en az alanı Sarıçam ağaçlandırmalarının kapladığı görülmektedir (Şekil 11 ve 12). Bu türler dışında, ağaçlandırma çalışmalarında Sedir (*Cedrus* sp.), Servi (*Cupressus* sp.), Ceviz (*Juglans* sp.), Gökmar (*Abies* sp.) gibi türler de kullanılmış olup, bunlar geniş alanlar kaplamamaktadır.

Şekil 11. Ağaçlandırma Alanlarında Yaygın Kullanılan Türlerin Yayılış Haritaları

Şekil 12. Ağaçlandırma Alanlarında Kullanılan Türlerin Alansal Dağılımları

ORMAN VARLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2013 yılında yapılan İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu sonuç raporunda, “İstanbul ormanlarının tarihin hiçbir döneminde bu kadar baskı görmediği” belirtilmiştir (Anonim, 2013). Özellikle İstanbul’un kuzey bölgelerinde yaşanan bu baskı, orman ekosisteminin bütünlüğünü tehdit etmekte ve her geçen gün bu tehlike daha da artmaktadır. İstanbul’un kuzey bölgelerinde yaşanan parçalanma ve kentsel baskıların ulaştığı boyuta kıyasla, Çekmeköy ormanlarının durumu daha iyi vaziyettedir. Son 50 yıla ait hava fotoğrafları ve uydu görüntülerine bakıldığında, Çekmeköy sınırları içerisindeki orman alanlarının mekânsal sınırlarında ciddi değişiklerin olmadığı açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, İstanbul’un önemli ulaşım ağlarının Çekmeköy sınırlarından geçmesi buradaki ormanları da etkilemiştir. Son olarak, 2016 yılında hizmete giren Yavuz Sultan Selim Köprüsü bağlantı yolunun, ilçenin güney-kuzeydoğu hattı boyunca yer alan orman alanlarını böldüğü görülmektedir (Şekil 13).

Şekil 13. Yavuz Sultan Selim Köprüsü güzergâhından bir görünüm.

Çekmeköy ormanları, yıllar içerisinde mekânsal olarak bütünlüğünü kısmen korumuş olsa da faklı faktörlerin tehdidi ile karşı karşıyadır. Geçmişten günümüze kadar devam eden kaçak kesimler gibi orman suçları olarak tabir edilen eylemler, önemli sorunların başında gelmektedir. Hızal (2001)'e göre Alemdağ ormanlarını tehdit eden faktörler; yerleşme (orman içinde meydana gelen açıklıklar ve düzlükler üzerinde bina veya tesis inşa edilmesi), açmacılık (yeni tarlalar ve otlak alanları elde etmek için ağaçları tamamen kesmek Çanakçıoğlu, 1985'den akt. Hızal, 2001), kaçakçılık, otlatma ve yangın olarak sıralanmıştır. Ayrıca, Hakyemez'in (1995) Alemdağ Ormanı'ndaki 1978-1989 yılları arasında çıkan orman yangını verilerine dayandırarak yaptığı araştırmada, bölgede yangın çıkma riskinin normal sınırın üzerinde olduğunu tespit etmiştir.

Orman ekosistemlerini tehdit eden bir başka faktör de rekreasyon faaliyetleridir. Her ne kadar Çekmeköy ormanları için bu konuda yapılmış bir çalışmaya rastlanmasa da, çalışma kapsamında yapılan arazi gözlemlerinde, rekreasyon kaynaklı sorunlar tespit edilmiştir. Özellikle, gerek geniş yapraklı orman alanlarında (Şekil 14) gerekse ağaçlandırma sahalarında (Şekil 15) orman alt örtüsünün tamamen tahrip olduğu görülmüştür.

Şekil 14. Taşdelen Mesire yerinde piknik yapılmayan (solda) ve piknik yapılan meşe ormanından (sağda) görünümlemler.

Şekil 15. Taşdelen Mesire yerinde piknik yapılmayan (solda) ve piknik yapılan ağaçlandırma ormanından (sağda) görünümlemler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, kent çevresindeki yeşil alanların bir parçası olarak orman varlığının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, öncelikle ormanların kent ve kent ekosistemindeki yeri ve önemine değinilmiş, Çekmeköy ilçesinin orman varlığı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise mevcut orman varlığını tehdit eden faktörler ortaya konulmuştur.

Çekmeköy ilçesi, orman varlığı açısından İstanbul'un en zengin ilçelerinden biri konumundadır. Akdeniz ve Karadeniz iklim bölgeleri arasında bir geçiş özelliği göstermesi nedeniyle her iki iklim tipini temsil eden maki ve orman vejetasyonunu bir arada bulundurmaktadır. Çekmeköy ormanları, sadece biyolojik çeşitlilik ve doğa koruma fonksiyonu açısından değil, sahip oldukları kültürel değerler (Çam, 2015) açısından da önemli özellikler göstermektedir.

Marmara Bölgesi'nin genelinde olduğu gibi Çekmeköy'de de hakim orman dokusunu Meşe ormanları oluşturmaktadır. Meşe türleri, baltalık orman işletmesi için en uygun ağaçların başında gelmektedir. Bu nedenle bölge ormanları odun ihtiyacını karşılamak amacıyla uzun yıllar baltalık orman olarak işletilmiştir. Baltalık ormanı; sürgün verme yeteneğinde olan ağaçların kesilmesinden sonra, onların verdiği sürgünlerden (kütük ve kök sürgünü) oluşan ormandır (Çolak, ve Asan, 2007). Bölgedeki Osmanlı çiftlikleri hakkında araştırma yapan Çam (2015), Alemdağ bölgesindeki ilk yerleşimcilerin de baltalık olarak ormanlardan yararlandığını belirtmektedir. Şahin de (2007) Osmanlı döneminde burada kurulan köylerin tamamına yakınının ormandan geçimlerini sağladığını ifade etmektedir. Bunun sonucunda, yerleşim yerleri çevresindeki ormanlar ya tamamen kaybedilmiş ya da bozuk baltalık ormanlarına dönüştürülmüştür. Baltalık ormanı işletmesi ile biyolojik çeşitlilik ve orman alt örtüsü etkilenmekte, orman kenarı ve orman için habitatlarda çeşitli değişimler meydana gelmektedir. Orman Genel Müdürlüğü'nün 2006 yılında aldığı bir kararla ülkemizdeki baltalık ormanlarının koruya tahvil edilmesine karar verilmiş ve bu ormanların bu yönde işletilmesinde başlanmıştır (Şahin, 2014).

Hava fotoğrafları ve uydu görüntüleri, Çekmeköy ormanlarının uzun yıllardır orman varlığını koruduğunu göstermektedir. Ancak, orman alanlarının mekânsal sınırlarının değişmemiş olması ya da alansal olarak bir değişiklik göstermemesi, bu yerlerin ideal bir orman kuruluşunda

olduğunu söylemek için yeterli değildir. Nitekim, dışarıdan bakıldığında doğal ve tahrip edilmemiş ormanlar bile dikkatli incelendiğinde stabil ve canlı olmayabilir. Özellikle, İstanbul gibi büyük kent çevresindeki ormanlarda aşırı insan baskısı nedeniyle orman altı florası tamamen yok olmuş ya da zarar görmüş ve dolayısıyla ormanın gençleşmesi tehlike altına girmiştir. Orman biyolojik çeşitliliğindeki azalmalar ormanların sürekliliği açısından en önemli risklerin başında kabul edilmektedir. Avrupa Ormanlarının Korunması için Bakanlar Konferansı'nda Süreklilik Prensibine Uygun Orman Yönetimi şu şekilde tanımlanmıştır: “Orman ve orman alanlarının biyolojik çeşitliliklerini, verimliliğini, gençleşme kapasitesini, vitalitesini (canlılığını) koruyacak düzeyde ve şekilde ormanların kullanılması ile bu gün ve gelecekteki ekolojik, ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını yöresel, ulusal ve küresel düzeylerde sürdürmek”. Bu kapsamda orman biyolojik çeşitliliği (ağaç tür bileşimi, doğallık ve ölü ağaçlar) sürdürülebilir orman işletmeciliğinin temel unsurları arasında kabul edilmiştir (Blasi and Burrascano, 2013).

Orman varlığının sürdürülebilirliğine yönelik tehlikelerin başında orman alanlarının parçalanma riski gelmektedir. “Parçalanma, açık ve doğal alanların daha küçük ve izole birimlere dönüşme sürecini ifade etmektedir (Deniz, Küçükberbaş ve Tuncay, 2006). Bu yönden bakıldığında, Çekmeköy ilçesi içinden geçen otoyol ve bağlantı yolları önemli bir etkiye sahiptir. Bu yolların çevresinde herhangi bir yapılaşmaya izin verilmemesi ve bu suretle yol etki alanının kontrol altında tutulması son derece önemlidir. Bununla birlikte, Çekmeköy’ün nüfusu hızla artmaya devam etmektedir. 2000 yılında yaklaşık 40.000 kişi olan nüfus 2015’e gelindiğinde 200.000’i aşmıştır. Özellikle, 1999 İstanbul depreminde sonra artan nüfus, ormanları tehdit etmeye başlamıştır. Nitekim, İstif’in (2009) Çekmeköy ve Ömerli yerleşimlerinin mekânsal gelişimi üzerine yaptığı araştırmada bu duruma vurgu yapılmaktadır. Özellikle I.ve II. Köprü yatırımları sonrasında, kent makroformunun kuzey bölgelere doğru gelişim gösterdiği ve bunun da 2B sorununa yol açtığı ve su toplama havzaları içerisinde (Çekmeköy, Alemdağ, Taşdelen, Ömerli, Sarıgazi, Samandıra, Sultanbeyli vb.) kaçak yapılaşmaları meydana getirdiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Hızal da (2001) bölgedeki orman alanları çevresindeki yapılaşmaya dikkat çekmektedir.

Ülkemizde, 1960’lı yıllarda başlayan hızlı gelişen iğne yapraklı türlerin ithali ve denemelere konu edilmesinin ardından elde edilen ön sonuçlara dayanılarak Marmara Bölgesi’nde endüstriyel ağaçlandırmalara

başlanmıştır. 1970'li yıllarda hız kazanan bu ağaçlandırma çalışmalarında Sahilçamı (*Pinus pinaster*) türü yaygın olarak kullanılmıştır (Birler ve Diner, 1996; Akgül ve Dirik, 2012). Ağaçlandırma alanı olarak ise aşırı kesimler sonucunda oluşan bozuk baltalık ve açıklıklar seçilmiştir. Bu endüstriyel ağaçlandırmalar her ne kadar odun hammaddesi üretimi amacıyla oluşturulmuş olsa da, bu alanların kaçak yapılaşmalarla kaybedilmesini de önlemiştir. Nitekim, kent çevresindeki ormanların kentleri kuşaklama etkileriyle kaçak yapılaşmaları kontrol altında tuttuğu bildirilmektedir. Dirik'e (2005) göre; gelişmiş ülkelerin çoğunda, kent çevresindeki ormanların estetik, psikolojik ve ekolojik işlevleri ön planda tutularak kentsel ortamların yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise, bu ormanların daha farklı işlevleri ile önem kazanmaktadır. Ormanların kentleri kuşaklama etkileriyle kentlerin planlı ve düzenli gelişiminin sağlanması ve kaçak yapılaşmalarla kontrolsüz gelişiminin önlenmesi öncelikli amaçlar arasındadır. Kent çevresinde kültür ormanlarının tesis edilmesi her şeyden önce kentin bulunduğu doğal koşullara uygun olmak zorundadır (Dirik, 2005).

Çekmeköy; henüz bozulmamış doğası, önemli kent merkezlerine ve ulaşım akslarına yakınlığı ile önemli bir kentsel çekim merkezi olma yolunda ilerlemektedir. Bununla birlikte, Çekmeköy'ün orman alanları, parçalanma ve kentleşme gibi tehlikelerle karşı karşıyadır. Ayrıca rekreasyon faaliyetleri de ormanlar üzerinde bir tehdit oluşturabilecektir. Bu noktada ormanların taşıma kapasitesinin de belirlenmesi önemli bir öncelik olmaktadır. Bu nedenle, söz konusu orman varlığının korunması için öncelikle ilçe ve yakın çevresinde kapsamlı flora ve vejetasyon çalışmalarının yapılması ve bu çalışmalara ek olarak habitat haritalarının hazırlanıp, koruma öncelikli alanların belirlenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, ormanların sunduğu ekosistem hizmetlerinin de ortaya konulması ve rekreasyon gibi faaliyetler için gerekli taşıma kapasitesi değerleri tespit edilmelidir. Tanımadan korumanın mümkün olmadığını unutmamalıyız.

Sonuç olarak; Çekmeköy ilçesi, İstanbul genelindeki hâkim iklim bölgeleri arasında bir geçiş özelliği göstermesi ve uzun yıllardır bütünlüğünü muhafaza ettiği orman varlığıyla, İstanbul peyzajının önemli bir bileşeni durumundadır. Bu nedenle, gerek ilçe gerekse kent düzeyinde geliştirilecek projelerde, öncelikle mevcut orman alanlarının bütünlüğünün korunması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Akgül, S., Dirik, H., (2012). Sahilçamı Ağaçlandırmalarının Türkiye Ormancılığındaki Yeri ve Akdeniz Biyoiklim Kuşağındaki Gelişiminin Değerlendirilmesi. KSÜ Doğa Bil. Der., Özel Sayı, 226.

Amati, M., & Taylor, L. (2010). From green belts to green infrastructure. Planning, Practice & Research, 25(2), 143-155.

Anonim, (2013). İstanbul Ormanların Sorunları ve Çözüm Önerileri, Türkiye Ormancılar Derneği Marmara Şubesi Yayınları no.03, İstanbul.

Baysal, M. (2003). Paşaköy/İstanbul Ömerli Barajı Çevresi Florası, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Birler, A.S. & Diner A. (1996). Kerpe Araştırma Ormanı'nda baltalık meşcerelerinde odun ve enerji veriminin tesbiti ve hızlı gelişen ibrelü tür endüstriyel ağaçlandırmaları ile mukayesesi. Kavak ve Hızlı Gelişen Orman Ağaçları Araştırma Enstitüsü, Teknik Bülten No: 177, ISSN 1300-395X, Müd. Yayın no: 207, İZMİT.

Blasi, C., & Burrascano, S. (2013). The role of plant sociology in the study and management of European forest ecosystems. iForest-Biogeosciences and Forestry, 6(2), 55.

Çam, E. (2015). 19. yüzyıl'da istanbul çiftlikleri: Hekimbaşı, Çavuşbaşı, Alemdağ örnekleri. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul)

Çanakçıoğlu, H. (1985). Orman Koruma. İÜ. Orman Fakültesi Yayınları. İÜ Yayın no: 3315, Orman Fak. Yayın No: 376, İstanbul, XIX, 486

Çekmeköy Stratejik Planı, 2010-2014. Çekmeköy Belediyesi Yayınları, <http://cekmekey.bel.tr/tr/yayinlarimiz>.

Çekmeköy (n.d.). Alıntı tarihi Kasım 15, 2016, <http://www.cekmekey.gov.tr/ilcemizin-tarihi>

Çolak, A., & Asan, Ü. (2007). Orman Amenajmanı ve Silvikültür Terimleri Sözlüğü. IUFRO World Series, 9.

Dirik, H. (2005). Kırsal Peyzaj (Planlama ve Uygulama İlkeleri). İstanbul Üniversitesi yayınları no: 4559.

De Groot, R. S., Alkemade, R., Braat, L., Hein, L., & Willemen, L. (2010). Challenges in integrating the concept of ecosystem services and values in landscape planning, management and decision making. Ecological complexity, 7(3), 260-272.

Deniz, B., Küçükberbaş, E. V., & Tuncay, Y. H. E. (2006). Peyzaj ekolojisine genel bakış. Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 3(2), 5-18.

Dobbs, C., Escobedo, F. J., & Zipperer, W. C. (2011). A framework for developing urban forest ecosystem services and goods indicators. Landscape and urban planning, 99(3), 196-206.

Frey, H. W. (2000). Not green belts but green wedges: the precarious relationship between city and country. Urban design international, 5(1), 13-25.

García-Nieto, A. P., García-Llorente, M., Iniesta-Arandia, I., & Martín-López, B. (2013). Mapping forest ecosystem services: from providing units to beneficiaries. Ecosystem Services, 4, 126-138.

Google Maps, (2016). Google Maps. Google Maps JavaScript API v3; 2016. Eri-

şim adresi: <https://developers.google.com/maps/web> (erişim tarihi: 14.11.2016)

Hakyemez, A. (1995). Alemdağ Orman İşletme Müdürlüğü'nde yangın tehlike oranları. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University (JFFIU)*, 45(1), 75-86.

Hızal, E. (2001). İstanbul-Alemdağ Ormanlarının Varlığını Tehdit Eden Etkenler (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, İstanbul)

İstif, S. (2009). İstanbul kentinin mekansal gelişimi, çekmeköy-ömerli yerleşmesinin yeni kentleşme akımı kapsamında incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul)

Kaya, K. (1989). Alemdağ yöresinde dikilen yerli ve yabancı türlerde gelişme (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, İstanbul)

Konijnendijk, C. C. (2010). The role of forestry in the development and reform of green belts. *Planning, practice & research*, 25(2), 241-254.

Konukcu, M. (2001). Ormanlar ve ormancılığımız: "faydaları, istatistiki gerçekler anayasa, kalkınma planları, hükümet programları ve yıllık programlar'da ormancılık". DPT.

Kühn, M. (2003). Greenbelt and Green Heart: separating and integrating landscapes in European city regions. *Landscape and Urban Planning*, 64(1), 19-27.

Maco, S. E., & McPherson, E. G. (2003). A practical approach to assessing structure, function, and value of street tree populations in small communities. (Master's Thesis) wcufrre.ucdavis.edu.

Nelson, E., Mendoza, G., Regetz, J., Polasky, S., Tallis, H., Cameron, D., ... & Lonsdorf, E. (2009). Modeling multiple ecosystem services, biodiversity conservation, commodity production, and tradeoffs at landscape scales. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 7(1), 4-11.

OGM, 2012. İstanbul Orman Amenajman Planı, İstanbul

Önder, S. (2003). Selçuk Üniversitesi öğrencilerinin rekreasyonel eğilim ve taleplerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *SÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 17(32), 31-38.

Özhatay, N., Byfield, A., & Atay, S. (2003). Türkiye'nin önemli bitki alanları. WWF Türkiye.

Pamukçu, P. (2015) Ekosistem Hizmetlerinin Peyzaj Planlama Sürecine Entegrasyonu, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul)

Prow, T. (1999). The power of trees. *The Illinois Steward*, 7(4).

Schilling, J., & Logan, J. (2008). Greening the rust belt: A green infrastructure model for right sizing America's shrinking cities. *Journal of the American Planning Association*, 74(4), 451-466.

Simpson, J. R., & McPherson, E. G. (1998). Simulation of tree shade impacts on residential energy use for space conditioning in Sacramento. *Atmospheric Environment*, 32(1), 69-74.

Simsek, Ç. K., & Sengezer, B. (2012). İstanbul Metropolitan Alanında Kentsel Isınmanın Azaltılmasında Yeşil Alanların Önemi. *Megaron Article*, 7(2), 116-128.

Şahin, A. (2014). Marmara Bölgesindeki Meşe Ormanları ve Koruya Tahvil (Dönüştürme) Uygulamaları-2. *Orman ve Av Dergisi*, pp. 8-23.

- Şahin, S. (2007). Bir Tatlı Huzur Beldesi Alemdağ. İstanbul: Alemdağ Belediyesi.
- Tang, B. S., Wong, S. W., & Lee, A. K. W. (2007). Green belt in a compact city: A zone for conservation or transition?. *Landscape and Urban planning*, 79(3), 358-373.
- Uygur Erdoğan, B. (2016), Hidrolojik Ekosistem Hizmetlerinin Havza Planlamaya Uyarlanması, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, İstanbul)
- Xiao, H., Ouyang, Z., Zhao, J., & Wang, X. (2000). [Forest ecosystem services and their ecological valuation--a case study of tropical forest in Jianfengling of Hainan Island]. *Ying yong sheng tai xue bao= The journal of applied ecology/ Zhongguo sheng tai xue xue hui, Zhongguo ke xue yuan Shenyang ying yong sheng tai yan jiu suo zhu ban*, 11(4), 481-484.
- Yang, J., & Jinxing, Z. (2007). The failure and success of greenbelt program in Beijing. *Urban forestry & urban greening*, 6(4), 287-296.
- Yılmaz, S., Bulut, Z., & Yeşil, P. (2006). Kent Ormanlarının Kentsel Mekana Sağladığı Faydalar, Atatürk Üniversitesi. Ziraat Fakültesi Dergisi, 37(1), 131-136.
- Zhao, T., Ouyang, Z., Zheng, H., Wang, X., & Miao, H. (2003). Forest ecosystem services and their valuation in China. *Journal of Natural Resources*, 19(4), 480-491.

ÇEKMEKÖYÜN TÜRK HÂKİMİYETİNE GİRİŞİ

Şakir Turan*

GİRİŞ

Konumu itibarıyla doğu ile batı arasında bir geçiş yeri olan İstanbul, tarih öncesi devirlerden itibaren sayısız güçler ve göçlerin mekânı olmuştur. Bu coğrafya Asya ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi üstlenmiştir. Doğuda Mezopotamya ve Mısır gibi Eski Doğu medeniyetleri ile Batıda Akdeniz Medeniyetlerinin oluşturduğu Eski Batı dünyalarını kucaklaştıran bir kültür aracısı konumundadır. Bu konumun oluşmasında gerçekleştirilen mücadeleler, en eski devirlerden sonrada hızlanarak devam etmiş, İstanbul'a yakın ve geçiş bölgesi durumunda olan Çekmeköy ve çevresini de etkilemiştir.

BİZANS DÖNEMİNDE İSTANBUL'A İLK TÜRK AKINLARI

Bugünkü İstanbul'un temelleri M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında atılmış, M.S. 4. yüzyılda İmparator Constantin tarafından yeniden inşa edilmiştir. 476 yılında Batı Roma'nın yıkılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu'na dönüşmüştür. Bu dönüşüm Bizans için bir toparlanma ve yükselmeyi sağlarken İstanbul'u da, bu yeni imparatorluğun başkenti haline getirmiştir¹.

Bizans'ın toparlanma ve yükselme süreci uzun sürmemiş, İmparator Jüstinyen'den sonra iktidara gelen Herakleios döneminde, Balkanları ele geçiren Avar ve Slav orduları İstanbul'u tehdit etmeye başlamışlardır². Nitekim Avar Türkleri, Sasaniler ile birlikte, özellikle İstanbul kuşatmalarında Bizans'la ciddi mücadeleler içerisinde bulunmuşlardır. Bu savaşlardan birinde Sasani hükümdarı II. Husrev bütün el-Cezire³, Filistin ve Suriye'yi ele geçirerek koca kentleri yakıp

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

1 Arif Kolay, İstanbul'un Yaşam Pınarı Çekmeköy, (Çekmeköy Belediyesi), İstanbul, 2013, s. 26.

2 Yusuf Behçet, "İstanbul'u İlk Muhasara Eden Türkler", Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Sayı: 2-3, İstanbul 1923, s. 149.

3 El- Cezire, IV ve VII. Yüzyıllardaki Bizans terminolojisinde Osrhoene'nin ve Mezopotamya'nın eyaletlerinin ve Tur Abdin bölgesine kadar Rakka, Urfa, Diyarbakır, Mardin, şehirlerinin birleşmesidir. Kaegi, Walter E. Bizans ve İlk İslam Fetihleri, İstanbul, 2000, s. 229.

yıkılmış, yerle bir etmiştir⁴. Bu istilalar Akdeniz kıyılarına kadar ilerlemiş, Karadeniz'in doğu kıyısındaki Lazika bölgesi ele geçirilmiştir. Bu süreçte Bizans'tan alınan haraç miktarı artarken, Lazika bölgesinin İranlılar tarafından boşaltılması sağlanmıştır. Aynı zamanda İran Devleti'nin Anadolu'da hamle gücü artmış, Bizans gözle görünür bir şekilde ikinci plana düşmüştür⁵.

Avar ve Slav istilalarının Balkan yarımadası ve İran üzerinden bütün Anadolu'yu sardığı korkulu yıllar içinde Bizans, toparlanma sürecine girerek ordu ve idare düzeninde temel değişiklikler başlatmıştır. Bizans'ın temel iskân politikası gereği, kalabalık gruplar, devletin bir yerinden başka bir yerine nakledilmek suretiyle güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bizans bu iskân hareketiyle, isyan durumundaki grupları parçalayarak sükuneti sağlamaya çalışmaktadır. Bununla ilgili olarak Bulgarlar, 530 yılında Trabzon ve havalisi ile Çoruh ve yukarı Fırat bölgelerine; Avarlar, 577 yılında İranlılarla savaşmak üzere Anadolu'nun doğu bölgelerine yerleştirildikleri gibi, buna benzer diğer bir çok halklar da bu şekilde iskâna maruz kalmışlardır⁶. Göçebe istilaları karşısında askeri desteği alan Bizans tedbirlerine devam ederek Anadolu'yu askeri bölgelere ayırmıştır. Bizans bu taktikle hiçbir zaman güven vermeyen ve yeterli sayının sağlanamadığı yabancı ücretli askerlerden kurtulmuş olacaktır. Bizans'ın bu çabaları, İranlıları Anadolu dağ geçitlerinde tutmuş, mevzilerini terke zorlamıştır. Bu şekilde Bizans, İran üzerinde parlak bir zafer kazanarak sınırlarındaki İran hâkimiyetini sona erdirmeye çalışmıştır⁷.

Bizans, bir taraftan bu akınlarla mücadele etmeye çalışırken, diğer taraftan Hazarları tesirsiz hale getirebilmenin yollarını aramaktadır. Göçebe akınlarını durdurabilmenin çaresi olarak Hazar askerlerinden istifade yolunu seçen Bizans, bir taraftan göçebe akınlara karşı bir set meydana getirirken, diğer taraftan da kendisine yönelen Hazar hücumlarını engellemiş olacaktır⁸. 626 yılında Bizans İmparatoru Heraklius, Hazar Devleti'nden yardım istemiş ve kendisine 40.000 atlı Türk askeri

4 Prokopius, Bizans'ın Gizli Tarihi, Çev. Orhan Duru, İstanbul, 2001, s. 134.

5 Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1991, s. 66.

6 Zaimova, Tıpkova, Vasilka, " XI. Yüzyıldan Sonra Anadolu'daki Bulgarlar Ve Selçuklar", Çev. Z. Zafer, Türkler, Y. Türkiye, C. 6, Ankara, 2002, s. 241. Ayrıca bkz. M. H. Yinanç, Türkiye Tarihi (Selçuklular Devri), İstanbul, 1944, s.167.

7 Ostrogorsky, Georg, age, 66.

8 Hasan Ata Abeşi, Türk Kavimleri Tarihi, İstanbul, 2001, s. 115.

gönderilmiştir⁹. Bir taraftan Bizans'ın talebi çerçevesinde gelişen Türk iskânları, diğer taraftan Hazarların kendi içlerindeki hâkimiyet mücadeleleri sonucu gerçekleşen ve Bizans kapılarını zorlamalarına neden olan askeri göçler Bizans sınırlarında Hazar hâkimiyetini başlatmıştır¹⁰.

İSLAM ORDULARI ÇEKMEKÖY'DE

Göçebe istilaları karşısında yıpranan Bizans'ın işi İslam akınlarıyla daha da zorlaşmıştır. Nitekim İslam- Bizans mücadelesi İslam'ın zuhurundan itibaren başlamış ve arkası kesilmeden devam etmiştir. Hulefa-i Râşidin'den olan Hz. Ömer döneminde deniz aşırı ülkelere fetihler yapılmasına izin verilmemektedir. Çünkü Hz. Ömer, gerçekleştirmiş olduğu fetihlerinde tam bir yerleşmeyi esas aldığından fetih bölgelerine götürülecek hizmetlerle ancak bunun sağlanabileceğini görmektedir. Hz. Osman dönemi ve sonrasında deniz aşırı ülkelere fetihler başlatılmıştır. Bu dönemde Araplar için Anadolu meçhul durumdadır. Bu yüzden Halife Süleyman dönemine kadar Anadolu fütuhatı deniz-yolu tercih edilerek gerçekleştirilmiş, kara fetihlerinden çekinilmiştir. Anadolu'ya gerçekleştirilen fetihlerin ana gayesi bu coğrafyanın ticari ve iktisadi cazibesıyla birlikte bunun tamamlayıcısı olan İstanbul'un ve buraya ulaştıran yolların önündeki engelleri aşmaktır. Nitekim Anadolu'nun güneyinden iç bölgelere kadar gerçekleştirilen akınlar ve hatta Kıbrıs'ın fethinin gerçekleştirilmesi dahi bu gayeye matuf çabalar olarak değerlendirilebilir.

Emeviler döneminden itibaren gerçekleştirilen İslam - Bizans mücadelelerinde gelişigüzel yayılmalardan ziyade, her ne kadar başarılı olmasa da, planlı ve muntazam bir şekilde İstanbul'u fethetme siyase-

9 Kamuran Gürün, Türk ve Türk Devletleri Tarihi, Ankara, 1984, s. 238.

10 Göçebe istilalarından bunalan Bizans çare olarak grupları parçalayarak kendi güvenliğini tesis etmeye çalışmıştır. Bu süreçte Bizans komutanlarının en yakınındaki askerler Türklerden oluşmaktadır. Nitekim 946 senesinde Tarsus'a Müslüman ve Hıristiyan esirlerin mübadelesini yapmak üzere gelen Abbasi elçisi, Bizans kumandanının yanına gittiğinde, yanındaki askerler arasında Ferganalı Türkleri görmüştür. Bu Türkler daha önceki yıllarda ücretli olarak getirilip Nevşehir yöresinde iskân edilen Türklerdir. Abbasi Devleti'nin kuruluş aşamasında da Doğu illerindeki Hazar Türk hâkimiyetinden faydalanıldığı, kaynaklardan anlaşılmaktadır. 947 yılında Seyfü'd-devle ile Bardas arasında ortaya çıkan savaşlarda Bizans generalinin yanında önemli miktarda ücretli Bulgar askerlerinin bulunduğu ve bunların da Niğde ve Nevşehir yörelerinde iskân edildikleri kaynaklarda belirtilmektedir. Bkz. Yinanç age, s.167.

tinin uygulandığını görmekteyiz¹¹. Bu sebepten Emevi Halifesi Muaviye zamanında Anadolu'ya ve Bizans'a karşı gerçekleştirilen askeri harekâtların en önemlisi İstanbul kuşatmalarıdır. Emeviler döneminde İstanbul'a karşı ilk askeri harekât 668 yılında olmuştur. İslam orduları, Malatya, Kayseri, Eskişehir yolunu takip ederek Çekmeköy ve çevresine ulaşmış, 669 yılı ilkbaharından itibaren boğaz geçilerek muhasara başlatılmıştır. Kışın başlamasıyla birlikte kuşatmaya son verilmiştir. 674 yılında ise İstanbul'a karşı ikinci askeri harekât başlatılmış, fakat kış mevsimine kadar herhangi bir sonuç alınamayınca ara sıra kuşatmalar devam etse de 680 yılında kuşatma tamamen terk edilerek geri çekilmek zorunda kalınmıştır.

Emeviler döneminde İslam ordularının gerçekleştirdiği Anadolu akınlarıyla İstanbul'u alabilmek için her yol denenmiştir. Öncelikle İstanbul'a uzanan yolların güvenliği sağlanarak Bizans yıpratılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, I. Muaviye döneminde 668'den 680 yıllarına kadar aralıklarla devam eden İstanbul harekât ve kuşatmaları dikkatle incelendiğinde, asıl orduya yardımcı kuvvetler olarak, Orta Anadolu, Ege ve Akdeniz sahillerinden desteklerin olduğu görülecektir.

Bu tarihten itibaren her ne kadar Bizans belli bir toparlanma süreci içerisine girip değişik iskânlarla Arapları durdurmaya çalışmış ise de, başarılı olamamıştır. Halife Hişam dönemine kadar etkisini yitiren kuşatmalar onunla birlikte yeniden canlandırılmıştır. Mesleme b. Abdülmelik komutasındaki kuvvetler İç Anadolu'ya girerek Kayseri'ye kadar ilerlemişlerdir. Ertesi yıl ise İznik önlerinde seferlerine devam etmişlerdir. Diğer taraftan Halife'nin oğulları Muaviye ve Süleyman'da Malatya ve Maraş çevresindeki akınlarda başarılı faaliyetler sergilemişlerdir. Bu akınlardaki başarılı faaliyetleriyle ön plana çıkan şahsiyetlerden olan Abdullah Ebu Yahya, Bizans'la yaptığı mücadelelerde şehit olmuş ve bundan sonra Bizans'ın karşı faaliyetleri başlamıştır¹². Bu dönemlerde Bizans ile olan mücadeleler denizde de devam etmiş fakat başarılı neticeler alınamamıştır.

11 İbrahim Hasan, İslam Tarihi, (Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal), Müt. İ. Yiğit, Y. Çiçek, S. Gümüş, A. T. Aslan, H. Aktaş, C.3, İstanbul, 1992, s. 54.

12 İbn Kesir, El- Bidaye ve'n- Nihayesin'de Abdullah Ebu Yahya'nın Anadolu'da bu dönemlerde şöhret bulan Battal Gazi olduğu Antakya'da ikamet ettiği, Bizans'a karşı başarılı savaşlar meydana getirdiğinden bahsetmektedir. İbn Kesir, El- Bidaye ve'n- Nihaye, Büyük İslam Tarihi, Çev. Mehmet Keskin, C. 9, İstanbul, 1995, s. 542-546.

İslam dünyasında Emevilerin yerine Abbasîlerin yönetime geçmeleriyle idari, askeri, siyasi ve ilmi sahalarda çok büyük değişiklikler olsa da, İstanbul'u fethetme arzusunda herhangi bir sapma olmamıştır. Nitekim Abbasi Halifesi Ebu Cafer Mansur, Devleti'nin i problemlerini hallettikten sonra Bizans ile yaklaşık bir asırdan beri sınır savaşları şeklinde devam eden mücadeleleri kontrol altına alabilmek ve İstanbul'u daha ciddi anlamda kuşatabilmek için Malatya ve Adana gibi stratejik bakımdan önemli uç vilayetlerini yeni baştan inşa ettirmiştir. Bu bölgeler bağımsız bölge statüsüne getirilerek askeri bir s şekline dnştrlmştir.

Abbasilerde sınırların istihkâmının kuvvetlendirilmesi Mehdi zamanında da devam etmiş, Hasan b. Kahtaba ve Harun komutasındaki ordular başarılı fetihler gerekleřtirmiřlerdir¹³. Bu fetihlerle İslam ordusu 782'de Üsküdar'a kadar ilerlemiştir. İmparator VI. Konstantinos'un naibi İrene ile anlaşma yapılarak Bizans'a 70.000 ve 90.000 dinarlık yılda iki taksitle cizye ödettirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Mehdi zamanında ordu komutanı olarak faaliyetlerini sürdüren Harun'un, hilafeti döneminde İstanbul zerine yoğunlaşılmış, kuşatmanın başarılı olması için çalışmıştır. Bu dönemde Bizans ülkesine yapılan bu akınlara 135 bin maaşlı asker, gönüllüler ve divana kayıtlı olmayan belli sayıda kişiler katılmıřtır¹⁴. Harun Reşit, 806 yılında Ereğli'nin fethi sonrasında Orta Anadolu'ya kadar ilerleyerek bölgedeki birçok yerin fetihlerini gerekleřtirirken¹⁵, bazı kaynaklarda onun Bilecik'e kadar ulaştığı ve burayı fethettiği, fakat daha sonra buranın yeniden Bizans'ın eline geçtiği şeklinde bilgiler bulunmaktadır¹⁶.

Abbasi Devleti'ni Bizans'a karşı koruyarak harici savunma hattı meydana getiren Türkler, zellikle Abbasi halifeleri Memun ve Mutasım dönemlerinde nüfuzlarını artırmışlardır. Artan nüfuzları ile Anadolu'nun güney ve doğu kısımlarında Bizans'ın zayıf anlarında harekete geçmek için İstanbul kuşatmalarının başlatılacağı stratejik

13 İbnü'l Esir, in El- Kamil Fi't-Tarih adlı eserinde yukarıda sözü edilen harekâtlarla ilgili 95993 kişinin katıldığından, Bizans sınırlarında bir hayli ilerlenildiğinden ve Bizans'ın bozguna uğratıldığından bahsetmektedir. İbnü'l Esir, El- Kamil Fi't-Tarih tercümesi, (İslam Tarihi), ev. Abdullah Köşe, İstanbul, 1991, s. 64.

14 İbn Kesir, age, C. 10, s. 478-487.

15 İbnü'l Esir, age, s. 177.

16 şkrullah, Behcetü't-Tevârih, Haz. N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I, İstanbul, 1949, s. 52.

noktalar ve askeri üsler oluşturmuşlardır.

Nitekim söz konusu Abbasi halifeleri döneminde Anadolu'da Kapadokya, Orta Anadolu, Malatya taraflarına akınlar gerçekleştirilmiştir. Bizans bu akınlar karşısında harekete geçerek Toroslar bölgesini kuşatmaya almıştır. İmparator Theophilos burada yerleşip zayıf anlarda saldırıyı bekleyen Türk- İslam nüfuzunu kırabilmek için yedi bin esirle geri dönmüştür.

Bizans imparatorlarında oluşan İstanbul'u koruma endişesi, Abbasi hilafeti ile bir takım siyasi ilişkileri zorunlu kılmıştır. Bu nedenle çeşitli vesilelerle Abbasilerle münasebetlerde bulunan Bizans hükümdarları onlardan etkilendiler¹⁷. Nitekim İmparator Theophilos 832 yılında Araplarla yapılan devamlı savaşlar esnasında Bağdat'ta bulunan Abbasi Halifesi Memun'a elçi olarak hocası Synkellos İoannes Grammatikos'u göndermiştir. Bağdat'tan dönüşünde İstanbul Patriği olan ve bu makamı 842'ye kadar muhafaza eden bu elçi, Bizans'a döndüğünde Bağdat sarayını fazlaca methetmiştir. Anlatılanlara hayran kalan imparator, Abbasi saraylarının resimlerini getirterek Patrikos adındaki şahsa, Samandıra yakınlarında olduğu düşünülen Bryas Sarayı'nı inşa ettirmiştir. İmparator sarayın içine bir kilise etrafına da bahçeler yaptırmış, civardan getirdiği su yolları ve kanallar ile sarayı tezyin ettirmiştir¹⁸.

Saraydaki bu değişimden başka toplumdaki diğer etkileşimleri de beraberinde getirecek zemin oluşturulmaya başlanıp, İstanbul'un askeri fethine temel teşkil edecek kültürel zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Abbasiler tarafından fethedilen bölgelere Türk, İranlı, Soğd ve diğer milletlerden pek çok insan getirilmiş, ticaret ve hac yollarının geçtiği şehirlere yerleştirilerek, ticari faaliyetlerle uğraşmaları sağlanmıştır. Bu şehirlere yerleştirilen göçmenler aynı zamanda ziraatla da yoğun bir şekilde meşgul edilerek, şehirler zenginleştirilmiş ve refah seviyeleri yükseltilmiştir¹⁹. Bizans- Abbasi savaşları askeri harcamaları artırdığı gibi, siyasi istikrarsızlık ile sınır boylarının harabiyetini de beraberinde getirmiştir. Bölgeyi takviye için yapılan tehcir hareketleri ise demografik yapıyı bozmuş ve yerlilerle muhacirler arasında

17 Charles Texier, Küçük Asya, Çev. Ali Suat, Ankara, 2002, s. 131.

18 Semavi Eyice, "İstanbul'da Abbasi Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bir Bizans Sarayı (Bryas Sarayı)", Belleten, Cilt: XXIII, Sayı: 89-92, Ankara 1959, s. 92.

19 Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi, (Başlangıçtan 1086'ya kadar), Ankara, 1988. s. 16.

tarım ve sınır ticaretinde pay kapma mücadelelerine yol açmıştır²⁰.

Bizans, başlangıçta değişik yönlerden gelen göçebe toplulukların istilalarıyla meşgul olurken sonraki yıllarda ise İran ve Araplar'ın akınlarıyla sarsılmıştır. Abbasiler döneminden itibaren sayıları hızla artan Müslüman Türkler'in İslam kuvvetleri içerisinde Anadolu'ya gelerek askeri alanda büyük başarılar elde etmesi ve ardından Selçuklu akınlarının gelmesiyle birlikte, Bizans toparlanma fırsatı bulamamış, sınırlarını iç kısımlara çekerek yerini Türkmenler'e bırakmaya başlamıştır.

Selçuklu Türkmenlerinin bölgede tutunma çabaları

Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan itibaren yoğunlaşmış olarak, ondan önce ise belirli aralıklarla Bizans üzerine Türkmen akınları yapılmıştır. Türkmen istilalarını durdurmak isteyen Bizans, sınırlarına karakol vazifesiyle Ermeni ve Gürcüleri yerleştirmiştir. Türkmenler öncelikle bu akınlarda ezilmişler, daha sonra ise Bizans kuvvetlerini tedricen bozguna uğratmışlardır. Göçebe Türkmenler, özellikle 1040-1071 yılları arasında devamlı olarak Azerbaycan'dan doğu, orta ve batı Anadolu'ya doğru yayılmışlardır. Boğazlara ve Ege denizi sahillerine kadar gelen Türkmenler, bu gelişleriyle beraberinde diğer Türk yurtlarına mensup boylar ve oymaklar la Bizans topraklarında dağılmışlar ve yerleşmeye başlamışlardır.

Bizans'ın müstahkem şehirleri, kaleleri, garnizonları ve düzenli orduları, göçebeliğin meydana getirdiği zorluklarla yaşamak zorunda kalan Türkmenleri farklı bir siyaset izlemek zorunda bırakmıştır. Fakat Bizans Anadolusundaki örgütsüz yapı, Türkmenlerin Anadolu içlerine girmelerini kolaylaştırırken onların buralardaki mücadeleleri Selçuklu Sultanlarını rahatlatmıştır. Malazgirt öncesinden itibaren Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Göçebe Türkmenlerin belirli bir siyasi amaçları olmadığından onlara karşı da hiçbir şekilde askeri ve idari direnç gösterilememiştir. Bu duruma Bizans'ın kendi içindeki rekabetleri de eklenince bölgenin sahiplenilmesi iyice perçinlenmiştir. Nitekim Bizans İmparatoru VII. Mihail Dukas'ın (1071-1078) iktidarı esnasında Anadolu orduları komutanı Nikephoros Botannies ile Rumeli orduları komutanı Nikephoros Bryennios imparatora karşı isyan etmişlerdir. Nikephoros Botannies Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tan yardım istemiş, Süleyman Şah'ın yardımı sonucunda da 1078'de im-

20 Cengiz Kallek, İslam İktisat Düşüncesi, Tarihi, İstanbul, 2004, s. 38.

parator olmuştur. Bu ilişkiler sayesinde Kutalmışoğlu Süleyman Şah Üsküdar'a kadar gelmiş ve burada Botannies tarafından saygı ve sevgi ile karşılanıp ağırlanmıştır²¹. Türkmenlerin iktidar rekabetlerini kullanabilir hale gelmelerinden sonra Bizans için göçebe Türkmenleri sahip oldukları yer ve yurtlarından, elde ettikleri ganimetlerden vazgeçirip tekrardan geriye dönmelerine zorlamak hiç mümkün olmamıştır²².

Diğer taraftan İzmir ve çevresinde Türk beyliği kurmuş olan Çaka Bey, ordunun bir kısmını Turasan komutasında 20.000 askerle İstanbul tarafına, diğer kısmını ise Çavuldur Çaka komutasında 2.000 askerle Karaman tarafına yönlendirdiği Dânişmend-nâmede belirtilmektedir²³. Çaka Bey Bizans'la olan mücadelelerine denizlerde de devam etmiş, muhtemelen bu savaşlar esnasında Bizanslı kumandan Kabalika Aleksandır'a esir düşmüştür²⁴. İmparator III. Botaniates'in ilgisine mazhar olduğundan saraya alınarak yetiştirilmiştir²⁵. Anna Komnena'ya göre sarayda Homeros'u okuyup anlayacak kadar Bizans dilini ve savaş taktiklerini öğrenmiştir. 1081'den sonra ise Bizans tahtına Alexis'in çıkmasıyla İzmir taraflarına kaçıp buralarda siyasi faaliyetlere giriştiği kaynaklarda belirtilmektedir.

Bizans'ın ciddi rakibi durumuna gelen ve Gelibolu ve Trakya bölgesinde nüfuz kurmaya çalışan Çaka Bey, Bizans'ı kısıp alabilmek için Peçenekler'le temasa geçmiştir²⁶. Oğuzların tazyiki ile göç eden Peçenekler, Balkanlarda nüfuzlarını artırmışlar ve 1087-1089 yılları arasında Bizans'ı büyük bir mağlubiyete uğratmışlardır. Mathieu, bu dönemde burada yerleşen Peçeneklerle ilgili olarak arabaları, hayvanları ve aileleriyle birlikte 600.000 rakamını zikretmektedir²⁷.

Peçenek baskıları karşısında varlık gösteremeyen Bizans, Kuman-

21 Birsal Sipahioğlu, " Bizans Döneminde Üsküdar", Üsküdar Sempozyumu, V/II (1-5 Kasım 2007), Bildiriler, (Edt. Coşkun Yılmaz), İstanbul, 2008, s. 510.

22 Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, 2000, s. 7.

23 Dânişmend-nâme, Haz. Necati Demir, Niksar, 1999, s. 22, 203, 256. Bkz. Mücteba İlgürel, " Çaka Bey", İslam Ansiklopedisi (DİB), C.8, İstanbul, 1993, s. 187.

24 Mücteba İlgürel, " Çaka Bey", İslam Ansiklopedisi (DİB), C.8, İstanbul, 1993, s. 187.

25 Tuncer Baykara, "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi", Türkler, Y. Türkiye, C.7, Ankara, 2002, s.231.

26 Tuncer Baykara, Türkiye Selçuklularının Sosyal Ekonomik Tarihi, İstanbul, 2004, s. 79.

27 Mathieu, s.199-200, Alexiade, II, s.135-136, Zikr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1998, s.92-93.

lar'ı Peçenekler'e karşı tahrik ederek nüfuzlarını kırmaya uğraşmış, aynı zamanda Çaka Bey'e karşı kuvvetler toplamaya çalışmıştır²⁸. Çaka Bey'in tüm çabalarına rağmen oluşturulamayan Peçenek birlikteliği, 1091'de oluşturulan Bizans -Kuman ittifakı ile iyice çıkmaza girmiş ve Peçeneklerin bozgunu ile sonuçlanmıştır. Nitekim Bizans'ın buradaki hassasiyeti sadece boğazlardaki korsanlığı önleme faaliyeti değil, İstanbul'u tehdit eden Peçenek Türkleriyle, Çaka'nın ittifakını önleyerek İstanbul'u kuşatmalarına fırsat vermemektir. Çünkü bu ittifak 14. yüzyıl Batı Anadolu'sunun görüntüsünün daha bu tarihlerde sergilenmesini sağlayacaktır²⁹. Bu bozgunla Balkanlardaki Peçenek nüfuzu, Bizans ve Kumanlar tarafından dağıtılmış, bir kısmı kılıçtan geçirilirken diğer kısmı ise Vardar nehrinin batısına yerleştirilmişlerdir. Peçeneklerin imha ve iskânı sonrasında kalan son bakiyeleri ise Trakya'yı istila etmişler, fakat burada da Bizans hileleriyle bozguna uğratılmışlardır. Kalanlardan bir kısmı askerlik hizmetine alınırken diğer kısmı ise boşalan İzmit topraklarına yerleştirilmişlerdir³⁰.

Peçenek tehdidinin Bizans - Kuman ittifakıyla dağıtılmasından başka Bizans ve İstanbul için en önemli tehdit Çaka Beyin ilerlemeleridir. Nitekim Midilli, Sakız, Sisam, ve Rodos'ta hakimiyet kuran Çaka Bey'in, fetihlerini Çanakale boğazı istikametinde genişletmesi Bizans'ı tedirgin etmiştir. Çaka'nın bölgede büyük bir Türkmen devleti kurma emellerinin anlaşılması ile Bizans harekete geçmiştir. Bu doğrultuda I. Kılıçaslan ile Çaka Bey'i birbirine düşürme faaliyetlerini başlatan Bizans, bunda başarılı olmuştur³¹. Anna Komnena'nın ifadesiyle Çaka Bey I. Kılıçaslan tarafından bir ziyafet esnasında öldürülmüştür.

28 A. Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 1992, s.63.

29 Claude Cahen, *age*, s. 12.

30 Niketas, s. 14-17, *Zikr. Osman Turan*, *age*, s. 93.

31 Anna Komnena iki Türk devlet adamının aralarının bozulmasında bir Bizans mektubunun bulunduğundan bahsetmektedir. Çaka'nın faaliyetleri karşısında sıkışan Bizans imparatoru bun mücadelede Kılıçaslanı yanına almak istemiş ve bu amaçla her türlü hileyi kullanmaya çalışmıştır. Söz konusu mektupta " Haşmetli ve azametli Sultan Kılıçaslan, biliyorsun ki senin sultanlığın babadan ve dededen kalmadır. Evlenme suretiyle senin akrabaları olan Çaka zahiren imparatora karşı savaş hazırlıkları yapmakta ve kendini imparator saymaktadır. Fakat onun yaptıkları hileli bir gösterişten başka bir şey değildir. O Bizans tahtının kendinse layık olmadığını bilmeyecek kadar akılsız değildir. O, Bizans hakimiyetini ele geçiremeyeceğini de biliyor. Onun bütün planları tamamen sana karşıdır. Bundan dolayı senin onunla birlikte olmamasın.....," *Zikr. A.Nimet Kurat, Çaka Bey*, Ankara, 1966, s.51-52.

Anna, onun öldürülmesiyle ilgili olarak 1097 tarihini vermiş olsa da bu tarihlerde Haçlıların İznik'i muhasarası ve Kılıçaslan'ın Anadolu içlerine çekildiği göz önüne alındığında katlin daha önce 1095 tarihlerinde gerçekleştirildiği daha akla yatkın olsa gerektir³².

İznik'in Haçlılar tarafından işgali kabul edilen 1097 tarihinden itibaren taht kavgalarıyla uğraşan Bizans yeni işgaller ve yağmalarla karşı karşıya kalmıştır. Haçlılarla Venedikliler arasında paylaşılarak bir Latin İmparatorluğu kurulmuş, devletin başına Flandre getirilmiştir. Yağmalamalar şehri yaşanmaz hale getirdiğinden şehrin aristokrasisi İznik'e göç etmek zorunda kalmıştır. Dolayısı ile Latin İmparatorluğu sadece İstanbul ve çevresine hükmedebilmiş diğer bölgelerde varlık gösterememiştir³³.

Türklerin ilerleyişini 1261 de Latin hâkimiyetini yıkarak yeniden İstanbul'a sahip olan VIII. Mihael Palaeologos 'da durduramamış iktidarı sürecinde iç karışıklıklar ve isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Nitekim gittikçe zayıflayan Sırp ve Osmanlı devletleri arasında sıkışıp kalan Bizans, varlığını devam ettirebilmek için bu devletler arasında denge politikaları izlemek zorunda kalmıştır. Türklerin Balkanlara geçişi ve Sırlara karşı kazandıkları zaferler Bizans'ı iyice zor durumda bırakmış, surların çevrelediği küçük bir şehir devleti haline getirmiştir³⁴.

Bu süreçte Türkmenler için uç bölgelerine yönelmeyi zorunlu kılan sebeplerin başında Moğol istilası gelmektedir. Özellikle Moğolların baskı ve zulümleri sonucu uçlara yerleşmek zorunda kalan Ahi ve dini grupların uçlardaki yerleşmeleri siyasi ve askeri fetihlerden daha etkili olmuştur. Bu doğrultuda istemli ve istemsiz bir takım göçler meydana gelmiştir. Bu süreçte Anadolu'da siyasi otorite ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan dini oluşumların başında Celâliye gelmektedir. Bu hareket Mevlana'nın vefatından sonra oğlu Sultan Veled'in Postnişinliğinde sistemli hale getirilmiş, Anadolu'nun değişik yerlerinde hızla yayılması kolaylaştırılmıştır.

XIII. yüzyılda Anadolu'da hızla yayılan dini hareketlerden Rifaiye ve Halvetiye akımları da Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde özellikle uçlarda yoğunlaşarak kurumlarını oluşturmaya çalışmışlardır. Daha çok Ahiler arasında yayılma fırsatı bulan Halvetilik, Ahilerin Moğolların siyasi nüfu-

32 Mücteba İlgürel, agm, s.188.

33 Belgeler Işığında Çavuşbaşı Tarihi, s. 19.

34 Belgeler Işığında Çavuşbaşı Tarihi, s. 19.

zuna dayanamamalarından dolayı Uçlara doğru hızla yayılarak en küçük yerleşim birimlerine dahi bu vesile ile girebilmiştir³⁵.

Anadolu'da bu yüz yılda özellikle göçebe Türkmenler arasında etkili olan Yesevilik sadece Anadolu'da sınırlı kalmamış Rumeli'ye de intikal ederek kitleler üzerinde son derece tesirli olmuştur³⁶.

Mutedil bir anlayışın temsilcisi olan bu ekolün Anadolu'da hızla yayılmasında Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltık, Bâli Sultan, Baba Afşar, Pir Dede, Baba Sultan, İskender Baba, Ali Baba, Resul Baba Çelebi ve buna benzer din büyüklerinin büyük rolü olmuştur. Başlangıçta Orta Anadolu'da müntesip bulabilen bu hareket daha sonra Moğol istilasından kaynaklanan göçler sebebiyle Uç'lara yayılmıştır. Sarı Saltık ise bu hareketi Rumeli'ye taşıyarak hareketin manevi ikliminden insanların yararlanmasını sağlamıştır.

ÇEKMEKÖY ORHAN GAZİ İLE TÜRK HAKİMİYETİNE GİRDİ

XIII. yüzyıl sonlarında Türkiye Selçuklu Devleti Moğol baskısı sonucu dağılmaya başlarken uç bölgelerde yavaş yavaş bağımsız veya yarı bağımsız Türkmen beylikleri ortaya çıkmaya başlamıştır³⁷.

Bunlardan birisi de Kayı aşiretidir. Kayıların Bizans sınırlarına yerleştirilmelerinde bu baskıların tesiri görülmektedir. Kayı Reisleri, Celaleddin Harezmsahla yapılan mücadeleler sonrasında Moğol baskılarının şiddetlenmesi üzerine I. Alâüddin Keykubada başvurmuşlar ve münavebeli olarak Orta Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. Nitekim III. Gıyaseddin Keyhüsrev Cimri hadisesini bastırmak için Uç'lara doğru yöneldiğinde kendisini karşılamak için gelenler arasında Kayı beyleri de bulunmaktadır. Genel olarak Osmanlı kaynakları, Kayıların Selçukluların himayesinde ve onun muhafazası için çalışan bir aşiret olarak göstermektedir³⁸.

Selçukname de ise, devletin son dönemlerinde Selçuklu Sultanı Alâeddin'in uçların yönetimini Kayılara bıraktığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Selçuklu Sultanı, Moğol tehlikesi karşısında geri çekile-

35 Köprülü Fuad, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, İstanbul, 1981, s. 96.

36 Köprülü Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1991, s. 46.

37 Feridun Emecen, "Kuruluşta Küçük Kaynarca'ya", Osmanlı Tarihi I, editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999, s. 6.

38 Neşri, Kitab-ı Cihannümâ, Yay. F. Reşit Unat, M. Altay Köymen, C.I, Ankara, 1987, s. 71.

rek uçların idaresini Kastamonu Bey'i Hüsameddin Bey ve Kayı Beyleri Ertuğrul, Gündüzalp ve Gökalp'e bırakmıştır³⁹.

Hoca Sadeddin Efendi, Osmanlıların Gazi kimliğinin Selçukluların dikkatini çektiğini ve Osman Gazinin bey olarak tayininde etkili olduğunu söylemektedir⁴⁰. Diğer taraftan çağdaş Bizans tarihçisi Pachymeres ise Osman Gazinin Bey olarak seçilmesinde Uç'taki atılğan ve savaşçı ruhunun etkili olduğundan bahsetmektedir⁴¹. Nitekim Osman Bey iktidara tam olarak sahip olduktan sonra bölgede güçlü durumda olan İnegöl Bey'i üzerine yürümüş fakat başarılı olamamıştır. Daha sonra gerçekleştirilen akınlarda İnegöl, Karaca hisar, Sorgun, Taraklı, Göynük, Yarhisar, Bilecik topraklarına sahip olunmuştur. Özellikle Sülemiş isyanı Osman Bey'in daha rahat hareket etmesini sağlarken, iktisadi açıdan önemli bir yere sahip olan Bilecik'in alınması ve merkezin buraya taşınması Kayı aşiretinin Uçlardaki yerleşmesini daha da hızlandırmıştır. Bu hızlı ilerleyişle birlikte Türkiye Selçuklularının hiç hükümlerinin kalmadığı görülmektedir⁴².

Başlangıçta Bizans tekfurlarına karşı çetin bir mücadeleye girmekten ziyade onlarla iyi geçinip durumunu güçlendirmeye çalışan Osman Bey gazayı bir ideoloji haline getirmiştir. Bu yaklaşım sadece Türkmen beyliklerinin değil, bazı Bizans tekfurlarının da Osmanlı devletine katılmasına sebep olmuştur. Özellikle 1302 tarihinde Bizans karşısında elde edilen galibiyetle birlikte eşik aşılardan Türkmen beylikleri arasında öne çıkmaya başlamışlar, Katalan tehlikesinin ortadan kalkmasıyla başta İznik ve Bursa olmak üzere hücumlarını yoğunlaştırmışlardır⁴³.

Osman Gazi'nin son dönemlerinde Bolu, Akyazı ve Mudurnu Konuralp tarafından, Kandıra, Ermenipazarı (Akmeşe) ve Ayan Gölü Akça Koca tarafından ele geçirilmiş, Samandıra Kalesi ve çevre illeri almak için ise gerekli hazırlıklara başlanmıştır. Osman Gazi'nin vefatı üzerine bu hazırlıklar sonuçsuz kalmıştır⁴⁴.

39 Z. V. Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1981, s. 324.

40 Hoca Sadettin, Tacü't-Tevârih, Haz. İ. Parmaksızoğlu, C.I, Ankara, 1952, s.31.

41 İnalçık, H. " Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", Osmanlı , C,I, s. 40-41.

42 Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Hizmeti Geçen Alpler ve Gaziler, Türkler IX, Ankara 2002, s. 99-100.

43 Feridun Emecen, "Kuruluşta Küçük Kaynarca'ya" Osmanlı Tarihi I, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1999, s. 9.

44 Hoca Sadeddin Efendi, Tac'üt-Tevârih, C. I, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, MEB Basımevi, İstanbul 1974, s. 52-53.

Ancak Orhan Gazi zamanında Samandıra ve civarındaki ilerleyişe devam edilmiştir⁴⁵. Samandıra ve çevresinin Bizanslıların elinden alınması Orhan Bey zamanında H.728 M.1327/1328 yıllarına rastlamaktadır.

Osmanlı kaynaklarında Samandıra ve civarının fethiyle ilgili oldukça detaylı bilgiler verilmektedir. Bu çerçevede Konuralp ve Akçakoca tarafından⁴⁶ Samandıra kalesi ve çevresinde keşif harekâtı düzenlendiği, oğlunun cenaze töreni ile meşgul olan tekfurun herhangi bir karşılık gösteremeyip kuvvetlerinin de yılgınlık içerisinde kaçıştıkları belirtilmektedir. Bunun üzerine yeniden hücumla geçen Konuralp ve Akçakoca tekfuru yakalamış fidye karşılığında İstanbul ve Aydos tekfurlarına bırakılabileceklerini duyurmuşlardır. Fidye teklifi kabul görmediği gibi yeniden bir savaşın başlangıcı olmuş, nihayetinde Samandıra tekfurunu, İzmit tekfuru büyük para karşılığında satın almak zorunda kalmıştır. Bu para, İstanbul fethinin önündeki engelleri aşabilmek için kullanılmıştır⁴⁷.

Diğer taraftan Aydos'un fethi ile ilgili Tacü't-Tevarih'te anlatılan menkıbeye göre, Aydos tekfurunun kızı gördüğü rüya üzerine Abdurrahman Gaziye müslüman olmak istediğini ve kaleyi almak konusunda kendilerine yardım edeceğini bir mektupla bildirmiştir. Yapılan planlar doğrultusunda düşmana Türklerin bölgeden çekildikleri görüntüsünü vermek için Aydos kalesinin etrafı yakılıp yıkılmış ve Samandıra kalesi ateşe verilmiştir. Halkta rahvet oluştuğundan sonra ise tekfurun kızının yardımıyla kale fethedilmiş ve Abdurrahman Gazi bu kızla evlendirilmiştir⁴⁸.

Nihayet 1329 yılında Pelekanon Savaşı sonrasında yapılan antlaşmaya göre Türkler bu bölgede kalıcı olarak yerleşmeye başlamış, İstanbul'un Anadolu yakasındaki topraklar yavaş yavaş ele geçirilerek

45 Adnan Eskikurt-Ramazan Özey, "Anadolu ve Balkanlardaki Osmanlı Fetihlerinde (1299-1451) Coğrafyanın Önemi", Türklük Araştırmaları Dergisi 19, (Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan Özel Sayısı), İstanbul 2008, s. 96.

46 Bölgenin fethinde görevli komutanlarla ilgili olarak Nicolae Jorga, Konuralp ve Akça Koca'nın yanında Abdurrahman Gazi'yi de zikretmektedir. Bkz. Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. I, Çev.: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 174; Ayrıca bkz, Mehmet Nermi Haskan, Yüzyıllar Boyu Üsküdar, II, İstanbul 2001, s. 525.

47 Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., s. 54-55.

48 Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., s. 57-58; Bu konu ile ilgili ayrıca bkz, Aşıkpaşaoğlu Tarihi (Haz. Nihal Atsız), Ankara 1985, s. 38-41; Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı I, İstanbul 1985, s. 224-226; Büyük Türk Klasikleri II, İstanbul 1985, s. 313-314.

Üsküdar'a kadar gelinmiştir. Türkler, 1330'lu yıllardan sonra yapılan fetihlerle Samandıra ve çevresine yerleşmeye başlamışlardır. Nitekim Orhan Gazi'nin Bizanslılarla yaptığı anlaşmaya göre, İmparator III. Andronikos'un Merdivenköy'deki av köşkünde bir Ahi zaviyesi kurulmuş, bu zaviye sonraları İstanbul'un en önemli Bektaşî merkezlerinden biri olan Şahkulu Sultan Tekkesi'ne dönüşmüştür⁴⁹.

Anadolu yakasındaki yerleşmelerin sağlamaştırılması aynı zamanda İstanbul'a açılan kapıların şiddetle zorlanması için Bizans'taki iktidar mücadeleleri kullanılarak yeni iç savaşlar zuhur ettirilmiştir. Bu çerçevede 1347'de 6 bin kişilik Türk kuvveti VI. İonnis Kontakuzinos'un emrine verilmiştir. Türk kuvvetleri yardımıyla Paleologos'u yenen⁵⁰, Kontakuzinos, karşılığında Türk askerlerinin İstanbul'a girmelerini sağlamıştır. Bundan sonra her geçen dönem Marmara Denizi etrafındaki toprakları alarak biraz daha yayılan Türkler, 1352 yılında Çimpe Kalesi'ni de fethederek Bizans'ı iyice kuşatmışlardır⁵¹.

Bölgedeki fetihlere Yıldırım Bayezid zamanında devam edilmiş Beykoz ve Şile çevresinin fetihleri sağlanmıştır. Bölgenin fethinde etkili olan Yahşi Bey Bizans'a doğru ilerleyerek Boğaz kıyılarına gelmiş ve Anadolu Hisarı'nın yapımına katkıda bulunmuştur. Timur'un Anadolu'yu işgali üzerine Bizans İmparatoru Manuel bölgede yeniden Bizans hâkimiyetini kurmuştur⁵². Bizans'ın kontrolünde olan bölge fetret devrinde Çelebi Mehmed'in diğer kardeşlerini yenerek tahta geçmesiyle birlikte yeniden kazanılmış Hereke, Gebze, Darıca, Kartal ve Pendik tarafları fethedilmiştir. Timurtaşoğlu Umur Bey ise elindeki kuvvetlerle Şile ve Çekmeköy civarını yeniden fethetmiştir. Bu fetihlerle birlikte Türkler için kalıcı bir mekân haline gelen bölge, İstanbul'un fethi için adeta bir kapı aralamıştır⁵³.

49 İdris Tuna, Temettuat Defterlerine Göre Kartal'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 2.

50 1341'de İmparator III. Andronikos'un ölümüyle Bizans'ta bu döneme damgasını vuracak olan ve Kantakuzenos ile Paleologos'u karşı karşıya getiren büyük bir iç savaş başlamıştı. Mustafa Daş, "Üsküdar'da Türk ve Bizans Hükümdarlarının Yaptıkları Görüşmeler", Üsküdar Sempozyumu V (1-5 Kasım 2007), Bildiriler, (Edt. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2008, s. 519.

51 Belgeler Işığında Çavuşbaşı Tarihi, s. 21.

52 Ali Bilir, Çeşimbülbüle Gizlenmiş Abıhayat Beykoz, İstanbul 2008, s. 22.

53 Belgeler Işığında Çavuşbaşı, s. 22.

KAYNAKÇA

- Abeşî Hasan Ata, Türk Kavimleri Tarihi, İstanbul, 2001.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi (Haz. Nihal Atsız), Ankara 1985.
- Baykara Tuncer, Türkiye Selçuklularının Sosyal Ekonomik Tarihi, İstanbul, 2004.
- Baykara Tuncer, “Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi”, Türkler, Y. Türkiye, C.7, Ankara, 2002.
- Belgeler Işığında Çavuşbaşı Tarihi, (Haz: Raşit Gündoğdu vd.), İstanbul 2008.
- Bilir Ali, Çeşmibülbüle Gizlenmiş Abıhayat Beykoz, İstanbul 2008.
- Büyük Türk Klasikleri II, İstanbul 1985.
- Cahen Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, 2000.
- Dânişmend-nâme, Haz. Necati Demir, Niksar, 1999.
- Daş Mustafa, “Üsküdar’da Türk ve Bizans Hükümdarlarının Yaptıkları Görüşmeler”, Üsküdar Sempozyumu V (1-5 Kasım 2007), Bildiriler, (Edt. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2008.
- Emecen Feridun, “Kuruluştan Küçük Kaynarca’ya”, Osmanlı Tarihi I, editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999.
- Eskikurt Adnan - Özey Ramazan, “Anadolu ve Balkanlardaki Osmanlı Fetihlerinde (1299-1451) Coğrafyanın Önemi”, Türklük Araştırmaları Dergisi 19, (Prof. Dr. Mücteba İlgürel’e Armağan Özel Sayısı), İstanbul 2008.
- Eyice Semavi, “İstanbul’da Abbasi Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bir Bizans Sarayı (Bryas Sarayı)”, Belleten, Cilt: XXIII, Sayı: 89-92, Ankara 1959.
- Gürün Kamuran, Türk ve Türk Devletleri Tarihi, Ankara, 1984.
- Hasan İbrahim, İslam Tarihi, (Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal), Müt. İ. Yiğit, Y. Çiçek, S. Gümüş, A. T. Aslan, H. Aktaş, C.3, İstanbul, 1992.
- Haskan Mehmet Nermi, Yüzyıllar Boyu Üsküdar, II, İstanbul 2001.
- HocaSadeddinEfendi, Tâc’üt-Tevârih, C.I, Sadeleşiren: İsmet Parmaksızoğlu, MEB Basımevi, İstanbul 1974.
- İbnü’l Esir, El- Kamil Fi’t-Tarih tercümesi, (İslam Tarihi), Çev. Abdullah Köşe, İstanbul, 1991.
- İbn Kesir, El- Bidaye ve’n- Nihaye, Büyük İslam Tarihi, Çev. Mehmet Keskin, C. 9, İstanbul, 1995.
- İlgürel Mücteba, “ Çaka Bey”, İslam Ansiklopedisi (DİB), C.8, İstanbul, 1993.
- İnalçık Halil “ Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış”, Osmanlı , C,I. s. 40-41.
- Jorga Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. I, Çev.: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- Kabaklı Ahmet, Türk Edebiyatı I, İstanbul 1985.
- Kallek Cengiz, İslam İktisat Düşüncesi, Tarihi, İstanbul, 2004.
- Köprülü Fuad, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, İstanbul, 1981.
- Köprülü Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1991.
- Kurat Akdes Nimet, Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara, 1992.
- Kurat Akdes Nimet, Çaka Bey, Ankara, 1966.
- Neşri, Kitab-ı Cihannümâ, Yay. F. Reşit Unat, M.Altay Köymen, C.I, Ankara, 1987.
- Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret İşıltan, Ankara, 1991.

- Prokopius, Bizans'ın Gizli Tarihi, Çev. Orhan Duru, İstanbul, 2001.
- Sevim Ali, Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi, (Başlangıçtan 1086 'ya kadar), Ankara, 1988.
- Sipahioğlu Birsal, " Bizans Döneminde Üsküdar", Üsküdar Sempozyumu, V/II (1-5 Kasım 2007), Bildiriler, (Edt. Coşkun Yılmaz), İstanbul, 2008.
- Şimşirgil Ahmet, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Hizmeti Geçen Alpler ve Gaziler, Türkler IX, Ankara 2002.
- Şükrullah, Behcetü't-Tevârîh, Haz. N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I, İstanbul, 1949.
- Texier Charles, Küçük Asya, Çev. Ali Suat, Ankara, 2002.
- Togan Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1981.
- Tuna İdris, Temettuat Defterlerine Göre Kartal'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Turan Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1998.
- Yinanç Mükremin Halil, Türkiye Tarihi (Selçuklular Devri), İstanbul, 1944.
- Yusuf Behçet, "İstanbul'u İlk Muhasara Eden Türkler", Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Sayı: 2-3, İstanbul 1923.
- Zaimova, Tıpkova, Vasilka, " XI. Yüzyıldan Sonra Anadolu'daki Bulgarlar Ve Selçuklar", Çev. Z. Zafer, Türkler, Y. Türkiye, C. 6, Ankara, 2002.

ÇEKMEKÖY'ÜN MEKÂNSAL GELİŞİMİ

*Yunus Çolak**

Giriş

İstanbul, yirminci yüzyılın ortasında Türkiye'deki sanayi yerleşme kararlarına ve hükümetlerin İstanbul'a atfettikleri özel önemlere bağlı olarak ülkedeki nüfus artışının bir çekim noktası olarak büyüdü. 1950'den itibaren onar yıllık dilimler ile bakıldığında İstanbul'un belediye sınırlarını aşarak çeperleri genişleten bir saçaklanmanın kentin makroformunu genişlettiği görülmektedir. Tarihsel olarak, yarımada içerisinde İstanbul surları ve denizle çevrili merkez ve Galata bölgesi ile; Eyüp, Rumeli yakasındaki küçük köy yerleşmeleri; Üsküdar ve Boğaz boyunca sıralanan sahil köyleri ile konumlanmış İstanbul, söz konusu genişleme döneminde büyük oranda ulaşım hatları boyunca yer seçen sanayinin etkisinde güneydoğu-kuzeybatı ekseninde genişlemiştir. İstanbul'un demiryolu ve Ankara Asfaltı'nın belirleyici olduğu bu süreci değiştiren en önemli unsur, kent merkezindeki ağır tonajlı araç yükünü hafifletme amaçlı tasarlanan ancak zamanla kent içi yollara dönüşen boğaz köprülerinin inşası olmuştur. Boğaz köprüleri ve bağlantı yolları, sanayi ve hizmetler sektörlerinde cazibesini sürdüren İstanbul'un 1970'li ve 1990'lı yıllarda yasal ve yasadışı konut yer seçimlerinde en önemli belirleyiciler olarak öne çıkmışlardır. İstanbul içi nüfus hareketini ve iki yaka arasındaki nüfus farklılaşmasını da etkileyen söz konusu ulaşım politikaları, İstanbul'un kırsal dokusunu oluşturan çeper yerleşmelerin kısa zamanda büyütüp, buraları kentin merkez dokusu ile birleştiren bir faktör olmuştur. Kentin saçaklanarak büyüme aksı, kuzeye doğru yön değiştirerek, önce yeni sanayi alanları; 1980 sonrası sanayinin desantralize edilmesi ile de yeni hizmet alanlarının mekânsal örgütlenmesini doğurmuştur.

İstanbul'da sağlıklı biçimde yürütülemeyen yerleşme politikaları, merkezde Zeytinburnu, Topkapı, Beyoğlu çevresinde yasadışı konut alanlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlarken; çeperde Esenler, Çekmeköy, Pendik, Beykoz bölgelerinde tarımsal vasıflı arazilerin par-

* Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ahiyunuscolak@gmail.com

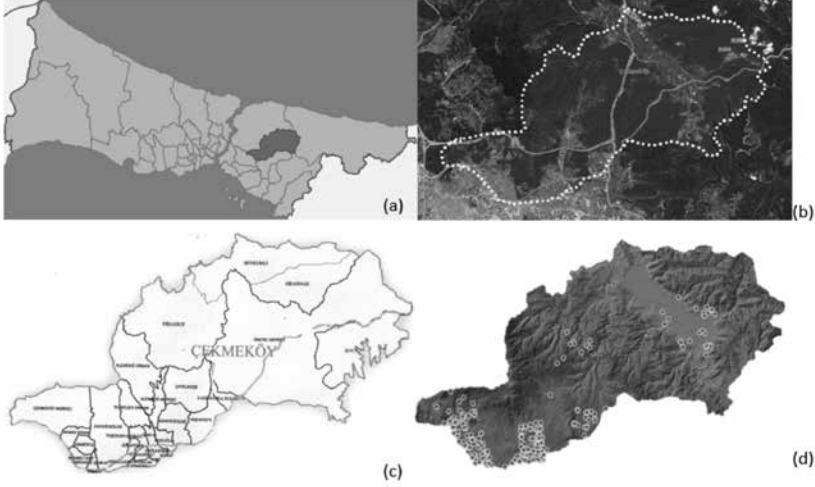
selasyonla bölünerek sahipleri ya da kullanıcıları tarafından şehircilik şartları gözetilmeden yapılaşması ile sonuçlanmıştır. Alt gelir grupları için çözümsüz kalan konut sorunları; İstanbul içerisinde eskiyen kentsel çevrenin dışında yaşamak isteyen üst gelir grubu için de, İstanbul çeperinde arazi koşullarını zorlayarak, tarım, orman, su havzası bölgelerini isteyen lüks konut talebinde de paralel sorunlar doğurmuştur. 1950'den 2016'ya gelindiğinde; yeni ulaşım kararları ve artan nüfusun farklılaşan talepleri ile İstanbul'da yerleşme sorunlarının çözüm bulmadığı, buna karşın doğal kaynakların yoğun bölgelerin de ciddi tehditler altında bulunduğu görülmektedir. Bu sebeple, İstanbul için planlı dönüşümler gündeme getirilmekte, imar koşullarının sağlıklı takip edilebilmesi için idari düzenlemeler önerilmektedir.

İstanbul'un özellikle sanayinin desantralize edildiği, uluslararası platformda bir hizmet odağı olarak tasarlandığı, imar afları ve ıslah imar planları ile yasadışı kentsel dokusunun geri dönülmez kabul edildiği 1980'li yıllar, kentin kuzey doğu çeperindeki küçük yerleşmelerin öneminin arttırdığı bir dönem olmuştur. Bu metinde üzerinde durulacak, bugün Çekmeköy İlçesi olarak bütünsel bir idareye sahip olan Çekmeköy, Alemdağ, Taşdelen ve Ömerli bölgesi, bu yıllarda kentin saçaklandığı ve güçlü ulaşım ağları ile merkezle birleştirilen yeni konut talepleri ile demografisini zenginleştiren kentsel odaklar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle orman alanları ile temayüz eden bu bölgenin yerleşmesindeki büyüme, söz konusu orman dokusu ile birlikte ele alınması ve neticede yerleşme koruma dengesi ekseninde gelişmesi gerekmektedir. Çalışmada, Çekmeköy'deki mekânsal gelişme üzerine yapılan akademik yayınlar incelenmiş; İstanbul Büyükşehir Belediye'sinden elde edilen planlar; TÜİK, Çekmeköy'deki mekânsal gelişmeye işaret eden gazete haberleri ve sahada yapılan gözlemler kullanılarak betimsel bir inceleme yapılmıştır.

Çekmeköy Tarihsel Odak ve Nüfus Gelişimi

Çekmeköy, kuzeyinde Beykoz, güneybatısında Ümraniye ve güneydoğusunda Sancaktepe ilçeleri ile sınırlanmış; İstanbul'un Anadolu yakasında kuzey ormanlarının güney yamaçlarında ve Ömerli havzasının batısında konumlanmış bir ilçedir. İlçeyi, kuzeyden ve batısından ormanlar çevrelerken; doğusunda Ömerli barajı sınırlamakta; güney sınırını Ümraniye'yi Şile'ye bağlayan Şile Otoyolu oluşturmaktadır.

Ömerli barajı havzası İstanbul'un en büyük su havzası olup; Çekmeköy içerisindeki orman varlığı da % 74 oranındadır. Çekmeköy içerisindeki 2b arazileri de ilçenin % 6,05'ini oluşturmaktadır; ilçede % 6,94'lük tarım arazisinin varlığı tespit edilmektedir. Buna göre % 11'lik bir alanda yerleşim dokusuna imkân bulunabilmektedir (Oran, 2014, p. 19).

Şekil 1: a) Çekmeköy'ün İstanbul içindeki konumu, b) Uydu görüntüsü üzerinde Çekmeköy sınırları ve ana ulaşım aksları, c) Çekmeköy idari bölümlenmesi, d) Çekmeköy topografyası ve mavi nokta ile gösterilmiş yerleşimin yoğun olduğu yerler. (kaynak: İBB haritalarından üretilmiştir)

22 Mart 2008 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 5747 sayılı Kanun ile Çekmeköy İlçesi, Alemdağ, Ömerli ve Taşdelen ilk kademe belediyelerinin tüzel kişiliklerinin kaldırılarak Çekmeköy ilk kademesine bağlanması ve bu beldelerin dışında Ümraniye'ye bağlı Reşadiye, Hüseyinli, Sarıpınar köylerinin; Kartal'a bağlı Paşaköy'ün kuzey kısmının Çekmeköy'e katılması ile tüzel kişiliğini kazanmıştır.

Çekmeköy ve yakın bölgesi, 1867'ye kadar Beykoz kazasına bağlı iken bu tarihten sonra, Kartal kazasına bağlanmış bu bölge daha sonra Cumhuriyet döneminde Üsküdar kazasına katılmıştır. 16. yüzyılda bölgede yerleşmelerin oluşmasında, Alemdağ Ormanı'nın, Üsküdar'daki Atık Valide külliyesinin vakfı olarak, vakfa gelir getirici baltalık orman vasfında kullanılması etkili olmuştur. Bölgede yer alan Çekmeköy, Alemdağ, Taşdelen, Ömerli, Sırapınar, Hüseyinli, Koçullu, Reşadiye, Sultançiftliği, Soğukpınar yerleşmeleri tarihi yerleşmeler olup, içlerinde sekiz yüz yıllık geçmişe uzananlar vardır. Bu yerleşmelerin ekseriyetle Rumeli'den göçlerle nüfus bulduğu bilinmektedir. Yalnız

Alemdağ'ında, söz konusu baltacılık işini yapmak, kesilen odunlarla kömür imal etmek şartı ile Ermeni nüfusun yerleştirilmiş olduğu belirtilmektedir. Bu nüfusa zamanla Rumeli'den göç eden yeni nüfuslar da eklenmiştir (Şahin, tarihsiz)(Binici, 2014). 1994 Üsküdar'a bağlı köy statüsü Ümraniye'ye bağlı belde olarak değişmiştir.

Çekmeköy'ün nüfusu 1980'lere kadar, kırsal özelliğini muhafaza etmiştir. 1980'li yıllar itibari ile İstanbul'da artan nüfustan payını almaya başlamıştır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet köprüsü ve bağlantı yollarının 1980 sonlarında, Çekmeköy'ün merkezle erişimini kolaylaştırması nüfus artışında önemli bir etken olmuştur. İlçe olmadan önce 75,423 kişilik bir nüfusa sahipken, ilçe statüsü kazanması ile Ömerli, Alemdağ ve Taşdelen ilk kademe belediyeleri ve 4 köyün nüfusu da bünyesine eklenerek 147,352 kişiye ulaşmıştır (Binici, 2014).

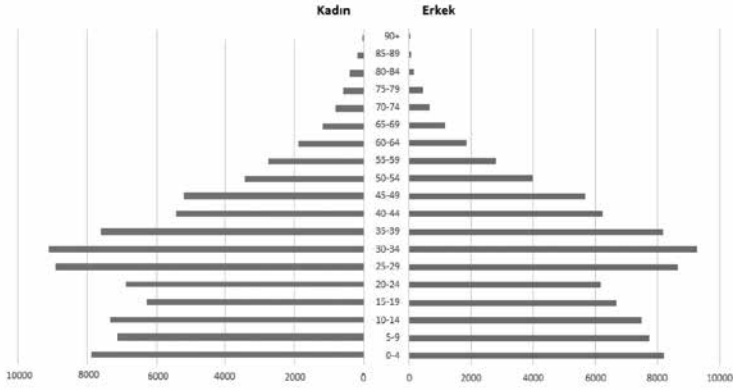
14.808 hektar alan üzerine kurulu olan Çekmeköy, Merkez, Taşdelen, Alemdağ, Ömerli ve Reşadiye alt bölgelerinde 21 mahalleye ayrılmış durumdadır (Bkz: Şekil-2).

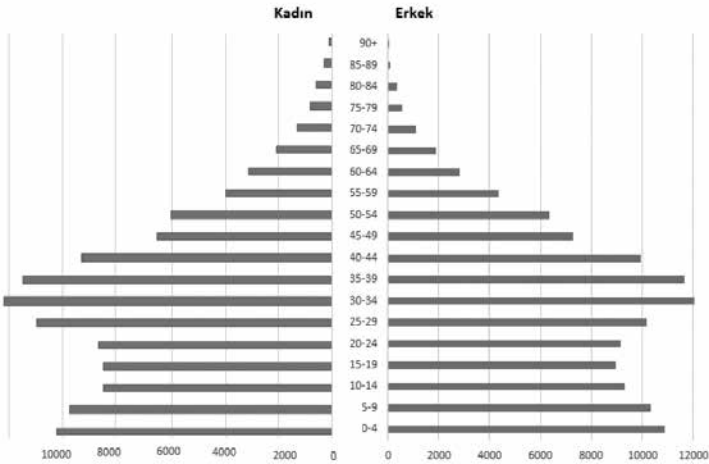
Şekil 2: Çekmeköy alt bölge ve mahalleleri (Çekmeköy Belediyesi, 2016)

Askeri alanlar ve ormanların yerleşilebilir alanı sınırladığı ilçede, TÜİK'in 2015 adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 231.818 kişi yaşamaktadır. Köylerin henüz ilçenin mahalleri olarak yeni bir idari statü kazanmadığı 2010 yılında Çekmeköy'ün nüfusu, 4.913'ü köylerde olmak üzere 168.438 olarak verilmektedir. Nüfusun beş yıl içerisinde %

27 artmış olduğu gözlemlenmektedir. 2000-2007 yıllarında da % 71 artmış olan Çekmeköy nüfusunun azalan bir biçimde artışını sürdürdüğü gözlemlenmektedir (TÜİK).2010-2015 yılları arası Beş yıl içerisinde, orta yaş çalışan nüfusun genç ve yaşlı nüfusa göre daha çok arttığı (%40) görülmektedir. Dolayısı ile Çekmeköy demografisi, orta yaş çalışan grubun yoğunlaştığı, tabana doğru genişleyen, gelecek için doğal nüfus artışının yüksek olacağı öngörülebilecek bir bölge olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 3: Çekmeköy İlçesi 2010 yılı nüfus piramidi

Şekil 4: Çekmeköy İlçesi 2015 yılı nüfus piramidi

Çekmeköy ve çevresinin gelişmesinde orman varlığı bağlı kırsal kaynaklar etkili iken 1990'lerden sonra önce ilçeye yakın bölgelerdeki sanayi yerleşmeleri; 2000'lerden itibaren de yeni ulaşım olanaklarının erişilebilir hale getirmesi ile; 1999 depremi sonrası İstanbulluların yükselen yeni konut arayışlarının etkili olduğu söylenebilir. Özellikle üst gelir grubuna hitap eden kapalı site yerleşmeleri, Çekmeköy'ü kendi içinde mahallelerden daha çok site yönetimlerine ayıran bir mekansal dokuya dönüştürmüştür.

Şekil -5: 1999 yılına ait Çekmeköy'deki ilk kapalı sitelerden birinin gazete ilanı.

Şekil 6: 2000 yılına ait deprem etüdüleri

Şekil 7: Ömerli bölgesinde deprem sonrası konut talebinin yönlenmesi. (29.06.2001, Milliyet Gazetesi)

Özellikle 1999 sonrası dönemin gazetelerinde gerek doğrudan gerekse dolaylı biçimde, depremle birlikte başlayan sağlam zemin ve zaman arayışını yönlendiren ilan ve reklamlara bolca rastlanmaktadır (Bkz. Şekil 5-7). 2000'li yıllar Çekmeköy 'ün kapalı siteler ile geliştiği yıllar olmuştur.

Çekmeköy'ü inceleyen akademik çalışmalar ilçenin, özellikle Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün yapılmasından ve 1999 Marmara depreminden sonra, lüks konut siteleri ile büyüyen ve değerlendirilen yapısı üzerinde durmaktadırlar. Bu değerlendirilmeden önce, 1980'li yıllarda Çekmeköy'ün güneyinde konumlanan İMES ve Modoko sanayi yerleşmeleri, Çekmeköy'ün ucuz bir yerleşme bölgesi olarak tercih edilmesine imkân vermektedir. Çekmeköy'ün bu devredeki gelişimi ve kabul ettiği nüfus oldukça sınırlı kalmıştır.

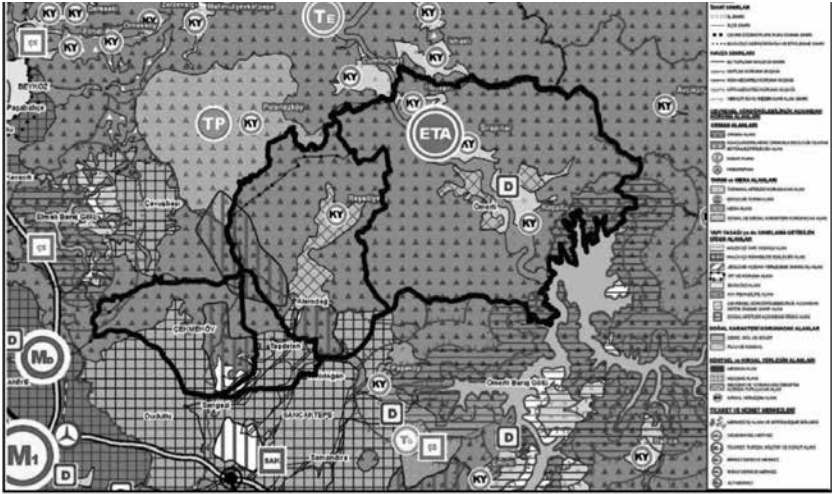
Firidin Özgür (2006) sosyal ve mekânsal ayrışma çerçevesinde Çekmeköy'deki kapalı siteleşme konusunu incelemiştir. Denetimsiz ve hızla büyüyen iki farklı kesimin varlığı üzerinde duran Firidin, Çekmeköy'ü 90'lı yıllarda cazibe merkezi kılan özellikleri sırlarken, konforlu konut talebinin eriştiği seviye, bölgenin Alemdağ ormanı gibi doğal nitelikleri, deprem tehdidine karşı sağlam zemin, kolaylaşan otomobil erişimi ve 2b arazileri nedeni ile ucuz araziye erişim olanağı üzerinde durmaktadır (Firidin Özgür, 2006, p. 104). 1980'li yıllarda kooperatif sitelerinin yapılmaya başlandığı Çekmeköy'de 1990'lardan sonra lüks konut üretimi artmış, böylelikle Çekmeköy, "İstanbul'un ekonomik ve sosyal kaynaklar açısından en avantajlı sayılabilecek kesimleri ile en dezavantajlı sayılabilecek kesimlerinin yanyana ama birbirlerine dokunmadan yaşadıkları bir alanı" oluşturmuştur (Firidin Özgür, 2006, p. 108). Firidin, çalışmasının sonunda özellikle, Çekmeköy'ün pek çok etkenle büyürken, var olan mahalle dokusunun kamu tarafından yönlendirilmeyen piyasa tarafından parçalanmasını vurgulamaktadır. Çekmeköy için konutların yalnız binalar değil, sosyal ve mekânsal örgütlenmenin birimi mahalleyi güçlendirecek konut alanları planlaması yaklaşımını önermektedir.

İstif (2009), İstanbul'da ulaşım kararlarının, orman bölgeleri ve su toplama havzalarında yol açtığı büyüme ve saçaklanma süreci üzerinde durmaktadır. Çekmeköy'ün büyüme sürecinin, bir banliyöleşme süreci gibi gözükse de, artan nüfusla birlikte gelişmeyen ulaşım ve yol imkanlarının, trafik sorunlarına neden olduğuna temas etmektedir.

Ömerli ve Çekmeköy bölgesinde, kapalı site tarzı gelişmelerin yerine yeni kentleşme akımı çerçevesinde, daha bütüncül ve toplumsal temasa dayalı kentsel tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Ekici (2011), kentlerin sürdürülebilir gelişmesinin sağlanması için çepelerinin korunmasının öncelikli oluşu üzerinde durmaktadır. Çekmeköy'ü incelediği çalışmasında, doğal kaynakların zenginliği buna karşın bu doğal alanlara doğru hızla yayılan kapalı site yerleşmelerinin yoğunlaşmasına dikkat çekmektedir.

Karagülle (2011), İstanbul'un saçaklanmasına bağlı olarak Çekmeköy'ün gelişmesini incelediği çalışmasında saçaklanmada üç kriterin etkisi üzerinde durmaktadır. Çekmeköy'de yaşam alanlarını ayırıştırarak işlevsel bir bölgeleme hakimdir. İmar planlarının önünü açtığı bu durum, kapalı siteleşme ve özel araç gereksinimini doğurmaktadır. Üçüncü olarak da yerleşim alanlarının tarım, orman ve havza alanlarına yönelmesi, saçaklanmayı var eden bir etken olmaktadır.

Şekil 8: 2009 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda Çekmeköy

2009 tarihinde kabul edilen İstanbul Çevre Düzeni Planı (ÇDP)'nda, İstanbul'daki merkezi iş alanlarının ve alt merkezlerin dışında kalan Çekmeköy ilçesi, "işlevleri bozulmaması gereken alanlar" olarak belirlenmiştir. Ömerli bölgesi de koruma sınırları içine dahil edilmiştir. Yine ÇDP'de ilçenin kuzey bölümüne "Ekolojik Tarım Alanı" ve Ömerli ve Alemdağ yerleşmelerinin bulunduğu yerler için "Kırsal

Yerleşme” ile birlikte “gelişimi ve yoğunluğu kontrol altında tutulacak alanlar”; Çekmeköy, Taşdelen yerleşmeleri için de “havza içi rehabilite edilecek alan” gösteriminde bulunulmuştur (Bkz: Şekil 8). Çevre Düzeni Planı’nın getirdiği vizyon çerçevesinde, Çekmeköy’deki yapılaşmanın kontrol altında tutulacağı ve su havzası, orman bölgesi, tarımsal arazilerin gelişmelerden kaynaklı olabilecek tehditlere karşı korunacağı görülmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi arşivinde, Çekmeköy’ün yürürlükte olan altı planı bulunmaktadır. 12.02.2004 tarihli 1/5000 Çekmeköy Nazım İmar Planı 1480 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Taşdelen Revizyon Nâzım İmar Planı, 08.05.1996 onay tarihli olup 564 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Bu planın notlarında her bağımsız bölüm ve bina oturumu dışındaki her 25 metrekare için bir ağaç dikilmesi; ayırık-ikiz ayırık konut nizamı öngörülmüştür. Havza koruma sınırlarının belirleyici olduğu bu planda, birinci derece uzun mesafeli koruma alanında yerleşik alanlara 0,30; yerleşik alan dışında 0,10 emsal verilmiştir. İkinci derece koruma alanında yerleşik alana 0,50; yerleşik alan dışına 0,12 emsal verilmiştir.

Reşadiye Nazım İmar Planı 28.01.2002 tarihli olup, 1194 hektarlık bir alanı kapsamaktadır.

Hüseyinli ve Sırapınar köyleri ile Ömerli Mahallesi Batı Bölgesi Nazım İmar Planı 16.12.2011 onay tarihli olup, 7946 hektarlık bir alanı kapsamaktadır.

Ömerli Mahallesi Doğu Bölgesi Nazım İmar Planı 1226 hektarlık bir alanı kapsamaktadır, 17.08.2012 tarihlidir.

Ömerli Mahallesi Merkez ve Koçullu Köyü Nazım İmar Planı 17.08.2012 tarihinde onaylanmış olup, 2541 hektarlık bir alanı kapsamaktadır.

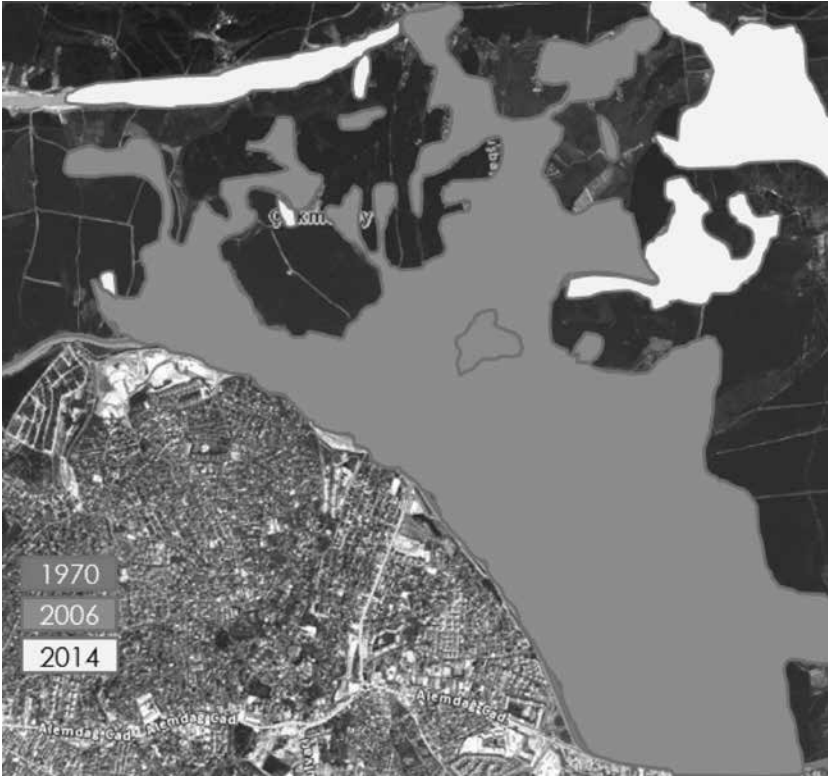
Alemdağ Merkez ve Çevresi Nazım İmar Planı 13.09.2013 tarihli olup, 3078 hektarlık bir alanı kapsamaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Çekmeköy Belediyesi’nden ve Çekmeköy ile ilgili yapılmış akademik çalışmalardan, plan notları ve detaylarına ilişkin ayrıntılı bilgiye erişilememektedir. Mevcut bilgiler ve alanda yapılan gözlemler ve İBB’nin hava fotoğraflarından elde edilen bilgilere dayanılarak, Çekmeköy’ün zaman içerisinde özellikle yeni ulaşım imkanları ile nüfusunu arttırarak yerleşmenin yoğunlaştığı görülebilmektedir. İmar planlarında ve uygulamalarında üst ölçek

planlardan gelen ekolojik vurgulara ilişkin oldukça sınırlı hükümler yer almaktadır. Buna örnek olarak her parsel için bir ağaç dikilmesi verilebilir. Ancak, Ekolojik tarım alan ya da kırsal nitelikli yerleşmelere özgü düzenlemeleri izleme imkanı bulunmamaktadır.

Çekmeköy İlçesi'nin yer aldığı bölgede, bugün ilçenin merkezini teşkil eden Çekme Köyü, 1970'li yıllarda küçük bir köy yerleşmesiyken; İBB arşivindeki 2006 ve 2014 haritaları ile gelişmesi izlendiğinde, orman içlerine saçaklanan bir kentsel alan oluşturduğu görülmektedir. Bu saçaklanmaya etki eden ulaşım aksları, Yavuz Sultan Selim Köprüsü bağlantı yolları ile de zenginleşmiştir. Bu gelişmenin Çekmeköy'de söz konusu edeceği baskının dikkatle izlenmesi, 2009 ÇDP'de öngörülen düzenlemelerin bu doğrultuda revizyonu gerekmektedir.

Şekil 9: Çekmeköy İlçesi, Çekmeköy merkezi makroform gelişimi, (İBB hava fotoğraflarından üretilmiştir.)

Sonuç Yerine

Çekmeköy, özellikle 2000 sonrası, depreme dayanıklı bina arayışında bulunan, orta-üst ve üst gelir İstanbullular için bir yerleşme alanı olmuştur. Mekansal gelişim, 80'li 90'lı yıllarda gelişmiş düşük nitelikli konut dokusu ile parçalı bir yapı arz etmektedir. Bu durumun yarattığı sosyal ve mekansal ayrışma problemine yeni ulaşım imkanları ile artan nüfusun, Çekmeköy'ü ilk gelişme dönemlerinde cazip kılan özelliklerinin yitirme tehlikesi de eklenmiştir. Havza koruma bölgeleri içerisinde kalan kısım, İstanbul'un kuzeye doğru saçaklanan doğasında tehlike arz etmekte olup, nüfus projeksiyonları ve ilçeye getirilen yatırımların dikkatle takip edilmesi gerekmektedir. Orman ve tarımsal alanların etkilenmesine yönelik bütüncül bir yönetim planına ihtiyaç duyan Çekmeköy'ün, düşük yoğunluklu kapalı site yerleşmeleri ile bölümlenen kentsel formunun, Çekmeköy'ün tarihsel çekirdekleri ve

buralarda yaşayan yerli nüfusla birlikte sosyal dokusunu merkeze alan bir yönetim planı ile Çekmeköy'ün tabiat özellikleri ve İstanbul'un nefes alınabilecek kuzeydoğu ucu olarak kentsel ve bölgesel ölçekte sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Yalnız Çekmeköy sınırları ile kısıtlanarak çevresel özellikleri üst ölçekten İstanbul vizyonu ile uyumlu olmayan havza özellikleri ile niteliklendirilmemiş bir imar hareketi, yalnız Çekmeköy'ün değil, İstanbul için de bir ekolojik bir imkanın yitirilmesi anlamına gelecektir. Çekmeköy tarihinde olduğu gibi, Üsküdar, Beykoz ve Tarihi Yarımada'nın Anadolu'ya uzanan güzergâhının hareketliliğinden minimum derecede olumsuz etkilenen nitelikli ve zengin fırsatlarını koruyarak geleceğe uzanma imkanını koruyan bir kentsel geçiş bölgesi olarak, depo konut bölgesi olmadan, bu özelliklerini geleceğe taşınmalıdır. Çekmeköy gibi kırsal özellikler göstermeye devam eden bir İstanbul ilçesinde yalnız ayrılmaya odaklanan akademik çalışmalarla sınırlı kalınmadan, Çekmeköy'ün yerlileri ve bu yerli nüfusun İstanbul ile bütünleşik biçimde sosyo-kültürel özelliklerinin geleceğe taşınmasını sağlayacak bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Binici, D. (2014). Tarih dilde can buluyor: Çekmeköy. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Ekici, T. (2011). Sürdürülebilir kentsel gelişme çerçevesinde kapalı sitelerin irdelenmesi: İstanbul-Çekmeköy Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Firidin Özgür, E. (2006). Sosyal ve mekansal ayrışma çerçevesinde yeni konutlaşma eğilimleri: Kapalı siteler İstanbul Çekmeköy Örneği (Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İstif, S. (2009). İstanbul kentinin mekansal gelişimi, Çekmeköy-Ömerli yerleşmesinin yeni kentleşme akımı çerçevesinde incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karagülle, D. (2011). Kentsel saçaklanmanın doğal eşiklere mekansal etkisi, İstanbul Çekmeköy üzerine bir çalışma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Oran, Z. B. (2014). İstanbul metropoliten alan çeperlerinde kullanıcıların konut seçiminde belirleyici olan unsurların araştırılması: Çekmeköy İlçesi örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, S. (tarihsiz). Çekmeköy. Retrieved December 12, 2016, from <http://www.cekmekoy.gov.tr/ilcemizin-tarihi>

ÇEKMEKÖY'ÜN GÖÇ DİNAMİKLERİ

Yusuf Adıgüzel¹

Giriş

250 milyonu uluslararası göçmen olmak üzere Dünya'da bir milyar insan memleketi dışında yaşamakta, bu da her 7 kişiden birinin göçmen olduğu anlamına gelmektedir. Dünyadaki göç hareketlerinin temel nedeninin güvenlik, servet ve refah gibi değerlerin belli merkezlerde toplanması ve iller/bölgeler/ülkeler arasındaki dengesizlikler olduğunu söyleyebiliriz.

Ekonomik nedenler, insanların ülke ve şehir değiştirme nedenlerinin başında gelmektedir. Bir yerleşim yerindeki nüfus yoğunluğu, oradaki iş imkânları ile doğrudan ilişkilidir. Dünyanın her yerinde sanayi ve ticaretin gelişmesi büyük kentlere doğru bir göç dalgası oluşturmaktadır. İstanbul 1950'lerden itibaren Anadolu kırsalından iş bulmak için gelenler için en önemli çekim merkezi olmuştur. 2000'li yıllardan sonra Anadolu'dan İstanbul'a ve diğer büyük kentlere göçler durma noktasına gelmiştir. Günümüzde, şehirlerarası göçler ve şehir içi nüfus hareketliliği devam etmektedir. Yani İstanbul'a kırsal kesimden göçler durmuş ancak İstanbul'un ilçeleri arasındaki nüfus hareketliliği sürmektedir.

Nüfusu 15 milyona yaklaşan İstanbul'un yerleşim alanları sürekli genişlerken, çeperlerine eklenen yeni ilçeler ile kentin nüfus yoğunluğu merkezlerden dışarıya doğru yayılmaktadır. Bu kent içi nüfus hareketliliği Anadolu'dan İstanbul'a yapılan göçler gibi iş bulma ve çalışma amaçlı ekonomik göçlerden farklı olarak, genellikle daha iyi bir çevre tercihi ile yapılmaktadır. İş yerlerinin seyrek olduğu (Çekmeköy gibi) bazı yerleşim yerlerinin daha fazla göç alması, göçlerin artık iş bulma ve istihdam merkezli değil, yaşam kalitesi merkezli olduğunu göstermektedir. Daha yeşil bir çevre, daha temiz bir hava, sosyal donatı alanlarının daha iyi olduğu bir semt, iş yerine ve eğitim kurumlarına erişimin daha kolay olduğu semtler çokça tercih edilebilmektedir.

1 Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
yusuf.adiguzel@istanbul.edu.tr

İstanbul'un yeni ilçelerinden, daha iyi bir yaşam kalitesi vadeden Çekmeköy de yerleşim/konut açısından sıkışan yakın ve komşu ilçeler başta olmak üzere, İstanbul'un farklı ilçelerinden göç alarak büyüme-ye devam etmektedir.

Nüfusun Gelişimi

15. yüzyıldan beri köy yerleşimlerinin bulunduğu Çekmeköy², tarih boyunca farklı coğrafyalardan gelen göçmenlere kucak açmış, birçok etnik unsurun birlikte yaşadığı köylerden oluşan bir yer olmuştur. 1990'lı yıllara kadar köy statüsünde olan, daha sonra 2009 yılına kadar Ümraniye ilçesine bağlı bir belde olan Çekmeköy'ün, ilçe olmadan önceki son nüfusu 75 bindir. Ancak ilçe olduktan sonra Ömerli, Alem- dağ ve Taşdelen gibi ilk kademe belediyeleri ile birlikte 17 mahalle ve 4 köyün de katılımı ile nüfusunu 147 bine yükseltmiştir.

Çekmeköy, İstanbul'un merkezi ve komşu ilçelerinden gelenler için önemli bir ikamet alanı olma özelliği göstermektedir. İstihdam olanaklarının çok sınırlı olmasına rağmen, yüksek bir yaşam kalitesi vadeden ilçe, çok hızlı bir nüfus artışı yaşamaktadır. 2009 yılı sonunda 154 bin olan ilçe nüfusu Ekim 2016 itibarıyla yüzde 51 artarak 232 bine yükselmiştir. Aynı dönemde İstanbul nüfusu yüzde 13, Türkiye nüfusu sadece yüzde 9 büyüyebilmiştir. Çekmeköy'deki doğal olmayan (doğum/ölüm oranlarına bağlı olmayan) bu nüfus artışı ve kentleşmenin temel nedeni, dışarıdan ilçeye oluşturulan göçlerdir.

Burayı daha çok orta üst düzey insanlar tercih ediyor. İstanbul'un daha merkezi yerlerinde kirada oturanlar, buradan ev alıp kendi evine taşınıyor. 2005'lerden itibaren İstanbul'un iki yükselen yeri var diye konuşuluyordu. Bunlardan biri Şerifali, diğeri Çekmeköy'dü. Bu algı buranın imajını ve de-ğeri çok yükseltti. Arsa ve ev fiyatları da hızla arttı. Nüfus almaya başladı. İlçe olunca daha da değerlendirildi. İlçe belediyesi olunca imar düzenlemeleri- ne daha fazla dikkat edilmeye başlandı (O.S. Avukat, 43, Çamlık Mahallesi)

Çekmeköy'ün hızlı kentleşen bir bölge olmasının temel nedenleri, Çekmeköy'de 3 dönem belediye başkanlığı görevinde bulunan Sıddık Eraslan dört temel başlıkta özetlemektedir (Binici, 2014,s.83-85)³:

1. İmar uygulamaları ve hızlı kentleşme: Çekmeköy'ün 1994 yılında köy statüsünden belde statüsüne çıkarak belediye olmasıyla birlikte, belde kısa sürede bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu süreçte, bölgede yer

- 2 Çekmeköy ilçesi adını, bugün Merkez Mahallesinde bulunan, tarihi 15. yüz- yıllara kadar uzanan Çekme Köyü'nden almaktadır.
- 3 Binici, D. (2014) Tarih Dilde Can Buluyor: ÇEKMEKÖY, Bir Sözlü Tarih Ça- lışması, S. 83-85

alan geniş tarlalar değerli arazilere dönüşmüştür. Böylece bölgenin kentleşmesi yolunda ilk ve önemli belirtiler ortaya çıkmıştır.

2. Şehir merkezinden göç: Anadolu'dan İstanbul'a başlayan göç hareketleri, Çekmeköy'ün de etkilendiği bir süreci başlatmıştır. İstanbul'un kalabalık yerlerinden daha sessiz ve seyrek yerleşimli semtlere doğru bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Çekmeköy, yeşil doğası ve geniş arazileri ile sakin bir belde olarak ön plana çıkmış, sosyo-ekonomik seviyesi yüksek kişilerin öncelikli tercih ettiği bölgelerden biri olmuştur.

3. İstanbul'un merkezi, Çekmeköy: Trafik sıkıntısı nedeniyle İstanbullular için işyerine ulaşım kolaylığı yaşanacak yer tercihinde önemlidir. Çevre yolları ve Şile otopanı ile İstanbul'un merkezine kolay bağlanma ve güvenlik Çekmeköy'ün yaşam alanı olarak tercih edilmesini sağlamıştır.

4. Ekolojik belediyeçilik: Büyük kentlerin en büyük sorunu yeşil alan azlığıdır. Çekmeköy coğrafi yapısı gereği Alemdağ ormanlarının eteğinde yer alan bir bölgedir. Yüzde 75'inin ormanlık olması, belediyenin doğayla barışık bir kentleşme politikasının olması burayı cazip kılmaktadır.

Yüzyıllardır atalarının Çekmeköy'de yaşadığını söyleyen A.Ş., şimdiki Merkez Mahallesi içinde eriyip giden köylerindeki arsaların tamamının tapulu olduğunu, kadastronun 1971'de geçtiğini, 1999 depreminden sonra da köylerinde çok hızlı bir nüfus artışı yaşandığını ve köylükten çıktığını söylemektedir.

Burda her yer tapulu. Kadastro erken geçti, imar planları çok önce yapıldı. İstanbul'un her yerinden tapulu, imarlı ucuz yer almak isteyenler hep buraya geldiler. Buranın zemini sağlam. Depremden sonra çok insan geldi. Artı Merkeze çok yakın. Trafik olmazsa her yere çok kolay gidiliyor. Toplu ulaşım imkanı var. Ev fiyatları metrekare olarak aşağı yukarı Ümraniye'nin yarısı kadar. Ümraniye'de ortalama 6 bin lira ise, burda 3 bin lira (A.Ş. Emekli, 61, (Çekme Köyü) Merkez Mahallesi)

Çekmeköy'ün Göç Dinamikleri

İlçe, sosyoekonomik statüsü ve eğitim seviyesi İstanbul ve Türkiye ortalamasından daha yüksek olan kesimler tarafından tercih edilmektedir.⁴ Yeşil doğası, temiz havası, sakin bir yer olması, sağlam zemin, imarlı olması, konutların ekonomik olması, ulaşım kolaylıkları vb. nedenler, İstanbul'un diğer ilçelerinden Çekmeköy'e doğru bir nüfus hareketliliği yaratmaktadır.

4 Çekmeköy Belediyesi Strateji Geliştirme Müdürlüğü 2016 Verileri. Müdürlük tarafından yürütülen Çekmeköy'e Hoş Geldiniz Projesi kapsamında 2016 yılında Çekmeköy'e taşınan 409 kişi ile yüz yüze anket sonuçlarına göre, gelenlerin yüzde 18'i lise, yüzde 17'si üniversite mezunudur.

Çekmeköy'deki farklı mahallelerde yapılan mülakatlarda, görüşme yapılanların tamamı, önce İstanbul'un merkezi başka bir ilçesine, daha sonra Çekmeköy'e geldiğini ifade etmiştir.

1975'te Göynük'ten Kadıköy'e geldim. 1990'da Ekşioğulları'ndan 300 metre arsa aldım, ama elimde hiç bir belge yoktu. Üzerine müstakil ev yaptım. 2B çıktıktan sonra burayı kayıt altına aldık. 1992'de buraya taşındım. Üç katlı evimiz var. Çocuklarımızla birlikte oturuyoruz (H.B. Esnaf, 65, Ekşioğlu Mahallesi).

1960'ta Kastamonu'dan Fatih Çarşamba'ya geldim. Oradan Beykoz'a taşındım. 2000 yılında emekli olunca Çekme Köyü'ne yerleştim (G.A. Emekli, 67, Çekme Köyü / Merkez Mahallesi)

Emekli olup sakin diye gelenler vardı 5-10 sene önceye kadar. Ama gerçekten çok sakindi. Şimdi buralar da çok kalabalıklaştı. Anadolu'dan direkt Çekmeköy'e gelen yok diyebilirim. En azından bizim mahalleye, bizden sonra gelenler hep merkezi ilçelerden gelenler. Yani kent içinden geliyorlar. (O.S. Avukat, 43, Çamlık Mahallesi)

Burda oturanlar daha evvel İstanbul'da oturup, sonra buraya göçenler. Önce İstanbul'un başka bir yerinde kiracı olarak kalmış, sonra buradan arsa almışlar. Sonra ya müteahhite veriyorlar veya kendileri ev yapıyor (M.K. İmam, 46, Ekşioğlu Mahallesi)

Çekmeköy'ü cazip kılan sosyal, çevresel, mimari vb. faktörler yanında, hemşerilik ve akrabalık ilişkileri üzerinden kurulan ilişkilerin ve ağların da, hem İstanbul içi hem de İstanbul dışından göçlerde önemli bir payı olduğu anlaşılmaktadır.

Çekmeköy yükselen bir yer. 2010'da Ümraniye'deki 3+1 evimi satın, aynı paraya burdan dubleks, orman manzaralı büyük bir ev aldım. Kayınpederim burada oturuyordu. Ama, açıkçasını söylemek gerekirse Ümraniye'nin gürültüsünden, kalabalığından, trafiğinden sıkılıp buraya sükûnete kaçtım. Geldiğim yıllarda kuş seslerini duyabiliyordum. Şimdi her yer inşaat oldu. İnşaat ve trafik gürültüsü çok arttı. Yollar kalabalıklaştı, yetmez oldu. Eski Çekmeköy yok artık. Ama gene de bir Ümraniye gibi değil (O.S. Avukat, 43, Çamlık Mahallesi)

2009 yılı TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre Çekmeköy'de en fazla Karadeniz Bölgesi'ne bağlı illerin nüfusuna kayıtlı olanlar ikamet etmektedir. Karadenizlilerin toplam nüfusa oranı yüzde 38'dir. Karadeniz Bölgesini yüzde 23 ile Doğu Anadolu Bölgesi, yüzde 19 ile Marmara Bölgesi, yüzde 14 ile İç Anadolu Bölgesi, yüzde 3 ile Akdeniz Bölgesi illerine nüfusuna kayıtlı kişiler oluşturmaktadır.⁵

5 Binici, D. (2014) Tarih Dilde Can Buluyor: ÇEKMEKÖY, Bir Sözlü Tarih Çalışması, S. 91

TÜİK 2015 ADNKS'ne göre Çekmeköy'de oturanların nüfusa kayıtlı olduğu ilk beş ili Sivas, Ordu, Kars, Kastamonu ve Tokat oluşturmaktadır. İstanbul İl Dernekler Müdürlüğü Eylül 2016 verilerine göre, ilçedeki 272 dernekten 99'u (yüzde 36) hemşeri derneğidir. Hemşeri derneklerinin dağılımına bakıldığında ilçedeki hemşeri guruplarının nüfus yoğunluğu ile paralellik arz ettiği, derneklerden yüzde 59'unun ise Karadeniz, yüzde 22'sinin Doğu Anadolu, yüzde 18'inin ise İç Anadolu Bölgesi illerine ait dernekler olduğu görülmektedir. Hemşeri dayanışma ağlarının fazlalığı bir taraftan zincirleme göçün nüfus artışıdaki ağırlığını gösterirken, öte yandan aynı bölgeden gelen göçmenlerin bu artışta önemli bir payı olduğunu ortaya koymaktadır. Karadeniz, Doğu Anadolu ve İç Anadolu Çekmeköy'ün en fazla göç aldığı, aynı zamanda en fazla hemşeri dayanışma ağına sahip bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

TÜİK 2015 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'ne göre Çekmeköy'de ikamet edenlerin nüfusa kayıtlı olduğu ilk beş il Sivas, Ordu, Kars, Kastamonu ve Tokat'tır.

	Nüfusa Kayıtlı Olduğu Yer	Nüfus	%	Dernek Sayısı
1	İstanbul	33.537	14,4	-
2	Sivas	17.208	7,4	16
3	Ordu	16.732	7,2	15
4	Kars	10.266	4,4	8
5	Kastamonu	9.774	4,2	3
6	Tokat	8.548	3,7	9
7	Erzurum	8.096	3,5	6
8	Rize	7.965	3,4	1
9	Giresun	7.391	3,2	7
10	Samsun	6.759	2,9	5
11	Erzincan	6.568	2,8	1
12	Trabzon	6.079	2,6	1
13	Sinop	5.952	2,6	3
14	Çekmeköy	2.052	0,9	-
15	Diğer	84.891	36,6	
	TOPLAM	231.818	100	

Çekmeköy nüfusundaki Karadeniz Bölgesi illerine kayıtlı olanların ağırlığı, hemşeri dernekleri dağılımına da yansımaktadır. Nüfus

ve hemşeri dernekleri arasındaki paralellik, kentin nüfusunun oluşmasında ve mahallelere göre belli kentlerden gelenlerin yoğunlaşmasında, hemşeriliğin ve hemşeri odaklı dayanışma ağlarının önemli bir etken olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Bazı mahallelerde aynı bölge ve illerden gelenlerin yoğunlaşması, o insanları “sanki kendi memleketlerinde yaşıyormuş” gibi hissettirebilmektedir.

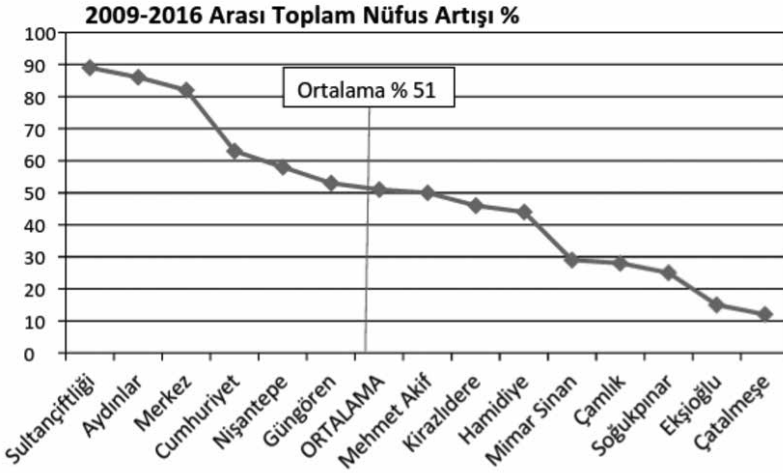
Bugüne kadar hep küçük yerlerde yaşadım. Büyük, kalabalık yerlerde yaşayamam. Çekmeköy’deyim ama İstanbul’da oturduğumu düşünmüyorum. Ümraniye, Üsküdar, Maltepe’ye gidince gürültü patırdı kafam kaldırmıyor. Huzur olmuyor. Burası küçük olduğu için daha sakin. Bütün sokaklarda, caddelerde insanlar beni tanıyor. Esnaf olduğum için herkesle muhabbetim var. Başka bir yerde yaşamak istemem (N.K. Muhtar, 54, Ekşioğlu Mahallesi)

BÖLGELER	DERNEK SAYISI	YÜZDE
Karadeniz	58	59
Doğu Anadolu	22	22
İç Anadolu	18	18
Akdeniz	1	1
Marmara	0	0
Ege	0	0
Güneydoğu Anadolu	0	0
TOPLAM	99	100

İstanbul İl Dernekler Müdürlüğü Eylül 2016 verilerine göre ilçede bulunan 272 dernekten 99’u (yüzde 36’sı) hemşeri derneğidir. Hemşeri derneklerinin yüzde 59’unu da Karadeniz Bölgesi illeri dernekleri oluşturmaktadır. Doğu Anadolu illeri derneklerinin oranı yüzde 22, İç Anadolu Bölgesi illerinin derneklerinin oranı yüzde 18, Akdeniz Bölgesi illeri derneklerinin oranı ise sadece yüzde 1’dir.

Mahallelere Göre Nüfus Artışı

Çekmeköy’ün ilçe olduğu 2009 yılından 2016 yılına kadar mahalle bazlı nüfus artışlarına bakıldığında en fazla nüfus artışının yüzde 89 ile Sultançiftliği Mahallesinde, en az artışın ise, yüzde 12 ile Çatalmeşe Mahallesinde olduğu görülmektedir. İlçenin 7 yıllık ortalama nüfus artışı ise, yüzde 51 düzeyindedir.

Mahalle Adı	2009	2016	Artış %
Sultançiftliği	7501	14185	89
Aydınlar	8131	15138	86
Merkez	12069	21909	82
Cumhuriyet	7054	11485	63
Nişantepe	4743	7503	58
Güngören	4803	7343	53
ORTALAMA	154.103	232.339	51
Mehmet Akif	19903	29905	50
Kirazlıdere	5929	8674	46
Hamidiye	19639	28197	44
Mimar Sinan	17519	22861	29
Çamlık	15650	20041	28
Soğukpınar	6355	7927	25
Ekşioğlu	6728	7712	15
Çatalmeşe	6814	7598	12

Çekmeköy'ün mahallelere göre nüfus gelişimi tablosu “ormanlık alanların imara açılması ile nüfus artışı olduğu” algısının aksine bir durum olduğunu göstermektedir. Tabloya bakıldığında 2B arazilerinin olduğu mahallerde nüfus artışının çok yavaş, diğer mahallerde ise çok hızlı olduğu görülmektedir. Yüz ölçümünün yüzde 75'i ormanlık alan olan Çekmeköy'de 2009'dan 2016'ya gelene kadarki 7 yılda en fazla nüfus artışı Sultançiftliği, Aydınlar ve Merkez Mahalleleri'nde gerçekleşirken, en az artış ise, 2B arazilerinin yoğun olduğu Ekşioğlu ve Çatalmeşe mahalleleri olmuştur.

Bizim mahalleyi Rizeli Ekşioğulları kurmuş. Bir de yine inşaat işleri yapan Eyüpoğulları var. Önce bir hemşerisi geliyor, sonra ardından diğerleri de geliyor. Burası belediyelik olmadan önce muhtar tapusu ile tarla arsa alınıp satılıyordu. Muhtar da nereliyse, kendi hemşerileri daha kolay alabiliyordu. Belediye geldikten sonra imar geldi. Daha önce muhtar tapusu olanlar, 2B arazileri olanlar tapularını aldılar. (M.K. İmam, 46, Ekşioğlu Mahallesi)

Hemşerilik ve akrabalık ilişkileri İstanbul'da il içi nüfus hareketlerini etkileyen önemli bir faktör olmakla birlikte, mahalle bazlı farklı nüfus artışları, her mahallenin kendi iç dinamikleri ile de açıklanabilir. Çekmeköy'deki imar durumu, metrekare fiyatları, yeşil alan, ulaşım, eğitim, güvenlik, sosyal alanlar gibi faktörler mahalleler arası farklılık gösterdiğinden, göç edenlerin tercih önceliklerine göre mahalle seçimi yapabilmektedir.

Çekmeköy'e Hoş Geldiniz Araştırması Işığında Göç Sebepleri

Belediyesi Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından 2016 yılında Çekmeköy'e Hoş Geldiniz başlıklı bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma kapsamında 2016 yılında Çekmeköy'e taşınan 409 kişi ile yüz yüze anket çalışması yapılarak, demografik veriler, oturulan ev tipi, geldikleri il/ilçe ile birlikte, Çekmeköy'ü neden tercih ettiklerine ilişkin sorular sorulmuştur. Alınan sonuçlar SPSS programı ile analiz edilerek, yeni gelişmekte olan bir ilçe olan Çekmeköy'ün neden hızlı göç aldığına ilişkin ipuçları elde edilmiştir.

Çekmeköy'e Hoş Geldiniz Araştırması Verileri

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
Okur Yazar	2	0,5
Okur Yazar değil	13	3,2
İlkokul Mezunu	26	6,4
Ortaokul Mezunu	20	4,9
Lise Mezunu	73	17,8
Önlisans Mezunu	36	8,8
Lisans(Üniversite Mezunu)	70	17,1
Cevapsız	169	41,3
Toplam	409	100

Çekmeköy sosyoekonomik açıdan İstanbul ve Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bir nüfus yapısına sahiptir.⁶ Araştırmaya göre 2016 yılında Çekmeköy'e taşınanların yüzde 18'i lise, yüzde 26'sı ise, üniversite mezunu olmak üzere, yüzde 44'ü lise ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir.

Oturulan Ev Tipi

2016 yılında Çekmeköy'e taşınanların yüzde 41,1'i apartman dairelerinde, yüzde 21'i müstakil evde, yüzde 7,3'ü ise site içinde lüks bina veya villada oturmaktadır.

Oturduğu Ev Tipi	Sayı	Yüzde
Gecekondu	3	0,7
Apartment	168	41,1
Müstakil- Geleneksel Ev	86	21
Site İçinde	16	3,9
Site İçinde Lüks Bina Villa	30	7,3
Müstakil Lüks Bina, Villa	2	0,5
Diğer	2	0,5
Cevapsız	102	24,9
Toplam	409	100

Mülkiyet Durumu

Oturulan evin mülkiyet durumu tablosuna bakıldığında yüzde 62,8'inin kiracı, yüzde 26,7'sinin ise ev sahibi oldukları görülmektedir.

Mülkiyet Durumu	Sayı	Yüzde
Kiracı	257	62,8
Ev Sahibi	109	26,7
Cevapsız	43	10,5
Toplam	409	100

Önceki İkamet Yerleri

Çekmeköy'e 2016 yılında taşınanların önceki ikametlerine bakıldığında çok önemli bir kısmının komşu veya yakın ilçelerden geldik-

6 2013 TÜİK ADNKS'e göre, Türkiye'de lise ve dengi okul mezunu oranı yüzde 21, ön lisans ve üzeri eğitimi olanların oranı ise yüzde 13'tür.

leri anlaşılmaktadır. En fazla Ümraniye ilçesinden göç alırken, daha sonra Üsküdar, Beykoz, Ataşehir ve Sancaktepe gelmektedir. Tablo'da 6. Sırada bulunan Ankara ise, memuriyet sebebi ile İstanbul'a tayini çıkanların, ikamet için öncelikli olarak Çekmeköy'ü tercih ettikleri biçiminde yorumlanabilir.

Önceki İkameti	Yüzde
Ümraniye	20,5
Üsküdar	5,1
Beykoz	5,1
Ataşehir	4,2
Sancaktepe	3,4
Ankara	2,4

Taşınma Sebepleri

Çekmeköy'e taşınanların taşınma sebeplerine bakıldığında ilk sırayı iş sebebi ile taşınanlar alırken, bunu Çekmeköy'ü 'sakin ve huzurlu' bulduğu için taşınanlar, ucuz olduğu için tercih edenler ve aile/akrabaya yakın olmak için tercih edenler izlemektedir.

Taşınma Sebebi	Sayı
İş	126
Sakin ve Huzurlu olması	89
Ucuz Olması	63
Aile/ Akrabaya yakınlık	60
Evlilik	43
Yeşil Doğası	32
Ev sahibi olma	22
Kentsel Dönüşüm	6
Ulaşım	5
Güvenli Olması	4

İş sebebi ile Çekmeköy'e taşınan kişilerin ilk sırada olması, bu cevabı verenlerin tamamının Çekmeköy'de çalıştıkları veya iş buldukları anlamına gelmemektedir. Zira Çekmeköy iş olanakları açısından çok sınırlı bir ilçe olmakla birlikte, çevre ilçelerdeki iş potansiyeli

yüksek olan bölgelere çok yakın olduğu için ikamet amaçlı tercih edilebilmektedir.

Burada kiralar ucuz olduğundan yakın yerlerde işi olup burda oturan çok var. İMES, MODOKO, Dudullu, MES gibi sanayi siteleri Ümraniye’de ama Çekmeköy’e daha yakın. Adam o paraya Ümraniye’de kiraya çıkamaz. Burada rahatlıkla oturabilir (M.K. İmam, 45, Ekşioğlu Mahallesi)

Önceki Taşındıkları Yere Göre Çekmeköy

Çekmeköy’e Hoş Geldiniz Araştırması kapsamında, katılımcılara, ‘Çekmeköy’e taşınmadan önceki yaşadıkları yer ile Çekmeköy’ü kıyaslamaları istenmiştir. Buna göre Çekmeköy’ün bir önceki yaşanan yerden hava kalitesi, yeşil alan ve çevre/temizlik yönlerinden yüzde 79 oranında daha iyidir. Toplu taşıma, sosyal/kültürel etkinlikler ve eğitim alanlarında ise ‘daha iyi’ diyenlerin oranları yüzde 50’nin altında kalmaktadır.

Sonuç

Yeni gelişen kentsel bölgelerden biri olan Çekmeköy, önce nüfus ve mimari olarak sıkışmış bulunan komşu ve yakın ilçeler olmak üzere, genellikle İstanbul içinden aldığı göçlerle büyümesini sürdürmektedir. İstanbul’un kalabalığından, trafiğinden, gürültüsünden kaçmak isteyen, daha sessiz, sakin ve yeşil alanları fazla olan yerleşim bölgesi arayışı, Çekmeköy’ü cazip hale getirmektedir. İlçe yüzölçümünün yüzde 75’lik kısmının orman olması, imara açılan yerlerin de tapulu olması Çekmeköy’ü 232 binlik nüfusuna rağmen, İstanbul’un en cazip yaşam alanlarından biri olarak öne çıkarmaktadır.

İstanbul’un kentleşme dinamiğinde önemli bir etkisi olan hemşerilik ağları ve bağları, Çekmeköy’ün nüfus hareketlerinde ve kentleşmesinde de önemli bir belirleyici olarak görülmektedir. Hemşeri derneklerinin bölge insanlarının yoğun olduğu mahallelerde yoğunlaşması, belli bölge insanlarının, belli mahallelerde daha yoğun yaşaması, yaşam tarzı, göçlerine rağmen, hemşerilik etkisinin hala güçlü olduğunu göstermektedir. İlçedeki 272 dernekten yüzde 36’sını (99 dernek) hemşeri dernekleri oluşturmakta, bunlardan yüzde 59’unu Karadeniz, yüzde 22’sini Doğu Anadolu illeri dernekleri meydana getirmektedir. TÜİK 2015 ADNKS verileri ile karşılaştırıldığında dernek sayıları aynı zamanda o bölge insanlarının da fazlalığı anlamına gelmektedir.

Çevre ilçeler ve İstanbul merkezine kolay ulaşılması, Çekmeköy'ü cazip kılan önemli faktörlerden biridir. Şile otobanı, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Sabiha Gökçen Havaalanı bağlantı yolları gibi birçok faktör ilçe ile şehir merkezini kolayca birbirine bağlamaktadır.

İlçede istihdam olanaklarının sınırlı olmasına rağmen, yüksek istihdamın olduğu merkezlere ulaşım kolaylığı, Çekmeköy'ü ikamet edilecek yerler arasında ön plana çıkarmaktadır. Üsküdar-Ümraniye-Çekmeköy metrosunun hizmete girmesiyle birlikte, Çekmeköy'ün cazibesi daha da artacak, ormanlık alanların fazlalığı, düzenli kentleşme, hava kalitesi, kaliteli belediyeçilik hizmetleri gibi faktörlerle göç almayı sürdürecektir. Çekmeköy Belediyesi başta olmak üzere, kamusal hizmet veren kurumlara düşen, vizyoner bir anlayışla kentin hızlı göç almayı sürdüreceğini göz önünde bulundurarak ihtiyaçlarını tespit edip, Çekmeköy'de önümüzdeki yıllarda ortaya çıkabilecek sosyal, ekonomik, kentsel ihtiyaçlara ilişkin sorunlara karşı hazırlıklı olmaktadır.

Sempozyumda edinilen yeni bilgiler ışığında,
Çekmeköy'ün geçmişiyle bağlarını koparmadan ama
ilçemizin sloganı olan 'Modern ve Model Çekmeköy'ü
de çağın gereklerine uygun bir şekilde planlamak
ve tasarlamak için çıktığımız bu yolda, değerli
fikirlerini ve araştırmalarını bizimle paylaşan ve bu
sempozyum kitabının oluşmasına katkı sağlayan tüm
katılımcılarımıza teşekkürlerimle...

Ahmet POYRAZ

Çekmeköy Belediye Başkanı

Çekmeköy Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü

Merkez Mah. Piri Reis Cad. No:5 Çekmeköy - İstanbul

Tel: +90 216 600 0 600 - Tel: +90 216 484 82 57

www.cekmekey.bel.tr

